THOMÆ DEMPSTERI

DE

ETRURIA

REGALI.

THOMÆ DEMPSTERI
DE
ETRURIA REGALI LIBRI VII.
NUNC PRIMUM EDITI

CURANTE

THOMA COKE

MAGNÆ BRITANNIÆ ARMIGERO

REGIÆ CELSITUDINI

JO: GASTONIS
MAGNI DUCIS ETRURIÆ.

FLORENTIÆ. M.DCC.XXIV.

THOMÆ DEMPSTERI
A MURESK SCOTI

Pandectarum in Pisano Lyceo Professoris Ordinarii

DE

ETRURIA REGALI
LIBRI SEPTEM

Opus Postumum

IN DUAS PARTES DIVISUM

Tomus Secundus

Posteriores quatuor Libros comprehendens.

FLORENTIÆ. M.DCC.XXIII.
TYPIS REGIÆ CELSITUDINIS

Apud Joannem Cajetanum Tartinium, & Sanctem Franchium
CUM APPROBATIONE.

Vinc.° Franceschini, del et Scul

REGIA CELSITUDO.

IN LUCEM editurus Volumen ſecundum Tractatus de Etruria Regali, ad Te, Sereniſſime Princeps, accedo. Patriæ ſcilicet Veſtræ monumenta; Patri Patriæ

oblaturus: operisque, quod faven-te Cosmo Tertio inceptum erat, partem alteram Tibi in patroci-nium commendaturus. Nefas au-tem mihi sit de Cosmo III. men-tionem fecisse, nisi ante omnia pro summa, qua erga ipsum ferebar pietate, manibus ipsius justa, quæ possum, persolvam. Quanto ille stu-dio subditorum suorum commodis invigilare solitus! Quanta cum patientia, vel pauperrimo cuique aures præbere, ne quid cuiquam deesset, quod vel justitia postula-ret, vel misericordia! Quantum ille erga advenas comis erat, & hospitalis! Quanta cum pruden-tia Etruriam suam, seviente cir-

cum circa

cumcirca per Italiam bello, incolumem ſervavit! Tu autem, Clementiſſime Princeps, tanti Parentis digniſſima ſoboles, & gentilitiis exemplis, & virtute propria inſtructus, ad rempublicam capeſſendam accedis. In ea autem incidiſti tempora, quæ quamvis bellorum tumultibus vacua, tranquillitatem tamen pacis tantum imitantur; adeout curæ Veſtræ nedum conquieſcere, quin excitari potius, & intendi videantur. Liceat vero mihi Regiam Veſtram Celſitudinem rogare, ut inter curarum relaxamenta hunc quoque librum habere dignetur. Nullus dubito, quin ſi quando Tibi a publicis negotiis

vacua ſit hora, literario nonnunquam in otio lubens eam tranſigas. Hoc mihi ſuadet indoles gentis Mediceæ: hoc ſuadet prioris vitæ Veſtræ conſuetudo. Memini enim cum ante aliquot annos Florentiæ eſſem, inter alias otii Veſtri exercitationes, hiſtoriam rerum noſtrarum (pro ea qua polles linguarum peritia, quæ Principem maxime decet) lingua Anglicana ſcriptam, attentius Te volviſſe; Commentarios ſcilicet præclariſſimi Comitis Clarendonii de noviſſimis Bellis noſtris Civilibus: Auctoris ſane graviſsimi, Romaniſque melioris ævi Scriptoribus, & dicendi arte, & pingendis hominum moribus,

animo-

animorumve characteribus, comparandi: Et illo quidem in libro virtutum & ſcelerum extrema obſervaſti: in hoc, quem legendum nunc offero, Auctoris antiquarii criticive partes agente, potius quam Hiſtorici, Clarendonianam eloquentiam non invenies; ſed Patriæ Veſtræ gloriam videbis ab indubitatis monimentis per plurima ſecula deductam, ſtiloque ſimplici & aperto, ipſiſque rebus accommodato deſcriptam. Ut ne quid vero operi, a Dempſtero tam præclare incepto, deeſſet, quamquam teſtimonia, a probatis Auctoribus Inſcriptionibuſve copioſe ab ipſo collecta, ſufficere poſſe videantur; curavi tamen,

ut quid-

ut quidquid undique per omnes Etruriæ Regiones, Romæve, aut aliis in locis opere anaglypho Etruſcæ ſupereſſet memoriæ, id omne deſcriberetur, tabuliſque æneis incideretur, facto prius per ſeveriſſimam Criticen examine, ne quid ſpurium ſuſpectumve operi irreperet. Quod ſi meis ſumptibus effectum eſt, ut hiſtoria illa, & pura & ornata prodeat: ſi per me effectum eſt, ut Patriæ Veſtræ Aborigines, veterum ſtatuarum ad inſtar fractis membris, & truncis corporibus, genuini tamen, & in ipſis ruinis decori, quaſi in unum Gazophylacium repoſiti in conſpectum Tibi prodeant. Hoc mei er-

ga nomen

ga nomen Etruſcum amoris, hoc ſummæ meæ erga Te, Sereniſſimumque Patrem Veſtrum, obſervantiæ qualecumque teſtimonium benignus accipe, & qua humanitate benevolentiaque me, cum, regnante Coſmo, Florentiæ eſſem, excipere ſolebas, eadem & Dempſtero favere digneris. Tu autem, Clementiſſime Princeps, ut longævus terris interſis, feliceſque Populos dulci jugo di tiſſime contineas, votis omnibus exoptat

REGIÆ TUÆ CELSITUDINIS

Londini Idib. Februar. MDCCXXIV.

Obſequentiſſ^mus^ *& Humill*^mus^ *Servus*
THOMAS COKE

INDEX
CAPITUM
Hujus Secundi Tomi.

LIBER QUARTUS

CAP.

CAP.

CAP.

CAP.

C A P.

C A P.

CAP.

C A P. LXXVII.

Etruriæ urbs Forum Caſſi, ad montem Ciminium in via Caſſia: ſilvæ Arſia, Mæſiaque non longe inde: interiit. pag. 160.

C A P. LXXVIII.

Etruriæ urbs Forum Aurelii, in via Aurelia: interiit. pag. 161.

C A P. LXXIX.

Etruriæ urbs Tarchonium, in mediterraneis: alia a Tarquiniis: interiit. pag. 162.

C A P. LXXX.

Etruriæ urbs Foſſæ Papirianæ in via Aurelia ad mare: interiit. pag. 162.

C A P. LXXXI.

Etruriæ urbs Eba, in mediterraneis: interiit. pag. 164.

C A P. LXXXII.

Etruriæ urbs Baracellum: interiit. pag. 164.

C A P. LXXXIII.

Etruriæ urbs Bondelia: interiit. pag. 165.

C A P. LXXXIV.

Etruriæ urbs Suana, incolæ Suanenſes: Comitatus, & Epiſcopatus: vicus exiguus nomen retinet. pag. 165.

C A P. LXXXV.

Etruriæ urbs Vicus Elbii in mediterraneis: interiit. pag. 166.

C A P. LXXXVI.

Etruriæ urbs Manliana in mediterraneis: interiit. pag. 166.

C A P. LXXXVII.

Etruriæ urbs Tigulia: interiit. pag. 167.

C A P.

CAP.

CAP.

LIBER

LIBER QUINTUS

CAP.

LIBER SEXTUS

CAP.

C A P.

C A P.

CAP.

PRÆ-

PRÆFATIO
AD LIBRUM QUARTUM.

HActenus incolas, mores, leges, linguam, religionem, Reges, ac ingeniose inventa executus; nunc ad bellissimam operis suscepti partem diverto, & de civitatibus præsumo, quarum ne rudereta quidem multarum superant, populisque, qui victoria Romana extincti, nudum nomen nobis, tantarum opum index, reliquerunt. In quibus plus lucis est, quam in aliis, quia gloriam Populi Romani auget calamitas devictorum; ideoque veluti perenne virtutis suæ trophæum collocaturi, frequentem populorum Etruriæ triumphatorum, civitatumque expugnatarum memoriam illi fecere, qui totum orbem terrarum præclaro latrocinio deprædantes, hanc etiam validam semper, sed tum ambitione cæcam, ac domi discordem gentem non superavere modo, sed delere funditus sunt conati; ut jure laboret annalium fides, has urbes, quas hoc libro memoraturus sum, potentes olim fuisse, ac

consulares exercitus tam ſæpe fregiſſe. Sed in hoc quoque dabo operam: [1] Ne quid temere, ne quid imprudenter, aut ignorans affirmem, aut ſciens mentiar.

LIBER

(1) L. Senec. Natur. Quæſt. cap. 30.

Vas Fic· Altum P· R· II· in Mus· Mediceo

LIBER QUARTUS

Etruriæ ſecundus ſtatus: antea Regnum: facta Provincia Romana anno U. C. quadringenteſimo ſeptuageſimo quarto: viribus penitus fractis ad Vadimonis Lacum.

CAP. I.

ETRURIA, vicina Romæ, & tantum Tibride interjecto dividua, Romanos pellexit & rerum geſtarum gloria, & agri urbiumque nobilitate, feracitate, ſitu, munimentis, ut fortiter auderent. Itaque Romulus eo animum adjecit, ut extra Latium, transſque Tiberim, imperii ſui fines proferret; nam, ut ait Ovid. libr. 2. Faſtor.

Nec dum ultra Tiberim belli ſonus.

Neque ingloria ea Romulo fuit expeditio; nam potentiſſimi Tuſcorum Vejentes ab eo profligati, præter Hiſtoricos omnes, idem Ovidius libr. 6. Faſtor.

Jamque ſuburbanos, Etruſcaque contudit arma
Spes erat in curſu.

Romuli exemplum inſequentes Reges conſuleſque ſequuti, acerrime eundem populum, decimo octavo tantum milliari Urbe diſtantem, bello

ſunt adorti, & ut variis temporibus, ita ambigua fortuna dimicarunt. Nec tamen ſimul cum tota Etruria certatum unquam; ſed modo unus armis petitus populus, modo in aliam civitatem translatum bellum, ut calamitas devicti unius populi gradus fieret, & veluti felix auſpicium, alterius ſubigendi. Donec tandem orta inter principes Etruriæ civitates diſſenſione, graviter labantibus partibus ſumma turbata eſt; nam *Vejentes*, *Fidenates*, *Capenates*, *Faliſci*, *Tarquinienſes*, *Coßani*, *Volaterrani*, *Piſani*, *Fæſulani*, *Peruſini*, *Cluſini*, *Atriates*, *Cortonenſes*, *Arretini*, *Lucenſes*, *Piſtorienſes*, *Vulſinienſes*, *Cæretani*, quid concordibus animis agere potuiſſent? tot in eos ſumptæ expeditiones, tot cæſi exercitus abunde loquuntur, & Hiſtorici exequuntur, Livius, Florus Halicarnaſſeus, Polybius, ſed maxime Diodorus Siculus libr. 20. Bibliothec. pag. 772. & pag. 782.

Demum anno Urbis Conditæ ſeptuageſimo quarto ſupra quadringenteſimum, Rege Ælio Volturreno, ut libr. 2. ſupra hoc opere cap. 56. dictum, totius Etruriæ coactis copiis, maxime Vulſinienſium, ad Vadimonis lacum eſt cruente dimicatum, ubi T. Coruncanus Coſ. totam provinciam Romanæ fecit dictionis, & de gente potentiſſima late jam domita triumphavit. Tabulæ Capitolinæ.

Ex quo prœlio Regnum abrogatum, & regio in formam provinciæ redacta: neque deinceps ullum bellum cum Etruſcis juſto titulo geſtum legitur, neque ullus triumphus de ea gente actus, licet variæ defectiones orirentur, quæ veteres animos loquerentur verius, quam juſti belli ſpeciem præ ſe ferrent; quin imo cum Italicum ortum eſt bellum, & arma ſumpſiſſent *Picentes*, *Veſtini*, *Marſi*, *Peligni*, *Marrucini*, *Lucani*, *Samnites*, ut ſcribit L. Florus Epitomaſtes Livianus ad libr. 72. ſoli Etruſci non inierunt ſocietatem. Vide Chronicum Caſſiodori. Scio ab Appiano Alexandrino libr. 1. Civil. Bellor. pag. 374. inter populos rebellantes poſuiſſe *Ferentanos*, qui ſunt Etruſci.

Etru-

Etruria Provincia a quo magiſtratu regeretur, Conſule, Proconſule, Prætore, Rectore, an Correctore Conſulari Poteſtate, qui ſtatua erecta honorabatur.

CAP. II.

PRovinciam fuiſſe, jam probatum: ſub quo magiſtratu, eſt diſquirendum. Ac primum *Conſularem* Provinciam eam facit Codex Præfecturarum, & obſervat vir diligens Wolfgangus Lazius libr. 2. Commentar. cap. 2. & cap. 6. Æl. Spartian. in Hadriano. Jul. Capitolin. in Antonino Pio. Julianus Aug. l. 72. C. Theodoſiano de Decurionib. Valentinian. Arcad. Theodoſ. Augg. l. 5. C. Theod. de Denunt. vel edit. reſcrip.

Proconſulatus honore etiam obtentam vel hoc argumento ſuaderi poteſt, quod reliquæ omnes Italiæ provinciæ ſub Proconſulibus fuiſſe deprehendantur. Appian. Alexandrin. libr. 1. Bellor. Civil. pag. 374. Ἦσαν γὰρ ὡς ἔοικε τότε καὶ τῆς Ἰταλίας ἄρχοντες ἀνθύπατοι κατὰ μέρη, ὃ καὶ Ἀδριανὸς ἄρα μιμούμενος ὕστερον χρόνῳ πολλῷ, τὸν αὐτοκράτορα Ῥωμαίοις ἡγούμενος ἀνεκαίνισε, καὶ μετ' αὐτὸν ἐπέμεινεν ἐς βραχύ. *Apparet enim, regiones Italiæ tunc attributas fuiſſe Proconſulibus, quem morem imitatus Hadrianus Imperator, renovavit poſt ætates aliquot, non diu duraturum poſt ejus obitum.*

Tertio ſub *Prætore* erat Etruria interdum, ut diſerte docemur ex Polybii Megapolitani hiſtoria libr. 2. pag. 3. Æl. Spartian. in Hadriano: *In Etruria Imperator Præturam egit*. Vide locum, & manifeſtum eſſe fateberis, ſaltem ea ætate.

Quarto Magiſtratum Etruriæ ſub Romanis ſupremum invenio *Rectorem* appellatum. Q. Symmachus libr. 9. Epiſt. 121. *Extat vetus profeſſio Campaniæ Conſularis: extant acta apud Etruſcum confecta Rectorem, quibus docetur exactio promiſſa reliquorum*. Rutilius Numatian. libr. 1. Itinerarii ad finem:

Grata bonis priſcos retinet provincia mores,
Dignaque Rectores ſemper habere bonos.

Quinto *Correctorem* præſidem in Etruria pro Romanis faciunt. Ammian. Marcellin. libr. 15. Hiſtor. Rom. *Dynamius vero, ut præclaris artibus illuſtratus, cum Correctoris dignitate abiit: nec non corrigere juſſus eſt Tuſcos, & reliquam principis creduli militiam*. Et libr. 27. non multum poſt principium: *Hoc tempore, vel paulo ante nova portenti ſpecies, per annonariam apparuit Tuſciam: idque quorſum evaderet prodigium,*

periti

periti rerum penitus ignorarunt. In oppido enim Pistoriensi, prope horam diei tertiam, spectantibus multis, asinus tribunali conscenso, audiebatur destinatius rugiens: & stupefactis omnibus, qui aderant, quique dicerent referentibus aliis, nullo conjectante futura, postea quod portendebatur, evenit. Terentius enim, humili genere in Urbe natus, & pistor, ad vicem præmii, quia peculatus reum detulerat, officium ex præfecto, hanc eandem provinciam Correctoris administraverat potestate. Erat certe hic Magistratus toti Italiæ communis, non modo Tusciæ. Vetus Inscriptio. (1)

. . . .
. . . .
RELIGIOSISSIMOQVE
C. CEIONIO. RVFIO. VOLVSIANO. V. C.
CORR. ITALIAE. PER. ANNOS. OCTO
PROCONSVLI. AFRICAE
COMITI. DOMINI. NOSTRI
CONSTANTINI. INVICTI. ET
PERPETVI. SEMPER. AVGVSTI
PRAEFECTO. VRBI. IVDICI. SACRARVM
COGNITIONVM. CONSVLI

Eratque *vir clarissimus*, ut definiunt Diocletianus & Maximianus l. 4. C. de Jur. & fac. ignor. Errat Notitiæ utriusque Imperii auctor Scotus ille, sive Marianus, sive quilibet alter, qui in Italia has tantum provincias Correctoriales facit, *Apuliam, Calabriam, Brutiam, Lucaniam*, eumque sequutus Barnabas Brissonius; cum Etruria sit etiam Correctorialis, ut jam probatum: & confirmat Julianus Augustus l. 61. C. Theod. de Decurionibus, ubi *Terentius Tusciæ Corrector* memoratur: & l. 65. Cod. eod. tit. & alibi sæpe: & fusius ad mentem & rem nostram Trebellius Pollio in Tetrico Seniore: *Pudore tamen victus, vir nimium Severus, eum, quem triumphaverat, Correctorem totius Italiæ fecit, idest Campaniæ, Samnii, Lucaniæ, Bruttiorum, Apuliæ, Calabriæ, Etruriæ, atque Umbriæ, Piceni, & Flaminiæ, omnisque annonariæ regionis.* Errasse hunc Historicum, jam antea Isaacus Casaubonus observavit; cum non totius Italiæ, verum solius Lucaniæ Corrector Tetricus fuerit. Fl. Eutrop. libr. 9. *Qui quidem Tetricus Corrector Lucaniæ postea fuit, ac diutissime privatus vixit.* P. Victor in Aureliano: *Hic Tetricum, qui Imperator ab exercitu in Galliis effectus fuerat, Correctorem Lucaniæ provexit, aspergens hominem eleganti joco.* Huic adstipulatur & alter Victor, ut sit omnino verisimile, Trebellium Pollionem memoria lapsum: neque etiam verisimile erat, hostem paulo antea, & acie victum, tanta potentia esse eum cupiisse.

Correctorem insuper Bruttiæ, Lucaniæque meminit Rex Theodoricus.

(1) Apud Grut. pag. 387. num. 5.

cus: *Quem Corrector Lucaniæ, Bruttiorumque humani nobis suggerit sanguinis effusione pollutum*. Corruptum & hoc nomen apud Constantinum Augustum, qui scribit *Mechilio Correctori Lucaniæ & Brittiorum Hilariano*; sed est legendum: *Mechilio Hilarioni Correctori Lucaniæ & Bruttiorum*. Et in eandem dictionem irrepsit mendum in rescripto Valentiniani & Valentis AA. l. 1. C. Theod. quib. equor. usus concessus est, aut denegatus: *Ceteris omnibus per Picenum, atque Flaminiam, nec non etiam Apuliam, & Calabriam, Brittios, & Lucaniam, atque Samnium habendi equi*. Sed facile est corrigere: *Bruttios & Lucaniam*. Extat & mentio l. 1. C. Theodos. de Appellat. & l. 1. C. eodem de relationib. Et veteres lapides ab aliis in hanc rem antea producti.

Sunt & in Orientalibus Provinciis Correctorum nomina, ut apud Justinianum Aug. Novell. 8. Κοῤῥεκτορίαι ἀρχαὶ appellantur: & sunt illi numero tantum duo, *Augustanicæ & Paphlagonicæ*. Scotus libr. Notitiæ utriusque Imperii; sed & hoc eruditissime notat Brissonius.

Et de summo Correctorum jure in administranda provincia disputat Petrus Gregorius Tolosas libr. 47. Syntagmat. Jur. cap. 32. & Hermogenianus J. C. libr. 2. *Juris Epitomarum*, & Papinianus libr. 1. Responsorum consulantur.

Ultimo denique fuit Etruria sub *Correctore Consulari potestate*, ut certum inde sit, pro diversa rerum Romanarum conditione, aut etiam Imperatorum, Magistratuumque supremorum, aut Senatus libidine, mutatam regendi non Etruriam modo, sed & quascumque alias provincias, formam. Inscriptionem apponam ex veteri lapide, qui est Romæ ad D. Basilii.(1)

BETTIO. PERPETVO. ARZIRIO. V. C.
CONSVLARI. TVSCIAE. ET. VMBRIAE. OB
SINGVLARIA. EIVS. ERGA. PROVINCI
ALES. BENEFICIA. ET. OB. MODERATIONEM
PRO. DOCVMENTO. ETIAM. POSTERIS. RELIN
QVENDAM. AETERNVM. STATVAE. MONV
MENTVM. TVSCI. ET. VMBRI. PATRONO
PRAESTANTISSIMO. COLLOCAVERANT. AERE. P.

Erat etiam moris, ut magistratui suo decedenti provincia statuam erigerent, ut lapis iste significat, & sexcenti alii. Quod in Etruria peculiari quadam ratione observatum; nam Pisani Lachanio, Rutilii Numatiani Galli præfecti urbis ac poëtæ clarissimi patri, hanc grati animi testificationem exhibuerunt; ut ipse Rutilius libr. 1. Itiner. indicat:

Hic oblata mihi sancti genitoris imago,
Pisani proprio quam posuere foro.
Laudibus amissi cogor lacrymare parentis,

Flu-

(1) Apud Grut. pag. 474. num. 3.

Fluxerunt madidis gaudia mœſta genis.
Namque pater quondam Tyrrhenis præfuit arvis,
Faſcibus & ſenis credita jura dedit.
Narrabat, memini, multos emenſus honores,
Tuſcorum regimen plus placuiſſe ſibi.

Chorographica Etruriæ deſcriptio.

C A P. III.

MUltoties mutata Etruriæ conditio, & ſi ulla in Orbe Terrarum toto eſt provincia, quæ alternantes fortunæ vices experta ſit, vel hæc jure dici ea poſſit, quæ, cum amœniſſima ſit, ac fertiliſſimis vallibus abundans, facile advenas exercitus invitare potuit in ſui perniciem; unde Mæones, Lydique & eam jure belli occuparunt, & urbes in ea plurimas condiderunt. Aborigines indigenæ erant, quorum nonnullæ quoque civitates a me memorabuntur: cum his vario eventu certarunt primum, cojerunt deinde, ac coaluerunt Arcades, Pelaſgique, qui & ipſi aliquas ſuæ gloriæ ac fortitudinis in Etruria teſtes urbes erexerunt. Demum poſt bis mille, ampliuſque annos, Romani vicinam ſibi ac ſuburbanam gentem adorti, vix, niſi orto domi diſſidio, quingentis annis totis ſui juris fecerunt: urbeſque nobiles, ac nimium ſibi viſas potentes, inducto aratro, everterunt: alias minus timendas, deductis in eas civibus ſuis, colonias vocarunt. Sed de his omnibus hæc tabula erit. Ac primam omnium tabulam explicaturus, a montibus initium duco.

Etru-

Etruriæ montes præcipui: Promontoria: Valles.

CAP. IV.

OCcurrit primo memoratiſſimus Apenninus: ad ejus radices fuit villa Liviæ, Auguſti uxoris. Jul. Obſeq. cap. 13. de Prodig. Veluti *cingulum Italiæ*, extenſus inter *Tuſcum & Hadriaticum*, ideſt *ſuperum & inferum mare*, ut ait Jul. Solinus cap. 8. vel ab *Api* bove, quem Poëtæ fabulantur in Italiam veniſſe: vel quod probabilius, *a Pœnorum in Italiam appulſu*. Strabo libr. 2. pag. 88. Ταῦτα ἐςὶν ὀρεινὴ ῥάχις δὶα τȣ̃ μήκους ὅλου τῆς Ἰταλίας διαπεφυκῦα ἀπὸ τῶν ἄρκτων ἐπὶ μεσημβρίαν τελευτῶσα δ' ἐπὶ τὸν Σικελικὸν πορθμὸν. *Hic eſt montoſum dorſum per Italiam, quam ea longe extenditur, a ſeptentrione verſus meridiem porrectum, deſinens in fretum Siculum*. Idem libr. 5. principio. *Ab Arimino & Ancona* protendi uſque *in Lucanos* prodit. Plin. libr. 3. cap. 5. *Apenninus mons Italiæ ampliſſimus, perpetuis jugis ab Alpibus tendens ad Siculum fretum*. Ptolomæo Ἀπέννινα, Stephano vero eſt Ἀπέννιον. Fuſiſſime deſcribit Polybius Megapolitanus libr. 3. Hiſt. Et cum Alpes munimentum quoddam Italiæ crederent, barbaris motibus a natura objectum, hunc montem alterum veluti præſidium interpretatur Rutilius Numatian. libr. 1.

> *Excubiis Latiis prætexuit Apenninum,*
> *Clauſtraque montanis vix adeunda viis.*

Sed corrige:

> *Excubiis Latii prætexuit Apenninum.*

Multa de eo Joan. Boccacius libr. de Montibus, & C. Plinius Junior libr. 5. Epiſt. 6. quem ob ſingularem doctrinam & genium non vulgarem, ſtylum terſum, amœnumque dicendi genus nulli ſecundum illo ævo exiſtimo. Longitudinem adumbrabat Nero Aug. apud A. Perſium Sat. 1. ut putant viri eruditi:

> *Sic coſtam longo ſubduximus Apennino.*

Hunc vero Poëtæ certatim deſcripſere. M. Lucan. libr. 2. Pharſal. v. 396.

> *Umbroſis mediam qua collibus Apenninus*
> *Erigit Italiam, nullo qua vertice tellus*
> *Altius intumuit, propiuſque acceſſit Olympo:*
> *Mons inter geminas medius ſe porrigit undas*
> *Inferni ſuperique maris.*

Claudian. cultiſſime de 6. Hon. Conſul.

> . . . . *ad montes reliquo cum robore ceſſi,*
> *Quos Apenninum perhibent, hunc eſſe ferebat*

Incola, qui Siculum porrectus adusque Pelorum
Finibus a Ligurum populos complectitur omnes
Italiæ, geminumque latus stringentia longe,
Utraque perpetuo discriminat æquora tractu.

Sil. Italic. libr. 4. Punicor.

Horrebat glacie saxa inter lubrica, summo
Piniferum cœlo miscens caput Apenninus.

Nec male Festus Anienus in descript. Orb. Ter.

. . . . mediam secat Apenninus
Ausoniam; nam qua Boreali vertice ad æthram
Concrescunt Alpes, surgit caput Apennino:
Et qua Sicani tellus madet æquoris æstu,
Ut protelatæ molis juga gurgite condit,
Prima vetustorum gens est ibi Tyrrhenorum.

Sequitur multi nominis Mons Soracte, in Cosmographia Æthici Soractina, vel Soractum: vernacule *Monte di S. Silvestro*, ut vult Leander Albertus: vel *Monte di S. Oresto*, ut corrupte dici animadvertit Nicolaus Erythræus. Helenius Acro errat turpiter, qui eum in Apulia collocat ad Horatii libr. 1. od. 9. Melius Porphyrion in Phaliscis, cum Geographis omnibus, ponit, & addit Soracem vulgo dici. Sacrificium inibi solitum fieri describit Strabo Amasian. libr. 5. pag. 156. Ὑπὸ δὲ τῷ Σωράκτῳ ὄρει Φερωνία πόλις ἐστὶν ὁμώνυμος ἐπιχωρίᾳ τινὶ δαίμονι τιμωμένῃ σφόδρα ὑπὸ τῶν περιοίκων, ἧς τέμενός ἐστιν ἐν τῷ τόπῳ θαυμαστὴν ἱεροποιΐαν ἔχον. γυμνοῖς γὰρ ποσὶ διεξίασιν ἀνθρακίαν καὶ σποδιὰν μεγάλην οἱ κατεχόμενοι ὑπὸ τῆς δαίμονος ταύτης ἀπαθεῖς. *Sub monte Soracte urbs est Feronia, cognominis indigenæ cuidam Deæ, quam vicini studiose venerantur: atque ibi lucus est, in quo sacrificium perpetratur mirabile; correpti enim ejus numinis afflatu homines, nudis pedibus prunarum ardentium struem illæsi perambulant.* Sed quod ille sub monte, alii in ipso monte, & non Feroniæ, sed Apollini institutum volunt. Jul. Solin. cap. 7. *Est e memorabilibus inclytum, & insigniter per omnium ora vulgatum, quod perpaucæ familiæ sunt in agro Phaliscorum, quos Hirpos vocant. Hi sacrificium annuum ad montem Soractem Apollini faciunt: idque operantes gesticulationibus religiosis impune exultant, ardentibus lignorum struibus, in honorem divinæ rei flammis parcentibus. Ob cujus devotionis ministerium* (melius quam mysterium) *munificentia Senatus honorata, Hirpis perpetuo munerum vacationem dedit consulto omnium.* At M. Varro, religionis derisor, non pietati id tribuebat, sed medicamento, quo plantas illinebant Hirpi, ut retulit Servius Honoratus ad libr. 11. Æneid. Eadem quæ Solinus, & Strabo, Plinius libr. 7. cap. 2. *Haud procul urbe Roma in Phaliscorum agro perpaucæ familiæ sunt, quæ vocantur Hirpiæ, quæ sacrificio annuo, quod fit ad montem Soractem Apollini, super ambustam ligni struem ambulantes, non aduruntur: & ob id perpetuo Senatus consulto militiæ omniumque aliorum munerum vacationem habent.* Quam mirabiles circa eum mon-

montem aquæ, idem habet libr. 2. cap. 93. et libr. 31. cap. 2. quem consule. Meminit Horatius loco laudato:

Vides, ut alta stet nive candidum
Soracte.

Virgil. libr. 7. Æneid.

Hi Soractis habent arces.

Et libr. 11. Æneid.

Summe Deum, sancti custos Soractis Apollo,
Quem primi colimus, cui pineus ardor acervo
Pascitur, & medium freti pietate per ignem,
Candentes multa terimus vestigia pruna.

Silius Italic. libr. 8.

Haud procul & sacrum Phœbo Soracte frequentant.

Et libr. 7. Punicor.

Phœbei Soractis honor Charmelus agebat.

Idem libr. 5. ut solet, simia æmulatus est Virgiliana:

Tum Soracte satum præstantem corpore, & armis
Æquanum noscens, patrio cui ritus in arvo,
Cum pius arcitenens accensis gaudet acervis,
Exta ter innocuos late portare per ignes.
Sic in Apollinea semper vestigia pruna
Inviolata teras, victorque vaporis, ad aras
Dona serenato referas solemnia Phœbo.

Mons Ulimentum prope Febianum vicum celebratur a neotericis scriptoribus, propter aquam, quæ quindecim dierum spatio, quidquid immergitur lapide cortice obtegit. Quod & ipsum memoratur in Elsa flumine prope Senas.

Mons Rufolus & ipse nomen habet a fonte nitido aquæ dulcis, in quo nihil ullo tempore impuri cernitur: cujus aquæ ad stateram examinatæ, aliis leviores sunt quibuscumque illius tractus.

Fæsulanus Mons, a Paulo Orosio nominatur, quasi distinctus ab Apennino, a Fæsulis scilicet colonia nobili Rom. ut in descriptione ejus dicetur. Ita enim libr. 7. cap. 37. *Conterritum divinitus Rhadagaisum, in Fæsulanos montes coëgit*; sed revera pars est aliqua Apennini, & Florentiæ a Septentrione imminet, ruinasque civitatis inclytæ ostentat.

Sunt & Cortonenses montes in Etruria, a Cortona civitate sic appellati, & explicabitur infra: ad Septentrionem Thrasymenum claudunt. Livius 3. Decad. libr. 2. principio. *Loca insidiis nata, ubi maxime montes Cortonenses Thrasymenus subit.*

Denique cum ubique Etruriæ prærupti sint montes, & veluti juga jugis cohærentia, difficili admodum, & inexpedito itinere, nomen habet clarissimum mons Ciminus, sive Cyminus, sive Ciminius, multis annis limes Imperii Romani; nam eum sine SC. milites transcendere

non fuerunt auſi, uti infra ex Livio & aliis aperietur. Hodie, quod Viterbo civitati vicinus eſt, vocatur *Monte di Viterbo*. Meminit Virgilius libr. 7. Æneid.

Et Cimini cum monte lacum.

Sequuntur Promontoria, longe ſe navigantibus oſtentantia. Pauca quidem ea in Etruria, ſed mirandæ altitudinis, & ab oriente, ſive ad Hadriaticum mare, præter Apenninum, qui toto eo tractu diffunditur, nullum promontorium. Ab occaſu vero duo: Populonium, ſic appellatum a Populonia, urbe nobiliſſima, cujus hodie ne rudereta quidem, multo minus veſtigia extant, ſed nomen ſtationi remanſit, vulgo, *Porto Baratto:* Ptolomæo Ποπλώνιον dicitur, aliiſque Græcis. Strab. libr. 5. pag. 154. Τὸδὲ Ποπλώνιον ἐπ' ἄκρας ὑψηλῆς ἵδρυται, κατεῤῥωγίας εἰς τὴν θάλασσαν. *Populonium ſitum eſt in promontorio ſublimi, quod præruptum in mare exit.*

Retro Populonium ingentis altitudinis rupes in mare excurrit, imitaturque Cherſoneſi, ſeu peninſulæ formam, ut ex deſcriptione Strabonis Amaſiani loco laudato liquet. Nomen ei Mons Argentarius (1), vernacule *Monte Argentaro;* alius ab eo, qui in Hiſpania Mons Argenteus vocatur. Hunc M. Catoni in Fagmentis, & Antonino in Itinerario Volcentarium apppellatum, & corrupte Argentarium, inepte ſcribit Annius Viterbienſis. Difficultatem præternavigandi vides cultiſſimis Rutilii libr. 1. verſibus;

Tenditur in medias Mons Argentarius undas,
Ancipitique jugo cærula curva premit.
Tranſverſos colles bis ternis millibus arctat,
Circuitu ponti ter duodena patet.
Qualis per geminos fluctus Ephyrejus Iſthmos
Jonias bimari litore findit aquas.
Vix circumvehimur ſparſæ diſpendia rupis,
Nec ſinuoſa gravi cura labore caret.
Mutantur toties vario ſpiramina flexu,
Quæ modo profuerant vela, repente nocent.

Catoni eſt caput Etruriæ, & meminit C. Tacitus libr. 2. Annal. Error manifeſtus in Damaſo ſcriptore eleganti, cujus hæc ſunt in vita Silveſtri: *Inſula Matidiæ, quæ eſt Mons Argentarius.* Decipitur, inquam, ille; nam inſulam non eſſe, evidentiſſimum, licet peninſulæ figuram exprimat ex Rutilii verbis ſupra laudatis, & deſcriptione Strabonis. Nominis rationem petere potes ex Feſto Anieno in ora maritima:

At mons paludem incumbit Argentarius,
Sic a vetuſtis dictus, ex ſpecie ſui.
Stamno iſte namque latera plurimo nitet,
Magiſque in auras eminus lucem vomit,
Cum ſol ab igni celſa perculerit juga.

Alia

(1) Cluverio Coſanum promontorium, qui & Argentarius mons.

Alia duo Promontoria minoris altitudinis ab eadem parte cernuntur, quorum primum Massa: qui mons verius instar promontorii habendus, quum navigantibus altissimo se vertice ostentet, incumbens urbi ejusdem nominis, ad ostium Frigidi fluminis. Marmor ibi nobile.

Telamon aliud Promontorium, memorabile apud Polybium libr. 2. meminitque Plutarchus in Mario. Certe promontorium facit Ptolomæus, eumque secutus Mela libr. 2. cap. 4. Portum Plinius libr. 3. cap. 5. eidemque assentitur Itinerarium Antonini, nisi quod ibi Talamon, non Telamon habetur. Lege Jacobum Dalechampium in Plinium.

Asperam hanc, & horridam Etruriæ faciem, maritimos, internosque tractus præruptis montibus intersecantibus, leniunt, mitemque videri faciunt amœnissimæ passim valles, omni frugum fructuumque delitiis abundantes: inter quas primum locum occupat Vallis Arni, a celebratissimo amne, quem descripsi, nomen sortita. Hanc olim palustris inundatio fœdabat, & pæne inutilem reddebat; at posterorum cura saxum incisum, viam uligini egerendæ præbuit, unde oppidum inibi etiamnum hodie *Incisa* vocatur; adeo ut nunc jucundissima planities hortis amœnissimis, & viridariis pulcherrimis distincta, vix ulli Italiæ parti cedat. Difficillimus hac fuit Hannibalis transitus, & operosissimum plenumque periculi iter, ut copiose describit T. Livius 3. Decad. libr. 2. sub principium; tanta certe aquarum tum in ea copia, ut oculorum alterum ibi amisisse legatur, licet Strabo libr. 5. pag. 150. id contigisse ei scribat inter Placentiam & Ravennam; sed Livio Plutarchus adstipulatur, & Silius Italicus libr. 4.

Scandunt prærupti nimbosa cacumina saxi,
Nec superasse jugum finit, mulcetque laborem.
Plana natant, putrique gelu liquentibus undis
Invida limosa restagnant arva palude.
Jamque ducis nudus tanta inter inhospita vertex
Sævitia quatitur cœli, manante per ora
Perque genas, facilis sprevisse medentes oculo.

Ex opinione eorum dixit, manante oculo, qui putant oculum humore quodam crystallino constare. Bene ergo apud Paterculum libr. 2. *effusum* alterum Imperii Romani lumen, non *effossum*: & quod oculo ibi orbatum communior tradat sententia, refellit Cornelius Nepos, sive Æmilius Probus in eo: *Hoc itinere adeo gravi afficitur morbo oculorum, ut postea nunquam dextro æque bene usus sit.*

Mugellana Vallis, a Mugello oppido, ubi antiquissimæ Medicæorum, nondum adhuc Principum, sed tamen primatum, possessiones.

Pisciana Vallis, & ipsa fertilis, ab amne Piscia, quem descripsi, nomen ducens.

Umbrosa Vallis a lucis densis vocata, celebris cœnobio erecto Anno salutis reparatæ M.LXX. a Joanne Gualberto Nobili Florentino.

Non-

Nonnullæ aliæ Valles minoris nominis habentur in Tuſcia, quas brevitatis gratia duximus prætermittendas.

Etruriæ flumina omnia, & rivi: antiquæ appellationes novis redditæ.

CAP. V.

CLaudebatur Etruria illa Aborigenum, Romanaque, ab Ortu mari Hadriatico, ab Occaſu Tyrrheno, a Meridie Tibride, a Septentrione Macra flumine (ut Leander Albertus) qui ex Apennino ortū in Inferum exoneratur mare, receptis Laulo, vulgo *Aullella*, Bagnono, Graveja, vulgo *Cravia*, obſcuris fluviolis, & Vara, qui Ptolomæo βόακλος, hic ſane Straboni μάκρα: uti & Plinio libr. 3. cap. 5. *Adnectitur ſeptimæ, in qua Etruria eſt, ab amne Macra.* Conſentiunt Antoninus in Itinerario, & Peutingeri tabulæ. In Ptolomæi codicibus μαρκάλλα, & corrupte in Livianis editionibus, Mera, vulgo Magra. Tanta celeritate fertur, ut commode navigari non poſſit: Sulpitius. Vel quia vadoſus, & alveo arenis mobilibus vitiato: Omnibonus Vicentinus. Lucan. libr. 2. v. 425.

. . . . radenſque Salerni
Culta Siler, nullaſque vado qui Macra moratus
Alnos, vicinæ procurrit in æquora Lunæ.

Non longe ab iſto Laventia decurrit, male in Antonini Itinerario Aventia. Oritur hic ex Apennino, uti & omnes pæne Etruriæ fluvii, ſive in ſuperum, ſeu inferum mare devolvantur. Diſerte Lucan. libr. 2. verſ. 396.

Mons inter geminas medius ſe porrigit undas,
Inferni ſuperique maris, colleſque coërcent.
Hinc Tyrrhena vado frangentes æquora Piſæ:
Illinc Dalmaticis obnoxia fluctibus Ancon.
Fontibus hic vaſtis ingentes concipit amnes
Fluminaque in gemini ſpargit divortia ponti.

Claudian. Paneg. Olibrii & Probini:

Indigenas fluvios, Italis quicumque ſuberrant
Montibus.

Sequitur Frigidus. Alb. Tibull. libr. 4.

Dulcius urbe quid eſt? an villa ſit apta puellis,
Atque Aretino Frigidus amnis agro.

Eſt & alius eodem nomine, vulgo *Vipao*, ut vult Simlerus. Hic inter Aquilejam & Longaticum ab Itinerarii Auctore Scoto collocatur. Meminit Nicephorus Calliſtus libr. 12. Hiſt. Eccleſiaſt. cap. 39. Corruptus

Aqui-

locus in verſione Latina Joannis Chriſtopherſoni. Socratis Scholaſtici libr. 5. Hſti. Eccleſiaſt. cap. 24. *Prœlium ergo committitar ad fluvium, qui Phrygdus vocatur*. Lege, *Frigidus vocatur*; notum enim eſt ibi ſuperatum a Theodoſio Eugenium Gallorùm Regem, cui Maximus tyrannus auxiliabatur. Claudian. de 3. Hon. Conſul.

Alpinæ rubuere nives, & Frigidus amnis
Mutatis fumavit aquis.

Verſilia poſtea ignobilis fluit, nec priſcis memoratus, & potius torrens, quam fluvius. Depravate, ut nonnulli extant, Veſidia in tabulis itinerarii appellatur. Auxerus, ſive Auſer, ut apud Plinium libr. 3. cap. 5. *Piſæ inter amnes Auſerem & Arnum*. Theodoricus apud Caſſiodorum libr. 5. Epiſt. 20. *In Mincio, Ollio, Auſere, Tiberi, & Arno fluminibus comperimus quosdam ſepibus curſum fluminis, quantum ad navigandi ſtudium pertinet, incidiße*. Unde apparet navigabilem fuiſſe, uti & idem diſerte innuit libro laudato Epiſt. 17. *Ne quis in fluminibus navigeris diverſis territoriis meantibus, ideſt in Mincio, Ollio, Auxere, Arno, Tiberi, audeat fluminum alveos piſcandi ſtudio turpiſſima ſepe concludere*. A. Leandro Alberto Serchius dicitur, ab aliis vernacule Oſari, nam & apud Strabonem Αἴσαρος vocatur, & a Claudio Rutilio Numatiano Æſar, quod patria lingua olim Deum ſignificabat. Sueton. Auguſto cap. 97. *Sub idem tempus ictu fulminis ex inſcriptione ſtatuæ ejus prima nominis litera effluxit: reſponſum eſt, centum ſolos dies poſthac victurum, quem numerum C. litera notaret: futurumque, ut inter Deos referretur, quod ÆSAR, ideſt reliqua pars e Cæſaris nomine, Etruſca lingua Deus vocaretur*. Quia ergo alii plerique fluvii in Italia divino cultu honorabantur; ita & Auſer, ſive Auxer inter Deos patrios habitus, Dei nomine fuit inſignitus. Olim Arno ad Piſas jungebatur: nunc derivato curſu per Lucenſem agrum fluit, ut notavit eruditiſſ. P. Victorius libr. 17. Lect. Variar. cap. 3. Rutilii verba ſunt:

Alphææ veterem contemplor originis urbem,
Quam cingunt geminis Arnus & Æſar aquis.

Arnus celebratiſſimus Geographis, Plinio & Caſſiodoro, locis proxime ſupra laudatis. Naſcitur e monte, qui Falterona dictus, ad dextram Apennini. Facius Ubertus libr. 3. cant. 6. Chriſtophorus Landinus ad Purgatorium Dantis apud P. Merulam. De ejus decurſu, augmentis, eique adcolis Joan. Boccacius libr. de Fluminib. fuſe. Exiguæ ſunt initio aquæ, ex horrentibus paulatim emergentes rupibus, torrentium ſimiles, at mox alveo receptæ, formam amnis accipiunt, grandique augmento ſecant Florentiam, Piſaſque. Alexander Ferrarius libr. de Fluvior. curſu. Rivi, ſeu fluvioli dextra coëuntes numerantur Craina, Solana, Rena, Rheſus (1), vernacule *Reſco*, Seva Mugellum alluens, unde

(1) Duo ſunt Rheſi, parum inter ſe diſtantes, qui ſeparatum habent fontem, ſed prope Arnum conjunguntur, & *Reſchi* vernacule vocantur.

unde Medicæi, ut plerique exiſtimant longam nobilitatis ſeriem ducunt. Sed hoc, Sevæ flumen, antequam decem milliaribus ſupra Florentiam jungatur Arno, Rontam & Decumanum ſuſcipit. Deinde ſubtus Florentiam idem Arnus recipit Munionem, ex Fæſulanis collibus ortum, & aquis Terſollæ fluvioli adauctum: poſtea Biſentium, in quem Marina influit: inde Umbronem, cum Stella ac Furba conjunctum. Piſciæ vero, quæ ſunt duæ, unde nomen Piſcianæ valli inditum, frugum feraciſsimæ, quamvis in Focenſem lacum, *di Fucecchio*, una cum Nebula, vulgo *Nievole*, a qua item alia vallis nominatur, & aliis fluviolis, aquas deponant; per Guſcianam tamen in Arnum emergunt. A ſiniſtra autem ripa huic flumini miſcentur amnes, rivulique non pauci: Staggia, Corſolana, vulgo *Corſalone*, Archianum, Piſtilio, Clanis, Ambra, Trogus, *Troghi*, & alii non pauci: & hi quidem ſupra Florentiam; ſubtus vero Grevia, vulgo *Greve*, in quam influit Ema: Peſa, quæ Virginium recipit: Orme, Elſa, Ebola, Cecinella, & Era. Sulpitius Altinus meminit:

Urbs Piſæ, & flumen, qui Piſas alluit, Arnus
Teſtes exitii ſunt, Ugoline, tui.

Æneas Gallettus libr. 2. Univerſal. Hiſtor.

Janiculum Janus divum ſibi præbuit aras,
Agricoliſque novis Arni felicia rura,
Fertilis ad ſegetes, fæcundaque pabula terræ.

Cecinna, Plinio memoratus, & Melæ, a Cecinnarum gente illuſtri fortaſſe, cujus res magnæ in Tuſcia, nomen ſortitus. Et ſane Cecinnam Suſianum memorat Plinius libr. 10. cap. 26. eumque fuiſſe Volaterranum ex eodem loco ſatis conſtat. Hic amnis igitur, ex montibus Maſſæ vicinis oriens, circa Volaterras mari miſcetur; Plinius enim diſerte vada Volaterrana, Cecinna fluvius, nomen antiquum etiamnum hodie retinet (1).

Cornia (2), qui per agrum Campilianum, *di Campiglia*, fertur, noxius interdum, ubi hibernis imbribus intumuit.

Alma, etiam nomine retento nominatur ab Itinerarii incerto auctore.

Umbro, nomen hodie retinens vetus, recenſetur in tabula Peutingeri, & eodem Itinerario. Plin. loco toties laudato libr. 3. *Umbro navigiorum capax, & ab eo tractus Umbriæ, portuſque Telamon.* Augetur hic receptis in ſe aliis amnibus: Arbia, e montibus ſupra Caſtellinam orto, Bozunus, vulgo *Bozune*, Treſſa, Sora, Stile, Merſa, & Farina; atque hi quidem ad dextram ripam recipiuntur: a ſiniſtra in eundem influunt Orcia (3) aliique rivuli. Portuoſum fuiſſe elegantiſſimi verſus hi probant e libro 1. Numatiani Galli: *Tan-*

(1) Vernacule dicitur *Cecina*. (2) Cornia, Cluverio Lynceus Fluvius. (3) Orcia, vel Orcius non influit in Umbronem, ſed in mare prope Telamonē. Flumina vero, quæ ab Umbrone a ſiniſtra recipiuntur, ab auctore prætermiſſa fuerunt. At hæc, & alia quoque, quæ huc ſpectant, utpote a nobis diligentius examinata, in noſtra Tabula Geographica, quam exhibuimus, inſpicere poteris.

Tangimus Umbronem, non eſt ignobile flumen,
Quod tuto trepidas excipit ore rates,
Tam facilis pronis ſemper patet alveus undis,
In pontum quoties ſæva procella ruit.

Stationem tantum, & ſinum apparet oſtium ejus ævo illo, non etiam civitate aut oppido aliquo nobilitatum; ſequitur enim in cultiſsimo poëta:

Hic ego tranquillæ volui ſuccedere ripæ,
Sed nautas avidos longius ire ſequor.
Sic feſtinantem ventuſque dieſque reliquit,
Nec proferre pedem, nec revocare licet.
Litorea noctis requiem metamur arena;
Dat veſpertinos myrtea ſilva focos.
Parvula ſubjectis facimus tentoria remis
Tranſverſus ſubito culmine contus erat.

In Anienem influere falſo Pomponius Sabinus putavit.

Peſcia, quem nonnulli putant Arninem ab Itinerarii auctore appellari, idque maxime ſuadet ſitus, fluit enim inter Pyrgos & Portum Herculis.

Albinia in Antonini Itinerario, & Peutingeri etiam tabulis.

Floris (1), vernacule *Marta* dictus, in eodem Itinerario, & tabulis iisdem, nomen ſortitus eſt, quod ex Lacu eadem appellatione fluat. Sunt qui confundant cum ὄσσα Ptolomæi, ſed probabilius eſt, Oſſam eſſe eum, qui antea Oſa (2) dicebatur; major enim vocum propinquitas, & ſitus locorum concordat. Minio, ſive Munio vulgo *Mignone*. Vibius Sequeſter libello de Fluminibus. Numatianus libr. 1. Itinerarii:

Pauliſper litus fugimus Munione vadoſum,
Suſpecto trepidant hoſtia parva ſolo.

Verſum ſecundum Critici examinent, mihi enim quid ſit *hoſtia* hoc loco ignotum fateor. Petrus Ciacconus putavit legendum *boria parva*; eſt enim *boria* genus navigioli; ego vero cenſuerim legendum apertius, planiuſque:

Suſpecto trepidant oſtia parva ſolo.

Qua propius ad Latium acceditur, ſunt non magno nomine fluvioli, Vacina, Sanguinaria, Aron, & Eris, ſed corrupto vocabulo, nam apud Plinium libr. 3. cap. 5. Cæretanus amnis, & ipſum Cære intus millibus paſſuum quatuor. Strabo libr. 5. Θερμὰ ἃ καλοῦσι Καιρετανὰ, διὰ τοὺς φοιτῶντας θεραπείας χάριν. *Thermæ, quæ vocantur Cæretanæ, propter eos, qui valetudinis cauſa eo commeant*. Virgil. libr. 8. Æneid.

Eſt ingens gelidum lucus prope Cæritis amnem.

Ultimus Etruriæ limes, & veluti diſcerniculum a Latio, eſt Tibris, variis quidem cognominibus appellatus; nam & Janus, Albula, Tiberis, Sarra, ſive Serra, & Rumon, Terentum, Lydus, Tuſcus, & Tyrrhe-

(1) *Floris*, & *Marta* ſunt duo flumina diverſa.

(2) Nunc etiam *Oſa* eandem habet appellationem, ac fluit inter *Umbronem*, & *Albengam*.

nus: quæ omnia diverſa quidem ratione & tempore impoſita percurrentur. Tibris ſane, vel a Tibri, Aboriginum principe, non obſcure Servius Honoratus in libr. 8. Æneid. vel a Tiberino Silvio Albanorum Rege, Euſebius in Chronico; ita enim D. Hieronymi verſio habet *Tiberinus Silvius* (Latinis regnavit) *ann.* 8. Tiberinus, Calpeti[1] filius, a quo & fluvius appellatus eſt Tiberis, qui prius Albula dicebatur. Corruptus Servii locus ad v. 330. libr. 8. ubi Tiberio pro Tiberino legitur. Vel a Tybride Rege Tuſcorum. Feſt. Pomp. libr. 18. Vel ſane a Deheberi, Vejentum antiquiſſimo Regulo. M. Varro libr. 4. de Ling. Lat. Vel denique quod antiqua ſit, & patria vox, qua fluvium illi ſignificant. Janus a Jano Rege, quem primum in iis oris principem fuiſſe ſuperius a nobis oſtenſum, & auctor eſt Athenæus libr. 15. Dipnoſophiſt. Albula, a colore aquæ; fluit enim ſemper albicantibus aquis, admixto limo. Id eſt, cur album ei colorem dederit Feſtus, ſeu verius Paulus Diaconus ex ſchedis Feſti libr. 1. Poëtæ frequentes in eo ſignificatu. Alios non laudo. Stat. libr. 1. Silv. 3. v. 76.

. . . . . . illa recubat Tiberinus in umbra
Illic ſulfureos cupit Albula mergere crines.

Licet alii non album, ſed flavum colorem ei tribuant; quare qui Ἄλβας & Ἄλβη Stephano dicitur, flavus aliis eſt, Virgilio libr. 7. Æneid. Horatio libr. 2. od. 3. Feſto Anieno Deſcript. oræ maritimæ:

Vel qua flaventes Tibris pater explicat undas.

Sarra, ſive Serra, a voce antiqua Tuſca, quæ dominatum ſignificabat, quaſi regnatorem, aut dominantem quis dicat. P. Ovid. libr. 2. Metamorph.

Cuique fuit rerum promiſſa potentia Tibris.

Sil. Ital. libr. 8.

. . . ſceptriferi qui potant Tybridis undas.

Et Rumon, & Terentus, ſacra ſunt fluvii hujus cognomina, ſive quibus inter ſacrificandum tantum appellaretur: de quibus legendi Feſtus Pompejus libr. 18. Servius Maurus ad illud libr. 8. Æneid.

Stringentem ripas, & pinguia culta ſecantem.

Lydus a populo potentiſſimo accola, ut fuſiſſime habes narratum a Dionyſ. Halicarn. libr. 1. & a Servio eodem ad illud libr. 2. Æn. v. 782.

. . . . ubi Lydius arva
Inter opima virum leni fluit agmine Tibris.

Thuſcus, aut Tuſcus ob eandem rationem, quod Tuſci ejus Septentrionalem ripam accoluerint. Poëtas prætereo, unico Papinio contentus libr. 2. Silv. 1. v. 99.

Jam ſecura parens Tuſcis regnabat in undis
Ilia.

Et libr. 4. Silv. 5. v. 41.

Intras, adoptatuſque Tuſcis

Gur-

(1) Al. legunt *Carpenti*: al. *Capeti*.

Gurgitibus puer innatasti.

Denique Tyrrhenus, a Tyrrhenis etiam adcolis, ut constat ex Virgilio libr. 7. Æneid. Sidonio Apollinare Carm. 2. & aliis.

Sed nec illud omissum a Grammaticis, historicum nomen esse Tiber, vel Tibris, poëticum vero Tiberis, Genii autem Tiberinus. Claudianus fidem hujus facit in Panegyr. Olybrii & Probini:

Accepit sonitum curvis Tiberinus in antris
Ima valle sedens.

Idem corruptus proxime sequentibus versibus;

Palla graves humeros velat, quam neverat uxor,
Illi percurrens vitreo sub gurgite telas.

Posteriorem versum restitue ex Veteri Scholiaste Juvenalis ad v. 53. Satyr. 5. Et Ovid. libr. 3. Amor. Eleg. 5.

Ilia percurrens vitreo sub gurgite telas.

Ad primum Tiberis nomen stabiliendum lapides isti antiqui sufficient. Unus Romæ in hortis Cæsiis. (1)

EX. AUCTORITATE
IMP. CAESARIS. DIVI
NERVAE. FIL. NERVAE
TRAIANI. AVG. GERM
PONTIFICIS. MAXIMI
TRIBVNIC. POTEST. V.
COS. IIII. P. P
TI. IVLIVS. FEROX. CVRATOR
ALVEI. ET. RIPARVM. TIBERIS
ET. CLOACARVM. VRBIS. TER
MINAVIT. RIPAM. R.R. PROXIMO
CIPPO. P. CCCLXXXVI. S

Alter est in hortis Fabiniani Montii (2) pæne eadem formula, iisdem vocibus conceptus, nisi quod numerus varietur. Tertius ibidem loci. (3)

C. VIBIVS. C. F. RVFVS
SEX. SOTIDIVS. SEX. F. STRABO
LIBVSCID
C. CALPETANVS. C. F. STATIVS. RVFVS
M. CLAVDIVS. M. F. MARCELLVS
L. VISELLIVS. C. F. VARRO
CVRATOR. RIPARVM. ET. ALVEI. TIBERIS
EX. S. C. TERMIN

C 2 Quar-

(1) Apud Gruter. pag. 198. num. 5. (2) Apud eundem pag. 198. num. 4. (3) Apud eundem pag. 198. num. 3.

Quartus Romæ etiam ad ædes Rufticorum.(1)

EX. AVCTORITATE
IMP. CAESARIS. DIVI
TRAIANI. PARTHICI. F
DIVI. NERVAE. NEPOTIS
TRAIANI. HADRIANI
∴AVG. PONTIF. MAX. TRIB
∴POTEST. V. IMP. IIII. COS. III
∴ L. MESSIVS. RVSTICVS. CVRATOR
∴ ALVEI. ET. RIPARVM. TIBERIS. ET
∴CLOACARVM. VRBIS. R. R. RESTITVIT
SECVNDVM. PRAECEDENTEM
TERMINATIONEM. PROXIM. CIPP
PED. CXVS

Quale autem id fuerit officium curare alveum Tiberis, five retare, in Antiquitatibus expedivi, & docere abunde unus poterit Suetonius in Augufto cap. 30. Certe hic divifor erat Latii ab Etruria, ut dixi. Horat. libr. 1. od. 2.

Vidimus flavum Tiberim retortis
Litore Etrufco violenter undis

Juvenal. Sat. 8. ad finem:

Imperii fines Tiberinum virgo natavit.

Oritur in finibus Arretinorum, ex Apennino, recepitque in fe quadraginta duos amnes, ut tradit Plinius loco toties laudato: nobiliores tantum enumerabo. Glanis, ab Appiano γλάνιος, a Stephano γλάνις, lentus adeo hic fluit, ut paludis verius quam amnis fpeciem præbeat; Boccacius libr. de Fluminib. ideoque graviffimus eft adcolis noxio humore, quem exhalat, curfu tamen fuo multum agrorum complectitur, inter Perufinos, & Senenfes limes, vulgo *Chiana*: in eum influunt Efsa, *Effe*, Foënna, Aftaro, ut Fl. Blondus abunde docuit, & a Palia ipfe recipitur, qui vulgo *Paglia*, Rodocofani montis radices lambens: moxque Porfennam urbem antiquiffimam, & Aculam gyris quibusdam complexus, ditionem Ecclefiafticam, & Sereniffimi Principis Magni Etruriæ Ducis difcernit. Treja poftea, qui & *Triglia*, veteribus, quod fciam, ignotus. Cremera, five Κρέμερα Diodoro Siculo: quis fit hodie, diffenfus inter Geographos maximus. Ortelius putat Foffam vocari. Leander ex Bacchani lacu erumpentem, Varcam dici credit, (2) quod ad pagum eo nomine cum Tiberi mifceatur: Raphaël Volaterranus cenfet effe rivu-

(1) Apud Grut. pag. 197. num. 3. & pag. 197. num. 5. apud quem aliæ confimiles infcriptiones videri poffunt. (2) Recentiores Antiquarii, qui Vejos prope Caftrum Infulæ collocant, cum Leandro Cremeram fluviolum *Valca* ftatuunt. Videndus Fabret. Infcript. pag. 229.

rivulum illum exiguum, qui ſeptimo ab Urbe milliari primam, ut vocant, portam alluit. Pyrrhus Ligorius falso ſibi perſuadet eundem eſſe cum Turia, ſive, ut Carolus Sigonius vult, Tutia; nam Turia in via Appia erat, cum Cremera non longe Veiis diſtet, ex deſcriptione Halicarnaſſei. Falsus ille, inquam, vel hoc unico argumento, quod a Silio Italico dicatur Turia Tuſcis undis affluere; ita enim ille libr. 13.

Turia diducit tenuem ſine nomine rivum
Et tacite Tuſcis inglorius affluit undis.

Funeſtus ille internecione trecentorum Fabiorum. Plutarch. Camillo; ſive trecentorum & ſex. L. Flor. libr. 1. Hiſt. Rom. cap. 12. Paul. Oroſius libr. 2. cap. 5. Multa apud Macrobium libr. 1. cap. 16. & A. Gellium libr. 17. cap. 21. De die cladis acceptæ diſputat J. Stadius. Idem Silius libr. 3. principio.

Allia, ſive Alia, ut vult Aſconius Pædianus in Divinat. in Verrem, conſentiente Servio Honorato ad v. 717. libr. 7. Æneid. laudatque Lucani verſum, qui non extat:

Quas Aliæ clades.

Eſt fluvius in Cruſtumoniis agris ortus nonaginta ſtadiis ab urbe in Tiberim ſe exonerat. Plut. Problem. Rom. cap. 24. Undecimo tamen lapide ab Urbe locat T. Livius libr. 5. ſed male; nam concors eſt conſenſus vix quarto lapide diſtare: hodie *Caminato*. Franciſcus Floridus. A nonnullis, teſtante Leandro Alberto, *Rio di Moſſo*, quaſi *Rio di Morte*, appellatur, Rivus mortis, ab horrenda ſtrage Romana accepta a Gallis Brenno Duce, ut dies cladis illatæ Allienſis diceretur, & in infauſtos atroſque dies referretur. C. Tacitus libr. 2. Hiſtoriar. *Funeſti ominis loco acceptum eſt, quod maximum Pontificatum adeptus Vitellius, de cæremoniis publicis edixiſſet XV. Kalend. Aug. antiquitus infauſto die Cremerenſi Allienſique cladibus.* Idemque narrat in Vitellio Suetonius cap. 11. *Allienſi die Pontificatum Maximum accepit.* Auctor de Viris Illuſtribus cap. 23. meminit. Et Poëtæ. Virgilius loco laudato. M. Lucan. libr. 7. Pharſal. v. 409.

Et damnata diu Romanis Allia faſtis,

P. Ovid. in Ibin.

Hæc eſt in faſtis, cui dat gravis Allia nomen.

Et libr. 1. de Arte:

Tu licet incipias, qua flebilis Allia luce
Vulneribus Latiis ſanguinolenta fuit.

Poſteriorem verſum lege:

Vulneribus Latii ſanguinolenta fuit.

Silius Italicus libr. 1. Punicor.

Nec, Traſimene, tuis nunc Allia cederet undis.

Et libr. 8. eodem opere:

Major & horrificis ſe ſe extulit Allia ripis.

Claudianus libr. de Gildon. bello:

... *re-*

. . . . . *renovet ferales Allia cædes*.

Celebris quoque iſte victoria Quinti Cincinnati, qui Prænestinos ibi ſuperavit. Euſeb. libr. 2. Chronicon.

Clitumnus quoque in Faliſcis fluvius, niſi error eſt in codicibus hactenus excuſis, ſive revera in Mevania, quæ Umbriæ partiuncula eſt, quæ & ipſa Etruriæ tantum pars cenſetur: colore ſuo albos boves reddit, uti multis allatis auctoribus, doctiſsimo de Formulis opere oſtendit Briſſonius.

Jam vero Egelidus, & Ecalidus, amnes, quia figmenta ſunt Annii, omittentur. Denique Nar ex Amiternis montibus ortum ducens, ut Pomponius Sabinus ad libr. 7. Æneid. ſcribit, ſive ex Apennini jugis, ut auctor eſt Leander Albertus, atque inde ex monte Fiſcello, ex duobus erumpens fontibus, ſaxum excavat, ut nares animalis referat, unde nomen illi; longo poſtea tractu per Vacunæ vallem deſcendens in Tiberim influit, ſulfurea aqua gravis; unde Virgil. loco laudato:

Sulfurea Nar albus aqua.

Sidonius Apollinaris libr. 1. Epiſt. 5. & in eum locum doctiſſ. Savaro. Tacitus libr. 1. Annalium narrat actum in Senatu de Nare in rivos traducendo. Sil. Italic. libr. 8.

. . . . *Narque albeſcentibus undis*
In Tibrim properans.

Claudianus Paneg. Olyb., & Probini:

. . . . . . *& Nar vitiatus odoro*
Sulfure.

Ab eo amne totus ager, quem alluit, Narnienſis appellatur, ut meminere Geographi. Et oppidum celeberrimum Narnia nomen habet. Idem Claudianus de 6. Hon. Conſul.

Celsa dehinc patulum proſpectans Narnia campum
Regali calcatur equo, rarique coloris
Non procul amnis abeſt, urbi qui nominis auctor
Ilice ſub denſa ſilvis arctatur opacis.

Martial. libr. 7. Epigr. 93.

Narnia ſulfureo, quam gurgite candidus amnis
Circuit, ancipiti vix adeunda jugo.

Quin imo & fluvius ipſe Narnia, nomine urbis, a Poëtis celebratur. Martialis ibidem loci:

Sed jam parce mihi, nec abutere, Narnia, Quinto;
Perpetuo liceat ſic tibi ponte frui.

Alii amnes vel in Umbria, quam partem eſſe Tuſciæ, vel in Mevania alibi a me exponentur. Sed & rivi ignobiles hic recenſentur a Nicolao Renſuero Leorino libr. 1. Italiæ, qui quoniam amnium nomen non merentur, contentus ero enumeratione: Neſtor, Biſentius, Marina, Piſtilio, Elsa, Catanacæ, Alſion, Roſſeus, Urcerius, Atlans, & Obſcurus. Ad alia propero.

Etru-

Etruriæ Lacus, & in iis notanda antiquitus.

CAP. VI.

ITaliam totam fontibus vivis, navigabilibus fluminibus, lacubus piſcoſis, thermis ſaluberrimis ſcaturientem Coſmographi deſcripſeſunt. Virgil. libr. 2. Georg.

An mare quod ſupra memorem? Quodque alluit infra?
Anne lacus tantos?

Sed maxime nobilis videtur Etruriæ præ aliis *Lacus Traſimenus*, ſive, ut aliis placet, *Traſumenus*, ab urbe nobili proxima, *Lago di Perugia* vulgariter audit, quem mirum Coſmographos præteriiſſe, quum ſit nobiliſſimus, *piſcium optimorum captura, etiam brumali tempore*, quod nullus alius in Italia lacus præſtat, ut Campanus deſcribit: præterea etiam clade ab Hannibale accepta, qui Flaminium Conſulem cæcidit; fuit autem ea ſtrages in planitie inter Mevium, & Gietum jacente, quam Sanguinetæ rivus, ex Mevio monte manans, interſecat, & in Traſimenum conditur. Ille habet ab ortu villam inſtar oppidi, Tuorum dictam, ab occaſu fauces, quibus clauſus fuerat Flaminius, a meridie Traſimenum: non ita procul locus eſt, ut caſtrametatus fuerat Hannibal, quæ vallis Romana dicitur. Eſt & Oſſaria vicus, ab oſſium multitudine, verſus Cortonam, a Traſimeno tribus paſſuum millibus, ut Guilielmus Philander prodit ex Hiſtoricis ad Vitruvii libr. 10. cap. 11. Conſulendi autem ſunt Polybius libr. 3. T. Liv. 3. Decad. libr. 2. Plutarch. in Hannibale. Auctor de Vir. Illuſtrib. cap. 42. Lactant. libr. 2. cap. 17. Jul. Frontin. libr. 2. Stratag. cap. 5. D. Auguſtin. libr. 3. Civ. Dei cap. 19. *Viginti quinque millia Romanorum cæſa, ſex millia capta*. Paul. Oroſius libr. 4. cap. 15. nihil amplius. Julius Obſequens libr. de Prodigiis cap. 31. *Romani ad Traſimenum lacum cruento prœlio victi*. Cornelius Nepos, ſeu verius Æmilius Probus: *C. Flaminium Conſulem apud Traſimenum cum exercitu inſidiis circumventum occidit*. Sed hoc mirandum, tantum fuiſſe pugnæ ardorem, ut cum maximus fuerit terræ motus, *nec Pœni ſenſerint, nec Romani*. Plin. libr. 2. cap. 84. meminit idem libr. 15. cap. 18. *Non Trebia, non Traſimenus, non Cannæ*. Illud quoque de eodem lacu portentoſum prodidit idem Plinius libr. 2. cap. 107. *totum arſiſſe*. Strabo libr. 5. pag. 157. operoſe deſcribit: Silius Italicus libr. 4. Punicor.

Namque ego ſum, celſis quem cinctum montibus ambit
Tmolo miſſa manus, ſtagnis Traſimenus opacis.

Et libr. 5. Punicor.

. . . . *intremuere lacus, corpuſque refugit*

Con-

Contractis Trasimenus aquis.

Idem libr. 8. in fine, & alibi sæpe. In hoc lacu sunt tres Insulæ: *major*, *minor*, contiguæ sibi ad septentrionem: hæc fertilis, ista inculta, desertaque: & *pulvensis*; quarum mentio in Archinis Ludovici Imperatoris.

Succedit *Lacus Aprilis* in Scoti Itinerario, Vernacule, *Fangosa palude* audit, vel ut aliis placet, *Lago di Castiglione*. Hieronym. Bellarmatus in Tabula Tuscana. Non desunt, qui eum cum *Lacu Orbitello* confundant, inter quos Dominicus Niger, & Flavius Blondus in Italia Illustrata pag. 50. uterque male; nam *Orbitellus*, sive *Orbitellius lacus*, ab oppido vicino nomen habet, quod prope promontorium Argentarium: & *Aprilis* cognominetur *a Prile amne*; qui in eum influat. *Marinus lacus*, a qualitate aquæ, ad radices Argentarii montis, ab oppido vicino nomen sortitur: idem etiam *salsus* audit, & a Græcis λιμνοθάλαττα, quasi dicas *paludem æquoream*: hodie *Lago d' Orbitello*, in mare se exonerat, recipitque vicissim ab æstu marino aquas, unde illi ab ea communione salsedo, quæ raro in lacubus.

Lacus Vadimonis celebratissimus est, quia olim Romanos ab Etruscis dividebat. T. Liv. 1. Decad. libr. 9. ad eum Etruscorum res fractæ, ut ibidem narrat Livius fusissime. Sunt in eo *insulæ fluctuantes*. C. Plin. libr. 2. cap. 95. L. Senecæ locus corruptissimus erat, priusquam Hermolaus Barbarus, & Matthæus Fortunatus correxissent libr. 3. Natur. Quæstion. cap. 25. *Alia in Vadimonis lacum vehitur*. Ingens est disceptatio, ubi nam loci fuerit? nonnulli inter Sutrium & Nepe collocant, ut Blondo videtur: nonnulli contendunt, monti Roseo fuisse subjectum, unde vocari *Lago di Monte Rosso*; sed tollit nodum, aut solvit Plinius Junior, qui prope Amærina prædia ad Tiberim ponit libr. 8. Epist. 20. *Exegerat prosocer meus, ut Amærina prædia sua inspicerem: hæc perambulanti mihi ostenditur subjacens lacus, nomine Vadimonis*. Vide cetera lectu dignissima. Erat itaque in agro Bassano inter duo illa Castella, quæ nunc *Orta & Galese* dicuntur. Jacobus Dalecampius in locum laudatum Plinii senioris. (1)

Bacchani lacus notus est ex Itinerario Scoti, quod falso adscribitur Antonino. Est in planitie aperta prope silvam latrociniis olim infamem, decimosexto lapide a Roma, statione scilicet veredariorum secunda. Corruptissimus aër, & mortifer toti illi tractui, unde incolis proverbium *Osteria di Baccano*. *Ciminius Lacus*, a silva quoque vicina, & via publica nomen videtur sortitus. Pomponius Sabinus circa Sutrium locat: pessime a quibusdam cum Vadimone confunditur, ut notat Fabricius: ab Itinerarii auctore Scoto *Lacus Elbii* est vocatus, Leandro Alberto observante. Nicolaus Erythræus J.C. in Ind. Virgil. putat esse *Lago di Rossillon*; sed errat; ille enim est, qui vulgo *Lago di Viterbo* ab urbe vicina dicitur. Meminit Strabo Amasianus libr. 5. pag. 157. Λιμνή τε Κιμινία περὶ Οὐολσινίυς. *Lacus Ciminius apud Volsinios*. Sil. Ital.

(1) Videndus C. V. Justus Fontaninus in Antiquitatibus Hortæ l. 1. c. 5.

Ital. libr. 8. proxime infra laudandus. Servius in libr. 7. Æneid. v. 696. *Et lacus, & mons hoc nomine appellatur. Sane hoc fabula habet. Aliquando Hercules ad hos populos venit, qui cum a ſingulis provocaretur ad oſtendendam virtutem, defixiſſe dicitur vectem ferreum, quo exercebatur, qui cum terræ eſſet affixus, & a nullo potuiſſet auferri, eum rogatus ſuſtulit, unde immenſa vix aquæ ſecuta eſt, quæ Ciminium lacum fecit.* Ipſe Virgilius:

Et Cimini cum monte lacum.

Sabatius lacus a Strabone loco laudato memoratur: & a Silio Italico libr. 8.

. . . . *Sabatia quique*
Stagna tenent, Ciminique lacum.

Hunc ab oppido vicino *Lago di Bracciano* volunt eſſe: & ab Anguillarum copia *Lago d' Anguillara*.

Bulſinus Lacus. Ita enim clariſsimi Hiſtorici Græci, Agathias Smyrnæus Scholaſticus, & Procopius Cæſarienſis nuncupant. L. Columellæ eſt *Vulſinienſis*. C. Plinio libr. 26. cap. 22. *Volſinienſis*, *Lapidicinis* nobilitatus, *Lago di Bolsena* vulgo, ab antiquiſsimæ & nobiliſsimæ civitatis vicinæ ruderibus. Inſula in hoc parva, in qua obiit Regina Amaleſiunta. Anonymus ſcriptor de Bello Gothorum, qui penes me eſt, libr. 1. MS. *Secreto cum inimicis Reginæ conſpirans* Theodatus, *eam cœpit, captamque in Vulſini lacus inſulam relegavit, nec multo poſt per filios agnatoſque eorum, quos regina in ſeditione filii occidi fecerat, ut ipſa interficeretur permiſit.* Inſula hodie celebre monaſterium eſt.

Tyrrhenus lacus, ſive *Averni* licet ad Campaniam ſpectet, tamen quia ſupra libr. 1. hoc opere docuimus, etiam in Campania quaſdam fuiſſe Etruſcorum Colonias, hic ſuum locum habebit. Dio Coccejan. libr. 48. pag. 443. copioſe narrat, quem vide. Hunc lacum *Avernalem* etiam Poëtæ vocant, juxta Cumas teterrimo odore, ſed ſalubribus & medicatis aquis. Poëtæ Græci aliis laudati. Alb. Tibull. libr. 3. Eleg. 5.

Nos tenet Etruſcis manat quæ fontibus unda,
Unda ſub æſtivum non adeunda canem.
Nunc autem ſacris Bajarum maxima lymphis,
Cum ſe purpureo vere remittit humus.

Ex quibus palam eſt, *Bajas Etruſcum fontem* dici, ubi antrum Sibyllæ. Viri eruditi ex Virgilii libr. 6. Æneid. Ludovic. de la Cerda. Claudian. libr. 2. de Raptu:

Tunc & peſtiferi pacatum limen Averni
Innocuæ tranſiſtis aves.

Hinc aditus putabatur ad Inferos patere, ut operoſiſſime deſcribit Silius Italicus libr. 12. non longe a principio:

Hinc vicina palus, fama eſt Acherontis ad undas
Pandere iter, cæcas ſtagnante voragine fauces
Laxat, & horrendos operit telluris hiatus.

Petron. in Civilibus:

Est locus exciso penitus demersus hiatu,
Parthenopen inter, magnæque Dicarchidos arva
Concita (1) *perfusus aqua.*

T. Lucret. libr. 6. in Edit. Oberti Giphanii:

Is (2) *lacus est Cumas apud, & Vesuvi per montis*
Oppleti calidis ubi fumant fontibus auctus.

At in vetustis exemplaribus omnia corrupta. Janus Parrhasius legit convenientius:

Hic locus est Cumas apud Etruscos per montes.

Demum prætermittendi non videntur lacus, *Focensis*, & *Bientinæ*; quorum primum superius commemoravimus, parum ab altero distantem.

Etruria inter Italicas provincias quo loco ponatur: & provinciarum nundinatio. Obiter Italia vetus descripta, & nova illustrata.

CAP. VII.

UT locus Etruriæ inter provincias Romanas Italicas cognoscatur, operæ pretium erit Italiæ totius divisiones varias hic adferri. Ac primum quidquid placuerit C. Sempronio in opere illo suppositio *de Divisione Italiæ*, vel M. Catoni libello, aut verius fragmento *de Originibus*, missum facio, vel quia fabulis sunt vicina: vel quia a Joanne Annio confícta, & in bonarum literarum dedecus excogitata: vel denique quia temporibus florentis Reipublicæ Romanæ non conveniunt, sed ab omni eruditionis politioris cultu abhorrent. Ego vero de Etruria, in formam provinciæ redactam acturus, varias ejus diversis seculis, & a variis auctoribus divisiones proditas reperio. Prima erit antiquissimo statui accommoda Claudii Ptolomæi, qui non in provincias, sed in populos Italiam partitur, numeratque quadraginta quinque hoc ordine.

1. *Massilienses*. Qui & *Lamones* ab Herculis filio Lamone appellati, quos inter Ligures & Gallos collocat Justinus, in *campis Lapideis*, sive *Lapidariis*, ut alii vocant, vulgo *Crau*, si Clusio, & Poldo fides adhibenda. Sed & tractus ille *Stunica* audit. Marius Niger. Ipsique populi *Ayli*. Turpinus in vita Caroli Magni.

2. *Tuscos*, qui & *Pelasgi*, & *Tyrrheni*, & *Raseni*, & *Rasenni*, & *Comari*, quin & *Marsi*, auctore Isidoro: *Umbri* etiam, sive vernacule, ut nonnullis placuisse video, *Saleumbroni*.

3. *La-*

(1) Alii legunt *Cocyta*. (2) Aliæ edit. *Qualis apud Cumas lacus est montemque Vesevum.*

3. *Latinos*, qui & *Latinienses*, a Tiberi usque ad Circejos, atque inde usque ad Lyrim fluvium. *Hesperii* iidem a Virgilio libr. 7. Æneid. dicti. Vernacule regio, *Campagna di Roma*, & ab aliis *Maremma*.

4. *Campanos*, qui & *Camponi* Josiæ Simlero: hodie vulgo *Terra di Lavoro*.

5. *Picentinos*, qui & *Peicentes* Verrio Flacco, iidem *Pentapolitani* in Synodo 6. habita sub Constantino Magno, ut refert Rhegino Abbas. Regio olim *Firmiana*, Blondo auctore: nunc *Marca d' Ancona*.

6. *Lucanos*. Hos cum Bruttiis confundit Justinus libr. 23. & vere eadem gens erat.

7. *Bruttios*. Hi in Codice Theodosiano perpetuo *Brittii* audiunt, olim Siculi cognominati, testibus Eustathio, Stephano, Theocriti Scholiaste: & regio ipsa *Brittania* Polyb. libr. 11. & a nonnullis Geographis *Sicilia cis Pharum.*

8. *Magnæ Græciæ gentes*. Harum omnium sedes erant inter Bruttios, & Salentinos.

9. *Salentinos*. Iidem *Sallantini*, sed & *Salantini* in numismatis, ut observat Hubertus Goltzius: olim *Dolates*. Regio hodie, *Terra di Otranto*.

10. *Appulos*. Qui *Pediculi*, & *Meßapi*. Festus.

11. *Peucetios*. Isti Stephano sunt πευκετίαντες, *Peucetiantes*, & αὐδάνιοι, *Audanii* Straboni, Oënotriis vicini. Regio *Terra di Bari*.

12. *Daunios*. Sunt iidem cum *Calabris*, ut docet Isacius Tzetzes in Lycophronem.

13. *Frentanos*. Qui & *Ferentani* in Aprutio locantur, suntque iidem cum *Samnitibus*.

14. *Pelignos*. Nomen aliud populus non habet, sed Regio *Valva* est. Hercules Ciofanius in descriptione Sulmonensis urbis.

15. *Marrucinos*. Incertum qui hi fuerint.

16. *Picenos*. Iidem cum *Picentinis*, quos numero 5. superius consule.

17. *Senones*, quos in Piceno ponit Polybius libr. 2. circa Flaminiam Strabo: atque horum regio *Albanorum Terra*, Suida auctore, est.

18. *Venetos*, qui antiquis Scriptoribus *Heneti*, quasi αἰνετοὶ, *Laudabiles*. Jornandes libr. de Reb. Get. cap. 52. Sed & *Euganei*, & *Cyantes*, si credimus Roberto Cænali, & a recentioribus *Trevisani* dicuntur. Regio vero *Tarvisium*, sive *Tarvisinum*. Cassiodor. libr. 10. Epist. 27. hodie *Marca Trevisana*.

19. *Carnos*. Qui olim *Taurisci*, & a C. Plinio *Norici* in Alpibus, sive *Inalpini*. Vernacule Regio *Krainer* est, literarum metathesi: Joachimi Vadian.

20. *Istros*. Isti dicebantur *Japydii*, Plinio teste, terminantque Italiam versus Dalmatiam.

21. *Gallos Bojos*, qui *in tractu Mediolanensi* locabantur; sed ubinam loci, incertum.

22. *Cenomanos*, qui *Bergomates* cenſentur. De his Joan. Chryſoſtomus Zanthus Bergomas libros tres edidit ad Petrum Bembum, quos & *Orobios* putat dictos. Meminit Jul. Obſequens Prodig. cap 49.

23. *Becunos*. Hermolaus Barbarus putat eſſe *Focunates*, Alpium incolas ex Plinio. Contermini ſunt Tridento, & regionem exiſtimat Simlerus dici *Vallem Suls*, quæ D. Bartholomæi vocatur; at *Comitatum Fulciniaci* facit Pignonius. Ipſi viderint.

24. *Inſubres*. Plerique *Mediolanenſes* interpretantur, inter quos Scudus. Ἰνσέβροι, *Inſubri* ſunt Ptolomæo. Ἰνσόβαρες, *Inſobares* Stephano; ſed *Padi accolæ*: quidquid ſit, certe ſunt Galliæ Ciſalpinæ populi. Quos Gallos fuiſſe commemorat Bonaventura Caſtilioneus libr. *De Inſubrum antiquis ſedibus*.

25. *Salaſſos*. Gentem Alpinam vocat Suetonius in Auguſto cap. 21. qui & *Lai* Polybio, Inſubribus ſubjecti: diciturque regio *Val d'Oſta*, ut refert Scudus.

26. *Taurinos*. Iidem putantur eſſe *Aquenſes*, & *Tauriſci*, ſive, ut nunc loquimur, *Pedemontani*.

27. *Libycos*. Hi etiam ſunt *Lebni*, atque *Libni*, Galliæ Ciſalpinæ populi in agro Vercellenſi.

28. *Centranes*. Forte *Acitanones* ſunt Plinii, *Centrones* apud Cæſarem. Hos in Graiis Alpibus collocat liber Notitiarum: vernacule *Tarantaiſe*, auctoribus Blaſio Viguenereo, & Marliano. Mejerum, Dinæum, & Sigebertum laudat diſcordes ſuper hoc Ortelius.

29. *Lepontios*. Quos Strabo *Rhaticam gentem facit*: alii eosdem cum *Helvetiis* contendunt. Summa Alpium inhabitant juga, ait Scudus: apudque eos Rheni ſunt fontes. Cæſar libr. 4. de Bello Gallico non longe a principio. Sunt & *Lepontii Viberi*, qui Rhodani fontem accolunt: C. Plinius. Regio *Lenontina Vallis*. Habitant inter Sedunenſem & Curienſem Diœceſes. Raymondus Marlianus. Quidam male *Sarmatas* fuiſſe volunt.

30. *Caturiges*. Et Græcis κατόριγες, *Catoriges*, & hi Alpium accolæ: paululum voce variata hodie *Charges* oppidum habent. Simlerus, & Vigenerius.

31. *Seguſianos*, ſive *Secuſianos* certum eſt eſſe gentem Gallicam, & quidem in Lugdunenſi locat unanimis conſenſus, vernacule *Lionnois*. At Villonovanus Regionem eorum vult eſſe *La Breſſe*. Savinlianus vero vocari contendit *Foreſieus*.

32. *Neruſios*. Et hi Alpes incolunt.

33. *Surios*. Hi etiam *Suriates*. Plinio in Umbria.

34. *Vendeontios*. Nuſquam apud alium auctorem hic populus; quare exiſtimo mendum eſſe in Codice Ptolomæi, & fortaſſis legendum foret *Venebentos*, aut *Venebentios*, qui & ipſi variante nomine appellati *Benebenti*, ſcilicet *Beneventi* incolæ, quæ Pelignorum in Samnio oppidum nobile, & ducatus Pontificiæ ditionis, olim *Argiripa* cognomina-

na-

natā, ut eſt apud Suidam, & Georgium Cedrenum, neſcio, an recte; ſed & *Concordia Colonia* audit apud Julium Frontinum. Stephano certe Βενεβεντὸς καὶ μαλοεντὸς: *Beneventum & Maleventum* Plinio.

35. *Galliæ togatæ gentes*. Quibusdam eſt *Gallia Citerior*, inter quos eſt Appianus: aliis vocatur *Gallia Subalpina*. C. Plin. libr. 16. cap. 11. A quibusdam, ſed ignaris Antiquitatis *Gallia Ciſpadana*, quondam *Bionora* dicebatur: poſtea *Felſina*: demum *Aurelia*, atque *Æmilia*. Sed ut hæc nugatoria Annio imputanda ſunt, ita intelligimus totam hanc regionem uno nomine *Longobardiam* dictam, inter Alpes ſcilicet, & Rubiconem fluvium. Vibius Sequeſter. Hic hodie *Runcone* & *Piſatello* vernacule. *Limes* inter *Auſonia arva & Gallica*, ut loquitur M. Lucan. libr. 1. v. 214.

36. *Umbros*, qui Græcis Ο'μβροι, *Ombri*. Inter Padum, & Picentinos collocantur ab idoneis auctoribus. *Tribus Sappinia* T. Livio 4. Decad. libr. 1.

37. *Sabinos*, a Sabo dictos, qui & *Senini*. Sed & hos *Umbros* primitus vocatos docet Dionyſius Halicarnaſſeus libr. 2. pag. 112. Vide noſtram deſcriptionem.

38. *Æquicolas*, qui Græcis Αἴκικλοι. Diodor. Sicul. libr. 14. in fine. Iidem *Æqui*, ideſt Αἴκλοι. Æquiculani ſunt Plinio. In antiqua Inſcriptione vocantur *Æcani*: vernacule a quibusdam *Beneventani*.

39. *Marſos*. Et montes in Italia, ſive in Tuſcia hoc nomine: Moderat. Columella libr. 6. & populus, præter Geographos Virgilius libr. 2. Georg. v. 167. forte *Abellinates* Plinii ſunt, ſive *Avellinates*, ut in Codicibus M. Lucani. Sunt nonnulli, qui circa Apuliam eos collocent, cum revera in Aprutio ſint, & *Protropi* dicti ad Etruriam ſpectent.

40. *Prætutios*. Vicini ſunt Picentinis, de quibus carmen Eliſii Calentii laudat Abrahamus Ortelius.

41. *Veſtinios*. Qui Grecis βεςῖνοι auctoritate Suidæ in Campania communior locat conſenſus, in qua regione & urbs celebris eo nomine. T. Liv. 1. Decad. libr. 8. pag. 145. Non longe Phalernis diſtat.

42. *Caracenos*. Horum metropolis *Carra*, & putantur a viris eruditis iidem cum *Bechunis*, ſeu *Becunis*, de quibus ſupra num. 23.

43. *Samnites*. Iſti ſunt *Squinci*, *Sabelli*, & Σάυνιται Græcis. Inter Picenum, Campaniam, & Apuliam ſedes habebant. Eutrop. libr. 2. Vernacule regio vocatur *Val Beneventana*, ut prodiderunt Baptiſta Caraffa, & Collenutius.

44. *Hirpinos*. Iſti quoque in Samnio cenſentur, quare *Samnites* habendi.

45. *Calabros*. Hi variante appellatione *Daunii*, & *Japyges*, & *Salentini* audiunt. Tzetzes Chiliad. 1. num. 27. *Auſones* faciunt ex Catonis Originibus, neſcio quam recte: & puto proprie inter Campanos & Volscos *Auruncorum*, hoc eſt *Auſonum*, ſedem juxta mare olim fuiſſe,

ut

ut ſcribit Iſacius Tzetzes in Lycophronem, & Servius ad libr. 7. Æneid. qua regione *Calabri* non potuerunt eſſe, quos fortaſsis liber Notitiarum vocat *Saltum Carminianenſem*. Verum hæc alias forte plenius.

At enim diſtributio hæc incongrua videtur, quod multæ gentes nobiles, populique in Italia celebratiſſimi omittantur, ut *Ligures, Rhæti*, aliique. Nonnullæ vero gentes ignobiles intruſæ, ut ex ipſa enumeratione liquido evincitur: aliæ etiam repetitæ, & quaſi diverſæ eſſent, diſparibus in locis enumeratæ, ut conſtat ex num. 5. num. 16. num. 17. num. 40. Quædam denique, quæ fuerunt ditionis Italicæ, neque ſub Italiæ nomine comprehendebantur, pro Italicis ponuntur, ut num. 1. num. 31. Certe enim Geographorum omnium veterum, recentiumque conſenſus, *Maſſilienſes, & Seguſianos* in Gallis collocat.

Altera eſt Italicarum Provinciarum diviſio, ſequiori ævo, Ivonis Carnotenſis MS. ex Bibliotheca Auguſtiſsimi Magnæ Britanniæ Regis. Opus inſcribitur *De Undecim Regionibus: In Italia, inquit, ſeptemdecim ſunt provinciæ.*

1. *Campania, in qua Capua.*
2. *Tuſcia cum Umbria.*
3. *Æmilia.*
4. *Flaminia, in qua Ravenna.*
5. *Picenium*. Lege *Picenum*.
6. *Liguria, in qua Mediolanum*. Dubito an recte. Niſi ævo priſco.
7. *Cum Hiſtris, in qua Aquileja.*
8. *Alpes Scotiæ*. Lege, *Coctiæ*, vel *Cottiæ*.
9. *Samnium.*
10. *Apulia.*
11. *Calabria, in qua Tarentus.*
12. *Brutia cum Lucania.*
13. *Rhætia prima.*
14. *Rhætia ſecunda.*
15. *Sicilia.*
16. *Sardinia, Corſica.*
17. *Alpes Grajæ, vel Græcæ.*

Exactior hiſce convenientiorque inſtitutæ noſtræ deſcriptioni diviſio illa Italiæ, cujus Auguſtum auctorem faciunt, & ſequitur C. Plinius libr. 3. cap. 5. & ſequentibus quatuordecim. Ita ſe ea habet.

1. *Latium vetus, novumque, & Campania.*
2. *Picentes.*
3. *Lucani, Bruttii, Salentini, Appuli.*
4. *Frentani, Marrucini, Peligni, Marſi, Veſtini, Samnites, & Sabini.*
5. *Picenum.*
6. *Umbri.*
7. *Etruria.*
8. *Gallia Ciſpadana.*

9. Li-

9. *Ligures*.

10. *Venetia*, *Carni*, *Japydes*, *Istrique*.

11. *Gallia Transpadana*.

Ferunt etiam, Antoninum Augustum in sedecim provincias partitum Italiam; sed nugamentum est, aut Annii Viterbiensis, aut alicujus alterius imperiti, cum neque statui Romano, qualis tum erat, respondeat: neque provinciarum enumeratio ullius probabilis auctoris testimonio innitatur; quare consulto erit illa omittenda.

Strabo Amasianus, diligentissimus Scriptor, Italiam in octo regiones divisit.

1. *Venetia*.
2. *Liguria*,
3. *Picenum*.
4. *Lucania*.
5. *Tuscia*.
6. *Roma*, sive *Latium*.
7. *Campania*.
8. *Apulia*.

Post Augustum centum annis aut præter propter, non nihil Re Romana mutata, sub Hadriano Cæsare, alia provinciarum Italicarum distributio ab eodem descripta proditur a Sexto Ruffo *in Breviario*, quæ quidem meo judicio perfectior est, cum non modo eas comprehendat provincias, quæ inter Alpes, & mare Siculum interjacent, sed etiam nobiliores Insulas, quas constat etiam veteri Republica in numerum Italicarum provinciarum repositas. Illi igitur septemdecim sunt provinciæ hoc ordine. Prius Alberti Leandri descriptio ponatur, quæ novemdecim habet regiones, atque ita enumerandæ sunt.

1. *Liguria*, *ora Genuensis* hodie Italis.
2. *Etruria*, quæ est *Tuscia*. Vide infra nostram ejus descriptionem.
3. *Umbria*, quæ vernacule, *Ducatus Spoletinus*, Pontifici Maximo subjecta.
4. *Latium*. Quæ hodie *Campania Romana*.
5. *Campania Felix*. Vide Ptolomæi enumerationem, superius a me explicatam.
6. *Lucania*. Hodie vulgo *Basilicata*, Regiæ dictionis, sub Regno Neapolitano.
7. *Brutia*. nunc *Inferior Calabria*.
8. *Magna Græcia*. Vulgo *Calabria superior*.
9. *Salentini*. Quæ Regio vernacule *Terra Hydruntica*, etiam sub Regno Neapolitano.
10. *Apulia Peucetia*. Hodie ab Italis vulgariter *Terra Bariana* cognominata.
11. *Apulia Daunia*. Quæ alio nomine audit *Apulia plana*.
12. *Samnites*, quorum sedes *Aprutium*.

13. *Pi-*

13. *Picenum*. Appellatione moderna nescio unde cessit, *Anconitana Marca*, forte ab urbe primaria.

14. *Flaminia*. Quæ *Romanula* hodie, & paululum corrupta appellatione *Romandiola*.

15. *Æmilia*. Quæ *Longobardia Cispadana*.

16. *Gallia Transpadana*, sive *Longobardia* Transpadana.

17. *Venetia*. Vulgo *Tarvisina Marca*.

18. *Forum Julii*, quod & nomen hodie retinet, vocaturque alio etiam nomine *Patria*.

19. *Istria*. Nomen servat antiquum.

Ita quidem Leander Albertus Bononiensis, Dominicanæ familiæ vir doctus, & diligens. Ita etiam Sextus Ruffus in libello nuper laudato.

1. *Venetia*, *&* *Istria*.
2. *Æmilia*.
3. *Liguria*.
4. *Flaminia*, *&* *Picenum*.
5. *Tuscia*, *&* *Umbria*.
6. *Picenum Suburbicarium*.
7. *Campania*.
8. *Sicilia Insula*.
9. *Apulia*, *&* *Calabria*.
10. *Samnium & Bruttii*.
11. *Alpes Cottiæ*.
12. *Rhetia prima*.
13. *Rhætia secunda*.
14. *Samnii pars*.
15. *Valeria*.
16. *Insula Sardinia*.
17. *Insula Corsica*.

Est etiam Constantini Magni divisio quædam Italiæ, a Zosimo libr. 2. Histor. posita: quæ quia ab aliis allatis nonnihil differt, etiam apponetur; ille enim Augustus non solum Imperium innovasse est visus, verum etiam singulas ejus partes. Ex hac enumeratione reperiuntur provinciæ septemdecim, exemplo scilicet Hadriani, qui ducentis pæne annis præcesserat. Ita ergo se habent.

1. *Venetia*, *&* *Istria*.
2. *Æmilia*.
3. *Liguria*.
4. *Flaminia*, *&* *Picenum Annonarium*.
5. *Tuscia*, *&* *Umbria*.
6. *Picenum suburbicarium*.
7. *Campania*.
8. *Sicilia*.
9. *Apulia*, *&* *Calabria*.

10. *Lu-*

10. *Lucania, & Bruttii.*
11. *Alpes Cottiæ.*
12. *Rhætia prima.*
13. *Rhætia ſecunda.*
14. *Samnium.*
15. *Valeria.*
16. *Sardinia.*
17. *Corſica.*

Prima, ſecunda, tertia, quarta, *Conſulares* erant, ſub *Vicario Italiæ:* quinta, ſexta, ſeptima, octava, etiam *Conſulares*, ſub *Vicario Urbis Romæ:* nona, & decima *Correctoriales* ſub eodem: undecima, duodecima, decima tertia *Præſidiales*, ſub *Vicario Italiæ*: reliquæ, quæ ſuperſunt, quatuor *Præſidiales*, ſub *Vicario Urbis Romæ*. Ut autem illud obiter annotem, provinciæ in multiplici differentia ſtante Romano Imperio fuiſſe deprehenduntur, ut eruditiſſime diſcuſſum ab Andrea Tiraquello ad Alexandri Neapolitani libr. 2. Genial. Dier. cap. 17. Hoc tantum addiderim, corruptis moribus invaluiſſe, ut quæ olim forte rectoribus obvenirent provinciæ, invaleſcente luxu pretiis cederent, & veluti emerentur, licitantibus patriciis. Cujus turpitudinis origo fortaſſis ad Veſpaſianum Auguſtum referri poterit. Sueton. in eo cap. 16. *Nec candidatis quidem honores, reiſve tam innoxiis, quam nocentibus abſolutiones venditare cunctatus eſt*. Quod vetitum diſces ex præcedenti capite.

Eſt & Italia diviſa a Paulo Varnefrido Aquilejenſi, cognomento Diacono libr. 2. de Geſt. Longobard. cap. 14. & octo ſequentibus: numeratæque in illa octodecim provinciæ hac ſerie.

1. *Venetia cum Iſtria, & Foro Julii.*

2. *Liguria*. In qua *Mediolanum* & *Ticinus*. Antiquiſſimam eam Liguriam fuiſſe oportet.

3. *Rhætia prima.*

4. *Rhætia ſecunda. In quibus proprie Rhæti habitabant.*

5. *Alpes Cottiæ, ubi Dertona, Aquæ calidæ, Monaſterium, Bobium, Genua, & Saona.*

6. *Tuſcia. Hæc habet circium verſus Aureliam ab oriente. In hac ſunt Peruſium, Lacus Clitorius, Spoletumque. Roma etiam, quæ totius Mundi caput extitit, in hac provincia eſt conſtituta*. Pudendus lapſus; nam in Latio Romam conditam vel pueruli Grammaticorum non ignorant.

7. *Campania, in qua Capua, Neapolis, Salernus.*

8. *Lucania. In qua Peſtus, & Lanius* (corrupte, ut puto pro *Lanos*, quod Plinio Frentanorum eſt oppidum) *Caſſianum, Conſentia, Rhegiumque*. Addendum certe *Julium*, ad diſcrimen alterius Rhegii in Gallia togata. Iſtud certe in Bruttiis collocat Strabo libr. 6. aitque Φοιβιά, *Phœbia* dictam, & Coloniam ab Auguſto factam. *Aſchevaz* olim

olim dicebatur, docuit ex Flavio Josepho Gabriel Barrius: & ejus incolæ *Taurocini* ex Probo Grammatico in vita Virgilii; sed & *Neptunia*, & *Posidonia* etiam vocata. Dionys. Halicarnasseus.

9. *Alpes Apenninæ. In qua civitates Ferronius, sive Ferronianus.* Nugæ: nulla ejus appellationis civitas in Italia. Forte corrigendum *Feronia*: sed illa non in Alpibus Apenninis, sed in Tuscia erat, ut dicetur: & *Montepellium*: forte legendum *Monte-Feretrum*; sed & illud in Piceno. Procopius libr. 2. Gothor. in Luitprandi Historia *Mons Feratus* audit: & denique *oppidum Leonis* idem a quibusdam dicitur. *Bobium*, pergit Varnefridus, *& Urbinam, nec non oppidum, quod Verona dicitur*. Et de Bobio Platina in Vita S. Columbani: & Geographi. Sequitur apud eundem: *Alpes Cottias Victorini historia provinciam appellat*; sed lege, & corrige *Victoris historia*; intelligitur autem Sextus Aurelius Victor, de quo vetus Inscriptio, & Ammianus Marcellinus.

10. *Æmilia. Hæc locupletibus urbibus decoratur, Parma, Placentia, Rhegio, Bononia, Cornelii Foro, cujus castrum Imolas appellatur.*

11. *Flaminia ad Hadriaticum. In qua nobilissima urbium Ravenna, & quinque aliæ civitates, unde Pentapolis dicta.*

12. *Picenus. Usque ad fluvium Piscarium, in qua sunt civitates Firmus*, φίρμιον Procopio, φίρμον Straboni. *Colonia Augusta Firma*, ex nummo Galbæ. Hubertus Goltzius. *Firmanorum Castellum* Plinio. *Asculus*, Ἄσκλος est Stephano. Ἄσκλον Ptolomæo. *Asculum caput gentis* L. Floro libr. 1. cap. 19. qui natura munitissimum oppidum in Apulia locat, idemque sociali bello eversum narrat libr. 3. cap. 18. *Pinnus*, Πίννα, seu Penna est aliis, & in Vestinis ponitur. Franciscus Pamphilus ait hodie vocari *Penna di S. Giovanni*. *Et vetustate consumpta Hadria*. Unde mare Hadriaticum.

13. *Valeria. Cui Nursia annexa, & ejus pars Etruria dicta est, habet urbes Tiburim*, quam in Latio pleraque auctorum pars locat. Πολυστέφανον audit apud Stephanum: & quæ via Tiburtina a Vitruvio celebratur libr. 8. cap. 3. in eundem. Cæsar Casareanus *Taurinam* ait vocari. *Carsilis*, cujus forte accolæ *Carsuli* Tacito in Umbria: aut *Carsulani*, aut *Carsitani*, sed in agro Præneftino. Macrob. libr. 3. Saturnal. cap. 18. *Rheate*; & hoc in Umbria, sive in Sabinis a Geographis. *Furconam*, sive *Furconium*, Platina auctore in Paschali 2. *Amiternum*, vulgo *Pescara*, ut vult Laurentius Ananiensis: in Samio locatur a T. Livio 1. Decad. libr. 10. in Sabinis a Plinio. Ex eo diruto *Aquila* crevit. Baptista Fontejus in Cæsia familia. Addit Varnefridus, *Regionem Marsorum, & Fucinum Lacum*.

14. *Samnium. In qua sunt urbes Theate*, sive *Teate*, in Marrucinis, ut placet Ptolomæo: vel Apulorum, ut est in Livio 1. Decad. libr. 8. vulgo *Civita* dicitur, affirmante Michaële Ritio. *Aufidina*, vel *Aufidena* in Samnio, ut apud Livium 1. Decad. libr. 10. aut in Caracænis Ptolomæo auctore. *Hisernia, & caput regionis jam dirutum Samnium*.

15. *Apu-*

15. *Apulia, aßociata Calabria, in qua est Salentina regio*. Eadem fere, quæ superiores Principum divisiones. *In hac sunt urbes opulentæ, Luceria*, sive *Leucheuria* : Λευχερία ex Polybio libr. 3. Stephano est, & in Apulia Daunia locatur. Plinius *Neuceria* dicitur a Suetonio, & vulgariter *Nuceria*: consulendi Geographi. *Sepontum*, sive *Sipontum*, sive *Sipuntum*, ut in Pomponii Melæ Codicibus: a Græcis Σηπιῦς *Sepius*, & Σηπῦς, *Sepus* audit, & aliisque Σιπῦς, ut Stephano. M. Lucano libr. 5. v. 374. A nonnullis existimatur *Sedißa*, olim Colonia Romana, hodie *Manfredonia* in Apulia Daunia, Paulo Jovio teste. *Canusium*, est ad Aufidi ripas in Apulia etiam Daunia. Errat Leander Albertus, qui censet, idem esse cum Cannis, strage Romana vico nobili, cum ut diversorum meminerint, Plutarchus in Hannibale, Livius, Plinius, & alii: adde Procopium, qui diserte Canusium Cannis ait distare vigintiquinque stadiis. *Agerentiam*. Corruptus est locus, ut suspicor. *Brundusium*. Varia hujus appellatio, nam & *Brindusium*, & *Brudisium*, & *Brendesium*, & ab Græcis *Brentesium*, hoc est Βρεντέσιον, & in Numismatis *Bryndisium*, in veteribus lapidibus *Bronutesion* legitur: denique *Brenda* brevitatis causa, teste Festo libr. 2. qua civitate nihil nobilius in Romana historia. *Tarentum*, quod olim Oëbalia dicta, Servio teste, & ad Ovidium observat Jo: Scopas; sed & *Taras* a conditore, secundum quorumdam sententiam. Marciani Heracliotæ v. 348. Statii libr. 1. Silv. 1. in fine. M. Lucan. libr. 5. v. 377. ab aliis vero *Phalantias*, a conditore altero, sive restauratore forsitan, ut Interpretes Horatii. In Magna Græcia locatur, & ab Æliano libr. de ordin. acieb. & Suida in Sicilia; quare liquet hanc Italiæ partem Siciliam etiam vocatam. Addit Paulus, *aptam mercimoniis Hydruntem*. Hæc sive *Hydrus*, sive *Hydruntum*, sive *Hydrentum* civitas nobilissima. Vide Ferdinandum Pinciarum in Castigat. in Plinium.

16. *Sicilia Insula*.

17. *Corsica, a duce suo Corso*.

18. *Sardinia, A Sarde, Herculis filio*.

Raphaël Volaterranus post varias Italiæ divisiones, ex Antonino, sive Auctore Itinerarii, & Strabone, tandem Fisci Apostolici divisionem libr. 4. adfert ex Sacro Codice, quem vocat, qui Sebastiano Munstero libr. ... est Rota Papalis, secundum eam sunt duodecim Italiæ, non tam provinciæ, quam partes.

1. *Marka Trevisa, in qua Venetiæ*.
2. *Istria, cui Forojulenses annectuntur*.
3. *Longobardia*, sive *Gallia Transpadana*.
4. *Liguria*.
5. *Romandiola*, sive *Gallia Cisalpina*.
6. *Ducatus Spoletinus*, sive *Umbria*.
7. *Aprutium*, sive *Samnium*.
8. *Campania*, sive *Latium*.

9. *Terra laboris*, ſive *Leboria*.
10. *Calabria*, ſive *Lucania*.
11. *Apulia*.
12. *Terra Hydruntina*, ſive *Salentini*.

Ea eſt Flavii Blondi Forolienſis, viri diligentis, & docti libr. ...

1. *Liguria*.
2. *Etruria*.
3. *Latium, ſeu Campania maritima*.
4. *Umbria, vel Ducatus Spoletinus*.
5. *Picenum, aut Anconitana Marka*.
6. *Romandiola, olim Flaminia*.
7. *Æmilia*.
8. *Gallia Ciſalpina, quæ & Longobardia*.
9. *Venetia*.
10. *Italia Tranſpadana, quæ nunc Marka Treviſana, vel Aquilejenſis, vel Foro Julienſis*.
11. *Iſtria*.
12. *Samnium*.
13. *Terra Laboris, ſive Campania vetus*.
14. *Lucania*.
15. *Apulia*.
16. *Salentini, ſive Terra Hydruntina*.
17. *Calabria*.
18. *Bruttii*.

Atque hæc quidem de Italiæ totius, ſingularumque in ea Provinciarum enumeratione, & diviſione ex ſcriptoribus vetuſtis, recentibuſque, quantum inſtituto operi idoneum fuit, dixiſſe ſufficiat. Supereſt, ut de Etruria ipſa dicatur, quam unicus Codex ſacer Romanus omittit: alii vel ſeptimam, vel ſecundam faciunt, quod non de tempore, quo ſuperata eſt, intelligi velim; ultima enim omnium Italicarum Provinciarum ditioni Romanæ acceſſit, ut ex capite proxime ſequenti liquet; ſed de ſitu, & poſitu ipſius regionis accipiendum, quippe littus oramque Tyrrheni maris ſequentibus, primo Liguria, mox Etruria occurrit.

Etruria divisa olim in populos, aut urbes, numero quidem, pro temporum conditione, varias, sexdecem, quindecim, octodecem: verius tamen in duodecem, & quæ illæ fuerint.

CAP. VIII.

UT certissimum, omniumque Scriptorum consensu receptum, Etruriam illam nobilem in Dynastias quasdam, sive populcs antiquitus divisam; ita quænam illæ urbes fuerint, quibus nominibus, aut quo numero, in tam alta antiquitate, ut certo affirmare temerarium judico, ita curiosius explorare gloriosum. Nonnulli sex tantum Civitates in hac Oligarchia ponunt, quod sentit M. Cicero libr. 1. de Divinat. *Etruria de Cœlo tacta scientissime animadvertit, eademque interpretatur, quid quibusque ostendatur monstris, atque portentis; quo circa bene apud majores nostros, Senatus, tum cum florebat imperium, decrevit, ut de principum filiis, sex, singulis Etruriæ populis in disciplinam traderentur*. Sed eandem instituti veteris historiam recensens Valer. Maxim. numerum auget, & decem urbes facit libr. 1. cap. 1. in limine: *Tantum autem studium antiquis, non solum observandæ, sed etiam amplificandæ religionis fuit, ut e florentissima, tum & opulentissima civitate, decem principum filii Senatusconsulto singulis Etruriæ populis, percipiendæ sacrorum disciplinæ gratia, traderentur*. Alii permagni etiam nominis auctores numerum hunc valde auxerunt, usque adeo, ut quindecem urbes censuerint imperium hoc inter se legitimum partitas: adeoque etiam quindecim eas urbes numerant, nominantque, uti paulo infra dicetur, & fidem facit vetustissimi marmoris pulcherrima Inscriptio, quæ Vulsinii etiam hodie visitur. (1)

L. CANNVLEIVS

IN. ITALIA. VOLSINIENSIVM. PATRIAE. SVAE. ITEM. FERENT. ET. TIBVRTIVM ITEM. COLONI. ITALICENSIS. IN. PROV. BAETICA. PRAET. ETRVR. XV POPVLORVM. SACERDOTI. CAENINENSIVM. M. HELVIVS. M. F. CLEMENS ARNENSI. DOMO. CARTAGINE. PRAEF. EQ. ALAE. PRIMAE. CANNANEFATVM PRAESIDI. SANCTISSIMO. ET. RARISSIMO. CVRAM. AGENTE. L. ACONIO CALLISTO. TRIB. MIL. LEG. XIIII. GEM. SEV

Con-

(1) Apud Gruter. pag. 385. num. 1.

Conſtat ex hoc fragmento, ea ſaltem tempeſtate in Etruria quindecem fuiſſe populos, octodecem vero conſtituit Plutarchus in Vita Marii pag. 136. Οἱ δ' ἐμβαλόντες εὐθὺς ἐκράτουν τῆς χώρας ὅσην τὸ παλαιὸν οἱ Τυῤῥηνοὶ κατεῖχον, ἀπὸ τῶν Ἄλπεων ἐπ' ἀμφοτέρας καθήκουσαν τὰς θαλάσσας, ὡς καὶ τοὔνομα μαρτυρεῖ τῷ λόγῳ, τὴν μὲν γὰρ βόρειον θάλασσαν, Ἀδρίαν καλοῦσιν, ἀπὸ Τυῤῥηνικῆς πόλεως Ἀδρίας, τὴν δὲ πρὸς Νότον κεκλιμένην, ἀντικρυς, Τυῤῥηνικὸν πέλαγος: πᾶσα δ' ἐστὶ δενδρόφυτος αὕτη, καὶ θρέμμασιν εὔβοτος, καὶ κατάῤῥυτος ποταμοῖς, καὶ πόλεις εἶχεν ὀκτωκαίδεκα καλὰς καὶ μέγαλας, καὶ κατεσκευασμένας πρός τε χρηματισμὸν ἐργαστικῶς, καὶ πρὸς δίαιταν πανηγυρικῶς, ἃς οἱ Γάλαται τοὺς Τυῤῥηνοὺς ἐκβαλόντες, αὐτοὶ κατέχον. *Galli primo impetu totam occupant regionem, quam Tuſci ab Alpibus ad Superum, Inferumque mare pertinentem, quondam tenuerant: nomina ſunt argumento, quorum alterum ad Aquilonem vergens Hadriaticum, ab Hadria, Tuſcorum colonia, alterum ad meridiem ſpectans, communi vocabulo gentis Tuſcum vocant: arboribus regio omnis, paſcuiſque læta, atque irrigua fluminibus, incolebatur urbibus octodenis inſignibus & amplis, ad rem induſtria parandam, & ad luxum vitæ pariter comparatis: has Galli, ejectis Tuſcis, ipſi inſedere.* Quam ego gravem controverſiam ita componendam cenſeo, ut e duodecim illis primariis civitatibus, ſex fuerint dignitate eminentiores, ac prærogativa quadam ceteris prælatæ; quare Cicero ſex optimatum filios in ſex præcipuas e duodecim Tuſciæ civitates amandatos ſcribit. Qui vero quindecim nominant Etruriæ urbes, illi ad Etruriam, in formam provinciæ a Romanis redactam, intelligi debent; aliam enim victores Romani gentibus devictis formam regiminis imponebant, quam libero ſtatu populi poſſidebant. Dum vero decem urbes laudat in Etruria Valerius, puto eum memoria lapſum. Denique octodecim civitates pulchras, & magnas in Etruria Plutarchus extollit, latiſſime nomen ejus regionis uſurpat, pro Tranſpadana ſcilicet, atque Tranſtiberina, Ciſtiberinaque provinciis, quibus Tuſci, eo ævo, quo Galli Italiam irruperunt, dominabantur: atque id verum eſſe, Servii verba paulo infra laudanda docebunt. Revera tamen concors eſt, veraque ſententia, duodecim fuiſſe Etruriæ populos, civitatibus eorum a Tarchonte Tyrrheni præfecto extructis. Dionyſ. Halicarn. libr. 3. pag. 195. probat duodecim faſces Conſuli Romano conceſſos a numero urbium Etruriæ, his verbis: Ὡς δὲ τίνες ἱστοροῦσι, καὶ τοὺς δώδεκα πελέκεις ἐκόμισαν αὐτῷ, λαβόντες ἐξ ἑκάστης πόλεως ἕνα, Τυῤῥηνὸν γὰρ ἔθος ἐδόκει, ἑκάστου τῶν κατὰ πόλιν βασιλέων ἕνα προηγεῖσθαι ῥαβδοφόρον, ἅμα τῇ δέσμῃ τῶν ῥάβδων πέλεκυν φέροντα, εἰ δὲ κοινὴ γίνοιτο τῶν δώδεκα πόλεων στρατιὰ, τοὺς δώδεκα πελέκεις ἑνὶ παραδίδοσθαι τῷ λαβόντι τὴν αὐτοκράτορα ἀρχήν. *Sunt qui prodant allatas ei etiam duodecim ſecures, ſingulas a ſingulis populis miſſas; Etruſcorum enim mos fuiſſe videtur, quamque civitatem unum Regi ſuo lictorem addere, qui cum virgarum faſce ſecurim illi præferret; quoties vero communis duodecim populorum eſſet expeditio, duodecim ſecures ei traderentur, cujus eſſet imperium in exercitum.* Eadem ante illum T. Livius 1. Decad. libr. 1. *Jura dedit* Romulus

mulus, *quæ ita ſancta generi hominum agreſti fore ratus, ſi ſe ipſe venerabilem imperii inſignibus feciſſet, cum cetero habitu ſe auguſtiorem, tum maxime lictoribus duodecim ſumptis fecit. Alii a numero avium, quæ augurio regnum portenderant, eum ſecutum numerum putant. Me haud pœnitet eorum ſententiæ eſſe, quibus & apparitores, & hoc genus ab Etruſcis finitimis, unde ſella curulis, unde toga prætexta ſumpta eſt, numerum quoque ipſum dictum placet, & ita habuiſſe Etruſcos, quod ex duodecim populis communiter creato Rege, ſingulos ſinguli populi lictores dederint.* Leviſſimus error in utriuſque ſcriptoris loco hæſit; nam in Dionyſio κοινὴ ϛρατία, pro ϛρατεία: & apud Livium *numerum quoque ipſum dictum placet:* ſed omnino eſt reſcribendum: *numerum quoque ipſum ductum placet*. Sed pergo porro.

Duodecim haſce civitates frequentiſſime probati ſcriptores nominaverunt. Feſt. libr. 18. in voce *Tages;* ubi ſic ille: *Tages nomine Genii filius, Jovis nepos, puer, dicitur diſciplinam aruſpicii dediſſe duodecim populis Etruriæ*. Vide, quæ ſunt dicta hoc opere libr. 3. cap. 1. L. Flor. libr. 1. Hiſt. Rom. cap. 5. *Duodecim namque Tuſciæ populos frequentibus armis ſubjecit*. L. Junius Brutus apud Halicarnaſſ. libr. 6. pag. 399. Ἀλλὰ Τυῤῥηνίαν ἅπασαν εἰς δώδεκα νενεμημένην ἡγεμονίας, καὶ πολλῇ μὲν τῇ κατὰ γῆν, πολλῇ δὲ τὴν κατὰ θάλασσαν δυναϛείᾳ περιουσιάζουσαν, τίνες ἦσαν οἱ συγκατακτησάμενοι, καὶ ποιήσαντες αὐτὴν ὑμῖν ὑπήκοον. *Univerſam Etruriam in duodecim diviſam ducatus, terra marique præpotentem, quis vobiſcum edomuit, veſtroque ſubjecit imperio?* Et rurſus idem auctor libr. 9. pag. 577. Τυῤῥηνῶν γὰρ αἱ μὴ μετασχοῦσαι τῆς εἰρήνης ἕνδεκα πόλεις, ἀγορὰν ποιησάμεναι κοινὴν, κατηγόρουν τῶν Οὐιεντανῶν ἔθνους, ὅτι τὸν πρὸς Ῥωμαίους πόλεμον οὐ μετὰ κοινῆς γνώμης κατελύσαντο. *Nam Etruſcorum undecim populi, qui pacis factæ non erant participes, coacto gentis concilio Vejentes accuſabant, quod inconſultis ceteris pacem cum Romanis feciſſent*. Sive ut fidelius meliuſque Lapo vertas: *quod ignaris reliquis bellum cum Romanis diſſolviſſent*.

Urbes haſce duodecim dixi Tyrrheni fratrem, filium, cognatum, aut præfectum, ut libro ſecundo hujus operis ſupra oſtendi, Tarchontem ædificaſſe, quod probatur diſertis verbis Strabonis Amaſiani libr. 5. Geograph. pag. 152. Τὴν χώραν ἀπ' ἑαυτοῦ Τυῤῥηνίαν ἐκάλεσε, καὶ δώδεκα πόλεις ἔκτισεν, οἰκιϛὴν ἐπιϛήσας Ταρκῶνα. *Regionem a ſuo nomine Tyrrheniam nuncupavit, & duodecim urbes condidit, præfecto rei Tarconte*. Hæc licet ex adductis ſint manifeſtiſsima, tamen optimi Servii verba apponam ad libr. 2. Æneid. pag. 237. *Propter duodecim populos Tuſciæ; duodecim enim Lucumones, qui Reges ſunt lingua Tuſcorum, habebant*. Idem pæne repetit ad illud libr. 10. Æneid. v. 585.

Gens illi triplex, populi ſub gente quaterni.
Ipſa caput populis

Mantua tres habuit populi tribus, quæ & in quaternas curias dividebantur, & ſingulis ſinguli Lucumones imperabant, quos in tota Tuſcia duodecim fuiſſe manifeſtum eſt, ex quibus unus omnibus imperat. Hi autem totius

tius Tuſciæ diviſas habebant quaſi præfecturas, ſed omnium populorum principatum Mantua poſſidebat, unde eſt; Ipſa caput populis. *Ergo Virgilius miſcet veterem & novam Etruriam, ut utriuſque principatum patriæ ſuæ aſſignet; quum alioquin Mantua ad hæc auxilia pertinere non debeat, quod Æneas nulla a Tranſpadanis auxilia poſtulaverit; cum omnis exercitus adverſum Mezentium uno loco conſederit, & propterea putetur poëta in favorem patriæ ſuæ ſic locutus, ut de hac ſola trans Padum pro Ænea adverſum Mezentium auxilia faciat veniſſe, & quod nec populorum nomina, nec Lucumonum retulerit.* Ex quibus liquido conſtat, Virgilium inter duodecim Tuſciæ civitates Mantuam collocaſſe, cum nihilominus ea ſit longe ultra fines Etruriæ noſtræ. Unde conjicere licet, triplicem fuiſſe veterem Etruriam, quam male Virgilius cum nova confundit; unam Tranſpadanam, ubi Mantua ſit, & Hadria: alteram inter Macram & Tiberim: tertiam cis Tiberim in Campania & Latio, ubi & totidem fortaſſe fuerint dynaſtiæ. Denique ad illud libr. 11. Æneid. in limine. pag. 618.

Telaque trunca viri, & biſſex thoraca petitum,
Perfoſſumque locis.

Duodecim vulneribus appetitum, quia, ut ſupra diximus, totius Tuſciæ populus in duodecim partes fuit, ut: Gens illi triplex, populi ſub gente quaterni, *qui ſingulis Lucumonibus parebant*. Videtur aliquid deeſſe, & fortaſsis fuerit ſupplendum: *totius Tuſciæ populus in duodecem partes diviſus fuit*.

Ut igitur indubitatum eſt, duodecim urbes potentiſsimas in Etruria olim a Tyrrheno Lydo fundatas; ita quænam illæ fuerint, valde eſt perplexum. Blondus Flavius in Italia illuſtrata has enumerat,

1. *Lunam*.
2. *Piſas*.
3. *Populoniam*.
4. *Volaterras*.
5. *Agyllam*.
6. *Fæſulas*.
7. *Ruſellas*.
8. *Aretium*.
9. *Peruſiam*.
10. *Cluſium*.
11. *Faleriam*.
12. *Vulſinios*.

Quæ nomina, præterquamquod barbare ab eo proferuntur, ſunt certe non omnia inter duodecim civitates numeranda; & tamen Leander Alberti in deſcriptione Italiæ pag. 26. ad verbum ea ipſa, in quibus turpiter lapſus fuerat Blondus, retulit, nec judicium ſuum ullatenus interpoſuit: diverſaque extat primæ civitatis ſcriptio, quippe non *Lunam*, ſed *Lucam* a quibusdam legi video, quod Roberto Dalingtono

An-

Anglo placuisse videri non debet mirum, qui suo stylo sacræ gentis mores perstrinxit.

Alexander etiam ab Alexandro libr. 3. Genial. Dier. cap. ult. aliam adfert nomenclaturam, quæ inibi videatur. Ego autem omissis aliorum sententiis, censuerim, has urbes duodecim fuisse.

1. *Vejos*.
2. *Tarquinios*.
3. *Falerios*.
4. *Vetuloniam*.
5. *Populoniam*.
6. *Corythum*.
7. *Volsinios*.
8. *Cære*.
9. *Clusium*.
10. *Fæsulas*.
11. *Lucam*.
12. *Lunam*.

Pisas, & *Volaterras* in his non collocavi, uti nec *Mantuam*, *Hadriam*, nec *Fidenas*, *Arretium*, nec *Cortonam*; quod Pisæ a Græcis prius conditæ fuerint, quam in Italiam Lydi venerint. Quod ad *Volaterras* spectat, prius extructas constat ab ipsis indigenis ad reprimendos pyratarum motus, quam appulerit Tyrrhenus, & suis locis ostendetur libro sequenti. *Hadria* vero, *Mantua*, & *Fidenæ* extra limites sunt nostræ Etruriæ primæ, sed illæ in Latio, hæ in Gallia Cisalpina. *Cortonam* vero, & *Arretium* videri posset non sine injuria excludi; sed facit *Corythi* vicinia, ut credamus, utramque civitatem posterioribus seculis conditam, ac forte verum sit ex ruinis, ac ruderibus Corythi eas surrexisse, ut suis locis clarum erit. Multa hîc Vincentius Borghinius opere de Etruria, & ejus civitatibus, sed ad rem nihil. Denique illud observatu dignum pro temporum varietate, varium etiam fuisse Etruscarum urbium statum, imperii limitem, ac regendi normam; ideoque aliquas urbes funditus interiisse, alias ex ipsarum ruderibus enatas, nonnullas etiam poscente rerum gerendarum occasione iis in locis structas, quæ opportuna vel propulsandis injuriis, vel inferendis habebantur.

Plures fuiſſe olim, ut in Etruria, ita tota in Italia urbes, quam nunc ſint: & Etruriæ quidem ſupra centum, quæ vel interierint, vel alienæ ſint ditionis.

C A P. IX.

ASſidua bella, populorumque externorum in Italiam irrumpentium frequentia, ipſaque rerum humanarum viciſſitudo effecerunt, ne in gente potentiſſima, totiuſque quondam Orbis terrarum domina non dicam civitates ſupereſſent, ſed ne nomina quidem nuda, aut locorum ſitus, ex quibus antiquus ille ſplendor aliquos ſaltem ſui radios prodere poſſit. Argumento ſunt urbes, quæ in Italia prioribus ſeculis mille centum nonaginta ſeptem numerabantur. Claud. Ælian. libr. 9. Var. Hiſtor. cap. 16. Καὶ ὅτι πόλεις ὤκησαν τὴν Ἰταλίαν πάλαι ἑπτὰ καὶ ἐννενήκοντα καὶ ἑκατὸν πρὸς ταῖς χιλίαις. *Ad hæc ajunt veterum memoria mille centum & nonaginta ſeptem urbibus Italiam præditam, atque ornatam fuiße*. Mirabilis certe ea tempeſtate, & ſupra quam credi poſſet, numeroſa Italiæ incolarum frequentia, cum noſtra ætate trecentæ, nec amplius, inveniantur civitates, ut notat Itinerarii Italiæ auctor anonymus, & ut plurimum alii numerum augeant, non excedunt trecentas ſexaginta. Quod de tota Italia ille, nos de Etruria jure affirmare poſſumus, in qua urbes ego deletas centum & amplius oſtenſurus, triplicem eam conſtituere debeo: primam cis Tiberim, in qua Tuſcorum Coloniæ:

1. *Cumæ*.
2. *Nola*.
3. *Capua*.
4. *Volsci*.
5. *Capena*.
6. *Lucus Capenus*.
7. *Fidenæ*.
8. *Medulia*.
9. *Puteoli*.
10. *Pompeii*.
11. *Marcina*.

Ejusdem Etruriæ potentia etiam trans Apenninum protenſa, ubi & urbes fortaſſe duodecim fuerint ab Etruſcis & conditæ, & habitatæ. Has obſervavi:

1. *Sirmionem*.

2. *Me-*

2. *Mediolanum.*
3. *Ravennam.*
4. *Mantuam.*
5. *Cupræ fanum.*
6. *Regium Lepidi.*
7. *Parmam.*
8. *Mutinam.*
9. *Bononiam.*
10. *Brixiam.*
11. *Atriam*, ſive *Hadriam.*

Denique inter Tibridem, & Macram has urbes olim florentes ab Etruſcis poſſeſſas, nunc, majori ſaltem parte, ſubverſas notare licet.

1. *Janiculum.*
2. *Portum Romanum.*
3. *Pyrgos.*
4. *Graviſcas.*
5. *Alſium.*
6. *Regis Villam.*
7. *Volscos.*
8. *Amitinam.*
9. *Veſentina.*
10. *Troſsulos.*
11. *Thermas Tauri.*
12. *Febianum.*
13. *Ad ſtatuas coloſſas.*
14. *Triturritam.*
15. *Cortuoſam.*
16. *Contenebram.*
17. *Oënam.*
18. *Polimartium.*
19. *Manturanum.*
20. *Larthenianum.*
21. *Portum Piſanum.*
22. *Coſſam*, ſive *Coſam.*
23. *Fregenas.*
24. *Solonium.*
25. *Feroniæ Lucum.*
26. *Ruſſellam.*
27. *Tuſcanatum.*
28. *Nepe.*
29. *Centumcellas.*
30. *Feſcennium.*
31. *Caſtrum Inui.*
32. *Turrenam.*

 33. *Mæo-*

33. *Mœoniam.*
34. *Saturniam coloniam.*
35. *Crustimium.*
36. *Caletram.*
37. *Aruntes veteres.*
38. *Statones.*
39. *Ad Herculem.*
40. *Adbarnabam.*
41. *Flavianum.*
42. *Novempagos.*
43. *Lucinæ fanum.*
44. *Troilium.*
45. *Voltumnæ fanum.*
46. *Forum Claudii.*
47. *Forum Cassii.*
48. *Forum Aurelii.*
49. *Ferentium.*
50. *Aras Mutias.*
51. *Bleram.*
52. *Ocricolam.*
53. *Sutrium.*
54. *Syrentium.*
55. *Phalarim.*
56. *Bondeliam.*
57. *Beracellum.*
58. *Manliana.*
59. *Tifernum Tiberinum.*
60. *Veletem.*
61. *Sudertum.*
62. *Fossas Papirianas.*
63. *Ebam.*
64. *Suanam.*
65. *Vicum Elbii.*
66. *Artenam.*
67. *Lucum Albionarum.*
68. *Tyrum.*
69. *Forum Claudii.*
70. *Hortanum.*
71. *Herbanum.*
72. *Gallesium.*
73. *Tiguliam.*
74. *Vejos.*
75. *Tarquinios.*
76. *Falerios.*

77. Ce-

77. *Cære*, five *Agyllam*.
78. *Populonium*.
79. *Vetuloniam*.
80. *Fæſulas*.
81. *Cluſium*.
82. *Corythum*.
83. *Vulſinios*.
84. *Lunam*.

Erunt iſtarum urbium antiquitates, bella, populi, & ſitus eruendi; ſed potius eſt, ac prius, ut duodecim populos illuſtremus.

Veii, una e duodecim Etruriæ urbibus, cum Romulo bella ſuſcepit: a Camillo anno Urbis 358. decennio obſeſſa, expugnata: Romæ vicina: rupi impoſita: pæne ſedes eo ſuas Romani tranſtulerant: augures ibi locati, figlinæque artifices: ager Vejens: vini ignobilis ferax, & gemmarum.

CAP. X.

VEjos antiquiſſimam, ac potentiſſimam fuiſſe Etruſcorum civitatem, bella cum Romanis ab ipſo urbis exordio, & primis pæne incunabulis, uſque ad annum *trecenteſimum quinquageſimum octavum* loquuntur: tum etiam nominis Etymologia, nam *Veja* Oſci ſeu Etruſci plauſtra vocabant, in quibus Vejentes primum ante Urbem Conditam habitaſſe volunt. Feſt. Pomp. libr. ult. exemplo Scytharum, qui, ut Herodotus ſcribit libr. 1. ſe ſuaque plauſtris erant ſoliti circumferre. Q. Horat. libr. 3. od. 24.

Campeſtres melius Scythæ
Quorum plauſtra vagas rite trahunt domos
Vivunt.

Iſtius populi præclarus animus, qui Πρῶτοι Τυῤῥηνῶν χώραν κεκτημένοι πολλὴν, καὶ μεγάλην πόλιν οἰκοῦντες, ἀρχὴν ἐποιήσαντο πολέμου. Ait Plutarchus in Romulo pag. 33. *Primi Etruſcorum amplum agrum, & magnam urbem incolentes, principium belli fecerunt*. Erat in fatis Romanis *quadriga fictilis*. Servius Maurus ad libr. 7. Æneid. pag. 457. *Septem ſunt paria, quæ imperium Romanum tenent, acus matris Deum, quadriga fictilis, Vejentorum cineres, Oreſtis ſceptrum, Priamine, Ilione, Palladium, ancilia*. Hanc vero hiſtoriam de fatali quadriga repete ex Plutarcho

in

in Publicola pag. 103. Maximum ſane momentum in ea urbe, vel pacanda, vel ſuperanda, quæ unica ob opulentiam, & viciniam Romanæ magnitudini obſtare poſſe videbatur. Vellejus Patercul. libr. 1. Hiſtoriar. *Aliter firmare urbem novam, tam vicinis Vejentibus, aliiſque Etruſcis, ac Sabinis, cum imbelli ac paſtorali manu vix potuerit*. Dura hæc rudimenta ob vicinam nimium Vejentum virtutem ipſa Roma inſinuat apud Claudianum libr. de Bello Gildonico:

> *Quid mihi ſeptenos montes, turbamque dediſtis,*
> *Quæ parvo non poſſet ali? felicior eſsem*
> *Anguſtis opibus, mallem tolerare Sabinos,*
> *Et Vejos.*

Ad ejus imitationem Sidon. Apollinar. Carm. 7. in limine:

> *Me Rutulus, Vejens, pariterque Aruncus, & Æqui,*
> *Hernicus, & Volscens premeret.*

Poſt Romulum deinde varia fortuna diu certarunt, donec diu poſt expulsos Reges anno U. C. 329. ut recte Henricus Glareanus ſupputat, Æmilius Mamercinus in Vejentes ſit dictator creatus, qui uſque adeo eorum res attrivit, ut inducias in viginti annos petere fuerint coacti. Fl. Eutrop. libr. 1. Valer. libr. 5. cap. 5. tit. 2. anno 348. Bellum iis iterum, poſt finitas inducias indictum; præter hiſtoricos M. Cicero libr. 1. de Divinat. Demum a Furio Camillo circumſeſſi decennio toto, hiemante tum primum ſub pellibus milite, capti ſunt, & expugnati, tanta militum, ſenatuſque alacritate, ut nulla unquam glorioſior contigiſſe victoria videretur. Auctor Viror. Illuſtr. cap. 23. C. Plin. libr. 3. cap. 17. in fine. T. Livius libr. 5. 1. Decad. longiſſima narratione obſidionem, ac expugnationem exequitur, ut & Plutarchus in Camillo pag. 129. & pag. 144. quem non exſcribo. Valer. Maxim. libr. 1. cap. 6. tit. 3. & libri ejuſdem cap. 8. tit. 3. & libr. 4. cap. 1. tit. 2. Fallitur vero Lapus, Plutarchi interpres, uti & Amiotus, qui perperam in optimi Scriptoris Codice legerant Οὐενετανὺς, reddiderantque *Oënetanos*, cum Οὐηιεντανὺς legendum ſit, *Vejentanos*, quos Joannes Zonaras Tom. 3. Annal. vocat Ουίεντας, *Vejentes*, recte Herman. Cruſerius, & Guilielm. Xylander obſervarunt.

Hac urbe exciſa, Juno Romam religioſe tranſlata, ut narrant hiſtorici, & Lactant. Firmian. libr. 2. cap. 8. uſque adeo nec religioſæ res, ne dicam mœnia victores ſupereſſe paterentur. D. Auguſt. libr. 3. Civit. Dei cap. 17. Situs tamen amœnitas, ædificiorumque magnitudo effecerunt, ut Romani eo cuperent ſedes ſuas transferre, quod conſilium omine centurionis intermiſſum narrat Valerius Maximus libr. 1. cap. 5. in limine, & alludunt Poëtæ. M. Lucan. libr. 5. in principio.

> *Si fortuna ferat, rerum nos ſumma ſequetur,*
> *Imperiumque comes, Tarpeja ſede peruſta*
> *Gallorum facibus, Vejoſque habitante Camillo,*
> *Illic Roma fuit, non unquam perdidit ordo*

Muta-

Mutato ſua jura ſolo.

Incertus apud C. Suetonium Nerone cap. 39.

Roma domus fiet, Vejos migrate Quirites,
Si non & Vejos occupat iſta domus.

Tam pertinax vero odium in deviƈtam urbem, & tam immanis populi Romani furor exarſit, ut una cum opibus ereptis finiendam tam præclaræ civitatis memoriam ambiverint. Recte L. Flor. libr. 1. cap. 12. Hiſtor. Rom. *Ea denique viſa eſt prædæ magnitudo, ut ejus decimæ Apollini Pythio mitterentur, univerſuſque populus Romanus ad direptionem urbis vocaretur. Hoc tunc Vejentes fuere, nunc fuiſſe quis meminit? quæ reliquiæ, quodve veſtigium? Laborat Annalium fides, ut Vejos fuiſſe credamus.* M. Lucan. libr. 7. Pharſal. v. 392.

. . . . tunc omne Latinum
Fabula nomen erit, Gabios, Vejoſque, Coramque
Pulvere vix tectæ poterunt monſtrare ruinæ.

Vigeſimo tantum lapide Roma diſtabat, adeoque omnium Etruſcarum urbium viciniſſima. Dionyſ. Halicarnaſſ. libr. 9. pag. 585. Καὶ ἀναςρατοπεδεύσαντες νυκτὸς, ἀπῆραν εἰς τὴν Οὐιεντανῶν πόλιν ἐγγυτάτω σφίσι τῶν Τυῤῥηνίδων πόλεων κειμένην. *Nocta motis caſtris Vejos petiit, quæ civitatum Etruſcarum erat ſibi proxima.* De exercitu loquitur, qui Janiculum occupaverat, cui Romæ parti maxime vicinos Vejos fuiſſe contendit: eaque res terribiliora cum iis bella faciebat, quod non obſcure indicat Silius Italicus libr. 7. Punicor.

Vejentum populi violata pace negabant
Acceptare jugum, & vicino Marte furebant.
Ad portas bellum, Conſulque ciebat ad arma.

Magnitudine eam Athenis parem civitatem facit Dionyſius, & rupi præruptæ impoſitam, quod eo mirabilius mihi videtur, quo tradit Livius 1. Decad. libr. 5. non ſcalis, ſed cuniculo acto peractam expugnationem; ſed forte non erat rupi præruptæ impoſita, at potius monti foſſili: ſic itaque Halicarnaſſeus libr. 2. pag. 116. Τρίτος αὐτῷ συνέςη πόλεμος πρὸς ἔθνους Τυῤῥηνικȣ̃ τὴν μέγιςον τότε πόλιν, ἣ καλεῖται μὲν Οὐιοὶ, ἀπέχει δὲ τῆς Ρώμης ἀμφὶ τοὺς ἑκατὸν ςαδίους. κεῖται δ' ἐφ' ὑψηλȣ̃ σκοπέλȣ καὶ περιῤῥῶγος, μέγεθος ἔχουσα ὅσον Ἀθῆναι. *Tertium bellum geſſit cum Veiis Etruſcorum urbe tunc temporis potentiſſima, diſtante centeſimo circiter ſtadio; eſt autem Athenis non minor, fundata in excelſo, & undique prærupto ſcopulo.* Hæc ille. Tantam autem, & tam opulentam urbem ita delevere, & inducto aratro ſubvertere, ut intra mœnia paſcua eſſent. Sext. Propert. libr. 4. Eleg. 10.

Et Veii veteres, & vos tum regna fuiſtis,
Et veſtro poſita eſt aurea ſella foro.
Nunc intra muros paſtoris buccina lenti
Cantat, & in veſtris oſſibus arva metunt.
Forte ſuper portæ dux Vejus aſtitit arcem.

Error

Error manifeſtus in ultimo verſu, quem ſic expunge:

Forte ſuper portæ dux Vejens adſtitit arcem.

Latini enim *Vejentes*, non *Veii* pro populo uſurpant, ipſe Propertius paulo ante ibidem loci: *Vejentis cæde Tolumni*. Nævius in Lupo: *Vejens ſalutat Regem*, apud Feſtum libr. 16. in voce *redhoſtire*.

Etſi urbem funditus exciderunt, devaſtaruntque Romani, tamen augurum ſedem eo in agro eſſe voluerunt. Feſt. Pomp. libr. 13. in voce *Oſcum: Sed eodem etiam nomine appellatur locus in agro Vejenti, quo frui ſoliti produntur Romani augures.*

Figlina quoque hic nobilis, ut patet de quadrigis fictilibus, quæ Romano Imperio fatales, ut ſupra hoc capite dictum, & clare Feſtus libr. 17. in voce *Ratumena: Fictilium quadrigarum, quæ erant in faſtigio Jovis templi, quas faciendas locaverant Romani Vejenti cuidam artis figulinæ prudenti, quæ bello ſunt reciperatæ.*

Ferax frugum ager, cum tamen vinum omnino eſſet ignobile. Fallitur ergo Helenius Acron ad Q. Horatii libr. 2. Sat. 3. *Vejentana eſt civitas Campaniæ, in qua naſcitur peſſimum vinum.* Errat toto cœlo vetus Grammaticus, ad eundem locum, Porphyrio, & ipſe interpres vetus: *Peſſimum vinum in Vejento naſcitur;* ſed corrigendus omnino eſt locus, *in Vejentano naſcitur*. Cornutus interpres A. Perſii ad Satyr. 5. v. 147. *Vinum in Vejento oppido natum*; ſed & ipſe reſtituendus, *in Vejentano oppido natum*. Nam nec Vejentum ullibi oppidum in Campania apud Hiſtoricos, aut Coſmographos. Neque minus ineptus eſt Joannes Britannicus, qui *Vejos oppidum Latii* facit ad eundem Perſii locum. Vinum iſtud *rubellum* erat. Marcellus Empiricus cap. 29. C. Plin. libr. 14. cap. 1. L. Moderat. Columella libr. 3. cap. 2. A. Perſius loco jam laudato:

Cœna ſit in tranſtro, Vejentanumque rubellum
Exhalet vapida læſum pice ſeſſilis obba.

Horat. loco etiam laudato:

Qui Vejentanum feſtis potare diebus
Campana ſolitus trulla.

M. Martial. libr. 1. Epigr. 104.

Et Vejentani bibitur fæx craſſa rubelli.

Et libr. 2. Epigr. 53.

Liber eris cœnare foris ſi, Maxime, nolis
Vejentana tuam ſi domat uva ſitim.

Et libr. 3. Epigr. 49.

Vejentana mihi miſces, tu Maſſica potas.

Gemma etiam hoc in agro reperiebatur, quæ Vejentana inde dicebatur. Iſidor. libr. 16. Etymologiar. cap. 11. *Vejentana, Italica gemma eſt a Vejentibus reperta, nigra facie, albis intermicantibus notis.* Quæ ille, ut pæne ſolet, a C. Plinio eſt mutuatus libr. ult. cap. 10. *Vejentana Italica gemma eſt, Veiis reperta, nigram materiam diſtinguente limite albo.*

Men-

Mentio frequentiſſima apud Julium Obſequentem libr. de Prodigiis capp. 8. 11. 12. 18. 19. 40. 48. 66. 71. 90.

Denique corruptus Anaſtaſius in S. Silveſtro pag. 25. *Via Claudia, territorio Vegentano*, ſed legendum eſt, *territorio Vejentano*.

Reges Etruriæ frequentius in hac urbe ſedes ſuas habuiſſe docui variis in locis libr. 2. hoc opere ſupra. Optimatum autem Romanorum villas eo in territorio fuiſſe, oſtendam hoc ipſo libro infra.

Tarquinii una e XII. Etruriæ urbibus: Reges Tarquinii inde profecti: variis cladibus Romanos affecit: trecentos milites bello captos immolavit, quare & ipſa deleta: ſitus, & potentia: vivaria cervorum, caprearum, & ovium ferarum: plaſtice hic inventa, & auguria.

CAP. VII.

TArquinienſes populos enumerat C. Plinius libr. 3. cap. 5. Urbem vero collocat Stephanus Ταρκυνία πόλις Τυῤῥηνίδος, *Tarquinia urbs Etruriæ*. A Tarchonte præfecto, vel fratre Tyrrheni, & poſtea Etruriæ Rege nomen habet. Strabo libr. 5. Geograph. pag. 152. Κλήρῳ Λυδὸν μὲν κατέσχε, τὸν δὲ Τυῤῥηνὸν τὸν πλέω συςείλας λαὸν, ἐξέςειλεν. ἐλθὼν δὲ τὴν χώραν ἀφ᾽ ἑαυτῦ Τυῤῥηνίαν ἐκάλεσε, ϗ δώδεκα πόλεις ἔκτισεν, οἰκιςὴν ἐπιςήσας Τάρκωνα, ἀφ᾽ οὗ Ταρκυνία ἡ πόλις. Latine ita ſonant: *Sorte Lydum retinuit, alterum Tyrrhenum cum majore populi parte amandavit. Is cum in Italiam veniſſet, regionem a ſuo nomine Tyrrheniam nuncupavit, & duodecim urbes condidit, præfecto rei Tarchonte, a quo Tarquiniis urbi nomen eſt.* Ab iſta Romam venerunt *Tarquinii Reges*, Demaratho Corinthio exule ibi fortunarum ſuarum ſedem collocante, & liberis ſuis nomina Etruſca imponente, ut ex Plutarchi & Livii narrationibus clariſſimum eſt. Meminit Jul. Obſequ. libr. de Prodig. cap. 4. *Patre apud Tarquinios defuncto*. Meſſalla Corvinus libello de Auguſti progenie: *Priſcus Tarquinius Tarquiniis Etruriæ profectus, exinde regnum occupat*. Dionyſ. Halicarnaſſ. libr. 3. pag. 184. Ὤχετο πλέων ἐκ τῆς Κορίνθου, ἔχων δὲ φίλους πολλοὺς καὶ ἀγαθὺς Τυῤῥηνῶν διὰ τὰς συνεχεῖς ἐπιμιξίας, μάλιςα δ᾽ ἐν Ταρκυνίοις, πόλει μεγάλῃ καὶ εὐδαίμονι, ποτὲ οὔσῃ, οἶκόν τε αὐτόθι κατασκευάζεται, καὶ γυναῖκα ἐπιφανῆ κατὰ γένος ἄγεται: γενομένων δ᾽ αὐτῷ δυεῖν παίδων, Τυῤῥηνικὰ θέμενος αὐτοῖς ὀνόματα, τῷ μὲν

Ἄῤῥοντα τῷ δὲ Λυκόμωνα, καὶ παιδεύσας ἀμφοτέρους Ἑλληνικήν τε καὶ Τυῤῥηνικὴν παιδέιαν. *Corintho abiit: cumque ob continua commercia multos bonos amicos haberet in Etruria, præſertim Tarquiniis, magna & felice olim urbe, domicilium in ea ſtatuit, & nobilem genere uxorem ducit, ex qua duobus ſuſceptis liberis, Etruſca nomina indidit, alteri Aruntis, alteri Lucumonis, utrumque inſtituit Græcis, atque Etruſcis diſciplinis.* Atque hoc ſenſu intelligendus Livius 1. Decad. libr. 2. *Porſenna tum Regem eſſe Romæ, tum Etruſcæ gentis Regem, amplum Tuſcis ratus, Romam infeſto exercitu venit.* Vide fugam Tarquiniorum apud Scriptores Romanos, & auxilia Porſennæ.

Hæc urbs & Romanis maxime obſtitit, & potentiſsima fuit, cujus res magnifice, & glorioſe geſtas, unaque cum Vejentibus crebra contra Romanos inita fœdera Hiſtorici narrant, quos vide: unum hoc tantum eſt memorabile, Romanos *captivos milites immolarunt* Tarquinienſes, ait T. Livius 1. Decad. libr. 7. *qua fœditate ſupplicii ignominia populi Romani inſignior fuit.* Sed & pœnæ ab iisdem repoſtæ ſimili ſupplicii parique enormitate, uti narratur eodem libro a Livio: *In Tarquinienſes acerbe ſævitum, multis mortalibus in acie cæſis, ex ingenti captivorum numero trecenti quinquaginta octo delecti, nobiliſſimus quiſque, qui Romam mitteretur, vulgus aliud trucidatum: nec populus in eos, qui miſſi Romam erant, mitior fuit, medio in foro omnes virgis cæſi, ac ſecuri percuſſi ſunt: id pro immolatis in foro Tarquinienſium Romanis pœnæ hoſtibus redditum.* Id ſane ſupplicium ab heroicis petitum temporibus conſuetum irrogari apud pleraſque gentes. L. Flor. libr. 2. cap. 5. *Legatos quippe noſtros, ob ea, quæ deliquerant, jure agentes, nec gladio quidem, ſed ut victimas ſecuri percutiunt.* Sed multo frequentius apud Romanos. C. Sueton. Auguſto cap. 15. *Scribunt quidam, trecentos ex dedititiis electos utriuſque ordinis ad aram divo Julio extructam idibus Martiis, hoſtiarum more mactatos.* Valer. Maxim. libr. 2. cap. 2. tit. 5. L. Seneca libr. 1. de Clementia cap. 9. *Poſtquam terra, marique pax parta eſt, non occidere conſtituit, ſed immolare.* Et eodem libro cap. 11. *Poſt fractas in Sicilia claſſes, & ſuas & alienas, poſt Peruſinas aras, & proſcriptiones.* Ita Poëtæ ſunt intelligendi, ut multis docui ad Claudianum libr. 2. in Ruffin.

> *. . . . dabitur tibi debita pridem*
> *Victima, promiſſis longe placabere ſacris.*

Et libr. de Bello Gildon.

> *Agnoſcatque ſuum, trahitur dum victima, fratrem.*

Et de 4. Conſul. Honorii:

> *. . . hæc ultor tribuit, necis auctor uterque*
> *Labitur, Auguſtas par victima mitigat umbras.*

Et ex eo Sidon. Apollinar. Carm. 2. v. 298.

> *Paretur, juſſum ſubiit jam transfuga letum,*
> *Atque peregrino cecidit tua victima ferro.*

Et

Et Carm. 5. v. 502.

. . . *Neutrum mactare valebis,*
Si jubeas utrumque mori.

Et Carm. 7. v. 360.

Aëtium placidus mactavit semivir amens.

P. Virgil. libr. 12. Æneid. notat Servius:

. . . *Pallas, te hoc vulnere Pallas*
Immolat.

M. Lucan. libr. 10. v. 420.

Illam mactandi dimittere Cæsaris horam;
Servatur pœnas in aperta luce daturus.

Sil. Italic. libr. 10. Punicor.

Nam sic Annibalem juvat intravisse catenas
Fœderis injusti pretium, sic victima prorsus
Digna cadat Decius.

Valer. Flaccus libr. 2. Argonaut.

Dixerat hæc, tacitusque dolos, dirumque volutat
Corde nefas, clausum, ut thalamis, somnoque gravatum
Immolet.

Non omiserim anno Urbis 358. eodem, quo Veii expugnati, Tarquinienses deprædatos agrum Romanorum, lacumque Albanum excrevisse, narrat (1) Julius Obsequens libr. de Prodig. cap. 18. Stabat certe ea urbs Coss. M. Valerio Levino II. M. Claudio Metello IIII. nam eo anno 554. *Tarquiniis porcus cum ore humano genitus;* ut idem refert cap. 37. Verisimile est igitur eam non, uti Vejos, deletam: nominaturque multo serius ab eodem cap. 103. anno scilicet 650. Coss. C. Mario, & C. Flacco: *In Tarquiniensi lactis rivi terra scaturiente exorti.* Nec dici posset de agro tantum ibi Tarquiniensi verba fieri, urbem fuisse eversam; siquidem apud eundem cap. 105. eodem anno *fax ardens Tarquiniis late visa.* Quo ergo tempore tam clara civitatis memoria interierit, aut aratrum inductum sit, apud Historicos non deprehendi. Plura infra hoc libro, ubi de Tarchonio urbe.

Sita erat in Etruria maritima, quod argumento liquido constat ex narratione Halicarnassei supra; neque enim commercium cum Corinthiis habere potuisse videbatur, nisi opportuno ad mare situ. Antonius Massa ejus vestigia hodie *in agro Cornetano* extare contendit. Leander Alberti quindecim millibus passuum Viterbo collocat, vernacule *Tarquene* appellant, iisdem auctoribus.

Nobilissima hæc urbs, non tantum quod a Tarchonte, duodecim civitatum conditore, nomen accepit: nec quod acria diutinaque cum Romanis bella gesserit, Græcorumque commercio opulentissima Reges

 Ro-

(1) Hæc desumpta sunt non ex ipso Julio Obsequente sed ex supplemento Lycostenis, qui ea sumpsit ex Livio Dec. 1. libr. 5. Ex ejusdem Lycostenis supplemento pariter desumpta, quæ ex cap. 37. Obsequentis hic adducuntur.

Romanis dederit; ſed quod *Augurii origo* huic debeatur; *Tages* enim in *agro Tarquinienſi* ortus, ut Cicero habet libr. 2. de Divinat. & dixi libr. 3. hoc opere cap. 1.

Plaſticen etiam hinc Romanis communicatam docet Plinius libr. 35. cap. 12. & dictum eſt libr. 3. hoc opere cap. 77.

Denique in hoc agro oves feræ, cervi, & capreæ leporariis includebantur, aſſervabanturque. M. Varro libr. 3. Rei Ruſt. cap. 12. *Nam neque ſolum lepores eo includuntur ſilva in jugero agelli, aut duobus, ſed etiam cervi, & capreæ in jugeribus multis. Q. Fulvius Lippinus dicitur habere in Tarquinienſi ſepta jugera quadraginta, in quo ſunt incluſa non ſolum ea, quæ dixi, ſed etiam oves feræ.* Vide ſupra libr. 3. hoc opere, nec jam repeto, ſed ad alia pergo.

Faleria una e XII. Etruriæ urbibus, cujus populi Faliſci Junonem colebant: a Græco Alæſo orti, bello clari, opibus nobiles, victi deletique: non ibi, ubi hodie Mons Flasconis, ſed multis millibus inde: Hirpiæ ibi familiæ mirum: Æqui dicti: leges Romanis dederunt, victimaſque, farcimina, & linum, & præſepium uſum.

CAP. XII.

PHaleria, ſive *Faleria*, una e duodecim nobiliſsimis urbibus. Jul. Obſeq. libr. de Prodigiis cap. 31. *Faleriis cœlum findi viſum.* Hanc quidam aſſeruere non eſſe gentem Etruſcam, ſed peculiari ſuo idiomate utentem, aliamque ab ea. Auctor Strabo Amaſianus libr. 5. Geograph. pag. 156. Ἔνιοι δ' ἐ Τυῤῥηνὲς φασὶ τοὺς Φαλερίους, ἀλλὰ Φαλίσκους ἴδιον ἔθνος τινὲς καὶ τοὺς Φαλίσκους πόλιν ἰδιόγλωσσον, οἱ δὲ διακὲ συμβαλίσκον λέγουσιν, ἐπὶ τῇ Φλαμινίᾳ ὁδῷ κέιμενον μεταξὺ Ὀχηκλῶν καὶ Ῥώμης. *Sunt qui Falerios negant eſſe Tyrrhenos, ſed Faliſcos gentem eſſe peculiarem dicant, urbemque eodem nomine peculiari lingua utentem: alii conjectant, Faliſcam urbem ſitam eſſe in Flaminia inter Ocriculum, & Romam.* Locum corruptum ita ſanamus: Οἱ δ' ἄικον Φαλίσκον λέγουσιν; nam Æquos Faliſcos dictos infra dicemus: deinde pro Ὀχηκλῶν, lege Ὀκρίκλον, claro ſenſu, ut hoc libro infra docebo. (1)

Cur autem Faleriam non eſſe Etruſcam urbem plerique crederent, hæ

(1) Ita jampridem emendaverat etiam Hermolaus Barbarus & ex eo poſtea Iſaacus Caſaubonus.

hæ rationes perſuadebant; quod lingua Faliſca ſpecies quædam eſſet, & dialectus Etruſcæ, ut dictum libr. 1. cap. 21. hoc opere. Deinde quod Junonem impenſius, ſacraque Argivorum, contra quam Tuſci faciebant, coluerint, ut libr. 1. ſupra cap. 17. hoc opere demonſtratum. Item quod eſſet Græcorum opus. Stephan. libr. de Urbib. Φαλίσκος πόλις Ἰταλίας ἄποικος ἀργείων. *Phaliſci urbs Italiæ, Colonia Argivorum;* eam enim Alæſus Rex condidit, ut ex Ovidio, & aliis probavi libr. 2. hoc opere cap. 31.

Superat tamen unius Græculi fidem, atque auctoritatem, in rebus peregrinis balbutientis, Latinorum omnium conſenſus, qui Faliſcos in Etruriæ gentibus annumerant: neque ulla pæne ab Etruſcis mota in Romanos arma, niſi ſociis auxiliaribuſque Faliſcis, ut de Vejentum, Capenatum, Tarquinienſiumque rebus geſtis ex Livio paſſim liquet: denique ſitus ipſe, de quo paulo poſt, in Etruria fuiſſe convincit.

Urbs ipſa inexpugnabilis, gens valida, & armorum ſciens, ut libr. 5. Decad. 1. Livius deſcribit; & Plutarchus in Camillo pag. 133. Λαβὼν δυνάμιν ὁ Κάμιλλος εἰς τὴν Φαλίσκων ἐνέβαλε, καὶ πόλιν ἐρυμνὴν, καὶ κατεσκευασμένην πᾶσιν εἰς πολεμον καλῶς, Φαλερίους ἐπολιόρκει: *Camillus exercitu conſcripto movit in Faliſcos, urbemque munitam, atque omnibus ad bellum neceſſariis inſtructam, circumſedit Falerios.* Meminit idem in Gracchorum vita pag. 836. argumento claro non tum, neque eo ævo deletam illam urbem, quo obſeſſa eſt.

In hac obſidione nobile illud Romani Camilli facinus memoratur. Ludimagiſter nobiles pueros, veluti unicum ſuperandæ urbis præſidium, in caſtra Romana eduxit: quem Camillus, ne dolo, ac non potius virtute viciſſe videretur, nudatum, plagiſque confectum in urbem remiſit, Anno U. C. 359. ut recte Stephanus Pighius obſervat, & narrat L. Florus libr. 1. Hiſt. Rom. cap. 12. T. Liv. 1. Decad. libr. 5. & eandem rem copioſe narrat libr. 2. Decad. 5. *Non per inſidias, aut nocturna prœlia, aut ſimulatam fugam, improviſoſque ad incautum hoſtem reditus, nec ut aſtu magis, quam ut vera virtute gloriarentur, bella majores geſſiſſe, &c. eadem fide indicatum Pyrrho Regi medicum vitæ ejus inſidiantem, eadem Faliſcis traditum vinctum proditorem liberorum Regis.* Plutarchus loco jam laudato. Joann. Zonar. Tom. 2. Annal. pag. 32. & pag. 65. Polyænus libr. 8. Stratagem. pag. 553. Varus, vetus Poëta libr. 2. apud Priſcianum.

Claudian. libr. de Bello Gildon.

. . . . ductoſque Camillus
Trans muros pueros obſeſſæ reddidit urbi.

De ſitu ejus gravis eſt controverſia, uti ex verbis Strabonis ſupra laudatis liquet (1). Vejentibus ſane fuiſſe Falerios conterminos, & cis Ciminiam ſilvam, duo Livii loca probant, adducta ab Antonio Maſſa Ga-

(1) Plures tamen eruditi cenſent, Faleriam eſſe urbem Etruriæ nunc *Galleſe* dictam, ad Tiberim inter urbem Caſtellanam, & Hortam. Alii opinantur fuiſſe Faliſcorum urbem, ubi nunc Civitas Caſtellana; ut Cluverius pag 540. & Holſtenius in notis pag. 57. & 59. Videndus C. V. Fontaninus de Antiquitatibus Hortæ libr. 1. cap. 4. pag. 80.

Galesio J. C. libro de Origine & rebus gestis Faliscorum; unde error manifestus recentium arguitur, qui trans Ciminiam silvam prope Vulsinium lacum eam civitatem collocant, ubi hodie est *Mons Flasco*.

Memorabile est, quod de *Hirpiis*, seu Apollinis sacro apud Faliscos narratur: & non repeto hic dictum libro hoc supra cap. 4.

Idem hic populus *Æqui* dicti, ob æquitatem scilicet eximie apud illos cultam, legesque Romanis traditas, quas in duodecim tabulas retulerunt, ut habes ex Servio, aliisque probatum libr. 3. hoc opere cap. 85. Αἰκανὺς Æcanos vocat imperite Lapus initio vitæ Camilli Plutarchi: Jul. Obseq. capp. 11. 13. 14. 17. 18. Casaubon. ad libr. 5. Strab.

Campi patentes, & uberi pastu, unde victimas soliti Romani petere, quas ob candorem eximie probabant. C. Plin. libr. 2. cap. 103. *In Falisco omnis aqua pota candidos boves facit*. Ita Ovid. libr. 3. Fastor.

Ducuntur niveæ populo plaudente juvencæ,
Quos aluit campis herba Falisca tuis.

Et libr. 4. Fastor.

Colla rudes operum præbent ferienda juvenci,
Quos aluit campis herba Falisca suis.

Et libr. 3. de Ponto Eleg. 8.

Agnaque tam lactens, quam gramine pasta Falisco,
Victima Tarpejos inficit alba focos.

Linum hic probatissimum crescere creditum. Gratius, Vetus Poëta, Augusto coætaneus, in Cynegetico in ipso limine:

At contra nostris imbellia lina Faliscis.

Sil. Italic. libr. 4. Punicor.

Indutosque simul gentilia lina Faliscos.

Nec ad venationum solummodo retia, sed ad vestes, quæ κυτάςιον libr. 5. Oraculor. Sibyllinor. pag. 316. sive κύπασις audit.

Ab iisdem *farciminum* usus, quæ inde Falisca dicebantur, ad Romanos migrasse, docui supra hoc opere libr. 3.

Iidem quoque præsepium æstivalium Romanis fuere auctores, ut libr. 3. hoc opere observo; magna enim apud eos pascendorum boum cura, campique idonei pastui.

In litore Etrusco inter lacum Aprilem & Populonium fuit urbecula Falesia dicta, ut in Itinerarii Antonini Andreæ Schoti pag. 115. qui notat in Itinerario Rutilii libr. 1. corruptè vocari Faleriam:

Lassatum cohibet vicina Faleria cursum,
Quamvis vix medium Phœbus haberet iter.

Sed corrigendum:

Laxatum cohibet vicina Falesia cursum.

Sequitur paucis interjectis:

Egressi villam petimus, lutoque vagamur:
Stagna placent septo delitiosa vado.

Lude-

Ludere laſcivos inter vivaria piſces
Gurgitis immenſi laxior unda ſinit.

In primo verſu mendum hæſit, etiam contra quantitatem; ſed repone:

Egreſſi villam petimus lucoque vagamur.

Vetulonia, una e XII. Etruriæ urbibus, & populi Vetuloniatæ: penitus intercidit, ac ne ſitus quidem, aut locus ruinæ certus: faſces magiſtratuum invenerunt, ut & ſecures, curulem, præteſtam, & tubam.

CAP. XIII.

V*Etulonia*, ſive ut in Codice Ptolomæi ἠετυλώνιον, *Vetulonium*, quin una e primis fuerit Etruriæ urbibus, negari non poteſt. Dionyſ. Halicarnaſſ. libr. 3. pag. 189. Τυῤῥηνοὶ δὲ συμμαχίαν ἀποςελεῖν ὡμολόγησαν, ἧς ἂν ἄυτοι δεηθῶσιν, ὀυχ᾽ ἅπαντες ἐπὶ τῆς ἀυτῆς γενόμενοι γνώμης, ἀλλὰ πέντε πόλεις μόναι Κλουσῖνοί τε καὶ Α᾽ῤῥητῖνοι, καὶ Οὐλετέρναι, ὁι Ρ῾ουσαλῖνοίτε, καὶ ἔτι πρὸς τούτοις Οὐετυλωνιᾶται. *Etruſci ſubmiſſuros ſe reſponderunt, quantum opus eſſet auxiliorum, non tamen reſponſum eſt hoc de communi omnium ſententia, ſed a quinque tantum civitatibus: hi fuere Cluſini, Aretini, Volaterrani, Ruſſellani, Vetulonienſes*. Hos memorat etiam C. Plinius libr. 3. cap. 5. eædem urbes ordine inverſo, aut mutato reperiuntur: *Ruſellani, Arretini, Cluſini, Vetulonienſes, Volaterrani*. Conditam eam non eſt dubium, cum aliæ undecim ſunt ſtructæ, a Tarchonte, Tyrrheni præfecto, & poſtea Etruriæ Rege, quidquid Annii ſectatores comminiſcantur, & in his Æneas Gallettus libr. 2. Univerſal. Hiſtor.

Terrarum, cultumque docens cœleſtis Ogyges,
Italiæ Tuſcas pelago deſcendit ad oras,
Pergama tetrapolis Vetulonia condit.

Nulla ſane ea illuſtrior in Etruria, quæ invenit faſces Magiſtratuum, & ſecures, lictoreſque, ut ſupra hoc opere libr. 3. cap. 24. docui, ſellamque curulem vehendis Magiſtratibus, & juri dicundo, ut eod. libr. cap. 27. & præteſtam, ut ibid. cap. 31. denique & tubam æneam bellicis uſibus adaptavit, eodem libr. cap. 67. multis reperies probatum: & ſufficit hic unius Silii Italici locus e libr. 8. Punicor.

Mœoniæque decus quondam Vetulonia gentis,
Biſſenos hæc prima dedit præcedere faſces,

Et junxit totidem tacito terrore ſecures:
Et princeps Tyrio veſtem prætexuit oſtro:
Hæc altas eboris decoravit honore curules:
Hæc eadem pugnas accendere protulit ære.

Rara ejus apud veteres Scriptores mentio, puto, quod ante Romanam potentiam conciderit, rerum ita volvente conditione. Hermolaus Barbarus putat *Orbitellum* hodie eſſe, aut, ut alii legunt, *Urvitellum*. Leander Alberti nomen hodiernum facere contendit *Selvam Vetlettam*, aut *Vetuliam;* viderint ipſi. Nec de ſitu quidquam certi conſtituere poſſum in tanta vetuſtatis caligine. Nonnulli locum deſertum volunt eſſe, tribus a mari millibus paſſuum, inter Populoniam, & Piſas. Nugatur Petrus Marſus, nec quidquam novi, quo ſuam probet ſententiam, adducit. (1)

Populonia, una e XII. Etruriæ urbibus, Volaterranorum Colonia: res claras terra marique geſſit: Syllanis temporibus deleta: non ad oſtium Umbronis ſita: portu opportuna: Epiſcopatu clara, qui Maßam translatus: Sancti.

CAP. XIV.

P*Opulonia*, ut apud Latinos Scriptores effertur, Itinerarium Scoti, ſeu Antonini Auguſti, Livium, Virgilium, Rutilium, Melamque libr. 2. cap. 4. Græcis Ποπλώνιον, *Populonium*, Straboni, Stephano, Ptolomæo dictum, una fuit e duodecim Etruriæ civitatibus, auctore Diodoro Siculo libr. 5. Bibliothec. pag. 294. qui eam cumulatiſſime laudat, quem adi. Præclarum de ea etiam apud C. Plinium teſtimonium libr. 3. cap. 5. *Populonium Etruſcorum quondam tantum in hoc litore*: tantam vult urbis illius fuiſſe vetuſtatem, ut cum ea floreret, nullum aliud eſſet propugnaculum toto ei litori impoſitum, nullus alius portus. Idem etiam auctor *Jovis ſimulacbrum in urbe Populonia*, ſive ut in aliis editionibus *Populonio, ex unis*, conſpiciebatur, *tot ævis incorruptum* libr. 14. cap. 1. in principio. Ste-

(1) Phil. Cluverius libr. 2. pag. 472. collocat Vetulonii urbem circa paludem calidarum aquarum, quam *le Caldane* vocant ex Plin. libr. 2. cap. 103. & fluviolum Corniam: aitque extare etiam hodie, inter Populonii ruinas & Turrim S. Vincentii III. millibus paſſuum a mari, inſignes urbis antiquæ reliquias, vulgari vocabulo *Vetulia* dictas, & ſilvam juxta ſeu circum ſitam *Vetletta*. Inde emendat Tabulam Itinerariam: *Vadis Volaterris X. Populonio X.* ſic: Vadis Volterranis XIII. Vetulonis XX. Populonio X. nam hodieque inter Vada & Populonium XXX. fermè computantur millia: inter Populonii vero, & Vetuloniorum veſtigia decem circiter.

Stephan. libr. de Urbib. Ποπλώνιον πόλις Τυῤῥηνῶν, τὸ ἐθνικον Ποπλώνιος. *Populonium urbs Etruſcorum*, cujus populi *gentiles Populonii*. Meminit etiam ad Dionyſii Periegeſin Euſtathius.

Quomodo floruerit, & ut Syllanis temporibus obſeſſa, deletaque: ejus quoque ſitus amœnitatem & navale deſcribit pulcherrime Strabo Amaſian. libr. 5. pag. 154. Τὸ δὲ Ποπλώνιον ἐπ' ἄκρας ὑψηλῆς ἵδρυται κατεῤῥωγυίας εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ χεῤῥονησιζέσης πολιορκίαν καὶ αὐτὸ δεδεγμένον περὶ τὲς αὐτὲς καιρὲς, τὸ μὲν ἒν πολίχνιον πᾶν ἔρημον ἐςὶ πλὴν τῶν ἱερῶν καὶ τῶν κατοικιῶν ὀλίγων, τὸ δ' ἐπίνειον οἰκεῖται βέλτιον, πρὸς τῇ ῥίζῃ τῦ ὄρους λιμένιον ἔχον, καὶ νεωσοίκους. διὸ καὶ δοκεῖ μοι μόνη τῶν Τυῤῥηνίδων τῶν παλαιῶν αὕτη πόλεων ἐπ' αὐτῇ τῇ θαλάτῃ ἱδρύσθαι: αἴτιον δ' ἐςὶ, τὸ τῆς χώρας ἀλίμενον, διόπερ παντάπασιν ἔφευγον οἱκτίσται τὴν θάλατῃαν, ἢ προεβάλλοντο ἐρύματα πρὸς αὐτῆς, ὥςε μὴ λάφυρον ἕτοιμον ἐκκεῖσθαι τοῖς ἐπιπλέυσασιν, ἐςὶ δὲ καὶ θυννοσκοπεῖον ὑπὸ τῇ ἄκρᾳ. *Populonium ſitum eſt in promontorio ſublimi, quod præruptum in mare exit, ac peninſulam efficit. Id quoque oppidum ſub idem tempus* (Syllanæ proſcriptionis) *obſidionem pertulit, nunc deſertum plane eſt, ſi templa, & domos paucas demſeris. Navale melius frequentatur ad radices montium, lacu non magno præditum, & domos recipiendis navibus habens. Itaque mihi ſola de omnibus Etruſcis urbibus vetuſtis hæc ad mare ipſum condita fuiſſe videtur, cum conditores omnibus modis mare fugerent, quod importuoſa ea eſſet regio, aut propugnacula ſaltem adjicerent, ne prædationibus appellentium eſſent expoſiti. Eſt & ſpecula in promontorio, unde thynni obſervantur.* Eadem pæne Plinius, ſupra laudatus.

Portus opportunitatem, cum alii multi, tum T. Livius loquitur 3. Decad. libr. 10. ad finem. *Claudium Conſulem profectum tandem ab urbe inter portus Coſſanum Lauretanumque atrox vis tempeſtatis oborta in metum ingentem adduxit. Populonios inde cum perveniſſet, ſtetiſſetque ibi, dum reliquum tempeſtatis exſæviret, Ilvam inſulam, & ab Ilva Corſicam, a Corſica in Sardiniam trajecit.* Strabo loco laudato viciniam Ilvæ & Corſicæ etiam deſcribit, quo factum autumo, ut ferro abundare Populonienſes crederentur, ob Ilvæ ſcilicet viciniam; ſic enim idem T. Livius 3. Decad. libr. 8. in fine. *Etruriæ primum populi, pro ſuis quiſque facultatibus Conſulem adjuturos polliciti, Cærites frumentum ſociis navalibus, commeatumque omnis generis, Populonienſes ferrum, Tarquinienſes lintea in vela, Volaterrani armamenta navium & frumentum, Arretini triginta millia ſcutorum, galeas totidem, pila, gæſa, haſtas longas, millium quinquaginta, ſummam pari cujuſque generis expleturos: ſecures, rutra, falces, alveolos, molas, quantum in quadraginta longas naves opus eſſet, tritici centum & viginti millia modium, in viaticum decurionibus remigibuſque collocaturos: Peruſini, Cluſini, Ruſellani, abietem in fabricandas naves, & frumenti magnum numerum: abiete ex publicis ſilvis eſt uſus.*

Coloniam eam a Volaterranis deductam, Ivo Carnotenſis MS. libr. de Undecim Europæ regionis, fidem facit: *Populonia Colonia Volaterranorum, a Rege Propertio deducta, portu commoda, & florens opibus.*

Eadem omnino ante illum Servius Maurus in libr. 10. Æneid. pag. 582. *Populonia, civitas Tusciæ; matrem autem eorum, qui venerant, patriam dixit; ut alibi*, insignem, quem mater Aritia misit. *Quidam Populoniam post duodecim populos in Etruria constitutos, populum ex insula Corsica in Italiam venisse; & condidisse dicunt. Alii Populoniam Volaterranorum Coloniam tradunt: Alii Volaterranos eripuisse Corsis Populoniam dicunt*. Utcumque se res habet, illud certe in confesso est, opulentam, & potentem fuisse urbem; usque adeo ut Æneæ auxilia submisisse tradat Virgilius loco jam laudato:

Una torvus Abas, huic totum insignibus armis
Agmen; & aurato fulgebat Apolline puppis,
Sexcentos illi dederat Populonia mater
Expertos belli juvenes:

Varias hæc novercantis fortunæ vicissitudines experta, qua ratione in rebus Etruscorum cum Romanis, uti ceteri Etruriæ populi, nusquam a Livio aut Halicarnasseo nominetur, non facile dixerim. Syllana proscriptione, uti a Strabone jam citato discimus, funditus eversa est, relictis ædibus tantum sacris, & pauculis casis; reparata tamen postea: & cum Bernardus, Caroli Magni nepos, in Italia rerum potiretur, a Nicea patricio Constantinopolitano, Imperatoris præfecto, denuo direpta, soloque æquata. Raphaël Mapphæus Volaterranus libr. 5. Commentarior. pag. 123. Et truculentiam alterius rursus devastationis habes apud M. Ant. Sabellicum Ennead. 8. libr. 6. pag. 543. Juxta illud littus etiam, ac pæne in ipso portus ostio, Basilius Gensericum Vandalorum Regem profligavit, ut Flavius Blondus scripsit; qui tamen errat, eam ad Umbronis ostium ponens, uti Chartæ Geographicæ, & res ipsa probant. Quæ Zacharias Zachius Volaterranus de ejus laude apud Leandrum Alberti Italiæ Descript. pag. 31. memorat, consuli possunt. Hodie certe præter nomen, & oppidulum pastorale, nihil omnino restat: quod minus mirum; nam & sub Theodosio Seniore jam emarcuerat ejus gloria, dirutis scilicet ædificiis, uti liquet ex Rutilio Numatiano urbis sub eo præfecto libr. 1. Itinerar. ubi versus hi cultissimi leguntur:

Proxima securum reserat Populonia littus,
Qua naturalem ducit in arva sinum.
Non illic positas extollit in æthera moles,
Lumine nocturno conspicienda Pharos.
Sed speculam valide rupis sortita vetustas,
Qua fluctus domitos arduus urget apex.
Castellum geminos hominum fundavit in usus,
Præsidium terris, indiciumque fretis.
Agnosci nequeunt ævi monimenta prioris,
Grandia consumpsit mœnia tempus edax.

Sola

Sola manent interceptis vestigia muris,
Ruderibus latis tecta sepulta jacent.
Non indignemur, mortalia corpora solvi:
Cernimus exemplis oppida posse mori.

Episcopatus titulo insignis mansit, donec Episcopo suo nefarie interempto, sedes Massam fuit translata: quæ & ipsa quoque urbs, olim sub Senensi principatu, nunc vero Serenissimi Magni Etruriæ Ducis ditioni parens. Istos ego igitur Episcopos Populoniæ deprehendi.

Asellum. In Decreto Symmachi Papæ circa annum 498. ut in Codice Canonum Ecclesiæ Romanæ apparet pag. 578.

Paulum. Anastasius Bibliothecar. in Nicolao primo pag. 324. & pag. 326. Ejusdem etiam meminit Guilielmus Bibliothecarius in Hadriano 2. pag. 342. & pag. 344. eum missum ad fidem Bulgaris annuntiandam, idem scribit, circa annum 884.

Sancti quoque non pauci hanc civitatem illustrarunt; aliquos adscribam, qui memorabiliores sunt.

S. Regulus, qui sub Totila martyrium passus, Martyrologium Romanum, & Venerabilis Beda 1. Septembr.

Septembris Regulus tenet, orditurque Kalendas,
Regulus Antistes sibi qui caput ense peremptum
Portavit binis Christo stadiis faciente,
Cujus relliquias nunc urbs Lucensis adorat.

S. Cerbonius Episcopus, & Confessor. Sigibert. Chronico. anno 536. D. Gregor. libr. 3. Dialogor. cap. 11. Martyrolog. Roman. 10. Octobr.

Corythus, una e 12. Etruriæ urbibus, Regum ſedes: funditus interiit: ex ejus ruderibus crevit Cortona, & fortaſſis Arretium.

CAP. XV.

Corythum civitatem, monti ejusdem nominis impoſitam, vetuſtiſſimam fuiſſe, vel ex eo apparet, quod Regum diu ante res Romanas fuerit domicilium, atque adeo diruta ante potentiam Romanam, ut nulla ejus in ullo Etruſcorum cum Romanis bello reperiatur. Vera illa tamen de ea eſſe convincit Servii Honorati auctoritas ad libr. 3. Æneid. v. 170. *Quidam autem de Coryto hanc fabulam tradunt. Dardanus cum equeſtri prœlio ab Aboriginibus pulsus galeam perdidiſſet, propter quam reſiſtens, & in audaciam ſuos reducens, victoriam adeptus eſt: tum propter rem feliciter geſtam, oppidum, ubi galeam amiſerat, condidit, cui Coryto nomen indidit, eo quod Græce Coris galea dicitur, vel Corythum montem, in quo Corythus Tuſciæ Rex ſepultus eſt*. Si a Dardano conditam Corythum verum aſſeritur, erit profecto Troja illa cantatiſſima antiquior, quod non caret inſigni gloria. Idem Servius ad libr. 10. Æneid. pag. 610. *Corythus eſt & civitas Tuſciæ, & mons*. Et rurſus ad libr. 3. Æneid. pag. 270. *Profectus de Corytho civitate Tuſciæ*. Apud eundem corrupta hæc dictio ad libr. 1. Æneid. pag. 196. *Coryntbum Tuſciæ civitatem*; ſed tu repone fidenter: *Corythum Tuſciæ civitatem*. Et libr. 7. Æneid. pag. 458. *Oppidum & mons dicti a Rege Corinthi*. Scribendum erat, *a Rege Corythi*. Errat etiam vetus Scholiaſtes Juvenalis ad v. 64. Satyr. 8. qui montem eum *in Achaja* locat, cum ſit *in Etruria*. Halicarnaſſ. libr. 1. pag. 12. Ita Poëtæ intelligendi. Juvenal. loco laudato:

> . . . . *venale pecus Corythi poſteritas.*

Sil. Italic. libr. 4. Punicor.

> *Lydorum in populos, ſedemque ab origine priſci*
> *Sacratam Corythi.*

Et libr. 5. Punicor.

> . . . . *Corythi nunc diruat arcem.*

Virgil. libr. 3. Æneid.

> . . . . . *Corythum, terraſque require*
> *Auſonias.*

Et libr. 9. Æneid.

> . . . *extremas Corythi penetravit ad urbes.*

Et libr. 10. Æneid.

Vene-

Venerat antiquis Corythi de finibus Acron
Grajus homo.

Et libr. 7. Æneid.

. . illum Corythi Tyrrhena a ſede profectum.

Rutilius Numatian. libr. 1. Itiner. ad finem:

Per Corythi populos arva beata regit.

Plura reperies de urbe hac, & Rege ſupra hoc opere a me dicta libr. 2. cap. 10. nam ab iſta Regum Etruſcorum ſtemma ſecundum appellationem ſortitum eſt. Et forte Cortona ex ejus ruinis crevit, uti ſuo loco videbitur, ut etiam & Arretium.

Vulſinii, una e 12. Etruriæ urbibus: caput olim totius gentis, factis, & opibus nobilis: a monſtro depopulata: igni cœleſti exarſit: patria Sejani: a ſervis ſuis, & libertis pæne oppreſſa: molas invenit: Epiſcopatus.

CAP. XVI.

V*Olſinii*, ut in veteri lapide, ſupra laudato cap. 8. hujus libri, vel *Vulſinii*, ut frequentior habet uſus, una fuit ex celebratis Etruriæ duodecim civitatibus. Straboni inter illas Οὐλσίνιον appellatur libr. 5. pag. 156. hodie *Bolſena*, paulatim veteri detorto nomine audit: & viſitur tenuis vicus in itinere Romano, ad radices prærupti montis, non longe a lacu ſui nominis. Nobilitatem & opulentiam gentis colligere licet ex T. Livio, non uno loco, maxime vero 1. Decad. libr. 10. ſed & libr. 9. ejusdem Decadis poſt impetratas quadraginta annorum inducias, urbem expugnatam prodit. Verba non appono. Victoriæ remoram faciebat ſitus; nam ad prærupti montis radices poſita, lacu & ſilva inacceſſa, diu ab obſidentium injuria tuta fuit. D. Juvenal. Satyr. 3. v. 191.

Aut poſitis nemoroſa inter juga Volſiniis, aut
Simplicibus Gabiis.

Et tum primum Vertumnus, ſive Vortunus, Etruſcorum Deus, ac Rex, Romam eſt translatus, ut docui libr. 1. hoc opere ſupra cap. 15. & libr. 2. cap. 6. Sext. Propert. libr. 4. Eleg. 2.

Tuſcus ego, & Tuſcis orior, nec pœnitet inter
Prœlia, Volſcinos deſeruiſſe focos.

Quam multæ, deleta ea urbe, *ſtatuæ* Deorum ſint Romam tranſlatæ, ex Plinio docui libr. 3. ſupra hoc opere cap. 76. & Plinius ex Metrodoro vetuſto ſcriptore. Deam

Deam *Nortiam*, ſive *Nurtiam*, ab Volſinienſibus præcipuo honore cultam, invenies libr. 1. ſupra hoc opere cap. 15.

Molas inibi *inventas* & Plinius auctor prodit, & ego probavi libr. 3. cap. 68. ſupra hoc opere, quem locum vide.

Depopulatam hanc urbem *ſubeunte Volta monſtro, evocatumque* id prodigii *a Porſena Rege* C. Plinius eſt auctor libr. 2. cap. 53.

Atque duplex quidem ejus hæc fuit everſio, ſemel a Romanis victoribus, iterum a monſtro: tertia quoque ruina non levior obtigit, & deſcribitur ab eodem Plinio libr. 2. cap. 52. *A Saturni ea ſidere proficiſci ſubtilius iſta conſectati putant, ſicut cremantia a Marte, qualiter cum Volſinii oppidum Tuſcorum opulentiſſimum totum concrematum eſt fulmine*. Q. Flor. Tertullian. libr. de Pallio cap. 2. *Ex hujuſcemodi nubilo & Tuſcia Volſinios priſtinos deuſta*. Et in Apologet. cap. 40. *Sed nec Tuſcia atque Campania de Chriſtianis querebantur, cum Volſinios de cœlo, & Pompejos de ſuo monte profudit ignis*. Ubi perperam Franciſcus Zephyrus vocat *Volſinium*, cum Latini ſcriptores *Volſinios* tantum efferant. Quæ clades incidit in Conſulatu C. Valerii, & M. Herennii, Anno ſcilicet U. C. 661. ut Joachimus Camerarius notat, & narrat Julius Obſequens libr. de Prodigiis cap. 112. *Vulſiniis prima luce flamma emicare viſa, cum in unum coiſset, os flammæ ferrugineum oſtendit, cœlum viſum deſcendere, cujus hiatu vortices flammæ apparuerunt*.

Denique gravem jacturam paſſa eſt hæc civitas, ſervis, & libertinis arma in dominos & patronos capientibus, quod bellum eleganter, licet non ſuis verbis, narrat Paulus Oroſius libr. 4. cap. 5. *Tunc etiam Vulſinienſes, Etruſcorum florentiſſimi, luxuria pæne perierunt; nam cum licentia in conſuetudinem prorogata, ſervos ſuos paſſim liberos facerent, conviviis allegarent, conjugiis honeſtarent, libertini in partem poteſtatis recepti, plenitudinem per ſcelus uſurpare meditati ſunt, & liberati ſervitutis jugo, ambitu dominationis arſerunt, & quos dominos ſubditi æquanimiter dilexerant, eos jam liberi, quos dominos fuiſse meminerant, execrati ſunt. Itaque conſpirantes in facinus libertini, quorum tanta manus fuit, ut ſine controverſia auſo potirentur, correptam urbem ſuo tantum generi vindicant: patrimonia, conjugiaque dominorum ſibi per ſcelus uſurpant: extorres dominos procul abigunt, qui miſeri, exules egenteſque Romam deferuntur, ubi oſtentata miſeria, querelaque defleta, per Romanorum ſeveritatem & vindicati ſunt, & reſtituti*. Sed quibus conſulibus, quo duce id actum, ut altum apud illum eſt ſilentium, ita graviſſima eſt apud alios controverſia. Rem exiſtimo parum compertam; ideoque libidinem ſervorum, ſuppreſſo ducis Romani ultoris nomine, exaggerat M. Valerius Maximus libr. 9. cap. 1. in Externis num. 2. *Quæ etiam Volſinienſium urbem gravibus & erubeſcendis cladibus implicarunt. Erat opulenta, erat moribus & legibus ornata: Etruriæ caput habebatur; ſed poſtquam luxuria prolapſa eſt, in profundum injuriarum & turpitudinis decidit, ut ſervorum ſe, inſolentiſſimæ dominationi ſubjecerit, qui pri-*

mum

mum admodum pauci ſenatorium ordinem intrare auſi, mox univerſam Rempublicam occuparunt: teſtamenta ad arbitrium ſuum ſcribi jubebant: convivia, cætuſque ingenuorum fieri vetabant: filias dominorum in matrimonium ducebant: poſtremo lege ſanxerunt, ut ſtupra ſua in viduis pariter ac nuptis impunita eſſent: ac ne qua virgo ingenua nuberet, cujus caſtitatem non ante ex numero ipſorum aliquis delibaſſet. Conſules ſane eo anno fuiſſe feruntur M. Valerius Maximus, Q. Mamilius Vitulus. Expeditionis ſuſceptæ ducem volunt quidam eſſe Fabium Gurgitem. L. Flor. libr. 1. cap. 21. *Volſinii opulentiſſimi Etruſcorum, implorantes opem adverſus ſervos quondam ſuos, qui libertatem a dominis datam in ipſos erexerant, translataque in ſe Republica dominabantur; ſed hi quoque, duce Fabio Gurgite, pœnas dederunt.* L. Florum ſequitur Julius Obſequens libr. de Prodig. cap. 27. (1) *Secutum eſt quoque libertinorum Volcienſium* (legendum eſt omnino ex auctoribus jam adductis, *Volſinienſium*) *adverſus dominos conſpirantium nefandum ſcelus, qui tamen mox, Fabio Gurgite duce, pœnas dederunt.* Mendum eſſe in utroque ſcriptore ſuſpicor; nam Fabium hunc in obſidione interemptum, eſt apud Joannem Zonaram Tom. 3. Annalium: & Miſſum cum imperio *Dæcium Murænam* plerique exiſtimavere. Raphaël Mapphæus Volaterr. libr. 5. pag. 139. Commentarior. ſed erravit ille, ut opinor, qui Decio Murænæ hoc opus demandatum vult; cum potius *Decium Murem* dicere expeditionis caput debuit. Auctor Viror. Illuſtr. cap. 36. *Volſinii, Etruriæ nobile oppidum, luxuria pæne perierunt; nam cum ſervos temere manumitterent, dein in curiam legerent, conſenſu eorum oppreſſi, cum multa indigna paterentur, clam Romam profecti, auxilium petierunt: miſſus Decius Mus, mox libertinos omnes ſuperavit, in carcere necavit, aut dominis in ſervitutem reſtituit.* Sed neque ſana huic fides, & facile exiſtimaverim, memoria omnes, quos hactenus laudavi, lapſos, maxime adductus narratione Joannis Zonaræ, qui Fabium, ut dixi, conſulem ante captam urbem interfectum tradit: ac deinde eum conſulem, qui obſeſſam expugnaverit, everteritque, libertinos diriſſimis cruciatibus enecaverit, non nominat. Neque vero crediderim, Fabium illum, ab eo nominatum conſulem, eo anno fuiſſe; cum, ut ſuperius oſtendi, alii duo conſules reperiantur. Quid ergo? in tanta caligine, & pugnantia ſcriptorum, veriſimilior videtur fides Capitolinarum Tabularum, in quibus *M. Fulvius Conſul* Anno U.C. 489. *de Volſinienſibus triumphum egit.* Quæ opinio certior eſt, veriorque.

Nobilitata inſuper ortu Sejani, qui omnia apud Tiberium Principem poterat. C. Tacit. libr. 4. Annal. in limine. *Genitus Vulſiniis* Sejanus *patre Sejo Strabone equite Romano.* Turpe mendum in veteri Scholiaſte D. Juvenalis ad v. 76. Satyr. 10. *Fortunam vult intelligi Poëta, quæ apud Nyrtiam colitur, unde fuit Sejanus.* Lapſus eſt, inquam, puden-

(1) Imo Lycoſtenes qui ſupplevit Julium Obſequentem.

dendus; nam nihil de Fortuna Satyricus, ſed de *Nyrtia*, ſive *Nurtia*, *Vulſinienſium Dea;* ut ex Tertulliano oſtendi libr. 1. ſupra hoc opere cap. 15. Deinde quod dicat Sejanum Nyrtia oriundum, caret auctore: neque vero ullus locus eo nomine apud Geographos; ergo vult Juvenalis, parum abfuiſſe, ſi Dea ſua municeps Nurtia faviſſet, quin ipſe Auguſtus fuiſſet renunciatus a Romanis; ait enim:

> . . . . . *idem populus, ſi Nurtia Tuſco*
> *Faviſſet, ſi oppreſſa foret ſecura ſenectus*
> *Principis, hac ipſa Sejanum diceret hora*
> *Auguſtum.*

Denique meminit Julius Obſequens libr. de Prodigiis cap. 39. *Vulſiniis lacus ſanguine manavit*. Et rurſus cap. 3. *Vulſiniis Luna nova decidit, & non niſi hora tertia poſtero die comparuit*. Eſt & reſcriptum Valentiniani A. L. 61. C. Theod. de Decurionibus. *Urbis Vulſinienſis principales: &c.*

Celebris præterea hæc urbs Epiſcopi ſede, licet hodie eo careat honore, ut *in notitia Epiſcopatuum* habetur apud Aubertum Miræum libr. 4. Invenio tamen in decreto S. Symmachi Papæ circam Annum Domini 499. ſubſcripſiſſe, Gaudentium quendam Volſinenſem Epiſcopum, ſic

Gaudentius Volſinenſis.

Et ſtatim poſt

Item Gaudentius Epiſcopus Volſinienſis
pro Projectitio Epiſcopo Foronovano.

Cære,

Cære, ſive Agylla, una e 12. Etruriæ urbibus, opibus & fama nobilis, Regum Etruſcorum ſedes: Cærites populi ejus, Gallos, qui Romam cœperant, præda exuèrunt: Præfecturæ jus habebant: eorum tabulæ: aquæ ſalubritate præcipuæ: exularunt ibi Tarquinii Regis filii.

CAP. XVII.

CÆre, ſive *Agylla*, aut, ut apud Lycophronem in Caſſandra habetur, Α'γγύλλα, hodie *Cervetere*, paululum corrupto veteri nomine, Græcorum indubie fuit colonia, adeoque inter primas duodecim Etruriæ urbes habenda, uti inter omnes veteres modernoſque Scriptores conſtat. Stephan. libr. de Urbib. Καιρὴ πόλις Τυῤῥηνίας, τὸ ἐθνικὸν Καιρητανὸς, ἔιρηται ἐν τῷ περὶ ἀγγύλλης, aut ut aliis Α'γύλλης. *Cære urbs Etruriæ, gentile vero Cæretanus, olim ſane Agylla audiebat*. C. Plin. libr. 3. cap. 5. *Cæretanus amnis, & ipſum Cære, intus millibus paſſuum quatuor, Agylla a Pelaſgis conditoribus dictum.* Originem his verbis, & ſitum deſcribit, dum quatuor paſſuum millibus a mari diſtare aſſerit, ita tamen, ut a præternavigantibus poſſet videri, ut ex Rutilio Numatiano, paulo infra laudando, conſtat. *Inter Coßam & Romam* locum quendam *Cerejas* Scotus, ſive Antoninus in Itinerario locat; ſed revera Cære legendum eſſe & Topographia oſtendit, & MS. Codex, quem Carolus Sigonius vidit: nec vero ullus locus, eo nomine *Cerejas*, in Tuſcia reperitur. Rutil. itaque Numatianus Urbi præfectus libr. 1. Itiner.

Jam Cæretanos oſtentat navita fines,
Ævo depoſuit nomen Agylla vetus.

Videtur itaque *Agylla* vocata, cum primum a Pelaſgis condita eſſet: poſtea advenientibus Lydis reſtaurata nomen *Cæretis* a caſu quodam accepiſſe, quippe diu ante Mæonum in Italiam adventum, urbs erat & ab Aboriginibus poſſidebatur. Halicarnaſſ. libr. 1. pag. 16. Καὶ πόλεις πολλὰς τὰς μὲν οἰκουμένας καὶ πρότερον ὑπὸ τῶν Σικελῶν τὰς δ' αὐτοὶ κατασκευάσαντες ᾤκουν οἱ Πελασγοὶ κοινῇ μετὰ τῶν Α'βοριγίνων, ὧν ἐςὶν ἥτε Καιρητανῶν πόλις Α'γυλλα δὲ τότε καλουμένη. *In his multa oppida, partim ante ab hoſtibus Siculis habitata, partim a ſe condita tenuerunt indiviſa gentes ſociæ Pelaſgi & Aborigines, ex quibus ſunt Cære, dictum Agylla illo*

ſeculo. Jacobus Dalechampius, vir doctus, in hoc tamen vehementiſſime errat, & Strabonem longe veraciſſimum, & rerum geographicarum callentiſſimum, imperitiæ, Hermolaum Barbarum erroris inſimulavit, in hæc verba: *Prope id in ſaxoſi montis tumulo ad quatuor millia paſſuum manent ruinæ Agyllæ. Strabo imperite cum Cære Agyllam confundit. Ptolemæo Alſium, quod Agyllam eſſe quidam volunt, Pyrgis vicinum, & maritimum eſt, Cære mediterraneum prope Faleriam*. Hæc ille, vituperandus ſane, quod tot claris ſcriptoribus audeat contradicere; nam & Plinius & Servius, & Numatianus, & Strabo conſentiunt, unam eandemque urbem Cære & Agyllam. Julius Solinus Polyhiſtor. cap. 2. Agyllam a Pelaſgis conditam refert. Servius quidem ad libr. 8. Æneid. pag. 522. ex Ygino, ſive Higino liberto Auguſti libr. de Urbibus Italicis: *Agylla, civitas eſt Tuſciæ, a conditore Agella appellata, cui ex inſcientia Romana aliudeſt nomen inditum; nam cum Romani euntes per Tuſciam interrogarent Agyllinos, quæ diceretur civitas; illi, utpote Græci, quid audirent ignorantes, & optimum ducentes, ſi prius eos ſalutarennt, dixerunt*, Χαῖρε, *quam ſalutationem Romani nomen civitatis eſſe putaverunt, & detracta aſpiratione, eam Cære nominaverunt, ut dixit Hyginus de Urbibus Italicis*. Idem rurſus ad eundem librum pag. 516. VRBIS AGYLLINAE SEDES, *quæ nunc Cære dicitur*: & paucis interjectis: *Sane hanc Agyllinam quidam a Pelaſgo conditam dicunt, alii a Telegono, alii a Tyrrheno Teleſi filio*. Porro hiſtoriam mutati nominis longe aliter narrat Strabo, ut mox dicetur; ſed parum ſane intereſt.

Regum Etruſcorum hic ſedes. Feſt. Pompejus libr. 13. In *Oſcillum Latinus Rex quod prœlio, quod ei fuit adverſus Mezentium Cæritum Regem nuſquam apparuerit*. Vide libr. 2. ſupra hoc opere cap. 37. T. Liv. 1. Decad. libr. 1. *Inde Turnus, Rutilique diffiſi rebus, ad florentes Etruſcorum opes, Mezentiumque eorum Regem confugiunt, qui Cære opulento tum oppido imperitans*. Virgil. libr. 7. Æneid.

Ducit Agyllina nequicquam ex urbe ſecutos
Mille viros.

Et libr. 8. ſitum, quem nos antea attigimus, egregie inſinuat:

Haud procul hinc ſaxo incolitur fundata vetuſto
Urbis Agyllinæ ſedes, ubi Lydia quondam
Gens bello præclara, jugis inſedit Etruſcis.
Hanc multos florentem annos rex deinde ſuperbo
Imperio, & ſævis tenuit Mezentius armis.

Virtutem hujus commendat Idem libr. 12. Æneid.

Troes, Agyllinique, & pictis Arcades armis.

Locus eſt Strabonis libr. 5. pag. 152. lectu digniſſimus, quem apponam. Περὶ μὲν τῆς ἐπιφανείας τῶν Τυῤῥηνῶν ταῦτα, καὶ ἔτι τὰ τοῖς Καιρετανοῖς πραχθέντα, καὶ γὰρ τοὺς ἑλόντας τὴν Ῥώμην Γαλάτας κατεπολέμησαν, ἐπιῶσιν ἐπιθέμενοι κατὰ Σαβίνους, καὶ ἅπερ ἑκόντων ἔλαβον Ῥωμαίων ἐκεῖνοι λάφυρα, ἄκοντας ἀφείλοντο,

το, πρὸς δὲ τούτοις, τοὺς καταφυγνότας παρ' αυτὲς ἐκ τῆς Ῥώμης ἔσωσαν καὶ τὸ ἀθάνατον πῦρ, καὶ τὰς τῆς Ἑςίας ἱερέιας. οἱ μὲν οὖν Ῥωμαῖοι διὰ τοὺς τότε φάυλως διοικῦντας τὴν πόλιν, ὀυχ' ἱκανῶς ἀπομνημονεῦσαι τὴν χάριν ἀυτοῖς δοκῦσι. πολιτέιαν γὰρ δόντες, ὐκ ἀνέγραψαν εἰς τὺς πολίτας, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς μὴ μετέχοντας τῆς ἰσονομίας, εἰς τὰς δέλτους ἐξώριζον τὰς Καιρετανῶν. παρὰ δὲ τοῖς Ἕλλησιν ἐυδοκίμησεν ἡ πόλις ἄυτη, διὰ τε ἀνδρίαν καὶ δικαιοσύνην. τῶν τε γὰρ λῃςηρίων ἀπέσχετο, ϗ πεδυναμένη πλεῖςον, καὶ Πυθοῖ τ Ἀγυλλαίων καλούμενον ἀνέθηκε θησαυρόν. Ἄγυλλα γὰρ ἐλογίζετο τὸ πρότερον, ἡ νῦν Καίρεα (vel ut in alio Henrici Schrimgeri codice Καίρη, ſive Καῖρε(1)) καὶ λέγεται Πελασγῶν κτίσμα τῶν ἐκ Θετ]αλίας ἀφιγμένων τῶν δὲ Λυδῶν ὅι περ Τυῤῥηνοὶ μετωνομάσθησαν ἐπιςρατευσάντων τοῖς Ἀγυλλαίοις, προσιὼν τῷ τέιχει τὶς ἐπυνθάνετο τοὔνομα τῆς πόλεως. τῶν δ' ἀπὸ τῦ τέιχους Θετ]αλῶν τινὸς ἀντὶ τῦ ἀποκρίνασθαι προσαγορέυσαντος ἀυτὸν χαῖρε, δεξάμενοι τὸν ὀιωνὸν οἱ Τυῤῥηνοὶ τῦτον ἁλῦσαν τὴν πόλιν μετωνόμασαν, ἡ δὲ ὅυτω λαμπρὰ καὶ ἐπιφανὴς πόλις ἴχνη σώζει μόνον, ἐυανδρεῖ δ' ἀυτῆς μᾶλλον τὰ πλησίον θερμὰ, ἃ καλῦσι Καιρετανὰ, διὰ τοὺς φοιτῶντας θεραπέιας χάριν: quæ Latinis ita poſſunt reddi. *Hæc de Etruſcorum claritate, quibus adiici poteſt Cæretanorum facinus; hi etenim Gallos, qui Romam cæperant, debellaverunt, adorti eos in Sabinis, invitiſque eam extorſerunt prædam, quam illi volentibus Romanis abſtulerant. Præterea Romanos, qui Cære confugerant, & æternum ignem, ac Virgines Veſtales conſervaverunt: ac videntur mihi Romani propter eos, qui tum urbem male adminiſtrabant, non ſatis memores accepti beneficii ſe exhibuiſſe; cum enim eis jus civitatis darent, inter cives tamen nomina eorum non retulerunt: quin & alios, qui æquali jure cum civibus reliquis non fruerentur, in Cæritum tabulas rejiciebant. Sed apud Græcos urbs ea nobilitata fuit ob juſtitiam, & fortitudinem; nam & abſtinuit latrociniis, quamquam poſſet plurimum, & apud Delphos donarium, quod Agyllinorum theſaurus vocatur, conſecravit. Olim enim Agylla uſurpabatur, quæ nunc Cære, ferturque condita a Pelaſgis, qui e Theſſalia venerant, quos cum Lydi, qui Tyrrheni ſunt dicti, bello petiiſſent, acceſſiſſe quendam ad murum, & quod nomen eſset urbis, interrogaſſe: & cum Theßalorum quidam de muro loco reſponſi eum ſalvere juſſiſſet* (Χαῖρε *id Græce dicitur*) *omen accepiſſe Tyrrhenos, atque urbi captæ nomen Cære feciſſe. Hodie urbis tam ſplendidæ quondam & claræ tantum reſtant rudera: magis frequentantur ab hominibus thermæ vicinæ Cæretanæ, propter eos, qui valetudinis cauſa eo commeant.* Hæc ille.

Singula percurram. Ac primum apud nullum alium, quod ſciam, legitur, Gallos Brenno duce Romæ victores, præda a Cæretanis exutos, niſi apud hunc noſtrum. Camillum omnes pæne hiſtorici eos inſecutum, fugaſſeque, ac ſpolia captæ urbis retuliſſe ajunt; unicus eſt C. Suetonius in Tiberio cap. 3. qui contradicat: *Druſus, hoſtium duce Drauſo cominus trucidato, ſibi poſteriſque ſuis cognomen invenit. Traditur*

 etiam

(1) Non ſolum in Codice Schrimgeri, ſed in aliis MSS. legitur Καῖρε. In Steph. habetur & Καῖρε, & Κάιρη; Verum Caſaubonus putat poſſe vulgatam lectionem defendi, quum ſoleat Strabo hac forma ſimilia efferre, ſic Theate paulo infra dicit Τεατεάν.

etiam Proprætore ex provincia Gallia retuliße aurum, Senonibus olim in obsidione Capitolii datum: nec, ut fama, extortum a Camillo. Ambiguum sane est, a quo duce, aut ubi Galli Senones fuerint superati, nisi & pluries, & pluribus in locis eos fugatos dicamus: quod & verum est; semel quippe ad Anienem, duce Manlio: iterum in Pontino agro, a Valerio Corvino, Tribuno Militum: tertio ad Vadimonis lacum in Etruria a P. Cornelio Dolabella Consule: denique quarto in Sabinis a Cæretanis verisimile est, illos profligatos, eo ipso tempore reliquiis omnibus per totam Italiam sparsis, deletisque, quo bellum Tarentinis fuit indictum. Fl. Eutrop. libr. 2.

Quod Cæretani sacra populi Romani, ac Virgines Vestales bello Gallico in urbem suam receperint, narrant plenissime Livius 1. Decad. libr. 5. L. Florus libr. 1. cap. 13. Valer. Max. libr. 1. cap. 1. num. 10. hoc tantum discrimine, quod Livius hominem illum plebejum, qui plaustro sacra vexerit, *L. Albinum* vocet, Florus *L. Albinium*, Valerius vero *L. Alvanium*; sed parum interest, dummodo constet, summa veneratione ea a Cæretanis tractata, usque adeo, ut inde *Cæremoniæ* nomen suum acceperint, ut docui libr. 3. supra hoc opere cap. 5.

De Cæritum tabulis a Strabonis narratione discrepant alii. Ascon. Pædian. in Divinat. in C. Verrem: *Regendis moribus civitatis Censores quinto quoque anno creari solebant: hi prorsus cives sic notabant, ut qui Senator esset, ejiceretur Senatu: qui eques Romanus, hi equum publicum perderet: qui plebejus, in Cæritum tabulas referretur, & ærarius fieret, ac per hoc non eßet in albo centuriæ suæ, sed ad hoc esset civis tantum, tantummodo, ut pro capite suo tributi nomine æra præberet*. A. Gell. libr. 16. cap. 13. *Primos autem municipes sine suffragii jure Cærites esse accepimus, concessumque illis, ut civitatis Romanæ honorem quidem caperent, sed negotiis tamen, atque oneribus vacarent, pro sacris bello Gallico receptis, custoditisque: hinc tabulæ Cærites appellatæ, viceversa, in quas Censores referri jubebant, quos notæ causa suffragiis privabant*. Eadem etiam apud T. Livium loco laudato.

De latrociniis, & pyratica Etruscorum dixi supra hoc opere libr. 3. cap. 84. Et de donariis, Delphicoque thesauro, abunde ipse idem Strabo libr. 9. & ego in Antiquit. Roman. libr. 2. cap. 2.

Denique aquarum salubritate ager iste nobilitabatur, ut habes multis a me discussum libr. 1. hoc opere cap. 13.

Municipium inter omnes Italicas civitates hanc primum fuisse, ex A. Gellii verbis, supra hoc capite laudatis, discimus. *Præfecturam* etiam habuisse docemur ex Festo Pompejo libr. 14. in voce *Præfecturæ*. Nunc res cum Romanis gestas videamus. Tarquiniensibus igitur adjuncti, prædari agrum populi Romani non sunt veriti, donec T. Manlio Dictatore dicto, & A. Cornelio Cosso Magistro equitum, bellum iis indictum: qui statim legatis ad Senatum missis, erroris veniam impetravere, & pacem firmam, sola sacrorum bello Gallico conservatorum

com-

commemoratione, ut narrat Livius 1. Decad. libr. 7. Quam potenter tamen Romanis reſtiterint inſequentibus bellis, & quantus illius populi fuerit ſplendor, colligi poteſt ex uno Dionyſ. Halicarnaſſei loco, & inſigni encomio libr. 3. pag. 193. Καὶ ὡς οὐδὲν αὐτὴν ἔτι βλάπτειν εἶχεν, ἐπὶ τὴν Καιρητανῶν πόλιν ἦγε τὴν δύναμιν, ἣ πρότερον μὲν Ἄγυλλα ἐκάλειτο, Πελασγῶν αὐτὴν κατοικούντων, ὑπὸ δὲ Τυῤῥηνοῖς γενομένη Καίρητα μετωνομάσθη, εὐδαίμων δ' ἦν, εἰ καί τις ἄλλη ἐν Τυῤῥηνίᾳ πόλεων, καὶ πολυάνθρωπος. *Quibus cum nullum amplius dare damnum poſset, ad Cære duxit exercitum, quæ olim dum a Pelaſgis teneretur, Agylla dicta eſt, poſt ſub Etruſcis Cæretis nomen accepit: urbs erat viris & opibus florens, ſi qua alia.* Vide ea, quæ ſequuntur.

Reipublicæ etiam honore videbatur gloriari, teſtante vetuſſima Inſcriptione. (1)

IMP. CAESARI
DIVI. F. AVGVSTO
PONTIF. MAXIM

S. P. Q. CAERES

Sed & municipium legitur in vetuſtiſſimo marmore, apud Illuſtriſſ. Cardinalem Maphæum Romæ. (2)

VESBINVS. AVG. L. PHETRIVM. AVGVSTALIBVS
MVNICIPI. CAERITVM. LOCO. ACCEPTO. A. REP
SVA. INPENSA. OMNI. EXORNATVM. DONVM. DEDIT. &c.

Nondum adhuc ſub regibus amicitiam populi Romani coluerat, nam eo in exilium filii Tarquinii Superbi abiere. T. Liv. 1. Decad. libr. 1. in fine: *Tarquinio clauſæ portæ, indictumque exilium: liberatorem urbis læta caſtra excepere: exactique inde liberi Regis, duo patrem ſecuti ſunt, qui exulatum Cære in Etruſcos ierunt.*

Frequens mentio apud Julium Obſequentem libr. de Prodigiis cap. 31. *Cærite aquæ, ſanguine mixtæ fluxerunt.* Et rurſus cap. 39. *Cære vultur in ædem Jovis volavit.* cap. 41. *Cære porcus biceps natus eſt.* cap. 66. *Apud Cærites anguis in oppido jubatus, aureis maculis ſparſus apparuit.* Cap. 73. *Cære porcus humanis pedibus, & manibus natus.* Cap. 88. *Cære ſanguine humano pluit.* Cap. 110. *Cære lacte pluit. Perna* ejus in pretio. Martial. libr. 13. Epigr. 54. & *Vinum*. Idem libr. 13. Epigr. 124. Alii male de Hiſpaniæ populis intelligunt.

Clu-

(1) Apud Grut. pag. 227. num. 4. (2) Apud eundem pag. 214. Vide & pag. 215. & pag. 485. num. 5.

Clusium, una e XII. Etruriæ urbibus: cives Clusini veteres, & novi: Regum Etruscorum sedes: a Gallis Senonibus obsessum: Labyrintho clarum, & Porsennæ sepulchro: Episcopatus, & Ducatus: Sanctis inclytum: aquæ ejus medicatæ.

CAP. XVIII.

C*Lusium, sive* Κλέσιον apud Procopium, olim dictum *Camarsolis*. Ant. Sabellic. Ænead. 4. libr. 7. pag. 831. una fuit omni procul dubio e duodecim Etruriæ civitatibus, conveniunt moderni omnes in hoc scriptores; sed quare Antonin. Coccius Sabellicus *Camarsolim* (1) vocet, ego haud facile dixerim. Certe T. Livius 1. Decad. libr. 10. unde sua ille hausit, *Camartem* appellat his verbis: *Vere inde primo relicta secunda legione, ad Clusium, quod Camars olim appellabant, propositoque castris L. Scipione Proprætore, Romam ipse ad consultandum de bello rediit*. Error, nisi fallor, in Codice Pauli Orosii hæsit libr. 2. cap. 19. *Igitur Galli Senones, duce Brenno, exercitu copioso & robusto nimis, cum urbem Clusini, quæ nunc Tuscia dicitur, obsiderent*. Ubi locorum, aut apud quem auctorem hoc lectum, auditumve, *Tusciam* vocatam *Clusium*? Itaque legendum arbitror, *urbem Clusium*, aut sane *urbem Clusii*, ut Virgilius libr. 1. Æneid. *urbem* dixit *Patavi*, pro *Patavium*: alterum mendum tollere non possum, errorem indicasse contentus. Nec minor lapsus Servii Mauri Honorati, doctissimi alioquin Grammatici, qui ad libr. 10. Æneid. pag. 582. *Clusium autem est oppidum*, inquit, *juxta Massicum, quod in Etruria condidit Clusius Tyrrheni filius, sive Telemachus Ulyssis*. Quod originem ejus ad tempora Tyrrheni auctoris duodecim civitatum referat, probe & callenter facit: quod *juxta Massicum* notissimum Campaniæ montem collocet, imperite, & contradictorie, cum in *Etruria conditum* ipse fateatur, nisi forte & Massicus alter in Etruria mons, quod non memini. Idem sane ad eundem librum pag. 607. *Clusium* interpretatur Tusciæ *civitatem*. Tempore adventus Æneæ in Italiam Massicum Regem cum suis in Turnum misit, ut liquet ex libr. 2. hoc opere cap. 40. & Virgilius libro & loco laudatis proxime supra:

> *Massicus ærata princeps secat æquora Tigri,*
> *Sub quo mille manus juvenum, qui mœnia Clusi,*
> *Quique urbem liquere Cosas.*

Sed

(1) Errori Sabellici occasionem videtur dedisse unionem vocum *Camars* & *olim* in textu Livii.

Sed & Osinius etiam Rex inde Trojanis auxiliaturus advenit, dixi libr. 2. supra hoc opere cap. 41. & Virgilius etiam laudato loco:

Qua Rex Clusinis advectus Osinius oris.

C. Plinius libr. 3. cap. 5. *Clusinos novos & Clusinos veteres* memorat, sequiori ævo *Clusinienses* dicti. Anastas. Bibliothecar. in D. Zacharia pag. 189. Nihil bonæ frugis adfert Vincentius Borghinus opusculo de Etruria, & Etruriæ civitatibus; sed tantum longissimis verborum vernaculorum excursibus lectori meras offundit tenebras. Eos inter principes Etruriæ populos recenset Dionysius Halicarnasseus libr. 3. pag. 189. quem locum, supra in Vetulonia adductum, non repeto. Tu, lector ipse adi.

Non tantum eo seculo, quo Trojani in Italiam appulerunt, Regum erat Clusium sedes, sed & diu ante, ut ex eorum Regum nomenclatura, qui libro 2. a me recensentur supra hoc opere; sed etiam ex memorabili Porsennæ Regis facto, ut eodem libro habetur cap. 50. & sepulchro, sive Labyrintho magnificentissimo, ut describunt M. Varro ex quo Cajus Plinius, & ex iis repetit Ant. Coccius Sabellicus Ennead. 1. libr. 6. pag. 115. ut clarum sit, quingentis annis Regiam hanc civitatem toti Etruriæ, veluti caput impositum, & vere metropolim.

Clarissima hæc urbs Gallorum Senonum obsidione, L. Flor. libr. 1. Histor. Roman. cap. 13. *Galli Senones, gens natura ferox, moribus incondita &c. Clusium obsidebant.* Et paulo post: *conversis igitur a Clusio.* Diodorus Siculus, & Polybius, qui mihi non sunt ad manum, videantur. Meminit Plutarchus in Numa pag. 68. Ἔτυχον μὲν οἱ βάρβαροι Κλουσίνους πολιορκοῦντες. *Cum obsiderent Clusinos barbari.* Et describit plenissime idem in Camillo pag. 136. Οἱ δὲ Γαλάται πρὸς πόλιν τότε Τυῤῥηνίδα Κλούσιον στρατεύσαντες ἐπολιόρκουν. *Galli Clusium tunc Etruriæ urbem admotis copiis obsidebant.* Et paulo post, respondens Brennus Dux legatis Romanorum, urbis celebritatem ostendit: Ἀδικοῦσιν ἡμᾶς Κλουσῖνοι, γῆν καὶ χώραν ὀλίγην μὲν γεωργεῖν δυνάμενοι, πολλὴν δὲ κατέχειν ἀξιοῦντες, καὶ μὴ μεταδίδοντες ἡμῖν ξένοις οὖσι καὶ πολλοῖς, καὶ πένησι. *Injuria afficiunt nos Clusini, qui solum & agrum latius affectant possidere, quam colere valeant, neque advenis nobis, qui multi sumus, & inopes partem concedunt finium.* Eadem T. Livius 1. Dec. libr. 5. & historici omnes. Certe hæc Romanorum ad Gallos obsidentes, petentibus Clusinis obsessis auxilium, legatio, ita Gallorum animos efferavit, ut Clusio relicto, Romam recta tetenderint, nec primus destiterint, quin senes jugulaverint, juvenes obsessos, pecunia accepta, lance appensa liberos fecerint. Potentiam ejus urbis Livius non obscure indicat 1. Dec. libr. 2. *Porsenna infesto agmine Romam venit: non unquam alias ante tantus terror senatum invasit, adeo valida tum res Clusina erat.* Silius Italic. libr. 5. Punicor.

Hinc Clusina petat.

Et

Et libr. 10. Punicor.

Ut sceptra exegit, confestim ingentia bella
Clusina venere domo.

Et libr. 8. Punicor.

. . . antiquus Romanis mœnibus horror
Clusinum vulgus, cum, Porsena magne, jubebas
Nequicquam pulsos Romæ imperitare superbos.

Quare tamquam bellaci populo antiquum & frugalem victum attribuit Martialis libr. 13. Epigr. 8.

Imbue plebejas Clusinis pultibus ollas,
Ut satur in vacuis dulcia musta bibas.

Prope Clusium Syllana proscriptio formata est, superato videlicet a Pompejo Carbonis exercitu, ut ex Plutarchi in Sylla verbis ostendit Raphaël Mapphæus Volaterranus libr. 5. Commentarior. pag. 134. & Vell. Patercul. libr. 2. Histor. Rom. *Paulo ante quam Sylla ad Sacriportum dimicaret, magnificis prœliis partium ejus viri hostium exercitus fuderant, duo Servilii apud Clusium, Metellus Pius apud Faventiam, M. Lucullus circa Fidentiam.* Hanc etiam Syllanarum partium ad Clusium oppidum, sive Glavim amnem victoriam Frecalphus Lexoniensis describit. Atque hæc sunt pæne, quæ antiquitus de memorabili hujus urbis opulentia, fortunaque ante Romam, & cum ipsis Romanis obiter adnotabam: & scio alios plura observasse. Adde aquas hic salubritate inclytas fuisse. Helen. Acro ad Q. Horatii libr. 1. Epist. 15.

Qui caput, & stomachum supponere fontibus audent
Clusinis.

Fracto Imperio Romano in Italia sub Longobardis Regibus *Ducatus* titulo cohonestata; nam apud Anastasium Bibliothecarium in S. Zacharia, qui electus est circa annum 742. sic legitur: *Rex* Luitprandus *misit in ejus obsequium Agiprandum, Ducem Clusinum, nepotem suum:* in alio Codice habetur *Aldeprandum*, sed parum interest.

Mentio apud Julium Obsequentem libr. de Prodig. cap. 118. *In Etruria Clusii, materfamilias vivum serpentem peperit, qui jussu aruspicum in profluentem dejectus, aversa aqua natavit.* Et statim Syllana, ut dixi, victoria, ac mox proscriptio est sequuta.

Episcopatus titulo etiamnum hodie gaudet, & reperitur *Theodosius Episcopus Clusinus* circa annum salutis 676. ut ex veteri libr. MS. de rebus Etruscorum constat, qui apud Reverendissimum D. Raphaëlem Roncionium Archipresbyterum Pisanum asservatur: & circa annum 1198. Innocentius tertius Pontifex scribit *Episcopo Clugiensi* in Decreto Gregorii cap. 9. de Constitution. sed corrige *Episcopo Clusiensi;* barbare enim *Clugiensi*, pro *Clusiensi*, ut supra hic notavi, usurpabatur.

Denique Aureliani temporibus, ut scribunt Surius Tom. 4. Usuardus in Martyrologio ad diem tertium Julii, glorioso certamine Clusii sunt perfuncti:

D. Ire-

D. Irenæus Diaconus.

D. Mustiola Matrona.

Fæsulæ, una e XII. Etruriæ urbibus: claræ Gothorum strage: augurum Romanorum sedes: conjurationis Catilinariæ arx: a Florentinis dirutæ: familiæ nobiliores Florentiam traductæ: Episcopatu, & Sanctis suis inclytæ.

CAP. XIX.

FÆsulæ, sive Φαισῦλαι, una e primis Etruriæ duodecim civitatibus, ab una Pleiadum Atlantis filia ducto nomine, ut Volaterrano placet. Certe potentissima fuit, & antiquissima civitas, usque adeo, ut Joannes Cajus in libello de Propriis Libellis, & Jovianus Pontanus putent ex ejus ruinis natam Florentiam: quod longe est falsissimum; nam mille annis ante Fæsulas eversas, ut infra probabitur, Florentia condita fuerat. Eam certe omnes recentiores, Alexander ab Alexandro, Flav. Blondus, Leander Alberti, Raphaël Volaterranus, & alii inter duodecim urbes collocant. Et Latinis quidem scriptoribus est, non Fesulæ, sed Fæsulæ. Vetus marmor. (1)

A. BAEBIVS
C. F. SCAP
CLEMES
FAES
MIL. LEG. XXII.
AN. LX
STIP. XXIII
H. S. E
CRESCENS. L
F. C

Adverto tamen in Desiderii Longobardorum Regis edicto illo suppositio, & ab Annio Viterbiensi impudenter ficto, *Fesulas* appellari. Vide edictum illud egregium apud Manutium in Orthographia pag. 318.

Suarum hic rerum arcem, & veluti unicum præsidium L. Sergius Cati-

(1) Apud Gruter. pag. 533. num. 5.

Catilina conſtituerat. C. Saluſt. in Conjurat. *Neque tamen Catilinæ furor minuebatur, ſed in dies plura agitare, arma per Italiam locis opportunis parare, pecuniam, aut amicorum fide ſumptam mutuam* (melius in Cypriani Popinæ editione, *mutuo*) *Fæſulas, ad Manlium quendam portare, qui poſtea princeps fuit belli faciundi*. Hic eſt ille Manlius Fæſulanus, qui in Orationibus Catilinariis acerbius taxatur: quæ quidem Orationes a MS. meo Codice non M. Tullio Ciceroni, ſed Portio Latroni adſcribuntur. Viderint docti; ego ad Fæſulas redeo. Saluſt. paulo poſt: *Igitur C. Manlium Fæſulas dimiſit*. Et rurſus: *L. Senius Senator in Senatu literas recitavit, quas Fæſulis allatas ſibi dicebat*. Denique in eadem hiſtoria: *Cum Catilina in agrum Fæſulanum cum exercitu veniſſet*. Concors Appianus Alexandrinus libr. 2. Bellor. Civil. pag. 429. Catilina, inquit, *dimiſit*, Περιέπεμπεν ἐς Φαισυλας τῆς Τυῤῥηνίας Γαίον Μάλλιον, *Fæſulas Etruriæ Cajum Mallium*. Et paucis interjectis: Τάτε χρήματα προύπεμπεν ἐς Φαισύλας, καὶ τοῖς συνωμόταις ἐντειλάμενος κτεῖναι Κικέρωνα. *Pecunias Fæſulas præmiſit, & Ciceronem occidere mandavit conjuratis*. Plutarchum miror, alioquin diligentiſsimum, Fæſularum mentionem omiſiſſe, ſiquidem nude in Cicerone pag. 868. Catilina πρὸς τὸν Μάλλιον ἐχώρει, *ad Mallium contendit*. Quem Latini *C. Manlium Fæſulanum* vocant, Græci *Mallium*.

Hæc quidem ad priſcam claritudinem; ſub Honorio vero Imperatore non minor ejus urbis aut fama, aut opulentia, quippe quæ ad debellandum Rhadagaſium, Gothorum Regem, non parum momenti contulerit. Paul. Oroſ. libr. 7. cap. 37. *Conceduntur quidem adverſus immaniſſimum illum hoſtem Rhadagaiſum aliorum hoſtium cum copiis ſuis inclinati ad auxilium animi. Adſunt Uldin & Sarus, Hunnorum & Gothorum duces præſidio Romanorum; ſed non ſinit Deus rem potentiæ ſuæ virtutem hominum, & maxime hoſtium videri. Conterritum divinitus Rhadagaiſum, in Fæſulanos montes cogit, ejuſque, ſecundum eos, qui parciſſime referunt, ducenta millia hominum, inopum conſilii & cibi, in arido & aſpero montis jugo, urgente undique timore concludit: agminaque, quibus anguſta dudum videbatur Italia, latendi ſpe in unum ac parvum verticem tradit. Quid multis morer? Non diſpoſita in bellum acies fuit: non furor timorque incerta pugnæ prætulit: non cædes acta: non ſanguis effuſus eſt: non poſtremo, quod felicitatis loco deputari ſolet, damna pugnæ eventu compenſata victoriæ, edentibus, bibentibus, ludentibuſque noſtris, tanti illi, tamque immanes hoſtes, eſurientes & ſitientes, languenteſque confecti ſunt. Parum hoc eſt, niſi captam, & vinctum, ſubjugatumque ſciant, quem timuere Romani, illumque idololatram ſuum, cujus ſacrificia magis ſe pertimeſcere, quam arma fingebant, ſine prælio victum, ac vinctum ſub jugo, cateniſque deſpiciant. Igitur Rex Rhadagaiſus ſolus ſpem fugæ ſumens, clam ſuos deſeruit, atque in noſtros incidit, a quibus captus, ac pauliſper retentus, deinde interfectus eſt*. Sed quo Duce Romanarum copiarum tam glorioſa parta eſt victoria? Cur ſilet Oroſius? Cur itidem

dem D. Augustinus libr. 5. Civit. Dei cap. 23. cum addidisset, centum millia Gothorum, nullo Romano vulnerato occubuisse, Rhadagaisum cum filiis captum & necatum, auctorem tantæ rei tacuit? Infra expedietur. Ac sane constat, eum in Italiam venisse imperantibus Arcadio, & Honorio, ut ex Aurelii Casiodori Chronico his verbis patet: *COSS. Stilico & Aurelianus. His Consulibus Gothi Alarico & Rhadagaiso Regibus ingrediuntur Italiam*. Quin imo *a Stilicone* cædes ista, & cruenta internecio Gothorum ad Fæsulas patrata Joan. Magnus Olai frater libr. 15. Histor. Gothor. Süeonumque cap. 17. *Rhadagasius in Pannoniis a majori Gothorum parte Rex designatur, cum Alaricus a ceteris Gothis etiam in Regem eligeretur*. Et paulo post: *Rhadagaisus non modo maximis Gothorum copiis, sed etiam Hunnis & Vandalis ad ducenta millia sibi conjunctis, per Venetianos saltus in Italiam populabundus ingreditur. At Stilico, qui summæ rei præerat, cognito illius adventu, obviam procedit, consilia hostium explorat, & ad illud omni conatu intendit, ut incautum opprimat, assecutus eum in Etruriæ montibus, atque ad iniquum congrediendi locum per insidias perductum, gravi bello adoritur, usus singulari fortitudine illorum Gothorum, qui adhuc duce Saro imperio Romano militabant. Compulsus igitur per eos in montem Fæsulanum Rhadagasius, inops consilii, ac cibi, urgente undique timore concluditur, agminaque, quibus antea angusta videbatur Italia, latendi spe, in unum ac parvum montis verticem truduntur*. Quæ sequuntur deinde sunt ex Paulo Orosio ad verbum transcripta. Quam expeditionem cultissimis versibus expressit Cl. Claudianus libr. 1. de Laudib. Stilicon.

. . . quis enim Myos in plaustra feroces
Reppulit? aut sæva Proponti cæde tumentes
Bastarnas una potuit delere ruina?

Corruptum locum, ex MS. meo Bongarsiano, & historia restitue:

. . . . sæva Promoti cæde tumentes.

Sequitur deinde:

Tu neque vesano raptas venalia curru
Funera, nec vanam corpus meditaris in unum
Sævitiam, turmas equitum peditumque catervas,
Hostilesque globos tumulo prosternis amici.
Inferiis gens tota datur, nec Mulciber auctor
Mendacis clypei, fabricataque vatibus arma
Conatus invenere tuos, tot barbara solus
Millia, jampridem miseram vastantia Thracen
Finibus exiguæ vallis conclusa tenebas.
Non te terrisonus stridor venientis Alani,
Non vaga Hunnorum feritas, non falce Gelonus,
Non arcu pepulere Getæ, non Sarmata conto.

Elegantem locum librarii inscitia depravavit; sed in versu nono MS. meus Bongarsianus ad historiam appositissime respexit; nam non in

valle, ſed Fæſulano monte victus Rhadagaſus; itaque ſic habet:

Finibus exigui montis concluſa tenebas.

In penultimo verſu etiam mendum latet, & repugnat verſus ratio; itaque putabam legendum *Thynnorum feritas*, ex Julio Solino Polyhiſtor. cap. 16. ſed revera ratio ſuadet *Chunnorum feritas*. D. Auſon. Epigr. 1.

Sauromatas Chunnoſque truces.

In aliis Codicibus Auſonii erat, *Conoſque truces:* Joannes Schoppa mutaverat in *Cimbros:* Mariangelus *Cuneos* repererat, qui populus cum nunquam extaret, merito *Chunos* repoſuere. Ammian. Marcellin. libr. 31. Iterum Auſon. Eidyll. 8.

Sauromates ſibi junxerat agmina Chunni.

Sidon. Apollinar. libr. 8. Epiſt.

Iſtis Veſtrogothus viget patronis
Vicinoſque premit ſubinde Chunnos.

Et Carm. 5. v. 475.

Neurus, Chunus, Geta, Dacus, Alanus.

Idem Carm. 7. v. 323.

Curſu Herulus, Chunnus jaculis.

Stiliconem, uti plerique faciunt, hujus victoriæ ducem ita extollit lapis vetus Romæ in ædibus Capranicorum. (1)

FL. STILICHONI. V. C

FLAVIO. STILICHONI. INLVSTRISSIMO. VIRO
MAGISTRO. EQVITVM. PEDITVMQVE
COMITI. DOMESTICORVM. TRIBVNO. PRAETORIANO
ET. AB. INEVNTE. ÆTATE. PER. GRADVS. CLARIS
SIMAE. MILITIAE. AD. COLVMEN. GLORIAE.
SEMPITERNAE. ET. REGIAE. ADFINITATIS. EVECTO
PROGENERO. DIVI. THEODOSI. COMITI. DIVI
THEODOSI. AVGVSTI. IN. OMNIBVS. BELLIS
ADQVE. VICTORIIS. ET. AB. EO. IN. ADFINITATEM
REGIAM. COOPTATO. ITEMQVE. SOCERO. D. N
HONORII. AVGVSTI. AFRICA. CONSILIIS. EIVS
ET. PROVISIONE. LIBERATA. EX. S. C

Eſt & alius Lapis ſupra portam Portuenſem Romæ, in quo mentio ejusdem honorifica (2). De eodem Stilicone intelligenda etiam marmoris Romani Inſcriptio, licet eraſum ſit nomen; nam damnatorum ſtatuæ deiiciebantur, tituli delebantur, ac nomina faſtis publicis erade-

(1) Apud Gruter. pag. 412. num. 3. (2) Apud eundem pag. 165. num. 1.

debantur: ſicuti pariter in ſuperiori, quem non exſcripſimus, Stilichonis nomina & Macrobii pœneeraſa. Sic ergo lapis alter (1).

....
....
VIRO. BISCONSVLI. ORDINARIO
MAGISTRO. VTRIVSQVE. MILITIAE
ET. STABVLI. SACRI. ADQVE
OB. INEVNTE. AETATE. PER
GRADVS. CLARISSIMAE
MILITIAE. AD. COLVMEN. REGIAE
ADFINITATIS. EVECTO. SOCIO
BELLORVM. OMNIVM
ET. VICTORIAM. ADFINI
ETIAM. DIVI. THEODOSI. AVGVSTI
ITEMQVE. SOCERO
DOMNI. NOSTRI. HONORI. AVGVSTI
POPVLVS. ROMANVS
PRO. SINGVLARI. EIVS
CIRCA. SE. AMORE
ADQVE. PROVIDENTIA
STATVAM. EX. AERE. ARGENTOQVE
IN. ROSTRIS. AD. MEMORIAM
GLORIAE. SEMPITERNAE
CONLOCANDAM. DECREVIT

EXEQVENTE. FL. PISIDIO. ROMVLO

V. C. PRAEF. VRBIS

Sed ecce cauſas odii, quia filium Eucherium ethnica imbutum ſuperſtitione in Chriſtianorum odium alebat, ideo a Chriſtianis male audiebat. Paul. Oroſ. libr. 7. cap. 37. *Stilico occidentis tutor imperii, immemor collatorum beneficiorum, immemor affinitatis, nam ſocer extabat Honorii, regnum & ipſe Eucherio filio affectans, ingentia Reip. intulit mala.* Eadem D. Auguſtinus libr. laudatis, & Sozomen. libr. 8. Hiſtor. Eccleſiaſt. cap. 25. quare affectati Imperii pœnas dedit, cum filio ſuo Eucherio & Serena uxore, a militibus interfectus Ravennæ, ut ex eodem liquet Sozomeno libr. 9. Hiſtor. Eccleſiaſt. cap. 4. Eaque de cauſa *prædo publicus cum filio, & ſatellitibus* audit in conſtitutione Honorii Aug. l. 21. & l. 22. C. Theodoſ. de bonis proſcriptorum, ſeu damnatorum.

At

(1) Apud Gruter. pag. 412. num. 4.

At infenfus Chriftianis, potuiffet charus videri ethnicis; fed & illi quoque eum acerbiffimis lacerant conviciis, & maxime Zofimus fcriptor, fi quis alius, mendax, ac gentilitatis profanæ oftentator. Ratio eft, quod libros omnes Sibyllinos igne confumpferit. Verfus pulcherrimos Rutilii Numatiani ex libr. 2. Itinerarii adfcribam:

Quo magis eft facinus diri Stiliconis acerbum,
Proditor arcani qui fuit imperii.
Romano generi dum nititur effe fuperftes,
Crudelis fummis mifcuit ima furor.
Dumque timet quidquid fe faceret ipfe timeri,
Immifit Latiæ barbara tela neci.
Vifceribus nudis armatum condidit hoftem
Illatæ cladis liberiore dolo.
Ipfa fatellitibus pellitis Roma patebat.
Et captiva, prius, quam caperetur, erat.
Nec tantum Geticis graffatus proditor armis
Ante Sibyllinæ fata cremavit opis.
Odimus Althæam confumpti funere torris,
Nifæum crinem flere putantur aves.
At Stilico æterni fatalia pignora libri,
Et plenas voluit precipitare colos.
Omnia Tartarei ceffent tormenta Neronis,
Confumat Stygios triftior umbra lacus
Hic immortalem, mortalem perculit ille,
Hic mundi matrem perculit, ille fuam.

Hæc de Stilicone. Ad Fæfulas redeo: quas *Coloniam* fuiffe auctor eft M. Cicero in Mureniana, a L. Sylla deductam putat Onuphrius Panvinius in Imperio Romano pag. 84. Meminit & L. Florus libr. 1. Hiftor. Roman. cap. 11. *Idem tunc Fæfulæ, quod Taphræ* (1) *nuper*. Ejus etiam in bello fociali honorata mentio apud eundem libr. 3. cap. 18. *Ecce Ocriculum, ecce Grumentum, ecce Fæfulæ, Carfeoli referatæ*. Jul. Obfequens libr. de Prodigiis cap. 109. *Fæfulis fanguine terra manavit*. Et cap. 111. *Fæfulis ingens multitudo inter fepulchra, lugubri vefte, pallida facie, interdiu gregatim ambulare vifa*. Et cap. 113. *Fæfulis fremitus terræ auditus*.

Augures Romani hic habitabant; manavit ab his etenim ad Romanos augurandi fcientia. Dixi libr. 3. fupra hoc opere cap. 2. Horum ergo facerdotum præcipuum fuit Fæfulis domicilium. Angelus Politianus Epiftola ad Petrum Medicem. Petrus Marfus ad Silium Italicum libr. 8. Punicor.

Affuit & facris interpres fulminis alis
Fæfula.

Hæc civitas tam clara fuit, ut Dantes Poëta, & Joannes Villanus, uter-

(1) Recentiores editiones habent *Carræ*.

uterque Florentini, Fæſulanos putaverint Florentiæ auctores. Vide Nicolaum Machiavellum libr. 2. Hiſtor. Florent. Utcumquc ſit, ſane illud in confeſſo eſt, bis mille paſſibus ab invicem diſtare, mutuoque ita ob viciniam odio arſiſſe, ut ipſo die S. Romuli anno ſalutis milleſimo decimo Fæſulas Florentini everterint, nobiliſſimaſque familias, exemplo Romæ & Albæ, in civitatem ſuam tranſtulerint.

Tam præclaræ urbis non extaret veſtigium, niſi in nomine Epiſcopatus priſcus honor reſtaret. Extat Innocentii 3. Pontificis *ad Epiſcopos Florentinum & Fæſulanum* reſcriptum cap. 8. de Donation. in Decreto, & anno Sal. 1480. Gulielmus Becchius Florentinus, Generalis Ordinis D. Auguſtini, Fæſularum Epiſcopus, complura ſcripſit, ut refert Antonius Poſſevinus in Apparatu Sacro pag. 608. Epiſcopatus celebris; nam ſub Sergio 2. Anno 844. reperitur, *Donatus Epiſcopus Eccleſiæ Fæſulanæ*. Anaſtaſ. pag. 251. Clarus etiam ſcriptis fuit *Taurellus Fola*. Idem Poſſev. pag. 264. Habet & ſanctos ſuos, inſigni religione colendos: præ aliis iſti ſunt in Martyrologio Romano.

S. Alexander, Epiſcopus & Martyr, cujus geſta Franciſcus Cattanus Epiſcop. Fæſul. edidit.

S. Romulus, Epiſcopus & Martyr, a D. Petro eo miſſus, ſub Domitiano necatus, cujus acta idem Franciſcus Cattanus vulgavit.

Luna, una e XII. Etruriæ urbibus, portu nobilis, ad Macram fluvium valli toti nomen dedit: aruſpicum ſedes: caſeo, ac vino, ac marmore inclyta: Epiſcopatus inde Sergionam translatus: patria Sancti Eutychiani.

CAP. XX.

L*Una*, ſive Λύνη, licet Ptolomæus Λύνην, καὶ σελήνης ἄκρον, *Lunam, & Lunæ promontorium* diſtinguat, aut *civitas Lunæ*, ut habet Anaſtaſius Bibliothecarius in S. Eutychiano, prima ac præcipua Etruriæ antiquæ civitas erat. C. Plin. libr. 3. cap. 5. *Primum Etruriæ oppidum Luna, portu nobile*. Infeliciſſime Joan. Annius Viterbienſis comminiſcitur Latine *Lunam* dici, Græce *Selenem*, Etruſco idiomate *Cariaram*; *Car* enim eſſe *urbem*, & *Jaram* ſignificare *Lunam*; quaſi ergo idem ſit ac ſi dicas *Urbem Lunæ*; ſed vana & inſulſa omnia. Ad Macræ fluvii oſtium M. Lucan. Pharſal. libr. 2. v. 426.

. . . . nullaſque vado qui Macra moratus
Alnos, vicinæ procurrit in æquora Lunæ.

Eam deſcribit Strabo Amaſianus libr. 5. Geogr. pag. 153. Τῆς δὲ Τυῤῥηνίας μῆκος μὲν τὸ μέγιϛον εἶναι φασὶ τὴν παραλίαν ἀπὸ Λύνης μέχρι Ω᾽ϛέων δισχιλίων πόυ καὶ πεντασίων ϛαδίων. *Etruriæ longitudo maxima traditur per littus a Luna ad Oſtia mille quingenta ſtadia*. Τέτων δὲ ἡ μὲν Λύνα πόλις ἐϛὶ ϗ λιμήν, καλῦσι οἱ δ᾽ Ε῞λληνες Σελήνης λιμένα, καὶ πόλιν, ἡ μὲν ὂυν πόλις ὐ μεγάλη, ὁ δὲ λιμὴν μέγιϛός τε καὶ κάλλιϛος, ἐν αὐτῷ περιέχων πλείους λιμένας, ἀγχιβαθεῖς πάντας, οἷτε ἂν γένοιτο τὸ ὁρμητήριον θαλαττοκρατησάντων ἀνθρώπων, τοσάυτης μὲν θαλάττης τοσῦτον δὲ χρόνον, περικλέιεται δ᾽ ὁ λιμὴν ὄρεσιν ὑψηλοῖς, ἀφ᾽ ὧν τὰ πελάγη κατοπτέυεται, καὶ ἡ Σαρδὼν, καὶ τῆς ἠιόνος ἑκατέρωθεν πολὺ μέρος. μέταλλα δὲ λίθου λευκῦ τε καὶ ποικίλυ γλαυκίζοντος, τοσαῦτ᾽ ἐϛὶ καὶ τηλικαῦτα μονολίθυς ἐκδιδόντα πλάκας καὶ ϛήλας, ὥϛε τὰ πλεῖϛα τῶν ἐκπρεπῶν ἔργων τῶν ἐν τῇ Ρ῾ώμη, καὶ ταῖς ἄλλαις πόλεσιν ἐντεῦθεν ἔχειν τὴν χορηγίαν, καὶ γὰρ ἐυεξάγωγος ἐϛὶν ἡ λίθος, τῶν μετάλλων ὑπερκειμένων τῆς θαλάττης πλησίον, ἐκ δὲ τῆς θαλάττης διαδεχομένου τῦ Τίβριδος τὴν κομιδὴν, καὶ τὴν ξυλέιαν τὴν ἐις τὰς ὀικοδομὰς, σελμάτων ἐυθυτάτων ϗ ἐυμηκεϛάτων, ἡ Τυῤῥηνία χορηγεῖ τὴν πλέϛην τῷ ποταμῷ κατάγυσαν ἐκ τῶν ὀρῶν ἐυθύς. Quæ ſic Latinis verbis reddi poſſunt: *Ergo Luna urbs & portus: Græci vocant Portum Lunæ: urbs quidem non magna, ſed portus maximus juxta ac pulcherrimus, plures includens portus, omnes prope litus profundos: quale omnino convenit eſſe receptaculum hominum, qui*

tanti

tanti maris tanto tempore dominium obtinuerunt. Cingitur portus montibus altis, unde maria cerni possunt, & Sardinia, & litoris utrinque magna pars: fodiuntur ibi lapides albi, & diversicolores ad cæruleum vergente specie, magno numero, & mole, ut etiam columnæ, ac grandes tabulæ unico constantes lapide inde excindantur. Itaque pleraque egregiorum operum, quæ Romæ, & aliis in locis, ac urbibus visuntur, materiam habent inde petitam; facile enim lapis avehi inde potest, cum fodinæ mari e propinquo immineant, atque a mari Tiberis excipiat. Ligna quoque, & ædificia, & longissimos atque rectissimos asseres Etruria copiosissime suppeditat, fluminibus statim a montibus devehentibus. Hæc ille. Nos singula percurremus, ac primum Etruriæ dimensionem longissimam a Tibride ad Macram, ubi Luna sita est (1) Geographi omnes testantur, & nos supra expedivimus. Portum vero esse, indicant Scriptores. Servius Maurus ad libr. 10. Æneid. pag. 581. quem locum vide libr. 5. infra hoc opere cap. 2. A. Persius Satyr. 6. principio:

> *. . . . mihi nunc Ligus ora*
> *Intepet, hibernatque meum mare, qua latus ingens*
> *Dant scopuli, & multa litus se valle receptat,*
> *Lunai portum est operæ cognoscere, cives.*

Ultimum versum mutuatus est a Q. Ennio libr. 1. Annalium, ut Priscianus & Probus Grammatici notant. Pseudocornutus ad locum Persii laudatum: *Eum dicit Persius apud Liguriam fuisse, in loco, ubi portus naturali flexu curvatus, fluctus in se recipit, qui propter curvationem portus Lunæ vocatur: cujus etiam Ennius in principio Annalium suorum meminit hoc versu, quem etiam Persius carminibus suis junxit, & refert ab Ennio ablatum*. Sil. Italic. libr. 8. Punicor.

> *Tunc quos a niveis exegit Luna metallis,*
> *Insignis portu, quo non spatiosior alter*
> *Innumeras cœpisse rates, & claudere pontum.*

Portum hunc hodie *Golfo di Spezia*, aut *Porto di Lerice* putant viri docti appellari: quod si verum est, non fuit urbi ipsi vicinus. Deinde additur a Strabone imperium maris penes Tuscos fuisse olim; probavi libr. 3. supra hoc opere cap. 84. De marmoribus Lunensibus, quæ alba, & diversicoloria habet Strabo, plerique meminere. Servius Maurus ad libr. 8. Æneid. pag. 530. Candentis limine Phœbi. *In templo Apollinis, in palatio de solido marmore effecto, quod allatum est de portu Lunæ, qui in confinio est Liguriæ & Tusciæ, ideo ait candentis*. C. Plin. libr. 36. Nat. Histor. cap. 5. *Omnes autem tantum candido marmore usi sunt e Paro insula, quem lapidem cœpere Lychniten appellare, quoniam ad lucernas in cuniculis cæderetur, ut auctor est Varro: multis postea candidioribus repertis, nuper etiam in Lunensium lapidicinis*. Idem eod. libr.

(1) Luna sita erat in Etrusca ripa fluminis Macræ, ubi antiquitatum vestigia adhuc supersunt, ut testatur Holstenius in Annotationibus ad Italiam Antiquam Cluverii ad pag. 453. & præcipue ad pag. 455. sequutus Plinium, & Ptolomæum contra Melam, & Strabonem, quos Cluverius defendit.

cap. 6. Ex Cornelio Nepote, qui Mamurram ait in ædibus habuiſſe *columnas ſolidas e Caryſtio aut Lunenſi*. Et eod. libr. cap. 18. ex M. Varrone, qui *Lunenſem ſilicem ferra ſecari* tradit. C. Sueton. in Nerone cap. 50. *In eo monimento ſolium Porphyretici marmoris ſuperſtante Lunenſi ara circumſeptum eſt lapide Thaſio*. Joann. Britannicus ad Juvenal. Sat. 3. v. 257. errat, qui *ſaxa Liguſtica* marmor Lunenſe exponit: & turpius lapſus videtur Vetus Scholiaſtes ibidem, qui *Liguſticam nomen Inſulæ* vocat, cum ſint montes Liguriæ circa Genuam, & Luna ſit Etruriæ urbs. Ambitioſe, ut ſolet, Rutil. Numatian. libr. 2. Itiner.

Advehimur celeri candentia mœnia paſſu,
Nominis eſt auctor ſole coruſca ſoror.
Indigenis ſuperat ridentia lilia ſaxis,
Et lævi radiat picta nitore ſilex.
Dives marmoribus tellus, quæ luce coloris
Provocat intactas luxurioſa nives.

Nonnus Dionyſiac. libr. 5. v. 161.

Τῇ μὲν ξανθὸς Ἴασπις ἐπέτρεχε, τῇ δὲ σελήνης
Εἶχε λίθον παλίλευκον.

Sed corrige πάλλευκον:

Hac parte flavus Jaſpis incurrebat, illa Lunæ
Habuit lapidem totum candidum.

Meminit Julius Obſequens libr. de Prodig. cap. 81. *Lunæ Androgynus natus, præcepto aruſpicum in mare deportatus: tanta fuit Lunenſibus peſtilentia, ut jacentibus in publicum paſſim cadaveribus, qui funerarent, defuerint*. Et cap. 86. *Lunæ terra quatuor jugerum ſpatio in profundum abiit, & mox de caverna lacum reddidit*. Et cap. 103. *Lunæ ſanguine pluit*. Pap. Stat. libr. 4. Sil. 4.

Anne metalliferæ repetit jam mœnia Lunæ?
Tyrrhenaſque domos?

Vino Lunenſi præcipuam nobilitatem attribuit Plinius libr. 14. cap. 6. *Etruriæ palmam habet Luna, Liguriæ Genua*.

Hæc augurum etiam, ac aruſpicum, portentorumque interpretum ſedes erat. M. Lucan. libr. 1. Pharſal. v. 586.

Hæc propter placuit Tuſcos de more vetuſto
Acciri vates, quorum qui maximus ævo
Aruns incoluit deſertæ mœnia Lunæ,
Fulminis edoctus motus, venaſque calentes
Fibrarum, & motus errantis in aëre pennæ.

Hic etiam navale erat Romanorum, ut eſt ſæpe apud Livium: unus ſatis erit locus 4. Decad. libr. 4. *M. Porcius conſul, poſtquam eſt abrogata Oppia lex, extemplo viginti quinque navibus longis, quarum quinque ſociorum erant, ad Lunæ portum profectus, eodem exercitu convenire juſſo, & edicto per oram maritimam miſſo, navibus omnis generis contractis, a Luna proficiſcens, edixit, ut ad portum Pyrenæi ſequerentur*. Quare in-

inducor, ut de eo Claudianum loqui putem libr. de Bello Gildon.

. . . . . *præcipuos electa pube maniplos*
Disponit, portuque rates instaurat Etrusco.

Caseus etiam Lunensis præcipue laudatus. M. Martialis libr. 13. Epigr. 30. qui locus est a multis observatus:

Caseus Etruscæ signatus imagine Lunæ
Præstabit pueris prandia mille tuis.

Eam ob causam *a casei pressura*, scilicet τυροποιΐα nomen Tyrrheniæ inditum notat non obscure Joan. Tzetzes Histor. Chiliad. 8. cap. 235.

Εἴτ' ἂν ἀπὸ τοῦ γάλακτος ὅπερ τυροποιοῦμεν.
Sive etiam a lacte, quo caseum facimus.

Hæc quidem de prisca claritudine sint dicta; nam maris diu fuisse dominam ex Strabone supra didicimus: quando autem diruta fuerit, quæ Neronis ævo a Lucano deserta dicitur, non satis constat. Illud interim verum est, sub Longobardis Regibus claram adhuc, & bello aptam fuisse. Paul. Varnefrid. libr. 4. Gest. Longob. cap. 47. *Igitur Rothari Rex Romanorum civitates ab urbe Tusciæ Lunense, universas, quæ in litore maris sitæ sunt, usque ad Francorum fines cœpit.* Et circa annum salutis 718. quidam Petasius, dolis Romanum imperium usurpare ausus, *Minturianenses, atque Lunenses in sacramentum adegit.* Anastasius Bibliothecar. in D. Gregorio 2. Tu locum vide.

Etsi urbs interiit, nec quicquam præter amphitheatri reliquias extet, manet tamen nomen in regione vicina, quæ ab ea *Lunigana* appellatur, quæque aliqua ex parte hæreditario jure paret *familiæ Malaspinarum, nobili & veteri*, ait Raphaël Volaterran. libr. 4. Commentar. pag. 81. Fanutius Campan. MS. libr. 2. de Illustr. Ital. Fam. ex Blasio Fantolinsio Faventino: *Regio Lunigiana, quæ* Valdimagra *a Dante poëta Florentino vocatur, est sub dominio Illustrissimæ familiæ Malespinorum.* Eleutherius Hincindem in Ephemeridibus apud eundem Fanutium Campanum libr. 3. cap. 7. *Malaspinorum illustris progenies plurima castra in Etruria possidet, & præcipue in regione Lunensi, citra & ultra Macram; ista enim familia, nobilis & vetusta, fuit multum privilegiata ab Othone primo, & Othone secundo Imperatoribus: & ex ea multi viri officiosi, eruditissimi, ac generosi sub utroque tempore magna cum laude prodiere: & orta est a Roma.* Quod ultimum etiam Ricordanus Malespina, licet in multis fabulosus, testatur. Eorundem vero Malaspinarum principatus extra Etruriam commemoratur. Jo: Solinus MS. libr. de Mirabilibus mundi pag. 78. *Marchiones Montisferrati acceperunt dominium Bobii anno Domini 896. & postea tenuere ipsum Domini familiæ Malespinarum.*

Remanet etiam memoria in Episcopis, qui multis annis ibi sederunt, usque ad Nicolaum 5. Pontificem, qui Thomas Lucanus antea vocatus, Sergiona, seu Sarzana oriundus, eo sedem transtulit, uti libr. 6. infra hoc opere dicetur. Episcopos autem Lunenses continuata serie enumerare non possum; aliquos tamen apponam. Apud D. Gregorium

 rium

rium libr. 4. Epist. 5. relat. Gratiano cap. 10. Dist. 50. invenitur:

Venantius, Lunensis Episcopus Anno 601.
Et in Actis MSS. Archiepiscopatus Pisani, & Agnelli Historici Annalibus etiam Manuscriptis reperiuntur Episcopi Lunenses.

Severus, Anno 676.

Eleutherius, eodem Anno.

Andreas, Anno 1126.

Gualterottus, Anno 1185.

Guido, Anno 1254.

Bernabus, Anno 1365.

Divum etiam suum tutelarem Luna habuit *D. Euthychianum*, qui sub Numeriano Imperatore, postquam manu sua trecentos quadraginta duos martyres sepelisset, & ipse coronam martyrii meruit. Optatus Milevitan. libr. 2. Contra Parm. D. Augustinus Epist. 165. Euseb. Cæsariensis libr. 2. Hist. Ecclesiast. cap. 26. coliturque ejus memoria 6. Eid. Decembres, ut Beda, Usuardus, & Ado Viennensis produnt.

Erat de Luca hic dicendum, quia & ipsa inter duodecim urbes principes Etruriæ; sed commodior erit ejus illustratio libro sequenti, ubi de Antiquis, ac hodie florentibus Etruriæ civitatibus agam; sola enim illa antiquitatem suam præsenti felicitate ostentat, aut superat.

Etruriæ urbs Janiculum, Romæ, Tibride interjecto, oppositum: sedes Castrorum Porsennæ: secessus plebis, ac postea Senatus.

CAP. XXI.

ALias nunc Etruriæ urbes recensebo, ac veluti tenebris immersas eruam, quæ licet non tantæ potentiæ, non minoris tamen fuerunt famæ. Principem locum tenet *Janiculum*, a C. Plinio libr. 3. cap. 5. appellata *Antipolis*, quod e regione Romæ sita, ut videtur, fluvio tantum Tibride interjecto. Origo gentis Romanæ non multum a principio: *Cum adolevisset, non contentum patrio Regno, cum magna classe in Italiam devenisse, occupatoque monte, urbem ibidem constituisse, eamque ex suo nomine Janiculum cognomi-*

minaſſe. Sunt, qui produnt a Romulo urbe etiam incluſam, ſed ad Ancum Martium id refert Dionyſius Halicarnaſſeus libr. 3. pag. 183. Ἐτείχισε δὲ καὶ τὸ καλούμενον Ἰανίκολον, ὄρος ὑψηλὸν ἐπέκεινα τοῦ Τιβέριος ποταμοῦ κείμενον, καὶ φρουρὰν ἱκανὴν ἐν αὐτῷ κατέστησεν. *Muro cinxit & Janiculum, montem excelsum, trans Tiberim ſitum, collocavitque in eo præſidium.* Eadem Meſſalla Corvinus libr. de Progenie Auguſti. Auctor de Vir. Illuſtrib. cap. 4. *Viginti tantum ſtadiis* Roma diſtare idem ſcribit libr. 9. pag. 572. atque inde venientes ab Etruria totam Romam cerni docet libr. 3. pag. 184. Eadem & *Æneja* vocata, forte quod Æneas ibi conſederit; idem eſt auctor libr. 1. pag. 59. Certe inter Romæ montes ſeptem & *Janicularis* ponitur auctore Servio Honorato ad libr. 6. Æneid. pag. 442. *Bene urbem Romam dicit, ſeptem incluſiſſe montes, & medium tenuit; nam grandis eſt inde dubitatio, & alii dicunt, breves ſeptem colliculos a Romulo incluſos, qui tamen aliis nominibus appellabantur: alii volunt hos ipſos, qui nunc ſunt, a Romulo incluſos, ideſt, Palatinum, Aventinum, Quirinalem, Cœlium, Viminalem, Æſquilinum, & Janicularem.* Idem ad libr. 8. Æneid. pag. 509. *Janus in Janiculo habitavit.* C. Verrius, & M. Varro aliter. Jan. Parraſ. Epiſt. 57. Draco Corcyræus libr. de Lapid. apud Athenæum libr. 16. Dipnoſophiſt. pag. 692. Ἀπὸ τούτου καὶ τὸν Ἰανὸν ποταμὸν, καὶ τὸ ὄρος Ἰανὸν ὀνομάζεσθαι· κατοικήσαντος αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ὄρους. *Janum flumen, Janumque montem ab eo fuiſſe cognominatum, quod in eo ille tum monte habitaverit.* Ex his puto, non leviter lapſum Dionyſium Halicarnaſſeum, qui loco ſupra laudato, urbem hanc *Ænejam* primo, ac deinde tractu temporis *Janiculum* cenſuit vocatum; nam prima ejus denominatio ex his probatiſſimis auctoribus a Jano: poſtea multis ſeculis interjectis, nomen, forte ſub Trojanorum in Italiam appulſum, variatum, Virgilius confirmat libr. 8. Æneid. ubi Janiculum tum dirutum docet:

> *Hæc duo præterea disjectis oppida muris*
> *Relliquias, veterumque vides monimenta virorum:*
> *Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit urbem,*
> *Janiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.*

Hanc tamquam munitiſſimum propugnaculum Rex Porſenna, Tarquinios reducturus, inſedit. T. Livius 2. Dec. libr. 2. Dionyſ. Halicarnaſſ. libr. 5. pag. 294. & præter Hiſtoricos Poëtæ. Sil. Ital. libr. 10. Punicor.

> *Multa adeo nequicquam auſi, preſſitque tyrannus*
> *Janiculum incumbens.*

Cl. Claudian. libr. 1. in Eutrop.

> *Hoc mihi Janiculo poſitis Etruria caſtris*
> *Profuit, & fluvio tantum Porſenna remotus.*

Sidon. Apollinar. Carm. 5.

> . . . . *Porſenna Superbum*
> *Tarquinium impingens, complevit milite Tuſco*
> *Janiculum.*

Se-

Secessit eo plebs tumultuaria. C. Plin. libr. 16. cap. 10. *Q. Hortensius dictator, cum plebs secessisset in Janiculum, legem in Esculeto tulit, ut quod ea jussisset, omnes Quirites teneret.* Sed quæ illius seditionis causa? L. Florus unicus, quod sciam, libr. 1. Histor. Rom. cap. 25. *Matrimoniorum dignitate duce Canulejo,* hanc discordiam exarsisse vult: alii omnes *ob æs alienum* secessum hunc contigisse, ac Hortensio dictatore compositum tradunt, anno Urbis 467.

Sub initia bellorum civilium, Senatores iram Octaviani devitantes, in Janiculum, veluti sedem quietam tutamque, se receperunt. Dio Coccejan. libr. 47. pag. 320.

Denique crudeliter inibi certatum contra Cinnam testatur C. Tacitus libr. 3. Historiar. quem locum vide.

Etruriæ urbs Portus Romanus, a Claudio Imperatore condita: Episcopatus titulo ornata: & Sanctis tutelaribus inclyta.

CAP. XXII.

IN ripa Tibridis, quæ Latium alluit, urbs est Ostia, Scriptorum omnium commemoratione celebris, qua Etruriam spectat, urbs altera, quam *Portum Romanum* dicunt, a Claudio Cæsare extructum, ut observat Raphaël Mapphæus Volaterranus libr. 5. Commentarior. pag. 124. C. Sueton. in Claudio cap. 20. *Portum Ostiæ exstruxit, circumducto dextra sinistraque brachio, & ad introitum profundo jam solo mole objecta, quam, quo facilius fundaret, navem ante demersit, qua magnus obeliscus ex Ægypto fuerat advectus, congestisque pilis superposuit tutissimam turrim, in exemplum Alexandrini Phari, ut ad nocturnos ignes cursum navigia dirigerent.* Præclara etiam ejus mentio apud Procopium Cæsariensem libr. 1. Gothicor. Locum Suetonii suspectum habeo; nam Claudius, non *Ostiam*, sed *Portum Romanum* restauravit, aut condidit; quare putem legendum: *Portum Ostii extruxit.* Est enim ibi Tibridis Ostium, quo mari miscetur. Corruptus etiam in eadem dictione Rutilius Numatianus libr. 1. Itinerar.

Pande, precor, geminum palato Castore pontum,
Temperet æquoream dux Cytheræa viam.

Quis geminus ille pontus? Nugæ. portum si legamus, de Romano, & Ostiensi intelligetur; igitur restitue, & lege:

Pande, precor, geminum placato Castore portum.

Civitatis gloria celebratam eam fuisse, & locus Anastasii Bibliothecarii in Leone 3. pag. 189. indicat, *Hippolyti Martyris in civitate Portuensi vestes,* & Episcopatus, qui etiamnum hodie Præsules magna dignatione habet: quorum hi ex historiis noti. 1. *Geor-*

1. *Georgius*, Portuenſis Epiſcopus ſubſcripſit Decreto Gregorii Papæ Junioris, in hæc verba. *Georgius Epiſcopus Sanctæ Eccleſiæ Portuenſis, huic conſtituto a nobis promulgato ſſ.*

2. *Rodoaldus*, Portuenſis Epiſcopus cap. 4. Cauſa 31. Quæſt. 2. in Decreto Gratiani. *Portuenſis* Epiſcopus Apoſt. ſed. leg. cap. 1. de locato, & conducto, Decreto Gregorii: idque ſub Clemente 3.

3. *Formoſus*, Portuenſis Epiſcopus, Bulgarorum Apoſtolus a Nicolao 1. deſtinatus. Gulielmus Bibliothecar. in Hadriano 2. pag. 331. *magnæ ſanctitatis*. Anaſt. Biblioth. in Nicolao 1. pag. 324. Bulgaros ad fidem convertit, Gulielm. Bibliothecar. in Hadriano 2. pag. 344.

Nec minus eſt urbs hæc illuſtris ſuorum Præſulum ſanctitate, aliorumque plurium Martyrum encomiis nobilitata, ut in Martyrologio Romano.

Ab hac vero urbe & *via Portuenſis* nomen accepit, & *porta Portuenſis* in Tranſtiberinis partibus. Feſt. Pomp. libr. 12. *Navalis porta a vicinia navalium dicta*. Eandem vero eam fuiſſe cum Portuenſi, nec ulli dubium eſſe poteſt, & docet Onufrius Panvinius in Roma pag. 110. Celebris eſt & hæc via Cæſaris hortis, qui illam ſecundum Tiberim contingebant.

Etruriæ urbs Pyrgi, a Pharo ſic dicta, penitus periit: non eſt Civitas Vetus: Tuſciæ olim metropolis: piſcoſo litore: colonia Rom. pater Neronis Imp. ibi obiit.

CAP. XXIII.

INter veteres Etruriæ civitates *Pyrgos* jure ponunt. C. Plinius libr. 3. cap. 5. *Graviſcæ, Caſtrum novum, Pyrgi*. Ptolomæo Πῦργοι ſunt. Strabo Amaſianus libr. 5. Geogr. pag. 156. Ἀπὸ δὲ τῶν Κοσσῶν εἰς Ὠςίαν παραπλέουσι πολίχνια ἐςὶ Γραουίσκιον, καὶ Πῦργοι, καὶ Ἄλσιον, καὶ Φρεγηνία. *A Coſſa præternavigantibus Oſtiam, oppida occurrunt, Graviſcæ, Pyrgi, Alſium, & Fregenæ.* Paululum ordine variato a Ptolomæo ponuntur: Κόσσαι, Γραουίσκαι, Κάςρον νέον, Πῦργοι, καὶ Ἄλσιον. *Coſſæ, Graviſcæ, Caſtrum novum, Pyrgi, & Alſium.* Servius Maurus Honoratus ad illud Virgilii libr. 10. Æneid. pag. 583.

Et

Et Pyrgi veteres.

Hoc Castellum nobilissimum fuit eo tempore, quo Tusci pyraticam exercuerunt, nam illic metropolis fuit: quod postea expugnatum a Dionysio Siciliæ tyranno dicitur, de qua Lucilius:

Scorta Pyrgentia.

Ecce præclarum testimonium Antiquitatis. De Pyratica autem Etruscorum vide libr. 3. supra hoc opere cap. 84. Rutil. Numatian. libr. 1. Itinerar.

Alsia prælegitur tellus, Pyrgique recedunt,
Nunc villæ grandes, oppida parva prius.

Piscosum certe hoc litus. Elegans est locus apud Athenæum libr. 6. Dipnosophist. pag. 224. Ἐπεισῆλθον οὖν ἡμῖν παῖδες πλῆθος ὅσον ἰχθύων φέροντες, θαλασσίων λιμναίωντε ἐπὶ πινάκων ἀργυρῶν, ὡς θαυμάσαι μετὰ τοῦ πλούτου, καὶ τὴν πολυτελείαν, μονονουχὶ γὰρ καὶ τὰς Νηρηΐδας ὀψωνήκει, καί τις τῶν παρασίτων, καὶ κολάκων ἔφη, τὸν Ποσειδῶ πέμπειν τῷ Νεπτουνίῳ ἡμῶν τοὺς ἰχθῦς. οὐ διὰ τῶν ἐν τῇ Ῥώμῃ, ἴσον ἴσῳ τὸν ἰχθῦν πωλούντων, ἀλλὰ τοὺς μὲν ἐξ Ἀντίου κεκομίσθαι ἑτέρους δὲ ἐκ Ταρακίνων, καὶ τῶν καταντικρὺ νήσων Ποντίων, ἄλλους δ' ἐκ Πύργων, πόλις δ' αὕτη Τυῤῥηνική. Quæ Latine ita sonant: *Ingressi postea pueri pisces attulerunt, dii boni, quam multos, marinos, ac lacustres in lancibus argenteis, admirantibus nobis & copiam, & impensam, quandoquidem vel ipsas propemodum Nereidas obsonatus erat. Ut non absurde parasitus, adulatorve quispiam dixerit, maris Deum Neptunio nostro pisces misisse, non tantum ob eos, quos pari pecunia Romæ vendunt. Sed quoniam ex Antio advecti quidam fuissent, alii e Tarracina, & insulis Pontiis, e regione sitis, quidam e Pyrgis, est autem ipsa Etruriæ urbs.* Sunt qui volunt, eam urbem esse, quæ hodie Pontificis navale *Civitas Vetus* dicitur; sed eam sententiam, & situs ipse satis refellit, & Auctorum, quos laudavi, loca: & Josephus Castalio docte probat, *Civitatem Veterem* eandem esse cum *Centumcellis*, uti infra expediam hoc libro. Certius est, penitus urbem hanc interiisse, & nomen in territorio tantum conservari, & appellatione ecclesiæ oppidi *S. Marinella*; nam ea ecclesia *S. Maria de territorio Purgano* vocatur, *Pyrgorum* in *Purgorum* deflexa voce, quod sæpe contigit, & multis exemplis Critici probant, quæ nihil opus hic recensere (1).

Coloniam huc traductam fuisse satis constat, facitque eam Onuphrius Panvinius in Imperio Romano numero 64. De qua T. Livius 4. Decad. libr. 6. P. Scipione Nasica, M. Acilio Glabrione COSS. *Senatus decrevit, Colonias maritimas vacationem rei navalis non habere: Ostia, Fregenæ, Castrum novum, Pyrgi, Antium, Tarracinæ, Minturnæ, Sinvessaque.* Quam deductionem miror impensius omisisse Vellejum Paterculum, cum alias pæne omnes commemorasset.

Nomen indubie a Turre, sive Pharo accepit: atque ita intelligendum

(1) Cluver. Ital. Antiq. libr. 2. pag. 496. Pyrgos collocat ad Castrum S. Severæ: in Castro autem vulgo *S. Marinella* Punicum agnoscit.

dum esse censeo locum D. Juvenalis Satyr. 12. v. 76. licet Vetus Scholiastes ad Portum Trajani, & Joannes Britannicus ad Portum Romanum referant. Ita ille:

Tandem intrat positas inclusa per æquora moles,
Tyrrhenamque Pharon, porrectaque brachia rursum
Quæ pelago occurrunt medio, longeque relinquunt
Italiam.

D. Paulinus, Nolæ Episcopus, ad Cytherium:

Ac inde navi promovendus longius,
Intraret ut portum Phari.

M. Martial. libr. 12. Epigr. 2. meminit:

Quæ modo litoreos ibatis carmina Pyrgos,
Ite sacra, jam non pulverulenta via est.

Celebratur hæc urbs morte patris Neronis. Sueton. in eo. cap. 5. *Majestatis quoque, & adulteriorum, incestique cum sorore Lepida, sub excessu Tiberii reus, mutatione temporum evasit: decessitque Pyrgis morbo aquæ intercutis.*

Etruriæ urbs Graviscæ, & ipsa litoralis: colonia ab Augusto deducta: ab aëris pestilentia nomen sortitur: coralio nobilis, & vino: sub adventum Æneæ, & bello Punico secundo florebat.

CAP. XXIV.

IN Etruriæ maritimo tractu *Graviscas* urbem fuisse, Scriptores, superiori capite laudati, probant; sed portu tamen carebat, nam totum illud mare *importuosum* appellat Plinius. Nomen ei ab aëris pestilenti contagio, quæ incolas gravi incommodo afficiebat; docui enim libr. 1. supra hoc opere cap. 12. mediterranea Etruriæ loca salubria esse: contra vero ad litus spectantia pestifero quondam afflatu noxia habitantibus. Idem M. Cato confirmat apud Servium Maurum Honoratum ad illud libr. 10. Æneid. pag. 583.

. . . . . *intempestæque Graviscæ.*

Graviscarum oppidum alii intempestum dicunt, ventis & tempestatibus carens, quod nulla potest ratione contingere. Intempestas ergo Graviscas accipiamus pestilentes, & secundum Plinium in Naturali historia, & Catonem in Originibus, ut intempestas intelligas sine temperie, idest tranquillitate; nam, ut ait Cato, ideo Graviscæ dictæ sunt, quod gravem aërem sustinent. Quidquid sit, certe constat, florentem fuisse, sub Æneæ ac

Trojanorum in Italiam adventum, civitatem, ex loco Virgilii, proxime laudato, nec minus bello Punico secundo turmas Senatui adjutrices, ait Silius Italicus libr. 8. Punicor.

. . . . . *veteres misere Graviscæ.*

Coloniæ honorem ei concessum loquuntur T. Livius 4. Decad. libr. 10. P. Cornelio Cethego, M. Bæbio Tamphilo COSS. *Colonia Graviscæ deducta est in agrum Etruscum, Tarquiniensibus quondam captum, trina jugera agri data. Triumviri deduxerunt C. Calfurnius Piso, P. Claudius Pulcher, & C. Terentius Ister.* Jul. Frontin. libr. de Coloniis Rom. in tempore nonnihil variat: *Colonia Graviscæ ab Augusto deduci jussa est, nam ager in absoluto tenebatur: postea Imperator Tiberius Cæsar, jugerationis modum servandi causa, lapidibus immensis Reipublicæ loca assignavit.* C. Vell. Patercul. libr. 1. Hist. Rom. *Bononia deducta colonia adhuc annos ferme ducentos septem, & post quadriennium Pisaurum, & Potentia: interjectoque triennio Aquileja, & Graviscæ: & post quadriennium Luca.* Cetera prona; at quæ nam hæc *Potentia*? Mendum est, & corrigendum omnino, me duce, *Pollentia*; est enim Liguriæ urbs, Geographis, & Poëtis, Silio Italico, Aurelio Prudentio libr. 2. in Symmachum:

. . . *Pollentinos texerunt ossibus agros.*

Celebris victoria de Alarico Stylichonis. Cl. Claudianus sæpe meminit: unus e Bello Getico ad finem locus sufficiet:

O celebranda mihi cunctis Pollentia seclis,
O meritum nomen felicibus apta triumphis,
Virtutis fatale solum, memorabile bustum
Barbariæ.

Ad Graviscas redeo, quæ ævo sequiori desertæ, & incolis viduatæ, sub Theodosio scilicet Augusto; ita enim Rutilius Numatianus libr. 1. Itiner. post Minionis ostium:

Inde Graviscarum, fastigia rara videmus,
Quas premit æstivæ sæpe paludis odor.
Sed nemorosa viret densis vicinia lucis,
Pineaque extremis fluctuat unda fretis.

Denique vino generoso, & coralio Graviscæ commendantur, auctore Plinio libr. 14. cap. 6. *Mox ab intimo sinu maris Adriana: ab infero autem Latiniensia, Graviscana, Statoniensia.* De coralio Plinius libr. 36. cap. 12. ait retibus mari in *Graviscarum litore extrahi* in *mari frutex* est, extra *ad lapidis soliditatem* devenit. D. Basilius in Exam. hom. 7. Hercules Ciofanius ad libr. 4. Metamorphos. pag. 91. Claudian. de Nupt. Hon. & Mariæ:

Mergit se subito, vellitque Coralia Clotho,
Vimen erat, dum stagna subit, processerat undis,
Gemma fuit.

Ubi loci plura dixi. Metrodorus apud Julium Solinum γοργίαν, sive γορ-

γοργινίαν vocat. Sidonius Apollinaris Carm. 11. v. 110.

Lactea puniceo ſinuantur colla corallo.

Penitus interiit hodie, nec ullum, aut mœnium, aut nominis memoria ſupereſt. Fallitur Dominicus Niger, qui Montem Altum putat dici: fallitur, inquam, ex diſtantia inter illas, & Coſſam, ut clare ex Strabonis verbis loco laudato liquet (1).

Etruriæ urbs Alsium, & ipſa Colonia Romana: litoralis: Regum Etruſcorum quondam ſedes: a Græcis condita.

CAP. XXV.

IN eodem maris Tyrrheni, ſive Inferi tractu fuit *Alſium*, urbs celebris. Ptolomæus, Plinius, Strabo, & Rutilius cap. 23. ſupra proxime hoc libro laudati. At quam antiqua ſit, & quoties principes mutaverit, diſerte Dionyſius Halicarnaſſeus libr. 1. pag. 16. Ὤικουν οἱ Πελασγοὶ κοινῇ μετὰ τῶν Ἀβοριγίνων, ὧν ἐςὶν ἥτε Καιρητανῶν πόλις, Ἄγυλλα δὲ τότε καλουμένη, καὶ Πίσα, καὶ Σατορνία, καὶ Ἄλσιον, καὶ ἄλλαι τινὲς, ἃς ἀνὰ χρόνον ὑπὸ Τυῤῥηνῶν ἀφῃρέθησαν. *Oppida tenuerunt communia ſociæ gentes Pelaſgi, & Aborigines; ex quibus ſunt Cære, dictum Agylla eo ſeculo, Piſa, Saturnia, Alſium, & quædam alia, quæ poſt ab Etruſcis ſunt occupata.* Ex his manifeſtum eſt, diu ante Tyrrheni in Etruriam adventum, urbem hanc a Græcis, ſive Pelaſgis conditam, ſedemque fuiſſe Regis Alæſi, ſive Halæſi, ut docui abunde libr. 2. ſupra hoc opere cap. 31. & confirmat Silius Italicus libr. 8. Punicor. qui contra Hannibalem inde auxilia Romanis miſſa innuit:

Nec non Argolico dilectum nomen Alæſo
Alſium.

Coloniam faciunt numero 47. T. Liv. 3. Dec. libr. 7. *Colonis maritimis vacatio obſervata non eſt, Oſtienſis, Alſienſis, Antias, Anxuras, Minturnenſis, Sinveſſanus, & Senenſis.* C. Vellejus Patercul. libr. 1. *Et initio primi belli Punici Firmum & Caſtrum colonis occupata, & poſt annum Æſernia, poſtque viginti duos annos* (in aliis editionibus *poſtque ſeptemdecem annos*) *Æſulum & Alſium.*

Hodie penitus interiit, nec quicquam præter vicum exiguum ſupereſt. Antonius Maſſa Galeſius putat eſſe *S. Severa*, cui aſſentitur Dominicus Niger; at Fulvius Urſinus in notis ad Ciceronis Milonia-

M 2 niam,

(1) Cluvër. Ital. Antiq. libr. 2. pag. 484. locat Graviſcas ad duo circiter milliaria a læva Martæ fluminis ripa, fluvium Minionem verſus.

nam, ex lapide vetusto, probat *Cære* esse: idque Leander Alberti confirmat; sed falsam illam opinionem ostendunt, quæ de Cære supra hoc libro a me sunt tradita (1).

Pompeii magni, & Virginii Rufi, & Pompejæ Celerinæ, Socrus Plinii Junioris, hic villas fuisse, infra hoc libro docebo.

Etruriæ urbs Regisvilla, Malæotti Regia: penitus interiit.

CAP. XXVI.

PAululum a litore maris Inferi secedentibus occurrit locus, & antiquitate, & amplitudine memorabilis, *Regisvilla* nomine, a Malæotto Etruriæ Rege condita, & appellationem sortita. Strabo Amasian. libr. 5. pag. 156. Ἐν δὲ τῷ μεταξὺ τόπος ἐςὶ, καλούμενος Ῥηγισϐιλλα. ἱςορεῖται δὲ γενέσθαι τῦτο βασίλειον Μαλαιώτυ Πελασγῦ, ὅν φάσι δυναςεύσαντα ἐν τοῖς τόποις μετὰ τῶν συνοίκων Πελασγῶν, ἀπελθεῖν ἐνθένδε εἰς Ἀθήνας. *Inter hæc* (scilicet in Etruria litorali, inter Portum Romanum & Cossam, in agro Volaterrano) *est Regisvilla, quam olim narrant fuisse Regiam Malæoti Pelasgi, qui cum imperasset iis locis cohabitantibus Pelasgis, inde Athenas migraverit*. Sic ex MS. Henrici Schrimgeri J.C. Scoti eruditissimi: antea corruptissime in omnibus exemplaribus Ῥέγηιϐιλλα. In maritimo sive Antonini Aug. sive Scoti Anonymi Itinerario, *Regæ* inveniuntur Portus, ac positio navium, sic enim ille ab urbe Arelatum:

- *A Portu Augusti Pyrgos posit. M. P. XXXVIII.* Portus hic Augusti est Portus Romanus, de quo supra.
- *A Pyrgis Panapionem. posit. M. P. III.* Panapio in Itineraria tabula Pentingeri est *Punicum*. Uterque locus corruptus.
- *A Panapione Castrum novum. posit. M. P. VII.*
- *A Castro novo Centumcellas. posit. M. P. V.*
- *A Centumcellis Algas. posit. M. P. III.*
- *Ab Algis Rapinium. posit. M. P. III.*
- *A Rapinio Graviscas. posit. M. P. VI.*
- *A Graviscis Maltanum. posit. M. P. III.* In Itinerarii tabula est *Marta* fluvius.
- *A Maltano Quintianum. posit. M. P. III.* Quintianum penitus intercidit, & nec nomen, nec portus extat.

A Quin-

(1) Cluverius libr. 2. pag. 497. statuit Alsium ubi nunc Palo.

A Quintiano Regas. posit. M. P. VI. Forte legendum fuerit *Regisvillam*, nisi quod ea ex loco Strabonis videtur non in litore.

A Regis Arnine fluvius habet. posit. M. P. IIII. Tabula Peutingeri pro *Arnine* offert *Armenta*, forte is sit, qui *Pescia* hodierna voce audit.

Ab Arnine Portum Herculis. posit. M. P. XXV. Nomen retinet.

A Portu Herculis in Cetarias Domitianas. posit. M. P. III. Itinerarii tabulæ hunc locum non nominant, sed videtur esse sub Argentario monte, vel ad Lacum salsum; alioquin enim reliquum ibi litus importuosum, eo saltem tractu.

A Domitianis Almina fluvius. posit. M. P. IX. In tabula Itinerarii *Albinia* vocatur, hodie vero *Albegna*.

Ab Almina Portum Telamonis, fluvium Umbronis, Lacu Aprile posit. M. P. XVIII. Vulgo *Prille lago*.

Ab lacu Aprile in Alma flumen habet. posit. M. P. XVIII.

Ab Alma flumine Scabros, Portus. M. P. VI. Vernacule *Scarlino*.

A Scabris Falesiam, Portus. M. P. XVIII. Prope Silvam Vetuloniam hic fuit locus.

A Falesia Populonium, Portus M. P. XIII. Periit Populonii portus, saltem nomine mutato, hodie *Porto Baratto*.

A Populonio Vada. Portus. M. P. XXX.

A Vadis Portum Pisanum. M. P. XVIII.

A Portu Pisano Pisas fluvius. M. P. IX. Portus Pisanus hodie interiit, & nec nomen, nec ædificia restant.

Ex qua litoralis Tusciæ descriptione, clare liquet *Regisvillam* aliam esse non potuisse, quam *Regas* Itinerarii: & miror, altum esse apud Italos tam præclari monimenti silentium. Sed pergo.

Etru-

Etruriæ urbs Troſſuli in interiori regione, non procul Vulſiniis: equeſtri ordini Romæ dedit initium: hodie penitus periit.

CAP. XXVII.

A Maritimo tractu recedo in mediterranea paulifper, ubi fe offert *Troſſuli* urbs celebratiſſima, five *Troſſulum*, novem millibus paſſuum a Vulſiniis diſſitum, hodie plane dirutum, ut nullum ſuperſit veſtigium (1). Capta ab equitibus Romanis, nullo pedeſtris exercitus adhibito adjumento; quare exinde nomen in equeſtrem ordinem migravit, ut *Troſſuli*, five *Truſſuli* equites vocarentur. Feſt. Pomp. libr. 18. *Troſſuli equites dicti, quod oppidum Tuſcorum Troſſulum ſine opera peditum ceperint.* Equites tum primum cepiſſe habes libr. 3. ſupra hoc opere cap. 23. & teſtatur M. Varronis fragmentum in Satyra Seſqui-Ulyſſe apud Nonium cap. 1. n. 240. *Nunc emunt Troſſuli nardo nitidi vulgo talento Attico equum.* Sed ille Grammaticus videtur interpretari *Troſſulos* quaſi *fortes*, aut *toroſulos*, ignarus forſan hiſtoriæ, ut ſæpe. Erratum etiam a Pſeudocornuto, five Valerio Probo in A. Perſii Satyr. 1. v. 94. nam cum Satyricus dixit:

. . . . . . unde iſtud dedecus? in quo
Troſſulus exultat tibi per ſubſellia lævis.

Subjungit Scholiaſtes: *Troſſulos equites Romanos dicit, qui impudentiſſime exultant. Troſſulum autem oppidum fuit Etruriæ non longe a Volſcis: hoc equites Romani ſine peditibus expugnaverunt, Numio quodam Duce: unde equites Romani Troſſuli dicti ſunt, aut toroſi adoleſcentes. Troſſulus ideſt brevis, & compactæ naturæ poteſt & ſic intelligi: ita, inquit, exultant, ſine reſpectu honeſtatis, ac ſi Troſſulum cepiſſent.* Dum autem ait oppidum non longe a Volscis, non caret inſigni mendo, ut admonebam; Volsci enim in Latio, ut pueri ſciunt, cum Troſſuli ſint in Etruria. Quare corrigendum: *Troſſulum autem oppidum fuit Etruriæ, non longe a Vulſiniis.* Auctor correctionis C. Plinius libr. 33. cap. 2. apud quem hæc appoſite leguntur: *Quinetiam ipſum equitum nomen ſæpe variatum eſt, in his quoque, qui ad equitatum trahebantur. Celeres ſub Romulo regibuſque appellati ſunt: deinde Flexumenes, poſtea Troſſuli, cum oppidum in Tuſcis citra Volſinios paſſuum novem millibus, ſine ullo pedi-*

(1) Cluverius libr. 2. pag. 562. cenſuit Troſſulum fuiſſe ubi nunc *Monteſiaſcone*; ſed Holſtenius ad eum ſic notat: *Fallitur, nam duobus m. p. a Monte Fiaſcone adhuc veſtigia nomenque ſuperſunt hujus oppidi vulgo* Troſſo *& vicina foſſa* il Vado di Troſſo. Ideoque nihil apud Plinium mutandum in numero milliarium qui exactè etiam nunc quadrat.

peditum adjumento cepiſſent ejus vocabuli, idque duravit ultra C. Gracchum. In MSS. diverſiſſima eſt lectio, & forte convenientior: *Oppidum Vulſiniorum hoc nomine;* & poſtea: *ejus vocabuli vis duravit* (1). Male ergo Nonius Marcellus, ſupra proxime laudatus *Troſſulos* equites *a toris* quaſi *toroſulos* putavit; cum locus Varronis, ab eo ipſo adductus, de equite, non de forti, aut toroſulo ſit intelligendus; ſic enim locus ille cum alio eſt conjungendus: *Itaque tum equum mordacem & calcitronem horridus miles virque vitabat, nunc emunt Troßuli, nardo nitidi, vulgo, talento Attico, equum.* Ita hæc duo fragmenta, ex Feſto & Nonio conjuncta, probant abunde, non a fortitudine, ſed ab urbe Etruſca equites Troſſulos vocatos. Scio etiam Toroſulos, ſive Troſſulos a L. Seneca derideri Epiſt. 76. & Epiſt. 87. Philoxeni gloſſas laudavit eruditiſſimus Theodorus Marcilius ad Perſii locum laudatum, quem vide.

Interiit omnis ejus memoria; dicit tamen Leander Alberti, hodie nomen ſervari in exiguo vico, cujus deſcriptionem apud alios non reperi: uti nec quando ſit expugnatum, aut quam ob cauſam bellum ei indictum. Vetus Perſii Scholiaſtes *a Numio Duce* eam expeditionem ſuſceptam, & urbem oppugnatam docet; ſed quis ille? quæratur.

Etruriæ urbs Thermæ Tauri in mediterraneis non longe a mari ad viam Ciminiam: & balnea Diis conſecrata.

CAP. XXVIII.

AQuarum ſalubrium commendatio urbem in Via Aurelia fecit, quæ prius *Balnea Stygiana*, & *Vicus Stygianus* vocata, non longe a litore maris Inferi (2) viginti octo millibus paſſuum Roma, ut ex Antonini, ſive Scoti Itinerario liquet. Hæc eadem urbs poſterioribus ſeculis *Tauri Thermæ* audiebat. Non longe Centumcellis male quidam locant, ad viam Ciminiam, licet nullum hodie iis in locis extet veſtigium, quantum ex Geographis recentioribus colligere licet. Deſcribit tamen operoſe Rutilius Numatianus libr. 1. Itinerarii:

Noße

(1) Hunc Plinii locum ita, ut emendat Dempſterus, legit Cluverius Ital. Antiq. l. 2. pag. 562.

(2) Cluverius libr. 2. pag. 486. Aquas Tauri collocat non procul a litore, qua Tolfam itur a Centumcellis ad ſecundum miliare, ubi aquæ calidæ, cum antiquarum ſtructurarum reliquiis extant: refertque Tabula Geographica Aquas Tauri VII. miliaribus diſtare a Caſtro Novo, quorum IIII. numerat inter Centumcellas & Caſtrum novum, & III. inter Centumcellas & Aquas Tauri.

Noſſe juvat Tauri dictas de nomine Thermas,
Nec mora difficilis millibus ire tribus.
Non illic guſtu latices vitiantur amaro,
Limphaque fumifico ſulfure tincta calet.
Purus odor, molliſque ſapor dubitare lavantem
Cogit, qua melius parte petantur aquæ
Credere ſi dignum famæ.

Vide cetera. Nullus Geographorum, aut Hiſtoricorum, quod ſciam, hujus irbis, aut Thermarum meminit, præter hunc ſolum Rutilium (1). Igitur hic addo, Thermas in alicujus Dei honorem erigi ſolitas, ac numini alicui ſolere olim conſecrari; cujus cauſam inveſtigat Ariſtoteles Problem. cap. 24. Piſander apud Athenæum. Vide Andream Baccium libr. 6. de Thermis pag. 421. Notiſſima ſunt, quæ fodentibus Ægeriæ, Muſarum, Jovis Ammonis, Jovis Dodonæi, Herculis, Mercurii, Bacchi, aliorumque Deorum dicuntur. Peridonee C. Plin. libr. 31. cap. 2. *Tepidæ egelidæque auxilia morborum conferentes, & e cunctis animalium, hominum tantum cauſa erumpentes; augent numerum Deorum nominibus variis, urbeſque condunt, ſicut Puteolos in Campania, Statyellas in Liguria, Sextias in Narbonenſi provincia.* Thermas item Tauri in Etruria eodem modo conditas ſuſpicari licet. Sic in Sicilia *Apollo Thermites* cultus, & in Thermis Albulænis. SACRVM. D. M. IGIAE. In Calderianis M. IVNONI: in Cluſinis AESCVLAPIO: in Latinis vero IVTVRNÆ: in Averno PLVTONI donaria affigebantur. Item & lacus celebri alicui Deo dedicati, ut lacus Cumarum Sibyllæ, Cutiliæ Saturno, alii aliis.

Quin & fontibus thermiſque donaria dicata ſuſpenſaque non minus, quam in aliorum Deorum fanis, clare probant C. Suetonius in Tiber. cap. 14. C. Plin. Junior libr. 8. Epiſt. 8. Claudian. Epigr. de Aponis balneis:

Tunc omnem liquidi vallem mirabere fundi,
Tunc veteres haſtæ Regia dona micant.

Quando autem hæc urbs condita, aut quo auctore, quando itidem everſa ſit, deprehendere adhuc non potui.

Etru-

(1) Meminit harum aquarum Tabula Peutingeriana, ut notat Martyrolog. Roman. undecimo Kal Januarias Greg. Magnus Dial. libr. 4. cap. 55. Plin. libr. 3. cap. 5. De his aquis Scribonium Largum cap. 146. intelligendum cenſent viri docti apud Holſten. in Ital. Antiq. Cluver. ad pag. 486. Aquas Ferratas vocat, ut vocabant Fontes Acidulos.

Etruriæ urbs Coſſa, ſive Coſa: Regum ſedes: Jovem colebat: deſerta, muribus cives fugantibus: clara opibus, & fortitudine: colonia, & municipium: interiit penitus.

CAP. XXIX.

INter celebratiſſimas Etruriæ florentis Urbes habetur *Coſſa*, ſive *Coſa*, ſive *Conſa*, ſeu *Copſa*, ut apud Priſcianum infra dicam. Strabo Amaſian. libr. 5. Geogr. pag. 156. Μετὰ δὲ Ποπλώνιον Κόσσαι πόλις, μικρὸν ὑπὲρ τῆς θαλάττης, ἔστι δ' ἐν κόλπῳ βουνὸς ὑψηλὸς, ἐφ' ᾧ τὸ κτίσμα. *Poſt Populonium urbs eſt Coſſæ, paulum ſupra mare, ſita in ſublimi colle, qui in ſinu jacet.* Ex quibus conſtat, non fuiſſe portum, ſed tantum in litore, non procul a portu ſitam. Totum hunc tractum ita Pomponius Mela recenſet libr. 2. de ſitu Orbis, cap. 4. *Oſtia citra Tiberim in hoc latere ſunt: ultra, Pyrgi, Anio, Caſtrum novum, Graviſcæ, Coſſa, Telamon, Populonia, Cecina, Piſæ, Etruſca & loca, & nomina, dein Luna.* Eodem pæne ordine C. Plin. libr. 3. cap. 5. *Vada Volaterrana, fluvius Cecinna, Populonium, Etruſcorum quondam hoc tantum in litore. Hinc amnes Prillæ, mox Umbro navigiorum capax, & ab eo tractus Umbriæ portuſque Telamon, Coſſa Volcientium, a populo Romano deducta, Graviſcæ, Caſtrum novum, Pyrgi, Cæretanus amnis, & ipſum Cære intus millibus paſſuum quatuor, Agylla a Pelaſgis conditoribus dictum, Altium, Fregenæ.* Errat Stephanus Byzantinus libr. de Urbibus, ubi hæc. Κόσσα πόλις Οἰνώτρων, ἐν τῷ μεσογέῳ, οἱ πολῖται, Κοσσανοί. *Coſſa urbs Oenotriorum in mediterraneis: cives ejus, ſive incolæ Coſſani.* Nec in Oënotria, ideſt Latio, eſt Coſſa, ſed in Tuſcia: nec in mediterraneis, cum ſit prope Populonium, ſupra Portum Herculis, atque adeo clare a navigantibus cernatur; ut liquet ex Rutilii Numatiani Itinerario libr. 1. qui eam ſuo ſeculo jam deſertam, civibuſque viduatam ſic ſcribit:

Cernimus antiquas nullo cuſtode ruinas,
Et deſolatæ mœnia fœda Coſæ.
Ridiculam cladis pudet inter ſeria cauſam
Promere, ſed riſum diſſimulare piget.
Dicuntur cives quondam migrare coacti
Muribus infeſtos deſeruiſſe lares.
Credere maluerim pygmææ damna cohortis,
Et conjuratos in ſua bella grues.

Desertam non miror Cossam, non magis quam alias & opulentas, & nobiles Etruriæ urbes; sed quod fugati sint a muribus incolæ ejus, præter Rutilium, nemo Scriptorum, quod sciam, prodidit. Non est tamen illud omnino incredibile; nam auctor est Theophrastus, non Varro, ut memoria lapsus censuit Simon Majolus Dier. Canicular. Colloq. 7. & lapsus memoria Raphaël Volaterranus libr. 5. pag. 139. qui ait, Plinium scripsisse, *Deletam Coßam a muribus. Ex Gyaro, Cycladum insula, incolas a muribus fugatos*, referente Plinio libr. 8. cap. 29. idemque repetit Plinius ex eodem Theophrasto libr. Περὶ ἀθρόων φαινομένων τῶν ζώων, eodem libr. cap. 57. Sed & idem in Troade libr. 10. cap. 65. commemorat evenisse: *Plurimi* mures *ita ad Troadem provenerunt, & jam inde fugaverunt incolas*. Par omnino est Elymnio Chalcidensium apud Heraclidem Ponticum narratio libr. de Politiis: Κατῴκισαν δὲ καὶ κλεωνὰς Χαλκιδεῖς οἱ ἐν τῷ Α"θῳ ἐξαναςάντες ἐξ Ἐλυμνίυ, ὡς μὲν μυθολογῦσι, ὑπὸ μυῶν, οἱ τἄτ᾽ ἄλλα κατήθιον αὐτῶν καὶ τὸν σίδηρον. Latine ita sonant: *Chalcidenses præter alias urbes, quidam eorum etiam Cleonas in Atho monte condiderunt, videlicet qui Elymnio a muribus, ut fabula eorum habet, pulsi sunt, cum non solum alias eorum res, sed & ferrum quoque arroderent*. Certe Atto, Moguntinorum Archiepiscopus, non in continenti modo a muribus est miserrime infestatus, sed & insula etiam Rheni, quæ hodie ostenditur viatoribus. Sifridus Presbyter libr. 1. Epitomes Anno 923. Non dissimilia narrant Uvernerus in Fasciculo sub Nicolao 2. & Joannes Nauclerus ad Annum Domini 1071. & de Heliogabalo Baptista Platina in Urbano 1. Hæc quidem parerga nobis: propius est, quod a Cl. Æliano scribitur libr. 17. Histor. Animal. cap. 38. *De patriis sedibus*. Verba sunt Latina, nam Græca mihi non ad manum: *Quosdam Italiæ populos fuisse incursione murium depulsos, mediam quoque regionem ob multitudinem murium ab omni cultore fuisse derelictam, vastantibus omnia muribus*. In his Italiæ populis verisimile est Cossanos fuisse. Sed redeo.

Cossa sub adventum Æneæ in Italiam, potentia, & robore inter Etruscas urbes celebris, usque adeo ut Massici, Regis Etruriæ, domicilium, auxilia Æneæ in Turnum submiserit. Virgil. libr. 10. Æneid.

> *Massicus ærata princeps secat æquora Tygri*
> *Sub quo mille manus juvenum, qui mœnia Clusi,*
> *Quique urbem liquere Cosas.*

Servius Maurus ibidem: *Cosas, civitas Tusciæ, quæ numero dicitur singulari secundum Sallustium, unde apparet hunc Cosas usurpative dixiße*. Et rursus ad eundem librum pag. 606. *Osinius, ipse est, quem supra Massicum dixit. Ergo, ut diximus supra, Osinius proprium est, Massicus appellativum, licet possit fieri, ut duo nomina unius sint, ut Numa Pompilius, Alexander Paris, Numanus Romulus. Alii volunt, non eundem esse Massicum, quem Osinium; nam duas civitates supra commemorat, Clusium, & Cosam: & tradunt, potuisse fieri, ut hic Osinius Rex quidem unius de memo-*

memoratis fuerit civitatibus, ſed ſub imperio Maſſici egerit. Corruptus C. Taciti Codex libr. 2. Annal. ubi Agrippæ Poſthumi ſervus, nomine Clemens, domino per ſcelus interempto, *ad majora, & magis præcipitia converſus, furatus cineres, vectuſque Coram, Etruriæ promontorium, ignotis locis ſe ſe abdit, donec crinem barbamque promitteret.* Ita hunc locum legit Valerianus Pierius libr. 32. Hierogliphicor. pag. 326. & notat *Coram* eſſe *Etruriæ promontorium*: quod tamen in Etruria nuſquam reperio. Corrigendum erat igitur, & legendum: vectuſque Coſam, Etruriæ promontorium. Quam correctionem idoneam probant initio capitis adducta Strabonis verba. Nec quicquam addo: & hic recte J. Lipſius: perperam M. Antonius Muretus, qui *Coram*, in *Coſam* mutat, addens, *Coſam* eſſe *promontorium, quod olim Telamon, hodie mons Argentarius* vocetur; ſunt illa quippe diverſiſſima, ut ex Geographis apparet, & hoc libro ſupra oſtendi.

Religioſe hic Jupiter *Vicillinus* colebatur. Julius Obſequens libr. de Prodig. cap. 35. (1) *Navium longarum ſpecies in flumine Tarracinæ, quæ tamen nullæ erant, viſæ in Jovis Vicillini templo, quod eſt in agro Coßano, arma concrepuerunt.* Locus, ab interpunctione fœdatus, ſic reſtituatur. *Navium longarum ſpecies, in flumine Tarracinæ, quæ tamen ullæ erant, viſæ, in Jovis Vicillini templo, &c.* Sed quis ſit *Jupiter Vicillinus*? Inveſtigatione eſt non indignum. Ego alia procuro.

Coſſa, Coloniæ Romanæ, ac municipii honore cohoneſtata: & *municipii* quidem *Coſſani* mentio habetur apud Ciceronem 5. Verrina. Deducta autem fuit Colonia anno Urbis Conditæ 481. Vell. Patercul. libr. 1. Hiſt. Rom. *Coſſam & Pæſtum ab hinc annos fere trecenos Fabio Dorſone, & Claudio Canina COSS.* Unde Plinius l. 3. cap. 5. *Coßa Volcientium a Populo Romano deducta.* L. Florus epitomaſtes Livianus ad libr. 14. *Coloniæ deductæ ſunt Poſidonia & Conſa.* Ubi loci *Conſa* eſt conſtanter in omnibus editionibus, pro *Coſſa*: non æque, ut videri poſſet, recte; nam in nummo Nervæ Aug. apud Hubertum Goltzium eſt COL. IVL. COSSA. T. Livius 3. Decad. libr. 2. *Coſſanis poſtulantibus, ut ſibi colonorum numerus augeretur, mille adſcribi juſſi, dum ne quis in eorum numero eſſet, qui poſt L. Cornelium & T. Sempronium COSS. hoſtis fuiſſet.* Auctorem hujus deducendæ Coloniæ facit Titum Quintium Flaminium Plutarchus in ejus vita in principio: Διὸ καὶ πεμπομένων ἀποίκων ἐις δύο πόλεις, Ἀ'ρνειάντε καὶ Κώνσαν, ἄρχων καὶ οἰκιςὴς ἡρέθη. *Quare in duas urbes coloniis deducendis, Arniam, & Conſam, triumvir eſt creatus.* Hæc eſt conſtans in omnibus excuſis lectio; & tamen nec *Arnia*, nec *Conſa* uſquam apud Geographos. Igitur corrige: Εἰς δύο πόλεις Ναρνίαν καὶ Κώσσαν. *In duas urbes, Narniam, & Coßam.* Video tamen quoſdam etiam melioris notæ Antiquarios, *Coßam*, & *Conſam* indifferenter effere:

(1) Hic locus non eſt Julii Obſequentis, ſed ex ſupplementis, quos compilavit Conradus Lycoſtenes ex Livio aliiſque. Hæc autem verba deſumpta ſunt ex Livio libr. 24. circa finem. In nonnullis Livii editionibus habetur *Jovis Vicilini*: forte, Jovis Vici alicujus præſidis.

re: inter quos eſt Onufrius Panvinius in Imperio Romano pag. 65. quin imo Priſcianus *Copſam* habet: & nonnulli *Coſſanos*, ſive *Compſanos* accipiunt populos eosdem a C. Plinio memoratos libr. 3. cap. 11.

Denique & bello Punico ſecundo, & bello civili clarum admodum nomen Coſſa habet. De priori T. Livius 3. Decad. libr. 3. in principio: *Hannibal accitus in Hirpinos a Statio, pollicente ſe Coßam traditurum, Coſſanus erat Trebius, nobilis inter ſuos, ſed premebat eum Coſſanorum factio, familiæ per gratiam Romanorum potentis. Poſt famam Cannenſis pugnæ, vulgatumque Trebii ſermonibus adventum Hannibalis, cum Coſſani urbe exceſſiſſent, ſine certamine tradita urbs Pœno, & præſidium acceptum eſt.* De poſtremo Vell. Patercul. libr. 2. Hiſt. Rom. *Minatius Magius legionem in Hirpinis conſcripſit, Herculaneum ſimul cum T. Didio cœpit, Pompejos cum L. Sylla oppugnavit, & Coſam occupavit.* Hodie ne rudereta quidem extant, ſed & nomen, & mœnia funditus interiere: putant (1) tamen viri eruditi, aliquid ſupereſſe vetuſtatis; nam Dominicus Niger *Lancedonam* ex illius ruinis natam vult: Leander Alberti *Alſidoniam*, Onuphrius *Orbitellum*, quod libr. 6. diſcutiam infra hoc opere.

Etruriæ urbs Fregenæ, non Fregellæ: & ipſa Colonia Romana, non omnino litoralis: hodie interiit.

CAP. XXX.

A Mari paululum recedentibus occurrit, potentia & antiquitate i luſtris, urbs *Fregenæ*: non ut barbare quidam Codices corrupti præferunt, *Fregellæ*; nam iſtæ in Samnio ſunt, hæ vero in Etruria. Strabo libr. 5. pag. 156. Α'πὸ δὲ τῶν Πύργων εἰς ὠςέιαν σξ ἐν δὲ τῷ μεταξὺ τὸ Α'λσιον, καὶ ἡ Φρηγηνία. *A Pyrgis ad Oſtiam Stadia ſunt ducenta ſexaginta, interjacent Alſium & Fregenæ.* Eadem ex Plinii loco libr. 3. cap. 5. toties laudato oſtenditur. Æneæ ſubmiſit auxilia. Sil. Italic. libr. 8. Punicor.

Nec non Argolico dilectum nomen Halæſo
Alſium, & obſeßæ campo ſquallente Fregellæ.

Quæ lectio eſt ineptiſſima; itaque repone:

. . . *obſeßæ campo ſqualente Fregenæ.*

Coloniam etiam fuiſſe Romanam clarius eſt, quam ut dici debeat. L. Florus epitomaſtes libr. 19. *Coloniæ deductæ ſunt Fregenæ, & in agro Salentino Brunduſium.* Ipſe Livius 4. Decad. libr. 6. *Senatus decrevit, Colo-*

(1) Holſtenius in Notis ad Cluverium pag. 479. qui putavit Coſſam fuiſſe, ubi poſtea Anſedonia, deſignat ſinum, in quo Herculis portus: huic enim collis proxime imminet, in quo olim Coſa civitas ſita fuit, cujus veſtigia maxima apparent, eſtque locus hic diverſus a Lanſedonia, a qua m. p. diſtat.

Colonias maritimas vacationem rei navalis non habere, ut sunt Ostia, Fregenæ, Castrum novum, Pyrgi. Concors etiam Vellejus Paterculus libr. 1. *Initium primi belli Punici Firmum & Castrum colonis occupata, & post annum Æsernia, postque viginti duos Æsulum, & Alsium, Fregenæque post biennium*. In impressis Codibus vitiose legitur *Fregelleque*, Gentiles sunt *Fregenses*, ut distinguantur a Latii aut Samnii populis, qui *Fregellani* passim audiunt; sed & *Freginates* a Plinio videntur dici libr. 3. cap. 5. *Frusinates, Ferentinates, Freginates, Fabraterni veteres, Fabraterni novi, Ficolenses, Fregellani*. Urbem hanc quondam *Pergen* vocatam, sunt qui tradant: ego auctores idoneos non vidi; sit itaque penes eos, qui hæc asserunt, fides.

Urbs penitus diruta est, nec ubi fuerit, certo sciri potest. Leander credit hodie oppidulum esse, vocarique *Palo*. Flavius Blondus contra contendit esse *Brachianum*, qui Ducatus est hodie Illustrissimæ familiæ Ursinæ, & Ducem habet omni felicitate dignum, ut virtute præditum D. Paulum Jordanem Ursinum, arcta sanguinis propinquitate Sereniss. Magn. Etr. Duci conjunctum.

Etruriæ urbs Centumcellæ, portu a Trajano Aug. refecto, & nomine imposito: inclyta, forte Civitas Vetus: a Saracenis diruta: a Gothis possessa, per Narsetem recuperata: Episcopatus honore cohonestata.

CAP. XXXI.

URbem in Etruria veterem satis constat fuisse jam olim *Centumcellas*; sed quo nomine ante Hadriani tempora vocaretur, nullus auctorum, quod certo sciam, expedivit: & puto, primus Antoninus, sive Scotus Anonymus in Itinerario eam hac voce compellavit. De ea C. Plinius eodem pæne seculo libr. 6. Epist. 31. ubi *Trajani villam ibi fuisse* scribit, & nos infra hoc libro probabimus. Nugatur, ac errat Flavius Blondus libr. 5. Commentar. Urbanor. *Centumcellæ, quarum meminit Plinius in quadam Epistola: Hadrianus, inquit, princeps, centum judicibus totidem cellas ædificavit, ad audiendas præsente se causas institutas*. Primo falsum est, quicquam Plinium de Hadriano Augusto Centumcellis agente scribere, sed de Trajano: deinde nihil tale de cellis illis commentitiis eo loci, jam proxime supra a me laudato, continetur. Portum hunc ingeniosissime describit Rutil. Numatian. libr. 1. Itiner.

Ad

Ad Centumcellas forti defleximus Austro,
Tranquilla puppes in statione sedent.
Molibus æquoreum concluditur Amphitheatrum,
Angustosque aditus insula facta tegit.
Attollit geminas turres, bifidoque meatu,
Faucibus arctatis pandit utrumque latus.
Nec posuisse satis laxo navalia portu,
Ne vaga vel tutas ventilet aura rates.
Interior medias sinus invitatus in ædes,
Instabilem fixis aëra nescit aquis.
Qualis in Euboicis captiva natatibus unda
Sustinet alterno brachia lenta sono.

Meminit & D. Paulinus Nolanus Carm. de Naufragio ad Cytherium pag. 526.

Sic iste Christo blandiente molliter,
Emensus asperum mare,
Longinquiorem portum ab Urbe adlabitur;
Cui Centumcellis nomen est:
Ac inde navi promovendus longius,
Intraret ut portum Phari.

Rutilii descriptio desumpta est ex C. Plinii Junioris verbis loco citato: *Sed mihi, ut gravitas cognitionum, consilii honor, suavitas simplicitasque convictus, ita locus ipse perjucundus fuit. Villa pulcherrima cingitur viridissimis agris, imminet litori, cujus in sinu quam maximus portus, velut amphitheatrum; hujus sinistrum brachium firmissimo opere munitum est, dextrum elaboratur. In ore portus insula adsurgit, quæ illatum vento mare objacens frangat, tutumque ab utroque latere decursum navibus præstet. Assurgit autem arte visenda, ingentia saxa latissima navis provehit: contra hæc alia super alia dejecta, ipso pondere manent, ac sensim, veluti quodam aggere, construuntur. Eminet jam, & apparet saxeum dorsum, impactosque fluctus in immensum elidit, ac tollit. Vastus illic fragor, cavumque circa mare, saxis deinde pilæ adjiciuntur, quæ procedente tempore enatam insulam imitentur. Habebit hic portus etiam nomen auctoris, eritque vel maxime salutaris; nam per longissimum spatium litus importuosum hoc receptaculo utetur*. Ex quibus liquet, portum hunc vocatum *Trajani*, & ne Ptolemæus decipiat, qui post Populonium Portum Trajani locat, nam idem ille Trajanus Augustus *Anconitanum portum* mirifice refecit, Centumcellensem de novo a fundamentis extruxit, hunc supero mari istum infero ornamentum futurum; quare uterque nomine Trajani venit, & sibi invicem linea veluti parallela respondent, ut jure *post Populonium* Ptolemæus *Portum Trajani* reposuerit, non jam Anconitanum intelligens.

Celebratur hæc urbs mora & incolatu Commodi Augusti. Æl. Lamprid. in eo, non multum post principium: *Auspicium crudelitatis apud*

apud Centumcellas dedit anno ætatis duodecimo; nam cum tepidius forte lotus eſſet, balneatorem in fornacem conjici juſſit, quando pædagogo, cui hoc juſſum fuerat, vervecina pellis in fornace conſumpta eſt. Ad quem locum Joann. Baptiſta Egnatius vaniſſima ignorantia fabulam Blondi repetit.

Ajunt, D. Auguſtino, libros de Trinitate inibi meditanti, puerum viſum, qui cochleari mare exhauriret, & in ſcrobem exiguum immitteret. Simon Majolus Dieb. Canicular. Colloq. 23.

A Gothis tempore Juſtiniani Imperatoris fuit occupata, ut fuſe deſcribit Procopius Cæſarienſis libr. 2. de Bello Gothico. Πόλιν ἐπιθαλασσίαν λόγου πολλοῦ ἀξίαν Κεντοκέλλας ὄνομα. *Urbem maritimam, longo ſermone dignam, Centocellas nomine.* Et paucis interjectis: Ἐστὶ δὲ ἡ πόλις μεγάλη καὶ πολυάνθρωπος, ἐν τᾷ Ῥώμης πρὸς Ἑσπέραν ἐν Τούσκοις κειμένη. *Eſt autem urbs magna, & populoſa, Romæ ad occidentem ſita in Tuſcis.* Sed Barbaros inde expulit Narſes Eunuchus patricius. Joan. Magnus Ypſalenſis libr. 14. Hiſtor. Gothor. Svenonumque cap. 18. *Nec Narſes poſt captam urbem in otio fuit, ſed ſolerti hoſtium inſectatione, primo Portuenſem urbem illis ademit, inde Centumcellas, & alia loca Urbi finitima.* Fuit autem Narſes Χαρτόφυλαξ, ſive σκρινιάριος, ut cum Suida conſentit Etymologici Magni Auctor: poſtea *Cubicularius*, ut habet Georgius Cedrenus: ac demum ad patriciatus honorem ſubvectus. Paul. Varnefrid. libr. 2. de Geſt. Longobardor. capp. 2. & 3. idque ob res glorioſe in Gothos geſtas, ut Hiſtoria eſt Miſcella Pauli Diaconi, & Joann. Aventini libr. 3. Annal. Bojor. pag. 199. Wingartenſis in Chronico pag. 217. *Totila Rex Gothorum Romam occupavit: hunc Narſes patricius, miſſus a Juſtino Minore, auxilio Longobardorum, interfecit.* Idem probat Inſcriptio, lapidibus pontis via Salaria inciſa, quam reperies in Commentariis meis ad Corippum libr. 3. de Laudib. Juſtini Minoris num. 6.

Armiger interea domini veſtigia luſtrans
Eminet excelsus ſuper omnia vertice Narſes
Agmina, & Auguſtam cultu præfulgurat aulam,
Comptus cæſarie.

Et libr. 4. num. ult.

Nec non enſipotens, membrorum robore conſtans,
Aſpectu mitis, non a gravitate benignus
Adſtabat Narſes.

Ad Centumcellas redeo: quas Saraceni funditus deleverunt, tempore Bernardi, Caroli Magni nepotis, ut hiſtoriæ ſequioris exequuntur Scriptores, & in his Fl. Blondus libr. 12. Hiſtoriar.

Hodie *Cincellas* vocant, ait Leander Alberti, & putatur *Urbs Vetus*, poſt cladem ſcilicet Saracenorum reparata, ac navale Pontificis Maximi: vocatumque prius *Caſtrum vetus*, ut oſtendit Inſcriptio Pii 2. Pontificis Maximi: idque probat variis rationibus Joſephus Caſtalio in Ruti-

Rutilium, cui adſtipulatur Collenutius (i). Alii tamen Civitatem Veterem volunt *Pyrgos* eſſe: in quibus Antonius Sabellicus 1. Decad. libr. 3. in principio, dum narrat, Sabbam, Maurorum ducem, portum in Tyrrheno litore oppreſſiſſe, qui Civitatis Veteris dicebatur, ſubdit: *Non deſunt, qui Centumcellenſem vocent, ab oppido, quod proximo loco Hadrianus Imperator, opere, & judiciis, ut Plinii teſtantur Epiſtolæ, inſtruxit. Auderem ego affirmare, Pyrgos veteres hos fuiſſe, quod & recens nomen urbis, quam Veterem dicunt, arguere videtur: Pyrgenſemque portum appellarem.* Eodem errore turpiter lapſus eſt, quo prius impegiſſe Blondum & Egnatium ſupra hoc capite eſt demonſtratum.

Meminit Anaſtaſius Bibliothecarius in Leone 4. *Multis cum lacbrimis, infinitiſque orationibus, Dominum, rerum omnium conditorem, deprecabatur aſſidue, ut in dono gratiæ ſuæ dignaretur oſtendere, quo in loco pro ſalute & liberatione crebro dicti Chriſtiani populi, Centumcellenſis Civitas mutari potuiſſet.* Quod de Saracenis, eam urbem occupantibus, eſt intelligendum; ipſe enim Anaſtaſius in Leonis ejuſdem vita pag. 289. *Præſul magnificus tota animi devotione peregit, ne Chriſtianus populus amplius in Centumcellenſi Caſtro ab hoſtibus deperiret, ſicuti ſæpe fieri ſolebat; nam per quadraginta annos muris diruta, & habitatore proprio deſtituta manebat, moreque beſtiarum, relictis ſedibus propriis ob timorem Saracenorum, ut uſque jam factum fuerat, per opaca ſilvarum, monteſque incognitos, ſua domicilia populus, qui relictus ab eis fuerat, dedicavit. In quibus etiam præ timore inimicorum, diebus ac noctibus, nec ſoporem oculis, nec ullam, juxta humanam conſuetudinem, quietem vel modicam habere poterat.* Sed ſuis apud Deum precibus Sanctiſſimus Pontifex hanc ab ea civitate peſtem eſt amolitus: & *Leopolim* novam urbem, duodecimo *a Centumcellis urbe* milliario, *conducto Centumcellenſis urbis populo*, erexit. Idem Bibliothecar. pag. 290.

Epiſcopalis ſedes antiquiſſima, & translata ea Civitatem Veterem, neſcio quando, nec quo auctore. Certe enim Centumcellenſes Epiſcopi non raro in Conciliis, & alibi leguntur. Ac primum Decretis Symmachi Papæ circa Annum 500. ſubſcripſit:

Molenſis, Centumcellenſis Epiſcopus.

Et Pelagius Papa ſcribit in Decreto Gratiani cap. 15. Diſtinct. 63.

Laurentio, Centumcellenſi Epiſcopo.

Ex

(i) Holſtenius in notis ad Cluverium ad pag. 482. Sic ait: Cincelle *ſunt loca plane diverſa. Diſtat enim* Cincelle a Civita Vecchia *7. p. m. & amplius. Sed Cluverius non obſervavit Centumcellas a Saracenis deſtructas, poſtea a Leone III. in colle iſto conditas, ubi nunc tota in ruinis jacent. Deſertum autem fuit novum hoc oppidum, civibus ad Veterem Civitatem reverſis. Atque inde haud dubie Centumcellenſi portui Civitatis Veteris nomen inditum. Rem totam accurate narrat Anaſtaſius Bibliothecarius in vita Leonis III. ſed paulo antequam a Saracenis deſtrueretur meminit Hadrianus I. Pontifex Civitatis Centumcellenſis cum portu Epiſt. 65. Cod. Carol. pag. 230.*

Ex quo capite non obſcure patet, præſidium ibi ætate illa fuiſſe, portui tuendo, *devotiſſimorum militum, qui illic in Centumcellenſi civitate conſiſtunt*. Plura libr. 6. hujus operis infra, ubi de Civitate Veteri.

Etruriæ Urbs Caſtrum Inui, a Pane ſic dicta, cum prius Caſtrum Novum vocaretur: in litore ſita, portu tamen carens.

CAP. XXXII.

EX Peutingeri tabula, & Antonini Aug. ſive Scoti Anonymi Itinerario ſupra a me laudato, conſtat *Caſtrum Novum* Etruriæ eſſe civitatem, in litore quidem poſitam, ſed tamen ſine portu. Ptolemæus Κάςρον νέον. *Caſtrum novum*. Servius Maurus Honoratus ad libr. 6. Æneid. pag. 441. Caſtrum hoc, neſcio cur *Novum* eo ſeculo appellarint: certe a Pane, qui *Inus* vocabatur, *Caſtrum Inui* eſt dictum (1). Igitur Servius: CASTRVM INVI *una eſt in Italia civitas, Caſtrum Novum dicitur: de hac autem ait, Caſtrum Inui, ideſt Panos, qui illic colitur. Inus autem Latine appellatur, Græce* Πὰν: *item* Ἐφύαλτης *Græce, Latine Incubo: idem Faunus, idem Fatuus, Fatuellus. Dicitur autem Inus, ab ineundo paſſim cum omnibus animalibus, unde & Incubo dicitur. Caſtrum autem Civitas eſt; nam caſtra numero plurali dicimus, licet legerimus in Plauto, Caſtrum Pœnarum*. Locus corruptus eſt a librarii manu, ſed facilis correctio; ſic enim legendum: *Inuus autem Latine appellatur*, non *Inus*. Et poſt *Ianuus ab ineundo*, non ut prius habebatur *Inus*. Nec minus depravatus eſt codex libelli de Orig. Gent. Rom. *Hunc Faunum, plerique Silvanum a ſilvis, Junium Deum, quidam etiam Pana vel Pan eſſe dixerunt*. Corrige omnino, & lege: *Silvanum a ſilvis, Inuum Deum*. T. Livius 1. Decad. libr. 1. *Pana Romani poſt Inuum vocarunt*. Virgilius loco laudato:

Pometios Caſtrumque Inui.

Geographi meminerunt in litoralis Etruriæ deſcriptione. Pompon. Mela libr. 2. cap. 4. *Pyrgi, Anio, Caſtrum Novum, Graviſcæ, Coſſa, Populonia, Cecina, Telamon, Piſæ*. C. Plinius libr. 3. cap. 5. non longe a principio, Italiæ latitudinem *a Caſtro Novo ad Hadriaticum mare ad Alſium, ad Tyrrhenum* metitur; quod ſi verum eſt, non eſt dubium, quin

(1) Cluver. libr. 2. Ital. Antiq. pag. 488. notat, Virgilium hoc loco tantum enumerare priſci Latii oppida, adeoque Servium non recte interpretatum Caſtrum Inui pro Caſtro Novo Etruriæ: & Servio, Rutilioque anſam erroris dediſſe, quod hoc tractu apud Cære oppidum Silvanus coleretur, qui idem erat ac Inus; fuiſſe vero Caſtrum Novum a Livio libr. 36. inter Colonias, quæ immunitatem a re navali non habuiſſent, commemoratum: & in Latino litore ſub Romanis etiam imperatoribus oppidum, nomine Caſtrum, extitiſſe inter Ardeam & Antium.

quin duæ ſint eo nomine urbes, una ad ſuperum mare, altera ad inferum, de qua nos. A Geographis ergo *Caſtrum Novum*, a Poëtis *Caſtrum Inui*, quod Inus, ſive Pan, paſtorum Deus, inibi coleretur, ut operoſe deſcribit Rutilius Numatianus libr. 1. Itiner.

Stringimus abſumptum fluctuque & tempore Caſtrum,
Index ſemiruti porta vetuſta loci.
Præſidet exigui formatus imagine ſaxi,
Qui paſtorali nomina fronte gerit.
Multa licet priſcum nomen deleverit ætas;
Hoc Inui Caſtrum fama fuiſſe putat.
Seu Pan Tyrrhenis mutavit Mænala ſilvis,
Sive ſinus patrios incola Faunus init.
Dum renovat largo mortalia ſemina fœtu,
Fingitur in Venerem pronior eſſe Deus.

Hodie penitus interiit, nec ubi fuerit loci, aut quando diruta, altum eſt, quod ſciam, apud auctores graviores ſilentium: atque ut hoc perplexum eſt, ita illud exploratiſſimum cuilibet, eam inter Pyrgos, & Centumcellas eo fuiſſe inferi maris tractu, quem importuoſum vocat Plinius Junior libr. 6. Epiſt. 30. in fine. Quare aliqui exiſtimarunt *ex Tarquiniæ urbis ruinis* hanc ſurrexiſſe, ut Jacobus Dalechampius ad Plinium loco laudato. Alii exiſtimant, hodie *Cornetum eſſe*, ubi olim *Caſtrum novum* extiterit, ad Martæ fluvii oſtium, in edito colle. Ita ſentit Nicolaus Erythræus in Indice Virgiliano, & Flav. Blondus in Italia Illuſtrata.

Celebris eſt hæc ortu *Gregorii* V. Pontificis Maximi, & *Georgio* Epiſcopo, qui ſymphoniam Eccleſiaſticam reformavit; ſed plura libr. 6. hoc opere infra expediam.

Etru-

(1) Cluver. Ital. Antiq. lib. 2. pag. 488. hujus Caſtri Novi veſtigia obſervaſſe tradit his verbis: *Millia a Centumcellis IIII. verſus Tiberim progreſſis occurrunt ingentia hodieque antiqui caſtelli veſtigia, fluctibus marinis tota obruta, ita uti non niſi tranquillo mari conſpiciantur.* Holſtenius in Notis addit, Caſtrum Novum fuiſſe, ubi nunc *S. Martinella*.

Etruriæ urbs Mœonia, antiquitate nobilissima: sedes Mœonum, seu Lydorum: hodie interiit penitus.

CAP. XXXIII.

INter civitates Etruriæ, temporum injuria, aut barbarorum sævitia funditus deletas, *Mœonia* potest jure memorari: cujus memoria ita interiit, ut ubi locorum, quave regionis parte fuerit, sit penitus inexploratum. Est vestigium in appellatione saltem; nam *Planum Mœani*, hodie *la Pianura di Meana*, non longe Vulsiniis. D. Anselmus ibi religiose colitur; ideo fuisse inter vetustissimas, nomen satis arguit; nam Tyrrheno Duce Mœones, seu Meones, ut habet Strabo, aut Lydi in Italiam descenderunt; quare Etrusci Mœonum nomine veniunt, ut in Oraculo illo libr. 8. Æneid.

. . . . . *o Mœoniæ delecta juventus.*

Uti ergo Tarchonti imperavit Tyrrhenus, duodecim principes civitates condere; ita credibile est, populo ipsi sedem constitutam aliquam, quæ communi gentis vocabulo *Mœonia* sit appellata, non in litore maris, ut opinor, sed in continenti, & mediterraneis Etruriæ. Sil. Italicus libr. 4. Punicor.

Ergo agitur raptis præceps exercitus armis
Lydorum in populos, sedemque ab origine prisci
Sacratam Corythi, junctosque a sanguine avorum
Mœonios Italis permixta stirpe colonos.

Et libr. 6. Punicor.

Atque inferre pedem, & Tyrrhenas sternere valles
Cædibus, & ripas fluviorum exire Latino
Sanguine fas fuerit, Tarpejum ascendere montem,
Murisque aspirare veto: quater inde coruscum
Contorsit dextra fulmen, quo tota reluxit
Mœonidum tellus.

Et libr. 10. Punicor.

Ille ope Mœonia, & populo succinctus Etrusco
Certabat pulsos per bella reponere Reges.

Nomine autem Mœonum populi varii veniebant apud Geographos, Phryges, Bithyni, Jones, Galatæ, Lydi, Pisidæ: alios omitto; unus erit satis Claudianus, atque omnium mihi instar, libr. 2. in Eutropium:

Tot populi quondam priscum cognomen & unum

Appellata Phryges, ſed quid non longa valebit
Permutare dies? dicti poſt Mœona Regem
Mœones.

Etruriæ urbs Blera in Mediterraneis: Epiſcopatus olim celebris: hodie penitus interiit: ejus incolæ Blerani, ſive Blerati.

CAP. XXXIV.

IN mediterraneis Etruriæ *Blera* erat urbs celebris, nec certo tamen aut loco, aut auctore: aliam ejusdem nominis habet Antonini, ſive Scoti Anonymi Itinerarium inter Beneventum, & Tarentum, quamquam in aliis Codicibus non *Blera* ibi, ſed *Plera* legatur. Ptolemæo eſt Βλήρα. Strabo libr. 5. pag. 156. Πρὸς δὲ ταύταις πολίχναι συχναὶ, Βληράτοι, καὶ Φερεντινὸν, καὶ Φαλέριον, καὶ Φαλίσκον, καὶ Νήπιτα, καὶ Στατωνία, καὶ ἄλλαι πλέιυς. Suſpectus locus; nam cum omnes ſingulari efferat, non eſt credibile, hanc unam voluiſſe plurali memoraſſe; ideo forte Βλήρατε ſcripſerat, ut in Codice Henrici Schrimgeri: *Tum crebra oppida, Blera, Ferentinumque, & Faleria, & Faliſca* (has tamen unam eandemque eſſe civitatem & nos ſupra oſtendimus, & diſerte Plutarchus, & Livius docent) *Nepet, Statonia, & alia plura.* Hanc Luitprandus, Longobardorum Rex, per vim a Romano Ducatu eripuit, atque divulſit. Anaſtaſ. Bibliothecar. in S. Zacharia in principio. *Pro eo ab eodem Rege ablatæ ſunt a ducatu Romano civitates quatuor, ideſt Ameria, Hortas, Polimartium, & Blera.* Locus eſt depravatus, ut ſæpe in illo auctore. Putarim legendum *Horta*, ut ſit eadem cum *Hortano* urbe, de qua infra. Quæ conjectura confirmatur ex ejusdem verbis in eodem paulo poſt: *Itineris longitudo per circuitum finium reipublicæ eundi uſque ad Bleranam civitatem, per partes Sutrinæ civitatis, per fines Longobardorum Tuſciæ, quia de propinquo erat, ideſt per Caſtrum Viterbium ipſe miſſus Regis Grimoaldus beatiſſimum Pontificem perduxit uſque ad Bleranam civitatem.*

Crudeliſſime hæc urbs a Deſiderio, ultimo Longobardorum Rege habita. Idem in S. Hadriano: *Nominatus Deſiderius Longobardorum Rex, ſuperbiæ & jactantiæ faſtu levatus, qua hora præfatas civitates Exarchatus Ravennatium abſtulit, confeſtim direxit multitudinem exercitus, & occupare fecit fines civitatum, ideſt Senogallienſis, Montefereti, Urbini, Eugubii, & ceterarum civitatum Romanorum: plura homicidia, & deprædationes, atque incendia in ipſis finibus perpetrantes. Nam in civitatem Bleranam dirigens generalem exercitum partium Tuſciæ, dum*

ipſi

ipsi Blerani in fiducia pacis ad recolligendas segetes, generaliter cum mulieribus, & filiis, atque familiis egrederentur, irruerunt repente super eos ipsi Longobardi, & cunctos primates, quanti utiliter in eadem civitate erant, interfecerunt. Ultima verba indubie sunt librarii inscitia corrupta, neque ullus est sensus. Sic tamen facilis est correctio: *Cunctos primates, qui utiles in eadem civitate erant;* ut sit sensus, Longobardos sævisse in omnes, qui arma ferre possent, imbelli vero sexui ac pueris pepercisse.

Hujus incolæ sunt *Blerati*, idest Βληράτοι apud Strabonem, vel *Blerani*, auctore Plinio libr. 3. cap 5. *De cetero Arretini Veteres, Arretini Fidentes, Arretini Julienses, Amitinenses, Aquenses cognomine Taurini, Blerani, Cortonenses, Capenates, Clusini novi, Clusini veteres.* Corruptus codex Anastasii Bibliothecarii in D. Gregorio 2. pag. 100. de Tiberio Petasio, qui per fraudem quasdam Etruriæ civitates occupavit: *Leviores quoque decipiens, ut Mantuarianenses, Lunenses, atque Bledani ei sacramenta præstitissent.* Sed leve mendum, & legendum: *Mantuarianens, Blerani, atque Lunenses,* facili sequela.

Episcopatus hic sedes, & plerique præsules magni hic nominis. Ac primum in Decreto Anastasii Papæ vitiose scriptum reperio:

Maximus, Blenarus Episcopus.
Pro quo certo substituendum.

Maximus, Bleranus Episcopus.
In Decreto Symmachi Papæ, ut est in Codice Canonum Ecclesiæ Romanæ pag. 576. Idem etiam subscribit: *Maximus Bleranus*. Et in Constitutis Papæ Gregorii Junioris, in eodem Codice etiam, subscribit.

Joannes, Bleranus Episcopus.
Rursusque in eodem Codice Decretis Gregorii Papæ subscripsit pag. 613.
Joannes, Episcopus sanctæ Ecclesiæ Bleranæ.
Hodie *Bieda*, sive, ut alii placet, *Bleda*, & nominis, & oppidi vestigia retinet, Roberto Cenali, ac Volaterrano auctoribus. Unde oriundus erat Rainerius, Crescentii filius, qui Canonicus Regularis Lateranensis, Monachus Cluniacensis, ac S. Laurentii extra muros Abbas, Cardinalis a Gregorio VII. creatus est, ut Alfonsus Ciacconius Tom. 1. pag. 337. testatur; postea Pontifex Maximus electus anno millesimo nonagesimo nono, dictusque *Paschalis* secundus. Male illum Franciscus Joannetus Flaminia oriundum: ac alii Romanum credidere, ut arguit Ant. Massa Galesius libr. de Gestis Faliscorum ad finem.

Etru-

Etruriæ urbs Polimartium prope Bleram: Episcopatus.

CAP. XXXV.

INter eas Civitates, quæ turbinem Longobardici belli sustinuerunt, & in fide Ecclesiæ Romanæ substiterunt, *Polimartium* recensetur: sive *Polimatrium*, ut in Conciliis sacris scribitur: aut denique *Polymartium*, hodie *Bomartio*, ut in suo thesauro testatur Abrahamus Ortelius, Paul. Varnefridus libr. 4. de Gest. Longobardor. cap. 8. *Hac etiam tempestate Romanus Patricius, & Exarchus Ravennæ, Romam properavit, qui dum Ravennam revertitur, recepit civitates, quæ a Longobardis tenebantur, quarum ista sunt nomina: Sutrium, Polimartium, Horta, Tudertum, Ameria, Perusia, Luceolis, & alias quasdam civitates*. Anastas. Bibliothecar. in D. Zacharia. *Pro eo ab eodem Rege ablatæ sunt a Romano Ducatu civitates quatuor, idest Ameria, Hortas, Polimartium, & Blera*. Pro *Hortas*, in ora erat libri adnotatum *Ortas* sed revera *Horta* legendum est, sive *Hortanum*, ut infra dicam hoc libro.
Episcopi hic sedes, nam Decretis Gregorii Papæ subscribit,

Majorinus, Polimartii Episcopus.
Hodie sub Balneoregiensi consistit Episcopo. Hinc ortus Romanus Pontifex *Sabinianus*, qui circa annum 604. electus est. Fl. Blondus in Italia Illustrata, Anastasius Bibliothecarius: *Sabinianus, natione Tuscus, de civitate Ulera*, sed scripserat ille *Blera;* facilis enim B. in V. permutatio, ut Quintilianus docet libr 1. cap. 4. Institut. & exemplis confirmat eruditiss. Petrus Victorius libr. 14. Variar. Lection. cap. 3. Et in veteri Lapide apud Clariss. D. Petrum Roncionium, Metropolitanæ Pisanæ Canonicum, & Juris Cæsarei professorem doctiss.

BENE. BALEAS. QVI.
ME. SALVTAS.

Et in ponte Salariæ Viæ, tertio ab Urbe Roma lapide, & alia exempla passim:

Quam bene curbati directa est semita pontis.

Certe illum, non ut Blondus Polimartio, sed Blera oriundum facit Alfonsus Ciacconus Tom. 1. *Sabinianus, Boni filius, Bleranus Tuscus;* sed penes eos sit fides: ego te ad Antonii Massæ Galesii J.C. librum ablego de rebus Faliscorum, cujus diligentiæ patria non parum debet.

Etru-

Etruriæ civitas Manturanum, in eodem cum Blera & Polimartio tractu: in Patrimonio D. Petri continebatur: Episcopatus.

CAP. XXXVI.

IN eodem hoc tractu, in via Flaminia, est *Manturanum*, antiquæ nobilitatis civitas, ut Ant. Massa scriptione de Rebus Faliscorum disseruit. Meminit in Gregorio II. pag. 100. Anastasius Bibliothecar. *Igitur Exarcho Romæ morante, venit in partibus Tusciæ in Castrum Mantuarianense quidam seductor, nomine Tiberius, cui cognomen erat Petasius, qui sibi Regnum Romani Imperii usurpare conabatur*. In quibusdam Codicibus erat Manturianense: in aliis vero rectius, & historicæ fidei convenientius *Maturanense*. Hæc civitas, una cum multis aliis, Patrimonium D. Petri dicta, cessitque Pontifici Romano donante Constantino, ut scribit auctor Paleæ in Decreto Gratiani cap. 14. Dist. 96. sive concessione Luitprandi, Longobardorum Regis: seu denique longa possessione, quam circa annum Domini 817. Ludovicus primus Imperator confirmavit, ut ex Pacto palam est cap. 30. Dist. 63. *Ego Ludovicus Imperator Augustus statuo, & concedo per hoc Pactum confirmationis nostræ tibi Beato Petro Principi Apostolorum, & per te Vicario tuo, domino Paschali, Pontifici, & universali Papæ, & successoribus ejus in perpetuum, sicut a prædecessoribus nostris usque nunc in vestra potestate, & ditione tenuistis, & disposuistis Romanam civitatem cum ducatu suo, & suburbanis atque viculis omnibus, & territoriis ejus montanis, & maritimis litoribus, & portubus, seu cunctis civitatibus, castellis, oppidis, ac villis in Tusciæ partibus*. Huc usque Pactum Imperatoris: in quo MS. in Bibliotheca Vaticana civitates hæ numerantur: *Portus, Centumcellæ, Cære, Manturanum, Blera, Sutrium, Nepa, Castellum, Gallesium, Orta, Polimartium, Ameria, Tuder, & Perusium cum tribus Insulis*. Atque hanc Ludovici confirmationem Henricus Secundus Imperator comprobavit Benedicto nono, ut sit mirum, in historiis quemquam adeo cæcutire, ut audeat Sanctissimi Domini Pontificis Romani legitimam possessionem, tot Imperatorum pactis comprobatam, vellicare, aut usurpationem appellare. Sed quid non hæretica improbitas hoc infelici seculo possit? Ego ad alia pergo.

Hodie dubito, an quicquam restet. Certe altum video apud Geographos modernos ea de re silentium: nec constat, quando, aut a quo Pontifice jus acquisierit Episcopatus, aut quando sedes alio translata; reperio tamen in Decreto Gregorii Papæ:

Op-

Opportunum, Manturanensem Episcopum.
Et in Codice Canonum Ecclesiæ Romanæ, pag. 612. *Opportunus, gratia Dei Episcopus Sanctæ Ecclesiæ Manturanensis, huic constituto, a nobis promulgato.* Male ibi legebatur *Maturianensis*: & indoctus quidam ad oram libri notarat *Minturnensis*.

Etruriæ urbs Horta, sive Hortanum, aut Ortana, sive Birtona: & ipsa in Patrimonio Divi Petri comprehensa: a D. Leone Pont. IV. reparata.

CAP. XXXVII.

IN eadem donatione Constantini Augusti, & aliorum Imperatorum confirmatione *Horta* sive *Orta*, aut *Hortanum* urbs comprehendebatur, ut ex superiori capite abunde est probatum. Et ne quis erret, *Hortinæ classes* Virgilio in libr. 7. Æneid. in Latio sunt populi: ut & *Hortenses* populi in Latio, & alii ejusdem nominis in Umbria, putanturque a quibusdam *Urbinates*. Anastas. in Benedicto III. *Conceptum habentes consilium cum aliis quibusdam Romam egressi nobilium, idest Gregorio, Christophoroque magistris militum, obviam quasi Imperatoris Legatis profecti sunt: Hortamque properantibus urbem, fidelitatis sacramentum, quod fecerant almifico Benedicto, parvi pendentes obliviscentesque, electo damnato se conjunxerunt.* Hanc civitatem Luitprandus, Longobardorum Rex, Romanæ exemit dictioni. Idem Anastasius in S. Zacharia pag. 107. *Ab eodem Rege ablatæ sunt a Romano Ducatu civitates quatuor, idest Ameria, Horta, Polimartium, & Clera.*

Hanc urbem, longa collapsam vetustate, D. Leo IIII. Pontifex restauravit. Idem Anastasius in eo pag. 283. *Hortanæ, & Amerinæ, valde antiquarum civitatum, quarum muri ac portæ præ nimia vetustate temporum usque ad solum ceciderant, & funditus destitutæ manebant, quas modo fures, modo latrones ingredi patentibus aditis, nullo resistente custode, facilius ingrediebantur, ipse adeo solertissimus Præsul, tantam civitatum prædictarum noscens incuriam, eas, quas prætitulavimus civitates, hortatu suo, ac studio, muris novis, portisque, prioribus minime dissimilibus, ad pristinum locum, statumque, gratia corroboratas divina, reduxit. In quibus modo civitatibus exaratis, cives, & ab inimicorum insidiis melius securi inhabitant, & fures ac latrones, ac dictum est, clausis muris ac portis, nullum damnum, furtum, tam noctibus, quamque diebus de cetero vale-*

valebunt inferre. Locus fœdiſſime corruptus, ac pene dixerim, depoſitus; nam quid illud *ingredi*, ac *ingrediebantur?* Et illa quid aut ſenſus probabilis, aut Latini ſermonis ſonant, *furtum tam noctibus, quamque diebus de cetero?* Optandum ſane foret, eum Scriptorem aliquis eruditorum reſtitueret ſibi; nam cum octava Synodus, actione 1. ut eſt in Decreto Gratiani cap. 2. Diſt. 64. eum *Latinæ Græcæque linguæ peritum* vocet, non eſt alius uſpiam ſcriptor, qui majoribus, aut pluribus, aut minus tolerandis ſcateat mendis: neſcio, an ævi vitio, an librarii incuria contigerit. Sed ad Hortanum revertor.

Antiquiſſimam urbem appellavit modo Anaſtaſius, & confirmat T. Livius, qui eam Ortonam vocat 1. Decad. libr. 3. *Minutius contra Sabinos profectus, non invenit hoſtem: Horatius, cum jam Æqui, Corbione interfecto præſidio, Ortonam etiam cœpiſſent, in Algido pugnat*. Ubi Livius non Hortanum, ſed Ortonam nominat. Floruiſſe ævo Plinii videri poſſet; nam in Nomenclatura urbium Etruſcarum libr. 3. cap. 5. *Fæſulæ, Ferentinum, Feſcennia, Hortanum, Herbanum, Nepet, Novem pagi, Præfectura Claudia*. Magna ejus Antiquitas; nam in Romana Synodo ſub Zacharia Papa anno 749.

Theodorus, Ortenſis Epiſcopus habetur, ut in Epiſtolis S. Bonifacii extat Epiſt. 134. Tom. 8. Biblioth. SS. Patrum.

Eandem eam eſſe cenſent cum Βιρτῶνα, *Birtona*, cujus apud Dionyſium Halicarnaſſeum libr. 10. mentio; ſed illa non in Etruria, verum in Latio. Ubi autem loci Hortanum fuerit, aut quando jus civitatis amiſerit, aut quomodo hodie vocetur, non liquet (1).

Etruriæ urbs Herbanum: penitus interiit: putatur Oropitum, & Urbs Vetus vocari: Epiſcopatus.

CAP. XXXVIII.

INter florentes olim Etruriæ priſcæ urbes reponunt *Herbanum*. C. Plin. libr. 3. cap. 5. ſic eas enumerat: *Fluentini, præfluenti Arno appoſiti, Fæſulæ, Ferentinum, Feſcennia, Hortanum, Herbanum, Nepet, Novempagi, Præfectura Claudia, Foro Clodii, Piſtorium*. Ex his liquet, in mediterraneis fuiſſe; nam urbes maritimas antea enumeraverat. Putant viri docti eſſe *Oropitum* in Itinerario Antonini Auguſti, ſive Scoti Anonymi. Modernis cenſetur *Orvieto*, aliis *Urbs Vetus*, ut Abrahamo Ortelio viſum; ſed non facile aſſentior, quippe hanc urbem penitus pe-

(1) Qui plura de hac urbe deſiderat, videre poteſt C. V. Juſti Fontanini Libros duos de Antiquitate Hortæ, editos Romæ 1708.

triisse, Urbem Veterem fuisse olim Centumcellas, superius hoc loco probatum. Sunt etiam, qui *Urbeventum* existimant a Procopio Cæsariensi libr. 2. Belli Gothic. vocari: aut, ut in aliis editionibus, *Urbeventanum*: quod vero propius est; atque ita, nec *Orvietum* esse, ratio convincit; nam Orvietanus Episcopus alius est; ut libr. 6. infra hoc opere dicetur. Corrigendus iterum Anastasius Bibliothecarius in Leone III. pag. 189. *Ecclesiam vero Beati Pauli Apostoli, quæ vocatur Conventus, sitam in territorio Orbetano, infra fines Suanenses, & Clusinenses, seu Tusciamenses, atque Castritana, quæ pro nimia vetustate jam immarcuerat, atque in ea pecudes refugium faciebant, nec non & ex ea reliquiæ ablatæ fuerant, idem Sanctissimus præsul Pontifex mundari præcepit, & omnia sarcta tecta ipsius in porticibus noviter restauravit.* Legendum est: *sitam in territorio Orbevetano;* facilis enim intermediæ syllabæ omissio. Et paucis interjectis lege: *quæ præ nimia vetustate jam emarcuerat.* Episcopatus hic sedes, sed nescio quando, aut a quo instituta: quo, aut quando alio translata, nisi Leandro Alberti assentiamur, qui *Orvieto* hodie *Hurbeventanum* putat esse, sive *Herbanum*, aut *Harbanum;* atque ita communes erunt utrique urbi præsules. Certe Gregorius Papa scribit cap. 1. de Clerico ægrotante vel debilitato, in Decreto,

Candido, Episcopo Urbevetano.

Et quia viri docti animadverterant, *Oropitum* esse *Herbanum* Plinii, in Itinerarii tabula, ideo Annius Myrsilum Lesbium supposuit, apud quem in Libello Spurio *de Origine Tyrrhenorum* urbem nominat *Oropiten*.

Etruriæ urbs Turrena, sive Tyrrhena, aut forte Tyrsena, in mediterraneis: hodie interiit.

CAP. XXXIX.

IN mediterraneis Etruriæ ad ripas Tibridis erat *Turrena*, a turribus forte nomen sortita: sive, ut aliis placet, *Tyrrhena*, a gente Lydia, quæ cum Tyrrheno duce, ut sæpissime adnotatum, in Italiam descendit: eadem forte & *Tyrsena;* nam *Tyrrheni*, *Turrenique*, ac *Tyrseni* idem valent, ut libr. 1. supra hoc opere cap. 3. observatum. Male Leander Alberti in Etruria pag. 74. & iterum pag. 79. *Turrenam Mæoniam* appellat, quasi eadem sit civitas, cum duæ sint urbes, ut supra hoc libro patet. *Lycabantem* quendam memorant Poëtæ, qui inter nautas fuerit Tyrrhenos, a Baccho in Delphinos mutatos. P. Ovid. libr. 3. Metamorph. fab. 8.

> *Non tamen hanc sacro violari pondere pinum*
> *Perpetiar, dixi, pars hic mihi maxima juris,*

Inque

Inque aditu obsisto, furit audacissimus omni
De numero Lycabas, Tusca qui pulsus ab urbe
Exilium dira pœnam pro cæde luebat.

Cato ille spurius, urbem hanc *Turrenam Augustalem* appellat, mare cœlo miscens: ac deinde *Surenam* ait esse. Leander Alberti *Burniam* contendit ex ejus ruderetis extructam. Utcumque sit, certe constat, ut eo seculo conditas urbes alias plerasque, ita hanc penitus excisam, seu barbararum gentium injuria, totam Italiam truculentissime vastantium, seu temporis longa & cariosa, ut ita dixerim, senectute.

Etruriæ urbs Larthenianum: Regum sedes: ab ea vicus Romæ nomen habuit: hodie nulla ejus vestigia extant.

CAP. XL.

Antiquæ Etruriæ & *Larthenianum* urbs, olim, ut videri posset, Metropolis apud Antiquarios reperitur, & in hoc quidem Mediterraneo tractu; adamussim tamen, ubi loci ea fuerit, nemo hactenus expedivit. Nomen indubie habet a *Larthibus, tertii stemmatis principibus*, ut libr. 1. hoc opere supra cap. 12. docui. Celebritatem hujus urbis loquitur *Vicus* Romæ *Larthenianus*, vel quod Larthenianum dimitteret, vel quod Lartheniani incolæ eam urbis partem incolendam, sub fœdus Romanorum & Etruscorum, susceperint: quod de Vico Tusco alibi hoc opere est ostensum.

Fabius ille Pictor suppositius *Enianum* prius vocatam tradit; sed mihi nugæ fidem non faciunt. Hodie volunt *Martheniano* appellari Leander & Annius, sed nullo idoneo auctore, & similes amant labra lactucas. Nonnullis est *Pontiana*: aliis est *Civita Castellana*: neque desunt, qui *Vejos* audeant asseverare olim dictam; sed, ut reor, imperitissime; nam prior Lartheniani fuit auctoritas & appellatio, quam Vejorum: & non fuisse *Vejos* egregie probat Antonius Massa Gallesius libr. de Rebus Faliscorum. Videtur certe præcipua quædam, ac dignitate prima fuisse, ut *a Larthibus Larthenianum*, velut in Galliis *Borboniam*, urbem celebrem, a Principibus Borboniis vocatam historiæ produnt.

Etruriæ urbs Nepe, ſeu Nepet, Cives Nepetes, ac Nepeſini: Municipium, ac Colonia, & Reſpublica, Ducatus: præclara ejus geſta, ac opes eximiæ: Epiſcopatus: Inſignia Scorpius.

CAP. XLI.

IN Mediterraneo Etruriæ tractu Plinius libr. 3. cap. 5. *Nepe* ponit, uti & Strabo libr. 5. pag. 156. Βληράται, ϗ Φερεντινὸν, καὶ Φαλέριον, ϗ Φαλίσκον, καὶ Νέπιτα, καὶ Στατωνία, καὶ ἄλλαι πλέιους. *Blerates, & Ferentinum, & Falerium, & Faliſca, & Nepet, & Statonia, & pleræque aliæ*. Magna in hoc nomine apud Scriptores varietas, & neſcio an major in ullo alio. Latinis eſt *Nepe*, ſed & *Nepet*, interdum *Nepete*: Græcis Νέπετος, ut Πραίνεςος: denique & Νέσπετος, *Nepetos, & Neſpetos*; ſed ultimæ duæ appellationes ſunt corruptæ: & Priſcianus Cæſarienſis docet, *Nepet* eſſe germanam ſcriptionem; nihilominus tamen eadem eſt in lapidibus diſcrepantia; nam in uno (1).

HERENNIAE. C. F. IVSTAE
M. APISTIVS. M. F. PAL. SABINVS. DVVMVIR
VEIOS. IIIIVIR. NEPETE
VXXORI. SANCTISSIMAE
ET. PIENTISSIMAE. ET
DE. SE. OPTIME. MERITAE
TESTAMENTO. FIERI
IVSSIT

Eſt & aliud fragmentum marmoris candidiſsimi Romæ in ædibus Coritianis prope forum Trajani, ſed mutilum, & mancum (2).

.:.:.:.: SERGIO. PAVLO. II. COS
.:.:.:.: RIB. V. SEDEM. EXTRVCTO. TRIBVNALI
.:.:.RIO. MILITES... INFRA. SCRIPTI. FECERVNT

.:.:. ITE. COS. SEX. BOLANIVS. QVINTIANVS. TAR
.:.:. TVS. PATAV. M. TINTORIVS. KALENDINVS. CAPVS
.:. A.

(1) Apud Grut. pag. 359. num. 1. (2) Apud eundem pag. 170. num. 1.

...... A. BONON.	P. FABIVS. SATVRNALIVS. PATAVIO
...... NE. COS.	Q. ROMANIVS. CHARITO. MEDIOL
...... FIDENT.	M. BRITTIVS. SECVNDVS. NEPE
....	STRATO. BERVA

Nominis ratio deſumpta videtur ab inſigniis, in quibus *Scorpius*, *qui Nepa dicitur*. Plautus apud Feſtum libr. 11. Cicero libr. 5. de Finib. bonor. & malor. apud Nonium Marcellum cap. 2. num. 592. quod ſi verum eſt, falſum neceſſario oportet eſſe, quod habetur apud Stephanum libr. de Urbibus ex libr. 13. Dionyſii Halicarnaſſei: Νέσπετος, πόλις Ἰταλίας. Διονύσιος τρισκαιδεκάτῳ Ῥωμαϊκῆς ἀρχαιολογίας, τὸ ἐθνικὸν, Νεσπεσῖνος. *Neſpetos*, *urbs Italiæ*. *Dionyſius decimo tertio* (interiit hodie, magna rei literariæ jactura) *Romanæ antiquitatis*. *Gentile eſt Neſpeſinus*. Sed corrigendum; certo enim ſcripſerat Stephanus Νέπετος, *Nepetus*. Nec minus errat Fl. Blondus in Etruria Illuſtrata pag. 59. qui *Nepeſum* civitatem appellat. Epitaphium, paulo infra apponendum, videatur: & Anaſtaſius Bibliothecarius in S. Silveſtro pag. 22. *Sub civitate Nepeſina*.

Nepet fuit municipium tertii generis. Feſt. Pomp. libr. 11. in *Municipium*. *Tertio cum id genus hominum definitur, qui ad civitatem Romanam ita venerunt, uti municipia eſſent ſua cujuſque civitatis & Coloniæ, ut Tiburtes, Præneſtini, Piſani, Arpinates, Nolani, Bononienſes, Placentini, Nepeſini, Sutrini, Lucenſes*. Vetuſta Inſcriptio (1).

....

....

NESTORI
AVG. NEPETE
HIC. LVDOS. FECIT
ET. DEDICATIONE
STATVAE. PATRONI
QVAM. IPSE. POSVIT
ET. CLVPEI. SVI. ITERVM
MVNICIPIBVS. NEPESINIS
EPVLVM. DEDIT

Jus etiam Coloniæ obtinuit, deductis eo anno Urbis Conditæ 381. Vell. Patercul. libr. 1. Hiſt. Rom. *Poſt ſeptem annos, quam Galli Urbem ceperunt, Sutrium deducta Colonia eſt: & poſt annum, Setina: novemque interjectis annis, Nepet*. Jul. Frontin. libr. de Coloniis. *Colonia Nepenſis, alias Nepis, eadem lege ſervatur*. (In quibusdam aliis editionibus habetur, *ſeratur*) *qua agri Faliſcorum*. Obiter T. Livius 3. Decad. libr. 7. *Triginta tum Coloniæ populi Romani erant, ex his duodecim cum omnium legationes Romæ eſſent, negaverunt Conſulibus, eſſe, unde mili-*

(1) Apud Gruter. pag. 441. num. 7.

milites pecuniamque darent. Eæ fuerunt Ardea, Nepet, Sutrium, Circeii, Alba, Carſeoli, Sueſſa, Sora, Setia, Cales, Narnia, Interamna.

Honorem etiam Reipublicæ eam habuiſſe, ex verbis Feſti Pompeii, ſatis ſupra adductis, patet. Accedit vetus marmor, quod etiamnum hodie in Foro Nepeſino videtur(1).

D. N. GALERI
O. MAXIMI
NO. NOB
CAES
PRINCIPI. IVV
R. P. NEPESINO
RVM

Sed & Ducatus titulo inſignem fuiſſe, declinante Romano Imperio, ſub Exarchatu reperio, ducemque ejus *Totonem* nominari apud Anaſtaſium Bibliothecarium in Stephano IIII. ubi memorabile ejus facinus recenſet: *At vero Paulus Papa in ægritudine poſitus, cum nondum adhuc ſpiritum exalaret, illico Toto quidam Dux, Nepeſinæ civitatis dudum habitator, cum ſuis germanis Conſtantino, Paſſino, & Paſchale aggregantes, tum ex eadem Nepeſina, tumque ex aliis Tuſciæ civitatibus, multitudinem exercitus, atque catervam ruſticorum, ingredienteſque per portam Beati Pancratii in hanc Romanam urbem, atque in domo antedicti Totonis armati aſſiſtentes, elegerunt ibidem ſubito Conſtantinum fratrem Totonis, laicum exiſtentem, quem cum armis plurimi eorum loricis induti latrocinantes in Lateranenſe Patriarchium introduxerunt.* Vide narrationem ibidem continuatam, & ſucceſſum. *Toconem* vocat Marianus Scotus libr. 3. Chron. ad annum 767.

Cives hujus ſive incolæ Procopio libr. 3. Belli Gothic. ſunt *Nepetes*; Latinis vero omnibus, quod ſciam, quocumque ſeculo *Nepeſini*. Male in Codice Stephani antea laudati Νεσπεσῖνοι, *Neſpeſini*: corrigendum Νεπεσῖνοι, *Nepeſini*. Tit. Livius 1. Decad. libr. 5. *In agro primum Nepeſino cum Phaliſcis & Capenatibus ſigna confert* Furius Camillus dictator factus: Vetus Inſcriptio in ejusdem civitatis foro(2).

IMP. CAESARI
L. SEPTIMIO. SEVERO
PERTINACI. AVG
PONTIF. MAXIM
TRIB. POT. II
IMP. IIII. COS. II
P. P
NEPESINI. OPTIMO

FOR-

(1) Apud Gruter. pag. 280. num. 5. (2) Apud eundem pag. 263. n. 3.

FORTISSIMOQVE. PRIN
CIPI. SVO. DEVOTI

Quanta, & quam glorioſa ejus urbis, florentibus Etruſcorum rebus, fuerit potentia, ex multis Scriptorum veterum teſtimoniis liquet. Ac primum quidem Camillus recens Dictator creatus in Nepeſino agro oppoſitas reperit hoſtium vires. Liv. loco jam proxime ſupra laudato. Et Etruſci eo monimento uſi adverſus Romanorum potentiam. Idem libr. 6. 1. Decad. Et in auctores deditionis ſecuri animadvertitur. Ex eodem loco. Sed & 1. Decad. libr. 10. *Ab Sutrio, & Nepet, & Faleriis legati auctores, concilia Etruriæ populorum de petenda pace haberi, totam belli molem in Samnium averterunt*. Et 3. Decad. libr. 9. *Itaque nihil prius referre conſules paſſi, decreverunt, ut conſules magiſtratus, denoſque principes, Nepet, Sutrio, Ardea, Calibus, Alba, Carſeolis, Sora, Sueſſa, Setia, Circeis, Narnia, Interamna (eæ namque Coloniæ in ea cauſa erant) Romam excirent*. Celebrem hujus expugnationem deſcribit ex vetuſta hiſtoria M. Antonius Coccius Sabellicus Ennead. 4. libr. 1. pag. 662. Egregiam etiam operam Æneæ & Trojanis præſtitit. Sil. Italic. libr. 8. Punicor.

Hos juxta Nepeſina cohors.

Epiſcopalis hic ſedes, antiqua ſane, & nobilis, cujus hos præſides, qui ſequuntur, obſervavi. Ac primum circa annum Salutis 464. Decretis Hilari Papæ ſubſcripſit

Projectius, Nepeſinus Epiſcopus.
Et circa annum 500. Decretis Symmachi Papæ ſubſcripſit

Felix, Nepeſinus Epiſcopus.
Idemque alteri ejuſdem Papæ decreto ſubſcripſit, ut eſt in Codice Canonum Eccleſ. Romanæ pag. 577. Et circa ann. Sal. 716. Decretis Gregorii II. ſubſcribit, ut in eodem Codice habetur pagg. 607. 613.

Georgius, Nepæ Epiſcopus.
Anno etiam 772. obiit, cum ſubſcripſiſſet anno 761. Conſtituto Pauli Papæ,

Joannes, Nepenſis Epiſcopus.
Cujus epitaphium, licet eo ævo conveniens, ac barbarum, adſcribam, ut hodie legitur marmori inciſum in Monaſterio S. Sabæ Romæ:

Hoc humata jacent Joannis membra ſepulchro,
Qui Nepe fuerat præſul in urbe quidem.
Ne nepa ſæva ſibi noceat, ſuccurre Redemptor,
Et quæ commiſit crimina . . . . . .

Nem-

Nempe loco ſancto voluit ſepelirier justo,
Quo per hos ſanctos inveniat requiem.

Extenſum per Θ. P. Q. F. V̄. *conexa.*
Chriſti annum monſtrant, quo tranſiit iſte ſacerdos.
Obiit in pace Ī̄I. K̄L. *Nov.*

Denique in Orientem miſſus ad Photii conatus inhibendos

Stephanus, Nepeſinus Epiſcopus,
Cujus celebre nomen in Synodo octava, Actione 1. ut habetur cap. 2. Diſt. 63. Decreto Gratiani: & meminit Gulielmus Bibliothecarius in Hadriano II. pag. 332. & rurſus pag. 337.

Hodie nomen ea civitas retinet, licet ſplendorem priſtinum amiſerit.

Etruriæ urbs Galleſium, & ipſa in mediterraneo tractu: deleta hodie: condita a Gallis, aut Halæſo: Epiſcopatus.

C A P. XLII.

IN eo tractu Tuſciæ, qui longe a mari recedit, ultra Nepet, inter Tiberim & Hortanum, non procul Faleriis antiquis, *Galleſium* erat, Tibride interjecto, duobus millibus paſſuum a Sabinis diſſita. Ortum habuit a conditoribus Gallis, qui pleraſque alias in Italia urbes ſub initia Romæ invaleſcentis condiderunt; quare *Galleſium* videri poterat appellatum, quaſi *Gallorum urbs*. Sed parum probabilis eſt ea conjectura, quandoquidem numquam in Etruriam penetrarant Galli, ut urbes condere poſſent; nam poſt Urbem captam penitus ſunt deleti, ut ex hiſtoriis liquet, & nos hoc opere oſtendimus. Non tamen negaverim, veriſimile eſſe, Gallos Urbe capta victores, antequam a Camillo funderentur, potuiſſe aliquod munimentum & propugnaculum excitare; ſed ſilent Scriptores. Antonius Maſſa J.C. hinc oriundus, libr. de Rebus Faliſcorum, *Galeſium* putat a Græco *Alæſo* conditam, de quo nos plene libr. 2. ſupra hoc opere cap. 31. atque ita G. literam a poſteris facile additam, ut pro *Haleſana*, aut *Aleſana* civitate, Galeſana ſubſtituatur. Argumentum validum a ſitu; nam *Pomarii* colles ſunt in eo tractu, quos memorat Ovidius:

Cum mihi pomiferis conjux foret orta Faliſcis,
Mœnia contigimus victa, Camille, tibi.

Gran-

Grande moræ pretium, ritus cognoſcere quamvis
Difficilis clivis huc via præbet iter.

Hæc una eſt ex civitatibus, quas *Patrimonium Petri* appellant: donavitque Conſtantinus Imperator D. Silveſtro Pontifici, & donationem eam alii Imperatores confirmaverunt, maxime Ludovicus primus, ut clarum eſt ex cap. 30. Diſtinct. 63. in Decreto Gratiani. In cujus Privilegio MS. in Biliotheca Vaticana numerantur civitates quatuordecim, cum tribus inſulis, ſcilicet: *Portus Centumcellæ, Cære, Manturanum, Blera, Sutrium, Nepa, Caſtellum, Galleſium, Orta, Polimartium, Ameria, Tuder, & Peruſium.* Extant & originis illius annoſæ non obſcura veſtigia in fonte, manu cavato canali defluente, qui *Haleſanus* audit. Aëris ſalubritatem, camporum feracitatem, loci ipſius inexpugnabilem ſitum, pluribus, libro toties laudato, Antonius Maſſa extollit.

Epiſcopi ſedem hic fuiſſe, certo affirmare poſſum; ſed quando, aut quo auctore alio ſit translata, non facile expedierim; niſi ab Alexandro IIII. Pontifice factum dicamus, qui eam *Caſtellanæ* conjunxit. Illud certe liquet, Concilio Romæ habito ſub Martino I. Pontifice anno 863. ſubſcripſiſſe

Dominicum, Galleſii Epiſcopum.

Sed poſtquam Epiſcopalis honor ereptus eſt, Comitatus titulus conceſſus a Joanne XXIII. & Alexandro VI. Pontificibus. Jacobus Papienſis Cardinalis Commentariorum libr. 5.

Celebris hæc urbs Sanctis ſuis, licet nulla ſit illorum Martyrologio Romano mentio; at anno 1154. ab Hadriano IIII. in Divorum numerum eſt relatus, & Galleſii cultus 8. Auguſti

D. Famianus, Colonienſis.

Nec minus religioſe colitur

D. Gratilianus Martyr.

Etruriæ urbs Statonia: olim Præfectura: incolæ Statones, & Statonienses: vino generoso nobilis: hodie interiit: forte Scarlino: Lapidicinæ, ac insula fluctuans.

CAP. XLIII.

MEditerraneas urbes quasdam Etruriæ enumerans Strabo libr. 5. pag. 156. *Statoniam* ponit. Ε'ν δὲ τῇ μεσογαίᾳ πόλεις πρὸς ταῖς εἰρημέναις, Α'ρήτιόν τε, καὶ Περυσία, καὶ Οὐλσίνιον, καὶ Σούτριον, πρὸς δὲ ταύταις πολίχναι συχναὶ, Βλήρατε, καὶ Φερεντινὸν, καὶ Φαλέριον, καὶ Φαλίσκον, καὶ Νέπιτα, καὶ Στατωνία, καὶ ἄλλαι πλέιυς. *At in mediterraneis, præter dictas jam urbes, sunt Aretium, & Perusia, & Vulsinium; & Sutrium: & præter has pleraque oppida, Blera, & Ferentinum, & Faleria, & Falisca, & Nepet, & Statonia, & plures aliæ urbes.* C. Plinius itidem libr. 3. cap. 5. *Suanenses, Saturnini, qui antea Aurinini vocabantur, Sudertani, Statones, Tarquinienses, Tuscanienses, Vetulonienses, Vejentani, Vesentini, Volaterrani, cognomine Etrusci, Volsinienses.* Facit hic ille, quod geographis & historicis est solemne, ut pro urbibus populos incolas ponat: ita sciunt omnes, Suanam, Saturniam, Tarquinios, Vetuloniam, Vejos, Volaterras, & Volsinios urbes, rerum gestarum gloria & opulentia, fuisse insignes; cum tamen Plinius gentes ipsas, seu populos tantum, non etiam civitates recenseat: idemque de Statonibus intelligendum, qui & populus Etruriæ, & urbs olim celebris.

Unde nomen sortita sit, aut quando condita, aut quo auctore, non deprehendi. Illud tamen observavi, fuisse Præfecturam. Quid sit autem Præfectura, videatur Wolfgangus Lazius libb. de Rep. Rom. Sic autem M. Pollio Vitruvius libr. 2. Architect. cap. 7. *Sunt autem lapidicinæ complures in finibus Tarquiniensium, quæ dicuntur Anicianæ, colore quidem quemadmodum Albanæ, quarum officinæ sunt maximæ circa lacum Vulsiniensem, item Præfectura Statoniensi.* Ex quibus verbis non tantum constat, Statoniam Præfecturæ honore decoratam; sed etiam & lapidicinas habuisse, & (1) non longe a lacu Vulsiniensi dissitam, ab altera forsan lacus parte, qua Tyrus urbs fuerat, inundatione lacus deleta, ut infra hoc libro dicetur. Lapides autem sic loco laudato pergit Vitruvius describere: *Eæ autem habent infinitas virtutes; neque*

(1) Cluverius libr. 2. Ital. Antiq. pag. 517. Statoniam, pluribus argumentis innixus, collocat, ubi fuit postea *Castrum*, Civitas ab Innocentio X. diruta: & Lacum Statoniensem esse nunc *Lago Mezzano* dictum.

neque enim his gelicidiorum tempestas, neque tactus ignis potest nocere, sed sunt firmæ, & ad vetustatem ideo permanentes, quod parum habent e naturæ mixtione aeris & ignis, humoris autem temperate, plurimumque terreni, ita spissis compactionibus solidatæ, neque a tempestatibus, neque ab ignis vehementia nocentur. Eadem ex illo C. Plinius libr. 36. cap. 22. ad finem: *Tiburtini* lapides *ad reliqua fortes, vapore dissiliunt: nigri silices optimi, quibusdam in locis & rubentes, nonnusquam vero & albi, sicut in Tarquiniensi Anicianis lapidicinis circa lacum Volsiniensem: & in Statoniensi sunt, quibus ne ignis quidem nocet. Iidem & in monumenta scalpti, contra vetustatem quoque incorrupti permanent*. Hæc est vulgata lectio, sed parum sincera, ex Vitruvio, unde ille sua hausit. Corrigenda interpunctio sic: *Circa lacum Volsiniensem, & in Statoniensi, sunt quibus ne ignis quidem nocet*. Clarum ex præcedentibus. Male etiam in MS. Foxiensi erat in *Stratoniensi*; apertissimum enim, de Etruria eum loqui.

Memorabilis hæc urbs agro suo, in quo insulæ quædam sunt fluctuantes, quod & in Scotia esse Hector Boëthius, eloquentissimus Historicus, testatur, & Poëtæ de Delo fingunt. L. Seneca libr. 3. Natural. Quæstion. cap. 25. *Sic evenit, ut in quibusdam stagnis ne lapides quidem pessum eant, de solidis & duris loquor; sunt enim multi pumicosi & leves, ex quibus quæ constant insulæ, in Lydia natant, Theophrastus est auctor. Ipse ad Putilias natantem insulam vidi: alia in Vadimonis lacu vehitur, alia in lacu Stationiensi*. Sic vulgatæ editiones, & firmant suffragio suo viri docti; at ego malim *Statonienses*, quam *Stationenses* dicere. De insula hac fluctuante C. Plin. libr. 2. cap. 95. *Quædam insulæ semper fluctuant, sicut in agro Cæcubo, & eodem Reatino, Mutiensi, & Statoniensi*: in ora libri erat *Stationensi*; uti etiam in quibusdam M. Varronis de Re Rustica Codicibus, sed parum ad præsens interest.

Denique Statonam illustrat ager, generosi vini ferax; ita enim C. Plinius libr. 14. cap. 6. In mediterraneo vero Cesenatia, ac Mæcenatiana: in Veronensi item Rhætica, Falernis tantum posthabita a Virgilio: mox ab intimo sinu maris Hadriana, ab infero autem Latiniensia, Graviscana, Statoniensia.

Hodie penitus interiit, nec, nisi ex verbis Vitruvii liqueret, ubi Etruriæ fuisset, sciremus; nullum enim aut nominis, aut ædificiorum superest vestigium: putat tamen eruditissimus Italorum Volaterranus Raphaël Mapphæus, *Scarlino* hodie vocari l. 5. in principio.

Etruriæ urbs Sutrium, rebus geſtis & opibus clara: Colonia Romana, cognomento Julia; ſed & municipium: cives Sutrini: Epiſcopatus & Archiepiſcopatus.

C A P. XLIV.

MEmorati Scriptores ſuperioris Capitis initio, Strabo & Plinius, Sutrium inter Etruſcas urbes recenſuerunt: nomen hodie vetuſtatis index retinet, vocaturque *Sutri*. Nobilitatem videtur innuere, & fortunæ varietatem Stephanus libr. de Urbibus. Σούτριον, πόλις ἡ πρότερον Τυῤῥηνῶν, ὕςερον δὲ Ῥωμαιῶν, τὸ ἐθνικὸν, Σουτρινὸς. *Sutrium urbs, primum quidem Etruſcorum, ac deinde Romanorum, gentile vero Sutrinus*. Plutarchus in Camillo pag. 147. Εὐδαίμονα ϗ πλουσίαν πόλιν. *Felicem & opulentam urbem* eo ſeculo nominat: & vere tunc erat, quod vix rudereta hodie loquuntur. Petrus Marſus ad libr. 8. Silii Italici: *Sutrium adhuc retinet nomen, oppidum vetuſtiſſimum: diſtat ab Urbe viginti quatuor millibus paſſuum*. An vera hæc dimenſio, neſcio: & puto quinquaginta ſex potius diſtare; ſic enim ab incolis, regionum gnaris, accepi.

Fuit Colonia Romana, anno U. C. deducta, ut ex Tabulis Capitolinis & Chronologis omnibus conſtat, 371. Vell. Patercul. libr. 1. *Poſt ſeptem annos, quam Galli urbem cœperunt, Sutrium deducta Colonia eſt, & poſt annum Setia*. C. Plin. libr. 3. cap. 5. *Tuſciæ Coloniæ, Ruſſellana, Senenſis, Sutrina*. Jul. Frontin. libr. de Coloniis Rom. *Colonia. Sutrium ab oppidanis eſt deducta, ante limites contra orientalem rectura dirigebantur. Poſtea ex omni latere ſunt extenuati: & licet omnes agri ad modum jugerationis ſint aſſignati; tamen pro parte naturam loci ſequuti artifices, agros cenſuerunt, ideſt fecerunt gammatos & ſcamnatos; riparum & coronarum naturam, & juga collium ſunt emenſi: terminos autem pro parte lapideos poſuerunt, alios vero ligneos, qui ſacricales pali appellantur*. Locus varie eſt corruptus, nam pro *gannatos*, ſubſtitue *gamnatos: qui diſtant a ſe* P. CCCC. P. D. P. DC. P. DCC. P. DCCC. P. DCCCC. P. ∞. P. ∞CC. *ceterum pro natura loci deſignatum eſt in ripis*. Legendum omnino videtur, quod & ipſum in ora libri erat adnotatum, *ſacrificales pali*; nam ad terminos lapideos ligneoſque ſacrificia ruſtici facere ſoliti: de qua re videndi ſunt Arnobius libr. 1. Contra Gentes. Minutius Felix in Octavio. Clemens Alexandrinus libr. 7. Stromaton, & in Protreptico. Luc. Apulejus libr. 1. Apolog. & libr. 1. Floridor. Ammianus Marcellinus libr. 18. Paulus J. C. libr. 5. Receptar. Sententiar. tit. 22. Siculus Flaccus libr. de Condictionib. agror.

Sed

Sed & Poëtæ. P. Ovidius libr. 2. Faſtor. Tibullus libr. 1. Eleg. 1. & Eleg. 8. Sext. Propertius libr. 1. Eleg. 4. P. Virgilius libr. 12. Æneid. ad finem: & ex illo Papinius Statius libr. 5. Thebaid. v. 569. L. Seneca in Hippolyto Act. 2. ſc. 1. D. Juvenalis Satyr. 16. Aurel. Prudent. libr. 2. in Symmachum:

. . . . vel lapis illic
Si ſtetit antiquus, quem cingere ſueverat error
Faſciolis.

T. Lucretius libr. 5.

. . . . Velatum ſæpe videri
Vertier ad lapidem.

Aurel. Olympius Nemeſianus Ecloga 1. Et conſule Antiquitates noſtras Romanas libr. 4. cap. 6.

Sub te ruris amor, ſub te reverentia juſti
Floruit, ambiguos ſignavit Terminus agros.

Sed Coloniæ Sutrinæ mentio in marmore Sutrino (1), in quo COLONIA IVLIA SVTRIN. Sed cur Julia? Cum diu ante Julium, Republica ſtante, ſit deducta? Forte, quod lapſam reparaverit, aut novos eo colonos deduxerit, quod illo ævo ſolemne. Eſt & vetus lapis (2).

T. VALERIO. T. F
VEL. VICTORI
DECVRIONI. SVTRI
II. VIR. I. D. ITERVM
QVINQVENNALI
CVRATORI. PECVNIAE
PVBLICAE. PONTIFICI
PATVLCIA. EXOCHE
CONIVNX
FECIT

Et alia apud Onufrium Imp. Rom. pag. 56. (3)

Q. FLAVIVS. Q. F.
POLLINVS
PONT. COL.
SVTRINAE

Sed municipium eam facit Feſtus libr. 11. in voce *Municipium*, idque tertii generis, quod ſcilicet ſuo jure, ſuiſque legibus viveret, ut ſunt *Tiburtes, Præneſtini, Piſani, Arpinates, Nolani, Bononienſes, Placentini, Nepeſini, & Lucenſes:* quæ omnes urbes ejusdem erant conditionis.

(1) Apud Gruter. pag. 502. num. 1. (2) Apud eundem pag. 481. num. 6. (3) Apud eundem pag. 305. num. 10.

nis. Magna profecto ejus claritas, si ullius alterius; nam *pecuniam militemque* senatui dare recusat apud T. Livium libr. 7. Decad. 3. & ab eodem 3. Decad. libr. 9. *Colonia opulentissima* audit: uti & 1. Decad. libr. 10. & *claustra Etruriæ, dum ab Etruscis obsidetur*, appellatur 1. Decad. libr. 9. Denique uno eodemque die ab Etruscis & Romanis capta, duce [1] Camillo, tanta festinatione milite eo deducto, ut in proverbium ierit, de re valde festinata, *ire Sutrium*. Notavit Hadrianus Turnebus libr. 8. Adversarior. cap. 11. & historici describunt hanc rapto exercitu festinationem, Livius 1. Decad. libr. 6. & Plutarchus operose in Camillo pag. 147. & Fest. Pomp. libr. 17. *Sutrium quasi eant, utique in proverbium abiit, ex hac causa. Gallico quondam tumultu edictum est, legiones Sutrii ut præsto essent cum cibo suo: quod usurpari cœptum est in iis, qui suis rebus opibusque officii id præstarent, quibus deberent. Plautus: Sed facito, dum merula per versus, quod cantat colas, cum suo cuique facito veniant, quasi eant Sutrium.* Ita Plauti apud eum verba sunt concepta; sed longe aliter in editionibus vulgatis; est autem locus in Casina Act. 3. sc. 1. ubi talis est lectio.

Sed facito, dum memineris, versus, quos cantat Colax, cum cibo,
Tum quique facito uti veniant, quasi eant Sutrium.

Nihil hic de merula, in MS. quem laudat Turnebus, loco proxime supra laudato, quem vide:

Sed facito dum Mœoni aper versus, quos contat colas.

Mœoniam enim *Etruriam* vult intelligi, quæ a Mœonibus idest Lydis primum possessa, nomen gentis inde accepit. Sed pergo porro.

Sutrii nobilitatem loquitur libr. 8. Punicorum Silius Italicus, dum eam auxilia Senatui bello Hannibalico submisisse ait:

Quique tuos Flavina focos, Sabatia quique
Stagna tenent, Ciminique lacum, qui Sutria tecta
Haud procul.

Longobardis postea Italiam occupantibus, & hæc non levem calamitatis partem sensit; nam, cum eam Longobardi cœpissent, Romanus Patricius, & Ravennæ Exarchus eam recepit: qua etiam in sorte fuerunt *Polimartium, Horta, Tudertum, Ameria, Perusia, Luceolis*; ut narrat Paulus Varnefridus libr. 4. de Gestis Longobardor. cap. 8. Et multis post annis *Luitprandus*, sive *Liutprandus*, Longobardorum Rex, *Castra Æmiliæ, Foronianum, & Montem Bellium, Buxeta, & Persiceta, Bononiam, & Pentapolim, Auximumque invasit: pari quoque modo tunc & Sutrium pervasit; sed post aliquot dies iterum Romanis redditum est.* Ut habetur apud eundem Varnefridum libr. 6. cap. 49. Eadem in Scriptoribus ævi sequioris, inter quos Anastasius Bibliothecar. in S. Zacharia Papa pag. 109. (2)

Hinc oriundus, qui *sub Turcio Aproniano, Urbis Præfecto*, ut testatur

[1] Elogium M. Furii Camilli dictatoris extat Florentiæ in antiquo marmore apud Nobb. ex Riccardorum familia, in quo hæc habentur: ETRVSCIS. AD. SVTRIVM. DEVICTIS. Rainess. Clas. 6. num. 43. (2) Edition. Moguntinæ ann. 1602. in 4. per Joannem Albinum.

ſtatur vetus Inſcriptio apud Manutium in Orthographia pag. 760. & Gulielm. Philander ad Vitruvii libr. 10. cap. 10. *Lapide os contuſus, ſpiritum Deo reddidit* 23. Junii

D. Felix Presbyter, & Martyr.

Epiſcopatus titulo nobilis: cui cum laude & ſanctitate præfuerunt primum, decretis HilariiPapæ ſubſcribens,

Euſebius, Sutrinus Epiſcopus.
Et decretis Felicis Papæ itidem ſubſcribit.

Conſtantius, Sutrinus Epiſcopus.
Et inter eos patres, qui Symmachi Papæ decreta probarunt, reperitur.

Mercurius, Sutrinus Epiſcopus.
Denique in his ſanctis Patribus, qui S. Gregorii Papæ decreta ſubſcriptionibus ſuis firmarunt, recenſetur in Codice Canon. Eccleſ. Rom.

Agnellus, Sutrinus Epiſcopus.

Sed & *Archiepiſcopatum* fuiſſe liquet; nam Innocentius tertius Pontifex, circa annum milleſimum ducenteſimum, ſcribit, ut habetur in Decret. Gregorii Septimi cap. 3. de cauſa poſſeſſionis & proprietatis, niſi ibi mendum ſit,

Archiepiſcopo, & Canonicis Sutrinis.
Et circa annum Domini 875. ut habetur in vitis Pontificum, reperitur Roma oriundus Papa

Benedictus Sextus, Epiſcopus Sutrinus.
Anno Domini 1476. ſub Sixto 4. Pontifice, ut eſt apud Alfonſum Ciacconum, virum diligentem, pag. 975.

Jo: Baptiſta Mellinus Romanus, Sutrii Epiſcopus.
Demum anno 1566. Sub Pio 5. Papa.

Fr. Michaël Bonellus Dertonenſis Cardinalis, Sutrii Epiſcopus.
Celebratur etiam hæc urbs *Concilio* habito anno Domini 1045. cui interfuit Henricus tertius Imperator, & creatus Papa Joannes Gratianus, dictuſque Gregorius Sextus.

Hæc etiam ſedes fuit *Mauricii Burdini Hiſpani*, qui Gregorii octavi titulum uſurpans, Pontifex, ſeu *Pſeudopontifex* fuit creatus Anno 1118. Pet. Diaconus libr. 4. Hiſtor. Caſinatis: unde Joannes Cremenſis Cardinalis eum extraxit, vinctumque Romam perduxit. Simeon Durtelmenſis in Hiſtoria, Matthæus Paris in Chronicis, & Pandulphus Piſanus, & alii.

Etru-

Etruriæ urbs Tyrus, in mediterraneis ad lacum Vulſinienſem: hodie penitus deleta: D. Chriſtinæ martyrio inclyta.

CAP. XLV.

URbem Etruriæ veterem & illuſtrem fuiſſe *Tyrum*, ſuadet Martyrologium Romanum die 24. Julii: *Tyri in Tuſcia, apud lacum Vulſinium, S. Chriſtinæ virginis & martyris: quæ in Chriſtum credens, cum patris idola aurea & argentea comminuiſſet, ac pauperibus erogaſſet, ejus juſſu verberibus dilaniata, aliiſque ſuppliciis diriſſime cruciata, & cum magno ſaxi pondere in lacum projecta, ſed ab Angelo liberata &c.* Erat hæc civitas ad lacus Vulſinienſis ripam ut ex dictis jam apparet: de quo lacu & ego hoc libro ſupra egi, & memorat Pollio Vitruvius libr. 2. Architect. cap. 7. Hic a civitate vicina *Tyrenſis* appellatus, in edicto Deſiderii, Longobardorum Regis, quod Viterbii Annius confinxit: & hoc ejus eſt fragmentum, ut laudant Illuſtriſſ. Card. Baronius ad locum Martyrologii laudatum, Paulus Merula Coſmographiæ parte 2. libr. 4. pag. 918. Manutius Orthographiæ pag. 317. & alii.

Revocamus . Statua . Regis . Aſtulfi .
Contra . Vetulonos . edita . ut . lacus .
Non . Tirenſium . ſed . Vetulonum . ſit .
Qui . lacus . magnus . ideo . Italiæ . dictus .
Eſt . qui . eorum . ager . prius . eſt .
Italia . dicta . ab . ibi . ſede . Itali .
Et . ut . ſua . Longoli . non . Lungubar
dolam . ſed . cognomine . ſui . ampli
atoris . Tirreni . Terbum . vocent .
Et . ſub . uno . muro . cingant . tria .
Oppida . &c.

Reliqua pudet in literarum dedecus apponere.

Hanc urbem cum Abrahamus Ortelius in Theſauro Geographico poſuiſſet, lapſus eſt turpiſſime, eam in Calabria collocans, cum ſit in medi-

meditullio Etruriæ. Notkerus Barbulus, Monachus S. Galli, ut notat Jodocus Metzlerus, & Isonis Index in Martyrologio, quod circa annum 900. ſcripſit VII. Idus Julii: *In civitate Tyro, non longe ab urbe Roma, Anatoliæ, & Audacis ſub Decio Imperatore*. Rabanus Maurus in Martyrologio eodem die *civitatem Tyrum* vocat. Rurſus Notkerus IX. Kalend. Auguſt. *In Tuſcia, apud civitatem Tyrum, quæ eſt juxta lacum Vulſinum*. Franciſcus Maurolycus, Abbas Meſſanenſis, in Martyrologio, die XXIIII. Julii: *In Italia, civitate Tyro, prope lacum Vulſinium, ſub Diocletiano, S. Chriſtinæ Virginis, quæ in confeſſione Chriſti ſub duobus judicibus, Urbano primum patre, mox Dione, tormentis vexata, & in lacum demerſa*. Eadem Ado Viennenſis, & Uſuardus, qui non ad manum. Chriſtinam hanc divam memorat D. Auguſtinus, vocatque *Tyriam* in Pſalmum 120. D. Antoninus Chronicor. parte 1. tit. 8. cap. 1. & Mombrinus. Eadem civitas laudatur in Martyrologio Romano Petri Galeſini ad diem IX. Julii: *Tyri, Anatoliæ & Audacis, ſanctorum martyrum*. In quibusdam aliis Codicibus erat *Thurii*. Fr. Maurolycus in Martyrologio eodem die ſic: *In civitate Tyro paſſio Sanctæ Anatoliæ & Audacis ſub Decio Imperatore*. Sed vitioſam eſſe hanc lectionem, notat vir magnus Baronius ad eum locum proxime laudatum, & reſtituit: *In civitate Thora, prope lacum Velinum;* cum prius eſſet ſcriptum: *In civitate Tyro, prope lacum Vulſinium*. Nam hi martyres, non in Tuſcia, ſed in Rheatino agro, ubi & Eccleſia Thorana; ſed viderint docti.

Urbem hanc lacus, immodice excreſcens, abſorpſit, adeoque penitus delevit, ut nulla ædificiorum, aut ſaltem nominis veſtigia reſtarent; quare fallitur Ananienſis, qui affirmat, etiamnum hodie *Tiriolo* appellari. Neque amplius quicquam de urbe iſta apud profanos auctores reperire potui, argumento, poſt tempora Romani Imperii conditam, dirutamque.

Etruriæ urbs Fescennium : carminum nuptialium inventione celebrata : horum Poëta Anianus Faliscus : hodie penitus diruta : non fuit civitas Castellana.

CAP. XLVI.

INter cadavera tot præclararum olim civitatum, quibus Etruria abundabat, censenda est *Fescennium:* cujus, etsi hodie nil præter nomen superfit, memorari tamen vetus gloria exoptat. Itaque C. Plin. libr. 3. cap. 5. illam inter Tusciæ urbes sic collocat: *Fæsulæ, Ferentinum, Fescennia, Hortanum, Herbanum, Nepet, Novempagi, Præfectura Claudii, Foroclodii, Pistorium, Perusia.* Antiquitatem narrat Dionysius Halicarnass. libr. 1. pag. 16. dum ait, suo tempore Φαλέριον, δὲ καὶ Φασκένιον οἰκέμεναι ὑπὸ Ῥωμαίων, μικρὰ ἄτ]α διασώζεσαι ζώπυρα τῦ Πελασγικῦ γένους Σικελῶν ὑπάρχουσαι πρότερον. *Falerium & Fescennium, a Romanis habitatas, parvis scintillas servant Pelasgici generis, cum ipsæ quoque olim Siculorum fuerint.*

Inventa hic *Nuptialia carmina*, ut Servius auctor est ad libr. 7. Æneid. pag. 479. & ego plenissime dixi libr. 3. supra hoc opere cap. 80. quæ inibi tu consule. Ab urbe hac ea carmina *Fescennina* vocata, sive illa in ludicro nuptiali, sive in conviтiis, jocisque festivioribus. Sic Augustus Cæsar *in Pollionem temporibus triumviralibus scripsit Fescenninos.* Aurel. Macrob. libr. 2. Saturnal. cap. 4. Ita & Horatius libr. 2. Epist. 1.

> *Agricolæ prisci fortes, parvoque beati*
> *Condita post frumenta, levantes tempore festo*
> *Corpus, & ipsum animum spe finis dura ferentem*
> *Cum sociis operum, & pueris, & conjuge fida*
> *Tellurem porco, Silvanum lacte piabant,*
> *Floribus & vino Genium, memores brevis ævi.*
> *Fescenina per hunc inventa licentia morem*
> *Versibus alternis opprobria rustica fudit,*
> *Libertasque recurrentes accepta per annos*
> *Lusit amabiliter, donec jam sævus apertam*
> *In rabiem verti cœpit jocus.*

Ubi Helenius Acron: *Per hunc morem veterum agricolarum mutata sunt etiam Fescennina, in quibus exprimebant ad convivia jocos: dicta autem sunt Fescennina ab oppido, unde prius processerunt. Ostendit igitur, quod sicut antiquitus Dii sacrificiis placabantur; ita modo carminibus amabiliter*

dicit,

dicit, quia tamdiu tragœdiæ, & Feſcennina cucurrerunt, donec ipſa libertas in vitium verteretur. Eadem, non tam verboſe, alter Horatii vetus interpres Porphyrio: *Feſcennina, in quibus exprimebantur jocoſa convitia: dicta autem Feſcennina ab oppido Feſcennino*. Ex quibus manifeſtum evadit, hujus verſus uſum non ſemper nuptiis fuiſſe accommodatum, ſed quibuslibet jocis dicacibus. Sequitur deinde in eodem Porphyrione: *Attellanica nominata ſunt*; ſed errare illum, eſſeque diverſiſſima carminum genera *Attellanas* & *Feſcennina*, omnes ſciunt. Vide libr. 3. hoc opere ſupra cap. 79. At licet aliis quoque rebus hæc carmina aptentur, nihilominus præcipuus frequentiorque uſus in ſolemnitatibus nuptialibus docent Feſtus Pompejus libr. 6. T. Livius 1. Decad. libr. 7. in principio. Catullus in Epithalamio Julii & Manliæ. L. Seneca libr. 7. Controverſ. 6. Claudianus libr. 2. de Raptu ad finem: & Sidonius Apollinaris libr. 1. Epiſt. 5. quorum verba, a me ſemel libr. 3. hoc opere ſupra cap. 80. laudata, non repeto.

Porro urbem hanc Virgilius libr. 7. Æneid. laudat, quod auxilia bello Trojanorum in Italia ſubminiſtraverint:

Hi Feſcenninas acies, æquoſque Faliſcos,
Hi Soractis habent arces.

Feſcenninos hos verſus diſertiſſime ac ſuaviſſime ſcribere creditus eſt *Anianus*, teſte D. Auſonio in Centone nuptiali: *Nam quid Aniani Feſcenninos, quid antiquiſſimi poetæ Livii* (legendum arbitror *Levii*, & docti viri jam obſervarunt) *Eroopægnion libros loquar*? Hunc Probi Grammatici diſcipulum, ſibique carum ſub Hadriano laudat A. Gellius libr. 7. cap. 7. vocatque *Annianum*; ſic enim ille: *Annianus poëta, præter ingenii amœnitates, literarum quoque veterum & rationum in literis oppido quam peritus fuit*. Fuiſſe eum gente *Faliſcum*, plerique bene opinati; nam & in fundo Faliſco villam habebat. A. Gell. libr. 20. cap. 8. *Annianus poëta in fundo ſuo, quem in agro Faliſco poſſidebat, agitare erat ſolitus vindemiam hilare atque amœniter*. Et a Terentiano Mauro *Faliſcus* appellatur: qui & quosdam ipſius verſus ſuaves & delicatos apponit:

Cetera pars ſupereſt mea tibia dicere verſus.
Hæc juncta frequentius edent
Anapæstica dulcia metra
Cuicumque libebit, ut iſtos
Triplices dare ſic anapæſtos:
Atque ille poëta Faliſcus,
Cum ludicra carmina pangit.
Uva, uva ſum, & uva Falerna,
Et ter feror, & quater anno.

Ejusdemque & aliud fragmentum eſt eodem Terentiani Mauri opere.

Unde, unde Colonus? Eoi
A flumine venit Orontæ.

Ad Fefceniam redeo. Errat turpiffime Petrus Crinitus libr. 4. de Poët. Lat. cap. 76. qui nullo auctore, nulloque argumento afferuit *Fefceniam urbem Sabinorum* effe; cum ex auctoribus probatiffimæ fidei citatis, in meditullio fit Etruriæ. Sed hanc controverfiam fecit interitus tam præclaræ civitatis, quippe nullum ejus veftigium hodie confpicitur [1]. Sunt, qui putant effe *Civitatem Caftellanam*, inter quos Nicolaus Erythræus in Indice Virgiliano; fed falso; nam *Fefcenia in aperta planitie*, ut Servius Danielis docet: *Caftellana Civitas* in arduo præruptoque, inacceffi propemodum montis jugo, ut nulla ratione probari poffit, easdem eas olim fuiffe.

Etruriæ urbs Ferentinum, vel Ferentium, aut Ferentia: patria Othonis Imperatoris: Colonia Romana, & municipium: Ferentini cives: Epifcopatus.

C A P. XLVII.

NOn ignobilis urbs in Etrufcis *Ferentium*, five Φερεντινὸν, *Ferentinum*, ut effert Strabo Amafianus libr. 5. pag. 156. & Plinius, fuperioris capitis initio laudatus. Helenius Acron tamen, & Porphyrio ad Horatii libr. 1. Epift. 17. *Ferentinum oppidum defertum, ac ob id quietum* interpretantur. Ubi ipfe Horatius:

Si lædet caupona, Ferentinum ire jubebo.

In Mediterraneis Tufciæ apud Ptolemæum eft Φερεντία, *Ferentia*. Laudat Paulus Merula Veterem Horatii Scholiaftem, cujus hæc funt: *Ferentinum eft Campaniæ, Tufciæ, & tertium in via Lavicana ad quadragefimum octavum ab Urbe lapidem*. Locum non potui reperire, fed eft valde appofitus; nam certum eft alibi, quam in Etruria, Ferentinum poni. Videndi Geographi.

Populi hujus, & incolæ *Ferentini*, & interdum *Ferentinates*, apud Plinium toties laudato loco. Vetus Infcriptio meminit, quæ hodie Vulfiniis vifitur [2].

Infignis hæc urbs ortu Salvii Othonis Imperatoris. Hiftorici omnes. C. Suetonius in Vita ejus cap. 1. *Majores Othonis funt orti oppido Ferentino, familia vetere & honorata, atque ex principibus Etruriæ*. Eadem C. Tacitus libr. 1. Hiftor. Eadem Dio, & alii. Corruptus eft Codex Aurelii Victoris in libello de Cæfaribus: *Silvius Otho, fplendidis ortus*

(1) Cluverius Ital. Antiq. libr. 2. pag. 551. putat Fefcennii ruinas effe, quas Antonius Maffa de origine Falifcorum teftatur MCCC. paffibus ab oppido Gallefio reperiri ab aratoribus.
(2) Apud Gruter. pag. 385. num. 1. fupra hoc libro cap. 8.

ortus majoribus, oppido Florentino; ſed facilis eſt correctio: *Salvius Otho,* & tum poſtea, *oppido Ferentino.*

Colonia fuit deducta numero 95. ut cenſuit Onufrius Panvinius Imp. Rom. pag. 79. T. Livius 4. Decad. libr. 4. *Novum jus eo anno a Ferentinatibus tentatum, ut Latini, qui in coloniam Romanam nomina dediſſent, cives Romani eſſent.* Jul. Frontin. libr. de Coloniis Rom. *Ferentinenſis colonia lege Sempronia eſt adſignata; ſed quod ante limitibus centuriatis fuerat adſignata, poſtea deficientibus veteranis juxta fidem poſſeſſionis eſt recenſita: numeris uncialibus termini ſunt conſtituti.* Mirum a Vellejo Paterculo, alioquin tam diligente auctore, cum ceteras recenſuiſſet, hanc coloniam prætermiſſam.

Arbitror etiam municipii eam jus habuiſſe; & faciunt fidem verba Pollionis Vitruvii libr. 2. Architect. cap. 7. *Id autem maxime judicare licet e monimentis, quæ ſunt circa municipium Ferentis, ex his facta lapidicinis.* Lapidicinæ autem illæ in Etruria omnes, circa lacum Vulſinienſem, in Præfectura Statonienſi, in agro Tarquinienſi, ut ex præcedentibus liquet; quare corrigendum arbitror, & legendum, *circa municipium Ferentinum.* Ab hac ſumpſit nomen porta urbis Romæ, quod eo ituros dimitteret. Meminit Plutarchus in Romulo pag. 32. Ἐπὶ τῆς Φερεντίνης πύλης, *ad Ferentinam portam.* Sic & aliæ viæ portæque nomina ab urbibus oppidiſve ſumebant, quo ducebant.

Remanet priſcæ opulentiæ gloriæque cogitatio in Epiſcopatu, cui præfuerunt Sancti & clari præſules; ac primum Decretis Felicis Papæ ſubſcripſit

Baſſus, Ferentinatum Epiſcopus.

Et Decreta Symmachi Papæ ſubſcriptione ſua firmavit

Innocentius, Ferentinas Epiſcopus.

Sed & inter Patres, qui ſubſcripſerunt Decretis Gregorii Papæ Junioris, reperitur

Agnellus, Ferentinas Epiſcopus.

Honorius Papa III. ſcribit, ut habetur in Decreto Gregoriano cap. 3. de Dilationibus,

Ferentino Epiſcopo.

Illuſtrat etiam hanc urbem non mediocriter

D. Bonifacius Epiſcopus,

De quo agit D. Gregorius libr. 1. Dialogor. & Martyrologium Romanum die XIIII. Maii: *Ferenti in Tuſcia S. Bonifacii Epiſcopi, qui, ut refert B. Gregorius Papa, a pueritia ſanctitate & miraculis claruit.* Ad quem locum purpuratum illum Principem, & S. R. E. & eruditionis, Baronium

nium conſule. Ego tamen ex iis, quæ jam præmiſi, corrigendum eum cenſeo locum, legendumque: *Ferentini in Tuſcia S. Bonifacius*. Antequam alio pergam, reſtituo locum haud contemnendi Scriptoris MS. Fanutii Campani libr. 2. de Illuſtrib. Ital. Famil. cap. 13. *In oppido Ferrentino ex Othona familia vetere & illuſtriſſima, & principibus Etruriæ ortus eſt M. Salvius Otho, eques Romanus, & poſtea Imperator*. Lege, *ex oppido Ferentino*: & paulo poſt: *M. Silvius Otho*. Unde ille hauſerit, *Othonam* eam familiam vocatam, haud facile apud priſcos reperias ſcriptores; id nihilominus tradidit Philibertus Epiſcopus Arelatenſis, in Memorabilibus totius Orbis, & ipſe auctor MS.

Etruriæ urbs Artena in agro Vejenti: penitus intercidit, nec ullum veſtigium extat.

CAP. XLVIII.

DUæ urbes, *Artenæ* nomine, in Italia reperiuntur, una Volſcorum, altera Etruſcorum; ſed & de hac controverſia; nam & Cæritum in ditione ea putatur a nonnullis fuiſſe, ab aliis vero in Vejentum ditione [1]. Audiendus Livius 1. Decad. libr. 4. in fine. *Cum Volſcis inter Ferentinum atque Ecetram collatis ſignis dimicatum, Romanis ſecunda fortuna pugnæ fuit. Artena inde Volſcorum obſideri a Tribunis cœpta: inde inter eruptionem tentatam, compulſo intra Urbem hoſte, occaſio data eſt Romanis irrumpendi, præterque aciem cetera capta, in arcem munitam natura globus armatorum conceſſit: infra arcem cæſi captique multi mortales. Arx deinde obſidebatur, & nec vi capi poterat, quia pro ſpatio loci ſatis præſidii habebat, aut ſpem dabat deditionis, omni publico frumento, priuſquam urbs caperetur, in arcem convecto, tædioque receſſum inde foret, ni ſervus arcem Romanis prodidiſſet: ab eo milites per locum arduum accepti cepere, a quibus cum cuſtodes trucidarentur, cetera multitudo, repentino pavore oppreſſa, in deditionem venit: diruta & urbe, & arce Artenæ, reductæ legiones ex Volscis, omniſque vis Romana Vejos converſa eſt. Proditori, præter libertatem, duarum familiarum bona in præmium data, Servius Romanus vocatus. Sunt qui Artenam Vejentum, non Volſcorum fuiſſe credant. Præbet errorem, quod ejusdem nominis urbs inter Cære & Vejos fuit; ſed eam Reges Romani delevere, Cæretumque non Vejentium fuerat: altera hæc nomine eodem in Volſco*

[1] Cluverius Ital. Antiq. libr. 2. pag. 521. Artenam fuiſſe, circa dexteram ripam fluminis Aronis, credidit: Annius vero Viterbienſis dicit ſe legiſſe in aliquo Livii exemplari *Arcenum*; at forte hoc finxit, ut inde faceret *Barcenum*, ac tandem *Braccianum*. Sed Holſtenius in Notis ait: *Neque recte dici poteſt inter Vejos, hoc eſt* Iſola, *& Cære, ſitum eſſe Braccianum. Ego Cornazzanum, vel montem Sanctæ Mariæ fuiſſe exiſtimem, vel etiam Civitellam prope Cornazzanum.*

Volſco agro fuit, cujus excidium eſt dictum. Hæc ille, quibus nihil addo; cum nuſquam, quod ſane ſciam, Artenæ mentio ſit apud ullum alium probatæ notæ ſcriptorem: & hæc ſatis per ſe accurata.

Etruriæ urbs Ocriculum, ſeu Ocricula, ad Tibridis ripas: a Deſiderio Rege capta: tribus Romana ab ea dicta: penitus deleta: Epiſcopatus.

CAP. XLIX.

INter priſcas florentis Etruriæ urbes *Ocriculum*, ſive *Ocriculam* reponunt, & in quibusdam ſcriptorum veterum Codicibus *Otriculum;* ſed male. C. Plin. libr. 4. cap. 5. *Non procul Tiferno, Peruſiaque, & Ocriculo*. Strabo Amaſian. libr. 5. pag. 156. Οἱ δὲ διακῦ συμβαλίσκον λέγυσιν ἐπὶ τῇ Φλαμινίᾳ ὁδῷ κείμενον μεταξὺ ὀχηκλῶν καὶ Ῥώμης. Verba ſunt portentoſa, nec ullus elici poteſt ſenſus; ſed ex MS. Henrici Schrimgeri Scoti, quem Iſaaçus Caſaubonus viderat, melior lectio: Οἱ δὲ αἶκον Φάλισκον λέγυσιν ἐπὶ τῇ Φλαμινίᾳ ὁδῷ κείμενον μεταξὺ Ὀκρίκλων καὶ Ῥώμης. *Alii conjectant, Faliſcam urbem ſitam eſſe in via Flaminia, inter Ocriculum & Romam*. Idem pagina ſequenti: Οἱ Ὄκρικλοι ἐν τῇ Φλαμμινίᾳ ὅδῷ. *Ocriculum in via Flaminia*. Addit deinde ejus urbis ſitum πρὸς τῷ Τίβερι, *ad Tibridem*; eſt enim ad ripam Tibridis ſita, ſaltem ejus veſtigia adhuc oſtenduntur. Ptolemæo eſt Ὀκρίκωλον, *Ocriculum*, magis ad Latinum uſum. Stephan. libr. de Urbibus. Ὀκρίκολα πόλις Τυῤῥηνῶν. Διονύσιος ὀκτωκαιδεκάτῳ Ῥωμαικῆς ἀρχαιολογίας. Τὸ ἐθνικὸν, Ὀκρικολανὸς, ὡς αὐτός φησιν. *Ocricola urbs Etruſcorum, Dionyſius decimo octavo Antquitatis Romanæ. Gentile eſt Ocriculanus, ut idem dicit*. Dionyſium Halicarnaſſeum, hinc conſtat, Hiſtoriam Romanam uſque ad ſua tempora produxiſſe; ſed malo fato literatorum tam præclarum opus interiit. Tollit omnem Stephanus ſcrupulum, dum ait, Etruriæ urbem eſſe (1), contra quam alii, Ptolemæo, ut videtur, auctore, *Umbriæ oppidum* faciunt. Errat Joannes Maria Catanæus, qui ad Plinii Junioris libr. 6. Epiſt. 24. *Ocriculum oppidum Umbriæ* exponit. Ubi loci Claudius Minos Dinionenſis J.C. in MS. viderat *Otriculum*, ut jam admonui.

Ab hac civitate Tribus una Romana appellationem ſortita eſt, dictaque Ocricolana, cujus Cicero Orat. 2. in Rullum meminit: *ab Ocriculana*, inquit, *ad Narnienſem*. Quo & alter ejusdem ſcriptoris locus trahi poſſet in Orat. pro Q. Roſcio: *Q. Luſcius Ocrea Senator*. In quo loco *Ocrea* pro *Ocricolano* ſumi poſſet, ut ſit nomen Tribus. Sed hanc Tri-

(1) Cluver. Ital. Antiq. libr. 2. pag. 640. dubitat an Dionyſius Ocriculum fecerit oppidum Etruſcorum, an de ſuo adjecerit, hoc gentis nomen Stephanus, cujus ætate Umbria ſub nomine Tuſciæ comprehendebatur.

Tribum Blasius Viguinerius, & Nicolaus Grucchius omiserunt; quare doctissimus Onufrius Panvinius in Civit. Rom. pag. 252. putavit recte esse extra numerum. Meminit vetus Lapis [1].

A. VITELLIVS. A. F. OCR.
CRESCENTIVS. II. VIR. CAP
Q. VALERIVS. Q. F. OCR
PACATVS. II. VIR. CAP
CVM. CONS. RESTITVE
RVNT.

Et alius via Flaminia (2).

GENIO
IOVI. STIGIO. SANCTO
SACRVM
SEX. POMPEIVS. SEX. FIL
OCRIC. CIVICA
MIL. COH. VIII. PRAET.

Hanc Desiderius, Longobardorum Rex, occupavit. Anastasius Bibliothecar. in S. Hadriano pag. 148. *Sed & in finibus Romanæ urbis, seu & ceterarum civitatum multa mala ac deprædationes iisdem Desiderius perpetrare jussit, etiam & castrum Utriculum occupare fecit*. Leve mendum elue: *Castrum Ocriculanum*. Jam sæpius animadversum.

Remanent priscæ dignitatis vestigia in honore Episcopatus, quo ea urbs illustris: & sane reperiuntur varii ejus præsules; nam in Decretorum Felicis Papæ confirmatione, inter Patres, qui subscripserunt, est

Herculius, Otriculanus Episcopus.

Ita in Codice Can. Vet. Eccles. Rom. pag. 508. sed lege *Ocriculanus*. In eodem Codice rursus pag. 560. idem mendum inhæsit; nam in Decretis Symmachi Papæ est

Constantius, Otriculanus Episcopus.

At quando urbs deleta fuerit, aut Episcopatus alio translatus, ex historiis nondum deprehendi.

Etru-

(1) Apud Grut. pag. 189. num. 5. (2) Apud eundem pag. 23. num. 6. Vide pag. 194. num. 2. & pag. 103. num. 4.

Etruriæ urbs Veletes, velitum inventione celebris, periit.

CAP. L.

HAnc urbem inter modernos nullus, quod ſciam, nominat. Inter veteres unicus Iſidorus Hiſpalenſis libr. 18. Origin. cap. 57. *Velitum pugna erat, ut ultro citroque tela objectarent: erat autem eorum varia pugna, & ſpectantibus gratior, quam reliquæ. Velites autem vocati ſunt, ſive a velitatione, ſive a civitate Etruſcorum, quæ Veletes vocabantur* (1). De velitum generibus, ac armaturis, vide, quæ a me dicta libr. 3. ſupra hoc opere cap. 65. hic non repeto. Neque alius hujus civitatis meminit: non diligentiſſimus Ortelius in ſuo Theſauro, quod mirum.

Etruriæ urbs Solonium: penitus interiit.

CAP. LI.

INter veteres gloriabundæ Tuſciæ civitates, quæ bello ac vetuſtate, fatove omnia volvente, interjerunt, habendum eſt *Solonium*, ſive, ut alii volunt, *Solonum*, cujus mentio apud Dionyſium Halicarnaſſeum libr. 2. pag. 104. Ἧκε δὲ αὐτῷ Τυῤῥηνῶν ἐπικουρίαν ἱκανὴν ἄγων ἐκ Σολωνίȣ πόλεως ἀνὴρ δραςήριος, καὶ τὰ πολέμια ἔργα διαφανὴς Λοκόμων ὄνομα, φίλος ȣ̓ πρὸ πολλȣ̃ γεγονώς. *Auxilium ei validum adduxit ex Solonio Etruſca urbe vir ſtrenuus, & bello clarus, nomine Lucumo, nuper receptus in amicitiam*. Ita Lapus verterat; at Henricus Glareanus: *Solono urbe Etruſca;* ſed parum intereſt. In octava Italiæ regione C. Plinius libr. 3. cap. 15. *Faventinos, Fidentinos, Oteſinos, Padinates, Regienſes a Lepido, Solonates, Saltus Gallianos* ponit. Quare adducor, ut credam, extra noſtræ Tuſciæ [hoc eſt, inter Macram & Tiberim] fines eam fuiſſe; niſi quod credibile ſit, Lucumonem, Corynthii Demarathi filium, aut Tarquiniis, aut non longe habitaſſe. Videris lector. Agrum Solonium habet T. Livius 1. Decad. libr. 8. In eo villa fuit C. Marii, ut in eo docet Plutarchus; & mentio apud Ciceronem libr. 2. Epiſtolar. ad Atticum. Feſt. Pomp. libr. 14. *Pomonal eſt in agro Solonio via Oſtienſi ad duodecimum lapidem diverticulo a milliario octavo*. At hic alius eſt

(1) Gerard. Jo: Voſſius in Etymolog. V. *Velites* hunc Iſidori locum ſic emendat: *Legendum Velates, ſeu Veliates, quorum præter alios meminit Valerius Flaccus. Sed eos in Liguria non in Etruria ponit Plinius*. Locus Plinii eſt in libr. 3. cap. 5. ubi inter Ligurum celeberrimos citra Alpes ſitos nominat Veliates.

ager, & ab altera Tibridis parte in Latio. Eſt etiam *Solonium*, ſive Σολωνίον in Allobrogibus urbs, cujus meminere Dio Coccejanus libr. 37. & L. Florus Epitomaſtes Livii libr. 103. ſed hoc familiare eſt, multis in variis regionibus civitatibus idem nomen imponi, quod aliquot exemplis in Etruria noſtra videre licuit.

Etruriæ urbs Sudertum, & Sudertani: hodie periit.

CAP. LII.

IN iis urbibus, quæ perierunt funditus in Etruria, *Sudertum* eſt, cujus uſque rara apud Scriptores mentio, ut quo in loco, aut quo conditore cœperit, ignoretur. C. Plinius tantum, ut ſolet, libr. 3. cap. 5. populos cum urbibus ſuis confundens: *Suanenſes, Saturnini, qui ante Aurinini vocabantur, Sudertani, Statones, Tarquinienſes, Tuſcanienſes, Vetulonienſes, Vejentani, Veſentini, Volaterrani, cognomine Etruſci, Volſinienſes. Sonretto,* volunt Leander Alberti, & Raphaël Volaterranus dici. Urbem fuiſſe ex Livio libr. XXVI. clarum. *In foro Sudertano ſanguinis rivi per totum diem fluxere*. Sed (1) quis eam urbem deleverit, quæratur.

Etruriæ urbs Feroniæ Lucus, & a Dea nomen ſortita: Colonia Romana: interiit.

CAP. LIII.

IN mediterraneis *Lucus Feroniæ* urbs erat Etruriæ celebratiſſima. Strabo libr. 5. pag. 156. Ὑπὸ δὲ τῷ Σωράκτῳ ὄρει Φερωνία πόλις ἐστὶν ὁμώνυμος ἐπιχωρίᾳ τινὶ δαίμονι τιμωμένῃ σφόδρα ὑπὸ τῶν περιοίκων, ἧς τέμενος ἐστὶν ἐν τῷ τόπῳ θαυμαστὴν ἱεροποιίαν ἔχον. *Sub monte Soracte urbs eſt Feronia, cognominis indigenæ cuidam Deæ, quam vicini ſtudioſe venerantur. Atque eſt ibi Lucus Feroniæ, in quo ſacrificium perpetratur admirabile.* Hæc urbs, & Dea indubie in Etruria: alia in Campania & urbs & Dea Feronia, libertatis præſes, de qua præter Geographos Virgilius libr. 7. Æneid. & Servius Honoratus pag. 484. & iidem libr. 8. Æneid. pag. 521. Horatii Scholiaſtæ Acro, & Porphyrio ad libr. 1. Satyr. 5.

Et

(1) Cluver. Ital. Ant. pag. 517. Σούδερνον Ptolemæi putat ſcribendum Σούδερτον; nam Livio, & Plinio opidani ſunt Sudertani. Holſtenius in notis: *Madernum vero idem eſſe cum Suderno Ptolemæi & Tuderno Plinii quoque Leander jam olim recte indicavit.* Ambo autem ſta-

Et Sil. Italic. libr. 13. post principium. C. Tacit. libr. 3. Hist. Dionysſ. Halicarnaſſ. libr. 2. pag. 113. & libr. 3. pag. 173. Sed hanc noſtram urbem in Etruria fuiſſe, inter recentiores eſt auctor Raphaël Volaterranus libr. 5. pag. 165. & Flavius Blondus Etruria Illuſtr. & diſerte Ptolemæus. Et eſt indubitatum.

Colonia hæc Romana(1), cujus non ſemel Livius meminit. C. Plin. libr. 3. cap. 5. *Tiberis amnis a Macra ducentis octuaginta quatuor millibus paſſuum, intus coloniæ, Faliſca Argis orta, ut auctor eſt Cato, quæ cognominatur Etruſcorum, Lucus Feroniæ, Ruſellana, Senenſis, Sutrina.* Quando deducta, aut quo auctore, ne ipſe quidem, cui Antiquitas Romana plurimum debet, ſupra illius ævi & conditionis literatos diligens & doctus Onufrius Panvinius conjectare potuit, nec ego ſollicite nimium inquiro. Meminit Julius Obſequens libr. de Prodigiis cap. 37. *In agro Capenate ad Lucum Feroniæ quatuor ſigna ſanguine multo diem ac noctem ſudarunt.* Igitur in agro Capenate Lucus Feroniæ, quod fefellit Leandrum Albertum, & alios doctiores, qui putant Lucum Feroniæ eſſe *Petram Sanctam* (2), quæ & longiſſime diſtat, cum Capena ſit cis Tiberim, & Strabo dicat, ad montem Soracte eſſe(3), cum tamen Petra Sancta a Soracte in via Flaminia etiam longe abſit. Rectius Antonius Maſſa, nullum ejus veſtigium ſupereſſe cenſuit.

Quale ſit hoc admirabile ad Lucum Feroniæ Apollinis, ſive Deæ Feroniæ ſacrificium, expedivi pluribus ſupra libr. 4. hoc opere cap. 4. nec hic repeto. Sed addo Obſequentem cap. 50. *Ædes Feroniæ in Capenate de cœlo tacta.* Bene addidit *in Capenate*, ad differentiam ejus Feroniæ, quæ prope Tarracinam, & in Sabinis, ut jam ex Halicarnaſſeo & Tacito ſupra laudatis apparet.

(1) Vetus Inſcriptio ex MS. Vaticano apud Holſtenium ad Cluver. pag. 547.

M. SILIO. EPAPHRODITO. PATRONO
SEVIRVM. AVG
MAGISTRO. IVVENVM. ITERVM. IVVENES
LVCOFERO.
NENSES. PATRONO. OB. MERITA
QVOD. AMPHITHEATRVM
COL. IVL. FELICI. LVCOFER. S. P. F.
DEDICAVITQVE. L. D. D. D

(2) Cluver. Ital. Antiq. libr. 2. pag. 460. duos Lucos Feroniæ agnoſcit, & credit Lucum Feroniæ, memoratum a Ptolemæo Λοῦκος Φοιρωνίας κολωνία, fuiſſe ubi nunc *Pietra Santa.*

(3) Holſtenius ad Cluverium pag. 547. *Uno circiter miliario ſub oppido* S. Oreſte *planicie magna viſuntur veſtigia Feroniæ* Cluverius pag. 549. ait, Lucum Feroniæ fuiſſe inter dexteram ripam Trejæ & Tiberim. Sed poſtea Fianum vult antiqui Feroniæ Fani memoriam referre: quod non convenit his, quæ ſupra ſtatuit, quæque Holſtenio conſonant.

Etruriæ urbs Syrentium, ſive Syrcentum: penitus interiit.

CAP. LIV.

QUo major gloria florentis olim Etruriæ, atque totius Italiæ dominantis, tanto calamitoſior jactura, intuenti tot præclaras civitates interiiſſe, in quibus eſt *Syrentium*, ſive *Syrcentum*. Stephanus libr. de Urbib. Συρέντιον, πόλις Τυῤῥηνίας, καὶ Συρκεντὸν, τὸ ἐθνικὸν, Συρέντιος. *Syrentium urbs Etruriæ, & Syrcentum: gentile vero, Syrentius.* Nuſquam alibi mentionem hujus reperio; ideo nec ubi loci, aut quando condita, quove caſu deleta, expedire in promptu eſt. Viderint Etruſci.

Etruriæ urbs Aræ Mutiæ, ſeu Aræ Murciæ: penitus deleta.

CAP. LV.

IN Vejentum ditione & agro urbs haud quamquam fuit obſcura, *Aræ Mutiæ*, ſive, ut habet Paulus Merula Coſmograph. libr. 4. parte 2. pag. 915. *Aræ Murciæ*. Et habet utraque lectio ſuos auctores. C. Plin. libr. 2. cap. 96. *Ad Aras Mutias in Vejente, & apud Tuſculanum, & in Silva Ciminia loca ſunt, in quibus in terram depacta non extrahuntur*. In ora libri hæc erat lectio; at in textu ipſo legebatur *Aræ Murciæ;* ſed priorem lectionem probat Cœlius Ludovicus Rhodiginus libr. 18. cap. 12. trahitque *ad Q. Mutium* ex Pediano 4. Verrina, *qui Aſiam ſingulariter rexit, adeo ut dies feſtus honori ejus a Græcis inſtitueretur, quem Mutia vocarunt. Quare ſicuti Africano in cella Jovis eſt poſita ſtatua, Catoni in Curia; ita Scævolæ, virtutis admiratione, apud Vejentes excitari potuerunt aræ*. Sed fallitur vir doctus; nam nulli ea ætate Vejentes, ut ſupra abunde, ut opinor, oſtenſum. Deinde Aræ Murciæ hic locus eſt, & urbs, ut de aris erectis, aut templo aliquo non poſſit intelligi. Recte igitur quis opinari poſſit a *Dea Murcia* urbem ſuum nomen accepiſſe, uti de *Feroniæ Luco*, & *Voltunæ Fano*, & *Janiculo*, & *Luna*, atque aliis in Etruria civitatibus hoc opere a me eſt dictum: utque hodie in Divorum nominibus urbes inſcribunt; ita olim a Diis appellationes civitatum mutuabantur. Sic *Aræ Murciæ*, ſive *Murtiæ*, a Venere, quæ ibi colebatur hoc cognomento; nam Regione

gione urbis 11. *ædes Murciæ, alias Veneris Myrteæ* reperitur. C. Plin. libr. 15. cap. 29. *Quin & ara fuit Veneri Myrteæ vetus, quam nunc Murtiam vocant*. Vel si hæc conjectura non placet, liceat ad *Murciam* trahere Deam urbis hujus Etymologiam; est autem ea *segnium præses*, meminit Festus Pompejus libr. 11. *Murciæ Deæ Sacellum erat sub monte Aventino, qui antea Murcus vocabatur*. Cur autem ut Mons Aventinus Romæ, non etiam & civitas ista Vejentum ab hac Diva cognominabitur? Adrian. Turneb. libr. 22. cap. 17. Lilius Gyraldus, & alii. Q. Florens Tertullianus libr. de Spectacul. cap. 8. *Murtias quoque idolum fecit; Murtiam enim Deam amoris, cui in illa parte ædem vovere*. Ita vulgaris præfert editio; at in aliis, ut habetur apud Turnebum loco laudato, erat *Murtiam Deam marmoris volunt*; sed corrigendum est omnino: *Murtiam Deam marcoris volunt*. Duplici ille ratione Murtiam vocatam vult: vel ab auctore *Murtia*, qui primus idolum ei dedicavit, erexitque: vel a myrto, quæ Veneri sacra, inde quod amantes segnes, nullique bonæ rei intenti, Venus segnitiei, vel marcoris Dea sub nomine Murtiæ colebatur. Desiderius Heraldus ad libr. 3. Arnobii. Plutarchus Problemat. Roman. pag. 268. M. Varro libr. 4. Ling. Lat.

Ab hac ignavi, *Muricidæ* dicti. Accius Plautus apud Festum libr. 11. Murricidum, ignavum, stultum. Plautus:

Murricide homo, ignave, iners.

Legendum est sane:

Muricide homo.

Quasi qui murem tantum necare possit, quasi quis dicat Μυρέκτονον. Arius Menander J. C. libr. 1. de Re Militari: *Eum, qui filium debilitavit, delectu per Italiam indicto, ut inhabilis militiæ sit, præceptum D. Trajani deportavit*. Debilitare autem est, *pollicem præscindere:* quod qui fecissent, *Murci* vocati, ut notat Jacobus Cujacius libr. 25. Observation. cap. 21. illi jocculariter Gallice atque Italice *poltroni* dicti, quasi qui *pollicibus truncatis* inepti sint militare, quo pœnæ genere legimus Æginetas, rei nauticæ gloria claros, ab Atheniensibus olim affectos. Vetus Scholiastes Thucydidis.

Hodie urbis illius reliquiæ, aut exiles, aut omnino nullæ. Putant viri docti *Murignano* esse. Ipsi viderint.

Etru-

Etruriæ urbs Saturnia, Colonia Romana, & Præfectura: populi Saturnini: nomen retinet.

CAP. LVI.

ANtiquitatem Saturniæ expreſſit Dionyſius Halicarnaſſeus libr. 1. pag. 16. quo loci Aborigines & Pelaſgos urbes tenuiſſe ait quamplurimas, quæ poſtea ad Etruſcorum manus venerint, ut ſunt Καιρηταν῀ων πόλις, Α῎γυλλα δὲ τότε καλουμένη, καὶ Πίσα, καὶ Σατορνία, καὶ Α῎λσιον, καὶ ἄλλαι τινὲς. *Cæretanorum urbs eo ſeculo Agylla dicta, Piſa, Saturnia, Alſium, & quædam alia.* Hanc *Saturnianam* alii appellant: & eſt Ptolemæo ſub principium libr. 3. Σατορνίανα.

Colonia fuit Romana numero 69. T. Livius 4. Decad. libr. 9. Q. Labeone & M. Marcello COSS. *Saturnia colonia civium Romanorum in agrum Calletranum eſt deducta: deduxerunt Triumviri Q. Fabius Labeo, C. Afranius Stellio, T. Sempronius Gracchus.* Calletranus autem, ſive Caletranus ager in Tuſcia eſt, Plinio ſcribente libr. 3. cap. 5. *In eadem parte oppidorum veterum nomina retinent agri Cruſtuminus, Caletranus.* Coloniæ hujus, & urbis mentio apud Julium Obſequentem libr. de Prodigiis cap. 96. *Saturniæ Androgynus annorum decem inventus, & mari demerſus.*

Habuit eadem urbs honorem Præfecturæ. Feſt. libr. 14. in voce *Præfecturæ: Alterum* (genus Præfecturarum,) *in quas ibant, quos Prætor Urbanus quotannis in quæque loca miſerat legibus, ut Fundos, Formias, Cære, Venafrum, Allifas, Privernum, Anagniam, Fruſinonem, Reate, Saturniam, Nurſiam, Arpinum, aliaque complura.* Quid ſit Præfectura, plerisque ante me eſt obſervatum. Vide Wolfgangum Lazium.

Incolæ hujus Civitatis Saturnini audiunt, auctore C. Plinio libr. 3. cap. 5. *Saturnini, qui ante Aurunini vocabantur:* quod cognomentum non memini alias legere.

Hodie, licet impari dignitate, nomine tamen ſuperſtite, tantæ nobilitatis retinet indicia. Geographi moderni.

Etru-

Etruriæ urbs Cruſtumium, ſeu Cruſtumerium, aliaque in Latio, tertia in Sabinis: Tribui Romanæ nomen dedit: ager feraciſſimus, pyrorum, & fæni: Lucum Martis habet: hodie penitus interiit.

CAP. LVII.

NOn longe urbe Roma urbs erat *Cruſtumium*, ſive *Cruſtumina*, aut etiam *Cluſtumina*, & in Tuſcia quidem. Plin. libr. 3. cap. 5. *In eadem parte* (Etruriæ mediterraneæ) *oppidorum veterum nomina retinent agri Cruſtuminus, Caletranus*. Alia in Latio, cujus Livius, & Halicarnaſſeus ſæpe meminere: quam *Albæ coloniam* facit Auctor Originis Romanæ. Tertia ejusdem nominis urbs in Sabinis. Plutarchus in Romulo. Stephano eſt Κρυστομερία. Tit. Livius 4. Decad. libr. 2. *Poſtquam Conſul, quæ voluerat, dixit, Sp. Liguſtinus, ex eo numero, qui Tribunos plebis appellaverant, a Conſule, & a Tribunis petiit, ut ſibi paucis ad populum agere liceret, permiſſu omnium ita loquutus fertur: Sp. Liguſtinus Tribus Cruſtuminæ ex Sabinis ſum oriundus, Quirites*. Servius Maurus ad libr. 7. Æneid. pag. 475. ex Caſſio Hemina, veteri & claro hiſtoriæ ſcriptore. At in Tuſcia hæc urbs noſtra, ut clare Plinius. Feſt. Pomp. libr. 3. *Cruſtumia Tribus a Tuſcorum urbe Cruſtumena dicta*.

Meminit agri illius M. Varro libr. 1. Rei Ruſticæ cap. 14. *In agro Cruſtumino videre licet locis aliquot conjunctos aggeres cum foſſis, ne flumen agris noceat*. Mirandum eſt illud, quod de eodem ſcribit Plinius libr. 2. cap. 96. *In Cruſtumino natum fœnum, ibi noxium, extra ſalubre eſt*. Mirandam ejus feracitatem expreſsit M. Varro libr. 1. Rei Ruſt. cap. 15. *Sunt alii circum pinos, ut habet uxor in Sabinis: alii cupreſſos, ut ego habui in Veſuvio: alii ulmos, ut multi habent in Cruſtumino, quod ubi id pote, ut ibi, quod eſt campus nulla potior ſerenda, quod maxime fructuoſa, quod & ſuſtinet ſepem, ac colit aliquot corbulas uvarum, & frondem jucundiſſimam miniſtrat ovibus ac bobus, ac virgas præbet ſepibus, & foco, ac furno*. Abundabat pyris. Moderat. Colum. libr. 5. de Re Ruſt. cap. 10. *Curandum eſt autem, ut quam generoſiſſimis pyris pomaria conſeramus: ea ſunt Cruſtumina, Regia, Signina, Tarentina, quæ Syria dicuntur*. Qualia ea ſint, deſcribit Servius Maurus ad libr. 2. Georgic. pag. 99. *Cruſtumia pyra ſunt ex parte rubentia, ab oppido Cruſtumio nominata*. Ipſe Virgilius:

Cruſtumiis Syriiſque pyris.

Sed

Sed impensius C. Plinius libr. 15. cap. 15. in principio laudat: *Cunctis autem Crustumina gratissima*. In aliis editionibus parvo discrimine habebatur: *Crustumia gratissima*. Servii verba transcribit, ut solet, libr. 17. cap. 7. Isidorus Hispalensis.

Tribus Crustumina hinc nomen traxit, ut dicebam prius ex disertis Festi verbis, supra hoc capite laudatis; quo miror diligentem & doctum Onufrium in Civitate Romana pag. 206. Crustumeriam in Sabinis potius, quam in Tuscis collocasse. Hæc memoratur a Cicerone Orat. pro Plancio, & Orat. pro Cornelio Balbo: *In Tribum Crustuminam pervenit L. Cornelius Balbus legis de ambitu premio*.

Positionem colligere licet ex C. Plinio libr. 3. cap. 5. Tibris *citra tredecim millia passuum urbis Vejentum agrum a Crustumino, dein Fidenatem Latinumque a Vaticano dirimens*. Jul. Obsequens libr. de Prodig. cap. 63. *Lapis ingens in agro Crustumino in lacum Martis decidit*. Et eodem capite. *In Crustumino avis, quam Sanqualem vocant, sacrum lapidem rostro portavit*. Et paulo post ibidem loci: *In Crustumino diem unum supplicatio fuit*. Sed mendum est in primo loco; quare corrige, & lege, *in lucum Martis;* nam lacum ibi fuisse, nec Geographi loquuntur, nec situs hodiernus regionis admittit, cum tamen urbium celebritas eo ævo sine luco vix inveniatur; quare in descriptione urbis Romæ tam multi Deorum luci, ut *Larum*, *Saturni*, *Semeles*, *Veneris*, *Lubitinæ*, *Victoriæ*, *Camænarum*, atque, ut unico verbo dicam, vix ulla urbis regio sine lucis suis, sic Feroniæ lucum supra civitati nomen indidisse ostensum est: & Martem quidem in luco cultum docemur ex D. Juvenale Sat. 1.

Nota magis nulli domus est sua, quam mihi lucus
Martis.

Etruriæ urbs Caletra, sive Calletra: penitus interiit.

CAP. LVIII.

URbem fuisse *Caletram*, sive *Calletram*, non longe Roma, convincit Livii auctoritas, qui Decad. libr. 9. Coloniam Saturniam eo deductam loquitur, Q. Labeone & M. Marcello COSS. *Saturnia Colonia Civium Romanorum in agrum Calletranum deducta est: deduxerunt Triumviri Q. Fabius Labeo, C. Afranius Stellio. T. Sempronius Gracchus*. Accedit C. Plinii locus libr. 3. cap. 5. *In eadem parte oppidorum veterum nomina retinent agri Crustuminus Caletranus*. Unde licet observare, Geographos & Historicos urbes

urbes ſolere plerumque ponere in regionum deſcriptionibus, interdum tantum populos; ſed & quandoque nec populos, nec urbes, ſed agrum ipſum, ut hoc loco.

Sed quando urbs hæc condita, quo auctore, aut caſu, aut tempore everſa, hactenus ex ſcriptoribus obſervare non licuit: hoc ſolum ſupereſt, urbem olim eam fuiſſe, hodie ne veſtigium tantum relictum.

Etruriæ urbs Oëna, ſive Oënarea, colle alto nobilis: interiit.

CAP. LIX.

IN Etruria nobiliſſima veterum relatione urbs fuit *Oëna*. Locum de ea ex Stephano Byzantino adſcribam, quod ille Ariſtotelem laudet, & tamen maximopere ab eo diſsideat; ſic enim: Οἴνα, πόλις Τυῤῥηνίας, ἐχυρὰ λίαν, μέσον δὲ αὐτῆς λόφος ἐςὶν ὑψηλὸς τριάκοντα ςαδίων, ἔχων ἄνω ὕδατα καὶ ὕλην παντοδαπὴν, ὡς Ἀριςοτέλης περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων. τὸ ἐθνικὸν Οἰνάτης ἐκ ἀλλότριος ὁ τύπος. Verba Ariſtotelis in vulgatis editionibus longe aliter: verba ipſa ex eo libello pag. 880. hæc ſunt: Ἐςὶ δέ τις ἐν Τυῤῥηνίᾳ πόλις Οἰναρέα, καλουμένη, ἣν ὑπερβολῇ, φασὶν ἐχυρὰν εἶναι, ἐν γὰρ μέσῃ αὐτῇ λόφος ἐςὶν ὑψηλὸς τριάκοντα ςαδίους, ἀνέχων ἄνω καὶ κάτω ὕλην παντοδαπῇ, καὶ ὕδατα φοβουμένους δὲ οὖν τοὺς ἐνοικῶν λέγουσι, μήτι τυράννος γένηται προΐςασθαι αὐτῶν τοὺς ἐκ τῶν οἰκετῶν ἐλευτερωμένους καὶ οὗτοι ἄρχουσιν αὐτῶν, κατ' ἐνιαυτὸν δὲ ἄλλους ἀντικαθίςανται τοιούτους. Ita vulgatus Textus; ſed & ille corruptus: in ora libri erat, pro ἣν ὑπερβολῇ, καθ' ὑπερβολὴν: & poſt ὕλην παντοδαπῇ, erat παντοδαπὴν. Ea verba ſic Latine ſonant: *Eſt in Etruria urbs quædam*, aliter, & male vertit Interpres, *Oënarea appellata, quam ſupra fidem dicunt munitam eſſe; nam ipſum meditullium occupat collis altiſſimus ad triginta ſtadia aſſurgens* (male Abrahamus Ortelius in Theſauro verterat *tria ſtadia*) *& omnigena materia, & ſimul aquis abundans; unde metuens ſibi a tyrannide populus, manumiſſos ſummæ rerum in annum præficit: quo evoluto, alios ejusdem ſortis ſurrogat*. Ecce, quæ Stephano *Oëna* vocatur, Ariſtoteli audit *Oënarea*. Sed ubi ea civitas, aut quo auctore cœperit, deſieritve, inquirendum. Valde hæc ſane cum Volaterrarum ſitu conveniunt, ut eſt apud Strabonem libr. 5. pag. 154.

Etruriæ urbs Cortuosa, sive Cortuossa, in agro Tarquiniensi: penitus a Tribunis militum deleta.

CAP. LX.

TArquiniensis ager longe lateque patebat: in eo complures urbes, fama opibusque claræ. In his *Cortuosa*, sive, ut Ortelio videtur, *Cortuossa*: de qua T. Livius 1. Decad. libr. 6. *Exercitum alterum in Æquos, non jam ad bellum, victos namque se fatebantur; sed ab odio ad pervastandos fines, ne quid ad nova consilia relinquerent virium, duxere* (Tribuni militares Consulari potestate) *alterum in agrum Tarquiniensem: ibi oppida Etruscorum, Cortuosa & Contenebra, capta dirutaque. Ad Cortuosam nihil certaminis fuit: improviso adorti, primo clamore atque impetu cœpere, direptum oppidum atque incensum est*. At ubi locorum Tarquiniensium hæc urbs fuerit, nec scriptorum ullus, quod sciam, suis monimentis prodidit, nec reliquiæ ullæ testantur; ruina tantum sua nobilis est.

Etruriæ urbs Contenebra, sive Cortenebra: penitus excisa.

CAP. LXI.

IN eadem provinciæ parte idem belli fatum, quod superius descripsi, *Contenebram* urbem involvit, quæ a Pseudocatone in Originibus *Cortenebra* appellatur. Subjungit ad ea, quæ proxime superiori capite allata sunt, Livius: *Contenebra paucos dies oppugnationem sustinuit, laborque continuus, non die, non nocte remissus, subegit eos. Cum in partes sex divisus exercitus Romanus, senis horis in orbem succederet prælio, oppidanos eosdem integro semper certamini paucitas fessos obiiceret, cessere tandem, locusque invadendi urbem Romanis datus est. Publicari prædam Tribunis placebat; sed imperium, quam consilium segnius fuit: dum cunctantur, jam militum præda erat, nec nisi per invidiam adimi poterat.* Nec plura addo.

Etru-

Etruriæ urbs Flavinium, sive Flavianum, potens sub Æneæ adventum; cæde Fabiorum inclyta: penitus interiit.

CAP. LXII.

IN eodem Vejentano agro clarissima urbs fuit, *Flavinium*, sive, ut alii volunt, *Flavianum*. Servius ad libr. 7. Æneid. pag. 479. *Locus est in Italia Flavinium nomine*. Parum accurate profecto, pro tanti scriptoris expectatione. Certe sub Trojanorum in Italiam appulsum celebritas magna hujus urbis, quæ auxilia iis contra Turnum submisit. Virgilius loco laudato:

Hi Soractis habent arces, Flaviniaque arva.

Sed & multis postea seculis, Hannibale res magnas in Italia gerente, subsidia hæc eadem tulit. Sil. Italic. libr. 8. Punicor.

Hos juxta Nepesina cohors, æquique Falisci,
Quique tuos Flavina focos, Sabatia quique
Stagna tenent.

Corrigendum est omnino:

Quique tuos, Flaviana, focos.

Nobilitat hanc urbem clades trecentorum & sex Fabiorum, qui ad Cremeram cæsi juxta hanc; nam & locus insidiarum non longe inde distat, & fluvius ipse urbis mœnia alluit. Flav. Blond. in Italia Illustrata pag. 175. Hanc autem funestam familiæ Fabiæ internecionem historici exequuntur omnes, & Joann. Zonaras Tom. 2. Annal. pag. 25. Fest. Pomp. libr. 12. *Numerius prænomen numquam antea fuisse in familia patricia dicitur; quamvis Fabius, qui unus post sex & trecentos, ab Etruscis interfectos, superfuit, inductus magnitudine divitiarum, uxorem duxit Octacilii Maleventani, ut tum dicebatur, filiam, ea conditione, ut qui primus natus esset, prænomine avi materni Numerius appellaretur*. Servius Maurus ad libr. 6. Æneid. pag. 445. *Trecenti sex Fabii fuerunt de una familia, qui conjurati cum servis suis, & clientibus contra Vejentes dimicarunt, & insidiis apud Cremeram fluvium interempti sunt*. Et rursus idem ad libr. 8. Æneid. *Hæc ara juxta portam, quæ primo a Carmente, Carmentalis dicta est: post Celerata, a Fabiis trecentis sex, qui per ipsam in bellum profecti, non sunt reversi*. Sed corrige: *post Scelerata, a Fabiis*. Eidibus Februarii id contigisse docemur ex Calendario Capitolino, & P. Ovidio libr. 2. Fastor.

Hæc fuit illa dies, in qua Vejentibus arvis
Tercentum Fabii ter cecidere duo.

Alii Poëtæ tangunt. Aurel. Prudent. libr. 2. in Symmachum:

Cur Cremeræ in campis cornice vel oscine parra

 Nemo

Nemo Deum monuit perituros Marte ſiniſtro
Tercentum Fabios?

Silius Italicus libr. 7. Punicor.

Ad portas bellum, Conſulque ciebat ad arma,
Delectus vetiti, privataque caſtra Penates
Herculei implevere, domo mirabile ab una
Patricius junctis exercitus ibat in armis,
Tercentum exiliere duces.

Joann. Tzetzes Chiliad. Hiſtoriar. 10. cap. 303.

Ὡς τοῖς Ῥωμαίοις πώποτε τοῖς ἀνωτέρω χρόνοις
Ὅποτε ἀνερχόμενοι πρὸς πόλεμον καὶ μάχην
Ἔπεσον τριακόσιοι τȣ̃ γένȣς τῶν Φαβίον.

Ita Latine ſonant:

Ut Romanis priſcis temporibus,
Quando egreſſi ad pugnam ac bellum,
Ceciderunt trecenti ex familia Fabiorum.

Hic dies inter nefaſtos habebatur, ut norunt omnes, qui res Romanas vel leviter attigerunt. Vide M. Varronem libr. 4. de Ling. Lat. & Andream Tiraquellum ad Alexandrum Neapolitanum libr. 4. Genial. Dier. cap. 20.

Ad Flavianum redeo, cujus nulla ſuperſunt veſtigia. Raphaël Volaterranus libr. 5. pag. 141. Ant. Maſſa libr. de Reb. Faliſcorum. Petrus Marſus ad locum Silii Italici laudatum: *Flavina oppidum fuit Etruriæ, quod intercidit*. Hujus populi incolæ ſunt *Flaviniani*, ſi credendum eſt Pſeudocatoni in commentitiis illis Originibus Annianis.

Eſt & ejusdem nominis urbs in Scythia. Liber notitiæ utriuſque Imperii in Mæſia prima.

Etruriæ urbs Phalaris, ſive Faleris, aut Falaris, & inde Falerionenſes: Colonia Romana, & Epiſcopatus.

C A P. LXIII.

IN Piceno, & in Etruria urbs eſt *Falaris*, ſive *Faleris*, aut etiam *Phalaris:* Græcis eſt, & maxime Ptolemæo Φάλιρον, ut notat Leander Alberti : neſcio an navale in Tuſcia; nam Φάληρον eſt *candidum*, quo modo & rupes extimæ, mare includentes, *Faleræ*, & *Phaleſæ* apud Gallos etiamnum hodie audiunt : & M. Varro libr. 3. Rei Ruſt. cap. 5. videatur. Multa erudite Adrianus Turneb. libr. 21. Adverſ. cap. 23. Hanc urbem celebrant Strabo Amaſian. libr. 5. pag. 156. Φερεντινὸν,

τινὸν, καὶ Φαλέριον, καὶ Φαλίσκον. Ferentinum, & Falerium, & Falisca. Errat non leviter Isaacus Casaubonus, qui has duas postremas urbes non putat distingui. Vide, quæ hoc libro supra cap. 12. a me sunt dicta.

Colonia Romanorum fuit civium. Julius Frontin. libr. de Colon. Roman. *Ager Hadrianus idem, & ager Falerionensis limitibus maritimis, & Gallicis, quos dicimus decimanos & cardines.* Qui locus monet, in extima Etruriæ parte urbem eam fuisse. Meminit auctor incertus de limitibus: *Falerionensis ager limitibus maritimis, & Gallicis est assignatus, quos nos D. & K. appellamus;* idest Decumanos & Cardines. Apud eundem scriptorem est locus, qui Piceno contiguam fuisse docet. *Fanæstris Fortunæ ager limitibus maritimis & montanis est assignatus, & per ea signa, quibus Falerionensis ager.* Sed & varia hujus ditionis scriptio in eodem scriptore paulo post: *Marsus municipium continetur terminis Tiburtinis, & siliceis, & aliis documentis, quibus ager Fallerionensis finitur.* Sed parum interest.

Episcopum habuit: ac nescio, quando sedes alio translata. Ego sane Episcopatum fuisse colligo, quia in Decretis Gregorii Papæ firmandis reperitur

Tribunitius, Falaris Episcopus.

Et fidem facit Codex Canonum Ecclesiæ Romanæ vetus, pag. 613. ubi variat lectio hoc pacto. *Tribunatius, indignus Episcopus Sanctæ Ecclesiæ Falaritanæ, huic constituto, a nobis promulgato.*

Etruriæ urbs Lucus Albionarum, non longe Roma: interiit.

CAP. LXIV.

Ut Lucum Martis, & Feroniæ supra memoravi; ita nunc *Albionarum Lucum*, & agrum ejusdem nominis deprehendo in Etruria, sicuti de Calletrano & Crustumino est supra explicatum. Fest. Pomp. libr. 1. ita habet: *Albiona ager trans Tiberim dicitur, a Luco Albionarum, quo loco bos alba sacrificabatur.* Locum ergo hunc in Etruria, Romæ vicinum, ab urbe etiam finitima nominarunt. Nec plura reperi; nullum enim vestigium hodie extat.

Etru-

Etruriæ urbs Ruſſellæ, inter duodecim a quibusdam poſita: interiit: rerum geſtarum gloria celebris: Colonia, & Epiſcopatus.

CAP. LXV.

CEleberrima urbs Etruriæ quondam *Ruſſellæ*: ſive, ut habet Itinerarium Antonini, aut verius Scoti Anonymi, *Roſellum*: aut, ut volunt Græci, Ῥϐσέλλαι, uſque adeo ut plerique eruditorum cenſuerint, unam ex primis duodecim Tuſciæ civitatibus fuiſſe, ut licet videre hoc libro ſupra cap. 9. quem locum vide. Ejus certe res geſtæ præclaræ, ac nomen olim celebratiſſimum erat. Oſtendit locus Dionyſii Halicarnaſſei libr. 3. pag. 189. Τυῤῥηνοὶ δὲ συμμαχίαν ἀποςελεῖν ὡμολόγησαν, ἧς ἂν αὐτοὶ δεηθῶσιν, ἐχ ἅπαντες ἐπὶ τῆς αὐτῆς γενόμενοι γνώμης, ἀλλὰ πέντε πόλεις μόναι, Κλϐσῖνοί τε, καὶ Ἀῤῥητῖνοι, καὶ Ὀυαλετέρναι, ὁι Ῥυσαλῖνοί τε, καὶ ἔτι πρὸς τέτοις Ὀυετϐλωνῖαται. *Etruſci ſubmiſſuros ſe auxiliorum, quantum opus fuerit, non tamen reſponſum eſt hoc de communi omnium ſententia, ſed a quinque tantum civitatibus: hi fuere Cluſini, Aretini, Volaterrani, Ruſellani, & Vetulonienſes*. Qui locus oſtendit magnitudinem hujus urbis, quæ Latinos erigere potuit, & Romanis, ne Latii forent victores, obſtare. Et ex eo Ptolemæus in mediterraneæ Tuſciæ deſcriptione: Ὀυολατέῤῥαι, Ῥϐσέλλαι, Ἀῤῥήτιον, Ὀυετϐλώνιον, Κλϐσιον. *Volaterræ, Ruſellæ, Aretium, Vetulonia, Cluſium*. Ad hæc maxima claritudo hujus populi, dum M. Æmilium Paulum Magiſtrum equitum in agro ſuo ſumma vi adoritur, & in maximas anguſtias cogit, ut deſcribit ex T. Livio pleniſſime M. Ant. Sabellicus Ennead. 4. libr. 7. pag. 826.

Coloniæ Romanæ dignationem habuit. C. Plin. libr. 3. cap. 5. *Intus Coloniæ, Faliſca, Argis orta, ut auctor eſt Cato, quæ cognominatur Etruſcorum, Lucus Feroniæ, Ruſſellana, Sutrina*. Nec alius ſcriptor hujus Coloniæ meminit; nec quo tempore deducta ſit, obſervavi, argumento liquido, pleraque veterum monimenta, ac maxime Livii interiiſſe.

Epiſcopi etiam hic ſedes; nam Decretis Symmachi Papæ ſubſcribit

Vitalianus, Roſellanus Epiſcopus.

Quando, aut quo auctore ſedes alio translata, aut urbs ipſa deleta, ne conjectura quidem potui aſſequi: hoc tantum Raphaël Volaterranus libr. 5. pag. 139. *In agro Senenſi Ruſella Colonia vocata Plinio, inter duodecim urbes, cujus adhuc veſtigia prope Alcinoi montem cernuntur*.

Et

Et eadem Flavius Blondus in Italia Illuſtrata, pag. 173. Leander Alberti putat hodie *Roſella* vocari, & *Bagni di S. Filippo*. Dominicus Niger exiſtimat eſſe *Groſſetum*, ſed male; nam in mediterraneis Tuſciæ partibus & Plinius, & Ptolemæus eam locant, ut eſt ſupra dictum. Revera ego exiſtimo, nullam ejus, niſi nominis nudi, extare memoriam (1).

Etruriæ urbs Tuſcinatum, in agro Volaterrano, mari abſumptum.

CAP. LXVI.

Clade ſua memorabilis eſt urbs *Tuſcinatum* in ditione Volaterranorum, prope vada, ubi olim navale celebre. Verba Flavii Blondi loco proxime ſupra laudato apponam: *Poſt hæc in antiquis ipſorum diariis, quæ ad manus meas venerunt, comperio Etruriam oppidum nobile ad oram eos diu poſſediſſe, rebellantemque quandoque Tuſcinatum cognominaſſe, ac ob inundationem in mare abiiſſe, Vadaque juxta ædificata: hodieque ferunt accolæ, veſtigia ſub aqua, per maris tranquillitatem, clariſſime conſpici.* Quę de Etruriæ civitate prodit, commentum eſt Annii: quæ de Tuſcinato ab eodem ſunt poſita, quia ab alio veteri ſcriptore non ſunt dicta, an vera ſint, Lectori relinquo.

Hoc certum eſt, vel illo vel alio nomine, in Etruria fuiſſe urbem, cujus incolæ *Tuſcanienſes* appellentur. Plin. libr. 3. cap. 5. *Suanenſes, Saturnini, Tarquinienſes, Tuſcanienſes, Vetulonienſes, Vejentani*. Et populum hunc ſæpe memorat Anaſtaſius Bibliothecarius, ut reperies a me laudatum libr. 1. ſupra hoc opere cap. 1. ſed urbem hanc *Tuſcanellam* hodie dici, Volaterranus eſt auctor pag. 139. Viderint docti: ego rurſus litoralia Etruriæ repeto, atque illuſtro.

Etru-

(1) Cluverius Italic. Antiq. libr. 2. pag. 514. ait: *Sunt hodie aquæ calidæ III. millia paſſuum a Groſeto, qua Senam itur, vulgari appellatione* Bagni di Roſelle, ideſt *Aquæ Roſellarum. Juxta has in colle conſpiciuntur inſignes ruinæ præclari quondam oppidi, quod paſtoribus nunc ac pecudibus habitatum vulgo dicitur* Moſcona ..... *dubium nemini dictarum aquarum cognomen reſpicienti eſſe poteſt, quin antiquæ illius ſint rudera urbis*: quæ Ptolemæo plurali numero, ut pleræque Etruriæ urbes, dicitur Ῥουσέλλαι, Ruſellæ.

Etruriæ urbs Labro, five ad Herculem: Livorno *fortaſſis*.

CAP. LXVII.

IN litore maris Inferi, inter promontorium Populonii, & Portum Trajanum, urbs erat vocata *ad Herculem:* & ipſa portus, qui, ſecundum hanc locorum deſcriptionem, penitus hodie intercidit. At vero in exemplaribus vulgatis *ad Herculem* ponitur inter Populonium & Arnum. Ejus unicus, quod ſciam, meminit Itinerarii auctor, ſive Antoninus Auguſtus, ſive Scotus Anonymus, cujus verba ſunt hæc:

Roma Lorium. M. P. XII.
Ad Turres. M. P. X.
Pyrgos. M. P. XII.
Caſtrum novum. M. P. VIII.
Centumcellas. M. P. V.
Martham. M. P. X.
Forum Aurelii. M. P. XIV.
Coſam. M. P. XXV.
Ad Lacum Aprilem. M. P. XXII.
Salebronem. M. P. XII.
Manliana. M. P. VIIII.
Populonium. M. P. XII.
Vada Volaterrana. M. P. XXV.
Ad Herculem. M. P. XVIII.
Piſas. M. P. XII.

Et locorum ſitus, & diſtantia convincit, urbem eam hodie *Livornum* eſſe. Errant non mediocriter Hieronymus Surita ad Antoninum, qui pro *Salebrone*, illo loco exiſtimavit legendum *ad Umbronem;* nam, præterquam quod ſitus locorumque diſtantia convincunt, in eadem Itinerarii dimenſione duo diverſa loca ſunt *Umbro*, & *Salebro:* & Raphaël Volaterranus, qui *Salebronem*, ſive *Salepronem*, a Cicerone ad Atticum cenſuit appellatum *Labronem*, eſſeque *Liburnum* auctore Ptolemæo, cum nihil ſimile in codicibus reperiatur Ptolemæi. Quod addam, non habeo.

Etru-

Etruriæ urbs Portus Pisanus, Pisanorum navale: opulentia, & divitiis inclyta: interiit penitus.

CAP. LXVIII.

IN eodem maris Tyrrheni tractu insignis urbs erat *Portus Pisanus*, de quo Agnellus Historicus MS. & alii Annalium Pisanorum scriptores. Describit operose Rutilius Numatian. libr. 1. sui Itinerarii:

Contiguum stupui portum, quem fama frequentat
Pisarum emporio, divitiisque maris.
Mira loci facies, pelago pulsatur aperto,
Inque omnes ventos litora nuda patent.
Non ullus tegitur per brachia tuta recessus,
Æolias possit qui prohibere minas.
Sed procera suo prætexitur alga profundo
Molliter, offensæ non nocitura rati.
Et tamen insanas cedendo interligat undas,
Nec sinit ex alto grande volumen agi.

Antiquitatem non facile reperias, ac nec tempus, quo deleta. Celebris est expeditione in Gildonem Tyrannum, ut habetur apud Claudianum libr. de Bello Gildon.

Hæc ubi sederunt genero, notissima Marti
Robora, præcipuos electa pube maniplos
Disponit, portuque rates instaurat Etrusco.

Veterum auctorum nullus, quod sciam, hujus meminit, præter hos duos: recentiores plena manu, & maxime Hubertus Folietus Genuensis, F lavius Blondus, Raphaël Volaterranus libr. 5. pag. 126. Alii, quos nihil moror. Hodie certe nihil reliquiarum superest, ac ne locus quidem ostenditur; nam, quod nonnulli volunt, turres illas prope Ligornum, portum Pisanum fuisse, qui hodie *Marzocco* audit, errant non leviter, cum quindecim sint millia passuum Pisis ad turres eas; cum tamen diserte Scotus Anonymus in Itinerario, sive Antoninus *A portu Pisano Pisas*. M. P. VIII. Adeo urbi Pisis Portus fuerat vicinus, ut pedibus iter confici fuerit consuetum. Rutilius loco citato:

Puppibus ergo meis fida in statione locatis,
Ipse vehor Pisas, qua solet ire pedes.

Sed plura in eruditissima sua Historia Pisana MS. Reverendissimus ac humanissimus D. Raphaël Roncionius, Archipresbyter Pisanus, cujus opus edi, non modo Etruriæ, sed & rei literariæ plurimum interest.

Etruriæ urbs Triturrita, prope Portum Pisanum: interiit.

CAP. LXIX.

IN vicinia Portus Pisani urbs erat *Triturrita*, cujus hodie nihil præter nomen est superstes. Describit pulcherrime Rutilius Numatianus Itiner. libr. 1.

Inde Triturritam petimus, sic villa vocatur,
Quæ latet expulsis insula pæne fretis.
Namque manu junctis procedit in æquora saxis,
Quique domum posuit, condidit ante solum.

Nec moveat, quod villam appellavit; nam usitatum scriptoribus, Romam solam urbem vocare, ceteras villas. Sic idem Rutilius Pyrgos & Alsium vocavit *grandes villas*, quas tamen urbes fuisse, & civitatum titulo, privilegiisque honestatas docui supra hoc libro cap. 23. & cap. 25. Putant viri docti in villula prope Ligurnum, nomine *Turrita*, antiquitatem tantam conservari. Ego non credo; nam ex descriptione Rutilii contiguus erat Portus Pisanus Triturritæ; itaque non tam longe Pisis oportuit distasse. Sed viderint eruditi.

Etruriæ urbs Aruntes veteres, & populus eodem nomine: interiit.

CAP. LXX.

CElebrem in Italia Etruriaque populum & urbem *Aruntes veteres*, voluit fuisse Georgius Chemnicensis, Abrahamus Ortelius in Thesauro, & alii; sed ego non affirmo, cum apud nullum id idoneum auctorem offenderim. Neque enim audio Annium suo cum Catone, in cujus Originibus suppostitiis reperiuntur *Aruntes* cognomento *Camillarii*. Hoc tantum in confesso est, & manifestum, *Aruntes* nomina fuisse Etruscis familiaria; ut ex Lucano, Livio, & Dionysio Halicarnasseo observatum invenies libr. 2. supra hoc opere cap. 13. An urbs tamen fuerit, haud facile dixerim.

Etru-

Etruriæ urbs Ad ſtatuas Coloſſas in agro Cluſino: interiit.

CAP. LXXI.

IN agro Cluſino, qua itur Aretium, urbs fuit admodum exigua, ut apparet, *Ad Statuas Coloſſas*. Unde nomen ſit ſumptum, aut quando ædificata, dirutaque, inquirendum amplius. Ego apud unicum Antoninum, ſive Scotum Anonymum in Itinerario mentionem reperio:

A Luca Romam per Clodiam.
Ad Piſtores. M. P. XXV.
Florentia. M. P. XXV.
Ad fines, ſive Caſas Cæſarianas M. P. XXV.
Aretium. M. P. XXV.
Ad ſtatuas. M. P. XXV.
Cluſium. M. P. XII.
Vulſinios. M. P. XXX.
Forum Caſſii. M. P. XXVIII.
Sutrium. M. P. XII.
Bachanas. M. P. XII.
Romam. M. P. XXI.

Urbem fuiſſe hæc duo mihi perſuadent, primum, quod Piſtorium civitatem celeberrimam appellaverit *Ad Piſtores*, eodem modo *ad Statuas Coloſſas*, ut in melioribus habetur editionibus. Urbem deinde fuiſſe eo ævo, locorum convincit diſtantia; nam in tam populoſa provincia, ut tunc ſeculi erat Etruria, non eſt probabile, nullam urbem inter Cluſium & Aretium, hoc eſt quinquaginta milliarium tractu, conditam, cum & viæ Clodiæ celebritas, & regionis ipſius amœnitas frequentes civitates deſiderarent. Et miror, tot Italos, patriæ ſuæ dignitatis ſtudioſos, cum provinciarum urbiumque nomenclaturam conquirerent, hanc ſive urbem, ſive oppidum prætermiſiſſe (1).

(1) Cluver. Ital. Antiq. libr. 2, pag. 569. credit *Ad ſtatuas* fuiſſe ubi nunc *Montepulciano*. Holſtenius putat non ibi fuiſſe, ſed in planitie juxta Clanim, quo ducebat *Via Caſſia*.

Etruriæ urbs Novempagi, non Decempagi: falso Roda: forte Balneum Regis: sed hodie interiit.

CAP. LXXII.

IN mediterranea Tuscia erat civitas *Novempagi*, sed ubi locorum; quærant Etrusci. C. Plinius libr. 3. meminit cap. 5. *Fæsulæ, Ferentinum, Fescennia, Herbanum, Hortanum, Nepet, Novempagi, Præfectura Claudii, Foroclodii, Pistorium, Perusia*. Diligenter, ut solet, & vere, quo magis mirari subit eruditissimum Raphaëlem Mapphæum Volaterranum libr. 5. pag. 139. ita scripsisse: *Plinius, Straboque in hac parte Decempagos ponunt. Hoc oppidum natalibus Bonaventuræ nobilitatur, cui annis proximis Gabriel Cardinalis Agriensis, ordinis Minorum, templum excitavit*. Mirandum, inquam; nam Plinius, ut jam ostensum est, non *Decempagos*, sed *Novempagos* appellat: nec meminit Strabo ullatenus aut hujus, aut illius.

Hanc urbem recentiores quidam *Balneum Regis* vocatam contendunt: quod, an verum sit, libr. 6. infra hoc opere disquiretur. Sed & alii Annii inventa secuti, Rodam a Desiderio Longobardorum Rege appellatam ajunt. Verba edicti supposititii sunt:

Et . ut . suam . Longulam . non .
Longobardulam . sed . cognomine.
Sui . ampliatoris . Tirreni . Terbum .
Vocent . et . sub . uno . muro . cin
gant . tria . oppida . Longulam .
Vetuloniam . Tirrenam . Volturnam .
Dictam . Etruriam . totamque . ur
bem . nostra . adjectione . Viter
bum . pronuntient . et . ut . Roda .
Et . Civita . balneoregium .
dici . jussimus . &c.

Agnoscis, Lector, Annianam antiquitatem, de qua nihil amplius, nisi Rodam cum Annio suo extra Etruriam amandandam; cum nec Roda unquam in Etruria legatur civitas: & ut verum sit, fuisse; non tamen *Novempagos* eandem vocatam sequetur. Ego penitus interiisse existimo.

Etru-

Etruriæ urbs Fanum Lucinæ, in Agro Cæretano: penitus intercidit.

CAP. LXXIII.

PLeræque in Etruria urbes a Diis, qui inibi colebantur, appellationem ſortiebantur: in his memorabilis urbs eſt *Lucinæ Fanum*, auctore Strabone libr. 5. pag. 156. Εʹϛὶ δ᾽ ἐπίνειον τῶν Καιρητανῶν ἀπὸ ν ϛαδίων, ἔχει δὲ Εἰληθυίας ἱερὸν, Πελασγῶν ἵδρυμα, πλούσιον τε ποτὲ γενόμενον, ἐσύλησε δ᾽ αὐτὸ Διονύσιος ὁ τῶν Σικελιωτῶν τύραννος, κατὰ τὸν πλοῦν τὸν ἐπὶ Κύρνον. *Ab his ad quinquaginta ſtadia abeſt Cæretanorum navale. Id habet Lucinæ Fanum, a Pelaſgis conditum, locuples quondam, ſpoliatum a Dionyſio, Siciliæ tyranno, in Corſicam navigante.* Sive hic templum tantum fuerit in Cæretum navali portu, ſive, quod verius eſt, urbs ipſa in confinio navalis ſic vocaretur, apud alium Auctorem fruſtra quæras. Hoc tantum liquet, ut Fanum hoc a Dionyſio ſeniore ſpoliatum, ita & pleraque aliorum Deorum templa idem, ſacrilegus ob id vocatus, deprædatus eſt. Dixi ad Cl. Æliani libr. 1. Variar. Hiſtor. cap. 20. & conſulendi Valer. Maxim. libr. 1. cap. 2. Et M. Cicero libr. 3. Nat. Deor. & ex his omnibus rettulit Petrus Victorius libr. 2. Variar. Lection. cap. 20.

Quod autem Strabo habet, Pelaſgorum hoc opus fuiſſe, inſignem antiquitatem loquitur, & fidem inſuper facit ipſa Dea, cujus honori urbs erecta; nam *Lucina* Latinis, quod parturientibus præeſſet, naſcentibuſque lucem aperiret, dicta videtur prima, eadem a Græcis ἐλυθυία, quod puerperarum dolores ſolveret, dixi libr. 2. Rom. Antiquit. cap. 19. quem locum vide, neque enim hic repeto.

Etruriæ urbs Troilium, opulenta: interiit.

CAP. LXXIV.

URbem in Etruria opulentam quondam *Troilium* loquitur T. Livius 1. Decad. libr. 10. in fine: *Inter hæc Carvilius Conſul in Etruria Troilium primum oppugnare adortus, quadringentos ſeptuaginta ditiſſimos, pecunia grandi pactos, ut abire inde liceret, dimiſit, ceteram multitudinem, oppidumque ipſum vi cœpit: inde quinque caſtella, locis ſita munitis, expugnavit, cæſa ibi hoſtium duo millia quadringenti, minus duo millia capti.* Ubi hæc urbs fuerit, quoque

que

que auctore aut condita, aut deleta, aliorum sit curæ investigare. *Troito* vocari, ait nugator, ut solet, Annius; sed non audio. Ego porro pergo. Hoc tantum conjectura assequi licet, ab Ænæa, & Trojanis in Italia advenis extructam, quasi dicas *Trojæ Ilium:* certe enim illi urbes alias *Trojam* appellavere, ut Virgilius docet libr. 3. Æneid. & locorum Trojanorum nomina in urbibus a se conditis asservare gaudebant:

Da propriam Thymbræe domum, da mœnia fessis,
Et genus, & mansuram urbem, serva altera Trojæ
Pergama.

Trojam sane vocat urbem, quam in Thracia in patriæ deletæ memoriam erexerat; sex enim urbes hoc nomine apud Geographos reperio. Sic iterum Virgilius loco laudato:

Morte Neoptolemi regnorum reddita cessit
Pars Heleno, qui Chaonios cognomine campos,
Chaoniamque omnem Trojano a Chaone dixit,
Pergamaque, Iliacamque jugis hanc addidit arcem.

Sic itaque fieri potuit, ut in fortunarum suarum solatia urbem hanc victores in Etruria erexerint Trojani.

Etruriæ urbs Fanum Voltumnæ, seu Voltunæ: celebris comitiis publicis: interiit.

C A P. LXXV.

INter nobilissimas, & antiquissimas Etruriæ urbes fuit *Voltumnæ*, sive, ut aliis placet, *Voltunæ*, aut, ut habetur in Itinerario Scoti Anonymi, sive Antonini Aug. *Volturnæ Fanum;* nam ea Dea Etruscorum propria, ut disserui libr. 1. supra hoc opere cap. 15. Ejus autem urbis mentio apud T. Livium 1. Decad. libr. 4. in fine: *Ab his* Tribunis militum consulari potestate *primum circumsessi Veii sunt, sub cujus initium obsidionis, cum Etruscorum concilium ad Fanum Voltumnæ frequenter habitum esset, parum constitit, bellone publico gentis universæ tuendi Vejentes essent.* Apparet commodo in media regione loco positam, quod publica totius gentis comitia eo semper indici consueverint. Livius eodem libro: *Igitur cum duæ civitates, legatis circa duodecim populos missis, impetrassent, ut ad Voltumnæ Fanum indiceretur omni Etruriæ concilium, velut magno inde tumultu imminente, Senatus Mamercum Æmilium dictatorem iterum dici jussit.* Et clarissime paulo post eodem loci: *Consilia ad movenda bella in Volscorum Æquorumque conciliis & in Etruria ad Fanum Voltumnæ agitata: ibi prolatæ in annum res,*

res, decretoque cautum, ne quod ante concilium fieret, nequicquam Vejente populo querente, eandem, qua Fidenæ deletæ ſint, imminere Veiis fortunam. Simpliciter hoc ex Livio recitat Raphaël Volaterranus Paralipomenon pag. 1181. nec locum tamen indicat (1).

Etruriæ urbs Forum Claudii, in agro Faliſco: celebris opibus: Epiſcopatus.

CAP. LXXVI.

Diruta etiam in Etruria mediterranea eſt urbs olim nobilis, & rei bellicæ gloria, & civium ſuorum opulentia, *Forum Claudii*, ſive Φόρος Κλαυδίυ, ut eſt apud Ptolemæum. C. Plinius libr. 3. cap. 5. *Feſcennia, Hortanum, Herbanum, Nepet, Novempagi, Præfectura Claudia, Foroclodii, Piſtorium*. Ad oram libri in quibusdam eſt: *Præfectura Claudiæ, Forum Claudii:* in nonnullis etiam erat *Forum Caſſii*, de quo infra erit dicendum. In agro Faliſco indubitatum eſt eam conditam, hodieque *Tolfam* appellari. Raphaël Volaterranus libr. 5. pag. 140. *Forum Claudii Straboni, ubi nunc Tolfa eſt, & alumen Pii ſecundi temporibus inventum, Joannis Caſtrenſis hominis tranſpadani opera atque ingenio*. Eadem exſcripſit Leander Alberti. Et Joan. Michaël Brutus libr. 5. Hiſtor. Florent. pag. 255. *Quoniam veteres homines eruditi & magni nominis, inveniri aluminis fodinas in Italia negarunt, numquam antea noſtris hominibus compertum, per multa jam ſecula latuerat. Atque cum ita inveterata opinio animis hominum penitus inhæſiſſet, veterum auctoritatem ſuperante noſtrorum hominum induſtria, cum illam certa ratio tueretur, jam & Pii ſecundi Pontificatu ad Forum Claudii, quæ urbs aliquando non ignobilis in Faliſcis fuit, & poſtremo in Volaterrano agro magna vis aluminis eſt inventa*. Hæc de loco (2).

Dignitas hic Epiſcopalis; ſed neſcio, qua cauſa, aut quo auctore alio ſit translata; nam in Codice Canonum Eccl. Rom. male *Foroclodienſis* Epiſcopus habetur, pro *Foroclaudienſis* pag. 508. ubi decretis Felicis Papæ ſubſcribit

Gaudentius, Foroclaudienſis Epiſcopus.

Et decreta Symmachi Papæ firmat

Colonius, Foroclodienſis Epiſcopus.

Sed

(1) Cluver. Ital. Ant. libr. 2. pag. 565. Fanum Volturnæ fuiſſe, ubi nunc Viterbium, exiſtimat.
(2) Idem libr. 2. pag. 525. Redarguit eos, qui Claudii Forum fuiſſe credunt, ubi nunc *Tolfa*.

Sed eodem modo, quo prius, mendum tollendum: iterumque ſubſcribit iisdem

Callonicus, Foroclaudienſis Epiſcopus.

Etruriæ urbs Forum Caſſi, ad montem Ciminium in via Caſſia: ſilvæ Arſia, Meſiaque non longe inde: interiit.

CAP. LXXVII.

AD Montis Ciminii radices in via Caſſia, quæ mediam Etruriam ſecabat, urbs erat non incelebris, ut quibusdam videtur, ſed falso, ut infra patebit, *Forum Caſſii*, ab eodem auctore condita, quo via ſtrata. Antoninus, ſive Scotus Anonymus in Itinerario, non in via Caſſia, ſed in Clodia ponit: niſi forte dicamus, viam Clodiam, & Caſſiam ad urbem eam conjunctas, ut in utraque via recte cenſeatur. De hac urbe vide Plinium capite ſuperiori. Itinerarii verba ſunt:

Cluſio. M. P. XII.
Vulſiniis. M. P. XXX.
Foro Caſſii. M. P. XXVIII.
Sutrio. M. P. XI.
Bacchanas. M. P. XII.

Recentiores pæne omnes jurarunt in verba Raphaëlis Volaterrani libr. 5. pag. 141. *Vetralla Forum Caſſii putatur, cujus meminit Antoninus in Itinere, ex argumento, præter alia, quod ædes Divæ Genitricis mœnibus proxima, Sancta Maria in Caſſia dicatur: hac quondam iter in Etruriam.* At cum Leander Alberti, & Flavius Blondus eadem ſcripſiſſent, Joſias Simlerus putavit eſſe oppidum, quod hodie *Guaſto* dicatur: & ab omnibus iis diſſentiens Paulus Jovius libr. 2. Hiſtoriar. pag. 29. *Senis per Vulſinios Viterbium exercitus eſt ductus: eam urbem ex Foro Caſſii ruinis creviſſe putaverim; hujus enim in proximo non obſcura veſtigia, in ipſa ſilice conſtrata via Caſſia cernuntur.* Magna profecto locorum diſtantia, ut minus viginti millia paſſuum. Viderint docti. Inepte *Forum Claudii* & *Forum Caſſii* eandem urbem eſſe cenſuit Jacobus Dalechampius in Plinii cap. 5. libr. 3. Ego ex Antonino *Vetrallam* (1) prætulerim, quippe nulla ratione via Caſſia, & Clodia Cluſio Romam ducebat per Viterbium.

(1) Holſtenius ad Cluver. pag. 559. putat fuiſſe ad locum, qui dicitur *S. Maria a Forcaſſi*; nam ruinæ illic viſuntur ad ipſam veterem viam Caſſiam.

bium. Contigua huic *Vetrallæ* five *Foro Caffii* fuit *Silva Arfia*, cujus mentio apud Livium 1. Decad. libr. 2. in pugna Bruti Confulis, & Arnutis. In eodem etiam tractu & *Mæfia Silva* probabili conjectura. T. Liv. 1. Decad. libr. 1. in rebus Anci. *Nec urbs tantum hoc Rege crevit, fed etiam ager finefque, Silva Mæfia Vejentibus adempta, ufque ad mare imperium prolatum.* Itaque tres maxime in Etruria filvæ, Ciminia, Arfia, Mæfia, eodem pæne regionis tractu in agro Vejente: & de Ciminia quidem certum, de aliis non ita exploratum. Crediderim *Mæfiam* effe *Bacchanam*, quæ patruum noftrorum memoria latrociniis infamis habebatur, adeo ut in proverbium abierit *diverforium Bacchanæ*: vifiturque hodie peftifero & noxio advenis fitu, fecunda a Roma manfione, non longe a recto itinere.

Etruriæ urbs Forum Aurelii, in via Aurelia: interiit.

CAP. LXXVIII.

IN via Aurelia, quæ per litus maris Inferi ducebat in Gallias, urbs erat *Forum Aurelii*, eodem forte auctore, & tempore, quo via condita. Mentio in Scoti Anonymi, five Antonini Aug. Itinerario. *Via Aurelia a Roma, per Tufciam & Alpes maritimas, Arelatum ufque* M. P. DCC. XCVI. fic.

Loria M. P. XII.
Ad Turres. M. P. X.
Pyrgos. M. P. XII.
Caftro novo. M. P. VIII.
Centumcellis. M. P. V.
Martha. M. P. X.
Forum Aurelii. M. P. XIIII.
Cofam. M. P. XXV.
Ad Lacum Aprilem. M. P. XXII.
Saleprone. M. P. XII.
Manliana. M. P. IX.
Populonia. M. P. XII.
Vadis Volaterris. M. P. XXV.
Ad Herculem. M. P. XVII.
Pifæ. M. P. XIII.
Papiriana. M. P. XI.

Nec quicquam amplius de ea reperi: nec alius, quod fciam, meminit; argumento, aut ignobilem fuiffe, aut certe non diu floruiffe.

Etruriæ urbs Tarchonium, in mediterraneis: alia a Tarquiniis: interiit.

CAP. LXXIX.

IN Etruriæ mediterraneis urbs haudquaquam ignobilis fuit *Tarchonium*, a Telepho Tarchontis Lydii filio condita, cujus nullum apud auctores verbum, si unum Stephanum Byzantinum excipias, cujus libello de Urbibus hæc sunt: Ταρχώνιον, πόλις Τυῤῥηνίας, ἀπὸ τηλέφου παιδὸς Τάρχωνος, ὁ πολίτης, Ταρχωνῖος. *Tarchonium urbs Etruriæ, a Telepho filio Tharconis: incola vero Tarchonius*. Sed qua regionis parte, nec ipse expressit, nec in tam alto & damnato scriptorum silentio divinare licet. Forte dixerit quispiam, eandem cum Tarquiniis esse; sed error non ferendus; nam præterquam quod hæc a filio Tarchontis Telepho sit condita, Tarquinii vero ab ipso Tarchonte & ortum & nomen acceperint, ut supra hoc libro cap. 11. ostensum, idem Stephanus tamquam diversas eas urbes numerat. Ex Hierocle in Polyhistoriis: Ταρκυνία, πόλις Τυῤῥηνίδος, ἀπὸ Τάρκωνος, τὸ ἐθνικὸν Ταρκύνιος, ἢ Ταρκυνιεὺς. *Tarquinii urbs Etruriæ, a Tarchonte condita, incolæ vero Tarquinii, & Tarquinienses*. Male Tarquinios cives voluit vocari; nam neque Latinorum, nec Græcorum testimonio id potest probari, semper enim constanter Tarquinienses illi appellantur.

Etruriæ urbs Fossæ Papirianæ in via Aurelia ad mare: interiit.

CAP. LXXX.

A Papirio fortassis Dictatore, qui res magnas in Etruria gessit, hæc urbs nomine ipsius *Fossæ Papirianæ* videtur condita. Ptolemæus non ignobile de eo testimonium profert, cujus verba Latina, nam Græca non sunt ad manum, hæc sunt: *Tuscorum mediterraneæ civitates hæ sunt*, ex Antonii Magini editione,

1. *Baracellum*, forte hodie *Vicarellum*.
2. *Fossæ Papirianæ*, hodie *Fossonovum*.
3. *Bondelia*.
4. *Luca*.
5. *Lucus Feroniæ colonia*. Hoc libro cap. 53. forte *Bientina*.
6. *Pistoria*.

7. *Flo-*

7. *Florentia prius* (inquit Maginus male & contra hiſtoriam) *Fluentia*.
8. *Piſæ colonia*.
9. *Volaterræ*.
10. *Ruſellæ*. *Depopulatæ ad Alcinoi montem*.
11. *Fæſulæ*. Hoc libr. cap. 19.
12. *Peruſia*. *Peruſium*, ait idem male.
13. *Arretium*.
14. *Cortona*.
15. *Aucula*, ſive *Aquula*, hodie *Aquapendens*.
16. *Biturgia*, nunc forte *Burgus S. Sepulchri*.
17. *Manliana*.
18. *Vetulonium*. Hodie, ait, *Viterbo*: male.
19. *Sæna*.
20. *Suana*.
21. *Saturniana colonia*. Hoc libr. cap. 56.
22. *Eba*.
23. *Volci*, vel *Velocæ*, aut *Craßetum*.
24. *Cluſium*. Hoc libr. cap. 18.
25. *Volſinium*. Hoc libr. cap. 16.
26. *Sudernum*. Forte *Sudertum*. Hoc libro cap. 52.
27. *Ferentia*. Forte *Ferentinum*. Hoc libr. cap. 47.
28. *Vicus Elbii*. Male ille *Lacus Ciminii*.
29. *Sutrium*. Prope *Capralica*. Hoc libro cap. 44.
30. *Tarquina*. Hoc libro cap. 11.
31. *Blera*. Hoc libro cap. 34.
32. *Coricum*. Forte *Coritum*. Hoc libro cap. 15.
33. *Forum Claudii*, nunc *Tolfa*. Hoc libro cap. 76.
34. *Nepeta*. Hoc libro cap. 41.
35. *Falerinum*. Faliſcorum eſt. Hoc libr. cap. 12.
36. *Cære*. Hoc libro cap. 17.

Eſt & mentio in Itinerario Antonini Aug. ſive Scoti Anonymi; nam iis, quæ ſupra hic cap. 78. appoſui, ſubjungit reliquas urbes maritimas uſque Gallias, & in his *Papiriana*: male, ut opinor, ſcriptum pro *Foſſis Papirianis*. Raphaël Volaterranus libr. 5. pag. 122. *Foſſas Papirianas etiam hic Ptolemæus ponit, ex cujus ruinis Foßonovum, a mari aliquantulum recedens, ædificatum exiſtimaverim*. Alberti Leander eadem in Etruria pag. 37.(1)

(1) Cluver. libr. 2. pag. 461. Ital. Antiq. & Holſten. in notis prope locum *Viareggio* nuncupatum collocant.

Etruriæ urbs Eba, in mediterraneis: interiit.

C A P. LXXXI.

EX Ptolemæi loco, proxime ſuperiori capite adducto, *Eba*, ſive Ἥβα urbs eſt in mediterraneis Etruriæ; ſed ubi locorum, aut quo auctore cœperit, interieritve, haud facile conjectura aſſequar. Eam certe Abrahamus Ortelius in Theſauro Geographico ſimpliciter nominat ex Ptolemæi auctoritate, nec ullum alium ſcriptorem adducit: quod equidem mirari lubet, in tanta rerum geſtarum gloria, aut etiam Scriptorum celebrium frequentia, urbem tam antiquam peregrini unius hominis præconio cohoneſtari (1).

Etruriæ urbs Baracellum: interiit.

C A P. LXXXII.

NEc quicquam supereſt *Baracelli*, quæ Ptolemæo loco laudato Πόλις ἐν μεσογαίᾳ τῆς Τυῤῥηνίας Βηράκελλον, *Urbs mediterraneæ Etruriæ Baracellum* appellatur. Hanc nec Blondus, nec Volaterranus, nec Leander Alberti, nec ipſe quidem Abrahamus Ortelius nominavere; idcirco neque ex Plinio, aliiſve conjicere licet, quæ fuerit, quando condita, aut everſa: hoc modo exploratum, nullum in Etruria locum urbis veteris oſtentare ruinam, præter *Vicarellum*, quæ ex hujus ruinis creviſſe potuit videri; & tamen *Vicarellum* putat Leander eſſe *Vicum Aurelii* pag. 78. in Etruriæ deſcriptione.

Etru-

(1) Cluver. libr. 2. pag. 515. Ital. Antiq. cum ponatur a Ptolemæo Ἥβα, *Eba* inter Volscos, Senam, atque Saturniam, conjicit nunc vulgo vocari *Monte Ipo*, a Saturnia verſus occidentem recedens: & forte credit eſſe unam eamdemque cum ea urbe, quæ Stephano Ἄβαι dicitur & quam in Italia collocat.

Etruriæ urbs Bondelia: interiit.

CAP. LXXXIII.

EUndem præconem Ptolemæum, loco jam toties laudato, habet urbs *Bondelia*, five Βονδελία, de qua hoc folum conftat, in mediterraneis fuiffe; præterea nihil.

Etruriæ urbs Suana, incolæ Suanenfes: Comitatus, & Epifcopatus: vicus exiguus nomen retinet.

CAP. LXXXIV.

MAgnæ olim famæ ac opulentiæ memoratur in Etruria urbs *Suana*, Ptolemæo tefte, cujus verba funt fupra allata. Confirmat C. Plinius libr. 3. cap. 5. *Fluentini, præfluenti Arno appofiti, Fæfulæ, Ferentinum, Fefcennia, Hortanum, Herbanum, Nepet, Novempagi, Præfectura Claudia, Foroclodii, Piftorium, Perufia, Suanenfes, Saturnini, qui ante Aurinini vocabantur, Sudertani, Statones, Tarquinienfes*. Vide fequentia. Ferdinandus Pincianus *Suenam* urbem ex Ptolemæo vocatam, populos autem *Suenenfes* dictos fcribit; at in omnibus editionibus, quas viderim, eft conftanter Σάανα, *Suana*. In agro Senenfi parum variato nomine eft Soana, vicus exiguus; at olim claritudine eximia Comites habuit. Fanutius Campanus MS. libr. 3. Famil. Illuftr. Ital. cap. 6. Meminit Anaftafius Bibliothecarius in Leone III. pag. 189. *Ecclefiam vero Beati Pauli Apoftoli, quæ vocatur conventus, fitam in territorio Orbetano, intra fines Suanenfes, & Clufinienfes, feu Tufcianenfes, atque Caftritana, quæ præ nimia vetuftate jam emarcuerat, atque in ea pecudes refugium faciebant, nec non & ex ea reliquiæ ablatæ fuerant, iifdem Sanctiffimus Præful Pontifex mundari præcepit, & omnia farta tecta ipfius in porticibus noviter reftauravit.*

Nobilitatur etiam urbs ea natalibus *Gregorii VII.*, qui D. Hildebrandus, Bonicii filius, ac monachus Cluniacenfis, a Nicolao II. Cardinalis factus, *doctus, & difertus*, ut ait Paulus Cortefius, Anno falutis 1075. Pontifex renuntiatus, Henricum quartum Imperatorem excommunicavit, Ecclefiamque Dei pie ac prudenter adminiftravit.

falu-

Gregorius nonus Pontifex, circa annum 1227. creatus, in Decreto suo cap. 19. de Officio Judicis ordinarii scribit

Episcopo Suanensi.

Et eo capite *Orbicellum* vitiose, ut opinor, pro *Orbitellum* in Diocœsi Episcopi Suanensis fuisse scribit.

Etruriæ urbs Vicus Elbii in mediterraneis: interiit.

CAP. LXXXV.

HAnc etiam Urbem *Vicum Elbii*, sive *Vicum Elvii* in Itinerario Scoti Anonymi, seu Antonini Aug. prope silvam Ciminiam, ut in mediterraneæ Tusciæ descriptione apud Ptolemæum reperimus; ita ejus auctorem, ortum, ruinam, aut locum ignoramus. *Vico* Leander hodie vocari ait: alii *Viterbium* faciunt. Ego delibero; nam, ut in Latinis editionibus omnibus reperitur *Vicus Elbii*, ita ab omnibus Græcis abest: licet id levius, quam solet, affirmaverit Hermolaus Barbarus.

Etruriæ urbs Manliana, in mediterraneis: interiit.

CAP. LXXXVI.

URbem *Manliana* memorat eodem laudato loco Ptolemæus, eamque locat in via Aurelia Scotus Anonymus in Itinerario [1].

Cosam. M. P. XXV.
Ad Lacum Aprilem. M. P. XXII.
Saleprone. M. P. XII.
Manliana. M. P. IX.
Populonia. M. P. XII.

Unde

(1) Cluverius libr. 2. pag. 476. notat, errare eos, qui Ptolemæi Mallianam putant eamdem cum litorali Itinerarii & Tabulæ Peutingerianæ cap. 569. Manlianam Ptolemæi locant inter Montem Politianum & Senam.

Unde liquido conſtat, non longe mari abeſſe, ut poſſit mirum videri, quare eam in mediterraneis locet Ptolemæus. Antonius Maginus vult, *Mallianum* hodie dici, ſed nullo teſtimonio. Apud alios omnes ſilentium eſt de hac urbe altum: inquirant docti. Meo quidem judicio interiit.

Etruriæ urbs Tigulia: interiit.

CAP. LXXXVII.

IN mediterranea Etruria *Tigulliam* ponunt recentiores, Leander Alberti Ital. Deſcript. Fl. Blondus Ital. Illuſtr. pag. 169. *Similiter & Tiguliam ab eodem* Ptolemæo *hic* prope Foſſas Papirianas *locatam, quam nunc Lagulam vocant*. Quæ verbatim habet, ut multa alia Raphaël Volaterranus libr. 5. pag. 122. ſed pace illorum dixerim, Ptolemæus Tiguliam, non in mediterranea Tuſcia, ſed in litorali Liguria locat; nam in Tabula 6. Europæ cap. 1. in editione Latina, nam Græca non ad manum:

Genua.
Eutellæ flu. oſtia.
Tigullia.
Veneris portus.
Erycis portus.

Accedit & Plinii auctoritas libr. 3. cap. 5. *Flumen Rutuba, oppidum Albium, Intemilium, flumen Merula, oppidum Albium, Ingaunum, Portus, Vadum, Sabatium, flumen Porcifera, oppidum Genua, fluvius Feritor, Portus Delphini, Tigulia, intus Segeſta Tiguliorum, flumen Macra, Liguriæ finis*. Nihil apertius; nam cum dividatur a Liguribus Etruria, & Tigulia, ſive Tigullia ſit trans Macram, in Liguria eſſe ſequitur. Apud Ptolemæum eſt Τιγυλλία, *Tigulia* aliis. Auguſtinus Juſtinianus, haudquaquam obſcurus ſcriptor, putat eſſe *Seſtri di Levante*. Alii *Laulla* vocant, &, ut dixi, in Etruria ponunt. Joſias Simlerus ab Itinerarii auctore exiſtimat *Tecolatam* vocari: quod ſi verum eſt, & duæ ſint *Tecolatæ*, in Liguria una, in Gallia Narbonenſi altera, neutra in Etruria erit.

Etru-

Etruriæ urbs Tifernum Tiberinum, a Tiberi vicino appellationem sortita: interiit.

CAP. LXXXVIII.

AD ripam Tibridis urbem olim in Etruria nobilem fuisse *Tifernum*, cognomento *Tiberinum*, Plinii Junioris loquitur auctoritas libr. 4. Epist. 1. *Erit una, sed brevis mora: deflectemus in Tuscos, non ut agros remque familiarem oculis subjiciamus (id enim postponi potest) sed ut fungamur necessario officio. Oppidum est, prædiis nostris vicinum: nomine Tifernum Tiberinum, quod me pæne adhuc puerum patronum cooptavit: tanto majore studio, quanto minore judicio adventus meos celebrat, profectionibus angitur, honoribus gaudet. In hoc ego, ut referrem gratiam (nam vinci in amore turpissimum est) templum pecunia mea extruxi, cujus dedicationem, cum sit paratum, differri longius, irreligiosum est. Erimus ergo ibi dedicationis die, quem epulo celebrare constitui.* Bene *Tiberinum* a Plinio adjectum; nam in Dauniis est etiam Tiferni nomine fluvius & urbs. Pomp. Mela libr. 1. cap. 4. Et Ptolemæus *Tifernum* etiam in Umbria ponit ad Apenninum, aliam certe ab hac nostra urbem. Plinius senior libr. 3. cap. 5. nostram hanc celebrat: *Sed Tiberis propter aspera & confragosa, ne sic quidem, præter quam trabibus, verius quam ratibus longe meatibus fertur, per centum quinquaginta millia passuum, non procul Tiferno, Perusiaque, & Ocriculo, Etruriam ab Umbris & Sabinis dirimens.* Idemque denuo in 6. regione eodem libr. cap. 14. ponit. *Tifernates, cognomine Tibertinos.* In quibusdam editionibus legebatur, ut testis Joannes Maria Catanæus ad locum Plinii Junioris laudatum: *Tifernates, cognomine Tiburini;* sed corrigendus est locus: *Tifernates, cognomine Tiberini;* accolæ scilicet Tibridis. Et quia hos Umbria numerat, & urbs in Tuscis sit, potuit fieri, ut nomen urbis etiam trans Tiberim populis in Umbria degentibus fuerit concessum, uti hodie *Romaniam*, & *Romam* ipsam fluvius disterminat. Hos Paulus Jovius libr. 4. pag. 148. describit *intonsos, simplices, agresti habitu, aspectu contemnendi, sed certa corporis duritie, & fide constanti, multo Ducum amore, & parendi obsequio, optimorum militum nomine digni.* Sunt, qui Græco ritu Τίφερνον, *Tiphernum* scribant. Zacharias Lilius vult esse, *Città di Castello*, cui alii adstipulantur. Hodie puto Etruscam Tifernum interiisse.

Etru-

Etruriæ urbs Volci, ſive Volcientes, aut Volcini: interiit.

CAP. XIC.

IN Etruria mediterranea Ptolemæus, loco jam toties citato, urbem *Volcos* ponit. Ant. Maginus *Velocas* interpretatur, & *Craſſetam* hodie nominari putat. Alii Geographi, & in his Abrahamus Ortelius in Theſauro, *Volcos* in Latio populos, haudquaquam appoſite, meo judicio, collocant. Nonnulli cum *Volcinis* confundunt, de quibus ego, ex auctore de Viris Illuſtribus, *Volſinios* vocatos putavi ſupra hoc libro cap. 16. Sed propius eſt, ut *Volcientes* a Plinio appellatos credamus, cujus libr. 3. cap. 5. hæc ſunt: *Coſſa Volcientum a populo Romano deducta*. Ex quibus apparet *Volcorum*, ſive *Volcientum* civitatem fuiſſe *Coßam*, aut *Coſam*, de qua plene ſupra hoc libro cap. 29. diſſerui. Sed quo auctore condita, quo fato everſa hæc urbs, inquirendum.

Etruriæ urbs Amitina, & Amitinenſes populi: interiit.

CAP. XC.

IN Etruria diligenter, ut ſolet, Plinius libr. 3. cap. 5. *Amitinenſes* populos locat, & credibile eſt, urbem fuiſſe Amitinam; nam populos ille eo loci pro urbibus celebrioribus enumerat: *De cetero Arretini veteres, Arretini Fidentes, Arretini Julienſes, Amitinenſes, Aquenſes* (in quibusdam exemplaribus eſt *Aquulenſes*, ut ſit Aquapendens) *cognomine Taurini, Cortonenſes Capenates, Cluſini novi, Cluſini veteres, Fluentini, præfluenti Arno appoſiti*. Ubi hæc urbs, aut quando cœperit, deſieritve, Itali moderni omnes ſilent, nec ego invenire potui: certum eſt deletam.

Etruriæ urbs Veſentina, non Sentina, aut Sentinum, quæ in Umbria, & populi Veſentini: interiit.

C A P. XCI.

PErgit Plinius eodem loci: *Suanenſes, Saturnini, qui antea Aurinini vocabantur, Sudertani, Statones, Tarquinienſes, Tuſcanienſes, Vetulonienſes, Vejentani, Veſentini, Volaterrani, cognomine Etruſci, Volſinienſes.* Populi ſunt hi, & urbes, a populorum ſuorum nominibus celebres, ut abunde hoc libro probatum. At ubi locorum *Veſentina* civitas, aut *Veſentini* populi in Etruria fuerint, in tam alto veterum & recentium Geographorum ſilentio, haud facile expediverim. Hoc tantum addo, communem cum aliis florentiſſimis Etruriæ civitatibus mortalitatis caſum paſſam, ita interiiſſe, ut ne nomen quidem ſuperſit. Abrahamus Ortelius in Theſauro, nihil aliud ait, niſi: *Veſentini populi ſunt in Tuſcia apud Plinium*: omnes reliqui tacent. Forte Sentina, cujus apud Tit. Livium mentio: & Σέντινον, *Sentinum* in Umbria locat Strabo: & Georgius Fabricius ex Pſeudo-Catonis originibus *Sentinam* urbem Etruriæ facit; quam recte, viderint docti. Eſt tamen verum, Catonem in fragmentis *Sentinatem* locum in Tuſcia facere: quod, ut verum ſit, non tamen urbem fuiſſe ſequitur. T. Livius 1. Decad. libr. 10. clare diſtinguit: *Hujus populationis fama, Etruſcos ex agro Sentinate ad ſuos fines tuendos movit.*

Etruriæ urbs Larnia, ſive Larina: interiit.

C A P. XCII.

DE *Larina*, ſive *Larnia* Etruriæ urbe Græcè Λαρνία nunc agendum; Hermias Sozomenus libr. 9. Hiſtor. Eccleſiaſt. cap. 6 Μετὰ τὴν Στελίχωνος ἀναίρεσιν, Ἀλάριχος ὁ τῶν Γότθων ἡγούμενος πρεσβευσάμενος περὶ εἰρήνης πρὸς Ὀνώριον, ἀπέτυχε. καὶ καταλαβὼν τὴν Ῥώμην, ἐπολιόρκει, πολλοὺς βαρβάρους ἐπιστήσας Θύμβριδι τῷ ποταμῷ ὥστε μὴ εἰσκομίζεσθαι τὰ ἐπιτήδεια τοῖς ἐν τῇ πόλει ἀπὸ τοῦ πόρτου. ὧδε γὰρ ὀνομάζουσι τὸ ῥωμαῖον ἐπίνειον. χρονίας δὲ γενομένης τῆς πολιορκίας, λιμοῦ τε καὶ λοιμοῦ τὴν πόλιν πιέζοντος, δούλων τε πολλῶν, καὶ μάλιστα βαρβάρων τῷ γένει, πρὸς τὸν Ἀλάριχον αὐτομολούντων, ἀναγκαῖον ἐδόκει τοῖς ἑλληνίζουσι τῆς συγκλήτου θύειν ἐν τῷ Καπιτωλίῳ καὶ τοῖς ἄλλοις ναοῖς. Θοῦσκοι γάρ τινες ἐπὶ τοῦτο μετακληθέντες παρὰ τοῦ ὑπάρχου τῆς πόλεως,

πόλεως, ὑπισχνοῦντο σκηπτοῖς καὶ βρονταῖς ἀπελάσειν τοὺς βαρβάρους ἥυχουν δὲ τοιοῦτον αὐτοῖς ἐργάσασθαι καὶ περὶ Λαρνίαν πόλιν τῆς Θουσκίας, ἣν παριὼν Ἀλάριχος ἐπὶ τὴν Ῥώμην οὐχ' εἷλεν. *Post Stiliconem interemptum, Alaricus Gothorum Dux, cum pace ab Honorio petita frustratus esset, urbem obsidione cinctam oppugnat, multis barbaris ad fluvium Tiberim dispositis, ne forte commeatus oppidanis importaretur ex portu, sic autem Latini vocant, quod Græci* ἐπίνειον. *Cum autem diuturna esset obsidio, & pestis simul & fames urbem affligeret, atque interim servi multi, ac maxime quotquot natione barbari erant, ad Alaricum transfugerent, necessarium videbatur iis, qui in Senatu adhuc Pagani erant, ut & in Capitolio, & in reliquis templis sacrificaretur; nam Tusci quidam ad hoc acciti ab Urbis hyparcho, polliciti erant, se fulminibus, ac tonitruis abacturos esse barbaros; gloriabantur enim ab se hujusmodi quippiam esse factum in conservatione Larinæ, civitatis Tusciæ, quam Alaricum, dum Romam contenderet, prætergrediens non cœpisset.* Musæ, vestram fidem! & o vestram, Itali eruditi, diligentiam! Civitatem Larinam tam potenti hosti, tot barbarorum millibus cincto, portam non aperuisse? Ac tam præclaram hodie civitatem per vos ignorari. Suspicor, in via Flaminia fuisse; ea enim Romam Alaricus est profectus. Alii *Larinates* apud Geographos, & Ciceronem Orat. pro A. Cluentio: *Martiales quidam Larini appellantur, ministri publici Martis, atque ei Deo veteribus institutis religionibusque Larinatium consecrati.* Forte etiam, quia Volsci in Tuscorum potestate quondam, & hæc civitas in Volscis erat, ideo Tusciæ urbem appellavit. Sil. Italic. libr. 12.

. . . . . tu converte cohortes
Ad levam patrias, & Larinatia signa,
Clarum Volscorum Tulli decus.

An, ut pleræque aliæ Etruriæ urbes, hæc olim florens, hodie deleta?

Etruriæ urbs Colonia: incertum ubi loci: penitus deleta est.

CAP. XCIII.

URbem Etruriæ esse *Coloniam*, persuadet Sexti Julii Frontini auctoritas, cujus hæc sunt libr. 1. Stratagemat. cap. 2. *Æmilius Paulus Etrusco bello apud oppidum Coloniam dimissurus exercitum in planitiem, contemplatus procul avium multitudinem, citatiore volatu e silva consurrexisse, intellexit, illic aliquid insidiarum latere, quod & turbatæ aves, & simul plures convolaverant. Præmissis igitur exploratoribus, comperit decem millia Bojorum excipiendo ibi Romanorum agmini imminere, eaque alio, quam expectabatur, latere*

 im-

immiſſis legionibus, circumfudit. Urbem fuiſſe, nihil vetat, quod oppidum appellet; nam Latini Scriptores paſſim urbes oppidorum nominibus appellitant, quod ſcilicet munitæ eſſent, ac ope naturali loci, aut armatorum injurias hoſtium propellere poſſent; antiquiſſimo enim loquendi more urbem ſolam Romam, cetera oppida vocabant. Sic Byzantium πόλις, Athenæ ἄςυ dicebantur, ut notant Critici. Ubi locorum in Etruria, *Colonia* bello hoc Etruſco & Fabii expeditione celebrata, fuerit, inquirendum ab Etruſcis ipſis: ego nulla apud Scriptores veſtigia deprehendo, & jam pergo.

Etruriæ Ciſtiberinæ Coloniæ, aut urbes duodecim, ac primum Cumæ, ditionis Etruſcæ, ac de ea paucula: Cumatilis Neptunus.

C A P. XCIV.

HÆc ſecundæ Etruriæ deſcriptio eſt, & termini, quæ Campaniam occupabat, in qua primæ illius Etruriæ exemplo duodecim civitates præcipuas erexerunt: ex his octo tantum inveſtigare potui. Quarum prima *Cumæ*, ut probatum eſt a Jano Parrhaſio ad libr. 3. Claudiani de Raptu, & ego dixi libr. 1. ſupra hoc opere cap. 9. nec hic nunc repeto. Unicum tantum aureum locum addo Strabonis libr. 5. pag. 167. Ἄλλοι δὲ λέγουσιν, οἰκούντων Ὀπικῶν πρότερον, καὶ Αὐσόνων, οἱ δ' ἐκείνους (1) κατασχεῖν ὕςερον Ὄσκων τὶ ἔθνος, τούτους δ' ὑπὸ Κυμαίων, ἐκείνους δ' ὑπὸ Τυῤῥηνῶν ἐκπεσεῖν. διὰ γὰρ τὴν ἀρετὴν περιμάχητον γενέσθαι τὸ πεδίον. δώδεκα δὲ πόλεις ἐγκατοικήσαντες, τὴν οἷον κεφαλὴν ὀνομάσαι Καπύην. διὰ δὲ τὴν τρυφὴν εἰς μαλακίαν τραπομένους, καθάπερ τῆς περὶ τὸν Πάδον χώρας ἐξέςησαν. Legendum ἐγκατοικίσαντες, (2) ut Henrici Schrimgeri habet Codex, ut duodecim eas in Campania Felice urbes non tantum Etruſci inhabitaverint, ſed etiam condiderint. Verba Strabonis ſic ſonant Latine: *Alii ferunt, cum ea loca quondam Opici & Auſones tenuiſſent, fuiſſe ea deinde ab Oſca gente occupata, quæ a Cumanis pulſa inde ſit, quos rurſum Etruſci ejecerint; etenim ob præſtantiam campos illos multis fuiſſe certaminibus expetitos. Tyrrhenos cum duodecem urbes habitarent, quæ earum quaſi caput eſſet, ea de cauſa Capuam nuncupaſſe. Eosdem cum per luxuriam & molliciem ſe ſe transdidiſſent, ſicut & regione ad Padum ſita, pulſi fuerunt*. Hæc de Coloniis duodecim, ſive urbibus Etruſcorum in Campania Felice.

De

(1) Xylander, & Caſaubonus legunt ἀπ' ἐκείνους.
(2) Sic legerat etiam Caſaubonus.

De Cumis autem omnes Latini Græcique Scriptores: Conditores, ſecundum quosdam, ſunt Cyprii, ut eſt apud Athenæum libr. 6. Dipnoſophiſt. pag. 256. ſecundum alios Cumæi Chalcidenſes ex Eubæa: Præter Geographos Servius Maurus ad libr. 3. Æneid. pag. 294. Et rurſus libr. 9. pag. 568. quare *Euboicæ* vocantur *Cumæ*, ut idem tradit ad libr. 10. Æneid. pag. 574. Strabo libr. 5. pag. 168. Ἐςὶ Κύμη Χαλκιδαίων καὶ Κυμαίων παλαιότατον κτίσμα, πάσων γὰρ ἐςὶ πρεσβυτάτη τῶντε Σικελικῶν, καὶ τῶν Ἰτακιδῶν. *Sunt Cumæ Chalcidenſium & Cumæorum vetuſtiſsimum opus; eſt enim antiquiſsima hæc urbs omnium Sicularum & Italicarum*, a Græcis deductarum, aut ab Etruſcis Coloniarum. Eadem alii.

Nomen illi, aut *a mulieris gravidæ augurio, quæ Græcis* ἔγκυος, *aut* ἀπὸ τῶν κυμάτων, *a fluctibus*; ut Servius ad libr. 3. Æneid. loco laudato, & ad libr. 6. in limine, cum Strabone ſcribit. Κύματα enim *fluctus*, & *cumatilem* ob id *marinus* aut *cæruleus* ait Nonius Marcellus cap. 16. in principio. Plaut. Epidico:

Cumatile, & Plumatile.

Titinnius apud Nonium in Setina:

Et quem colus Cumatilis deceat.

Eam ob cauſam Neptunus *Cumatilis* appellatus, quod mari præſit. Commodianus libr. 1. contra Gentiles:

N *eptunum facitis Deum ex Saturno pronatum:*
E *t tridentem gerit, ut piſces ſuffigere poſsit.*
P *atet eſſe Deum Cumatilem illo paratu.*
T *rojanis non ipſe cum Apolline muros eduxit?*
U *nde Deus factus inops cæmentarius ille?*
N *on Cyclopen genuit monſtrum: non Majus & ipſe*
V *ivere non poterat de ſuo? quod ſtructura gerebat:*
S *ic genuit generatus, qui fuit jam mortuus olim.*

Eſſe ab Etruſcis olim Cumas poſſeſſas, conſtans eſt opinio: variat nonnihil Dionyſius Halicarnaſſeus libr. 7. pag. 419. Κύμην τὴν ἐν Ὀπικοῖς Ἑλληνίδα πόλιν, ἣν Ἐρετριεῖς καὶ Χαλκιδεῖς ἔκτισαν, Τυῤῥηνῶν δὲ οἱ περὶ τὸν Ἰόνιον κόλπον κατοικοῦντες, ἐκεῖθεν θ᾽ ὑπὸ τῶν Κελτῶν ἐξελαθέντες σὺν χρόνῳ, καὶ σὺν αὐτοῖς Ὀμβρικοίτε καὶ Δάυνιοι, καὶ συχνοὶ τῶν ἄλλων βαρβάρων ἐπεχείρησαν ἀνελεῖν, οὐδεμίαν ἔχοντες εἰπεῖν δικαίαν πρόφασιν τοῦ μίσους, ὅτι μὴ τὴν εὐδαιμονίαν τῆς πόλεως, ἦν γὰρ ἡ Κύμη κατ᾽ ἐκείνους τοὺς χρόνους περιβόητος ἀνὰ τὴν ὅλην Ἰταλίαν πλούτου δὲ καὶ δυνάμεως ἕνεκα, καὶ ἄλλων ἀγαθῶν γῆν τε κατέχουσα τῆς Καμπανῶν πεδιάδος τὴν πολυκαρποτάτην, καὶ λιμένων κρατοῦσα τῶν περὶ Μισηνὸν ἐπικαιροτάτων. Latine ſic reddi poſſunt: *Cumas in Opicis urbem Græcam ab Eretrienſibus & Chalcidenſibus conditam, Etruſci, qui Jonium ſinum accoluerant, atque inde poſt a Gallis expulſi fuerant, cumque his Umbri, & Daunii, aliique nonnulli Barbari conati ſunt excindere, non ob juxtam aliquam cauſam, ſed tantum ob felicitatem; erant enim eo tempore Cu-*

mæ

mæ per totam Italiam divitiarum, potentiæ, ceterorumque bonorum nomine celebres, quod agrum haberent Campani campi fertilissimum, & portus circa Misenum opportunissimos. Vide narrationem, & eventum rei, in qua memorabile duco, Etruscos exercitum ibi habuisse *quinquaginta millium peditum, & duodeviginti equitum.*

Cumanos aurum perpetuo gestasse, & floridas vestes, atque adeo supra modum mollitiei deditos, Hyperochus est auctor, aut Historiæ Cumanæ scriptor apud Athenæum libr. 12. Dipnosophist. pag. 528. In edito montis vertice structam docemur ex Agathia Scholastico Historiar. libr. 1. Municipium, Præfecturam, ac Coloniam Romanam fuisse, diserte ait Festus, & T. Livius 1. Decad. libr. 8. 3. Decad. libr. 3. & 4. Decad. libr. 10. apud Onufrium Civit. Rom. pag. 105. & Julius Frontinus libr. de Colon. Rom. De templo hic Apollinis & antro Sibyllæ, Symmach. libr. 4. Epist. 34. Juvenal. Satyr. 3. principio. Virgilius, & alii passim. Sil. Italic. libr. 8.

. . . *quondam fatorum conscia Cumæ.*

Et meminit auctor Oraculorum Sibyllinorum libr. 5. pag. 327.

Κυμῶν γὰρ δῆμος χαλεπὸς, καὶ φῦλον ἀηδές.

Nam genus invisum Cumanum, gensque proterva est.

Res ejus urbis claras ex Livio, Dionysioque, ac Tacito colligere licet; at nunc certe tantæ gloriæ vix rudereta visuntur.

Etruriæ Cistiberinæ urbs Nola, ab Etruscis condita; ac de ea paucula.

C A P. XCV.

AB Etruscis condita *Nola*, quam Ptolemæus in Picentino locat, Strabo in Campania, Plinius in 1. regione, Livius in Samnitibus; quia scilicet hisce omnibus regionibus vicina sit. Coloniam autem Etruscorum fuisse ex Catone probat Vellejus Paterculus libr. 1. Histor. ut ego copiose disserui libr. 1. supra hoc opere cap. 9. nec hic repeto; quod miror Ambrosium Leonem omisisse, qui de Nola tres libros nullo judicio, minori eloquentia reliquit. A Tyriis conditam vult Solinus cap. 8.

Agrum ejus, eundem ac Neapolitanum, celebrat Aurel. Cassiodorus libr. 4. Variar. Epist. 50. Duodeviginti enim millibus passuum tantum abest Neapoli. Bartholom. Facius libr. 5. Histor. Fœda libidine olim habebatur infamis D. Auson. Epigr. 74.

Et quam Nolanis capitalis luxus inussit.

Coloniam cognomento *Augustam* memorat L. Florus libr. 83. Epitom. A Vespasiano deductam Julius Frontinus contendit libr. de Co-

vive-

lon. Rom. ſed ego non credo, tum quod ætate Livii, qui ſub Auguſto vivebat, Coloniæ jus habuit, tum quia ſupra omnes urbes Auguſto Octaviano grata erat, ut quæ *ipſi, & Romæ templum erexerat*. Sueton. cap. 40. Lapis vetus (1).

T. TETTIENVS. T. F. FELIX
PATRON. COL. NOLANAE

Et in alia vetuſta Inſcriptione (2).

L. SICINIO. L. F
SER. VALENTI
PATRONO. MVNICIPI
CVRAT. REIP. NOLANORVM
S. P. Q. NOLANORVM
D. D. D. P

Quæ Inſcriptio Rempublicam facit, uti eſt iſta (3).

L. RANIO. ACONTIO. L. F
PVBL OPTATO. VIR. CLAR
COS. ORDIN. CVRATORI. REIP.
NOLANORVM. CVR. PEC. P
XV. SACRIS. FACIVND. PATRON
R. P. IIIVIRO. AD. AGR. DIVIDEN
XVIRO. STLITIBVS. IVDICANDIS
STAT. EX. AERE
S. P. Q. NOLANOR. D. P

Deſcribit Silius Italicus libr. 8. Punicor.

Campo Nola ſedet, crebris circumdata in orbem
Turribus, & celso faciem tutatur adiri
Planitiem vallo.

Celebratiſſima hæc repulsu Hannibalis, ut paſſim hiſtorici. Plutarch. in Marcello pag. 303. & in Hannibale. Denique Epiſcopatu inclyta, ſanctos recolit

Felicem Confeſſorem.

Felicem, Juliam, & Jucundam Martyres.

Feli-

(1) Apud Gruter. pag. 473. num. 9. ubi ELIX loco FELIX, ſed alia inſcriptio apud eumdem Gruter. pag. 94 num. 11. probat lectionem noſtri Auctoris.
(2) Apud eumdem pag. 469. num. 9.
(3) Apud eumdem pag. 463. num. 3.

Felicem Episcopum, & triginta Martyres.

Maximum Episcopum.

Paulinum Episcopum, & Confessorem.

Etruriæ Cistiberinæ Colonia Capua, ab Etruscis condita, ac diu possessa, ac de ea paucula.

CAP. XCVI.

SEquitur regionis totius caput *Capua*, ut supra ex Strabone dicebam. Ab Etruscis conditam multis ostendit Polybius libr. 2. Historiar. pag. 105. & T. Livius 1. Decad. libr. 4. & Servius Honoratus Maurus ad libr. 10. Æneid. pag. 581. qui videantur a me laudati libr. 1. supra hoc opere cap. 9. nam fuse ibi posita, hic non repeto. Tantum addo Pomponium Melam libr. 2. cap. 4. *Ad dextram Capua a Tuscis, & Roma quondam a pastoribus condita.* Et T. Livius 1. Decad. libr. 10. *Ibi ex libro veteri linteo lecto sacrificatum sacerdote Ovio Paccio quodam, homine magno natu, qui se id sacrum petere affirmabat ex vetusta Samnitum religione, qua quondam usi majores eorum fuissent, cum adimendæ Etruscis Capuæ clandestinum cœpissent consilium.*

A *camporum* feracitate dictam vult Plinius. Strabo quasi regionis *caput*. A *capacitate;* quod ejus terra omnem fructum capiat, Isidor. libr. 15. cap. 1. A *Capi Silvio*, Albanorum Rege, conditore, aliis derivare etymologiam visum. Fest. Pomp. libr. 3. Denique a *capy*, hoc est *falcone* lingua Etrusca, cujus auspicio condita primum fuit, nomen sortita est. Servius Honoratus ad v. 145. libr. 10. Æneid.

Fuit sub Romanis *Præfectura* primum, ac mox *Colonia* cognomento *Julia Felix*. Auctoribus Plinio libr. 3. cap. 5. Paterculo, Julio Frontino, Cicerone in Rullum Orat. 2. & Philipp. 2. C. Sueton. Cæsare cap. 20. & cap. 81. & in Augusto cap. 4.

Magna ejus opulentia, usque adeo ut de Consulatu, cum Roma ipsa participando, legatos Bello Punico secundo miserit, ac rejecta, Hannibalem urbe excepit, qui delitiis illis enervatus, animum a belli cura ad illecebras traduxit. L. Seneca Epist. 52. ut vere dictum sit: *Capua Hannibalis Cannæ*. Flor. libr. 1. Histor. Rom. cap. 16. Auctor de Vir. Illustr. cap. 42. Polyb. libr. 13. apud Athenæum libr. 12. pag. 528. Et describit apparatum Capuanorum, intolerabilemque luxum Silius Italicus libr. 11.

Ipse

Ipse etiam afflatus fallente cupidine ductor
Instaurat mensas dapibus, repetitque volentum,
Hospitia, & patrias paulatim decolor artes
Exuit, occulta mentem vitiante sagitta:
Altera jam patria, atque æquo sub honore vocatur
Altera Carthago Capua, intectumque secundæ
Fortunæ ingenium vitia ad latrantia quassant.
Nec luxus ullus, mersæque libidine vitæ
Campanis modus, accumulant, variasque per artes
Scænarum, certant epulas distinguere ludo.

D. Ausonius in Urbibus:

Nec Capuam pelago, cultuque penuque potentem
Deliciis, opibus, famaque priore silebo,
Fortuna variante vices.

Et paucis interjectis:

Hannibalis jurata armis, deceptaque in hostis
Servitium demens specie transivit herili:
Mox ut in occasum vitiis communibus acti
Corruerint Pœni luxu, Campania fastu.

Herbarum hic abundantia, odoriferumque florum tanta copia, ut pharmacopolæ Latino vocabulo *Seplasiarii* dicantur, auctore Festo libr. 17. a Villa Capuæ vicina *Seplasia*. Pugiles insignes habiti Campani. C. Sueton. Augusto cap. 98. & in Calig. cap. 18. Quanta autem hæc urbs fuerit, monimenta, quæ adhuc supersunt loquuntur, *Portæ*, *Amphitheatra*, *Porticus*, *Thermæ*, *Aquæductus*, *& Capitolium*, cujus apud Suetonium in Tiberio cap. 40. est mentio. Et Laurentius Shraderus obiter in Ital. Moniment. Vetus Capua penitus interiit, tot seculorum hostiumque perpessa injurias, ex cujus ruderibus crevit hæc altera.

Denique sanctitate memorabiles sunt Capuæ.

Aristæus, *& Antoninus* Martyres.

Bernardus, Episcopus, & Confessor.

Decorosus, Episcopus. Ann. Sal. 680.

Germanus, Episcopus. D. Gregor. libr. 4. Dialog. cap. 40.

Marcellus, *Castus*, *Æmilius*, *Saturnius*, Martyres.

Pamphilus, Episcopus.

Paulinus, Episcopus.

Priscus, Martyr, Vandalica persecutione pulsus.

Priscus alius, *Castrensis*, *Tammarus*, *Rostus*, *Heraclius*, Martyres.

Quinctius, *Arcontius*, *Donatus*, Martyres.

Ruffinus, Episcopus, & Confessor.

Ruffus, Episcopus, & Martyr. Petrus in Catalogo libr. 7. cap. 119. Hieronym. Rubeus Histor. Ravennat. libr. 1.

Ruffus, *& Carpophorus*, Martyres.

Victor, Episcopus.

Vitalinus, Episcopus, & Confessor.

Hæc Sanctorum Capuensium nomenclatura est ex Martyrologio Romano, Beda, Adone Viennensi, Usuardo, Fr. Maurolyco, Joanne Molano, & aliis desumpta. Porro, quod ad *Victorem* attinet, hic ille est cognomento *Capuanus*, qui paschalem cyclum Victorini Aquitani confutavit. Beda de Ratione temporum cap. 49. atque hujus cyclus ab Ecclesia receptus, ut est in Synodo 4. Aurelianensi Can. 1. & 2. Meminit Ado Viennensis in Chronico sub annum 527. Vixit ævo Justiniani, pervenitque ad annum Domini 560. teste Mariano Scoto. Errant non leviter Trithemius Abbas, qui eum sub Zenone Imperatore vixisse vult anno 480. & Sigibertus Gemblacensis de Vir. Illustrib. cap. 20. qui scriptum hoc contendit mandante Honorio Papa, cum fuerit præcipiente Hilario Papa. Gennad. de Vir. Illustrib. cap 88.

Ex Episcopatu fecisse Archiepiscopatum Joannem XIV. Papam, cum Othonem II. coronaret, ex Platina refert Paulus Merula, quod est falsissimum; nam Joannes XIV. sedit 8. tantum mensibus, creatus Anno Domini 984. quo tempore Otho tertius imperabat, ut fieri non potuerit, quod ab eo est traditum. Verius Notitia Episcopatuum Auberti Miræi a Joanne XIII. Papa id factum scribit, Anno 968. nam tunc primum *Joannes*, *Rofredi Comitis frater*, Archiepiscopus Capuanus est consecratus.

Quas varias etiam fortunæ vices post declinationem Imperii passa sit, referunt recentiores. Ant. Cocc. Sabellicus Ennead. 9. libr. 10. pag. 1029. Et Petrus Damiani libr. 7. Epist. 12.

Etru-

Etruriæ Cistiberinæ Colonia Volsci, adeoque tota Italia: urbesque ea in gente a Tuscis conditæ.

CAP. XCVII.

SUnt in Latio euntibus in Campaniam populi *Volci*, sive *Volsci*, qui *Veruti*, quod armis instar veruum pugnarent, dicti Virgilio libr. 2. Georgic. hi propago Etruscorum. Ivo Carnotensis MS. libr. de Undecim Europæ regionibus: *Volscii, qui a Volsiniis Etruscis nomen acceperunt, Camilla virgine sunt illustres*. Virgilius Camillam laudans libr. 11.

Multæ illam frustra Tyrrhena per oppida matres
Optavere nurum.

Ubi Servius Maurus pag. 651. *Hic ostendit, dicendo*, Tyrrhena per oppida, *quod etiam Volsci in Tuscorum fuerint potestate*. M. Catonis auctoritate idem Servius ad librum laudatum pag. 550. *Non ullæ mœnibus urbes accepere. Non mirum a nulla hunc civitate susceptum; nam licet Privernas esset, tamen quia in Tuscorum jure omnis pæne Italia fuerat, generaliter in Metabum omnium odia ferebantur; nam pulsus fuerat a gente Volscorum, quæ etiam ipsa Etruscorum potestate regebatur: quod Cato plenissime executus est*. Nec plura apud probatos scriptores reperi. Vide Halicarnasseum passim, & alios.

Etruriæ Cistiberinæ Colonia Capena, aut Capinna, in via Appia: porta Capena inde nomen sortita: res magnas cum Romanis gessit.

CAP. XCVIII.

CIs Tibridem in Latio erat Etruscorum opus, & Etruscæ ditionis urbs *Capena*. Plin. libr. 3. cap. 5. *Arretini veteres, Arretini Fidentes, Arretini Julienses, Amitinenses, Aquenses cognomine Taurini, Blerani, Capenates, Cortonenses, Clusini novi, Clusini veteres*. Eadem est & *Capinna* a Stephano Byzantino libr. de Urbib. dicta sic: Καπίννα, τυραννικὴ πόλις, τὸ ἐθνικὸν Καπιννάτης. Sed locum vitiatum librariorum incuria restitue: Τυῤῥηνικὴ πόλις. *Capinna, Etrusca urbs, gentile vero Capinnata*. Tacent Ptolemæus, & Strabo, quod in tanta utriusque diligentia impensius mirari lubet. Agri Capenatis

 men-

mentio eſt apud auctorem Anonymum de Limitibus: *Capenus ager finitur terminis Tiburtinis, ex alia parte ſiliceis, qui diſtant a ſe a pedibus ducentis uſque ad pedes quadringentos quinquaginta: habet ripas, vias, & rivos finales.* Fuerunt illæ *ad Vaccanas ad ſiniſtram partem a Roma eunti*, ut verbis utar Pomponii Sabini ad libr. 7. Æneid. Putatur hodie *Canapina* urbs ea; ſed verius eſt penitus interiiſſe. Fuit olim municipinm, ut ex veteri Inſcriptione liquet: (1)

(2) V. M. SELICI. CLE
MENTIS. SEVIRI
MVNICIPIO. CA
PENAT. ARAM
POSVERVNT. PII
LIBERTI

Dixi libr. 2. ſupra hoc opere cap. 44. & cap. 45. Urbem enim hanc a Vejento Rege, aut certe a Propertio deductam ibidem loci docui. Nomen accepit a fluvio. Sil. Italic. libr. 8.

Qua ſacer humectat fluvialia rura Capenas.

Res magnas glorioſe cum Romanis geſſit. T. Livius 1. Decad. libr. 5. *Nec Veiis melius geſta res, quod tum caput omnium curarum publicarum erat; nam & duces Romani plus inter ſe irarum, quam adverſus hoſtes animi habuerunt, & auctum eſt bellum adventu repentino Capenatium, atque Faliſcorum. Hi duo Etruriæ populi, quia proximi regione erant, devictis Veiis, bello quoque Romano ſe proximos fore credentes, Faliſci propria etiam cauſa infeſti, quod ſe Fidenati bello jam antea immiſcuerant, per legatos ultro citroque miſſos, jurejurando inter ſe obligati, cum exercitibus, nec opinato Vejos acceſſere.* Eodem deinde libro, quam ſtrenue rem adminiſtraverint, abunde exequitur; donec demum a Valerio ac Servilio Tribunis militum conſulari poteſtate ſubacti ſunt Capenates.

Porta una urbis Romæ, in qua aquæductuum caſtella ab hac urbe *Capena* vocabatur. Dixi latius libr. 2. ſupra hoc opere cap. 45. & primam Urbis regionem conſtituebat ex deſcriptione Auguſti, ut eſt apud P. Victorem in libello de Region. Urb. Romæ. & ego libr. 1. Antiquitat. Romanar. Bartholomæus Marlian. libr. 1. Topographiæ cap. ult.

Errant nonnulli recentiorum, qui in Etruria Capenas collocant, quas conſtat cis Tiberim in Latio fuiſſe, in Via Appia. Jul. Frontin. libr. de Aquæduct. *Appius Cenſor Viam Appiam a porta Capena uſque ad*

(1) Apud Gruter. pag. 466. num. 6.

(2) Fabrettus Inſcript. Domeſtic. pag. 109.

DIS. MANIBVS
TI. MOLLI. CLE
MENTIS. SEVIRI
MVNICIPIO. CA
PENAE. ARAM
POSVERVNT. FIL
ET. LIBERTI

ad Capuam munivit. Sed hoc, quia multis exequitur Onufrius Panvinius in Urbe Roma pag. 99. consulto lectorem eo ablego. Meminit *Portæ Capenæ*, quam πύλην καπυίνην vocat, Dionysius Halicarnasseus libr. 8. pag. 483. & recte Lapus vertit.

Etruriæ Cistiberinæ urbs & Colonia Lucus Capenus, a Regibus Vejento & Propertio condita: nomen Portæ Triumphali dedit.

CAP. XIC.

UT *Lucum Feroniæ*, & *Lucum Albionarum*, urbes Etruriæ supra illustravi, ita nunc & *Lucus Capenus*, Cistiberinæ Etruriæ urbs, dicendus. Ascon. Pedian. *Porta Capena a Luco Capeno urbe vicina nomen habet*. Hujus conditor est Vejentus Rex, adjutore Propertio etiam Etruriæ Rege. Servius Honoratus ad libr. 7. Æneid. pag. 479. ex M. Catonis auctoritate; nam cum Virgilius dixisset:

. . . . *Lucosque Capenos*.

Subdit ille: *Hos, dicit Cato, Vejentum condidisse, auxilio Regis Propertii, qui eos Capenam cum adolevißet*, (non, ut in vulgatis editionibus, *cum adolevissent*) *miserat, unde & porta Capena, quæ juxta Capenos est, nomen accepit*. Neque plura apud Auctores reperi: altum est inter recentiores silentium.

Hæc eadem Porta Capena & *Triumphalis* appellabatur, secundum quorundam sententiam. Barthol. Marlian. libr. 1. Topograph. Urb. Rom. cap. ult. de qua Fl. Josephus libr. 7. Belli Judaic. cap. 24. Πρὸς δὲ τὴν πύλην αὐτὸς ἀνεχώρει, τὴν ἀπὸ τῦ πέμπεσθαι δι' αὐτῆς ἀεὶ τοὺς θριάμβους τῆς προσηγορίας αὐτῶν τε-τυχηκας. *Ipse vero ad portam recedit, quæ ab eo, quod per illam triumphorum pompa semper ducitur, nomen accepit*. Ita vertit Rufinus Aquilejensis. Sueton. Augusto cap. 100. *Funus Triumphali porta ducendum*. C. Tacit. libr. 1. Annal. de eadem re: *Ut porta Triumphali duceretur funus*. Cum hi duo gravissimi scriptores decretum dicant, ut Augusti funus porta Triumphali duceretur, mirum est, Dionem Coccejanum contradicere, qui noctu Romæ per equites Romanos illatum tradit; sed forte verum sit, Decretum Senatus fortunam evertisse.

Etru-

Etruriæ Ciſtiberinæ urbs & Colonia Medulia, ſive Medullia: interiit.

CAP. C.

IN Latio Etruriæ Colonia & urbs olim celebris *Medulia*, ſive, ut probati alii auctores præferunt & frequentius, *Medullia*. Dionyſ. Halicarnaſſ. libr. 2. cap. 104. Ὧν ἐφ' ἑνος ἡγεμόνος ἐκ Τυῤῥηνίας ἐλθόντος, ᾧ Καίλιος ὄνομα ἦν, τῶν λόφων τὶς ἐν ᾧ καθιδρύνθη, Καίλιος εἰς τόδε χρόνου καλεῖται, καὶ πόλεις ὅλαι παρεδίδοσαν ἑαυτὰς ἀπὸ γῆς Μεδυλλίνων ἀρξάμεναι, καὶ ἐγίνοντο Ρωμαίων ἄποικοι. (*A quorum uno* [ſcilicet Duce] *Cælio nomine, qui ex Etruria cum copiis venerat, unus e collibus, ubi conſedit, Cælius hodieque dicitur*) *& civitates integræ committebant ſe ejus fidei, exemplo a Medullinis orto, Romaque colonos aſſumebant*. Errat doctiſſimus Turnebus, qui libr. 18. Adverſar. cap. 2. Medulliam Albanorum, non Etruſcorum Coloniam facit. Auguſti Epiſtola apud Aurelium Macrob. libr. 2. Saturn. cap. 4. *Vale, mel gentium, metuelle, ebur ex Etruria, lacer Arretinum, adamas ſupernas, Tiberinum margaritum, Cilneorum ſmaragde, jaſpis figulorum, berille Porſenæ*. Delicatum alloquitur, qui & gemmas impenſius magni faceret, & eidem Etruſco loca celebriora, perſonaſque Etruriæ recenſet; quare ex MS. Iſaaci Pontani reſcribendum: *Vale, mel gentium Meduliæ & Vetuloniæ*. Plura apud eundem Turnebum & Pontanum, ſuper loci illius intellectu; ſed ego pergo. Stephanus libr. de Urbib. diſſentit: Μεδυλλία πόλις Ἀλβανῶν κτίσις, Ρωμαίων ἀποικία. *Medullia urbs Albanorum ſtructura, Romanorum Colonia*. Fieri ſane potuit, ut & Albani eam condiderint, & Romani poſtea ſuam fecerint, & tamen medio tempore Etruſcæ fuerit ditionis.

Etru-

Etruriæ Cistiberinæ urbs & Colonia Fidenæ, opulenta, ac potens: res magnas cum Romanis gessit: Colonia Romana.

CAP. CI.

AD ripas Tibridis in Latio, opulenta, ac eo seculo potens civitas erat Φιδῆναι Ptolemæo, aut Φεδῆναι. Strabo libr. 5. pag. 159. *Fidenæ*; Halicarnass. libr. 2. pag. 117. sive, ut expressius dicam, ad Anienis & Tiberis confluentiam, eodem teste libr. 3. pag. 191. quod Plinius innuit libr. 3. cap. 5. ubi *Latinum agrum Fidenatemque dirimi Tibride a Vaticano* scribit. Et in Latio urbem ipsam locat. Eod. libr. cap. 12. Esse tamen urbem Etruscam consensus est omnium. T. Liv. 1. Decad. libr. 1. in rebus Romuli: *Belli Fidenatis contagione irritati Vejentium animi, & consanguinitate; nam Fidenates quoque Etrusci fuerunt.*

Quas res gloriose cum Romanis gesserint, historici omnes, maxime Livius 1. Decad. libr. 1. qui *Coloniam* vocat *Romanam*, a Romulo scilicet deductam: eædem *bellum Romanis inferunt*: eod. libr. *obsidentur*: idem libr. 2. *agrum Romanum depopulantur*: libr. 4. *vincuntur*: ibidem loci *a Romanis deficiunt*: eodem libr. denique *deduntur, ac diripiuntur* ibidem loci. Plutarch. Romulo pag. 32. Ἀγχιγείτονα τῆς Ῥώμης πόλιν. *Urbem Romæ valde vicinam*. Valer. Max. libr. 7. cap. 4. tit. 1. Ita Poëtæ. P. Virgil. libr. 6. Æneid.

. . . Nomentum, & Gabios, urbemque Fidenam

Sil. Italic. libr. 15.

Aspice, nec longe repetam, modo Roma minanti
Impar Fidenæ.

Sext. Propert. libr. 4. Eleg. 1.

Et stetit Alba potens, albæ suis ubere nata,
Hac ubi Fidenas longe erat ire vias.

M. Martial. libr. 4. Epigr. 64.

Fidenas veteres, brevesque Rubras,

Hæc urbs cum tam sæpe, & potentia & vicinitate Romæ, toties rebellando periculum creasset, Anno Urbis conditæ 326. A. Cornelio Cosso, T. Quintio Pœno COSS. *Novi coloni Fidenas missi: & tandem funditus deletæ, eversæque*. Livius Dec. 1. libr. 4. unde Horat. libr. 1. Epist. 11. desertum Fidenarum vicum suo ævo connotat:

Scis Lebedus quam sit Gabiis desertior, atque
Fidenis vicus.

D. Ju-

D. Juvenal. Sat. 6. v. 57.

. . . . . vivat Gabiis, ut vixit in agro,
Vivat Fidenis.

Amphitheatrum tamen, seu spectacula tempore Tiberii Principis habebat. Sueton. in Caligula cap. 31. *Principatum Tiberii ruina spectaculorum apud Fidenas memorabilem factum.* Tantæ, ac tam potentis olim urbis, hodie ne rudereta extant. Sunt tamen, qui velint ex ejus ruinis crevisse oppidum *Castel Jubileo*. Nicolaus Erythræus in Indice Virgiliano (1).

Denique meminere Valerius Maximus libr. 3. cap. 2. tit. 4. Dionysius Halicarnasseus & Plutarchus in Romulo, qui Coloniam Fidenas a Romulo deductam tradunt, postquam vi eam cepisset. Intravit autem eam *primus Hostus Hostilius*, ob id *frondea* a Romulo *coronatus*, ut ait Plinius libr. 16. cap. 4. ad alia pergo.

Etruriæ Cistiberinæ urbs & Colonia Puteoli, clara olim Præfectura, & Romana Colonia: pulvis ejus mirabilis: templum Minervæ habuit: Delos minor vocata: municipium, & Episcopatus: hodie interiit.

CAP. CII.

ET urbs *Puteoli*, & totus ille Puteolani sinus tractus sub Etrusca quondam ditione. Janus Parrasius probat ad finem libr. 3. Claudiani de Raptu. Et locus est disertus apud Albium Tibullum libr. 3. eleg. 5.

Nos tenet Etruscis manat quæ fontibus unda,
Unda sub æstivum non adeunda canem.
Nunc autem sacris Bajarum maxima lymphis,
Cum se purpureo vere remittit humus.

Primus versus aliter in MS.

Vos tenet, Etruscis manat quæ montibus unda.

T. Lucret. Carus libr. 6. de Rer. Nat.

Is locus est Cumas apud, & Vesuvi per montis

Opple-

(1) Cluver. Ital. Antiq. libr. 2. pag. 655. *Ut igitur hodie, sic olim ab Urbe ad Anienem numerabantur millia passuum tria. Ceterum a ponte Anienis via Salaria duo sunt millia passuum ad* Castellum Jubileum, *quod, ad sinistram viæ partem positum, ex adverso in dextra viæ parte habet rudera non exigua antiquæ urbis, partim in valle, partim altiori loco in contiguo colle sita: quæ ex præscripto V. millium intervallo sine controversia sunt antiquarum* Fidenarum *reliquiæ.*

Oppleti calidis ubi fumant fontibus auctus.

Locum corruptiſſimum ſic reſtitue:

Hic locus eſt Cumas apud, Etruſcos per montes, (1)
Oppleti calidis ubi fumant fontibus auctus.

Quin imo templum hic magnificum Palladi erexerunt Etruſci. Stat. Papin. libr. 2. Silv. 2.

Eſt inter notos Sirenum nomine muros,
Saxaque Tyrrbenæ templis onerata Minervæ,
Celſa Dicarchei ſpeculatrix villa profundi,
Qua Bromio dilectus ager.

Puteolis unde nomen? Strabo eleganter libr. 5. pag. 159. Αἱ περὶ Δικαιαρχίαν ἀκταὶ, καὶ αὐτὴ ἡ πόλις, ἦν δὲ πρότερον μὲν ἐπίνειον Κυμαίων, ἐπ' ὀφρύος ἱδρυμένον, κατὰ δὲ τὴν Ἀννίβα στρατείαν, συνῴκισαν Ῥωμαῖοι, καὶ μετωνόμασαν Ποτιόλους, ἀπὸ τῶν φρεάτων, οἱ δ' ἀπὸ τῆς δυσωδίας τῶν ὑδάτων. *Ad Dicæarchiam litora, & urbs ipſa, fuit antiquitus navale Cumanorum Dicæarchia, extructum in ſupercilio litoris: ſub id tempus Annibalicæ expeditionis coloniam eo deduxerunt, urbique Puteolos nomen indiderunt, vel a puteis, vel a fœtore aquarum.* Puteoli a *putendo*, quod aqua illa, ſulfureis ducta canalibus, putorem moveat: quin interdum *letalis*. Plin. libr. 2. cap. 93. *Aquas nigras & fœtidas* vocat Petrus Damiani libr. 1. Epiſt. 9. Sed & *Dicæarchia, quod ea civitas quondam*, ait Feſtus libr. 4. *juſtiſſime regebatur*. Interpres ſeu gloſſographus MS. ex Jacobi Bongarſii bibliotheca errat, qui, ut refert Georgius Erhardus in Symbolis Petronianis, *Dicarchidos arva* exponit *Cumas*. Sic itaque Petronius in bello civili:

Eſt locus, exciſo penitus demerſus hiatu,
Parthenopen inter, magnæque Dicarchidos arva,
Cocyta perfuſus aqua; nam ſpiritus extra
Qui furit, effuſus funeſto ſpargitur æſtu.

Tertium ejus nomen fuit *Delos minor*. Feſt. Pomp. libr. 11. vel ſaltem ex eo Paulus Diaconus: *Minorem Delon Puteolos eſſe dixerunt, quod Delos olim maximum emporium fuerit totius orbis terrarum, cui ſucceſſit poſtea Puteolanum, quod municipium Græcum antea Dicæarchia vocatum fuit; unde Lucilius:*

Inde Dicæarchum populos, Delumque minorem.

Fuit hæc *Præfectura*, ut relatum eſt ab eodem Feſto libr. 14. Et *Colonia* C. Plin. libr. 3. cap. 5. *Deinde Puteoli, Dicæarchia Colonia dicti*. Vell. Patercul. libr. 1. *Eodem temporum tractu, quamquam apud quosdam ambigitur, Puteolos, Salernumque, atque Buxentum miſſi coloni*. T. Liv. 4. Decad. libr. 4. P. Africano Majore II. & T. Sempronio COSS. Anno U. C. 560. *Coloniæ civium Romanorum eo anno deductæ ſunt Puteolos, Vulturnum, Linternum triceni homines in ſingulas*. Et propius ad Paterculum

(1) Ita Jo: Bapt. Pius hunc locum ex Jano Parrhaſio emendaverat, ita etiam Giſanius legit, & nonnullæ aliæ editiones.

lum eodem libro idem Livius: *Puteolos, Linternumque, & Buxentum adſcripti coloni, qui nomina dederant*. Sed puto vexata toties bellis Campania, jus illud perierat; nam Julius Frontinus libr. de Colon. Rom. *Puteoli, Colonia Auguſta, Auguſtus deduxit*. Et jus illud renovatum ſub Nerone. Tacit. libr. 14. Annal. *Vetus oppidum Puteoli, jus Coloniæ, & cognomentum a Nerone adipiſcitur*. Quid ſibi vult, tam ſæpe mutatum Coloniæ Puteolanæ jus? An quia, ut habetur apud A. Gellium libr. 16. cap. 13. Coloniarum, & Præfecturarum ratio ſæpe variabatur: an certe, ut videtur Stephano Pighio, locus hiſtorici mancus eſt, & ſupplendus: *Puteoli jus novum Coloniæ & cognomentum a Nerone adipiſcuntur*. Lapides veteres confirmant. Neapolitanus (1).

AB. COLONIA. DEDVCTA. ANNO. XC.
N. FVFIDIO. N. F. M. PVLLIO. DVO. VIR
P. RVTILIO. CN. MALLIO. CoS
OPERVM. LEX. II. &c.

Alius Populonienſis:

VIRI. PERFECTISS. ET
PRINCIPALES. ET
SPLENDIDISSIMVS. ORDO
ET. POPVLVS. PVTE
OLANORVM

Et in alio apud Onufrium:

AEDILIS. COLON. PVTEO
LANORVM

Denique alter in Smetii Inſcriptionibus (2).

PRO SALVTE. ET. VICTORIA. AVGVSTORVM. DEO. MAGNO ⁝ ....
GENIO. COLONIAE. PVTEOLANORVM. ET. PATRIAE. SVAE ⁝ CVM ...
Q. AVRELIVS. HERMADION. SEVIR. AVGVSTALIS. ET. CVRATOR. EORVM ⁝ TYCH. ...
EXTRVXIT. ET. DONVM. DAT .... ⁝ ....

De ejus pulvere M. Vitruvius libr. 2. Architecton. cap. 6. *Eſt etiam genus pulveris, quod efficit naturaliter res admirandas. Naſcitur in regionibus Bajanis, & agris municiporum, quæ ſunt circa Veſuvium montem, quod commixtum cum calce & cæmento, non modo ceteris ædificiis præſtat firmitates, ſed etiam moles, quæ conſtruuntur in mari, ſub aqua ſolideſcunt*. Et libr. 5. cap. 12. *Uti portetur pulvis a regionibus, quæ ſunt a Cumis*

(1) Apud Gruter. pag. 107. num. 10. (2) Apud eumdem pag. 110. num. 7.

Cumis continuatæ ad promontorium Minervæ. Ad eum locum Guilielmus Philander: meminit, & describit Dio Coccejan. libr. 48. L. Seneca libr. 3. Natural. Quæstion. *Quemadmodum Puteolanus pulvis, si aquam attigit, saxum est*. C. Plin. libr. 35. cap. 13. *Pulverem in Puteolanis collibus opponi maris fluctibus, mersumque protinus fieri lapidem unum inexpugnabilem undis, & fortiorem quotidie, utique si Cumano misceatur cæmento*. Isidor. libr. 16. cap. 1. *Puteolanus pulvis, in Puteolanis Italiæ colligitur collibus, opponiturque ad sustinenda maria, fluctusque frangendos; nam mersus aquis protinus fit lapis*. Eadem recolit Vincentius Beluacensis in Speculo Naturali libr. 5. cap. 80. Et eleganter Sidon. Apollinar. Carm. 2. v. 59.

Namque Dicarcheæ translatus pulvis arenæ
Intratis solidatur aquis, durataque massa
Sustinet advectos peregrino in gurgite campos.

Amœnissimus hic secessus, & mare piscosum, qui *sinus Puteolanus* dit. Jul. Solin. cap. 22. Polyhistor. ob id *multus ibi Nero*. C. Tacit. libr. 15. Annal. & describit C. Suetonius Calig. cap. 19. Vide Interpretes. Hujus litus utrinque duodecim millibus passuum ædificiis magnificentissimis exornatum erat. Rettulit Simon Majolus Dier. Canicular. colloq. 23.

Sal Puteolanum memorat Plinius libr. 33. cap. ult. sed & idem libr. 35. cap. 6. *purpurissum Puteolanum* extollit.

Pæne præterieram *Municipii jus* etiam habuisse, quod Ciceronis verba ostendunt Orat. 2. in Rullum, & Orat. pro Cœlio apud Adrianum Turnebum libr. 1. Adversarior. cap. 11. quæ consulantur; neque enim transcribo.

Illustrant hanc urbem non mediocriter Sancti.

Januarius, Episcopus Beneventi.

Festus, Diaconus.

Desiderius, Lector.

Sosius, Diaconus Miseni.

Proculus, Diaconus Puteolanus.

Eutychis.

Acutius.

Qui omnes sub Diocletiano Aug. gloriose martyrio sunt consummati, ut Latini, & Græci in Menologio testantur, & acta horum descripsit

Joannes Diaconus apud Surium Tom. 5. & Mombritium Tom. 2. Anno ſalutis 305. ut recte ſupputat Onufrius in Faſtis. Et D. Januarius quidem horrendum illud, totique orbi terrarum pæne formidandum Veſuvii montis incendium, oratione compreſſit. Homilia MS. in Bibliotheca Vaticana. Quare per totam Italiam templa Januario erecta. D. Gregor. libr. 4. Dialogor. cap. 26. & cap. 54. Meminit Uranius in Tranſitu D. Paulini apud Illuſtriſſ. Baronium ad Martyrologium Romanum.

Epiſcopatus honore olim gaudebat; nam in Decretis Symmachi Papæ ſubſcribit

Aucupius, Puteolanus Epiſcopus.

Et a Petro Damiani libr. 3. Epiſt. 10. habetur memoratus

Leo, Puteolanus Epiſcopus.

Templum Auguſto erexerat. Fragmentum veteris Inſcriptionis.

.... RVIVS. L. F.
TEMPLVM. AVGVSTO. CVM. ORNAMENTIS.
D. D

Cujus Architectus ex veteri Lapide,

L. COCCEIVS. L.
C. POSTHVMI. L.
AVCTVS. ARCHITECT.

Alia nobilia opera, libro Italice ſcripto *de Antiquitate Puteolorum, & locorum vicinorum*, illuſtrat Ferdinandus Lofredus Marchio Trevicenſis: qui conſulatur.

Etru-

Etruriæ Cisliberinæ urbs, & Colonia Pompeii, clara olim, ac potens: Colonia Romana: interiit vel igne, vel terræmotu.

CAP. CIII.

IN eodem Campaniæ Felicis tractu *Pompeii*, urbs inclyta, visebantur. Strabo libr. 5. pag. 170. Ὄσκοι δ' εἶχον καὶ ταύτην, καὶ τὴν ἐφεξῆς Πομπαίαν, ἣν παραῤῥεῖ ὁ Σάρνος ποταμὸς, εἶτα Τυῤῥηνοὶ, καὶ Πελασγοὶ, μετὰ ταῦτα δὲ Σαννῖται. *Hoc, & quod proxime sequitur, & Sarno amne alluitur, Pompejos, tenuerunt olim Osci, deinde Etrusci, ac Pelasgi, post hos Samnitæ.* Ecce magna præclaræ priscorum Etruscorum potentiæ argumenta, & Pompejos urbem illi tenuerunt, & totam eam regionem, quæ Sarno alluitur. C. Plin. operosius libr. 3. cap. 5. *Et hoc quoque certamen humanæ voluptatis, tenuere Osci, Græci, Umbri, Tusci, Campani. In ora Savo fluvius, Vulturnum oppidum cum amne, Liternum, Cumæ Chalcidensium, Misenum, Portus Bajarum, Bauli, Lacus Lucrinus, & Avernus, juxta quem Cimmerium oppidum quondam, dein Puteoli, colonia Dicæarchia, dicti: postque Phlegræi campi, Acherusia palus, Cumis vicina, Herculanum, Pompeii, haud procul spectante monte Vesuvio, alluente vero Sarno amne.* Ex quibus verbis constat, totam Campaniam Felicem Etruscis paruisse. *Pompejos* vero, *Neapolim, Puteolos, Lacum Lucrinum, & Avernum, Bajas, Misenum, Cumas, Linternum* enumerat *in amœno Campaniæ litore.* Mela libr. 2. cap. 4. Meminit L. Florus libr. 1. Hist. Rom. cap. 16. L. Seneca Epist. 50. *Ad Pompejorum tuorum conspectum;* sed & C. Tacit. libr. 14. *Sub idem tempus levi contentione atrox cædes orta inter colonos Nucerinos, Pompejanosque, gladiatorio spectaculo, quod Livinejus Regulus, quem motum senatu retuli, edebat.* Validiores eo certamine Pompejani. Vide locum.

Coloniæ Romanæ jus habuit, ut Onufrius vult numero 92. idque ex testimonio Ciceronis pro Sulla; locum non exscribo. *Et spongiam, sive pumicem Pompejanum* celebrat Vitruvius libr. 2. Architect. cap. 6.

Hodie nulla extant vestigia; nam *repentino casu* interiit, ut scribit Joannes Xiphilinus in Tito. At quis ille casus? Tertullianus *incendium*, Seneca *terræmotum* putant. Q. Florentis Tertulliani libr. de Pallio cap. 2. verba sunt: *Ex hujusmodi nubilo & Tuscia Vulsinios pristinos deusta, quo magis de montibus suis Campania speret, erepta Pompejos.* Et in Apologetico cap. 40. *Sed nec Tuscia, nec Campania de Christianis querebatur, quum Vulsinios de cœlo, & Pompejos de suo monte perfudit*

fudit

fudit ignis. Memorabili igitur Vesuvii montis incendio vult interiisse Pompejos: cujus diritatem Historici passim describunt. Marcellinus Comes in Chronico. Procopius libr. 2. de Bello Gothico pag. 301. Nicephorus libr. 3. cap. 12. P. Oros. libr. 7. cap. 9. Jul. Solinus cap. 40. ac omnium cultissime C. Plinius Junior libr. 6. Epist. 16. Tertullian. Apol. cap. 48. Minut. Felix Octavio. Pacianus de Pœnit. & Confess. L. Florus libr. 1. cap. 16. & libr. 3. cap. 20. Vitruv. libr. 2. cap. 6. Aurel. Cassiodor. libr. 4. Epist. 50. *Lesbius* olim, Galenus libr. 5. de Curationib. *Mœnius* Vibius Sequester. Papin. Statius sæpe damna incendii illius deplorat, ut libr. 2. Silv. 6.

Fortior Urse fores, si vel fumante ruina
Ructassent dites Vesuvina incendia Locros.

Et libr. 3. Silv. 5.

Non adeo Vesuvinus apex, & flammea diri
Montis hiems, trepidas exhausit civibus urbes:
Stant, populisque vigent, hic auspice condita Phœbo
Tecta, Dicarchei portus, & litora mundi
Hospita.

Et libr. 4. Silv. 4.

Hæc ego Chalcidicis ad te, Marcelle, sonabam
Litoribus, fractas ubi Lesbius egerit iras,
Æmula Trinacriis volvens incendia flammis.
Mira fides! credetne virum ventura propago?
Cum segetes iterum, cum jam hæc deserta virebunt,
Infra urbes, populosque premi? proavitaque toto
Rura abiisse mari?

Et eodem libro Silv. 8. in principio.

. . . . . *insani solatur damna Vesevi.*

Et libr. 5. Silv. 3.

Jamque & flere pio Vesuina incendia cantu
Mens erat, & gemitum patriis impendere damnis.

Alii Poëtæ. Sil. Italic. libr. 12.

Depasti flammis scopuli.

Martial. libr. 4. Epigr. 44.

Cuncta jacent flammis, & tristi mersa favilla.

Putat ergo Tertullianus, Vesevum montem incendium longe lateque in Campania sparsisse, adeoque Pompejos delevisse; sed contra L. Seneca libr. 6. Natural. Quæstion. Præfatione: *Pompejos, celebrem Campaniæ urbem, in quam ab altera parte Surrentinum, Sabianumque litus, ab altera Heraculanense conveniunt, mareque ex aperto conductum amœno sinu cingit, desedisse terræ motu, vexati quæcumque adjacebant regionibus, Lucili virorum optime, audivimus, & quidem diebus hibernis.*

Videbatur restaurata post hanc cladem, cum, ut ex Tacito prius laudato, ævo Neronis ludi inibi ederentur. Certe hodie nullum restat

ſtat veſtigium, licet Pandulphus Collenutius velit *Caſtello al mare* hodie appellari. Judicium doctiorum eſto.

Etruriæ Ciſtiberinæ urbs & Colonia Marcina: interiit.

CAP. CIV.

ETruſcorum in eadem regione eſt *Marcina*. Strabo Amaſianus libr. 5. pag. 173. Μεταξὺ δὲ τῶν Σειρηνουσῶν, καὶ τῆς Ποσειδωνίας, Μάρκινα Τυῤῥηνῶν κτίσμα, ὃι κούμενον ὑπὸ Σαννιτῶν. *Inter Sirenuſas, & Poſidoniam Marcina eſt, ab Etruſcis condita, a Samnitibus inhabitata*. Nec plura alibi de ea.

Hucuſque de Coloniis, urbiſque celebrioribus, in Campania ab Etruſcis olim conditis. Nunc pergo ad populos, qui Etruſca ſunt origine in eodem tractu.

Etruſcorum Soboles ſunt Campani, Opici, Oſci, Frontoni, & Marrucini.

CAP. CV.

URbes in Latio & Campania ab Etruſcis conditæ, ſic ſe habent. Iidem parentes fuerunt gentium nobiliſſimarum: de quibus ex unico Fanutio Campano MS. de Illuſtribus Italiæ Familiis attingam paucis. Ac primum libr. 2. cap. 4. *Campani populi ſunt priſci, ac nobilitate immenſa inſigniti, qui ab Etruſcis deſcenderunt, a Capi eorum duce. Horum municipium eſt Capua, & ſub ſe habet hos populos, Laberinos, Opicos, Auſones, Oſcos, Cumanos, & Picentinos*.

Sequitur altera propago Etruriæ, *Opici*, de quibus idem Fanutius: *Opici populi antiquiſſimi, ab Etruſcis trahunt originem, & dicti ab Opico eorum duce*. Quin imo Etruriæ olim incolæ, non modo Etruſcorum proles. Ariſtotel. libr. 8. Politicor. pag. 592. editionis Petri Victorii.

Poſt hos veniunt *Oſci*, & ipſi Tuſcorum ſoboles. Fanutius loco laudato: *Oſci priſci populi, ab Etruſcis originem ducunt, quorum municipium fuit Pometia civitas*. Quare linguam Oſcam dialectum quandam eſſe linguæ Etruſcæ contra Criticorum ſententiam docebam libr. 1. hoc opere cap. 21.

Hos ſubſequuntur *Frontoni*, eadem regione populus. Fanutius enim: *Fron-*

Frontoni ducunt originem a Liburnis, Dalmatis, & Etruſcis: & Larinas civitas fuit eorum municipium. Videatur cap. 92. ſupra hoc libro de hac civitate.

Eadem ſorte cenſentur *Marrucini*. Rurſum Fanutius MS. *Marrucini ab Etruſcis trahunt originem, & horum principale municipium fuit Atria civitas.*

Etruria tertia trans Apenninum: ſuas quoque urbes duodecim habebat, omniaque circa Padum loca poſſidebat: ſoboles ejus ibi Piceni, Euganei, Rhæti.

CAP. CVI.

HÆc eſt Etruria tertia, quæ trans Macram, & trans Apenninum imperium ultra Alpes protenderat: urbeſque ibi florentes ac principes condiderat, eodem quidem numero, quo in prima Etruria, duodecim. Lœcum inſignem habemus apud Strabonem libr. 5. Geogr. pag. 149. Τοῖς δὲ Ῥωμαίοις ἀναμέμικται καὶ τὸ τῶν Ὀμβρίκων φῦλον, ἐστὶ δ' ὅπου καὶ Τυῤῥηνῶν. Ταῦτα γὰρ ἄμφω τὰ ἔθνη πρὸ τῆς τῶν Ῥωμαίων ἐπὶ πλέον αὐξήσεως εἶχέ τινα πρὸς ἄλληλα περὶ πρωτείων ἅμιλλαν, καὶ μέσον ἔχοντα τὸν Τίβεριν ποταμὸν, ῥαδίως ἐπιδιέβαινον ἀλλήλοις. καὶ εἴπου τινὰς ἐκστρατείας ἐποιοῦντο ἐπ' ἄλλους οἱ ἕτεροι, καὶ τοῖς ἑτέροις ἔρις ἦν μὴ ἀπολείπεσθαι τῆς εἰς τοὺς αὐτοὺς τόπους ἐξόδου. καὶ δὴ καὶ τῶν Τυῤῥηνῶν στειλάντων στρατειὰν εἰς τοὺς περὶ τὸν Πάδον βαρβάρους καὶ πραξάντων εὖ, ταχὺ δὲ πάλιν ἐκπεσόντων διὰ τὴν τρυφὴν, ἐπεστράτευσαν οἱ ἕτεροι τοῖς ἐκβαλοῦσιν. εἶτ' ἐκ διαδοχῆς τῶν τόπων ἀμφισβητοῦντες, πολλὰς τῶν κατοικιῶν τὰς μὲν Τυῤῥηνικὰς ἐποίησαν, τὰς δ' Ὀμβρικὰς πλείους δὲ τῶν Ὀμβρικῶν. ἐγγυτέρω γὰρ ἦσαν. *Romanis Umbrica etiam gens admixta eſt, & alicubi etiam Tyrrhena. Umbri enim & Tyrrheni, antequam Romanorum aucta fuit potentia, diu de principatu inter ſe contenderunt. Cumque Tiberi flumine dividerentur, facile ultro citroque bellum inferebant, quod ſi alteri expeditionem in aliam gentem ſuſciperent, curæ erat alteris, ut eodem quoque tempore, ipſi eo ducerent. Itaque cum Tyrrheni in barbaros, circa Padum habitantes, exercitum miſiſſent, ac re bene geſta, ob luxuriam mox vice verſa ejicerentur, Umbri bellum iis fecerunt, qui Tyrrhenos expulerant: deinde ex ſucceſſione de locis diſceptantes, multas Colonias Tyrrhenas, plures Umbricas fecerunt, quod Umbri propiores locis erant.* Sic itaque apparet, gentes circa Padum Coloniis Etruſcorum omnes occupatas, ac de tam nobili amne paucis agendum foret, niſi præoccupaſſet Paulus Merula part. 2. Coſmogr. libr. 4. cap. 11. Nomen

men a *Pades*, quod *Piceam* arborem significat, quæ frequens in ripa ejus nascitur. Metrodorus Scepsius apud Plinium libr. 3. cap. 16. Aliud autem nomen sortitus est ab *Eridano*, Phaëtonte scilicet, Solis filio, Servius ad libr. 6. Æneid. pag. 434. Vibius Sequester libr. de Fluminibus, & Geographi omnes. Fabulam autem de Phaëtontis lapsu, de electro ex populis, in quas sorores ipsius mutatæ, distillante, ac cygnis numerosis refellit Lucianus Samosatensis in Electro pag. 857. At eam fabulam extulerunt impensius Poëtæ. Apollon. Rhodius Argonaut. libr. 4. v. 596. Claudian. de 6. Honorii Consulatu, & de 3. Hon. Consul. & in Paneg. de Consulatu Olybrii & Probini, & in Epist. ad Serenam. Cassiodor. Hist. Tripart. libr. 1. cap. 7. Jornand. in Histor. Gothor. Dionys. in Periplo. Et ex eo Festus Avienus:

Hic prius Eridani propter nemorosa fluenta
Fleverunt liquidæ lapsum Phaëtonta sorores.

Et Priscian. in Periegesi:

Eridani fontis contingens rauca fluenta,
Hic Phaëtonta suum charæ luxere sorores.

Ostia ejus primi Asagi fecere Tusci. Plin. loco laudato. Celeberrimum erat *Padusa*, ob magnitudinem pro ipso Pado acceptum. Præter Geographorum testimonia, Virgil. libr. 11. Æneid.

. . . . . piscosove amne Padusæ

Valgius in Elegis *Palusam* vocat. Sed lege:

Et placidam fossæ, qua jungunt ora Padusam,
Navigat Alpini flumina magna Padi.

Cl. Claudian. Epithal. Palladii & Serenæ:

Eridani ripas, & raucæ stagna Padusæ
Diffugiens nudavit olor.

Et ut nominatim prosequar, *Piceni* ab Etruscis ortum ducunt. Fanutius Campanus MS. libr. 7. de Illustrib. Ital. Famil. cap. 7. *Piceni populi sunt nobilissimi & antiquissimi, & ducunt originem ab Etruscis: & dicti a Piceno eorum Rege, qui, pro armis & insignibus suis, asinum aureum in campo cyaneo gestabat, ut narrat Joannes Caras libr.* 6. *de Antiquitatibus Orbis. Horum municipium fuit Picenum civitas, ubi primum sedem constituit.* Quisquis ille sit Joannes Caras, non deprehendi, nec puto, ullus probatus scriptor suffragabitur. Nomen sane ductum volunt *a Pico, qui in vexillo in Sabinos euntium consedit*; ut refert Paulus Varnefridus libr. 2. de Gest. Longobardor. cap. 19. Alii aliter; sed nihil ad Etruriam: & has Italiæ partes alii illustrent.

Euganeos prolem Tuscorum facit ibidem loci Fanutius Campanus: *Euganei sunt populi nobilissimi, magnifici, atque honestissimi, & ducunt originem ab Etruscis nobilibus, quorum fuit dux Dardanus Etruscus. Horum municipium, & metropolis fuit Verona.* Videantur Geographi; ego pergo.

Eadem Rhætis in Alpibus origo, ego dixi libr. 2. supra hoc opere cap. 22. & expressit Fanutius Campanus MS. eodem loco: *Rheti populi a*

Tuſcis ducunt originem, & dicti a Rheto Lydorum duce. Corrigendus eſt locus, a librario leviter corruptus: *Rhæti populi*, & poſt: *a Rhæto Lydorum Duce*.

Ex iſtis manifeſtum evadit, non modo Italiam, ſed etiam Germaniæ aliquam partem a Tuſcis jure belli ſubactam: ac idem valuiſſe in inſulis in utroque mari, dicetur hoc libro infra.

Etruriæ trans Apenninum urbs & Colonia Sirmio, ſeu Sermio, ad Benacum Lacum.

C A P. CVII.

AD Lacum Benacum urbs erat illuſtris, & peninſula *Sermio*, ut habet Anonymi Scoti, ſeu Antonini Auguſti Itinerarium, inter Brixiam, & Veronam, ſive *Sirmio*, ut communius alii ſcriptores, in Etruſcorum poteſtate. Hadrian. Turneb. libr. 14. Adverſarior. cap. 8. *Lydiæ lacus undæ in Epigrammate in Sirmionem idcirco dicuntur, quod ea loca Etruſci aliquando ditione tenuerint, qui latiſſime imperarunt in Italia ante Romanorum imperium, & occupatam a Gallis Galliam Ciſalpinam, ut e Livio notum eſt*. Locus Livii eſt 1. Decad. libr. 5. qui alibi a me hoc opere productus eſt. De hac urbe Joſephus Scaliger ex Parthenio Caſtigat. in Catull. *Sirmio nunc quidem eſt anguſtum cum theatri lateritii reliquiis oppidum, olim autem urbs neque exigua, neque obſcura, a Pannonicis, ſive Ungaris aliquando inſtaurata*. Videntur autem eidem Scaligero ſomnia, quæ de Coloniis Tuſcorum viri docti Sirmionem translatis produnt. Somnia ſint ergo, quæ de bellicoſiſſima ac nobiliſſima gente veteres tradidere ſcriptores, dum vera ſint de Theodorico Scaligero, & Benedicto avo ſuo relationum portenta. Catulli Epigramma eſt 32.

Peninſularum Sirmio, Inſularumque
Ocelle, quaſcumque in liquentibus ſtagnis,
Marique vaſto fert uterque Neptunus.

Et concludit deinde:

Salve, o venuſta Sirmio, atque hero gaude,
Gaudete, voſque Lydii lacus undæ,
Ridete, quidquid eſt domi chachinnorum.

Sic enim rectius, quam in aliis vulgatis, *Ludiæ lacus undæ*, aut *Lydiæ lacus undæ*, aut, quod alieniſſimum judicabis lector, *limpidi lacus undæ*. Benacus enim illi eſt *Lydius lacus*, quia ab Etruſcis, qui Lydorum genus erant, imperio tenebatur. Ac de eo Servius Maurus ad libr. 2. Georgic. pag. 103. & præter veteres Alexius Ugonius in Epiſtola ad Cardinalem Polum, Georgius Jodocus Berganus, Helias Capreolus libr.

libr. 5. Hist. Brixianæ, & cultissime Claudian. Epithal. Pallad. & Seren.

Undique concurrunt volucres, quæcumque frementem
Permulcent Athesim cantu, quas Larius audit,
Quas Benacus alit.

Et in Epigrammate de Sene:

Proxima cui nigris Verona remotior Indis,
Benacumque putat litora rubra lacum.

Fluvius hic Tusculanus, & urbs etiam a lacus nomine *Benacus* dictus. Fl. Vopisc. in Probo: *Rem Romanam fugerunt, & in Italia circa Veronam, ac Benacum, ac Larium; atque in his regionibus larem collocarunt.* Paul. Warnefrid. libr. 2. Gest. Longobardor. cap. 2. *Benacenses* inde. Lapis vetus apud Onufrium Panvinium, de lacus adcolis, vel urbis incolis (1).

IMP. CAESARI
DIVI. ANTONINI. AVG
PII. FILII. DIVI. HADRI
ANI. NEP. DIVI. TRA
IANI. PARTHICI. PRO
NEP. DIVI. NERVAE
ABNEP. M. AVRELIO
ANTONINO. AVG. AR
MENIACO. PONT. MAX
TRIB. POT. XVIII. IMP. II.
COS. III.
BENACENSES

Sed alius apud eundem Onufrium Panvinium, & P. Merulam (2).

IMP. CAES. M. ANTONINI
PII. GERM. SAR. FIL. DIVI
PII. NEP. DIVI. HADR. PRO
NEP. DIVI. TRAIANI. PARTH
ABNEP. DIVI. NERVAE. ADNEP. . . .
M. AVR. COMMODO
ANTONINO. PIO. FEL. AVG
SARM. GERM. MAX. BRIT
P. M. TRIB. POT. XIIII.
IMP. VIII. COS. V. P. P
NOBILISSIMO. PRINCIPI

BENACENSES

 Fidem

(1) Apud Grut. pag. 260. n. 2. parum immutata. (2) Apud eundem pag. 262. n. 4.

Fidem facere videtur Etruscæ originis fluvius Tusculanus, quem dixi; nisi leve sit illud argumentum, quod ego non nego.

Etruriæ trans Apenninum urbs & Colonia Mediolanum: terræ, regionesque vicinæ, a Gallis possessæ, ac de ea urbe pauca.

CAP. CVIII.

URbem *Mediolanum*, prius *Olanum*, a Tuscorum Duce vocatum, Pseudo-Cato in fictitiis Originibus vult: ac postea a Medo, Insubrum Principe, restauratum, nomen *Mediolani* accepisse. Et in Germania falso Ptolemæus collocat. *Turinorum civitatem* vocat Ammianus libr. 15. ad finem. *Municipium Transpadanæ regionis* C. Tacit. libr. 1. Histor. Ivo Carnotensis MS. libr. de Europæ undecim regionibus: *Mediolanum ad Alpes fundavere Tusci: Galli, iis pulsis, perfecere, ac ex pago justam urbem fecere*. Pagos sane ibi fuisse, ubi nunc sit Mediolanum, docemur ex Strabone libr. 5. pag. 147. Nomen illi a Mediolano urbe, quam Santonum caput ponit idem Strabo libr. 4. pag. 131. & in Aquitania locat Stephanus libr. de Urbib. Vel ab *apro, qui media parte lanatus in urbis fundamentis* dicitur repertus. D. Ambrosius in Epistol. Vel *quod sus in medio lanea perhibetur inventa*, ut ait Isidorus libr. 15. Etymologiar. cap. 1. Et hæc sententia est recepta, Gallos urbem condidisse, & a sue lanigera appellasse, Joan. Brodæus libr. 2. Miscellaneor. cap. 26. Justin. libr. 20. in fine. Claudian. de Nupt. Hon. & Mar.

> *Continuo sublime volans ad mœnia Gallis*
> *Condita, lanigeri suis ostentantia pellem*
> *Pervenit.*

Jacobus Dalechampius vult:

> . . . . . . *lanigeræ suis*.

Quod autem addit idem Poëta, *Mavortia signa rubescunt Floribus*, est quod *aquilam ornari ac signa* dixit Suetonius in Claudio cap. 13. Flores illi sunt *Rosæ Mediolanenses*. Fl. Vopisc. in principio Vitæ Carini Augusti. Ac de Mediolano Gottofrid. Viterbiensis Chronicor. parte 9. pag. 231. & alibi:

> *Sus fuerat medio, lanoso vellere, tergo*
> *A vario tergo, dux Brennius intulit; ergo*
> *Hæc Mediolani nomen habebit, ait.*

Sidon. Apollinar. libr. 7. Epist. 17.

> *Et quæ lanigera de sue nomen habet.*

Erri-

Erricus Monachus libr. 5. de Vita S. Germani:

Ulteriora petens, claram defertur in urbem,
Quam Mediolanum fertur dixisse vetustas.
Fama ferit (quamquam famæ non creditur omni)
Quondam intestinis flagrans quod Gallia bellis
Expulerit proprios violento Marte colonos
Sedibus a propriis, Latio qui forte coacti
Hanc construxerunt collatis stipibus urbem,
Dicentes medio facti de nomine Lanum
Quod cum forte novis struerent fundamina muris
Lanea sus media perhibetur parte reperta.

Et Andreas Alciatus Emblem. 2.

Lanigeræ huic signum suis est, animalque biforme,
Acribus hinc setis, lanitio inde levi.

Reipublicæ honore, & titulis gaudebat. Inscriptiones veteres apponam (1).

D. S. I. M.
P. ACIL. PISONIANVS
PATER. PATRATVS
QVI. HOC. SPELEVM. VIOL
IGNIS. ABSVMPTVM
COMPARATA. AREA. A. REPVBL
MEDIOL. PECVNIA. SVA
RESTITVIT

Altera est Romæ apud Carpenses (2).

L. FABIO. M. F. GAL. CILONI
SEPTIMIO. COS. PRAEF. VRB
LEG. AVGG. PROPR. PANNON
SVPER. DVCI. VEXILL. LEG. PRO
PR. PROVINCIAE. MOESIAE. SVPER
PONTHI. ET. BITHYNIAE
COMITI. AVGG. LEG. AVGG. PRO
PR. PROV. GALATIAE. PRAEF
AER. MILITARIS. PRO
COS. ITEMQVE. LEG. PROV. NARBONENS
LEG. LEG. XVI. FL. F. SAMOSATE
SODAL. HADRIANAL
PR. VRB. TRIB. PLEB. Q. PROV
CROATAE. TRIB. LEG. XI. CL.
X. VIR. STLITIBVS. IVDICANDIS

MEDIO-

(1) Apud Gruter. pag. 34. num. 9. (2) Apud eundem pag. 407. num. 2.

MEDIOLANENSES
PATRONO

Tertia apud Paulum Merulam ſic ſe habet(1).

D M
AVDASIAE. Q. F. CALES
Q. AVDASIVS. ACMAZON.
VI. VIR. AVG. C. D. D
MEDIOL. ET. FORO. POPL
PATER. QVAE. VIXIT
ANN. V. M. IIII. D. III

Hic locus erat *Flaminum*, ut probat vetus lapis (2).

C. CORNELIO
C. F. VOT
MINICIANO
PRAEF. COLI. PRIM
DAMASC. TRIB. MIL
LEGIONIS. III. AVGVST
PRAEF. FABR. CVRATORI
REIP. ATESINORVM
IIII. VIR. I. D. PONTIFICI
FLAMINI. DIVI. CLAVDII
BERGOMI. PATRONO
FLAMINI. DIVI. TRAIANI
MEDIOLANI
PLEBS. URBANA

Quas res præclare geſſerit, quoties principatum, regendique formam mutaverit, ut quod ſub Cæſaribus, quod declinante Romani Imperii majeſtate, a Gothis, Hunnis, & Longobardis varias clades perpeſſa, ad Francorum Principum tutelam confugerit: quod deinde ſub Germanis, ſub Vicecomitibus, ſub Galeatiis, & Sfortiis requierit: quod denique Hiſpanorum ſub Carolo V. ditioni acceſſerit, Hiſtoricorum eſt narrare, & videantur Chronica Boſsiana, Carolus a Baſilica Petri Epiſcopus Noarienſis, Fr. Paulus Morigea Ordinis Jeſuatorum, Galvanius a Flamma MS. in Ambroſiana Bibliotheca, ac Triſtanus Calvus MS. ibidem. Diligenter ac docte expediunt, ut veteres omittam, Plutarchus in Marcello pag. 301. & Polybius libr. 2. pag. 122. neque in præſentiarum noſtri id inſtituti.

Habuit hæc olim bonarum artium celebre emporium, in qua profeſſi

(1) Apud Gruter. pag. 368. num. 7. (2) Apud eundem pag. 396. num. 8.

fessi cum eminenti eruditionis gloria, Albutius Novariensis Rhetor. D. Augustinus, maximum Christiani orbis lumen, ut in Confessionibus non uno loco ipse testatur: hic etiam conversus ad fidem libr. 8. cap. 7. anno ætatis suæ trigesimo primo. Baron. ad Breviar. Rom. die 5. Maii. Hic etiam Virgilius Maro Poëta oratoriam didicit, & Patrum nostrorum memoria, Georgius Merula, ac Demetrius Chalcocondylus. C. Plin. libr. 4. Epist. 13. *Venit ad me salutandum municipis mei filius prætextatus. Huic ego, studesne? inquam; respondit: etiam. Ubi? Mediolani*. Duratque etiamnum hodie laudatus ille bonas artes Mediolani honor profitendi; nam Illustrissimus Federicus Cardinalis Borromæus collegium sumptu privato instruxit, omnium totius Europæ, sine fuco dixerim, institutione rei literariæ utilissimum; nam & omnium scientiarum scriptoribus Bibliothecam refertissimam in usus publicos erexit, ut in Chronologia sua Jacobus Gordonius Lesmoræus Scotus, Societatis Jesu presbyter, disserit: & honestissimis stipendiis literatissimos viros conductos, Musarum numero æquavit, dignos, qui ubique terrarum nominentur:

Antonius Olgeatus, Bibliothecarius.

Antonius Salmacia, Græcæ linguæ.

Josephus Ripamontius, Historiarum.

Antonius Giggæus, Orientalium linguarum.

Fr. Bernardinus Ferrarius, Literarum Sacrarum.

Benedictus Soffagus, Poëtices.

Franciscus Collius, Theologiæ.

Antonius Rusca, etiam Theologiæ.

Josephus Vicecomes, Rituum Sacrorum: strenui omnes professores, & scriptis suis immortalitati consecrati.

Ad Ecclesiam venio, cujus dignitas vix ulli alteri, quam Romæ cedit, ut ex opere Syrleti Cardinalis *de Barnabæ successoribus* liquet. Petrus Damiani Cardinal. libr. 5. Epist. 15. Hæc diu cum Ecclesia Ticinensi contendit, non de honoris prærogativa, sed ut Ticinensis sacraretur antistes a Mediolanensi. Bernardus Saccus libr. 6. Histor. Ticinen. cap. 13. quæ controversia, regnante Luitprando, a Constantino summo Pontifice judicata est, ut apud eundem Bernardum Saccum libr. 10. ejus-

ejusdem operis cap. 1. habetur: Neque alia, præter Metropolim Romam, omniumque Ecclesiarum caput, plures præsules, in divorum numerum relatos, sortita est. Reperio enim triginta duos Sanctos Episcopatui Mediolanensi præpositos. Ut sunt: *Ambrosius*, *Simplicianus*, *Venerius*, De quibus, ut alios omittam, Ennod. Ticinen. Epigr. 77. 78. 79. & de *Venerio*, qui interfuit Concilio Carthaginensi, celebrato anno 401. ut est in Codice Canon. Eccles. Affrican. pag. 162. *Antoninus*, *Anximus*, *Benedictus*, *Cajus*, *Benignus*, *Calimerius*, *Castritianus*, *Clicerius*, *Datius*, *Dionysius*, *Eugenius*, *Eusebius*, *Eustorgius*, *Eustorgius alter*, *Galdinus*, *Geruntius*, *Honoratus*, *Joannes Bonus*, *Lazarus*, *Magnus*, *Mansuetus*, *Marolus*, *Martinianus*, *Maternus*, *Mirocles*, *Monas*, *Protasius*, *Senator*, *Carolus Borromæus*. Atque hujus Divi consobrinus, qui fœliciter hodie sedet, parens literarum, gymnasiorum restaurator, pauperum pater, unus verbo dixerim, ut sanguine, ita moribus D. Carolo propinquus, Illustriss. D. Federicus Borromæus a S. D. N. Sixto V. in Cardinalium collegium adscitus, a S. D. N. Clemente VIII. Archiepiscopus creatus, cum hæc scribo, maximum sui videndi, ac colloquendi ardorem iniicit.

Ut finem imponam, vide Mediolani conditionem ævo sequiori apud Laonicum Chalcocondylan libr. 4. Rer. Turcicar. pag. 362.

Etruriæ trans Apenninum urbs, & Colonia Ravenna: ac de ea civitate paucula.

C A P. CIX.

INter alias potentium eo seculo Etruscorum Colonias volunt viri docti esse *Ravennam*, si non conditam, at saltem inhabitatam. Strabo libr. 5. pag. 148. Καὶ ἡ Ῥαουέννα δὲ Θετταλῶν λέγεται κτίσμα, οὐ φέροντες δὲ τὰς τῶν Τυῤῥηνῶν ὕβρεις, ἐδέξαντο ἑκόντες τῶν Ὀμβρίκων τινὰς, οἳ καὶ νῦν ἔχουσι τὴν πόλιν, αὐτοὶ δὲ ἀπεχώρησαν ἐπ᾽ οἴκου. *Fertur etiam, Ravennam a Thessalis fuisse conditam: qui cum Thyrrhenorum injurias non ferrent, ultro in urbem admissis Umbrorum quibusdam, qui urbem etiamnum tenent, domum reverterint*. Dixi de hac urbe ad Claudiani 6. Hon. Consul.

. . . . *antiquæ muros egressa Ravennæ.*

Loco hæc palustri sita. Præter Geographos, & Historicos, Freculph. Lexon. tom. 1. libr. 5. cap. 8. Poëtæ. Sil. Italic. libr. 8.

Lenta paludosæ perscindunt stagna Ravennæ.

Sidon. Apollinar. libr. 7. Epist. 17.

Rura paludosæ temnis populosa Ravennæ.

Et

Et Carm. 9. v. 296.

Undosæ petiit sitim Ravennæ.

Ῥαυέννα vocatur ab Hermippo apud Stephanum: Ptolemæo Ῥαβέννα, a Zosimo *Rhene*, a Strabone Ῥαβέννα. *Navenna*, a navium ibi positione, a quibusdam appellabatur. Hieron. Rubeus in Histor. Ravennat. Conditam a *Remo* vult Olympiodorus. Carinus a *Pentapoli* Trojano; quare & Regio *Pentapolis* dicta. Paul. Varnefrid. libr. 2. Gest. Longobard. cap. 19. Jacobus Voraginensis a *Nimrodi filio*. Et quid ni, in tanta tamque incerta scriptorum discrepantia, ab Etrusco aliquo principe eam conditam coniicere liceat? Præsertim cum Piceni ab Etruscis sint oriundi, ut est supra hoc libro expositum: & sit *Ravenna Piceni caput*. Vetus lapis Romæ in ædibus Augustini Maffæi (1):

CRONIO. EVSEBIO. V. C. CONSVLARI. AEMILIAE. AD
DITA. PRAEDICTAE. PROVINCIAE
CONTVITV. VIGILANTIAE
ET. IVSTITIAE. EIVS. ETIAM. RA
VENNATENSIVM. CIVITATE
QVAE. ANTEA. PICENI. CAPVT. PRO
VINCIAE. VIDEBATVR. VICARIO
ITALIAE. QVAE. POTESTAS. SVPRA
DICTO. VIRO. OB. TESTIMO
NIVM. ANTEACTI. HO
NORIS. EST. ADTRIBVTA

Inferius.

PETITIONE. SENATVS. CON
TEMPLATIONE. VITAE. ATQVE
ELOQVENTIAE. EIVS. AB. INVICTISS
PRINCIPIBVS. EST. DELATA. &c.

Interfluens amnis videtur duas urbes facere, ut pridem ex Sidonio Apollinare libr. 1. Epist. 8.

Portus hic commodissimus, *ad tutelam superi maris*. Sueton. in Augusto cap. 49. C. Tacit. libr. 4. Annal. Jornandes Hist. Goth. cap. 57. Fl. Renat. Veget. libr. 4. de Re Milit. cap. 31. & cap. 32. Spartian. in Didio Juliano. Erat autem classis ea, uti & altera ad maris Inferi tutelam Miseni navium ducentarum quinquaginta. Magno Archiepiscopus Remensis libr. de Notis. P. cl. R. *Præfectus classis Ravennatium*. Quare & lampas ad nocturnos navium cursus regendos memoratur a C. Plinio libr. 36. cap. 12. in fine. Extat vetus Inscriptio Firmi in Piceno (2).

(1) Apud Gruter. pag. 399. num. 3. (2) Apud eundem pag. 359 num. 3.

T. APPAEO. T. F. VEL
ALFINIO. SECVNDO
PROC. AVGVST. XX. HERED
PROC. ALP. ATRECTIANAR
PRAEF. VEHICVL. SVB. PRAEF.
CLASS. PRAET. RAVENN. PR
ALAE. I. AVG. THRAC. TRIB. COH
I. AELIAE. BRITTON. PRAEF
COH. IIII. GALLOR. PATRON
COLON. FLAMINI. DIVOR
OMNIVM. AVGVRI
II VIR. QVINQ. BIS
OB. MERITA. EIVS
D . D

Cum Romam piissimi Imperatores Pontifici cessissent, expulsis Italia Gothis, Exarchatus fuit Ravennæ institutus: qui cum incepisset primum, & ad barbarorum terrorem invaluisset anno 559. duravit annis non amplius centum septuaginta quinque. Legendi inter veteres Procopius, & Agathias Scholasticus Smyrnæus: inter recentiores, Platina, Fl. Blondus, & M. Ant. Sabellicus 1. Decad. libr. 1. in fine, & alibi. Hanc Exarchatus sedem sub Justino 2. Augusto institutam designat Corippus Africanus Grammatic. libr. 2. de Laud. Justini Minoris num. 4.

Gemmæ, quas Getici felix victoria belli
Præbuit, atque favens dominis Ravenna revexit.

Ravennates ranas Martialis celebrat libr. 3. Epigr. 93. uti & *asparagos* libr. 13. Epigr. 21. *cisternam* libr. 3. Epigr. 56. & Epigr. 57. *Onocrotalum* libr. 11. Epigr. 22.

Viri hinc illustres, ut cetera omittam, *Joannes XVII.* Pontifex, licet secundum alios sit Romanus. *M. Aurel. Cassiodorus* Senator. *Faustinus*, ad quem multa sunt Martialis Epigrammata. *Aspasius* nobilis Sophista, ævo Alexandri Imperatoris, ut Suidas meminit. *Petrus Damiani* Cardinalis, Episcopus Ostiensis. *Gulielmus*, quem medicum insignem Paulus Vergerius commendat. *Joannes Grammaticus*, *Desiderius Spretus*, hic Poëticæ, ille Oratoriæ laude clari. *Joannes Petrus Ferrettus*, qui Milensis Præsul, patriam tribus historiarum decadibus illustravit: aliique complures.

Archiepiscopatus est, quem *secundam per Italiam sedem* appellat Petrus Damiani libr. 3. Epist. 2. cujus dignitas Præsulum suorum sanctitate est conspicua; nam tredecim ejus antistites inter divos relati: *Aderitus*, *Apollinaris*, *Dathus*, *Exsuperantius*, *Germanus*, *Joannes*, *Liberius*, *Marcellinus*, *Martianus*, *Maximianus*, *Probus*, *Severus*, *&* *Ursus*. Quorum successor est hodie . . . . Aldobrandinus Cardinalis, morum

rum

rum sanctitate, ac suavitate incomparabili, in literatos amore ac propensione talibus dignissimus decessoribus: & feliciter gregem sibi commissum a S. D. N. Clemente VIII. precor, tueatur.

Etruriæ trans Apenninum urbs, & Colonia Mantua, ab Etruscis condita: ejus claritudo, ac quædam paucula alia.

CAP. CX.

Ocnum Bianorem, Etruriæ Regem condidisse *Mantuam*, multis probavi libr. 1. supra hoc opere cap. 9. & libr. 2. cap. 36. quæ non repeto. Unum ex C. Plinio addam libr. 3. cap. 19. *Mantua Tuscorum trans Padum sola reliqua*. Argumento claro & necessario, plures olim Etruscorum trans Padum fuisse Colonias; imo totidem, quot in prima Etruria, scilicet duodecim, convincit Virgilii libr. 10. Æneid. auctoritas:

Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris,
Fatidicæ Mantus, & Tusci filius amnis,
Qui muros, matrisque dedit tibi Mantua nomen,
Mantua dives avis, sed non genus omnibus unum;
Gens illi triplex, populi sub gente quaterni,
Ipsa caput populis, Tusco de sanguine vires.

Duodecim hi populi sub capite Mantua, de priori Etruria intelligi neutiquam possunt, cum sit extra illius Etruriæ limites. Igitur & alia hic Etruria fuit; nam ut ex Strabone, Livio, Ptolemæo, Plinioque constat, ut addatur M. Junianus Justinus, & Polybius, totam eam regionem, quæ trans Padum est, Tusci primum, mox Cenomani, tum Insubres tenuerunt. Roma antiquiorem facit Leonardus Aretinus, & ex eo Æquicola, trecentis annis. Meminit vetus Lapis (1).

D . M
C. RVTILIO. C. F.
SAB. HOMVN
CIONI. MANTVA
MIL. COH. VII. PR.
Z. VALLI. MIL
ANN. XIIII. VIX
ANN. XXXII.
H. B. M. F. C

(1) Apud Gruter. pag. 479. num. 6.

Respublica etiam in vetusta Inscriptione audit apud Onufrium Panvinium [1].

C. VALER. C. F. PAP
MARIANO
HONORES. OMNES
ADEPTO. TRIDENT
FLAMINI. ROM. ET. AVG
PRAEF. QVINQ. AVGVR
ADLECTO. ANNON. LEG. III
ITALIC. SODALI. SACROR
TVSCVLANOR. IVDICI
SELECTO. DECVR. TRID
DECVRIONI. BRIXIAE
CVRATORI. REIP. MANT
EQVO. PVBL. PRAEF. FABR
PATRONO. COLON
PVBLICE

Antiquissima hæc, ac nobilissima urbs, easdem cum tota Italia mutationes passa; nam a Cæsaribus ad Gothos devoluta, ab illis ad Longobardos, iis profligatis denuo Augustorum reddita est ditioni: tum Otho II. *Theobaldo* Comiti *Canossano* eam donavit, cui *Bonifacius* filius successit, conjuge *Beatrice*, ac *Mathilde* filia relictis, sine prole mascula obiit; quare urbs libertatem adepta est præpostere, nam *Sordellus Vicecomes* brevi eam subjecit sibi: tum anno 1274. *Ducibus Bonacolsiis* paruit annis circiter quinquaginta quatuor: denique ab anno 1328. Gonzagas Principes sortita est, quorum Sereniss. Ferdinandus, Cardinalitio pileo deposito, Sereniss. Magni Etruriæ Ducis Cosmi germana Catherina in uxorem ducta, felicissime regnat, & regnet, precor.

Etru-

(1) Apud Gruter. pag. 479. num. 6.

Etruriæ trans Apenninum urbs & Colonia Cupræ Fanum: ab Etruscis condita.

CAP. CXI.

ETiamsi Plinius, superiori capite laudatus, dixerit, ex Etruscis urbibus trans Padum solam Mantuam reliquam fuisse; tamen *Cupræ Fanum*, in eo tractu a Tuscis conditam, probat evidenter Strabonis Amasiani locus libr. 5. pag. 166.: Ἐφεξῆς δὲ τὸ τῆς Κύπρας ἱερὸν, Τυῤῥηνῶν ἵδρυμα καὶ κτίσμα: τὴν δ' Ἥραν ἐκεῖνοι Κύπραν καλοῦσιν. *Deinceps Cypræ Fanum* (vel Cupræ) *conditum, dedicatumque ab Etruscis, qui Junonem Cupram vocant*. Cypra igitur, vel Cupra perinde valent; Græca enim litera y. in Latinam pæne semper mutatur in V. dixi alibi hoc opere. *Cuprenses* autem populum pro oppido, ut solet, in quinta ponit regione Plinius libr. 3. cap. 13. Ptolemæo Κύπρα est, eaque duplex Μαριτίμα, καὶ Μοντάνα. *Maritima, & Montana*. Meminit Pomponius Mela libr. 2. cap. 4. *Ancona inter Gallicas, Italicasque gentes quasi terminus interest; hanc enim prætergressos Piceni litora excipiunt, in quibus Numana, Potentia, Claterna, Cupra urbes: Castella autem Firmum, Adria, Truentum*. Ferdinandus Pintianus ex Cupra, quam maritimam Ptolemæus vocavit, duas urbes facit, *Cupram* scilicet, & *Maritimam*, fretus auctoritate ejusdem Melæ loco laudato; ubi sic: *Ab eo Senogallia maritima ad Aterni fluminis ostia*. Interpungit ille, & legit, *Senogallia, Maritima*. Acute: nescio, an bene. Hubertus Goltzius in Thesauro *Cupram maritimam* conjunctim legit. Judicium sit doctiorum: ego sane maritimam Cupram facile probavero ex Silio Italic. libr. 8. quo loco cum Geographis congruit:

> *Hic & quos pascunt scopulosæ rura Numanæ,*
> *Et queis litoreæ fumant altaria Cupræ,*
> *Quique Truentinas servant cum flumine turres,*
> *Cernere erat.*

Petrus Marsus: *Cupra oppidum ad mare, habebat quondam templum Junonis, Tuscorum* ædificium, qui Junonem Cupram nominabant. Ergo a Dea nomen accepit, ideo dicit, illic fumasse altaria, quoniam *Cuprenses Junonis sacris operabantur*. Cupra, quæ maritima vocabatur, hodie est *Gritto* castellum: montana vero, D. Virginis templo celebris, *Coreto* audit, ut quibusdam placere video.

Etru-

Etruriæ trans Apenninum urbs & Colonia Regium, cognomento Lepidi.

CAP. CXII.

REgium, non vero *Rhegium* (id enim in Magna Græcia, *extrema Italiæ civitas*. Varnefr. libr. 3. cap. 33.) ut docet Aldus Manutius in Orthographica ratione, cognomento *Lepidi*, ut habetur in Epiſtola Ciceronis ad Caſſium, ab Etruſcis & condita, & inhabitata, in Æmilia via, ut Itinerarii Tabulæ Anonymi Scoti, ſeu Antonini Auguſti oſtendunt. Ptolemæo Ῥήγιον Λεπίδιον. *Regium Lepidium*. Paulus Varnefridus lib. 2. cap. 18. *Æmilia a Liguria incipiens inter Apenninas Alpes, & Padi fluenta verſus Ravennam pergit: hæc locupletibus urbibus decoratur, Placentia ſcilicet, Parmaque, Regio, & Bononia, Corneliique Foro, cujus caſtrum Imolas appellatur*. Coloniam Romanam facit ex Ptolemæo Onufrius Panvinius Imp. Rom. 98. Auctores ejus Etruſcos fuiſſe ex Livio Polybioque aſſerit Paulus Merula libr. 4. parte 2. Coſmogr. cap. 34. Hic *Forum Lepidi* olim fuit, ut notatum a Feſto. Tam varias paſſa eſt novercantis fortunæ clades, ut vix alia ſæpius dominos mutaverit; nam præter Cæſares, Germanos, & Gallos, eam tenuerunt Pontifices, Canoſſari, Ateſtini, Foliani, Scaligeri, Gonzagæ, Galeatii, Othoboni, a quibus ad Ateſtinos eſt devoluta, ab his ad Pontifices, iterumque extincto Adriano VI ad priores Dominos Sereniſſimos Ateſtinos rediit, hodieque ſub juſtiſsimo moderamine Sereniſsimi D. N. Cæſaris incomparabilis animi conquieſcit, qui majorum virtutes æquat, an ſuperat, admirabili in literas & literatos affectu, principatu eſt digniſsimus. Adeundi Corius parte 2. Hiſtoriar. Bartholom. Platina in Bonifacio IX. Ant. Sabellic. libr. 9. Ennead. 9. Joann. Baptiſta Pigna, quem Latina civitate donavit Joannes Baro libr. 6. de Principib. Ateſtin. pag. 453. & alibi.

Incolæ Rhegii in Brutia *Rhegini*: hujus vero *Regienſes a Lepido* a Geographis audiunt. C. Plin. libr. 3. cap. 15.

Etru-

Etruriæ trans Apenninum urbs & Colonia Parma: ab Etruſcis condita, & de ea pauca.

CAP. CXIII.

IN eadem via Æmilia clariſsima civitas eſt Parma, Latinis Græciſque ſcriptoribus Πάρμα, celebratiſsima, condita primum a *Cryſo* Trojano, ut vult Sicardus Cremenſis: vel a *Chryſo* Placentino. Albertutius de Urbib. Ital. Sed re vera illius, ut multarum eo in tractu civitatum, auctores ſunt Tuſci. Notat Paul. Merula part. 2. Coſmogr. libr. 4. cap. 34. & totum eum tractum ab Etruſcis poſſeſſum docent Strabo libr. 5. pag. 150. Et Polybius libr. 2. pag. 105. T. Liv. 4. Decad. libr. 9. Q. Fabio Labeone, M. Claudio Marcello COSS. ſub annum Urbis 471. *Mutina, & Parma Coloniæ Romanorum Civium ſunt deductæ, bina millia hominum in agro, qui proxime Bojorum, ante Tuſcorum fuerat, octogena jugera Parmæ, quina Mutinæ acceperunt. Deduxerunt Triumviri M. Æmilius Lepidus, Tit. Æbutius Carus, L. Quintius Criſpinus.* Cum alias, ut ceteræ Italiæ urbes, graves paſſa eſt hæc injurias, tum maxime ſub Triumviris, quam calamitatem deplorat M. Cicero Philipp. ult. Eſt in veteri lapide mentio (1).

....

PRAEF. LEG. XX VALEN
VICTOR. PRIMIP. LEG
X. GEM. PIAE. FIDEL
CENT. LEGION. IIII. SCY
THICAE. XI. CLAVD. XIIII. GEM
VII. GEM
PATR. COL. IVL. AVG. PARM
PATR. MVNICIPIORVM. FORODRVENT. ET. FORO
NOVANTR. PATR. COLLEGIOR. FABR. ET. CENT
ET. DENDROPHOR. PARMENS. COLLEG. CENT. MERENTI
EXERCITORES. RATIVM. VLPIAN

Operibus publicis olim commendabatur, ut amphitheatro. Procop. libr. 1. Bell. Gothic. & legendi, ut veteres omittam, Barthol. Platina in Innocentio IV. Pandulphus Collenutius libr. 4. Hiſtor. Regni Neapolitani, Blondus, Sabellicus, & alii. Agro fertili laudem debet feracique caſei & lanæ, quam M. Varro libr. 8. Ling. Lat. *Gallicanam* appellat; ut præter alios Martial. libr. 2. Epigr. 43. abunde teſtatur:

Vel

(1) Apud Gruter. pag. 492. num. 5.

Vel quam sepoſito de grege Parma dedit.

Et libr. 5. Epigr. 13.

Tondet & innumeros Gallica Parma greges.

Et libr. 4. Epigr. 37.

Ex pecore redeunt ter ducena Parmenſi,

Et libr. 14. Epigr. 153.

Velleribus primis Apulia, Parma ſecundis
Nobilis . . . .

Mutationes hiſtorici referunt, quas ego conſulto tranſeo; nam hic tantum obiter de ea agendum. Ultimo a Paulo III. Pontifice Illuſtriſſimæ Familiæ Farneſiorum ceſſit, primuſque fuit Dux *Petrus Aloyſius*, quo intra biennium crudeliter a ſuis cæſo, ſucceſſit *Octavius* filius: cujus hæres fuit *Alexander Octavius*, Belgicorum exercituum, incomparabili virtute ac præſtantia, præfectus ac gubernator: cujus filius hodie Sereniſſ. Princeps *Ranutius*, bono Reipublicæ literariæ ac Chriſtianæ regnat, regnetque, precor, longum.

Etruriæ trans Apenninum urbs & Colonia Mutina: ac de ea paucula.

CAP. CXIV.

IN eodem tractu, in Etruſcorum priſcorum agro occurrit *Mutina*, ſive, ut male in vulgato textu Antonini Aug. ſeu Scoti Anonymi, *Motina*. Livii docet auctoritas proxime ſuperiori capite allata. Μότινα eſt apud Dionem Coccejanum libr. 74. & Appianum Alexandrinum libr. 3. & libr. 5. Bellor. Civil. Ptolemæus in Gallia Togata locat. Plinius in octava regione, haud procul Apennino. Pleni ſunt ſcriptores ejus commemoratione: veteres, L. Florus, T. Livius, M. Cicero, C. Tacitus, C. Plinius, Pomponius Mela, Silius Italicus: recentiores, Blondus, Sabellicus, Corius, Platina, Volaterranus, & Carolus Sigonius inde oriundus, qui non modo patriæ ſuæ, ſed & literarum omnium eſt ornamentum: ad quos lectorem remitto. Meminit & vetus Inſcriptio (1).

Q. AMBILIVS. T. F
POL. TIRO. MVTIN
MIL. COHORT. VII. PR
7. GRAECINI. VIXIT. ANN
XXX. MILITAVIT. ANN. XII
ARBITRATV

MYR-

(1) Apud Gruter. pag. 520. num. 2.

MYRMELIAE. VERVCVNDAE
SORORIS
T. F. I

Altera Romæ in ædibus Colotians (1).

M. BALLONIO
M. F. POL. PAVLLO
MVTINA
MIL. COH. X PR. 7
FRONTONIS. MIL
ANN. VIII. VIX. ANN
XXXVI. T. P. I

Habuit hæc urbs, ut omnes aliæ, varios casus: reliquos prætereo: superiori seculo, anno 1510. Julius II. Pontifex eam Atestinis ademit, & tum Massimiliano I. Imperatori cessit: tum Clemente VII. Pontifice Mole Hadriani concluso, fortiter ab Atestinis Principibus est vindicata, sub quorum dominatu hodie felicissime acquiescit. Ego ad alia propero.

Etruriæ trans Apenninum urbs & Colonia Bononia, Fluvio Rheno inclita: olim Felsina a Rege Etruscorum.

CAP. CXV.

AD Apennini radices, in octava regione, ut vult Plinius: in Gallia Togata, ut placet Ptolemæo: in via Æmilia, ut videtur Zosimo libr. 3. Historiar. est *Bononia*, prius a Rege Etruscorum Felsino appellata, cum regione vicina, *Felsina*. Plin. libr. 3. cap. 15. ***Intus Coloniæ, Bononia, Felsina vocata, cum princeps Etruriæ esset***. Vide, quæ dixi libr. 2. supra hoc opere cap. 33. *Felsina* ergo a Rege Etruriæ primum vocata: postea *Bononia*, quasi *Bojonia* a populo scilicet Gallico, qui Etruscis ea in regione successit, Boiis, renovato nomine, dicta. Raphaël Volaterranus libr. 4. pag. 117. Videantur, quæ a me sunt posita libr. 1. supra hoc opere cap. 9. ubi & T. Livii locus insignis 4. Decad. libr. 7.

Fluvius hic Rhenus, in quo, Plutarcho testante in Cicerone pag. 884. Augustus, Antonius, & Lepidus de proscriptione convenerunt.

(1) Apud Gruter. pag. 533. num. 7.

Meminit & Plinius libr. 16. cap. 36. *Nullus ſagittis aptior calamus, quam in Rheno Bononienſi amne, cui plurima ineſt medulla, ponduſque volucre, contra flatus quoque pervicax libra*. Hic, ad differentiam Rheni Germanici, *parvus* vocatur. Sil. Italic. libr. 8.

Et quondam Teucris comes in Laurentia bella
Ocni priſca domus, parvique Bononia Rheni.

Pomp. Mela libr. 2. cap. 2. *Urbium, quæ procul a mari habitantur, opulentiſſimæ ſunt, ad ſiniſtram, Patavium Antenoris, Mutina, & Bononia, Romanæ Coloniæ*. Vetus Lapis (1).

POMPONIVS. Q. F
LEMONIA. FORTVNATVS
BONONIA. MIL. COH.
VIII. PR. 7. PERPENNAE
MIL. ANN. IX. VIX
ANN. XXIIX
T. F. I

Et alia Inſcriptio (2).

Q. ENEIVS. Q. F.
LEM. MONTANVS
BONONIA
MIL. COH. II. PR
7. IVLI. SECVNDI
MILIT. ANN. XV
VIX. ANN. XXXIII
T. P. I

Tertia eſt in Via Caſsia (3).

CLAVDIAE. VENERIAE
A. GELLIVS. A. F. LEM
SECVNDVS
BONONIA
FECIT. ET. SIBI
INFR. P. VI. IN. AGR. P. IX

Hiſtoriam alii narrent; neque enim eſt noſtri inſtituti. A Pepulis, Vicecomitibus, Bentivoliiſque ad Pontificem Romanum pervenit, cui hodie cum ſummo præeſt imperio Illuſtriſſ. Octavius Bandini Cardinalis Florentinus, magno raroque virtutis, & literaturæ politio-

(1) Apud Gruter. pag. 558. num. 1. (2) Apud eundem pag. 540. num. 6. (3) Apud eundem Gruter. pag. 772. num. 3.

litioris exemplo. De ea urbe ſic Hadrianus in Itinere Julii II.

Urbs antiqua, ingens; Etruſcis Regia quondam
Felſina, tum Boiis fato irrumpentibus impar
Accepiſse novum fertur Bojonia nomen.
Verum ubi ſunt Boii Romano milite pulſi,
Barbariem excuſſit, cæpitque Bononia dici.
Subditur ad Boream radicibus Apennini,
Planitie acclivi procumbens Solis ad ortus,
Inter aquas Sapinæ, & Rheni, quarum utraque in urbem
Ducta, vehit, revehitque rates, piſtrinaque verſat.
Æmiliæ decus, & belli, paciſque patrona,
Dives opum variarum, & nullius indiga cultus,
Muſarum domus, atque omnis nutricula juris.

Academiam fundatam ajunt anno ſalutis 423. Petronio rogante, a Theodoſio Hiſpano, ubi, *ſcientiarum omnium fontem, & arcanorum ſuorum armarium* vocat in privilegio. Reſtauravit collapſam Carolus Magnus, dum Pariſienſem & Ticinienſem fundaret, quo odio Bononienſium eam transferre voluit Federicus Aug. cognomento Barbaroſſa; ſed Lotharius Cæſar decrevit, *ut una eſſet, & ſola legum & juris ſchola Bononia*. Hic primo volunt Pandectas in Italia viva voce explicatos, auctoribus *Irnerio, Bulgaro, Martino, Hugone, & Jacobo;* ideo Laonicus Chalcondylas libr. 6. *Bononia opibus, & reliqua felicitate præcipuis Italiæ urbibus non cedit, literarum vero ſtudiis ſuperat.* Quare Clemens V. in Concilio Viennenſi decrevit, ut ibi *Hebraica, Chaldaica, Arabica* linguæ traderentur. Gloſſ. l. fin. C. de Teſtamen. *Legum nutricem* vocat. Azo J. C. *Bononia legalium ſtudiorum ſemper monarchiam tenuit*. Baldus, mille ante ſe annos floruiſſe teſtatur. Petro Anchorano eſt *vera ſtudiorum mater*. Didac. Covarruvias libr. 3. Variar. Reſolution. cap. 1. Et Hieronym. Gigas Tractatu de Penſionib. Quæſt. 23. Thomas Eduardus Anglus in Deſcript. Urb. Italicar.

Excellit ſtudiis facunda Bononia cunctis.

Epiſcopos libello eleganti edito illuſtravit Carolus Sigonius: viros illuſtres commendarunt Merula, & Leander Alberti.

Etruriæ trans Apenninum urbs & Colonia Brixia, ab Etruſcis, aut Brenno condita.

CAP. CXVI.

AD radices Alpium eſt *Brixia, Cenomanorum*, ut ait T. Livius 4. Decad. libr. 2. *caput;* ſed a quo condita, non eſt facile explicare. Gallos nonnulli ductu Brenni, in ea veniſſe loca contendunt. Gottofrid. Viterbienſ. Chron. par. 9. pag. 231.

Brixia fundatur, Ticino Papia paratur.

Alii ad Germanos referunt. Baptiſta Mantuan.

Brixia magnorum genitrix animoſa virorum,
Gallia ſeu genuit, ſeu te Germania mater;
Nam genus abſcondit tenebris adoperta vetuſtas:
Tu Cenomanorum quondam regina fuiſti.

Eſt tamen certum, Gallos eo ex tractu Etruſcos expuliſſe, ut ſæpe ſupra, Livio, Polybioque auctoribus, eſt demonſtratum: & clare ex Trogo Pompejo M. Junian. Juſtin. libr. 20. Hiſtor. ideoque, ut ceteræ in ea regione civitates, facile convincitur, originem a Tuſcis cœpiſſe. Vetus Inſcriptio meminit. Romæ ad D. Blaſii (1).

D . M
C. NIGIDIO. C. F
FAB. MARCELLI
NO. BRIX. MIL.
COH. I. PR. 7. LEPIDI
MIL. ANN. V. VIX. ANN
XXIIII. D. RESTIANVS
IVSTVS. B. M. F

Altera eſt Noviomagi in Geldriæ Ducatu (2).

Q. BISIVS. SECVNDVS
Q. F. DOMO. BRIX.
MIL. LEG. X. G. 7. COMINI
CELSI. AN. XXX. STIP. VII
HERED. EX. T. F. C

Juven-

(1) Apud Gruter. pag. 554. num. 9. (2) Apud eundem pag. 534. num. 1.

Juventus Brixiana in veteri lapide (1).

M. PVBLICIO
M. F. SAB. SEXTIO
CALPVRNIANO
EQVO. PVBLICO
FLAMM. D. IVLI
PRAEF. AEDIL. POT
QVAESTOR. AERARI
SACERD. IVVEN. BRIX.
COLLEGIA
CENTON. ET. FABROR

Sed & *Synagoga Brixiana*, vetusta Inscriptione (2).

COELIAE
PATERNAE. MATRI
SYNAGOGAE
BRIXIANORVM

Coloniam eo deductam, & jure civitatis a Julio Dictatore donatam scribunt Suetonius in eo, Asconius Pedianus in Pisonianam, Plinius libr. 3. cap. 19. Lapides sic capiendi (3).

COLLEG. FABR. ET. CENT
SEX. SEXTIO. ONESIGENI
ORNAMENTIS. DECVRIONALIBVS
BRIXIAE. VI. VIR. AVGVSTAL
PATRONO. COLLEGIORVM
FABROR. ET. CENTONARIOR. ET
DENDROPHORORVM

Et alter Lapis itidem huc spectans (4).

COLLEGIA. FABROR. ET. CENT
L. CORNELIO. PROSODICO
VI. VIR. AVG. BRIXIAE. ET
VERON. SACERD. COLLEG
IVVENVM. BRIXIAN
PRIMVM. INSTITVTI
OB. MERITA. EIVS
HONORE. CONTENTVS

IMPEN-

(1) Apud Gruter. pag. 460. num. 5. (2) Apud eundem pag. 323. n. 3. (3) Apud eundem pag. 469. n. 4. (4) Apud eundem pag. 397. num. 1.

IMPENDIVM. REMIS
DATIS. IN. TVT. COLONIS. H-S
N̄ . D

Sub Veneti Senatus majeſtate hodie feliciſsime acquieſcit, multaſque familias, ſi ulla nobiles, pleroſque viros illuſtres Sanctitate, aut ſcriptis produxit, de quibus alii, & ego cum reliqua Italia fortaſsis alias.

Etruriæ trans Apenninum urbs, & Colonia Adria, ſive Hadria, aut Atria: penitus hodie interiit.

CAP. CXVII.

Clariſsima urbs, in eo tractu ab Etruſcis condita, eſt *Atria*, ſive *Adria*, aut *Hadria*, a qua & mari Hadriatico nomen, & atriorum apud Romanos inventio, dixi libr. 3. ſupra hoc opere cap. 69. & obſervat Guilielmus Philander ad Vitruvii libr. 6. cap. 4. Α'δριανὴν χώραν, *Adrianam regionem* vocat Polybius libr. 3. pag. 239. Eleganter encomia ejus percenſet Stephanus Byzantinus libr. de Urbib. Α'δρία, πόλις, καὶ παρ' ἀυτὴν, κόλπος Α'δρίας, καὶ πόταμος ὅμοιως, ὡς Ε'καταῖος. ἡ χώρα τοῖς βοσκήμασιν ἐςὶν ἀγαθή: & quæ ſequuntur, quæ ad verbum Suidas exſcripſit, & Latine reddit Hieronymus Volfius: *Hadria urbs, & prope ipſam ſinus Hadriatici maris, & fluvius eodem nomine, ut tradit, Hecatæus. Regio illa pecudibus bona eſt, adeo ut capræ bis in anno pariant, & gemellos, ſæpe etiam ternos, & quaternos, interdum & quinos hædos, & plures. Ferunt & gallinas bis in die ova ponere, ſed omnibus avibus eſſe minores. Civis, & accola, Hadrianus, & Hadriaticum pelagus.* Et de Gallinis Hadriaticis, ut hic Hecatæus, ita Athenæus libr. 7. pag. 285. ex Chryſippo libro *de iis, quæ per ſe optabilia ſint*.

Hæc a quibusdam eſt Atria appellata. Servius Honoratus ad libr. 1. Æneid. pag. 219. *Alii dicunt, Atria Etruriæ civitatem fuiſſe, quæ domos amplis veſtibulis habebat*. Alii *Adriam* malunt, quod damnat Iſaacus Caſaubonus, quamquam ambigue Strabo libr. 5. pag. 148. pag. 157. & alibi, modo Α'δρίαν, modo Α'τρίαν appellans. Eadem etiam apud Plinium varietas; nam libr. 3. cap. 13. *Ab Æterno amne, ubi nunc ager Adrianus, & Adriana Colonia:* & eodem libro cap. 16. *Omnia ea flumina, foſſaſque primi Aſagi fecere Tuſci, egeſto amnis impetu per tranſverſum in Atrianorum paludes, quæ ſeptem maria appellantur, nobili portu oppidi Tuſcorum Atriæ, a quo Atriaticum mare ante appellabatur, quod nunc Hadriaticum*. Sed nec conſtans Plutarchi lectio in Camillo pag. 136. Τὴν μὲν γὰρ βόρειον θάλασσαν Α'δρίαν καλῦσιν, ἀπὸ Τυῤῥηνικῆς πόλεως Α'δρίας.

Α'δρίας. *Septentrionale pelagus Adriaticum vocaverunt, ab urbe Etrusca Adria*. In aliis editionibus est Α'τρία, & Α'τρίαν. Auctor de Limitib. *Adrianus ager limitibus maritimis & Gallicis, quos nos D. & K. appellamus, finitur*. Et eodem libro alibi: *Pinnes, ager ejus in ea lege continetur, qua & ager Hadrianus*. Et alii scriptores.

Nobilis hæc urbs *portu*, & *sinu*, ut ex Hecatæo supra ostensum. Nobilis etiam *Coloniæ* Romanæ jure, quam Coloniam numero 39. facit Onufrius in Imp. Rom. pag. 63. *eodem* scilicet *anno*, *quo Sena deducta*. L. Flor. Epitomast. libr. 5. *Alterum mare, Adriaticum ab Adria, Tuscorum Colonia, gentes vocavere Italicæ*. Ubi Florus Coloniam vult Romanorum civium factam; Livius vero ante Romam conditam Etruscorum trans Apenninum Coloniam. Sic Poëtæ. Juvenal. Satyr. 4. principio:

. . . . Adriaci spatium admirabile rhombi.

M. Varro in Satyra Menippæa, cui titulus: *Pransus paratus*.

. . . . Luna spectante Adria
Se itiner longum sermone levare.

Virgil. libr. 2. Georg.

Adria qua longe ponto sonat unda refuso.

Martial. libr. 3. Epigr. 93.

Et Adrianus dulcius culex cantet.

Horat. libr. 1. Od. 16.

Sive mari lubet Adriano.

Quin imo *Adriam* pro ipso mari supero idem usurpat libr. 3. od. 9.

Iracundior Adria.

Ortu etiam Hadriani Imperatoris claritudinem consecuta est. Æl. Spartian. in ejus vita: *Origo Imperatoris Hadriani vetustior a Picentibus, posterior ab Hispaniensibus manat; siquidem Adria ortos majores suos, apud Italicam, Scipionum temporibus, resedisse, in libris vitæ suæ Hadrianus ipse commemorat*. Eadem Sext. Aurelius Victor in Hadriano: *Ælius Hadrianus stirpis Italicæ Ælio Hadriano Trajani Principis Consobrino Adriæ orto, genitus: quod oppidum agri Piceni, etiam mari Adriatico nomen dedit*. Supra quoque hoc libro, Picentes esse Etruscorum Colonos, est probatum.

Miror Trogi Pompeji, diligentis alioquin, & patriarum laudum amantis, exscriptorem M. Junianum Justinum libr. 20. Histor. in limine, contra omnes melioris notæ scriptores, Adriam, non Etruscam, sed Græcam urbem facere: *Denique multæ urbes adhuc post tantam vetustatem, vestigia Græci moris ostentant; namque Tuscorum populi, qui oram Inferi maris possident, a Lydia venerunt: & Venetos, quos incolas superi maris videmus, capta & expugnata Troja, Antenore duce, misit: Adria quoque Illyrico mari proxima, quæ & Adriatico mari nomen dedit, Græca urbs est*. Hæc ille, nimium Etruscorum gloriæ adversus, & Græcorum impensius, quam par esset, fautor.

Hodie

Hodie interiit, nec præter piſcatorum mapalia quicquam extat. Terellus viculum, antiquæ urbi vicinum, *Adri* hodie vocari, in Veronæ urbis deſcriptione, aſſerit: nec mirum, cum ævo Pauli Varnefridi eſſe urbs deſiiſſet; ſic enim ille libr. 2. Geſt. Longobardor. cap. 19. *Et vetuſtate conſumpta Adria, quæ Adriatico pelago nomen dedit.*

Eandem denique ex Stephano, & Euſtathio in Dionyſii Periegeſin Α'ἴθρίαν, *Æthriam* appellari, viri eruditi adnotarunt: & ego non repeto.

Etruſcæ Viæ, quæ Roma in alias provincias ducebant: earum curatores: aggeres dictæ, quia ſtratæ lapidibus: Flaminia, Aurelia, Cornelia, Sempronia, Portunia, Vitellia, Æmilia, Caſſia, Ciminia, Claudia, Annia, Auguſta, Portuenſis.

CAP. CXVIII.

SIc ſe habent urbes in triplici Etruria, ante Romanum Imperium fundatum, conditæ: noſtra ætate penitus exciſæ: populique exſtincti, ac gentes olim potentes, hanc, quam deſcripſimus, ſuorum geſtorum memoriam reliquerunt. Nunc vero de Viis agendum, quæ Roma per Etruriam euntes ducebant, quæ variæ erant, ut infra aperietur hoc ipſo capite. Sed primum illud eſt obſervandum, *Viarum Curatores* fuiſſe ſub Auguſto inſtitutos, qui vias munirent, viderentque, ne non ſtratæ, ac iter facientibus commodæ eſſent. Sueton. Auguſto cap. 37. *Nova officia excogitavit, curam operum publicorum, viarum, ac aquarum, alvei Tiberis, ac cloacarum.* L. Sen. in Apocolocynt. *Appiæ viæ Curator eſt.* C. Plin. Jun. libr. 5. Epiſt. 15. *Æmiliæ viæ accepiſſe curam.* Sicul. Flacc. libr. de Conditionib. agror. *Viarum non omnium una eſt eademque conditio; nam ſunt viæ publicæ regales, quæ publice muniuntur, & auctorum nomina accipiunt, & curatores habent.* Pompon. J.C. l. 2. ff. de Orig. Jur. *Quatuorviri conſtituti ſunt, qui Viarum curam agerent.* Ac de IVviris hiſce Veteres Inſcriptiones apud Onufrium (1).

CN. DO-

(1) Apud Gruter. pag. 403. num. 1.

CN. DOMITIO. SEX. F. VEL
AFRO. TITIO. MARCELLO
CVRINO. LVCANO
COS. PROCOS. PROVINCIAE. AFRICAE
LEGATO. EIVSDEM. PROVINCIAE. TVLI
FRATRIS. SVI. SEPTEMVIRO. EPVLONVM
PRAETORIO. LEGATO. PROVINCIAE. AFR

Et poſt pauca.

TRIB. MIL. LEG. V. ALAVDAE. IIII. VIR. VIARVM. CVRAND. PATRONO
OPTIMO
D . D

Eſt & altera Inſcriptio (1).

....
PRAED. CER. Q. PROVINC
CYPRI. PRO. P

TRIB. MIL. LEG. II. AVGVST
III. VIR. VIAR. CVRAND
PATRONO
COL

D . D . P

In tertio lapide Hadriano dicato recenſentur nomina quatuor virorum Viarum curandarum (2). Curatores iſti Vias ſternebant: initio in urbe, ſilice: extra, glarea tantum, ſed poſtea ubique ſtratæ Viæ ſilicibus, aggere ſublevato, & eminenti. Ammian. Marcellin. libr. 19. *Tamquam itinerario aggere, vel ſuperpoſito ponte, complanatum ſpatium.* Rutilius Itiner. libr. 1. *Aurelius agger.* Sic Stat. Papin. libr. 2. Silv. 1. v. 175.

.... Flaminio quæ limite Milvius agger
Tranſvehit.

Et libr. 4. Silv. 4. principio:

Hac ingreſſa vias, qua nobilis Appia creſcit
In latus, & molles ſolidus premit agger arenas.

Vias nobiliores percenſeo, ac primum fuit *Flaminia*, ab auctore vocata, ſcilicet C. Flaminio, iterum Conſule, qui ad Lacum Traſimenum eſt cæſus. Livius 4. Dec. libr. 9. L. Flor. Epitomaſt. ad libr. 20. Caſſiodor.

(1) Apud Gruter. pag. 492. num. 4. (2) Apud eundem pag. 248. num. 6. apud quem vide *in Indice dignitatum* alios lapides.

dor. in Chronico. Fest. Pomp. libr. 3. in voce *Clitellæ*, & libr. 17. in voce *Sacrum*, & libr. 6. in voce *Flaminius*. Contra horum omnium sententiam putat Strabo, non hunc, sed filium ejus fuisse, qui viam hanc straverit libr. 5. pag. 150. & 156. & 157. Ejus creberrima apud auctores mentio. Ciceron. libr. 1. ad Attic. Epist. 1. Velius Fidius Jubentius. Post ea longe tempora duravit nomen. Q. Symmachus libr. 2. Epist. 24. *Ad portam Flaminiæ*. Et libr. 8. Epist. 21. *Mihi Flaminia emetienda est*. Paul. Varnefrid. libr. 2. cap. 19. Gest. Longobardor. *Constat Aureliam, Æmiliamque, & Flaminiam, e constratis viis, quæ ab urbe Roma veniunt, & ab eorum vocabulis, a quibus sunt constratæ, talibus nominibus appellari*. Sic Poëtæ. Martial. libr. 4. Epigr. 64.

Illic Flaminiæ, Salariæque
Gestator.

Et libr. 6. Epigr. 28.

Juncto Flaminiæ jacet sepulchro

Et libr. 8. Epigr. 74.

Lingonus a recta, Flaminiaque recens.

Et libr. 9. Epigr. 57.

Nec quæ Flaminiam secant salebræ.

Et libr. 10. Epigr. 6.

Totaque Flaminia Roma videnda via.

Denique libr. 11. Epigr. 14.

Quisquis Flaminiam teris viator.

Claudian. libr. 2. de Laudib. Stilicon.

Quæ tunc Flaminiam stipabunt millia vulgi.

Et Epistola ad Olybrium:

Cessant Flaminiæ pulverulenta viæ.

Rutilius Numatian. libr. 1. Itiner.

. . . *cum Flaminiæ regionibus irem*.

D. Juvenal. Sat. 1. v. 61. & in fine:

Quorum Flaminia tegitur cinis, atque Latina.

A ponte Milvio incipiebat. Statius supra hoc capite laudatus. Et Ariminum usque portendebatur. Sueton. Augusto cap. 20. C. Tacitus non uno loco, præsertim libr. 3. Annal. post principium, & libr. 2. Historiar. Vetus Interpres Juvenal. ad finem Satyræ primæ, in ea nobilium sepulchra fuisse ait. Meminit vetus Lapis (1).

L. OVINIO. L. F
QVIR. RVSTICO
CORNELIANO
COS. DESIG. PRAET
INTER. TRIBVNICIOS
ADLECTO

CVRAT.

(1) Apud Gruter. pag. 446. num. 9.

CVRAT. VIAE. FLAMIN
CL. IN
LEG. LEG. VII.
MYS. INFERIOR
CVRAT. VIAE. TIBVRTIN
CVRAT. R. P. RICINIENS
RVSTICA. OVINIA
CORNELIANA. FIL
PATRI. PIENTISSIMO

Succedit dignitate *Aurelia* Via. Rutilius Numatianus, & Paulus Varnefridus locis ſupra proxime laudatis. Anonymus Scotus, ſive Antoninus Auguſtus in Itinerario. Roma per maris Inferi, ſeu Tyrrheni litus, per Alpes Arelate in Gallias ducebat. Fragmentum quidem Itinerarii alibi hoc libro ſupra habes. Cicero Philip. 12. *Tres viæ ſunt ad Mutinam, a mari ſupero Flaminia, ab Infero Aurelia, media Caſſia*. Duæ vero hoc nomine: *Vetus* una, altera *nova*. Vetus & *conſularis*, & *Trajana* dicta, ut quidam putant, ab *Aurelio*, viro conſulari. Vetus Lapis (1).

C. POPILIO. C. F. Q. VIR. CARO
PEDONI. COS. VII. VIR. EPVLON
SODALI. HADRIANALI. LEGATO
IMP. CAES. ANTONINI. AVG
PII. PROPR. GERMANIAE. SVPER. ET. EX
ERCITVS. IN. EA. TENDENTIS. CVRATOR
OPER. PVBLIICOR. PRAEF. AERAR. SATVR
CVRATORI. VIAR. AVRELIAE. VETERIS. ET
NOVAE. CORNELIAE. ET. TRIVMPHALIS. &c.

In eodem, ut videtur, tractu via fuit *Cornelia*, cujus apud P. Victorem libello de Regionib. Urb. Romæ eſt mentio, & in Inſcriptione proxime allata, & in alia, ſed mutila (2).

. . . .
M. F. GAL. PRIMO. X. VIR. STL
IVD. TRIB. LEG. VII. GEM. FE
LICIS. HISPAN. CITERIORIS
Q. VRBAN. AED. CVRVL
PRAETORI. CVRAT. VIAE
AVRELIAE. PROCONS. LY
CIAE. PAMPHILIAE. CONS
POLYMVS. LIB

(1) Apud Gruter. pag. 457. num. 6. (2) Apud eundem pag. 491. num. 12.

Et in tertia Romæ in domo Cæsiana (1).

C. SALLIO. ARISTAENETO. C. V
SEPTEMVIRO. EPVLONVM
SODALI. AVGVSTALI. IVRIDICO
PER. PICENVM. ET. APVLIAM
CVRATORI. VIARVM. AVRELIAE
CORNELIAE. TRIVMPHALIS
PRAETORI. K. TVTELARIO. QVAESTORI
DESIGNATO. ET. EODEM. ANNO. AD
AEDILITATEM. PROMOTO. X. VIRO
STLITIB. IVDICANDIS. ORATORI
MAXIMO
DECVRIONES. ET. PLEBS. COLONIAE. ASCVLANO
RVM. PROPTER. HVMANITATEM. ABSTINENTIAM

In basis sinistro latere.

CVRA. AGENTIBVS
ARTILIO. PRISCIANO. ET
TETTIENO. PROCVLO

Quarta est Via *Æmilia*, de qua Varnefridus loco proxime supra laudato. P. Victor libr. de Reg. Urb. Rom. ad finem. C. Plin. Jun. libr. 5. Epist. 15. Ejusdem, tanquam *quæ incidat in Flaminiam:* Διαδεχομένη τὴν Φλαμινίαν, meminit Strabo libr. 5. pag. 150. De eadem agit Martial. libr. 3. Epigr. 4.

Æmiliæ dices de regione viæ.

Et libr. 6. Epigr. 85.

Funde tuo lacrimas orbata Bononia Rufo,
Et resonet tota planctus in Æmilia.

Hæc dicta *Æmilia Lepidi*, quod strata fuerit a M. Æmilio Lepido, Marci filio, qui bis Consul, Censor ac Senatus Princeps sexies lectus fuit. Alia fuit Via Æmilia a *Marco Æmilio Scauro* dicta. Strabo eodem loco Aureliæ partem facere videtur, dum ait: Διὰ Πισῶν καὶ Λούνης μέχρι Σαββάτων: *Per Pisas & Lunam Sabbatios usque* pertingere (2). Hæ certe pars aliqua Aureliæ, & Flaminiæ fuerunt; nam, ut Aurelia per Pisas ducebat, & Lunam, vadaque Sabbatia, per quæ loca certum est porrectam Aureliam: & Mutina, Bononia, Faventiaque in

(1) Apud Gruter. pag. 465. num. 5.

(2) Ea minus nota, quia Aureliæ nomine communiter censetur. Panvinus a Marco Æmilio Scauro, qui triumphavit de Gatisceis & Liguribus, de manubiis hostium stratam censuit. Eam tamen in publicis monumentis sub Antonino Pio suum Æmiliæ nomen retinuisse evincit lapis miliarius, in Agro Pisano Romam versus effossus plurimis ab hinc annis, quem refert Fabrettus Inscript. cap. 10. num. 43. pag. 678.

in altera fuisse leguntur, quæ in diverticulo Flaminiæ.

Quinta est *Cassia*, mediam intersecans Etruriam, ut ex Philipp. 12. constat apud Tullium; erat enim *inter Aureliam, & Flaminiam media, ducebatque per Sutrium & Volsinios usque Ciminiam Silvam, a L. Cassio Longino*, qui eam stravit, accepit, nomen. Is fuit annus sexcentesimus vigesimus octavus, quo ille Censuram gessit. Mentio apud P. Victorem libello de Region. Urb. Romæ ad finem, & Paulum Diaconum Festi epitomasten libr. 3. & Vetustam Inscriptionem, Manut. Orthogr. pag. 99. (1)

C. OPPIO. C. F. VEL
SABINO. IVLIO. NEPOTI
M. VIBIO. SOLEMNI. SEVERO
CoS
ADLECTO. A. SACRATISSIMO. IMP
HADRIANO. AVG
INTER. TRIBVNICIOS. PR. PEREGR
CANDIDATO. AVG
LEG. PROV. BAETHICAE. CVR. VIAR
CLODIAE. ANNIAE. CASSIAE
CIMINAE. TRIVM. TRAIANARVM
ET. AMERINAE. LEG. LEG. XI.
CL. P. F. LEG. AVG. PR. PR
PROVINC. LVSITANIAE
PROCONS. PROV. BAETHICAE
PATRONO. COL
LEONAS. LIB
ADCENSVS. PATRONI
ET. IN. DEDIC. STATVAE
COLONIS. CENAM. DEDIT

Sexta est Via *Ciminia*, a Silva Ciminia sortita nomen: ubi ipsa incipiebat, Cassia terminabatur, ut apparet. Visuntur etiam hodie illius quædam vestigia ex lapide quadrato, paulo supra Viterbum. Mentio est in Inscriptione proxime supra laudata, & apud P. Victorem libello de Reg. Urb. Romæ. Neque quicquam de ea amplius mihi compertum.

Septima est *Annia* via, incertum quo auctore strata; hoc tamen certum in Faliscis ab Flaminia, veluti diverticulum, exiisse. Mentio in Inscriptione allegata, & apud P. Victorem ibidem loci. Alius etiam vetus lapis, qui Castellanæ in Faliscis visitur (2).

HO-

(1) Apud Gruter. pag. 446. num. 4. (2) Apud eundem pag. 149. num. 5.

HONORIS

IMP. CAESARIS. DIVI. F
AVGVSTI. PONT. MAXIM
PATR. PATRIAE. ET. MVNICIP
MAGISTRI. AVGVSTALES
C. EGNATIVS. M. L. GLYCO
C. EGNATIVS. C. L. MVSICVS
C. IVLIVS. CAESAR. L. ISOCHRYSVS
Q. FLORONIVS. Q. L. PRINCEPS
VIAM. AVGVSTAM. AB. VIA
ANNIA. EXTRA. PORTAM. AD
CERERIS. SILICE. STERNENDAM
CVRARVNT. PECVNIA. SVA

PRO. LVDIS

Octava eſt Via ***Auguſta***, de qua nihil habeo hucuſque compertum, præter Inſcriptionem proxime allatam. Pars certe fuit Flaminiæ, ab Auguſto, ut videtur, reſtituta.

Nona fuit via *Claudia*, ſive, ut alii volunt, *Clodia*. Meminere Victor, & Vetus Lapis ſupra poſitus. *Lucam per Cluſium & Aretium* ducebat. Itiner. Auctor. Scotus, aut Antoninus. Particulam eam etiam fuiſſe Flaminiæ, haud obſcure docemur ex auctoritate P. Ovidii libr. 1. de Ponto, Eleg. 9.

Nec quos pomiferis poſitos in collibus hortos
Spectat Flaminiæ Claudia juncta viæ.

Decima erat *Portuenſis:* quia Portum ducebat, nomen accepit. De Portu autem Etruriæ antiquiſſima civitate, dixi hoc libro ſupra cap. 22. Adde hic locum Petri Damiani libr. 1. Epiſt. 9. *Cujus poſtmodum corpus, conſummato triumphali martyrio, in civitate, quæ Portus dicitur, Chriſtiana devotio ſepelivit*. Diſtat Roma octodecim paſſuum millibus, ut habetur in Itinerario Scoti Anonymi, ſeu Antonini Aug. ſeu ſtadia centum viginti ſex, ut apud Procopium libr. 1. de Bello Gothico. Non longe in decurſu Tibridis hic eſt inſula, quæ cognominatur *ſacra*, ubi Caſtor & Pollux religioſe colebantur, de qua Æthicus corruptus, ita corrigendus in Coſmographia: *Tiberis inſulam facit inter Portum urbis* (antea vitioſiſſime legebatur, *inter portam urbis*) *& Oſtiam civitatem, ubi populus Romanus cum urbis præfecto, vel Conſule, caſtrorum celebrandorum cauſa egreditur, ſolemnitate jucunda*. Rutilius capite laudato citatus:

Pande precor gemino placatum Caſtore Portum.

Undecima via eſt ***Poſtumia***, & ipſa pars Flaminiæ. Mentio apud C. Taci-

Tacitum libr. 3. Hiſtoriar. *Siſtere tertiam legionem in ipſo viæ Poſtumiæ aggere jubet*. Hæc fuit in Gallia togata prope Bebriacum, celebris clade Vitellii, ac victoria Veſpaſiani.

Duodecima habetur per Tuſciam Via *Sempronia*. Oritur & ipſa a Flaminia ad Forum Sempronii, unde nomen habet, & per Umbriam ducit. Onufr. Roma pag. 78.

Decimatertia fuit via *Vitellia*. C. Sueton. in Vitellio cap. 1. *Viam Vitelliam a Janiculo ad mare uſque*. Igitur a Janiculo, ſive Janiculenſi porta initium ſumens, uſque ad mare, exiguo tractu protendebatur.

In Etruria optimatium Romanorum Villæ, & ergaſtula: Alſia, Cære, Vejens, Janiculum, Ocricola, Sutrium Faliſci, Pompeii, Meſſallæ, Sejani, Plinii Junioris, Trajani Aug., Virginii Rufi, Liviæ Auguſtæ, Lippini, aliorum.

CAP. CXIX.

AMœnitas hæc, celebritaſque regionis iſtius, invitavit patricios Romanos, ut receſſus ſuos, ac villas, agentibus rei ruſticæ curam ſervis hic compararent, inſtruerentque. Ad iſtam frequentiam optimatium in Etruria habitantium, ac familias ſervorum alentium alluſit Martial. libr. 9. Epigr. 22.

Ut Setina meos conſumat gleba ligones,
Ut ſonet innumera compede Tuſcus ager.

Compede, dixit recte; nam in Villis catenati ſervi operibus inſiſtebant, quare in ſingulis ruſticis manſionibus, locus includendis ſervis, ſeu mancipiis erat, qui *ergaſtulum* dicebatur. Juvenal. Sat. 8. v. 180.

Quid facies, talem ſortitus, Pontice, ſervum?
Nempe in Lucanos, aut Tuſca ergaſtula mittas.

Quæ horum in ergaſtulis mancipiorum cura ſit habenda, quomodo edocendi, exercendi, alendi, coërcendi, erudite & graviter explicat L. Jun. Mod. Columella libr. 1. Rei Ruſt. cap. 8. Et ergaſtuli ruſtici meminere L. Apulejus libr. 9. Mileſiar. L. Seneca libr. 5. Controv. 4. Suetonius Tiberio cap. 8. Doſitheus Magiſter libr. 2. Sententiar. pag. 41. L. Flor. libr. 3. cap. 19. & cap. 21. Vetus Scholiaſtes D. Juvenalis ad Satyr. 6. v. 150. *Ergaſtula proprie dicuntur loca, in quibus ad pœnam vincti opus faciunt: hic ergo ergaſtula dixit, ruſticorum ſervientium multitudinem*. Et ad v. 24. Satyræ 14. *Inſcripta ergaſtula, quamquam ibi inclu-*

includuntur, *inſcripti ſunt*. Corrigendum puto: *quoniam qui ibi includuntur*. Nomen ab Ἐργάζομαι, *operor*. Iſidor. libr. 15. cap. 6. vel ab Εἴργω, *prohibeo*, aut *detineo*, quod ſcilicet ad opus includatur, & detineatur. M. Tull. Orat. pro Cluentio habita. Et deſcribit eleganter C. Plinius libr. 18. cap. 3. *Vincti pedes*, *damnatæ manus*, *inſcripti vultus*. Et eod. libr. cap. 5. *Rura coli ergaſtulis peſſimum eſt*. C. Lucil. libr. 15. Satyrarum apud Nonium Marcellum cap. 5. in fine. Sed corruptus:

Non ergaſtulus unus & alius
Judicem oppoſuit, ut nemo ſententiam libere
Quaſi ergaſtulus poſſit dicere.

Ita alii Poëtæ. Alb. Tibull. libr. 2. Eleg. 7.

Spes etiam valida ſolatur compede vinctum,
Crura ſonant ferro, ſed canit inter opus.

Claudian. libr. 1. in Eutrop.

Rupta Quirinales ſumant ergaſtula cinctus.

Lucan. libr. 1. Pharſal. v. 96.

. . . . conflato ſævas ergaſtula ferro
Exeruere manus.

Ad Villas redeo, prima quarum erit *Alſienſis* Cn. Pompeii Magni. Cicero in Miloniana: *Divertit in Villam Pompeii: Pompejum ut videret? ſciebat in Alſienſi eſſe procul inde.*

2. Villa fuit in *Cæretano*, L. Junii Moderati Columellæ, ut ipſe libr. 3. Rei Ruſt. cap. 3. teſtatur: *Nam illa videntur prodigialiter in Cæretanis noſtris accidiſſe, ut aliqua vitis apud te excederet uvarum numerum duorum millium, & apud me octogenæ ſtirpes inſitæ intra biennium ſeptenos culleos peræquarent.* Mira profecto fœcunditas, & vix credenda.

3. In eodem *Cæretano* Villa fuit P. Silvini, cui libros ſuos Columella inſcripſit: patet ex loco laudato.

4. In *Cæretano* rurſus Villa fuit Hilari cujusdam, apud Martialem, libr. 6. Epigr. 73.

Nam Cæretani cultor notiſſimus agri
Hos Hilarus colles, & juga læta tenet.

In quibusdam editionibus nullo ſenſu, & depravatiſſime legitur:

Hos hilares colles, & juga læta tenet.

5. In fundo *Vejentano*, ſive *Vejente* Villa erat Septimii Severi, ut eſt apud Statium Papinium libr. 4. Silv. 5. ad finem:

Sed rura cordi ſæpius, & quies
Nunc in paternis ſedibus, & ſolo
Vejente.

6. In eodem *Vejente* agro Villas loquitur magni ſuo ſeculo fuiſſe momenti Horatius, apud quem libr. 2. Epiſt. 2.

Emptor Aricini quondam, Vejentis & arvi
Emptum cœnat olus.

7. In

7. In Vejentano via Flamina ad nonum lapidem Villa fuit Liviæ, Augusti uxoris, *Ad Gallinas* vocata. Sueton. Galba cap. 1. *Liviæ olim post Augusti statim nuptias Vejentanum suum revisenti, prætervolans aquila gallinam albam, ramulum lauri rostro tenentem, ita ut rapuerat, demisit in gremium: cumque nutriri alitem, pangique ramulum placuisset, tanta pullorum soboles provenit, ut hodie quoque ea villa ad Gallinas vocetur.* Dissentit non leviter ab hac narratione C. Plinius libr. 15. cap. ult. *Liviæ Drusillæ, quæ postea Augusta matrimonii nomen accepit, cum pacta esset illa Cæsari, gallinam conspicui candoris sedenti aquila ex alto abjecit in gremium illæsam: intrepideque miranti accessit miraculum, quoniam teneret rostro laureum ramum, onustum suis baccis. Conservari alitem, & sobolem jussere aruspices, & ramum eum seri, ac rite custodiri: quod factum in Villa Cæsarum, fluvio Tiberi imposita, juxta nonum lapidem, Flaminia via, quæ ob id vocatur ad Gallinas.* Uter rectius, eruditi facile judicent.

8. Est & Liviæ ejusdem *sub Apennino* in Etruria Villa, alia certe a priori, quippe cum Apenninus eam Flaminiæ viæ partem non attingat. Jul. Obsequens libr. de Prodig. cap. 131. *Sub Apennino, in Villa Liviæ uxoris Cæsaris, ingenti motu terra intremuit.* Sed ubi hæc Villa fuerit, aut quomodo vocaretur, inquirendum amplius.

9. In *Janiculensi* Villa fuit L. Petilii Scribæ. T. Livius 4. Decad. libr. 10. *Eodem anno in agro L. Petilii scribæ sub Janiculo, dum cultores agri altius moliuntur terram, duæ lapideæ arcæ, octonos fere pedes longæ, quaternos latæ, inventæ sunt, operculis plumbo devinctis: literis Latinis Græcisque utraque arca inscripta erat: in altera Numam Pompilium, Pomponis filium, Regem Romanorum sepultum esse: in altera libros Numæ Pompilii inesse.*

10. In eodem *Janiculensi* Villa erat cum hortis M. Valerii Martialis, cognomento *Coqui*, ut Laurentius Ramiresius ex Joanne Saresberiense, & Ælio Lampridio in Alexandro Severo. Sic ergo ipse libr. 4. Epig. 64.

> *Juli, jugera pauca Martialis,*
> *Hortis Hesperidum beatiora,*
> *Longo Janiculi jugo recumbunt.*

11. In *Falisco* Villa fuit Anniani Poëtæ. A. Gell. libr. 20. cap. 8. *Annianus Poëta in fundo suo, quem in agro Falisco possidebat, agitare erat solitus vindemiam hilare atque amœniter.*

12. In eodem *Falisco* Villa fratrum Vejanorum. M. Terentius Varro libr. 3. Rei Rust. cap. 16. *Duo milites se habuisse in Hispania fratres Vejanos ex agro Falisco locupletes, quibus cum a patre relicta esset parva Villa, & agellus non sane major jugero uno, hos circa Villam totam alvearium fecisse, & hortum habuisse.*

13. In *Ocriculano* Villa nominatur P. Clodii, ejus, qui Tribunus Plebis, Ciceronem in exilium expulit, & a T. Annio Milone fuit interem-

teremptus. Cicero in Miloniana: *Arma in Villam Otriculanam devecta Tiberi*. Corrigendum est omnino: *In villam Ocricolanam*; quod in ea voce mendum apud alios plerosque auctores dixi hoc libro supra cap. 49.

14. In *Ocriculano* altera fuit Villa Pompejæ Celerinæ, Socrus C. Plinii Junioris, ut habetur libr. 1. apud eundem, Epist. 4.

15. In *Sutrino* Villas fuisse apparet ex Pauli J. C. verbis libr. 15. ad Plautium, uti refertur l. 35. ff. de servitutib. præd. rusticor. *Hi qui ex fundo Sutrino aquam ducere soliti sint*.

16. Mæcenatis Villam *Mæcenatianam* vocat Plinius libr. 14. cap. 6.

17. Villam in Tuscia habebat *Messalla*, qui Præfectus Prætorio ævo Theodosii Senioris Hispani. Erat autem ea Villa prope *Thermas Tauri*, ut ex eleganti narratione Rutilii Numatiani apparet libr. 1. Itiner.

Hæc quoque Pieriis spiracula comparat antris
Carmine Messallæ nobilitatus ager.
Intrantemque capit, discedentemque moratur
Postibus affixum dulce poëma sacris.
Hic est a primo seriem qui consule ducit,
Usque ad Publicolas si redeamus avos.
Hic & Præfecti nutu Prætoria rexit,
Sed menti, & linguæ gloria major inest.
Hic docuit, qualem poscat facundia sedem,
Ut bonus esse velit, quisque disertus erit.

18. In Tuscia Villa *Sejani*; sed ubi fuerit, non exprimitur: nisi credibile sit, in *Vulsiniensi* eam fuisse; erat enim Sejanus Vulsiniis oriundus, ut supra hoc opere a me est explicatum. Hujus Villæ mentio apud Labeonem J. C. *libr. 2. ex posterioribus*, ut refertur a Javoleno J. C. l. 40. ff. de condit. & demonstrat. *Si Publius Cornelius impensam, quam in fundum Sejanum feci, hæredi meo dederit, tum hæres meus Publio Cornelio fundum Sejanum dato*. Sed & Marcellus J. C. l. 23. ff. de Legat. 2. *Lucio Titio fundum Sejanum, vel fundi Sejani usufructum lego*. Sed talia exempla familiaria sunt Jurisconsultis.

19. Plinii Cæcilii Junioris Villa Etrusca sæpe ab eodem memoratur, ac describitur libr. 4. Epist. 6. *Tusci grandine excussi*. Et libr. 5. Epist. 6. *Cum audisses me æstate Tuscos meos petiturum*. Et eodem libr. Epist. 18. *Ego in Tuscis & venor & studeo*. Et libr. 9. Epist. 15. *Perfugeram in Tuscos, ut omnia ad arbitrium meum facerem; at hoc ne in Tuscis quidem*. Et eod. libr. Epist. 35. *Quæris, quemadmodum in Tuscis diem æstate disponam*. Et eod. libr. Epist. ult. *Scribis, pergratas tibi fuisse epistolas meas, quibus cognovisti, quemadmodum in Tuscis otium æstatis exigerem*. Fuit autem hæc Villa ad Tibridis ripam, non longe Tiferno Tiberino, ut supra hoc libro est dictum: tu vide cap. 88.

20. In *Alsiensi* Villa fuit Virginii Rufi. C. Plin. libr. 6. Epist. 10. *Cum venissem in socrus meæ villam Alsiensem, quæ aliquando Rufi Virginii*

ginii fuit, ipse mihi locus optimi illius, & maximi viri non sine desiderio dolorem renovavit. Consule historicos ævi illius.

21. In eodem *Alsiensi* Villa fuit Pompejæ Celerinæ, socrus ejusdem Plinii Junioris, ut locus proxime allatus ostendit.

22. In eodem rursus agro *Alsiensi* Villa fuit M. Æmilii Porcinæ. Valer. Maxim. libr. 8. cap. 1. *Admodum severæ notæ & illud populi judicium, cum M. Æmilium Porcinam a L. Cassio accusatum crimine nimis sublime extructæ Villæ in Alsiensi agro, gravi multa affecit*. Nec de ea re alibi.

23. *Prope Vadimonis Lacum* in Etruria Villa fuit Fabati, prosoceri C. Plinii Junioris, ut ipse prodit libr. 8. Epist. 20.

24. In litorali Tuscia, ad mare Inferum *Centumcellis* Villa fuit Trajani Imperatoris, ubi ille amœnissimo loco pulcherrimum portum extruxit, ut describit idem Plinius Junior libr. 6. Epist. 30. Tu vide, a me supra hoc libr. cap. 31. exposita.

25. In *Statonensi* Villam cum Leporario fuisse discimus ex M. Terentio Varrone libr. 3. Rei Rust. cap. 12.

26. In *Tarquiniensi* Villam habebat Q. Fulvius Lippinus, *in quo sunt inclusa jugera quadraginta*. M. Varro ibidem loci, & Plinius Senior ejusdem meminit cum præclaro elogio libr. 8. cap. 52. *Vinaria horum ceterorumque silvestrium primus togati generis invenit Fulvius Lippinus, qui in Tarquiniensi feras pascere instituit, nec diu imitatores defuere L. Lucullus, & Q. Hortensius*.

27. In agro *Arretino* Villam volunt fuisse T. Pomponii Attici. Fl. Blondus Etruria Illustrata pag. 56. *Cornelius Nepos in Attici Pomponii vita, quod ad Arretii dignitatem facit, Atticum ipsum dicit prædium in Arretino possedisse, quod Cæcilianum sit appellatum*. Falsum hoc omnino, & egregie imponit Blondus, neque tale quippiam in ea vita habetur; quin imo contra Cornelius Nep. hæc ibi cap. 14. *Nullos habuit hortos, nullam suburbanam, aut sumptuosam Villam maritimam, neque in Italia, præter Ardeatinam, & Nomentanam*. Et fortassis sane Codex Cornelii, quo ille usus, pro *Ardeatinam* habebat *Arretinam*. At illud, quod sequitur, quo fonte? *Quod Cæcilianum appellatur*; nam in illo scriptore nihil simile, nisi quod in fine: *Sepultus est juxta viam Appiam ad quintum lapidem, in monimento Q. Cæcilii avunculi sui*. Si verum fuisset, Villam aliquam, sive monimentum *Cæcilianum* inde sequi inferendum; at illa tamen non in Etruria, agro Arretino, sed in Latio, in quo notum est, viam esse Appiam.

Insulæ Etruscæ in utroque mari: primum Ilva: ferri fodinæ, ferri usus, & strictura.

CAP. CXX.

ITa se continens habet. Sequuntur Insulæ, quæ ab omni rerum in Europa gestarum, aut historiarum memoria, Etruscæ ditionis fuisse comperiuntur; ideoque *Tyrrhenicæ* a Græcis, a Latinis *Etruscæ* nuncupantur. Diodor. Sicul. libr. 5. Histor. pag. 294. Appianus Alexandrinus in sua ad historiam præfatione pag. 3. totius Orbis celebriores Insulas enumerat, & in his sunt νῆσοι Τυῤῥηνίδες, *Insulæ Etruscæ*. Prima quarum est *Ilva*, semper Tusciæ adnumerata, licet Jul. Obsequens libr. de Prodig. cap. 49. *Ilvates Ligurum* posuerit: quod certe de primis incolis intelligendum, vel locus ipse ostendit. Latinis Geographis, uti & Γλᾶα Ptolemæo, at aliis est Αἰθαλία, *Æthalia*, vernacule *Elba*, ut notat Leander Albertus.

Ilvam reddunt celebrem, ante Romanum Imperium, tria: Argonautarum eo appulsus, & mora: auxilia Æneæ contra Turnum præstita: ac Romanis subministratum vena incredibili ferrum. Argonautas certe in hoc mare Inferum descendisse, supra hoc opere est plene probatum. Hanc Insulam appulisse, & vestigia sui adventus, dum Medeæ invitatricem Circen quærerent, reliquisse, Auctor libri de Mirabilium Auscultatione, sive Aristoteles, sive alius, diserte eo opere pag. 882. testatur: locus non est ad manum. Ex Eridano in sinum hunc maris Tusci descenderat navis Argo: in Eridanum per *Acylum* fluvium, ut testatur Nicephorus Callistus libr. 7. Hist. Ecclesiast. cap. 50. quin imo *Æetes portus erat Tusciæ*, sive Αἰήτης, ubi Jasonem & Medeam Circe expiavit, cum Argonavis eo appulisset. Isaacius Tzetzes in Lycophronem. Meminit Valerius Flaccus libr. 2. Argonaut.

Phasis, & Æetes, Scythicique pericula ponti.

Argumenta appulsus eo Argonautarum sunt portus commodus, & lapilli litorales, quibus Græci corpora solebant perpolire. Apollon. Rhodius libr. 4. Argonautic. v. 654.

Στοιχάδας αὖτε λιπόντες, ἐς Αἰθαλίην ἐπέρησαν
Νῆσον, ἵνα ψηφῖσιν ἀπωμόρξαντο καμόντες,
Ἱδρῶ ἅλις: χροιῇ δὲ κατ' Αἰγιαλοῖο κέχυνται.
Ἴκελοι, ἐν δὲ σόλοι καὶ τεύχεα θέσκελα κείνων
Ἐν δὲ λιμὴν Αργῷος ἐπωνυμίην πεφάτισαι.
Καρπαλίμως δ' ἐνθένδε δ' ἐξαλὸς οἶδμα νέοντο
Αὐσονίης ἀκτὰς τυρσηνίδας εἰς ὁρόωντες
Ἶξον δ' Αἰαίης λιμένα κλύτον.

Stæcha-

Stæchades postea linquentes, ad Æthaliam delati sunt Insulam, ubi lapillulis abstergebant fessi sudorem diligenter, colori vero litoris sunt similes, inde disci & arma insignia illorum, indeque portus Argous cognomine dictus. Illico vero inde per maris æstum navigabant, Ausoniæ litora Tyrrhena aspicientes, appulerunt Ææa ad portum nobilem. Quis hic portus sit Etruriæ, nec Geographi exponunt, nec ego conjectura assequor. Eandem esse *Æthaliam*, ac hanc nostram *Ilvam*, congruunt doctiores, ut habetur apud Petrum Victorium libr. 19. Variar. Lection. cap. 10. Celeberrima olim, atque etiamnum hodierna tempestate ferri fodinis. Julius Solinus cap. 8. Polyhistor. *Dicamus ferri feracem Ilvam.* Plena manu Plinius satisfacit libr. 3. cap. 6. *Ilva cum ferri metallis, circuitu centum millia, a Populonia decem, a Græcis Æthalia dicta.* Idem Plinius apud Servium Honoratum ad libr. 10. Æneid. *Dicit Plinius Secundus, cum in aliis regionibus effosis metallis terræ sint vacuæ, apud Ilvam hoc est mirum, quod sublata renascuntur, & in iisdem locis effodiuntur.* Hic locus Plinii non extat hodie in illis Plinianis operibus, quæ circumferuntur; sed est alius locus apud eundem libr. 34. cap. 14. *Ferri metalla ubique propemodum reperiuntur, quippe Insula Italiæ etiam Ilva gignente.* Dixit in Commentario ad Fr. Petrarcham Nicolaus Erythræus. Fœdissime corruptus est Æthicus in Cosmographia: *Oceani occidentalis famosæ insulæ sunt* (inquit) *Hyberus, Mevania, Britannia, Hebojo, Balearis minor, Corsica, Orcades, Illyricum, Noricum, Ingeonici, Histrici, Matronæ, Fiotiæ, Martianæ, Juliæ, Smingaule.* Deposita sunt, & immedicabilia: si tamen locus conjecturæ, putarim reponendum, pro *Hibero*, qui amnis est Hispaniæ notissimus, *Hiberne*, ut Claudian. Paneg. de 4. Consul. Hon.

. . . . *flevit glacialis Hiberne.*

Pro *Mevania*, quæ pars est Umbriæ, partis Tusciæ, restituo, *Mona*, quæ Druidum sedes antiquissima. Pro *Hebojo*, qui nullibi terrarum locus est, quod sciam, legendum *Ebusus*, uti infra dicam. Pro *Illyricum*, non Illyrici in Danubio insulas, ut indocte somniat Josias Simlerus; sed *Igilium*, sive *Egilium*, aut *Iginium*, ut mox patebit. Pro *Noricum*, repone *Norenses*, qui maritimi in Insula Sardinia populi. Plin. libr. laudato cap. 7. *Smingaule* monstrum est, non nomen regionis, insulæ, aut loci: putarim restituendum *Strongyle*, quæ tertia est Æoliarum Insularum, ut inter omnes Geographos convenit Cornelius Severus in Ætna:

Insula, cui nomen facies dedit ipsa rotunda.

Juliæ etiam corrupte, lego *Ilva*, transpositis quibusdam elementis. Audienda descriptio ex Itinerarii libr. 1. Rutilii Numatiani Galli:

Occurrit chalybum memorabilis Ilva metallis,
Qua nihil uberius Norica gleba tulit.
Non Biturix largo potior strictura camino,
Nec quæ Sardonio cespite massa fluit.

Plus

Plus confert populis ferri fœcunda creatrix,
Quam Tarteſſiaci glarea fulva Tagi.
Materies vitiis aurum lethale parandis.
Auri cæcus amor ducit in omne nefas.
Aurea legitimas expugnant munera tædas,
Virgineoſque ſinus aureus imber emit.
Auro victa fides munitas decipit urbes,
Auri flagitiis ambitus ipſe furit.
At contra ferro ſquallentia rura coluntur,
Ferro vincendi prima reperta via eſt.
Secula ſemideum ferrati neſcia Martis
Ferro crudeles ſuſtinuere feras.
Humanis manibus non ſufficit uſus inermis
Si non ſunt aliæ ferrea tela manus.

Quem locum eo libentius adſcripſi totum, quod Aurel. Caſſiodorus videatur diſerte ex iſto uſum ferri legitimum expreſſiſſe libr. 3. Epiſt. 25. *Ferrarias prædictæ Dalmatiæ cuniculo te veritatis jubemus inquirere, ubi rigorem ferri parturit terrena mollities, & igne decoquitur, ut in duritiem transferatur. Hinc auxiliante Deo defenſio patriæ venit: hinc agrorum utilitas procuratur, & in uſus humanæ vitæ multiplici commoditate porrigitur: auro ipſi imperat, & ſervire cogit locupletes pauperibus conſtanter armatis. Convenit itaque hanc ſpeciem diligenti indagine rimari, per quam & nobis lucra generantur, & hoſtibus procurantur exitia.* Idem libr. 12. Epiſt. 5. *Arripiant ferrum, ſed unde agros excolant: ſumant cuſpides, boum ſtimulos, non furoris.* Sed ut nobiliſſimum ferrum Rutilius Gallicum aut ex Ilva Inſula; ita Clemens Alexandrinus libr. 2. Pædag. cap. 3. Ι'νδικον σίδηρον, *Indicum ferrum* facit. Porro & ad eruendum ferrum, & liquefaciundum damnati, addictique & deſtinati, quod Ulpianus libr. 18. ad Sabinum dixit, *inquirere ferri fodinas*, quod erudite dicitur *ad ferrum damnari*. Aliud vero eſt Σιδήρω, καὶ θηρίοις ἐν τοῖς θεάτροις, ut ait Joſephus libr. 6. Bell. Judaic. cap. 44. *Ferro & beſtiis in theatris* obiici aut conſumi: quod invenies etiam apud Ferculphum Lexonienſem Tom. 2. Chronic. libr. 1. cap. ult. nihil enim aliud id eſt, quam gladiatoribus ferro armatis concurrere inermes, uſque ad internecionem. Sueton. Nero cap. 12. Revertor ad Ilvam, quam Strabo libr. 2. pag. 84. aliam ab Æthalia facit: Πρόσγειοι δὲ Αἰθαλία τε, καὶ Πλανασία, καὶ Ι'λύα, καὶ Πιθήκουσαι, καὶ Προχύτη, καὶ Καπρέαι, καὶ Λευκασία, καὶ ἄλλαι τοιαῦται. *Prope continentem Æthalia, & Planaſia, & Ilva, & Pithecuſæ, & Prochyta, & Capreæ, & Leucaſia, & aliæ ſimiles.* Libro tamen 5. ferri Ilva effoſsi, ſed, ut elaboretur, extra delati, mentionem invenies: ubi utitur voce συλλιπαίνεθαι, quod eſt *cogi in ſtricturam*, ſive *maſſam fieri*. M. Varro apud Servium Maurum: *Naſcitur quidem in Ilva ferrum; ſed in ſtricturam non poteſt cogi, niſi tranſvectum in Populoniam, Tuſciæ civitatem.*

tem. Ideo supra Rutilius ea voce usus, ut & Priscianus in Periegesi:

Decoquat in massas fervens strictura secures.

P. Virgil. libr. 8.

. . . . *striduntque cavernis*
Stricturæ chalybum.

Idem de Ilva libr. 10.

. . . . . *ast Ilva trecentos*,
Insula inexhaustis chalybum generosa metallis.

Sil. Italic. libr. 8. Punicor.

Non totidem Ilva viros, sed lectos cingere ferrum
Armarat patrio, quo nutrit bella, metallo.

Etruriæ Insula Pityusa, seu Ebusus, saccari inventione celebris.

CAP. CXXI.

M. Mineus Martianus Capella, libr. 6. de Insulis Tyrrheni maris, epigraphen ponit, deinde eas enumerat: *Ebusum, Baleares, Colubriam, Metinam, Stoechades, Corsicam, Planasiam, Urgonem, Caprariam, Igilium, Palmariam, Sinopiam, Pontias, Pantadatariam, Prochytam, Inarimem, Capreas, Leucotheam*: de quibus ago ordine.

1. Ac primum de *Ebuso* Æthicus capite proxime præcedenti correctus, Strabo libr. 2. pag. 84. Ε῎βυσος Græcis est, interdum βύσος. Ptolemæo est Ε῎βυσσος; sed forte librariorum est error. Sil. Italic. libr. 3.

Jamque Ebusus Phœnissa movet, movet Artabus arma
Alcide.

De ea sic Martian. Capella loco laudato: *Transeo Pityusas, a silva pinea memoratas, quæ nunc Ebusus appellatur*. Locus est corruptus indubie; nam cum duæ fuerint *Pityusæ* nomine Insulæ, una harum *Ebusus*, altera *Ophiusa* dicta. C. Plin. libr. 3. cap. 5. *Insulæ per hæc maria, primæ omnium Pityusæ a Græcis dictæ, a frutice pineo; nunc Ebusus vocatur, utraque civitate fœderata*. Et hic quoque aliquid deest; nam cum duas Insulas dicat Pityusas vocatas, & utramque civitate fœderatam, unam solum nominat Ebusum.

Multa de ea memorabilia. Terra ejus fugat serpentes, nec cuniculos gignit. Plinius loco laudato, & libr. 8. cap. 58. & libr. 34. cap. ult. *Ebusitana terra serpentes necat*. Denique saccarum ibi credunt inventum, cujus apud veteres aliquis sane, sed non tam frequens, atque

est

est hodie, usus erat. Galenus apud Joannem Brodæum libr. 4. Miscellaneor. cap. 22. Et Statius libr. 1. Silv. ult.

Quod ramis pia germinat Damascus,
Et quas præcoquit Ebusia cannas,
Largis gratuitum cadit rapinis.

Etrusci maris Insulæ aliæ, raptim percursæ: Baleares a Pisanis superatæ: Colubraria, Metina, Stoëchades, Corsica, Planasia, exilii locus, & Monachorum sedes, Gorgon, Caprariaque, Igilium, Pandataria, Procbyta, Inarime, Capreæ, Gallinaria, ac de iis singularia.

CAP. CXXII.

CElebratissimæ sunt maris Tyrrhenici Insulæ *Baleares funda bellicosæ*, ut loquitur Plinius libr. 3. cap. 5. *Gymnasias* vocat Aristoteles libr. de Mirab. Auscult. pag. 879. Et Martian Capella. Celebres inventione fundæ. Plinius jam laudatus: & in exercitu Romano *Baleares funditores* sæpissime apud Livium, & fortasse nomen ἀπὸ τῦ Βαλλεῖν, a jaculando sit impositum. Polyb libr. 3. Histor. pag. 188. fusissime auget conjecturam, quod Ptolemæo sint Βαλλιάριδες, *Balliarides*. Βαλέριδες, *Balerides* habet Strabo libr. 3. pag. 115. Βαλιαρίδες, *Baliarides* apud Stephanum. Eædem Χοιράδες, *Chœrades* ab Apollonio Rhodio vocatas notat Gerbelius, & Timæus Historicus apud Isaacium Tzetzem in Lycophronem. Primi hominum tunicas prætextas gestasse dicuntur, & circa caput tres fundas habentes, discincti in aciem exibant. Philetas Epigrammatarius in *Hermenia* apud Strabonem libr. 3. pag. 116. *Piratica rabie corruperant maria*. L. Flor. libr. 3. cap. 8. *Bocchoris Regnum frugibus a cuniculis exesis*. Jul. Solin. cap. 36. *Major, minorque parvo a se spatio secernuntur*. Pomp. Mela libr. 2. cap. ult. Vet. Glossogr. MS. *Balearicus, sagittator, fundibularius, balea, funda*. M. Junius Philargyrius ad libr. 1. Georg. v. 309. *Balearis fundæ, quia apud Insulas Baleares fundarum usus repertus est: & Insulæ Baleares primum Gymnesiæ dictæ* (Lege ex omnibus, quos supra Græcos Latinosque citavi, *Gymnasiæ*) *post vero, cum a Græcis occupatæ sunt, quia cum lapidibus fundæ rotantes submoverent adversarios, quas incolebant* παρὰ τὸ βάλλειν, *Baleares appellant*. Ad eundem

dem

dem locum Servius Honoratus Maurus: *Balearis fundæ, Hispanicæ, a Balearibus Insulis Hispaniæ, ubi inventa est funda*. Hispanicam vocat a vicinia; revera enim ditionis Etruscæ erant, & inter maris Tyrrheni, seu Tusci Insulas Geographi eas ponunt. Mentio frequens apud Poëtas. Virgilius loco laudato:

. . . . . *Balearis verbera fundæ.*

Stat. Papin. libr. 1. Thebaid.

. . . . . *fundæ Balearis habenas.*

P. Ovid. libr. 2. Metamorph.

Non secus exarsit, quam cùm Balearica plumbum
Funda jacit.

Sidon. Apollinar. carm. 23. v. 244.

Non fundis Balearibus rotata
Unquam sic liquidos poli meatus
Rupit plumbea glādium procella.

Sil. Italic. libr. 1.

Hic crebram fundit Baleari verbere glandem.

Et libr. 3. Punicor.

Fervida bella ferens Balearis, & alite plumbo.

Et libr. 9. Idem:

Et torto miscens Balearis prælia plumbo.

Hæ Insulæ sub annum salutis 1108. Paschale II. Pontifice summo suadente, infidelibus extortæ, Reginaque majoris cum filio Pisas devecta, ut pius Pisanorum triumphus, ita & gloriosus loquitur. Eorum autem, qui eo in bello obiissent, Pisanorum tumulus est in æde D. Victoris Massiliensis, cum Epitaphio honoratissimo, quod vide apud Raphaëlem Volaterranum libr. 5. Commentar. pag. 125. & alibi dicam.

3. *Colubraria*, *Metina*, quæ & *Blascon*, item *Stoëchades*, paulo sunt remotæ a litore nostræ Etruriæ, ideo & alienæ a nostro proposito. Videantur Plinius, Mela, Solinus, Ptolemæus, Strabo, Martianus Capella locis laudatis.

Plus operæ ponendum esset in *Corsica*, sive *Cyrno*, ut Géographi volunt; sed ab instituto est paulo alienum. L. Seneca in Epigrammatis:

Corsica, quæ Grajo nomine Cyrnus eras.

Ea & Κορσὶς apud Stephanum libr. περὶ πόλεων; sed & Τυρὸς, ut vult Scholiastes Callimachi. Vet. Scholiast. Juvenal. ad Sat. 5. v. 91. *Corsica Insula, in Tyrrheno mari posita*. Servius Maurus ad Eclog. 9. *Taxus venenata arbor est, quæ abundat in Corsica. Hæc autem Insula Græce Cyrne dicitur, a Cyrno Herculis filio, unde fecit hanc derivationem, Cyrnæas taxos, idest Corsicanas, quibus apes pastæ, amarissima mella faciunt*. Præter Geographos, mentio mellis Corsici apud M. Martialem libr. 9. Epigr. 27. Et libr. 11. Epigr. 43. Omnia animalia fera in ea esse, reprehenso Timæo, docet Polybius libr. 12.

Histor. pag. 654. Poëtice describit Rutilius Numatianus libr. 1. Itinerar.

Incipit obscuros ostendere Corsica montes,
Nubiferumque caput concolor umbra levat.
Sic dubitanda solet gracili vanescere cornu,
Defessisque oculis Luna reperta latet.
Hæc ponti brevitas auxit mendacia famæ,
Armentale ferunt quippe natasse pecus,
Tempore Cyrnæas quo primum venit in oras,
Forte secuta vagum femina Corsa bovem.

4. Sequitur *Planasia*, ut ait Martianus Capella libr. 6. *Fallax navigantium, mentiensque propinquitas*. Strabo libr. 2. pag. 84. Cosmographos omitto, & Joannis Poldi ignaviam ineruditam transeo, qui in Historia Nemausensi *Planasiam* Plinii, aliorumque Scriptorum, urbem facit in mediterranea Gallia ad Rhodanum, cui hodie nomen *Pons Sancti Spiritus;* at Planasia, secundum omnes, maris Tyrrhenici est Insula, cum tamen urbs ea in continenti sit, ac tridui itinere a mari absit. Rectius Thomas Fazelus prioris Decadis de Reb. Sicul. libr. 1. *Palmarolam* credit. Insula ea exulibus sedes consueta; nam Augustus Agrippam eo relegavit. C. Tacit. libr. 1. Annal. *Nam senem Augustum devinxerat, adeo ut nepotem unicum, Agrippam Postumum in Insulam Planasiam proiiceret, rudem sane bonarum artium, & robore corporis stolidæ ferocem, nullius tamen flagitii compertum*. Et eodem libro, paucis interjectis: *Rumor incesserat, Augustum electis consciis, comite uno Fabio Maximo, Planasiam vectum, ad visendum Agrippam*. Eadem narrantur a Dione Coccejano libr. 55. in fine. Ubi τὴν Ιυλίαν ὡς μητρυιὰν διέβαλλεν, *Juliam ut novercam aspernabatur;* atqui Julia erat mater, quam non est verisimile, illum aut voluisse, aut debuisse aspernari. Potior ergo lectio τὴν Λιβίαν, *Liviam*, sane enim Livia in totam Augusti familiam novercali odio femina, & ob id merito ab Agrippa ea contempta, aspernataque. Errat pueriliter Vetus Juvenalis Scholiastes ad Sat. 6. v. 156. *Dedit hunc Agrippa sorori. Juliam neptem Augusti significat, quæ nupta Æmilio Paulo, cum is majestatis crimine periisset . . . . . a barbaro relegata est, post revocata, cum semet vitiis addixisset, perpetuo exilio damnata est. Supplicio hujus Agrippa frater propter morum feritatem in Siciliam ab Augusto relegatus, post cujus mortem jussu Tiberii est interfectus*. Duplex error, nec ferendus; nam Agrippa non fuit in Siciliam relegatus, sed Planasiam, ut jam dictum est: neque Agrippa ille, de quo Juvenalis loquitur, nepos fuit Augusti, sed Rex Judæorum, qui regnum post excessum Tiberii adeptus est, ut ex Josepho libr. ult. Antiquitat. Judaicar. notat Joannes Britannicus.

Huic succedit *Gorgon*, sive *Urgon*. Martiano Capellæ loco toties laudato appellatur *Urgo*. Stephano est Ὄργον, νῆσος Τυῤῥηνίας. *Orgo, Insula Etruriæ*. Apud Plinium libr. 3. cap. 6. *Orgon, Urgo;* sed & *Gorgona,*

gona, ut obſervat Hermolaus Barbarus in Caſtigationib. Plinian. Pompon. Mela libr. 2. cap. ult. *Urgo*, *Ilva*, *&* *Capraria*. Ptolemæo Ὄργων νῆσος, *Orgon Inſula*. Hæc, ſicut Capraria, locus erat Religioſorum, ſive Monachorum, qui ſolitudinem illarum amantes, plurimas ædes Deo ibi erexerunt, & cum exemplo Deo rite famulati. Et Etruſcæ olim eas fuiſſe ditionis, probat D. Gregorii reſcriptum ad Venantium Lunenſem Epiſcopum, ut recitat Gratianus in Decreto, Diſtinct. 50. cap. 10. D. ſane Gregorius meminit ſæpe, ut libr. 1. Epiſt. 50. *De Horoſio Abbate, in Gorgona Inſula*. Et paulo infra: *Cui præfato Horoſio injunximus, ut in Inſulam Gorgonam pergat*. Et paulo poſt: *Ut experientia tua faciat, ut ex utraque re, ideſt vel providendo in Corſica monaſterio, vel corrigendis monachis in Gorgona, non noſtræ, ſed voluntati omnipotentis Dei parere feſtinet*. Idem libr. 4. Epiſt. 49. *Accedens ad Gorgonam Inſulam fraternitas veſtra diſcutiat, id quod ad nos de Saturnino presbytero eſt perlatum*. Et eodem libr. Epiſt. 60. *Sed eum in Inſula Gorgona, & Capraria ſollicitudinem de monaſteriis gerere, & in eo, in quo eſt, ſtatu, ſine cujuſquam adverſitate manere permittimus*. Rutil. Numatian. loco laudato etiam de monachis:

Aſſurgit ponti medio circumflua Gorgon,
Inter Piſanum Cyrniacumque latus.
Adverſus ſcopulos damni monimenta recentis
Perditus hic vivo funere civis erat.
Noſter enim nuper juvenis majoribus amplis,
Nec cenſu inferior, conjugiove minor,
Impulſus furiis, homines, divoſque reliquit,
Et turpem latebram credulus exul agit.
Infelix putat illuvie cœleſtia paſci,
Seque premit læſis ſævior ipſe Deis.
Nunc rogo deterior Circæis ſecta venenis,
Tunc mutabantur corpora, nunc animi.

Impius, & Ethnicus, Gentilique ſuperſtitioni addictus monaſticam vitam exagitat: nec mirum; cum furias Infernus noſtro hoc ævo emiſerit, quæ totum clericalis dignitatis ſplendorem, non dicam monachorum inſtituta, ab Apoſtolorum repetita temporibus, immaniter atque ſacrilege inſectentur. O mea Scotia! Chriſtiano olim orbi pietatis Pharus, nunc impuritatis hæreticæ altrix: tu monachos ſanctos truculenter trucidaſti: tu Eccleſiaſtici honoris apices jugulaſti; ſed veniet tempus: & o Deus! meliora.

Ad *Caprariam* venio, de qua Gregorius Pontifex proxime ſupra. Eam *Ægilen* vocant Geographi, forte a Caprarum multitudine. Ea etiam inter Fortunatas reponitur, *grandibus lacertis referta*, ut habet Plinius libr. 6. cap. 32. niſi alia ſit illa ab hac noſtra. *Ægilion* vocat Martianus Capella libr. 6. pag. 239. Rutil. libr. 1. Itiner.

Processu pelagi jam se Capraria tollit,
Squallet lucifugis insula plena viris.
Ipsi se monachos Grajo cognomine dicunt,
Quod soli nullo vivere teste volunt.
Munera fortunæ metuunt, dum damna verentur;
Quisquam sponte miser, ne miser esse queat.
Quæ nam perversi rabies tam stulta cerebri,
Dum mala formides, nec bona posse pati?
Sive suas repetunt ex fato ergastula pœnas,
Tristia seu nigro viscera felle tument
Sic nimiæ bilis morbum assignavit Homerus
Bellerophonteis sollicitudinibus.
Nam juveni offenso sævi post tela doloris
Dicitur humanum displicuisse genus.

Impii hominis amentiam de Christianam pietatem sequutis monachis, damnat, ac eleganti refellit stylo D. Paulinus Epist. ad D. Ausonium:

. . . . licet avia multi
Numine agente colant, clari velut ante Sophorum
Pro studiis Musisque suis, ut nunc quoque castis,
Qui Christum sumpsere animis, agitare frequentant,
Non inopes animi, neque de feritate legentes
Desertis habitare locis, sed in avia versi
Sidera, spectantesque Deum, verique profunda
Perspicere intenti de vanis libera curis
Otia amant, strepitusque fori, rerumque tumultus,
Cunctaque divinis inimica negotia donis,
Et Christi imperiis, & amore salutis abhorrent.

Ex homine tamen, ethnicam impietatem secuto, satis constat, etiam primis illis nascentis Ecclesiæ temporibus, monasticæ vitæ regulam strictam admodum, ac difficilem observatu fuisse, brevis somnus, isque in cespite. Reg. Monach. cap. 32. D. Hieronym. in Ezechielem cap. 41. Petrus Arvernus Venerabil. libr. 3. cap. 20. D. Paulin. libr. 4. de S. Martino:

At si quando brevi cessissent lumina somno,
Nuda humus ad tenuem sat erat subjecta soporem.

Sidon. Apollinar. Carm. 16. v. 96.

Succinctos gelido libantem cespite somnos
Anachoreta tremit.

Quare monachi extra mundum positi censebantur. Recte Sidonius idem libr. 9. Epist. 9. *Istius mundi his peregrinus*. *Peregrinari* enim *a seculo* monachus dicitur. Sulpicius Severus in Dial. Faustus in Homilia de S. Maximo. *Stupebat in sinu suo patria civem suum peregrinari, & intra*

intra fines proprios novæ converſationis legibus exulare. Eucher. Homil. 4. de Epiphan. *Nos illi laudabiles eremitæ, qui extra mundum nos credimus, mundum intra nos incluſum tenemus*. Et eadem verba ſunt repetita Homilia 4. ad Monachos.

Ob eam cauſam nec inter clericos monachi primis ſeculis numerati, quod aliis obſervatum ſcio, eruditiſſimis Joanni Savaronio, & Hieronymo Bignonio. Juſtinian. Aug. l. 52. C. Epiſc. & Cleric. *Sancimus monachos, licet non ſint clerici, habere immunitatem*. Unde in Can. 4. Synodi Chalcedon. *prohibentur ſecularibus ſe aut eccleſiaſticis negotiis immiſcere;* quia nec ſeculares, nec clerici. Et in eadem Synodo Can. 8. *Non depoſitione, ut clerici, ſed excommunicatione, ut laici, puniuntur*. Et in Synodo Ticinenſi circa Annum 877. *Laici & monachi perpetuo anathemate feriantur*. Qui locus extat apud Continuatorem Hiſtoriæ Francicæ Aimon. libr. 5. cap. 35. Div. Hieronym. Epiſt. ad Heliodorum de laudib. Vitæ Solitariæ, & inter ejusdem opera Epiſtola eſt Epiphanii ad Joannem Hieroſolymitanum Epiſcopum, in qua presbyter ordinatur, qui *monachis Syriæ ſacramenta exhibeat*. Et Siricius Pontifex circa Annum 385. Epiſt. 1. cap. 23. *Licentiam monachis, morum probitate ſpectatis, concedit, ut ad clericatum promoveantur*.

Hæc primis ſeculis obſervata; at deinceps omnia virtutum ſemina monaſteriis incluſa, ac nullæ alibi ſcholæ. Euſeb. libr. 5. Hiſt. Eccleſiaſt. cap. 10. Eucherius Epiſt. ad Salonium de quæſtionibus veteris & novi Teſtamenti. Concil. Gangrenſe Can. 5. & ex eo Burchardus libr. 2. cap. 156. *Dignum eſt, ut filios ſuos donent ad ſcholas, ſive ad monaſteria*. Can. 12. Quæſt. 1. Concil. Cabillon. Can. 3. Concil. Namueten. Can. 9. Gregor. Turonen. libr. 1. de Miracul. cap. 76. Et in hiſtoria S. Patrocli. Lupus Ferrarien. Epiſt. 1. & Epiſt. 46. Carolus Magnus libr. 1. Capitularii cap. 72. O deplorandam populariam meorum calamitatem! O incredibilem ingeniorum jacturam! Hæretica rabies monaſteria omnia, piorum cenſu fundata, virtutis ſacraria, ante annos ſeptuaginta funditus excidit, ferroque flammiſque evertit, præclaraque ingeniorum omnis ætatis monimenta cum religionis dedecore abolevit. Sed pergo.

Sequitur *Igilium* Inſula, cognomento *Dianium:* forte a Dianæ fano ibi ſtructo; ſed non affirmo. Ejus elegantiſſima, & hiſtorica deſcriptio apud Rutilium Numatianum libr. 1. Itinerarii:

Eminus Igilii ſilvoſa cacumina miror,
Quam fraudare nefas laudis honore ſuæ.
Hæc proprios nuper tutata eſt inſula ſaltus
Sive loci ingenio, ſeu domini genio.
Gurgite cum modico victricibus obſtitit armis,
Tamquam longinquo diſſociata mari.

Hæc

Hæc multos lacera ſuſcepit ab urbe fugatos:
Hæc feſſis poſito certa timore ſalus.
Plurima terreno populaverat æquora bello
Contra naturam claſſe timendus eques.
Unum mira fides vario diſcrimine portum
Tam prope Romanis, tam procul eſſe Getis.

Pomponio Melæ eſt *Igivium*; hodie paululum nomine mutato, *Giglio* audit.

In eodem ſinu eſt *Pandataria*, ſive Πανδαρία, *Pandaria*, Strabone auctore libr. 2. pag. 84. *Pandateria* ubique in Tacito, niſi error ſit. Hæc in Puteolano ſinu celebratiſſima eſt, relegatione in eam filiæ Auguſti, & uxoris Neronis. De prima C. Tacit. libr. 1. Annal. *Julia ſupremum diem obiit, ob impudicitiam olim a patre Auguſto, Pandateria Inſula, mox oppido Rheginorum, qui Siculum fretum accolunt, clauſa.* Eadem Dio Coccejanus, & alii: maxime C. Sueton. Auguſto cap. 65. De poſteriori etiam Tacitus libr. 14. Annal. ad finem, *Inſulaque Pandateria Octaviam claudit*. Sueton. Neron. cap. 35. *relegavit*, ſimpliciter ſcripſit. Ita eſt intelligendus L. Seneca in Octavia ad finem, ubi ſic ipſa de ſe Octavia:

Non inviſa eſt mors iſta mihi:
Armate ratem, date vela fretis,
Ventiſque petat puppis rector
Tandem Phariæ litora terræ.

Nugas agit Martinus Delrio: reſcribendum, ut ſuadet J. Lipſius:

Pandatariæ litora terræ.

Nunc de *Prochyta*, quæ in eodem Puteolano ſinu: *Proſida* hodie. Errat Servius ad libr. 9. Æneid. pag. 568. *Prochyta alta tremit; atqui hæc Inſula plana eſt, ſed epitheton de præterito traxit; nam, ut dicit Plinius in Naturali Hiſtoria, Inarimes, Inſula fuit alta, quæ terræ motu diffuſa aliam Inſulam fecit, quæ Prochyta ab effuſione dicta eſt,* ἀπὸ τοῦ προχύναι. *Hanc Nævius in primo Belli Punici, de cognata Æneæ nomen accepiſſe dicit; ſed Narimes nunc Ænaria dicitur, & ſæpe fulguribus petitur, ob hoc quod Typhæum premat, & quia in eandem contumeliam ſimiæ miſſæ ſunt, quas . . . atorum lingua Narius dicunt: ob quam cauſam Pithecoſam etiam vocitent, licet diverſi auctores varie dicant; nam alii hanc Inſulam Typhæum, alii Enceladum tradunt premere: & putatur, nove dictum Inarimen, quod & ſingulari numero, & addita Syllaba dixerit, cum Homerus* ἐν Ἀρίμοις *dixerit. Lybius in libro nonageſimo quarto Inaryme in Maconiæ partibus eſſe dicit, ubi per quinquaginta millia terræ igni exuſtæ ſunt.* Locus varie eſt depravatus: ac primum locus Plinii longe aliter ſe habet libr. 3. cap. 6. *In Puteolano autem ſinu Pandataria, Prochyta, non ab Æneæ nutrice, ſed quia profuſa ab Ænaria erat, Ænaria ipſa a ſtatione navium Æneæ, Homero Inarime dicta, Græcis Pi-*

thecu-

thecuſa, non a ſimiarum multitudine, ut aliqui exiſtimavere, ſed a figlinis doliariorum. Deinde in ſequentibus, lege *Pitheconſam*: & *Livius*, pro *Lybius*; ejus enim opus in libros, non in Decades diviſum, alibi oſtenſum. Ac paulo poſt: *in Maconiæ partibus*, non dubito, quin ad hiſtoriam legi debeat in *Mæoniæ partibus*. Juvenal. Satyr. 3. in principio:

. . . . ego vel Prochytam præpono Suburræ

Ovid. libr. 14. Metamorph. fab. 3.

Inarimen, Prochytamque legit, viridique locatas
Colle Pithecuſas.

Virgil. libr. 9. Æneid.

Cum ſonitu Prochyta alta tremit, durumque cubile
Inarime, Jovis imperiis impoſta Typhæo.

Sil. Italic. libr. 12. Punicor.

Apparet Procbyte ſævum ſortita Mimanta,
Apparet procul Inarime, quæ turbine nigro
Fumantem premit Enceladum, flammaſque rebelli
Ore ejectantem.

Succedit in eodem litore, non longe terra *Inarime*, a Latinis ſic vocata, ut ſupra laudati Poëtæ faciunt fidem, ac Plinius, quem reprehendit Nicolaus Erythræus in Indice Virgiliano, defendit Hermolaus Barbarus, licet revera Homerus ἐν Αρίμοις, habeat, quas duas dictiones Latini unam fecerunt, contra uſum & mentem Homeri. Euſtathius in locum Homeri, mox citandum. Stephanus in Ἄριμα. Martian. Capella libr. 6. *Inarime dicta a Græcis Pithecuſa*. Stephano ſunt Πιθηκοῦσσαι παρὰ Τυῤῥηνοῖς, *Pithecuſæ in Etruria*; unde apparet fuiſſe Etruſcæ ditionis hanc Inſulam. Strab. libr. 2. pag. 84. ac libr. 5. pag. 171. abunde ex Pindaro & Timæo, quos ibidem conſule, qui fabulæ de Typhæo, ſeu Typhone, ibi fulminato, ac ſepulto, rationem a ſoli natura deducunt, quod *ſulfure plenum, flammas facile eructat, quas concepit*, quod de toto illo Campaniæ litore, uſque fretum Siculum verum eſt. De hac vetuſtiſſimi ſcriptores, Artemon, Xenagoras, Harpocration, & Suidas videantur, apud Joannem Parrhaſium ad libr. 3. Claudian. de Raptu, *rupitque Typhæja cervix Inarimen*. Ita Poëtæ audiendi. Homer. libr. 2. Iliad. v. 784.

Εἰν Ἀρίμοις, ὅθι φασὶ Τυφωέος ἔμμεναι εὐνάς
In Arimis, ubi dicunt Typhæi eſſe cubilia.

M. Lucan. libr. 5. v. 100.

. . . ceu Siculus flammis urgentibus Ætnam
Undat apex, Cumana fremens ceu ſaxa vaporat
Conditus Inarimes æterna mole Typhæus.

Claudian. Præfat. ad Conſul. 6. Honorii:

Enceladus mihi carmen erat, victuſque Typhæus

Hunc

ſoni Angli; nam Græca non ſunt ad manum. *Atque ad aliquod temporis ſpatium radicibus herbarum contentus, Inſulam, quam Gallinariam vocant, incoluit. Eſt illa quidem Inſula parva, & ædificiorum expers, in Tyrrheno mari poſita.* Quantum conjectura aſſequor, alia eo in tractu eſſe non poteſt, quam quæ ſpecula rupi unicæ impoſita, ſatis periculoſo ſinus tranſitu ab *Albenga*, ſive *Albio* oppoſita in continenti civitate nomen ſortita eſt. Ita Geographi cenſent hodierni.

Æolias Inſulas Etruſcæ fuiſſe ditionis, diſces ex libr. 2. ſupra hoc opere cap. 19. imo & Regum in iis ſedes.

FINIS LIBRI QUARTI.

Clusij Apud Hæredes N·V·Alexandri Nardi V. Fr. S.

AD

AD LIBRUM QUINTUM

PRÆFATIO.

Qualis esset Etruriæ antiquæ status, ut potui, expedivi: superest, ut ad earum civitatum descriptionem accedam, quæ ut olim celebres ac potentes, ita hodie illustres ac florentes supersunt: in quarum rebus, procul ab odio, aut assentatione scribam: De origine, & conditoribus, ac tempore: De rebus, præclare gestis: De Viris, scriptis, aut bellica gloria claris: De Sanctis, eorumque solemnibus festis: De Pontificibus, & Cardinalibus: De Præsulibus, eorumque successione. In iis enarrandis sequar, ut potero, temporum rationem, nulla hodierni principatus aut conditionis habita ratione. Quare perpaucæ quidem illæ urbes, sed virtute ac rerum gestarum splendore supra alias Italiæ, ac forte totius mundi civitates eminentes sunt. Pisæ, *Græcorum ex Elide Colonia.* Volaterræ, *ab Indigenis contra Pyratas conditæ.* Luca, *una ex duodecim urbibus primis.* Arretium,

una ex duodecim ſequiori ævo. Cortona, *forte Corythus*. Peruſia, *Achæorum opus*. Piſtorium, *ſive* ad Piſtores. Senæ, *Gallorum Senonum Colonia*. Florentia, *a Triumviris condita*. Acula, *ſive* Aquila, *quæ hodie* Aquapendente.

LIBER

Vas Fic· Alt · P·I· Vn ·IIII · Romæ Apud Em · Car · Gualterio

LIBER QUINTUS

Pisæ, sive Pissa, aut Teuta, Etruriæ urbs antiquissima, a Pisæis ex Elide Græcis condita: ejus situs: Arno & Æsare amnibus clausa: opera publica, & in his turres privatorum, Turris Campanaria Meridiem versus inclinata, Campus Sanctus, cum Metropoli Ecclesia: potentia: res in Italia ac in Oriente gloriose gestæ: Colonia Romana, ac municipium: Livallia, silva proxima: Pisatiles cives: in Pontifices studium: libertatis amissio: Academia: Equitum D. Stephani sedes: & Augurum Romanorum.

CAP. I.

UANDOQUIDEM inter Etruscorum veteres urbes, quæ hodie supersunt, de quibus in hoc Libro quinto verba facturi sumus, *Pisæ*, antiquitate & rerum gestarum gloria supereminent; ab hac civitate exordiendum sum arbitratus. Et primum quidem a nomine, quo diversimode fuit appellata. *Pissa* enim, vocatur apud Isacium Tzetzem in Lycophronem: Πίσσα ἡ πόλις τῆς Τυῤῥηνίας: *Pissa urbs Etruriæ*. Ptolemæo etiam Πίσσαι, *Pissæ*, eodem errore. De ejus ortu variæ sententiæ apud Servium Honoratum ad libr. 10. Æneid. pag. 583. *Alpheus fluvius*

vius est inter Pisas & Elidem civitates Arcadiæ, ubi est templum Jovis Olympici: ex quibus locis venerunt, qui Pisas in Italia condiderunt, appellatas a civitate pristina, unde nunc: Urbs Etrusca solo, *cum præmisisset:* Alpheæ ab origine Pisæ. *Sane Pisas antiquitus conditas a Peloponesso profectis, vel ab his, qui cum Pelope Lidem venerunt* (corrigendum est omnino claro sensu: *Elidem venerunt*) *Alii Pisum, Celtarum Regem fuisse Apollinis Hyperborei filium, & cum Samnitibus bellum gestaße* (legendum censeo, ex usu historicorum frequenti: *Bellum gessisse*) *a quorum regina, qui post conjugis mortem marito successerat, receptum in Etruria, oppidum suo nomine condidisse. Alii locum . . . . ex Deo privigno genitum, juvenem, magnis viribus Pisas condidisse ajunt. Cato Originum, qui Pisas tenuerunt ante adventum Etruscorum, negat sibi compertum, sed inveniri Trachonem* (corrigendum est ex cap. 32. libr. 2. supra hoc opere, *Tarchonem*) *Tirrheno oriundum postquam eorundem . . . . sermonum cœperit, Pisas condidisse, cum antea regionem eandem Teutones quidam, Græce loquentes, possederint. Alii, ubi modo Pisæ sunt, Phocida oppidum fuisse ajunt: quod nobis indicio est, & Peloponeßo id oppidum originem trahere;* (sed malim legere *a Peloponneso*) *Alii incolas ejus oppidi Teutas fuisse, & ipsum oppidum Teutam nominatum, quod postea Pisas Lydi sua lingua, singularem portum significare dixerunt. Quare huic urbi a portu Lunæ nomen impositum. Alii ab Epeo, Trojani equi fabricatore, conditum tradunt, qui cum aliis Græcis in hanc regionem rejectus sit, ubi, postquam Trojanæ captivæ metu dominarum, ad quas deducebantur, naves incenderunt, desperatione reditus remansit, urbemque condidit, & ab ea, quæ in Peloponneßo, Pisas cognominavit.* At de Pisis Peloponnesiacis Idem ad libr. 3. Georg. in principio.

Græcanicam originem afferunt huic igitur scriptores, plerique probæ auctoritatis, apud Servium jam laudatum, sive *Pelops*, sive *Epeus*, sive *Teutones* auctores fuerint; nam quod *de Piso* Rege Celtarum dicitur, idoneum alium scriptorem non habet. Ad Græcos vero originem ejus refert ex Trogo Pompejo M. Junianus Justinus libr. 20. *Sed & Pisæ in Lyguribus Græcos auctores habent.* Male *in Liguribus*, nam *Pisæ & locus & nomen Etrusca.* Mela libr. 2. cap. 4. atque Polyb. libr. 2. pag. 104. etiam C. Plinius libr. 3. cap. 5. *Colonia Luca a mari recedens, propiorque Pisæ, inter amnes Ausurem & Arnum ortæ a Pelope, Pisisque, sive Atiutanis Græca gente.* In aliis Codicibus erat *Atintanis*, in aliis *a Teutanis*, sed & in nonnullis, *Teucanis*. Accedit Strab. Amasianus libr. 5. pag. 154. Ἡ δὲ Πίσα, κτίσμα ἐστὶ τῶν ἐν τῇ Πελοποννήσῳ Πεισατῶν, οἱ μετὰ Νέστορος ἐπὶ Ἴλιον στρατεύσαντες, κατὰ τὸν ἀνάπλουν ἐπλανήθησαν, οἱ μὲν εἰς τὸ Μεταπόντιον, οἱ δ᾽ εἰς τὴν Πεισάτιν, ἅπαντες Πύλιοι καλέμενοι. *Pisæ a Pisæis Peloponnesiis conditæ sunt, qui cum Nestore ad Trojam profecti, in reditu navigantes ejecti sunt, alii ad Metapontium, alii ad agrum Pisanum, cum universi Pylii dicerentur.*

De auctoribus certum, nunc de tempore inquirendum. Dionysius Hali-

Halicarnasseus libr. 1. Antiquit. Rom. pag. 16. Aboriginum urbes recenset, quæ sunt: Α'γυλλα, Πίσα, Σατουρία, Α'λσιον. *Agylla*, *Pisa*, *Saturnia*, *Alsium*; ut videri possit, Græcorum conditorum, temporum longorum præscriptione, memoria abolita, ad indigenas urbis possessionem transisse. Certe enim eam Græci condiderunt, diu ante Æneæ in Italiam adventum; ideoque nec Epeum, nec Nestorem conditores fuisse censendum est. Rutil. Numatian. libr. 1. Itiner.

> *Alpheæ veterem contemplor originis urbem,*
> *Quam cingunt mediis Arnus & Æsar aquis.*
> *Conum pyramidis coëuntia flumina ducunt,*
> *Intratur modico frons patefacta solo.*
> *Sed proprium retinet communi in gurgite nomen,*
> *Et pontem solus, scilicet Arnus habet.*
> *Ante diu, quam Trojugenas fortuna penates*
> *Laurentinorum regibus insereret;*
> *Elide deductas suscepit Etruria Pisas,*
> *Nominis indicio testificata genus.*

Hæc de antiquitate. Situm etiam primi Rutilii versus depingunt; est enim inter duos amnes, *Auxerem* sive *Auserem*, aut ut Petrus Angelius Bargæus censuit, *Æsarem*, & *Arnum*. Vide libr. 4. supra hoc opere cap. 5. Errat Petrus Victorius, qui libr. 17. cap. 3. Variar. Lection. putat, *Anserem* hunc olim mœnia strinxisse; nunc vero longe deflexo cursu per agrum Lucensem, vocarique *Serchium*; nam *Serchius* ille idem per agrum Lucensem semper fluebat, *Æsar* infra Pisas, Arno commixtus nomen amittebat. Derivatus hic fluvius in rivos multos fuit, posteaque siccato alveo, nihil præter nomen relictum ab incolis, qui locum, per quem labebatur *Valle d' Ansari* corrupte vocant. Sic iratum Cyrum siccasse *Gyndum* amnem altum narrat Herodotus libr. 1. de Sen. libr. 3. Ira cap. 21. de Cambyse, sed de Cyro plures, præter Herodotum Petrus Damiani libr. 4. Epist. ult. Et male hunc auctores quidam *Gniden*, ut Petrus Damiani: aut *Sinden*, ut Tacitus libr. 11. Annal. post principium: aut etiam *Cydnum* nominavere, ut veteres Albii Tibulli editiones:

> *Rapidus Cyri dementia Cydnes.*

Ad Æsarem & Arnum redeo, de quibus Strabo, libro jam, ac loco supra laudatis. Δυοῖν δὲ ποταμῶν κεῖται μεταξὺ, κατ' αὐτὴν τὴν συμβολὴν, Α'ρνουτέ, καὶ Αἴσαρος. ὧν ὁ μὲν ἐξ Αῤῥητίου φέρεται πολὺς, οὐχὶ πᾶς, ἀλλὰ τριχῆ σχισθεὶς, ὁ δ' ἐκ τῶν Απεννίνων ὀρῶν, συμπεσόντες δ' εἰς ἓν ῥεῖθρον, μετεωρίζουσιν ἀλλήλους ταῖς ἀντικοπαῖς ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε τοὺς ἐπὶ τῶν ἠϊόνων ἑστῶτας ἀμφοτέρων, μηδ' ἕτερον ὑπὸ θατέρου καθορᾶσθαι. ὥστ' ἀνάγκη δυσανάπλωτα ἐκ θαλάττης εἶναι. στάδιοι δ' εἰσὶ τοῦ ἀνάπλου, περὶ κ'. Μυθεύουσι δ' ὅτε πρῶτον ἐκ τῶν ὀρῶν κατεφέροντο οἱ ποταμοὶ οὗτοι, κωλυόμενοι ὑπὸ τῶν ἐπιχωρίων, μὴ συμπεσόντες εἰς ἓν, κατακλύζοιεν τὴν χώραν, ὑποσχέσθαι μὴ κατακλύσειν, καὶ φυλάξαι τὴν πίστιν. *Inter duos amnes sitæ sunt, Arni & Æsaris, qua illi concurrunt: alter ab Arre-*

Arretio copiosus descendens, sed in tres divisus alveos: alter ab Apennino: & ubi confluunt, alter alterius violento incursu ita se invicem attollunt, ut qui utrinque in ripa stant, alius alium videre non possit; itaque eo subvectionem a mari necesse est fieri difficilem, quæ est stadiorum circiter XX. Fertur fabula, quo tempore primum illi amnes fuerint a montibus delati, incolis obsistentibus, ne in unum confluentes alveum, diluvio agros vastarent, pollicitos fuisse amnes, se eluvionem non facturos, ac stetisse promissis. Nec de confluentia, aut promissis alibi quicquam.

Sitæ sunt in amœna & fertili planitie, cœlo salubri, nisi eadem violenta marinæ pestilentiæ aura, ut totum litus, ita has quoque infestaret. Franciscus Petrarcha in Itinerario ad Mediolanensem, non longe ab initio: *Pisarum urbs pervetusta, sed decente & decora specie: & licet in plano sita, non tamen, ut magna pars urbium, paucis turribus, sed tota eminentissimis ædificiis apparet, ut & maris potentissima, donec patrum memoria non modo vires æquoreas, sed animos, navigandique propositum, magno victi prœlio Genuensium amisere.*

Latitudo Italiæ amplissima inter Pisas & Anconam censebatur. M. Lucan. libr. 2. vers. 404.

Mons inter geminas medius se porrigit undas
Inferni superique maris, collesque coërcent.
Hinc Tyrrhena vado frangentes æquora Pisæ:
Illinc Dalmaticis obnoxia fluctibus Ancon.

Ædificia hic olim splendida ac præclara, publica privataque: ac de privatis Franc. Petrarcha proxime supra laudatus. Beniamin filius Jonæ Tudelensis, gente Judæus, domo Cantaber, qui vixit anno 933. Is in Itinerario, quod Hebraice scriptum, Latinitate donavit Benedictus Arrias Montanus: *Distant a Genua Pisæ duorum dierum itinere, ingens urbs, in cujus domibus fere decem mille turres numerantur, ad pugnandum aptæ & instructæ, si quando dissidium, aut pugnæ necessitas existat. Cives vero ipsi omnes strenui, neque Regi, neque Principi alicui parentes, sed Magistratui ab ipsis creato. Erant autem hic Judæi fere viginti, in quibus primi Moises Nahum, & Joseph. Urbs ipsa muris non est munita, distatque a mari quatuor milliaribus, in quod navigiis descenditur per fluvium, qui regionem ipsam mediam perlabitur, urbemque intrat.* Sunt inter Annalium Pisanorum auctores, qui *ad quindecim millia turrium privatarum* ponant: adduntque, nulli, nisi patricio, turrem habendi jus fuisse. Quod, si verum est, & quindecim millia patriciorum in ea urbe fuerint, omnes Europæ urbes incolarum numero facile superaverit. Ac de his turribus L. Sen.

Pisæasque domos turribus inclytas.

In publicis ædificiis Metropolitana Ecclesia, sive Archiepiscopium jure numerabitur, quod Deiparæ Virgini dicatum, nulli Italicarum pulchritudine, ac ædificii claritudine cedit: ad cujus ante annos 500, ex-

extructionem maturandam æs contulerunt, ac in tabulas publicas nomina retulerunt sua triginta quinque mille familiæ: qui numerus, nisi actis publicis fides adhiberetur, incredibilis cuilibet videretur. Templum autem istud sumptuosissimum, & marmoribus extra intraque incrustatum, facile Pisani tunc populi opum affluentiam ac pietatis insigne studium loquitur: ex spoliis Hierosolymitanis, vel, ut alii rectius Annales, Panormitanis extructum. Columnæ intus ex solido marmore quadraginta octo. Fores ex ære, elegantissimis anaglyphis ornatæ, ædificari publico urbis gaudio cœptæ, incenso miserabili casu augustissimo templo, anno 1595. die 15. Octobris. Juxta, D. Joannis templum rotundum, in quo publicum totius civitatis, more Italico, Baptisterium, opere ac materia nobile, ac nulli secundum. Ab altera parte *Turris* mirandi artificii *pensilis*, quam *Campanile* vocant: cujus hæc est in Itinerario Italiæ Anonymi Germani descriptio, quam ego totidem verbis apponam: *Turris pensilis, artificio insignis, & marmore illustris: nulla est alibi similis, excepta turre Bononiensi, de Garisendis dicta, quæ tamen illius Pisanæ magnificentiam nulla ex parte assequitur; illa enim ex cocto tantum lapide, hæc ex solido marmore facta: illa mutila atque imperfecta, hæc perfectissima, & mormoreis columnis suffulta, undique septem ambulacris, sive peristyliis pulchro ordine circundata est: gradus habet supra fundamentum in altitudine centum quinquaginta tres. Facta est hæc turris artificiosissima ab architecto Germano Joanne de Inspruck anno* 1174. *mense Augusto*. Nathan Chytræus:

> *Antiqui splendoris adhuc monimenta supersunt*
> *Inclita, marmoreis fulgentia tecta columnis,*
> *Turris & inclinata foris, minitansque ruinam*
> *Pendula, recta intus, si videris.*

A latere Ecclesiæ Cœmeterium est *Campus Sanctus*, plumbo tectus: mirificis, sed vetustis picturis exornatus. Hic gentilis erat Pisanorum sepultura, terra a Sancto Domini sepulchro quinquaginta triremibus advecta, in qua consumi credunt cadavera triplici mutatione spatio viginti quatuor horarum, sive diei naturalis. Hic, præter Pisanos, clarorum virorum tumuli, Philippi Decii, Jo: Francisci Veggii, ac Gabrielis Boncompagni J. C. & aliorum. Idem Nathan Chytræus:

> . . . . *area longa*
> *Gloria Romani Decius qua maxima Juris*
> *Conditus est: ubi vicenis & quatuor horis*
> *Corpora consumi memorant hic obruta terris;*
> *Quin, Nicomede, tui monstrant monimenta sepulchri.*

Ad gesta venio, quæ magnifica olim, atque etiam avorum nostrorum memoria. Multa T. Livius, sed hæc præcipua 4. Decad. libr. 4. non longe a principio: *Pisas quadraginta millia hominum, affluente quotidie multitudine ad famam belli, spemque prædæ, circumsedebant*. Polyb. libr. 3. pag. 209. Quin imo florebat opibus sub Æneæ in Italiam adventum,

Virgil. loco laudato:

Hos parere jubent Alphææ ab origine Pisæ,
Urbs Etrusca solo.

Censent non male viri eruditi, maximas opes Pisanis crevisse, ab uno latere Populonia excisa, ab altero Luna eversa: quod veri speciem habet, maxime cum Livius libro 5. Decadis laudatæ referat: *Disceptatum inter Pisanos Lunensesque Legatos: Pisanis querentibus, agro se a colonis Romanis pelli: Lunensibus affirmantibus, eum, de quo agatur, a Triumviris agrum sibi assignatum esse*. Pisæ primum municipii jure fruebantur, hoc enim docemur ex Festo Pompejo libr. 11. in voce *Municipium*. Postea vero *Coloniæ* quoque *Romanæ* nomen accepit. Ptolemæus auctor est, ac T. Liv. 4. Decad. libr. 1. A. Postumio Albino, C. Calphurnio Pisone COSS. Anno Urbis 574. *Pisanis agrum pollicentibus, quo Latina Colonia deduceretur, gratiæ a Senatu actæ, Triumviri creati ad eam rem Q. Fabius Buteo, M. & P. Popillii Lænates*. Hoc ipsum liquet ex duobus marmoribus antiquis, ante aliquot annos Pisis repertis. (1)

Jam vero varias hujus civitatis res, cum gloria bellica in Italia & Oriente gestas, percurram: non ignarus, multa me jejune tractaturum, aliqua etiam præteriturum; sed danda venia est, neque enim hic historiam scribo. Primum igitur Paulum Jovium libr. 1. Historiar. ad finem audiamus de insigni Pisanorum in re navali gloria: *Concesserant Pisani, multos ante annos diuturno bello victi, in Florentinorum ditionem; cum paulo ante, cum summa opum amplitudine, tum ingenti rei navalis gloria, inter ceteros Italiæ populos magnam auctoritatem, rebus præsertim in Syria feliciter gestis, obtinuissent: eoque amplitudinis rem Pisanam evectam olim memorant, ut centum eorum familiæ illustres, totidem rostratas naves privato sumptu ædificasse, atque ad bellum Ligusticum eduxisse dicantur*. Vetus hoc navigandi decus. Strabo Amasian. libr. 5. pag. 154. Δοκεῖ δ' ἡ πόλις εὐτυχῆσαί ποτε, καὶ νῦν οὐκ ἀδοξεῖ, διά τε εὐκαρπίαν, καὶ τὰ λιτουργία, καὶ τὴν ὕλην τὴν ναυπηγήσιμον, ᾗ τὸ μὲν παλαιὸν ἐχρῶντο πρὸς τοὺς κατὰ θάλατταν κινδύνους. *Videtur urbs ea quondam floruisse, ac ne nunc quidem ignobilis est, ob fertilitatem, lapicidinas, & materiem navalem, qua olim usi sunt ad maritima prælia*. Materia hæc navalium ex *Livallia Silva*, quæ Pisis proxima. Auctor Anonymus Vitæ S. Guilielmi, Comitis & Eremitæ. Licet itaque aliquantisper a mari abesset, tamen & rei navalis honore perquam celebris habebatur, & totus ille, qui adjacet, tractus importuosus, *Sinus Pisanus* audiebat. Cornel. Tacit. libr. 3. Histor. *Fabius Valens e sinu Pisano, sævitia maris, aut adversante vento, Portum Herculis Monœci depellitur. Haud procul inde agebat Marius Maturus, Alpium maritimarum procurator, fidus Vitellio, cujus sacramentum, cunctis circa hostibus, non exuerat*. Claudian. libr. de Bell. Gildonic.

ab

(1) Proculdubio intelligit de duobus marmoribus, quæ doctissimis Commentariis illustravit Cl. Mem. Cardinalis Noris, cui operi nomen dedit *Cenotaphia Pisana* &c. In eo plura reperies, quæ ad præcipuam illustrationem Pisanæ Urbis faciunt.

ab isto sinu profectionem in Gildonem tyrannum Africæ describit:

Ut fluctus tetigere maris, tunc acrior arsit
Impetus: arripiunt naves, ipsique rudentes
Expediunt, & vela legunt, & cornua summis
Associant malis: quatitur Tyrrhena tumultu
Ora, nec Alpheæ capiunt navalia Pisæ.

Magna, post declinationem Imperii Romani, populi hujus virtus, nec minor fama. Notiora repetam.

Anno 962. Otho I. Imperator Pisas venit, ibique septem familias nobiles reliquit, *Casamactam*, *Ripam Fractam*, qui hodie *Roncionii* dicuntur, *Orlandos*, *Gatanos*, *Gusemarios*, *Vicecomites*, *Dodos*.

Anno 1006. in Saracenos expeditionem susceperunt Pisani, eosque superarunt, Musacto Rege Sardinia fugato, insulæque imperio occupato.

Anno 1030. Carthaginem expugnarunt: Regem captum ad Pontificem duxerunt.

Anno 1050. Panormum Saracenis eripuerunt, ingentemque prædam domum retulerunt. Diserte Thomas Fazelus Posterior. Decad. de Reb. Sicul. libr. 7. pag. 397.

Anno sequente Corsicam sui juris fecerunt, infidelibus inde expulsis.

Anno 1070. ob Corsicam ademptam bellum cum *Genuensibus* susceperunt, bisque eos uno die profligarunt.

Anno 1090. in expeditionem Hierosolymam, ad Sancti Sepulchri recuperationem, cum valida classe sunt profecti: ingentique nomine parto, Christianam causam promoverunt.

Anno 1108., hortatu Paschalis II. Pont. moverunt in Baleares insulas, e quibus Saracenos ejecerunt, Majoris Rege necato, uxore filioque captis.

Anno 1160. Albigaunum cœperunt: eaque de causa grave bellum cum Genuensibus suscepere, quod compositum per Gregorium VIII.

Anno 1168. Hierosolymitano Regi Americo, Siciliæ Regnum Rogerio, in gratiam Innocentii II. auferre tentarunt: septennioque toto Neapolim urbesque vicinas obsederunt, Amalphique Pandectas Juris abstulerunt, qui inde Pisani, ac nunc Florentini dicuntur.

Partibus Friderici Imperatoris studentes, subsidium ei in obsidionem Mediolanensem, Paleario Consule, ac Gherardo Comite ducibus, miserunt: ac post Urbis Veteris expugnationi adfuerunt.

In gratiam ejusdem Imperatoris classem quinquaginta triremium in Bellum Sacrum, duce Ubaldo Lanfranco, destinarunt.

Cum Aragonum Rege periculosum bellum pro Sardinia gesserunt.

Friderici vero Augusti partibus impensius, quam par erat, contra Pontificem faventes, & Cardinales a Gregorio VIII. ad Concilium e Galliis evocatos, depresserunt, & auxilio adfuerunt contra Pontificem Manfredo, Siciliæ Regi, Friderici filio, quo crimine Sacris inhibiti, ac post a Clemente IV. absoluti.

Anno 1258. cum Venetis fœdus contra Genuenſes in decennium pepigerunt, eoſque in Syria ſuperarunt, ducibus Sigerio Saxecta Conſule, & Henrico Gatano.

Sed nihil æque glorioſum ab iis eſt geſtum, atque illud bellum, quod auxilio Boëmundi advenientes pro Chriſti ſepulchro geſſerunt; ut videre eſt ex Chronico Hieroſolymitano Reinerii Reineccii Steinhemii libr. 7. cap. 59. Et libr. 9. cap. 27. licet eodem libro cap. 29. & ipſi, & Genuenſes parum laudentur, quod contra fidem datam urbem Ptolemaidem diripuerint. Certe tamen egregiam operam Sacro eo bello navarunt, ut teſtantur Robertus Monachus in Hiſtoria Hieroſolymitana, & Baldricus Archiepiſcopus Dolenſis, & Raimondus de Agiles Canonicus Podienſis, & Albertus Aquenſis, omnes in Hiſtoria Hieroſolymitana, Fulcherius Carnotenſis in Geſt. Peregrinat. Francor. Guibertus Abbas; Guilerm. Tyri Archiepiſcopus: quod uſque adeo magni fuiſſe momenti creditum, ut in Venetorum ac Piſanorum concordia certam victoriæ ſpem collocaverint Chriſtiani. Marinus Sanutus Torſellius, patricius Venetus, Secretor. Fidel. Cruc. libr. 3. part. 12. cap. 5. Auctor Anonymus vetuſtus, qui fuit patronus Regiarum cauſarum in Ducatu Aquitaniæ, libr. de Recuperatione Terræ Sanctæ: *Igitur Januenſis, Venecenſis, & Piſana civitates, quæ propter ſuas diſcordias & guerras maritimas, ſolitas hactenus non punitas, Terræ Sanctæ recuperationem & conſervationem impedire conſueverunt.* Denique primus Patriarcha Hieroſolymitanus inter Latinos fuit Archiepiſcopus Piſarum, ut ſequenti capite dicetur, ubi de Piſanæ Eccleſiæ ſucceſſione.

Mirus Piſanorum amor ac ſtudium in Pontifices Romanos proclive ſemper enituit, quos & ſummopere ſunt venerati, ac pulſos a ſuis hoſpitio acceperunt; nam Gelaſium III. contra Henricum III. protexerunt: & Calliſtum II. e Burgandia Romam euntem, honorificentiſſime habuerunt, a quo Sardiniæ inſulæ proprietate ſunt donati: Innocentium II. Roma pulſum, humaniſſime invitarunt, ac contra hoſtes tutati ſunt. D. Bernard. Epiſt. 130. *Piſanis noſtris Conſulibus, cum Conſiliariis & Civibus univerſis: Benefaciat vobis Deus, & meminerit fidelis ſervitii, & piæ compaſſionis, & conſolationis, & honoris, quæ ſponſæ filiæ ejus in tempore malo, & in diebus afflictionis ſuæ exhibuiſtis, & exhibetis. Et quidem hoc jam impletur ex parte, & orationis hujus nonnullus capitur fructus, digna plane retributio celeri jam compenſatur effectu: aſſumitur Piſa in locum Romæ, & de cunctis urbibus terræ, ad Apoſtolicæ ſedis culmen eligitur. Nec fortuito, aut humano contigit iſtud conſilio; ſed cœleſti providentia, & Dei benigno favore fit, qui diligentes ſe diligit, qui dixit Chriſto ſuo Innocentio: Piſam inhabita; & ego benedicens benedicam ei: hic habitabo, quoniam elegi eam; me auctore tyranni Siculi malitiæ Piſana conſtantia non cedit, nec minis concutitur, nec donis corrumpitur, nec circumvenitur dolis. O Piſani! Piſani! quæ civitas non invidet? Serva depoſitum urbis fidelis, agnoſce gratiam, ſtude prærogativæ non inveniri ingrata: honora tuum, & univer-*

ver-

versitatis patrem: honora mundi principes, qui in te sunt, & judices terræ, quorum te præsentia reddit illustrem, gloriosam, famosam. Vide Historicos.

Hæc de Pisanorum rebus prospere gestis: sequuntur adversæ.

Anno 1228. Libertatem, quam incredibili virtute animisque illibatam conservaverant, amiserunt, Remp. invadente Ugolino Comite; sed ille in carcere cum filiis impuberibus mori inedia coactus, locusque custodiæ hodie *Turris famis* vulgo audit.

Anno 1364. Joannes Agnellius, Dux Pisanorum dictus, tyrannidem exercuit.

Tertia infelicitas a Gerardo Apiano, qui Remp. Joanni Galeatio Mediolanensium Duci vendidit, qui crudeliter imperavit.

Anno 1405. Joannes Gambacurta Florentinis patriam vendidit, sub quorum mansit octuaginta septem annis, ut Jovius vult ad finem libr. 1.

Anno 1509. Simone Orlando auctore, a Carolo VIII. Gallorum Rege, Neapolim pergente, libertatem recuperarunt; quam cum infeliciter tuerentur, majoresque essent Florentinorum opes, in ditionem Venetorum concesserunt; ut eleganter Paulus. Jovius libr. 4. pag. 147.

Sed post acerrima septemdecim annorum bella, Florentinorum potestati subjecti sunt, tanta animorum indignatione, ut plerique nobilium exilium sibi perpetuum indixerint, quorum nunc in Sicilia magna pars agit; sed Sereniss. Magnorum Etruriæ Ducum clementia respirant, ac placidissime habiti in unum corpus cum reliqua Etruria coalescentes, pristinæ dignitatis notam receperunt. Hujus infelicitatis causam *violatos Cardinales, neglectamque religionem* volunt esse, inter alios Baptista Egnatius libr. 1. cap. 2. Dictor. Memorab. Thomas Eduardus Anglus in Descript. Urb. Italic.

Flent Pisæ, amissum dum contemplantur honorem.

Jul. Cæsar Scaliger libr. de Urbibus:

Pisa vetus victi spoliis orientis onusta,
Invidiæ armavi livida tela trucis.
Sic nocuit vicisse, aliis sic vicimus ergo,
Sic res est humili tutior arcta loco.
Mortales sperate vices, nec credite fatis;
Nam quod nos aliis, illa dedere mihi.

Academiæ jus concessum, ut ajunt, anno 1369. in qua celeberrimi omnium scientiarum professores floruerunt. Ego præsentibus ero contentus, qui singulari doctrina omnes, ac honestis Minervalibus Juventutem numerosam, nobilem, ac modestam erudiunt: qui hoc ordine sunt in Programmate.

CURATOR.

Illustriss. ac Reverendiss. D. Hieronymus Sommai, Patricius Florent. Græce Latineque literatissimus, D. Stephani Equest. Ord. Prior.

Do-

Doctores Excellentissimi hi sunt.

Theologiæ.

Lælius Baglionius Florentinus Ordin. Serv.
Hieronymus Pellerius Florentinus Ordin. Min.

Ordinarii Juris Canonici.

Franciscus Falconettus Florentinus, Eques D. Stephan.
Philippus Facchineus Forojuliensis.
Petrus Accoltus Arretinus.
Petrus de Hieronymis Florentinus, Eques D. Stephani.
Vincentius Maccantius Miniatensis.

Ordinarii Juris Civilis.

Sanctes Ballarinus Perusinus.
Attilius Cursius Florentinus.
Benedictus Pinellus Lusitanus.
Antonius Curinus Pontremulensis, Eques D. Stephani.
Antonius Dias Pinto Lusitanus.

Ordinarius Pandectarum.

Thomas Dempsterus Scotus.

Extraordinarii Juris Canonici.

Paulus Ruschius Canonicus Pisanus.
Alexander Puccinius Florentinus.

Extraordinarii Juris Civilis.

Petrus Roncionius Canonicus Pisanus.
Antonus Merenda Foroliviensis.

Juris Criminalis.

Jacobus Vannellius Carrariensis.

Institutionum Juris Civilis.

Nicolaus Buonaparte Miniatensis, Civis Florentinus.
Lælius Manchinus Politianus.
Matthæus Stephanus Florentinus.
Joannes Viscontius Pistoriensis.
Angelus Favilla Florentinus.
Franciscus Schippisius Pisanus.

Lælius

Lælius Lanfrancus Piſanus.
Cosmus Coluccius Piſanus.
Joannes Baptista Mannus Florentinus.

Methaphyſicæ.

Joannes Baptista Costaccius a Viſſo Ord. D. Auguſtini.
Albertus Campanius Florentinus Ordinis D. Dominici.

Theorici Ordinarii Medicinæ.

Stephanus de Castro Luſitanus.
Joannes Baptista Carthenius Bagnonenſis.
Matthæus Carrarius Bargæus.

Practici Ordinarii Medicinæ.

Julius Guastavinus Genuenſis.
Marcus Cornacchinus Arretinus.
Julius Titius Piſanus.

Ordinarii Philoſophiæ.

Augustinus Gallesius Bononienſis.
Andreas Bellavitus Canonicus Piſanus.
Oliverius de Celatis Piſanus.

Extraordinarii Philoſophiæ.

Scipio Aquilanus Piſanus, Eques D. Stephani.
Franciscus Segherius a Monte Carolo.

Philoſophi Morales.

Curtius Cintoletta Canonicus Piſanus.

Logicæ.

Bartholomæus Talentonius Fivizzanenſis.
Nicolaus Ansaldus Miniatenſis.
Georgius Morais Luſitanus.

Chirurgiæ.

Petrus Ruschius Piſanus.

Simplicium Medicamentorum.

Dominicus Vigna Florentinus.

Literarum Humanarum.

Julius Cæsar Bulengerus Gallus Juliodunenſis.

Lite-

Literarum Græcarum.

Franciscus Trinus Athenienſis.

Mathematicæ.

Benedictus Castellius Brixianus, Monachus Caſſinenſis.

Sunt in Academia hac noſtra, Collegia quatuor: *Magno-Ducale*, a Coſmo I. Magno Etruriæ Duce erectum, in quo quadraginta unus adoleſcentes impenſis Sereniſſimi aluntur: *Ferdinandi*, ubi Bartoli olim ædes, in quo par numerus juvenum ſtudioſorum ad bonas artes educantur: *Montis Politiani*, ac *Puteanum*.

Eſt & *Hortus Simplicium* capaci loco, ac eleganti aëre ſalubri, cum porticu, ubi rariſſima quæque aſſervantur, & relatu digniſſima. Curam habebat ſuperiori anno Jacobus Macolo Scotus, cujus frater Joannes Macolo Chymicæ Medicinæ profeſſor, ambo Academia relicta, diverſim abiere.

Sedem etiam hic Equitum D. Stephani Papæ & Martyris Coſmus I. eſſe voluit, ubi & palatium magnificum, ac ædes ſplendidiſſima, marmore incruſtata, cernitur: ac neſcio, an ullus Equitum Ordo, præter Melitenſem, tam fortiter rem Chriſti promoverit, atque hic Etruſcus, qui nullo anno non manubias Turcicas, ac triremes inſtructas domum refert.

Ad veteres Piſas redeo: cujus mirabilem aquam commemorat Plinius libr. 2. cap. 103. *Patavinorum aquis calidis innaſcuntur, Piſanorum ranæ, ad Vetulonios in Etruria, non procul a mari, piſces.*

Agrum laudat Julius Obſequens libr. de Prodig. *Quintus Minutius in agro Piſano cum Liguribus, ſignis collatis, pugnavit, & novem hoſtium millia occidit.* Cap. 53. Hic certe ager Apuanos etiam Ligures eo ſeculo comprehendebat. Notavit Flavius Blondus Etruria Illuſtrata pag. 51. Cives ejus *Piſatiles* appellati. Paulus Diaconus ex Feſto Pompejo libr. 14. *Piſatilem Nævius dixit e Piſis oriundum.* Ipſe vero Feſtus: *Piſatilem appellat Nævius Pantaleontem, e Piſis oriundum tyrannum, cujus alioqui inde profecti nunc Piſani dicantur.* Locus eſt depravatus, tu lege: *cives alioquin inde.* Piſatilis appellatio, præterquam apud Nævium, alibi, ut puto, non reperietur: communis Scriptorum uſus Piſanos vocat. Rutil. Numat. libr. 1. Itiner.

Piſani medio, quem ſtatuere, foro.

Ante Romanum Imperium per Italiam diffuſum, hic Reſpublica opulenta: quod nomen etiam Roma dominante manſit. Vetus Lapis in horto nobiliſſimorum Roncionorum Piſis (1)

D . M

(1) Apud Chimentellum de Honore Biſellii pag. 3.

D . M
Q. LARGENNIo
Q. GALL. SEVERo
AEDIL. PISAS
Q. LARGENN $\overset{S}{V}$
CHRESIMVS. PA^{T}E$_{R}$
QVI. OB. HONORE
BISELLI. HS. $\bar{L}$. $\bar{N}$. V
REI. P. PISANOR
DEDIT

Atque hic etiam *Augurum Romanorum* ſedes florente Republica. Alterum marmor vetus in iisdem humaniſſimi Petri Roncioni, Canonici Piſani ac Profeſſoris Legum, hortis: quod ſuæ Florentiæ inſeruit Vincentius Borghinius pag. 216.

D. M.
MEITIA. IANVARIA. HIC. ADQ. CON
B. M.
Q. OBSEQVENTIVS. SEVERINVS
AVG. PISIS. (1)CVRIAL. FLORENTINORVM
SIBI. POSTERISQVE. SVIS

Commorabantur etiam hic Etruriæ totius Prætores, tanquam in nobiliſſima civitate. Docemur ex Inſcriptione mutila marmoris exeſi ad D. Zenonis ædem Piſis, quæ ſic ſe habet.

.... ROVIANO. OCTAVIO
.... F. PRAEF. VRB. FERIAR
.... LEG. LEG. PRIM. ITAL. COS. II
ANTONIAN. VERIAN. LEG. AVG
.......ORIS. PRÆTORI. ETRVRIAE. $\bar{V}$. PISIS
PVBLICE.
D. D
.... PATRIAM. SVAM. BENEFICIA
....

(1) Legendum CVR. KAL. hoc eſt *Curator Kalendarii*, ita legit Chimentellus de Honore Biſellii pag. 23. & Noris de Cenotaph. Piſanis diſſert. 1. pag. 37. & ex conjecturis jam emendaverat Reineſius claſs. I. num. 24. pag. 52. & claſs. XIV. num. 166.

Corruptum hoc nomen l. 8. C. Theodoſ. de Honorariis codicill. ubi *Piſo* pro *Piſis* male. Errat Abraham Ortelius, qui putat *Piſum* loci nomen eſſe, ſed tacent Geographi.

Qui plura de Piſarum dignitate, principatu, ac rerum varietate cupis, conſule inter vetuſtos ſcriptores Agathiam, Scholaſticum Smyrnæum, & Procopium, qui non ſunt mihi ad manum: inter recentiores religioſiſsime ac doctiſsime ſcripſit Reverendiſſ. D. Raphaël Roncionus, Archipresbyter Piſanus, eleganti opere, quo patriam ſuam immortalitati commendavit: & ante illum S. Antoninus Archiepiſcopus, Flavius Blondus, Bartholomæus Platina, Leonardus Arretinus, Paulus Jovius, Raphaël Volaterranus, Antonius Sabellicus, Joan. Baptiſta Pigna. Rerum præterea Venetarum & Genuenſium Scriptores, Agnellus, cujus *Hiſtoriæ Piſanæ & Annales* in Bibliotheca Cardinalis Sirleti perhibentur MSS. fuiſſe.

Piſis oriundi Sancti ac Beati, Pontifices Romani: Eccleſiæ Piſanæ dignitas, ac ſucceſſio Epiſcoporum, Archiepiſcoporum, Cardinales, ac Viri in omni literatura illuſtres.

CAP. II.

UT claritudinem Piſæ ab opulentia, armorumque præſtantia olim ſibi peperere; ita ſanctitate ſuorum civium nobilitantur: quorum primus.

1. Torpes, ſeu Torpetes, qui *magnus in aula Neronis, unus ex iis, de quibus Paulus Apoſtolus*, ait Martyrologium Romanum XVII. Maii, *ad Philippenſes ait: Salutant vos omnes ſancti, maxime, qui in domo Cæſaris ſunt*: poſtea *jubente Satellico*, vel, ut vult Franciſcus Maurolycus, *ipſo Nerone*, dira pro Chriſto paſſus, ſanguine ſuo cœlum emit anno ſalutis 79. ut quidam volunt, haud recte, ut opinor. Hujus acta Artemius eo ipſo tempore dictavit, Audax excepit. Mombrit. Tom. 2. Petrus in Catalogo libr. 5. cap. 8. & carmine eum laudavit Franc. Bonad. Sancton. libr. 2. Monod. 72. Vitam vero ſcripſit Benincaſa Benincaſi Archiepiſcopus Piſanus anno 1259. quæ MS. in Bibliotheca S. Silveſtri Piſis ſervatur. Caput hujus Sancti Piſis eſt in D. Franciſci de Paula, corpus in Gallica urbe, quæ nomen ab eo ſumpſit, religioſiſsime ſervatur.

2. Rainerius, non ut voluit Raphaël Volaterranus libr. 5. Comment. *ruſticus*, ſed nobiliſsima Dominorum *Schaccherorum de Ripa Fracta*

cta stirpe oriundus: matrem etiam patricii sanguinis *Busaccatinam* ei fuisse, vita ipsius MS. a Benincasa Benincasi Archiepiscopo edita olim testatur. Confessor obiit XVII. Junii, Anno 1161. ut Joannes Molanus docet in additionibus ad Usuardum.

Hi quidem in album Sanctorum relati; at alii sunt sanctitate vitæ non minus conspicui, quos apponam.

3. B. Petrus Gambacurta, auctor ac fundator Eremitarum D. Hieronymi, obiit magna sanctitatis opinione Venetiis Anno 1380. auctore Morigea in Chronic. Ordin. D. Francisci.

4. B. Guido Gherardeschius, quando obiit, incertum; at corpus Pisas translatum anno 1459.

5. B. Hugo Fasiani Archiepiscopus Nicosiæ in Cypro, anno 1268. sepultus est in pago agri Pisani, cui nomen *Calci*.

6. B. Angelus Agnelli, discipulus D. Francisci, ab eodem in Angliam missus, anno 1219. Oxoniæ, monasterio erecto, obiit. Marcus Olysipponensis Chronic. Ordin. D. Francisci 1. part. libr. 6. cap. 31.

7. B. Antonius Tegrimi, D. Francisci etiam discipulus. Idem Marcus.

8. B. Andronicus Rocca, Franciscanæ familiæ. Eodem Marco Auctore.

9. B. Albertus, discipulus D. Francisci, ac comes in Angliam Agnelli. Idem Marcus.

10. B. Bonus, fundator Conventus D. Michaëlis in Burgo Pisis; monachos enim in eo collocavit templo, quod Marti olim sacrum, hodie antiquitatem insignem loquitur: ibidem sepultus anno 1070. Thomas de Minis Florentinus testatur in Catalogo Sanctorum Camaldulensium, ex Augustino libr. 2. cap. 9. part. 2. Histor. Camald.

11. B. Dominicus Vernagalli, Monachus Camaldulensis, anno 1219. in eodem loco sepultus. Iidem sunt auctores.

12. B. Bartholomæus Monachus Camaldulensis, anno 1220. Sepultus est in D. Fridiani æde Pisis. Eodem Augustino auctore.

13. B. Finis, Ord. D. Augustini. Incertum, quo anno.

14. B. Joannes, ejusdem Instituti.

15. B. Joannes Bonus, ejusdem Ordinis.

16. B. Joannes Pace, nobilissimo genere genitus, in Campo Sancto sepultus est Pisis.

17. B. Philippus Gambacurta, Ordinis B. Joannis Columbini.

18. B. Huguccius Sardus, fundator Cœnobii D. Catharinæ Pisarum, eo a D. Dominico missus, cujus erat discipulus.

19. B. Arigus, Ordin. Prædicatorum, ut testatur Historia Ordinis D. Dominici auctoribus variis, cui finem imposuit Ugolinus: ea autem MS. in ea Bibliotheca omnes sequentes Beatos commemorat.

20. B. Odimundus Masca, nobilissima gente, Ordin. Prædicator. anno 1250.

21. B. GERARDUS RAON, nobili familia, Ordin. Prædicator.
22. B. PROVINUS FABRI, nobili ortu, Ordin. Prædicator.
23. B. GUIDO CANNETTI, Ordin. Prædicat.
24. B. RAINERIUS GHERARDESCHIUS, Ord. ejusd.
25. B. LAMBERTUS GAMBASSIUS, Ord. Præd.
26. B. RAINERIUS PECCOLI, Ord. Præd.
27. B. NICOLAUS VICECOMES, Ord. Prædicat. anno 1274.
28. B. GERARDUS VERCHIONUS, nobilissimo sanguine, Ord. Prædicat. anno 1279.
29. B. ALBERTUS PULTA, nobili origine, Ordin. Prædicator. anno 1290.
30. B. BENEDICTUS PLUMBINENSIS, Ordin. Prædicator. anno 1286.
31. B. UGOLINUS CANNETTI, Ord. Præd. anno 1300.
32. B. JORDANUS A RIVALTO, Ord. Prædicat. floruit circa annum 1311. ut in eadem MS. Ugolini Historia habetur.
33. B. BARTHOLOMÆUS CIAFFI, Ord. Præd. anno 1340.
34. B. FRANCISCUS, Ordin. Prædicat. eodem anno.
35. B. DOMINICUS CAVALCA, Ord. Præd. anno 1342.
36. B. BARTHOLOMÆUS A S. CONCORDIO, Ordin. Prædicat.
37. B. FRANCISCUS CINQUINI, Ordin. Prædicat. anno 1348.
38. B. LEONARDUS ORLANDIUS, nobilissima origine genitus, Ord. Præd. anno 1348.
39. B. MICHAEL A VICO, nobilissima familia, Ordinis Prædicator. anno 1350.
40. B. NICOLAUS TINTI, Ordin. Prædic. anno 1378.
41. B. CERBONIUS CAMPYLIUS, Ordin. Prædicat. anno 1380.
42. B. GUILIELMUS CASTILLIONI, nobilissimo stemmate, Ordin. Prædicat. anno 1388.
43. B. THOMAS AJUTAMECHRISTE, nobilitate præcipua, Ordin. Prædicat. eodem anno.
44. B. LAURENTIUS DE NOBILIBUS de Ripa Fracta, Ord. Præd. sepultus est Pistorii.

Feminarum virtus, virili haudquaquam inferior, dedit has illi sexui exemplum singulare, & sunt:

45. B. BONA, obiit anno 1208. sepulta in æde D. Martini Pisis.
46. B. UBALDESCA, Ordin. D. Joanninæ anno 1206. sepulta Pisis ad Sancti Sepulchri.
47. B. GHERARDESCA, Monialis Camaldulensis, anno 1206. Thomas de Minis in Catalogo Sanctorum & Beatorum Ord. Camaldul.
48. B. CLARA GAMBACURTA, filia Petri Gambacurtæ, tyranni Pisarum, sepulta in D. Dominici, quem Conventum acta publica, ibidem asservata, in gratiam ipsius a patre tradunt extructum. Hæc mihi magna ex parte subministravit diligentissimus patriæ suæ encomiastes Reverendiss. Raphaël Roncionius, Archipresbyter Pisanus.

Post

Post Sanctos veniunt Sanctissimi Pontifices Romani, qui Pisis orti Ecclesiam universam feliciter administrarunt.

1. Eugenius III. D. Bernardi suasu ex Canonico & Vicedomino Pisanæ Ecclesiæ Monachus Clarævallensis, Abbas S. Zenonis Pisis, ac Anastasii ad aquas Salvias Romæ, Lucio II. mortuo, Pontifex Maximus est renuntiatus, cum extra Collegium ageret anno 1145. Sedit annos 8. menses 4. dies 22.

2. Rolandus Bandinellus, etsi gente & domo *Senensis* fuerit ex familia *Bandinella*, quæ postea *Paparona* dicta; tamen inter Pontifices Pisanos numerari potest, quia Canonicus Pisanæ Ecclesiæ, Romam ab Eugenio III. vocatus, Cancellarius Apostolicæ sedis, ac demum anno 1159. Pontifex creatus; & Alexander III. vocatus; laudabilem Christianæ causæ contra Fridericum Barbarussam navavit operam, sedemque Apostolicam asseruit.

3. Urbanus VI. non *Neapolitanus*, ut quidam volunt, sed revera Pisanus. Ciacconus in Pont. Vit. pag. 760. *Majoribus ac patre Pisanis* ortum tantummodo scribit. Is Gregorio II. successor anno 1378. Papa designatus, cum ante *Bartholomæus Prignanus* Cancellariam rexisset.

4. Nicolaus V. antea *Thomas Lucanus* appellatus, non fuit *Sergianensis*, aut *Sarzanensis*, ut plerique falso prodiderunt; sed ortu, ac majoribus, adeoque patre *Bartholomæo*, matre *Andreola* Pisanus. Uno eodemque anno *Episcopus Bononiensis, Cardinalis, ac Pontifex* factus, scilicet 1447. ut scribit Franciscus Joannettus cap. 186. Onufrius Panvinius clare vult, *Pisanum* esse. Alphonsus Ciacconus Biacensis subdubitat pag. 917. *Sunt, qui scribant, Thomam Pisis natum, Lucæ educatum, Bononiæ literas & bonas artes didicisse*. Sed hanc controversiam tollit vita ipsius MS. quæ penes me est ab auctore synchrono, qui eo parvulo patrem in exilium actum una cum liberis ad ditionem Lucensium transisse, ibique in oppido Sergiana fortunarum suarum sedem fixisse: tanti postea beneficii memoriam apud Nicolaum jam Pontificem mansisse, ut Episcopi sedem, Luna tum desolata, eo tranferret; quod & verissimum, & rei gestæ valde consentaneum. Sed verba auctoris, quem laudavi, Jannotii videlicet Manetti ex libr. 1. recitabo: *Thomas, cognomento Sarazanensis, qui postea Nicolaus V. dictus est, trecentesimo nonagesimo octavo supra millesimum Christianæ salutis anno, Pisis feliciter nascitur, quæ est urbs Etruriæ vetustissima, a Pelasgis, qui e media Græcia jampridem in Italiam venerant, ab initio condita; unde celebratum illud Maronis nostri hemistichium extat*, Alphææ ab origine Pisæ: *& præter vetustatem, qua etiam nunc plurimum celebratur, ipsa quoque cum situ loci, tum pulchritudine oppidi, ac regionis ubertate, atque maritima potestate quondam ita floruisse videtur, ut nulli civitatum Italicarum, pace cunctarum dixerim, quandoque secunda haberetur. Patre enim Bartholomæo, peregregio artium ac medicinæ professore, Pisano cive, de nobili quadam, ac generosa Parentucellorum progenie oriundo, ac matre Andreola Sarazanensi, non obscu-*

obscuro genere, Pisis, ut diximus, feliciter natus est; licet in quodam Liguriæ oppido, nomine Sarazana, conciperetur, proindeque, quia ibi conceptus, & quod Sarazanensi matre genitus, idcirco Thomas Sarazanensis vulgo ab omnibus cognominabatur. Pater quippe studio partium, ut fit, patria pulsus, Sarazanam in uxorium domicilium contenderat, ibi in exilio degens, bonis faustisque ominibus hunc puerulum genuit. A Petro namque propterea cognomine Gambacurta, quod ex vetusta illa & clara progenie Gambacurtorum familiæ originem traxerat, ob egregias quasdam, ac præcipuas virtutes suas, magnis cum honoribus, & ingentibus anniversariarum mercedum præmiis, in patriam allectus, ac revocatus est. Etenim Petrus ipse non multo post faustam commemorati pueri conceptionem, totum Pisanæ civitatis dominium sibi soli arrogaverat. Quo circa pater cum uxore prægnante prædicto anno Pisas reversus, paulo post hunc fortunatum filium, & felicem natum jucunde hilariterque suscepit, quem non abs re, sed potius opportune admodum, ut postea per ea, quæ subsecuta sunt, manifestissime apparuit, Thomam non immerito appellavit; hoc namque nomen Hebraice abyssum, ac geminum significat, & Græce Didimus nuncupatur, ut de Sancto Thoma Apostolo & Martyre in Evangelio legitur. In eodem libro paulo post, unde error irrepserit, his verbis testatur. *Septimo circiter ætatis suæ anno patrem amisit; unde mater ejus vidua cum hoc unico filio Sarazanam in patriam suam remeavit: ibi aliquandiu commorata, cum se se destitutam ab omnibus cerneret, alterum virum suscipere non injuria decrevit, ut sibi rectius & commodius ad educandum filium suum opitularetur; etenim mater vidua unicum filium parvulum, & tenellum unice diligebat. Itaque Thomam quendam Sarazanensem alterum virum, in conjugium accepit, atque hujusmodi, materna de susceptione novi viri opinio eam fefellit vehementer; etenim vir ille hunc puerulum, potius ut privignum, quam ut filium amabat, matre de bona filii interim educatione anxia ac sollicita.* Toto deinde illo libro, quam præclara suæ juventutis tyrocinia egerit, quam probe adolescentiam transegerit, in virtutis ac bonarum artium contemplatione, sigillatim exequitur. Libr. 2. quid gloriose ac feliciter, pieque in Pontificatu suo admiserit, non vulgariter prodit, & pleraque, quæ sunt adhuc Ecclesiasticis Scriptoribus ignota, commemorat. Libr. 3. ac ultimo *de præcipuo quodam, & admirabili testamento, quod pridie, quam moreretur, ab eo divinitus institutum* (verba sunt Jannotii) absolvit. Hæc ego diffusius forte, quam par erat, quod opinionem illam conceptam de patria ejus animis hominum evelli cupiam, Pisisque civem suum restitui, maxime cum veterum monimentorum callentissimus Carolus Sigonius libr. de Bononien. Episc. 4. pag. 185. eum constanter *Thomam Sarazanensem* vocet: nec quicquam de Pisis, vel saltem, ut in re ambigua decebat, addit.

Ad Ecclesiam Pisanam gradum facio, cujus honorata mentio apud Petrum Damiani libr. 1. Epist. 10. pag. 42. olimque eximius honor, sum-

ſummaque reverentia, *Cleri Piſani* Epiſtola habetur in Bibliotheca Sanctorum Patrum Tom. 9. Duo hic Concilia omnino celebrata: primum, anno 1409. exautoravit legitimum Paſtorem Gregorium XII. elegitque Alexandrum V. Pſeudopapam. S. Antoninus parte 3. Chronicor. tit. 22. §. 2. non *Concilium*, ſed potius *Conciliabulum* appellat. Alterum indictum anno 1511. ſed & illud in Concilio Lateranenſi Seſſ. 2. graviter reprehenditur.

Supereſt, ut hujus Eeclefiæ ſucceſsionem attingam, cujus Præſules ex Archiviis Piſanis, cum domus Civicæ, tum Archiepiſcopii collectos, apponam: qui primum *Epiſcopi* tantum, mox & *Archiepiſcopi* ab Urbano II. qui Legati Apoſtolici nati, & Primates Corſicæ, ſub quibus *Civitatenſis* in Tuſcia, *Ajacenſis*, vel *Adjacenſis* in Corſica, *Sagonenſis* ibidem, qui reſidet in oppido *Vicenſi*, aut *Calvenſi*, *Alerienſis* ibidem: erat & *Populonienſis* Epiſcopus, ſive *Populienſis* ſub Piſano; ſed ex Bullario Romano in Bulla Pii II. conſtat, illum eſſe *Senenſi* ſuffraganeum. Aubert. Miræus libr. 4. Notit. Epiſtopat. cap. 5.

Quando primum Epiſcopi hic ordinati, aut quis primum eum honorem geſſerit, nec Annales expediunt, nec in Archiviis actiſve privatis reperitur, niſi conjectura probabilis ſit, tam celebrem, tantique nominis civitatem ab ipſis Apoſtolorum temporibus ſtatim, cum Luca, ac Volaterris, Fæſuliſque Præſulem accepiſſe. Certe nullus reperitur ante annum 313. Piſanus Epiſcopus: qua tempeſtate Concilium celebratum a D. Miltiade Papa legitur, cui inter alios ſubſcripſit.

1. Gaudentius Pisarum Episcopus,

2. Anno 643. Beatus Alexander Piſanam Eccleſiam moderabatur, cum ex Ægypto in Italiam venit S. Peregrinus Rex Scotiæ, ut in Vita illius Sancti habetur, quæ MS. eſt apud Reverendiſſ. D. Raphaëlem Roncionum.

3. Anno 697. Concilio Romano ſubſcribit Maurianus Episcopus Pisensis.

4. Anno 743. Andreas ſedebat.

5. Anno 747. Joannes invenitur.

6. Anno 804. Joannes II. ut aliis in actis Archiepiſcopii reperitur.

7. Anno 830. Plato, ex iisdem Actis.

8. Anno 837. Biusgo. Longobardicum videtur nomen, & ea ætate ſub Longobardis maxima Tuſciæ pars erat.

9. Anno 845. Zenobius.

10. Anno 846. Joannes III. qui ſub Sergio II. coronationi Ludovici Imperatoris, Lotharii filii, interfuit. Anaſtaſius Bibliothecarius in Sergio II. pag. 251. qui Eccleſiæ Piſenſis Epiſcopum eum vocat, multoſque alios enumerat.

11. Anno 860. Plato II.

12. Anno 880. Joannes IV.

13. Anno 910. Ardingus.

14. Anno

14. Anno 911. THEODORICUS.

15. Anno 917. TURICHIUS.

16. Anno 918. VOLSGHDIUS. Et hoc nomen Germanicam ſapit originem.

17. Anno 920. VOLFERIUS.

18. Anno eodem ATTUTRONUS.

19. Anno 924. AZZO.

20. Anno 925. JOANNES V.

21. Anno 926. HENRICUS.

22. ANNO 930. ZENOBIUS II.

23. Anno 940. GRIMOALDUS.

24. Anno 986. ALBERIGUS.

25. Anno 991. RAIMBERTUS.

26. Anno 1005. PETRUS.

27. Anno 1008. GUIDO.

28. Anno 1013. LAMBERTUS. Hic anno ſalutis 1010. cum Cardinale Oſtienſi populum Piſanum ad juſta & pia arma in Muſactum Regem Sardiniæ infidelem capienda concitavit, & eventum res feliciſſimum habuit; quippe & inſula vi armorum ſunt Piſani potiti, & Regem in fugam compulerunt, præda Genuenſibus ultro conceſſa. Joan. Baptiſta Pigna libr. 3. de Princip. Ateſtin. pag. 229. Raphaël Volateran. libr. 5. pag. 125. & alii Piſani Annales.

29. Anno 1015. GUIDO II. ex nobiliſſima Piſana familia Upezzingorum.

30. Anno 1031. AZZO II.

31. Anno 1050. OPIZO.

32. Anno 1063. GUIDO III. Papienſis, cujus mentio in Metropolitanæ ædis frontiſpicio.

32. Anno 1078. LANDOLFUS, ad quem D. Gregorii Papæ extant epiſtolæ.

34. Anno 1086. GHERARDUS PISANUS ſedebat. Agnelli Annales MSS.

35. Anno 1092. ADIMBERTUS ab Urbano II. poſt legationem Hiſpanicam cum laude obitam, primus Eccleſiæ Piſanæ Archiepiſcopus. Epiſtolæ Synodales: ac mox ob fidelem bello ſacro Chriſti cauſæ navatam operam, primus Latinorum *Patriarcha Hieroſolymitanus* renuntiatus. Guilielm. Tyrius libr. 9. Hiſtor. Hieroſolymit. cap. 15. ubi eum Daimbertum vocat: & conſtanter libr. 10. cap. 4. qui honor in illum opera præcipue *Boemundi* collatus fuerat, ad quem auxiliaturi venerant Piſani. Fulcherius Carnotenſis in Geſt. peregrinor. Francor pag. 416. ubi eum *Daibertum* nominat. Injurius eſt Albertus, Aquenſis Eccleſiæ Canonicus, qui libr. 7. Hiſtor. Hieroſolym. cap. 7. *Dagobertum* (ita illum vocat) *Piſanum Epiſcopum*, ſcribit *fautoribus Baldovino, ac Boemundo, pecuniæ largitione ad Patriarchatus dignitatem provectum*. Quæ habentur totidem verbis in Hieroſolymitano Chronico libr. 7.

cap.

cap. 7. Idem tamen Chronici auctor impensius pietatem *Dagoberti* ejusdem, ac eloquentiam in suis adhortandis laudat libr. 6. cap. 56. Religiosius, & simplicius Marinus Sanutus Torsellus a Rivoalto, Venetus, parte 6. libr. 3. Secretor. Fidel. Cruc. cap. 3. *Tunc Daybertus* (sic ab eo appellatur) *Pisanus Archiepiscopus eligitur, & in sede locatur, cum usque ad illa tempora Patriarchalis vacaßet Ecclesia.* Hic sede sua dejectus, ad Papam conquesturus Romam concessit, regrediensque cum literis Pontificis, ei per omnia faventis, Messanæ in Sicilia obiit, Vir gentis & suo nomine extollendus. Guil. Tyr. libr. 11. cap. 4. sed seriem aliorum prosequor.

36. Anno 1115. Petrus. Annales MSS. Agnelli.

37. Anno 1122. Azzo III.

38. Anno 1125. Rogerus Pisanus.

39. Anno 1136. Ubertus de Ratta Lanfrancus, ab Innocentio II. Archiepiscopus Pisarum creatus, ac per Italiam Legatus Apostolicus: ab Anacleti II. schismate vexatus, Italiam reliquit, & Casinensi Ordini aliquot Pisana Monasteria donavit. Petrus Pisanus libr. 4. cap. 99. Pandulphus Pisanus putat, eum Cardinalem a Callisto II. creatum; sed verius est ab Honorio II.

40. Anno 1140. Balduinus, Monachus Cisterciensis, ac D. Bernardi discipulus, ut ipse meminit Epist. 136. & Epist. 144. *Quem Ecclesia vocavit ad aliud officium, & aliam dignitatem;* nam illius Ordinis primus ille Cardinalis. *Magnum Ecclesiæ lumen*, vocat Alamannus Monachus Claraevallensis, & Episcopus Altisiodorensis in vita D. Bernardi. Ejusdem meminit Chronicum Casinense libr. 4. cap. 119.

41. Anno 1166. Villanus Villanius, Pisanus domo. Ad hunc, ut opinor, scribit Alexander III. cap. 3. de *Conversione conjugatorum;* licet in Epigraphe illius capitis legatur, *Episcopo Pisano:* & existimo erratum esse, & mendum librarii, qui Episcopi nomen, pro Archiepiscopi posuerit; nam certo certius est, ab Urbano II. Archiepiscopatum erectum; qui ergo fieri potuerit, ut esset Episcopus tempore Alexandri III. qui anno 1159. coronatus est? Ad eundem est epistola ejusdem Papæ in Bullario Romano.

42. Anno 1171. Benincasa Benincasi Pisanus. Ad hunc Urbanus III. scribit cap. 12. *De jure jurando.* cap. 8. *De Temporib. Ordination. & qualit. ordinandor.* Et cap. 11. de *Desponsat. impuber.* Neque enim ad eum hæc dirigi potuerunt, cum Urbanus III. creatus esset anno 1185. Ad eundem sunt literæ Innocentii III. in Decreto item Gregoriano cap. 9. de *Arbitris*, & cap. 12. de *Foro competenti*. Et cap. 20. de *Jurejurando*, & cap. 17. de *Præscriptionibus*, & rursus cap. 17. *De Regularibus & transeuntibus ad Religionem*. Denique cap. 13. de *Conversione conjugatorum*.

43. Anno 1206. Ubaldus Lanfrancus, nobilissima familia Pisanus, exercitum conscripsit, & duxit in Terram Sanctam, magna pieta-

tis & religionis æſtimatione. Annales Agnelli MSS. & Volaterranus libr. 5. pag. 126.

44. Anno 1215. LOTHARIUS.

45. Anno 1216. ALEPRANDINUS. Ad eum eſt reſcriptum Honorii III. qui eodem anno Pontifex fuit creatus. Extat cap. 43. *De Sentent. Excommunicat.* in Decreto Gregoriano, ubi ſic: *Gravem Venerabilis F. N. Piſani Archiepiſcopi recepimus queſtionem*. De alio non poteſt intelligi.

46. Anno 1245. VITALIS MARZIUS, Piſanus, cujus in Archiepiſcopio eſt teſtamentum.

47. Anno 1274. FEDERICUS VICECOMES, Piſanus.

48. Anno 1296. ROGERUS UBALDINIUS. In Chronic. Piſan. & Agnellus MS.

49. Anno 1299. THEODORICUS II. Archivium Capituli Canonicorum Piſanorum.

50. Anno 1323. FR. JOANNES VI. Ordin. Prædic. Magiſter General.

51. Anno 1324. FR. ODDO SALA, Piſanus, Ordin. Prædicator.

52. Anno 1340. FR. SIMON SALTARELLIUS Florentin. Ordin. Prædic.

53. MARCUS RONCIONIUS, a Capitulo electus.

54. Anno 1348. DINUS, ex Comitibus Radicofani, nobiliſsima gente.

55. Anno 1360. JOANNES VII. SCHARLATTI, Piſanus.

56. Anno 1361. FRANCISCUS PUCCIUS, Piſanus, cujus eſt in Archiepiſcopio electio.

57. Anno 1371. FRANCISCUS II. PRÆGNANUS, ſeu MARICOTTUS DE VICO, Piſanus, ab Urbano VI. Cardinalis creatus, Epiſcopus Præneſtinus, ac S. R. E. Cancellarius. Piſis in Metropolitana ſepultus. Plura de eo Alphonſus Ciacconus pag. 768.

58. Anno 1382. BERNARDUS MALESPINI, etiam in Eccleſia Archie-

59. Anno 1390. LOTTUS GAMBACURTA, Piſanus.

piſcopali ſepultus.

60. Anno 1400. JOANNES VIII. Pontremulenſis, cognomine *Gabriellius*.

61. Anno 1406. LUDOVICUS.

62. Anno 1412. ALAMANNUS ADIMARUS, Florentinus, cum apud Regem Francorum nuntius eſſet, Cardinalis abſens a Joanne XXII. creatus, cum antea fuiſſet Archiepiſcopus Tarentinus. Vir gravis, prudens, & diſertus.

63. Anno 1417. PETRUS RICCIUS Florentinus, ſepultus in Eccleſia Cathedrali.

64. Anno 1418. JACOBUS OBIZIUS Lucenſis. Franciſc. Sanſovinus in Elogio familiæ *Obiziæ*, & Agnelli Annales MSS.

65. Anno 1460. JULIANUS RICCIUS Florentinus, qui quadraginta duos annos vixit Archiepiſcopus, ſepultus in Metropoli.

66. An-

66. Anno 1477. PHILIPPUS MEDICEUS Florentinus.

67. Anno 1479. FRANCISCUS SALVIATUS Florentinus. Hic, cum conjuraſſet in Mediceorum perniciem, adeoque Julianum Medicen perduelles in templo tempore ſacri interfeciſſent, Laurentiuſque alter frater in veſtiarium ſe recepiſſet, e feneſtra Palatii ſuſpenſus fuit, quam mortem, ut tanto viro indignam, diu ante Aſtrologi prædixerant, ac ille fatum ſuum riſerat. Simon Majolus Dieb. Canicul. Colloq. 1. ad finem, ac Hiſtorici Florentini.

68. Anno eodem RAPHAËL RIARIUS, cognomento GALEOTTUS Savonenſis Ligur, Epiſcopus Imolenſis, Legatus in Hungariam, Archiepiſcopus Conſentienſis, Salernitanus, ac a Sixto IV. Cardinalis creatus.

69. Anno 1511. CÆSAR RIARIUS.

70. Anno 1560. ONUFRIUS BARTOLINIUS, Florentinus.

71. Anno 1561. SCIPIO REBIBA, Siculus, a Paulo IV. Cardinalis factus, ac Epiſcopus in Apulia Trojanus, Patriarcha Conſtantinopolis, obiit Romæ ætatis anno 73. Sepultus in Monte Quirinali ad D. Silveſtri.

72. Anno 1561. D. JOANNES IX. MEDICEUS, Coſmi Magni Etruriæ Ducis I. ex Heleonora de Toleto Hiſpaniæ filius, decimum ſeptimum ætatis annum agens, ob eximiam indolem, Cardinalis renuntiatus, a Guidone Aſcanio Sfortia, & Ludovico Lotharingo Cardinalibus, Florentiam miſſis, galerum excepit, Piſanus Archiepiſcopus deſtinatus, regimine rei Eccleſiaſticæ Raguſino Archiepiſcopo commiſſo, immatura morte Piſis extinguitur anno 1562. 12. Dicembr. Unaque cum Garſia fratre ſepultus.

73. Anno 1562. ANGELUS NICCOLINUS Florentinus, Legatus Coſmi Magni Etruriæ Ducis ad Carolum V. & Paulum III. Senarum Gubernator: mox, uxore defuncta, Archiepiſcopus Piſanus: demum a Pio IV. in Cardinalium collegium adſcitus, Piſis obiit, ætatis anno 66. ſalutis 1567. & Florentiam tranſlatus, majorum ſepulchro conditur.

74. Anno 1573. JOANNES RICCIUS Politianus, Legationibus ad Carolum Gallorum Regem, Carolum V. Aug. perfunctus, in Hiſpaniam nuntius miſſus, Julii III. Theſaurarius, Archiepiſcopus Sipontinus, Cluſinæ Eccleſiæ Præpoſitus, ab eodem Julio Cardinalis creatus, a Pio IV. obtinuit patriæ ſuæ Epiſcopatus honorem, primuſque illum adminiſtravit, Collegium Piſis juventuti Politianæ erexit, atque ut patriam ſuam undequaque excoleret, ducenta quinquaginta millia aureorum ædificiis extruendis impendit, vir pius, doctus, & liberalis.

75. Anno 1575. PETRUS JACOBUS BORBONIUS A MONTE.

76. Anno 1576. ANTONIUS ANTINORIUS, Florentinus.

77. Anno 1580. BARTHOLOMÆUS JUNIUS, Florentinus.

78. Anno 1583. MATTHÆUS RINUCCINIUS, Florentinus.

79. Anno 1607. CAROLUS ANTONIUS PUTEUS, Inſuber.

80. Anno 1612. Sallustius Tarusius. Politianus.

81. Sedet nunc Franciscus Boncianus, vir patricia Florentiæ familia, morum ſuavitate, ac in literatos mira animi propenſione, doctrinaque non vulgari, ſuppellectili libraria notæ melioris, ſumptu immenſo undique in ſtudioſorum, non ſui tantum compendium, comparata, legationibus inſuper Gallicis cum laude perfunctus (1).

Cardinales plerique Piſas ſuas illuſtrarunt, quorum, ut potero, nomenclaturam edam.

1. Numerianus, tit. S. Marci Evangeliſtæ, a Leone I. creatus anno 440. Jacobus Corellius MS. libro de Cardinalibus.

2. Jovius, tit. S. Martini in Monte, creatus a D. Pelagio I. anno 556. Ibidem Corellius, & Annales Piſani.

3. Fontinus tit. S. Nicolai in Carcere Tulliano, creatus a Conſtantino I. anno 707. Idem Corellius ibidem loci.

4. Hugo Caprosia, a Paſchali II. creatus, nobile patribus Carthuſianis cœnobium erexit anno 1100.

5. Petrus Vicecomes, tit. S. Suſannæ, eodem tempore.

6. Hugo Vicecomes, tit. Baſilicæ duodecim Apoſtolorum. Difficillimo Eccleſiæ tempore Beneventum, a Paſchali II. ſibi commiſſum, egregie contra Imperatorem propugnavit: Gelaſius II. eandem provinciam ei confirmavit: a Calliſto II. ad Rogerium, Siciliæ Comitem, Legatus.

7. Chrysogonus Malcondinorus, tit. S. Nicolai in Carcere Tulliano, eodem tempore.

8. Petrus Gherardescus ex Comitibus Donoratici de Natalico. Hic creatus a Paſchali II. anno 1100. in Schiſmate contra Innocentium II. Anacleto adhæſit, eoque extincto, Victorem III. Antipapam ſecutus eſt; quo tamen relicto, ad ſaniorem mentem rediit, parteſque Innocentii II. ſibi ſequendas propoſuit.

9. Buozo Buozi, invenitur in Annalibus Piſanis Cardinalis anno 1115. ſed ſine titulo.

10. Ubertus de Ratta Anfrancus, forte Lanfrancus, ab Honorio II. anno 1125. creatus tit. S. Clementis. Vide in Archiepiſcopis Piſanis.

11. Petrus Gualandius, Monachus Caſinenſis, ab Anacleto pſeudopapa Cardinalis factus, tit. S. Euſebii, anno 1137. quo defuncto ad Innocentium II. rediit, confirmatuſque ab eo eſt.

12. Robertus, ab eodem Innocentio II. creatus.

13. Petrus Gherardescus, ab eodem.

14. Joannes Moriconus, ſive de Morcone, Archidiaconus Tyri, poſtea tit. SS. Silveſtri & Martini ab Eugenio III. creatus, anno 1150.

15. Henricus Moricottus, Monachus Ciſtercienſis, tit. SS. Nerei & Achillei. Ab eodem.

26. Ber-

(1) Series hæc Præſulum Piſanorum diſcrepat ab ea, quam adfert Ferdin. Ughellius *Italiæ Sacræ* tom. 3. tum in annis, tum in numero, ac nominibus Præſulum.

16. Bernardus Fredonius, tit. SS. Cosmi, & Damiani eodem anno.

17. Guido Moricosus, de Vico, tit. SS. Laurentii & Damasi. Hunc alii ab Innocentio II. creatum volunt, alii ab Eugenio III. sed forte ab illo creatus titulum priorem mutavit, ut videretur, de novo in illustrissimum Collegium adscitus.

18. Gualfredus de Nobilibus a Ripafracta, ab Eugenio III. anno 1156. creatus.

19. Ridolfus Nigellus, anno 1184. a Lucio III. creatus sub titulo S. Georgii in Velabro, postea a Clemente III. titulum S. Cæciliæ accepit: sub Cœlestino III. Legatus Apostolicus in Siciliam missus, *magnæ honestatis, literaturæ, ac religionis*. Robertus Abbas, qui Chronicon Sigiberti supplevit.

20. Rolandus Rhedonensis, Monachus Cisterciensis, tit. SS. Cosmæ & Damiani, anno 1150. ab Eugenio III. adscitus.

21. Mag. Gratianus, ab Alexandro III. anno 1178. tit. SS. Cosmæ & Damiani creatus, Procellarius Apostolicus sub Innocentio III. obiit.

22. Mag. Pandulphus Mascha, tit. Basilicæ SS. Duodecim Apostolorum, a Lucio III. anno 1182. creatus, a Cœlestino III. sub annum 1196. Genuam missus, ad pacem inter Pisanos & Genuenses componendam, ac biennio post legatus Apostolicus in Tusciam. Registrum Innocentii III. cujus anno 1. obiit. Bullæ Ecclesiæ Vercellensis Lucii III. Annales Pisani. Hic grave & serium edidit opus de Vitis Pontificum.

23. Jacobus Columna, licet domo Romanus, tamen, quia Pisanæ Ecclesiæ Archidiaconus, inter Pisanos Cardinales ponetur, creatus a Nicolao III. anno 1278. a Bonifacio VIII. Cardinalatu dejectus, diu apud familiarem quendam Perusiæ delituit; sed a Benedicto II. expiatus, ac Philippo Rege Francorum Lugduni præsente, dignitati a Clemente V. restitutus est anno 1305. Causas legitimas excommunicationis probat Bonifacius VIII. libr. 6. Decretal. tit. de Schismaticis.

24. Franciscus Maricottus, ab Urbano VI. cui affinis erat, creatus. Archiepiscopus Pisanus. Vide in serie Episcoporum Pisanorum, anno 1371.

25. Marcellus Lantes, ortu quidem Pisanus, ex nobilissima ac primaria familia, creatus a Paulo V. Vivit, dum hæc scribo (1).

Jam ad Viros Illustres accingor, qui vel Sanctimonia vitæ, vel Scriptorum gloria, vel rei militaris peritia, se, patriamque suam nobilitarunt.

1. Peregrinus Philosophus, cujus documenta insignia apud A. Gell. libr. 12. cap. 11. Pisis natus, Lucianus. Hic se anno 2. Olympiadis 236. hoc est post salutem partam anno 168. se cremavit. Philostrat. libr. 2. de Vit. Sophist.

2. Petrus Pisanus Diaconus, *quem Carolus Magnus in discenda Gram-*

(1) Nonnulla adest varietas in serie Cardinalium Pisanorum inter Dempsterum, & Scriptores Historiæ Pontificiæ, ut videre est apud Ciaconium, atque Oldoinum.

Grammatica ſenem audivit, in ceteris diſciplinis Albinum, ſive Alcuinum Scotum, ait Abbas Urſpergenſis in Chronico, ubi de rebus Caroli Magni.

3. ROMANUS DE UPPEZZINGHIS, Dominus *Calcinaræ*, oppidi ad Eram fluvium, Archiepiſcopus Ravennas, anno 879. Hieron. Rubeus Hiſt. Ravenn. libr. 5.

4. MARCUS RONCIONIUS, *ſanguine nobilis, moribus longe nobilior, ad D. Catharinæ Piſis Ordinis D. Dominici Religioſus, Lector, ac Prior, Definitor Capituli Generalis, Vicarius Provinciæ, Prædicator Generalis; poſtulatus a Capitulo in Archiepiſcopum Piſanum, ſed ab alio præventus, Urbinatium Epiſcopus creatus a Clemente VI. circa annum* 1246. *dum Roma rediret, naufragio periit*. Hæc fere verbatim Chronicon MS. ad D. Catharinæ Piſis, cujus auctores ſunt Dominicus Peccholi, Bartholomæus a S. Concordio, ac deinde ultimam manum ei impoſuit Ugolinus Junior: hæc excerpta ſunt ex folio 24. pag. 2.

5. ROBERTUS STATERA, Epiſcopus Albienſis in Gallia, anno 1319. & 1330.

6. ROBERTUS LANFRANCUS, Epiſcopus Bobienſis, ſedebat anno 1374.

7. ROBERTUS TIGNOSIUS, Epiſcopus Uſellenſis in Sardinia, anno 1337.

8. FRIDERICUS SARDIUS, Epiſcopus S. Juſtinæ in Sardinia, Ord. Prædicat. anno 1316.

9. ODDO SALA, Ordin. Prædicator. Epiſcopus Albienſis.

10. POLANUS, Archiepiſcopus Arboreæ, & Piſarum, Patriarcha Alexandriæ. Obiit anno 1324.

11. ROBERTUS DAL DRAGO. Ordin. Prædicat. Epiſcopus Uſellenſis in Sardinia, anno 1320.

12. FATIO GHERARDESCHIUS, Ordin. Prædicat. Epiſcopus Turonenſis, anno 1333.

13. JACOBUS COCCHIUS, Ord. Prædic. Epiſcopus S. Juſtinæ in Sardinia 1339.

14. FRANCISCUS CINQUINI, Ord. Prædicator. Epiſcopus Taurusii, anno 1348.

15. NICOLAUS SAMMARTINUS, Epiſcopus Recanatæ, ac poſt Maceratæ, Ord. Prædicator.

16. JACOBUS GUALTEROTTUS LANFRANCUS, Dominicanus, Archiepiſcopus in Turribus Sardiniæ. Ita præferunt vetera monimenta, & acta publica Piſis; fuit ergo Archiepiſcopus Turritanus.

17. GUIDO LAMBARDUS, ejuſdem familiæ Monachus, in Græcia Epiſcopus.

18. JACOBUS DEL FORNAJO. Dominicanus, Archiepiſcopus Thebanus anno 1409.

19. ANDREAS BUONCONTI. Sub Urbano VI. titularis alicubi Epiſcopus,

copus, Dominicanus. Horum omnium eſt mentio apud D. Catharinæ Piſis in Chronico, quod inibi MS. aſſervatur.

20. Origenes Orlandius, Epiſcopus Alerienſis in Corſica: crebra ejus in Annalibus Piſanis mentio extat, anno 1328.

21. Gherardus Orlandius, in eodem Epiſcopatu ſucceſſor, anno 1329. Annales Piſani.

22. Zacharias Palmerius, Epiſcopus Chalcedonenſis, vivebat anno 1506. Annales Piſani.

23. Baldovinus Baldovini. Epiſcopus Averſanus, interfuit Concilio Tridentino.

24. Julius Gallettus, Epiſcopus Alexanus, eidem Concilio interfuit.

25. Jacobus Gallettus, Julio in Epiſcopatu ſucceſſit.

26. Odoardus Gualandius, Epiſcopus Ceſenas, non ita pridem vivebat, anno 1591.

27. Camillus Gualandius, patruo Odoardo in Epiſcopatu ſucceſſor.

28. Gabriel Maria Cesanus, Epiſcopus Salutienſis.

29. Hieronymus Vecchianius, Epiſcopus Vulturiacenſis, vivebat anno 1565.

30. Joannes Boldronius, Ord. D. Auguſtini, Epiſcopus Signiæ, anno 1335. Archivium Fratrum Auguſtinianorum ad D. Nicolai Piſis.

31. Augustinus Lanfrancus, Epiſcopus Foſſombronæ, vivebat anno 1344. Acta familiæ Roncioniæ apud Jacobum Roncionium.

32. Franciscus Lantes, Epiſcopus Lunenſis, in cujus gratiam Piſani literas ad Legatum ſuum Jacobum Appianum dederunt, ut res ejus apud Ducem Mediolanenſem promoveret, anno 1386. Annales Piſani.

33. Jacobus Villanius Gaetani, Epiſcopus Piſtorienſis, anno 1263. Vide ſeriem illorum.

34. Hermannus, ex familia Episcoporum, Piſtorienſis Antiſtes ab anno 1303. uſque ad annum 1325. dixi in nomenclatura Epiſcoporum Piſtorienſium, quam reperies infra hoc libr. cap. 13.

35. Daimbertus, ſive, ut alii volunt, Dagobertus, primus Latinorum Patriarcha Hieroſolymitanus, ut in ſerie Piſanorum Antiſtitum ſupra hoc capite ex variis eſt oſtenſum.

36. Franciscus a S. Simone. Anton. Poſſevin. Apparatu ſacro pag. 507.

37. Albertus, Pisanus cognomento, ſed & Etruscus. Idem pag. 34.

38. Bartholomæus Albicii. Triginta volumina reliquit anno 1380. Idem pag. 182.

39. Bartholomæus, cognomento Pisanus, ut docet Trithemius Abbas, anno 1388. Idem pag. 184. & alii meminerunt, in his Fantius Campanus MS.

40. Bar-

40. Bartholommæus Spinæus. Idem pag. 184. Fanutius Campanus MS. libr. 5.

41. Hugo Etereanus, Idem Possevin. pag. 62.

42. Rainerius, aut Reinherus, sive, ut alii volunt, Ragnerius. Ordin. Prædicator. ex familia Granchia, Generalis Ordinis sui, *reconditæ doctrinæ, gravis eloquentiæ, & magnæ scientiæ*, ait Fanutius Campanus MS. libr. 5. Egregium opus scripsit, quod *Summam Pisanellam*, nomine non addito, vocavit. Bibliotheca Mundi. Claruit, ut vult Trithemius, anno 1300. Est & opus MS. apud me, *Prælia Tuscorum* octo libris comprehensum, cujus est principium.

Urbs mea, te memorem faciat Romana vetustas,
Quæ regitur junctis animis, dum captat honores,
Et dum per varios manet inconsulta ruitque,
Mentibus unitis agnoscet Roma triumphos.

43. Franciscus Tigrimus, cujus *opera magni sunt momenti*, ait Jacobus Bergomas in supplemento Chronicor. ad annum 1350. *Bartoli præceptor, eminentissimæ scientiæ, ac sanctæ vitæ*. Fanutius Campanus MS. libr. 5. ut testatur Baldus non uno loco. Reliquit librum, quo *utriusque Juris contradictiones conciliavit*. Bibliotheca Mundi, & libr. 3. Conciliorum.

44. Bulgarus, ex nobilissima *Vecchianorum* familia, anno 1199. *Clarus Legum glossator antiquus*, ut Bartolus docet, in l. *Hac consultissima*. C. qui test. fac. poss. tanta eloquentia, ut *os aureum* diceretur, cum esset Imperatoris Bononiæ Vicarius. Scripsit Tomum unum *Consiliorum*, ac librum *de summa potestate Papæ*. Bibliotheca Mundi.

45. Matthias Palmerius, Pisanus, Chronicon D. Hieronymi, quod Matthæus Palmerius ab anno 449. ad annum 1445. deduxerat; inde ad annum 1481. continuavit. Aubert. Miræus in Chronico.

46. Laurentius, cognomento *Pisanus*, anno 1054. *Carmine heroico hortatus est Pisanos, ad bellum Genuensibus inferendum*, ait Laurentius Bonincontrius Sanminiatensis MS. in Bibliotheca Vaticana. In eo opere Lucam & Volaterras Pisanorum Colonias facit: nescio, an vere. Principium operis est.

O satis a Cadmo felix Antonia patre.

47. Laurentius alter Tericolus, Canonicus Pisanus, sub annum 1464. Scripsit *Dialogos* eleganti Stylo *de Amore*, ac *Enchiridion*, quæ MSS. asservantur apud Reverendiss. Raphaëlem Roncionium, Archipresbyterum Pisanum.

Ex Indice Cypriani Pagnii hi sunt Juris scientia clari adnotandi.

48. Franciscus Bartolottius.

49. Franciscus Damiani.

50. Jacobus Famigliæ.

51. Jacobus Furnajus.

52. Jacobus Vannius.

53. Pe-

53. PETRUS D' ALBIZIUS.

Familias ſingulas recenſere, nimis foret moleſtum. Quid? quod ultimo excidio, dum poſt bellum annorum ſeptemdecim, incredibili fortitudine, ac majoribus animis cum Florentinis geſtum, nobiliores pleræque familiæ aliæ ſeceſſerunt, ac maxime Panormum in Sicilia, ideo ſelectiores ex unaquaque viros ſeligam, qui tantæ civitatis honoratam memoriam ad poſteros tranſmittere poterunt: idque ex opere Reverendiſs. D. Raphaëlis Roncionii, Archipresbyteri Piſani, viri humanitate ac literatura commendatiſſimi, ſi quis alius hoc noſtro ævo.

54. BETTUS GALGANUS, Orator ad Regem Aragoniæ deſtinatus, ad pacem novam ineundam, cum aliis Piſanis, anno 1310.

55. JACOBUS UGOLINI, ſubſidio miſſus Piſtorienſibus, a Caſtrutio Caſtracano obſeſſis, qui Lucæ Dux, ac Ludovici Bavari Præfectus anno 1329.

56. BETTUS alter, Legatus ad Robertum Neapolitanum Regem, anno 1330.

57. JOANNES FRANCISCUS, Orator miſſus ad Luchinum & Joannem Vicecomitem, Mediolani Principem, pro pace componenda anno 1348.

58. CECCUS BINDI, unus ex Præfectis Lucæ, datis a Piſanis, anno 1364.

59. PHILIPPUS, Dux triremium, *Columbanum* pyratam, mare Tyrrhenum infeſtantem, repreſſit, anno 1372.

60. COLUS MARIANI, Caſtrorum Præfectus plena auctoritate, anno 1499.

Hi omnes ex nobiliſſima familia AGLIATA, ex Annalibus Piſanis, & Archivio ejusdem civitatis ſunt deprompti, ut & ſequentes.

61. MARIANUS ANTONII AUGUSTINUS, ex familia Auguſtinia, honeſta quidem illa & potente, bello Florentino ultimo Turri ac Portæ *Parlaſciæ*, ſive Lucenſi Præpoſitus, anno 1497.

62. JACOBUS LAURENTII ANCROJUS, Orator ad Lucenſes deſtinatus, anno 1503.

63. HENRICUS ex nobiliſsima ANGELORUM familia, Legatus Genuam pleno Piſani Senatus conſenſu, anno 1341. ac Romam, anno 1348.

64. LITTUS, ex familia APPIANA, Caſtri Montis Calvuli Præfectus, anno 1330.

65. MAXIMUS, ex familia AQUILANA, Medicinæ diu in Belgio profeſſor, mox in Indicam expeditionem Regis Catholici profectus, anno 1579.

66. BARNABAS, ex nobiliſsima BALDOVINIA gente, Caſcinæ Præfectus, anno 1497.

67. DOMINICUS, ex familia BERNARDA, Buriani Caſtri Rector, anno 1350.

68. JOANNES PAULI, ex familia BERZIGHELLIA, Antianus anno 1298.

ut est in Archivio Pisano libro rubro, cui titulus: *Chronica Antianorum Pisanorum*, pag. 5. plures ex eadem gente ibi.

69. SIMON GASPARIS, ex familia BIZZARRIA, Cascinæ arcis Præfectus, anno 1496.

70. TINETUS BERNARDI, ex nobilissima familia BOCCHIORUM, Judex Appellationum anno 1165. ut est in Annalibus Pisanis.

71. BARTHOLOMÆUS SIMONIS, ex nobilissima familia BORGORUM, Consul Pisanus anno 1241.

72. FRANCISCUS ex familia BOTTICELLORUM, Quæstor Castrensis anno 1364.

73. BANDUCCIUS, ex nobilissima familia BUONCONTIORUM, Legatus ad Genuenses, anno 1299.

74. UGOLINUS J. C. Legatus ad Azzonem Vicecomitem, Mediolani Ducem, anno 1324.

75. NINUS, ex nobilissima familia BUONVANNORUM, Castri Donoratici Præpositus, anno 1235.

76. VANNIUS, ex familia CAMPIA, Consulum maris unus, anno 1350.

77. OPIZUS ex eadem familia, ditionum Pisanarum in Sardinia Præfectus, anno 1355.

78. JACOBUS, ex eadem familia, Legatus ad Venetos & Patavinos, anno 1369.

79. SALIMBENUS, ex familia CAMPIGLIA, turmæ ductor in eo exercitu, qui contra obsessos Pistorienses est missus, anno 1329.

80. CEUS, ex familia CEPANNOLIA, Rotajæ Castri Præfectus, anno 1325.

81. BUISUS PETRI, ex nobilissima familia CASAPIERA, Consul Justitiæ, anno 1190.

82. PETRUS, RAINERIUS, GANUS triremium duces in acie ad Meloriam, anno 1284.

83. ANDREAS A STATERA dictus, ex eadem gente, Legatus ad Regem Tunetum, anno 1301.

84, CACCIABESTIA, ex nobilissima familia CASTELLI ANSELMI, Doctor Juris celeberrimus, magnum patriæ suæ lumen, anno 1242.

85. LABORATOR, PERSAVALLUS, UGOLINUS, & LAMBERTUS fratres claruerunt, anno 1249.

86. GERARDUS, ex eadem familia, Ord. D. Francisci, Prior S. Martini in Chinsica (regio urbis erat) & fundator Præposituræ Pontaderæ, ut patet ex actis apud Monachos D. Martini, anno 1271.

87. LAMBERTUS, ex eadem familia, Ord. D. Augustini, S. Thelogiæ Doctor, anno 1273. Acta MSS. apud Monachos S. Silvestri, Pisis.

88. PUCCIUS, ex nobilissima familia CASCINA, Turri Fossæ Arni Præpositus, anno 1330.

89. BUONAGIUNTA, ex eadem familia, Legum Doctor, ac Canonicus

cus Metropolitanæ Pisanæ, anno 1215. ut in Archivio Capituli Pisani est.

90. Franciscus, ex nobilissima familia Catignania, Legatus ad Regem Galliæ, anno 1496.

91. Tanellus, ex nobilissima familia Ceulorum, arci Tojanæ Præpositus, anno 1348.

92. Buonaccursus Benevenuti, ex familia Ciampolia, Legatus ad Florentinos, anno 1370.

93. Michael Jacobi, ex familia Chiostra, Legatus ad Florentinos anno 1427.

94. Bartholomæus, ex familia Cinia, Arci Tojanæ Præpositus, anno 1360.

95. Renatus, ex familia Compagnia, Arci Ripæ Fractæ Præpositus, anno 1323.

96. Rainerius, ex nobilissima gente Damiana J.C. ad Lucenses Legatus, anno 1317. & ad Ludovicum Bavarum, anno 1328. a Carolo IV. Comes Palatinus creatus anno 1350. Acta publica Archivii Pisani.

97. Rainerius, ex nobilissima familia Gaetana, una ex octo, quas reliquit Otho I. *Marzucci* filius, ter Pisarum Consul, annis 1165. 1173. 1191. Legatus ad Federicum Barbarossam, & Remp. Genuensem. De hujus familiæ splendore ac dignitate, multa essent dicenda; sed præter Annales Pisanos, præoccupavit Clariss. D. Constantinus Cajetanus Abbas S. Barontii Casinensis, Ord. D. Benedicti, a Sacris Sedis Apostolicæ monimentis, in Epistola ad Hispan. Regem.

98. Gerardus ex eadem familia, triremium ductor, Massiliam missus, anno 1175.

99. Henricus, ex eadem familia, triremes ducebat, cum inter Tyrum & Ptolemaidem clarissima pugna Genuenses a Pisanis sunt profligati, anno 1258.

100. Andreas,
101. Jacobus Sosii,
102. Philippus Sciarræ,
103. Simon Bocchetti,
104. Guido Scannelli,
105. Stephanus Mattajoni.
106. Guido Gaddubbii,

omnes Cajetani, & Equites, triremibus imperabant, cum Pisani a Genuensibus infausta acie sunt victi, ut postea numquam navigandi ex animo propositum repetierint, nec vires recuperaverint, anno 1284.

107. Colas, ex nobilissima familia Gallettia, Lucæ Rector, anno 1358. postea Legatus ad Carolum IV. Imperatorem, anno 1369.

108. Ciolus, ex nobilissima familia Grassolinia, Dux exercitus conscripti ad Sardiniam protegendam ab injuria Regis Aragoniæ, anno 1322.

109. BARTHOLOMÆUS, ex eadem familia, Legatus ad Ludovicum Regem Neapolis, anno 1354.

110. GUALANDUS, ex nobilissima familia GUALANDIA, Pisarum Consul, anno 1127.

111. UGUCCIO ALBERTI, ex eadem familia, Consul Pisarum, anno 1140.

112. ALBERTUS J.C. ex eadem familia, Consul etiam Pisanus, anno 1172.

113. SIGERIUS, ex eadem familia, Legatus ad Genuenses, anno 1188.

114. OBIZIUS,
115. NICOLAUS TANCUCCI,
116. BENEDICTUS MACCAJONI,
117. LUPUS ROSIGNOLI,
118. BETTINUS PARRANÆ,
119. JACOBUS BUGLIÆ,
120. BINAGLIA NOBILIS BURIANI,

equites omnes, turmas ductabant, in infelicissimo illo prœlio contra Genuenses, quo res Pisanorum penitus fractæ, anno 1284. Annal. Pisani, ac Historiæ Genuensium.

121. LAMBERTUS, ex nobilissima familia LANFRANCORUM, triremem ductor regebat in exercitu in Sardiniam misso, anno 1165.

122. PELLARIUS, ex eadem familia, unus ex ducibus, qui Lucenses memorabili acie fuderunt anno 1172.

123. JACOBUS,
124. PANDULPHUS PANDULPHI,
125. BENEDICTUS MALEPÆ,
126. RAINERIUS GUALTEROTTI,
127. DUCCIUS PASSAGLIÆ,
128. RAINERIUS FANÆ,
129. FRANCISCUS NAZARI,
130. GALGANUS CHICCOLI,
131. BENEDICTUS TACCOLÆ,
132. JOANNES BROCCIÆ,
133. SIMON PISTELLI,
134. ANDREAS STRUFFI,

omnes ex eadem familia militarium turmarum duces, in cruenta illa ac infausta cum Genuensibus pugna, anno 1284. Annales Pisani, ac Archivia publica, privataque.

135. PAGANELLUS ex nobilissima familia LANFREDUCCIA, J.C. clarissimus, anno 1270.

136 NICOLAUS, ex eadem familia, eques aureatus, triremis ductor in infausta illa cum Genuensibus pugna, anno 1284.

137. JACOBUS J.C. Neapolis Consul, anno 1289.

138. MI-

138. Michael Cei, ex nobilifsima familia Lantiorum, caftellis aliquot Lucenfibus Præpofitus, dum Luca fubdita effet Pifanis, anno 1350.

139. Bartholomæus, ex eadem familia J.C. Legatus ad Pontificem, & ad Florentinos, anno 1435.

140. Bettus Joannis, ex nobiliffima familia Leolia, Caftri Capalbi Præfectus, anno 1298.

141. Nicolaus J.C. ex eadem familia, arci Catalitanæ in Sardinia Præfectus, anno 1316.

142. Pighinus, ex familia Lupa, Montis Calvuli Præfectus, anno 1323.

143. Jannottius Michaelis, ex nobiliffima familia Maraccia, Dux regionis urbis, quæ ad D. Francifci eft ædem, anno 1496.

144. Bartholomæus Rainerii, ex nobiliffima familia Maschianorum, Legatus ad Rempublicam Florentinam, anno 1433.

145. Henricus, ex nobiliffima familia Moschia, Dux arcium in collibus Pifanis, anno 1311.

146. Nicolaus, ex eadem gente Præpofitus arci Lucæ, cum Pifanis pareret, anno 1346.

147. Gherardus, ex familia Paulia, Caftri Martis Præfectus, anno 1391.

148. Gherardus Francisci, ex familia Pittia, Legatus ad Florentinos, anno 1428.

149. Gherardus, ex nobiliffima familia Poggia. Claruit anno 1171. Archivium Capituli Pifani, & in Actis privatis.

150. Joannes, ex eadem familia, Buriani Caftri Præfectus, anno 1341.

151. Silvester, ex eadem familia, omnium fuo ævo civium clariffimus, toties ad omnes pæne Europæ principes pro patriæ fuæ falute legationibus functus, præter Annales Pifanos, & Archivia, meminit Paulus Jovius.

152. Ugolinus, ex familia Pontadera, anno 1280.

153. Joannes Guiduccii, ex familia Primia, arci Livorni Præfectus, anno 1395.

154. Benevenutus, ex familia nobiliffima Rau, Præfectus arci Catalitanæ in Sardinia, cum Pifanæ effet ditionis, anno 1272.

155. Buonacursxs, ex nobiliffima familia Roncionia, una ex iis, quas fub nomine *Ripæ Fractæ* Otho I. Pifis reliquit, ut ex actis illius domus, ac monimentis perfpexi: Senator Pifanus, cum decernerentur Oratores ad Imperatorem Conftantinopolitanum, anno 1198.

156. Gottifridus Bonaccursii, ex eadem familia, J. C. & eques, ut clarum eft ex privilegio ipfi conceffo ab Imperatore, anno 1220.

157. Thomas Marci, Doctor, anno 1301.

158. Marcus. Vide fupra in Epifcopis.

159. Joan-

159. JOANNES,
160. JACOBUS,
161. ANTONIUS,

equites omnes, ex nobilissima familia ROSSERMINIA, prœlio interfuerunt, turmarum ductores, quod ad Meloriam commissum, anno 1284.

162. LAMBERTUS, ex nobilissima familia SANCASCIANA, Consul bis Pisis fuit, anno 1162. 1178.

163. FEDERICUS J. C. ex familia SARDIA, Ord. D. Dominici, Episcopus S. Justinæ in Sardinia, obiit vero anno 1324.

164. CINUS, ex eadem familia, Legatus ad Simonem Buccamnigram I. Ducem Genuensium, qui electus est anno 1363.

165. GHERARDUS ALBERTI, ex nobilissima familia SCORNA, Consul Pisanus, anno 1186. Acta publica.

166. BOTTACIUS, ex nobilissima familia SETA, centum sagittariorum ductor, anno 1315.

167. SOZZUS, ex eadem familia, alter Consulum Mercatorum, anno 1325.

168. JACOBUS NICOLAI, ex familia SETAJOLA, Palajæ Præfectus, anno 1343.

169. PHILIPPUS ex nobilissima familia TESTA, Præpositus arci Sergionæ, sive Sarzanæ, anno 1330. cum adhuc Pisis pareret.

170. FRANCISCUS JOANNIS, ex familia TORTIA, exercitus Pisani Quæstor, anno 1497.

171. THOMAS J. C. ex familia TRIPALLIA, anno 1300. Archivium Archiepiscopale Pisan.

172. BLANCUS, ex familia VANNIA, Viæ Regiæ Præfectus, anno 1323. cum Luca Pisis subesset.

173. BARTHOLOMÆUS ANDREÆ, ex familia VARNIA, Legatus Florentiam, anno 1464.

174. SIGNORETTUS, ex familia nobilissima VECCHIANIA, Canonicus Pisanus, scriptis clarus, anno 1130. Archivium Archiep. Pisan.

175. CINUS, ex eadem familia, Præfectus Motronis arcis, anno 1341.

176. LUPARDUS ex eadem familia, Legatus Florentiam, anno 1420.

177. BARTALOTTUS BRANDALISII, ex nobilissima familia VENEROSIA, Comes Palatinus, anno 1335.

178. JACOBUS, ex familia VITALIA, Legatus ad Florentinos, anno 1323.

179. BARTHOLOMÆUS JACOBI, ex familia ULIVETA, arcis Peccioli Præfectus, anno 1298.

180. AUGUSTINUS LAURENTII, J. C. ex familia UVITIA, Legatus ad Senenses, anno 1496. & ad Pontificem Romanum.

181. GUIDO TRAVALDÆ, ex nobilissima familia UPEZZINGHIA, Episcopus Pisarum, anno 1015. ut in Episcoporum nomenclatura videbis.

182. UGUCCIO, Consul Pisanus, anno 1231.

183. Fi-

183. Tilius,
184. Cius Maraffi,
185. Franciscus Bordonesii,
185. Benedictus Paltonerii,
187. Bindus Schetocculi,

omnes ex eadem familia, equites, turmarum ductores, aut triremium Præfecti, cruenta illa pugna, qua Pisanorum potentiam fregerunt Genuenses, anno 1284.

188. Petrus, ex nobilissima familia *Urbania*, arcis Stampacæ Præfectus, anno 1496.

Volaterræ, Urbs antiquissima, ab Indigenis condita: ejus, in administranda olim Republica, institutum: situs: Colonia ejus, Populonia: ipsa Colonia Romana: res gloriose gestæ: quod Syllanæ proscriptioni restitißet, civitate Romana donata: Othoniana appellata, & Oëna, & Oënarea.

CAP. III.

QUam longissima est, seu Mythologorum, seu Historicorum in rebus Italicis memoria, Saturnus in Etruria *Saturniam*, Janus *Janiculum* condidit: reliqua tota regio a rudibus adhuc incolis, tuguriis, & mapalibus habitabatur: *Pisas* deinde advenæ Græci extruxerunt: ac contra piratarum violentiam indigenæ *Volaterras* erexerunt, quæ novo Tyrrhenorum adventu, politiorique vitæ genere invitati, cum iis in unum veluti corpus coaluerunt, atque in civitatem suam ultro admiserunt, ut jure *Vola Tyrrhenorum* dici potuerit, hoc est, *urbs;* prisca enim Etruscorum lingua *Volam* dixerunt *urbem:* non quod ab iis fuerit condita, sed quia reformata, & in meliorem statum redacta videretur. Raphaël Maffæus Volaterranus libr. 5. & ex eo totidem verbis Flavius Blondus in Etruria Illustrata: *Volaterras primam Etruriæ civitatem, priusque ædificatam, inter duodecim fuisse, plura sunt argumento, ante omnia nomen ipsum, quasi Volatyrrhenorum, hoc est, Etruscorum urbem appellatam; nam Tuscos veteres VOLA oppidum aut arcem vocaße, indicant multa apud eos, Volsinii, Volcæ, Volæ, Voltumna Etruscorum Dea: Tyrrhenos quoque Græci Etruscos vocant,* a Tyr-

a Tyrrheno Lydorum Duce, huc applicante, ac duodecim civitates constituente, ante bellum Trojanum annis fere centum, ante Urbem conditam quingentis. Deinde locus natura munitus; nam teste Thucydide, tunc ob piratas frequentes, & toto orbe latrocinia, altiora loca, ac munitissima occupabant. Deinde Plinii auctoritas, qui Volaterranos appellatos esse dicit Etruscos. Posthæc in antiquis eorum diariis, quæ ad manus meas venerunt, comperio Etruriam oppidum nobile ad oram eos diu possedisse, rebellantemque quandoque Tuscinatum cognominaße, ac ob inundationem in mare obiisse, vadaque juxta ædificata, hodieque ferunt accolæ vestigia sub aqua per maris tranquillitatem clarissime conspici. Præterea multa hic nuper refoßa veterum monimenta, simul & statuæ cum literis Etruscis, quæ Livio Plinioque testibus in pretio apud Romanos fuere, nec uspiam alibi locorum conspiciuntur. Denique Petrus Apostolus hanc, ut in Etruria primam, ante omnes ad fidem vocavit, misso Romulo Sanctissimo viro, qui per Herculis portam ingreßus, sicuti scribitur, ubi eos Christianos fecit, Fæsulas abiit, ac urbis utriusque Præsul est constitutus.

Hæc sunt argumenta, quibus ille suæ patriæ antiquitatem asseruit. Non probo, quod probare nititur, unam esse ex duodecim, quia *Vola* sit lingua Etrusca urbs: ea causa ab indigenis conditam probat, quia vox patria ea esset, quum Lydi Græcum nomen imposuissent. Nec vero fabulam Annii de Etruria civitate probare possum, quum ab eo in opprobrium literarum sit conficta. Accedat dignitas, & prærogativa Regiæ sedis, quæ ibi frequenter, ut sæpe libr. 2. hujus operis supra est demonstratum. Fidem facit Ivo Carnotensis MS. libr. de Europæ Regionibus undecim: *Volaterra, sola in Etruria ab indigenis condita, ideo & prima omnium eo tractu urbium: ad cujus imitationem multis postea annis Græci advenæ duodecim urbes condiderunt.* Præclarum testimonium, quo antiquitas ei egregia asseritur; sed nunc ad alia pergo.

Quam mirabile fuerit Rempublicam administrandi institutum, ut quod servos manumittere quotannis solerent, qui summæ rerum præessent, Aristoteles libr. de Mirab. Auscult. docet, cujus locum reperies libr. 4. supra hoc opere cap. 59. & notarunt inter recentiores viri docti ac diligentes Jacobus Dalechampius, ac Petrus Victorius.

Situm ejus mirandum idem locus describit, & Strabo libr. 5. pag. 154. Τῶν δὲ Οὐολατεῤῥάνων, ἡ μὲν χώρα κλύζεται τῇ θαλάτῃ, τὸ δὲ κτίσμα ἐν φάραγγι βαθείᾳ, λόφος ἐστὶν ὑψηλὸς περίκρημνος πάντῃ, τὴν κορυφὴν ἐπίπεδος, ἐφ᾽ ᾗ ἵδρυται τὸ τεῖχος τῆς πόλεως, ἡ δ᾽ ἐπ᾽ αὐτὴν ἀνάβασις, πεντεκαίδεκα σταδίων ἐστὶν ἀπὸ τῆς βάσεως, ὀξεῖα πᾶσα καὶ χαλεπή. ἐνταῦθα συνέστησαν τινὲς τῶν Τοῤῥηνῶν καὶ τῶν προγεγραμμένων ὑπὸ Σύλλα. πληρώσαντες δὲ τέτταρα τάγματα στρατείας, διετῆ χρόνον ἐπολιορκήθησαν, εἶθ᾽ ὑπόσπονδοι παρεχώρησαν τοῦ τόπου. *Volaterranorum ager mari alluitur, urbs condita est in valle profunda, supra collem celsum, & undequaque præcipitem, plano vertice, in quo urbis arx sita est: ab imo ad summum ascensus arduus est, & difficilis quindecim stadiorum. Eo confluxere aliquando quidam Etruscorum, & a*

Sylla

Sylla proſcriptorum, qui quatuor cohortibus armatorum conſtitutis, per biennium tolerata oppugnatione, tandem publicam ſecuti fidem loco iſto ceſſerunt. Mire omnia conveniunt cum loco Ariſtotelis, & Stephani Byzantini, loco a me laudato allato, niſi quod ibi aſcenſus eſt triginta ſtadiorum, hic quindecim tantum.

Situm eundem non male Paulus Jovius libr. 29. in limine delineat. *Empoli capta direptaque, Vaſtius inde celeriter copias educens cum Sarmento Volaterras eſt profectus, quod ad oppugnandam urbem Maramaldus juſtum tormentorum apparatum ſibi advehi crebris nuntiis poſtulaſſet. Nihil cuniculis profecerat, propter incomparabilem loci difficultatem; nam Volaterræ in arduo monte ſitæ ſunt, vetere priſcorum ſtudio excelſa quærentium juga, tanquam tutiora contra omnes hoſtium impetus, ſalubrioraque campeſtribus locis, quæ ſæpenumero caliginoſis atque denſiſſimis nebulis obſidentur. Nam Volaterrani originem ſuam a Tyrrheno Lydorum Rege repetunt, qui olim nobiliſſimas duodecim Etruriæ civitates condiderit.* Quæ omnia nulla ſyllaba mutata ſupplemento Hiſtoriar. libr. 14. in principio inſeruit Ant. Coccius Sabellicus, ut pleraque alia ex aliis ſcriptoribus.

Antiquitatem Volaterrarum docet etiam imperium ac jus, quod in totum illud litus olim ante Romam conditam habuerunt, ubi & Populoniam Coloniam deduxerunt. Ivo Carnotenſ. MS. cujus verba lege libr. 4. ſupra hoc opere cap. 14. Servius Honoratus ad libr. 10. Æneid. pag. 582. *Quidam Populoniam, poſt duodecim populos in Etruria conſtitutos, populum ex inſula Corſica in Italiam veniſſe, & condidiſſe dicunt: alii Populoniam Volaterranorum Coloniam tradunt: alii Volaterranos eripuiſſe Corſis Populoniam dicunt.*

Ipſæ quoque Volaterræ Romanæ *Coloniæ* jus habebant. Notat Onufrius Panvinius Imp. Rom. pag. 90. Jul. Frontin. libr. de Colon. *Colonia Volaterrana lege Triumvirali in centurias ſingulas jugera ducenta decimanis & cardinibus eſt aſſignata: quam omnem veterani in portionibus diviſam pro parte habent, in quos limites recepit intervallos P. II. CCCC. in quibus centuriis unuſquiſque miles accepit jugera XXV.*

Ad geſta illuſtria deſcendo. Cum Romani magnitudinis ſuæ fundamenta jacerent, potentiſſimi erant Volaterrani. Dionyſ. Halicarnaſſ. libr. 3. pag. 189. Τυῤῥηνοὶ δὲ συμμαχίαν ἀποστελεῖν ὡμολόγησαν, ἧς ἂν αὐτοὶ δεηθῶσιν οὐχ᾽ ἅπαντες ἐπὶ τῆς αὐτῆς γενόμενοι γνώμης, ἀλλὰ πέντε πόλεις μόναι, Κλουσῖνοί τε, καὶ Ἀῤῥητῖνοι, καὶ Οὐολατέρναι, οἱ Ῥουσαλῖνοίτε, καὶ ἔτι πρὸς τούτοις Οὐετουλωνιᾶται, ταύταις ἐπαρθέντες ταῖς ἐλπίσιν οἱ Λατῖνοι παρασκευασάμενοι δυνάμιν οἰκείαν συχνὴν, καὶ παρὰ Τυῤῥηνῶν λαβόντες, εἰς τὴν Ῥωμαίων γῆν ἐνέβαλον. *Etruſci ſubmiſſuros ſe auxiliorum quantum ſatis fuerit, non tamen reſponſum eſt hoc de communi omnium ſententia, ſed a quinque tantum civitatibus; hi fuere Cluſini, Arretini, Volaterrani, Ruſſellani, Vetulonienſes. Hac ſpe Latini arrecti, parabant domi magnum exercitum, & aſſumptis, quos Etruſci miſerant, in Romanum agrum invaſerunt.* Ea-

dem nomenclatura apud Claudium Ptolemæum, niſi quod primo loco Volaterras recenſuit: Ουολατέῤῥαι, Ῥουσέλλαι, Ἀῤῥήτιον, Ουετουλώνιον, Κλούσιον. *Volaterræ, Ruſellæ, Arretium, Vetulonia, Cluſium.*

Paulo deinde poſt ea tempora ipſi Romanis bellum indixerunt. T. Livius 1. Decad. libr. 10. *Conſules inter ſe provincias partiti ſunt, Scipioni Etruria, Fulvio Samnites obvenerunt, diverſique ad ſuum quiſque bellum proficiſcuntur. Scipioni ſegne bellum, & ſimile prioris anni militiæ expectanti: hoſtes ad Volaterras inſtructo agmine occurrerunt: pugnatum majore parte diei, magna utrinque cæde: nox incertis qua data eſset victoria, intervenit: lux inſequens victorem victumque oſtendit; nam Etruſci ſilentio noctis caſtra reliquerunt.* Vide narrationem ſequentem.

Devicta vero Etruria, & Volaterræ in Romanam ditionem lege belli tranſierunt, juveruntque non mediocriter Rempublicam ſuis opibus, quæ ea tempeſtate eximiæ. Tit. Liv. 3. Decad. libr. 8. *Etruriæ primum populi pro ſuis quiſque facultatibus conſulem adjuturos polliciti, Cæretes frumentum ſociis navalibus, commeatumque omnis generis, Populonienſes ferrum, Tarquinienſes lintea in vela, Volaterrani armamenta navium & frumentum, Arretini triginta millia ſcutorum, galeas totidem, pila, gæſa, haſtas longas, millium quinquaginta ſummam pari cujuſque generis numero expleturos, ſecures, rutra, falces, alveolos, molas, quantum in quadraginta longas naves opus eſset, tritici centum & viginti millia modium in viaticum decurionibus remigibuſque collaturos: Peruſini, Cluſini, Ruſellani abietem in fabricandas naves, & frumenti magnum numerum: abiete ex publicis ſilvis eſt uſus.* Hæc ille eo loci.

Interjectis deinde aliquot ſeculis Syllana proſcriptione maximam fidei gloriam eſt conſecuta ea urbs, quippe quæ oppugnationem biennio ſuſtinuit, ne Syllanum furorem contra Senatus dignitatem ſequi videretur. Strabo Amaſian. loco jam laudato. L. Flor. Livii Epitomaſtes libr. 89. *Volaterras, quod oppidum adhuc in armis erat, obſeſſum in deditionem accepit.* Hoc eſt, quod ab Appiano Alexandrino ſcribitur, Marianas partes Etruſcis fuiſſe cariores. Verba ejus ſunt libr. 1. Bellor. Civil. pag. 391. Γάϊος δὲ Μάριος τούτων πυθόμενος ἐς Τυῤῥηνίαν κατέπλευσεν, ἅμα τοῖς συνεξελαθεῖσι, καὶ θεράπουσιν αὐτῶν ἐπελθοῦσιν ἀπὸ Ῥώμης, ἐς πεντακοσίους μάλιστά που γεγονόσι. *His rebus cognitis, Cajus Marius in Etruriam appulit, cum ſociis exilii: eis ab Urbe familiares occurrerunt, ad quingentorum fere numerum.* Ob hanc egregie Reipublicæ navatam operam, conſervatamque fidem, perpetuo civitatis jure ſunt donati Volaterrani. M. Cicero Orat. pro Domo ſua ad Pontifices: *Populus Romanus L. Sylla Dictatore ferente, comitiis centuriatis municipiis civitatem ademit: ademit iiſdem agros: de agris, ratum eſt; fuit enim populi poteſtas: de civitate, ne tandiu quidem valuit, quandiu illa Syllani temporis arma valuerunt. An vero Volaterranis, cum etiam tum eſſent in armis, L. Sylla victor Republica recuperata, comitiis centuriatis, civitatem eripere non potuit: hodieque Volaterrani, non modo cives, ſed etiam optimi cives fruuntur nobiſcum ſimul hac civitate.*

Aliam

Aliam tamen datæ Volaterranis cauſam civitatis Hiſtorici aſſignant: quod ſcilicet difficili Reipublicæ tempore ad defectionem ſpectarent; ſed donati jure civitatis in fide permanerent. Narrat fuiſſe hoc eodem bello civili hoc jus indultum Appianus Alexandrin. libr. 1. Civil. pag. 379. Τότε πρῶτον ἐς στρατείαν δι' ἀπορίαν ἀνδρῶν καταλεγέντων Ἰταλιωτῶν δὲ τοὺς ἔτι ἐν τῇ συμμαχίᾳ παραμένοντας ἐψηφίσατο εἶναι πολίτας, οὗ δὴ μάλιστα μόνου πάντες ἐπεθύμουν. *Tum primum libertis ob virorum inopiam admiſſis in militiam, ſociis vero, qui etiam tum in officio manerent, decrevit jus civium, quod præcipue concupitum erat omnibus. Jus civium* reddit εἶναι πολίτας, *eſſe cives*. Subdit, καὶ, τάδε ἐς Τυῤῥηνοὺς περιέπεμπεν, οἱ δὲ ἄσμενοι τῆς πολιτείας μετελάμβανον. καὶ τῇδε τῇ χάριτι ἡ βουλὴ τοὺς μὲν εὔνους εὐνουστέρους ἐποίησε, τοὺς δὲ ἐνδοιάζοντας ἐβεβαιώσατο. τοὺς δὲ πολεμοῦντας, ἐλπίδι τινὶ τῶν ὁμοίων πρᾳοτέρους ἐποίησε. *Et decretum id dimiſit circa Etruriæ populos excipientes avidiſſime. Eo beneficio & amicos devinxit amplius, & dubios in fide retinuit, & hoſtem ſimilia ſperantem, mitiorem reddidit.*

Ut ampliſſimum conſervatæ fidei a Senatu ſunt teſtimonium conſecutæ Volaterræ, ita acerbiſſimas Syllani furoris contumelias ſunt perpeſſæ; nam & eas, ut dixi, biennio toto obſeſſas variis afflixit incommodis, & agrum publicavit. M. Cic. libr. 1. ad Attic. Epiſt. 16. *Liberaram agrum eum, qui P. Mutio, L. Calphurnio COSS. publicus fuiſſet: Syllanorum hominum poſſeſſiones confirmabam: Volaterranos & Artemitanos, quorum agrum Sylla publicarat, neque diviſerat, in ſua poſſeſſione retinebam.* Adverſus hanc Syllanæ proſcriptionis iniquitatem Volaterranorum advocatus fuit Cicero, ut ex loco jam laudato liquet, & libr. 13. Famil. Epiſt. 4. *Cum municipibus Volaterranis mihi ſumma neceſſitudo eſt, magno enim meo beneficio affecti, cumulatiſſime mihi gratiam retulerunt.* Et infra: *Syllani temporis acerbitatem Deorum immortalium benignitate ſubterfugerunt.* Paucis deinde interjectis: *Hanc actionem meam C. Cæſar primo ſuo Conſulatu lege in Agraria comprobavit, agrumque Volaterranum, & oppidum omni periculo in perpetuum liberavit.* Ac deinde Q. Valerium Proprætorem orat, atque hortatur Volaterranis adeſſe velit, fide, juſtitia, bonitate.

Hæc vetera. Eandem deinde ſub lapſum Imperii Romani cum aliis Etruriæ civitatibus ſortem perpeſſa: a Vandalis primum, mox ab Hunnis eſt graviſſime vexata; donec barbaris gentibus illis tota Italia exactis, Otho I. Imperator eam honorifice habuit, fixitque in ea ſedem Imperii, aulamque Auguſtam, familiaſque multas ac nobiles in eam tranſtulit. Interjecto deinde tempore Longobardorum Reges in ea Regiam fixiſſe, veluti locum ſecurum ac tutum, ſine veteris Scriptoris teſtimonio produnt. Ipſi viderint. Poſt Othonis I. tempora, ea, quæ totam Italiam occupaverat peſtis factionum, Volaterras quoque vexavit; nam Gibellini, *Bonparentes, Alegretti, Topi, Ciacci, Aliotti, Ardingelli, Magalotti, Ciafarones, Maricones:* ac Guelfi, *Belfortes, Tignoſelli, Bonaguidi, Acceptantes, Baldinotti, Marcheſi, Manetti, Gabretani, Libiani Quercetani*, ita civitatem laceravere, ut modo hæc, modo illa pars

 ſupe-

ſuperior, ſemper autem publicæ libertati, ac civium quieti male eſſet.

Anno 1361. populus optimatium tyrannidem exoſus, *Bocbium Belfortem* capitis reum peragunt libertatis aſſertores, ac in foro ſecuri percutiunt. Exinde Florentinorum, certis pactis, cum ipſis privatim non conveniret, ditioni ſe ſubmiſere, ut Raphaël Volaterranus, Paulus Jovius, Guicciardinus, & alii ſequioris ævi hiſtorici ſcribunt, quos tu conſule.

Meminit Julius Obſequens libr. de Prodigiis cap. 113. *Volaterris ſanguinis rivus manavit.*

Licet apud probatum ſcriptorem Latinum non aliud nomen, quam Volaterræ, inveniatur; tamen ſequiori ævo *Othonianam* etiam, ab Othonis I. inibi mora dictam, ſuperius admonui. Nugantur barbari, qui *Antoniam* vocatam contendunt, ex Facio Uberti, qui bonas literas eo ſeculo neſcire potuit. Græcis ſane Οἴνα, *Oëna* audit, auctore Stephano Byzantino, & Οἰναρέα, *Oënarea* apud Auctorem libelli de Mirabil. Auſcult. ſive Ariſtoteles ſit, ſive quilibet alter. Vide libr. 4. ſupra hoc opere cap. 59. Sed cur nomen mutatum, aut cur Latinis unum nomen, Græcis aliud placuerit, non eſt facile indicare, & ex S C. formula N. L.

Volaterris oriundi, aut culti Sancti: Pontifices Summi: Epiſcoporum ſucceſſio: Viri, ſcriptis aut militia illuſtres.

CAP. IV.

COmmendat Volaterras non tam antiquitatis honor, quam Sanctitas ſuorum civium: quorum merito primus eſt LINUS, de quo ſacra profanaque pleniſsime hiſtoria, & Illuſtriſſ. Cardinalis Baronius Tom. 1. Annal.

2. ROMULUS, Martyr. Licet hunc Volaterrani ſuum eſſe velint Apoſtolum; tamen *Fæſularum Epiſcopus* dicitur, ibique ſub Domitiano martyrio affectus. Martyrolog. Roman. 6. Julii.

3. ATINIA, Virgo & Martyr.

4. GRÆCINIANA, Virgo & Martyr.

5. REGULUS, Martyr. De hoc, libro 4. ſupra hoc opere cap. 14. diſſerui.

6. CERBONIUS, Epiſcopus Populoniæ. De iſto etiam loco laudato egi.

7. FELIX, Martyr, diſcipulus S. Reguli.

7. Ju-

8. JUSTUS, Episcopus.
9. GERMANUS, S. Justi frater.
10. OCTAVIANUS, Confessor, comes itineris ex Africa SS. Justi & Germani.
11. MARIUS, Martyr, cum sociis.
12. VICTOR, Martyr.
13. UGUS, Episcopus.
14. GALGANUS, Confessor, Ordin. Eremitarum D. Augustini.
15. B. JACOBUS, cognomento Volaterranus.
16. B. BONAMICUS BONAMICI, frater laicus Ordinis S. Francisci.
17. B. MICHAEL, Franciscanus.
18. B. APOLLONIA PICCHENESIA, Franciscana.
19. B. EUFRASIA, Franciscana.
20. B. CÆCILIA, Ordin. D. Franc.
21. B. ANDREAS BANDINI, ejusdem familiæ.
22. B. DOMITILLA FALCONCINI, Franciscana.
23. B. CLARA PALVIA, Ordin. D. Franc.

Hunc Sanctorum Beatorumque indicem, etsi in plerisque minus probabilem, quod plerique horum aliis civitatibus attribuantur, plerique in Martyrologio Romano non inveniantur; tamen inserendum duxi, quod Marius Joannellius jam in lucem eum emisisset. Videantur Chronica Ordinis D. Francisci part. 4. libr. 4. cap. 30. ubi harum Beatarum mentio, si tamen illi operi fides omnino certa. Ad Pontifices Romanos venio.

1. LINUS, D. Petro Apostolorum principi, successit, cujus meminit D. Paulus II. ad Timotheum cap. 4. Euseb. libr. 3. cap. 12. Optat. Milevitan. libr. 2. contra Parmen. Epiphan. hæresi 27. & hæresi 41. Nicephor. Callist. libr. 3. cap. 2. Gregor. Turon. libr. 1. Hist. Franc. cap. 27. Irenæus libr. 3. cap. 3. Tertullian. libr. de Præscriptionib. cap. 32. Ignatius Epist. 4. Errant, qui non Linum Volaterranum, sed Clementem D. Petro successisse volunt, ut probat Baronius.

2. LEO I. Sanctus, & Doctor Ecclesiæ, Papa numero quadragesimus sextus, sedere cœpit anno salutis 440. Etruscus fuit, patre Quintiano, domo Volaterranus.

3. SABINIANUS sedere cœpit anno salutis 604. Anastasius Bibliothecarius: *Sabinianus, natione Tuscus de civitate Ulera*, corrige: *de civitate Volaterra*: quæ correctio placuit Cæsari Baronio Tom. 8. *Sabinianus, natione Tuscus, patria Volaterranus, patre Bono.*

Ad Episcopos Volaterranos venio, qui secularem potestatem spirituali olim conjunctam habebant, quorum successionem ostendere quidem non possum, sed mihi obiter hinc inde notatos apponam.

1. D. ROMULUS, D. Petri Apostolorum principis, ut dixi, discipulus, Roma ab eodem missus, primam hanc, quia antiquissimam Etruriæ civitatem e tenebris gentilitatis ereptam luce Evangelii perfudit, in-

ingressus scribitur urbem per *Portam Herculis*, quæ hodie, ut viris doctis placuisse video, corrupto vocabulo, *Porta ad Arcum* est.

2. D. Justus, qui ex Africa, comitibus *Clemente* fratre, & *Octavio* Presbytero, Volaterras appulit, urbemque Arriana hæresi infectam purgavit, cui Maurus, Senensium Præsul, templum ibidem erexit.

3. Petrus circa annum 844. *Vollaterrensis Ecclesiæ* reperitur *Episcopus*, sedente Sergio II. Anastasius Bibliothecarius pag. 251.

4. D. Ugus, ex Castro Urbi vicino *Anagnano*, nobili *Saladinorum* familia.

5. Rainerius Belfortus, qui sequester inter factiones tumentes, pacem composuit, concordiamque civitatis revocavit.

6. Rinucius Alegrettus, Baronis filius, ab adversa factione Guelforum, cum ipse Gibellinus esset, pulsus, domo incensa, cum suis, dum furor desæviret, paulisper recessit.

7. Philippus Belfortus, Octaviani, qui rerum tum unicus potiebatur, filius, Ludovico Pannoniæ Regi, qui illac Neapoli transiens, magnifice fuerat exceptus, commendatus, Romam ab eodem Rege ductus est, & a Pontifice successor Rinuccii renuntiatus est.

8. Martianus circa annum 676. sedebat, ut est in Archiviis Archiepiscopatus Pisani, in donatione quadam ævi illius.

9. Taclinus anno 1054. Contractus in eodem Pisano Archiepiscopatu. (1)

10. Philippus, circa annum sal. 1358. ibidem loci.

Alexander III. Pontifex scribit *Vulterano Episcopo, & Abbati Spongiæ*. cap. 1. *De Mutuis petitionibus*, in Decreto. Et Cœlestinus III. itidem *Vulterano Episcopo*, cap. 14. *de Restitutione Spoliatorum*, ibidem operis. Sed & Honorius III. cap. 10. *De testibus cogendis, vel non*. Etiam in Decreto Gregoriano: *Dilectorum filiorum Vulterani Capituli ex parte una, & Episcopi Vulterani ex altera procuratoribus in præsentia nostra constitutis*. Circa annum salut. 1216.

Sequuntur Viri illustres, quorum agmen ducant *Cecinnæ*, sive *Cecinæ*, de quibus ego plena manu libr. 2. hoc opere cap. 66. supra, ubi multos ea ex gente adposui.

1. A. Persius, Poëta Satyricus. Valerius Probus: *A. Persius Flaccus natus est pridie Nonas Decembres, Fabio Persico, L. Vitellio COSS. decessit VIII. Kal. Decembr. Rubrio Mario, Asinio Gallo COSS. natus in Etruria Volaterris, eques Romanus, sanguine, & affinitate primi ordinis viris conjunctus. Studuit usque ad annum duodecimum Volaterris, inde Romæ apud Grammaticum Remmium Palæmonem*. Eusebius Cæsariensis in Chronico, D. Hieronymo interprete: *Anno Imp. Titi XXXII. Olympiade CCIII. Persius Flaccus Poëta Volaterris nascitur, & Olympiade CCX. moritur*. Cassiodorus in Fastis Consul. *Gallo, & Noviano COSS. Persius Flaccus poëta Satyricus Volaterris nascitur*. Omnia hic controversa; nam nec de

(1) Hujus Episcopi non meminit Ughellius in serie Episcoporum Volaterran.

de tempore, quo natus est, certo constat, cum alios Valerius Probus, alios ponat Casiodorus Consules, uti nec de morte concors est scriptorum sententia. Vixisse Volaterranus eum XXI. annos, D. Hieronymus septem vixisse Olympiades vult, qui sunt triginta quinque anni: aut si ineuntem annum quintum cum completis quatuor, pro Olympiade accipere placet, anni erunt triginta. Holoander supputat, ut XXVIII. annum non attigerit. Elias Vinetus disputat, sed frustra. Meminere M. Fab. Quintilian. libr. 1. cap. 5. & libr. 10. cap. 1. *Multum & veræ gloriæ, quamvis uno libro, Persius meruit.* Martial. libr. 4. Epigr. 29.

Sæpius in libro memoratur Persius uno,
Quam levis in tota Marsus Amazonide.

Sidon. Apollinar. Carm. 9. v. 260.

Non Persii rigor, aut lepor Propertii.

Huic cognomentum facit Casaubonus *Severus;* sed errat vehementer; nam ille Persius, non satyricus noster, sed puer octennis. Inscriptio est apud Volaterranum pag. 542. Commentarior. (1)

A. PERSIVS. A. F
SEVERVS
V. AN. VIII. M
III. D. XIX

Mentio quoque ejus apud Lampridium, Priscianum, Diomedem Grammaticum libr. 3. *Satyra dicitur carmen apud Romanos, nunc quidem maledicum, & ad carpenda hominum vitia archææ comœdiæ charactere compositum, quales scripserunt, Lucilius, Horatius, & Persius; sed olim carmen, quod ex variis poëmatibus constabat, satyra vocabatur, quales scripserunt Pacuvius & Ennius.* Laudant eundem alii plerique, & in his D. Augustinus libr. 2. Civit. Dei cap. 6. Scripsit vero alia præter satyras, dum puer esset *Prætextam*, & librum Ὁδοιπορικῶν, sive *Itinerarii;* sed & versus *in sororem Thraseæ*, atque etiam *in Arriæ matrem.* Auctor est Cornutus, seu Valerius Probus.

9. Jacobus Amanatus, quia Episcopus erat Ticini, dictus vulgariter *Cardinalis Ticinensis*, a Pio II. in Collegium Illustrissimum cooptatus. Eum Volaterranum faciunt Paulus Merula part. 2. Cosmograph. libr. 4. pag. 899. Licet Alphonsus Ciacconius pag. 944. Lucensem faciat, multum contradicente Leandro Alberti pag. 54. qui toto studio in id incumbit, ut Volaterranum faciat.

10. Hieremias Contugius, Episcopus Asisii, ac deinde Calaritanus Archiepiscopus.

11. Jacobus Nicolaus Gherardi, Orator ab Innocentio VIII. ad Mediolanenses, Florentinos, Ferdinandum Siciliæ Regem, & a Leone X.

(1) Apud Gruter. pag. 700. num. 4.

ne X. ad Venetos miſſus. Obiit ætatis anno 90. obiit Romæ Epiſcopus Aquini anno 1516.

12. Gaspar Zacchius, a Pio II. Auximatium Epiſcopus: ejusdem civitatis deſcriptionem, & Epiſcoporum ſucceſsionem edidit. Obiit Romæ, ſepultus ad D. Mariæ Majoris anno 1472. uti ex epitaphio ibidem fixo liquido conſtat.

13. Marius Maffæus, Epiſcopus Aquini, ac poſtea Cavallonæ in Galliis, comitatu Avenionenſi, a Clemente VII. Canonicus DD. Petri & Adriani Romæ, Archipresbyter Volaterranus, ac Abbas D. Juſti creatus, obiit anno 1537.

14. Zacharias Contugius, Epiſcopus Aſſiſii.

15. Jo: Franc. Lottinus, a Pio IV. creatus Epiſcopus Converſanus, Coſmo I. Mag. Etr. Duci a ſecretis, ſcriptis abunde judicium & eruditionem teſtantibus immortalitate dignus.

16. Jacobus Guidius, Epiſcopus Pennenſis, clarum nomen Concilio Tridentino meruit. Vitam Coſmi I. vere & eleganter ſcripſit, cui 35. anno ſine offendiculo a ſecretis fuit, a Franciſco Guicciardino Hiſtorico impenſius laudatus: obiit anno 1587. Volaterris ſepultus.

17. Lucas Joanninus, Epiſcopus Anagnæ a Paulo III. factus. Obiit anno 1541.

18. Guido Serguidius, a Gregorio XIII. conſecratus Aſtæ Epiſcopus.

19. Raphael, Volaterranus cognomento, ex familia nobiliſsima Maffæorum, vir ſupra illam ætatem Latine Græceque doctus, Marii frater, & ſcriptis & ſanctitate immortalis.

20. Philippus, Volaterranus cognomine, cujus ſcripta commendat Antonius Poſſevinus in Apparatu ad Hiſt. Sacr. pag. 83.

21. Propertius, Octaviani Capelli filius, per Cardinalem Madruzzium creatus a Sixto V. Cerentiæ in Calabria Epiſcopus.

22. Hieronymus Incontrius, a Paulo V. Epiſcopus Burgi S. Sepulchri in Etruria creatus.

23. Bocchius Belfortius, Volaterrarum Dominus, ad quem legatio Florentinorum memoratur: facultatem inſtituit creandi Doctores, nobiles, aliaque principatus inſignia, anno 1361.

24. Robertus, Bocchii frater, eodem anno, diviſa Republica Florentina, florebat.

25. Fortinus Zacchius, Eques Hieroſolymitanus, Latine Græceque doctiſſimus.

26. Apollo Zacchius, Eques, ac quindecim annis Juriſprudentiam Piſis profeſſus cum inſigni fama, ut ex decreto publico liquet, in id edito. Obiit anno 1283.

27. Benedictus Zacchius, Orator inſignis, Bononiæ Vicelegatus ſub Beſſarione Cardinale, ut ex Bulla Nicolai V. apparet. Obiit anno 1472.

28. Gabrielius Zacchius, Orator eximius, ac poëta laureatus, Archipresbyter Volaterranus, circa annum ſalut. 1460.

29. Gad-

29. Gaddus Cavalcantius, Equestri dignitate ornatus a Bocchino Belfortio, anno 1340.

30. Octavianus Guerrerius. Anno 1370.

31. Antonius de Antonio Inghiramius. Abbreviator Apostolicus.

32. Thomas Phædra Inghiramius, a Phædra L. Senecæ actitata, sic dictus, Comes Palatinus, Poëta Laureatus sub Julio II. anno 1497.

33. Franciscus Phædrus, ab Ottinello Inghiramius, Notarius Brevium Apostolicorum.

34. Paulus Ottinellus Inghiramius, Canonicus D. Petri Romæ, cujus meminit Raphaël Maffæus cum elogio.

35. Augustinus Persius Falconcinus, Orator ad Rempublicam Florentinam, Urbini Ducem, ac ad Clementem VII. ut ex Bulla ejus constat, anno 1531.

36. Joannes Francisci Marchius, Falconcini in legatione Florentina socius.

37. Alexander Joannes Marchius, Roccæ gubernator tempore belli Senensis, anno 1554.

38. Augustinus Bava, eodem bello ac anno Montis Rotundi Præfectus.

39. Zacharias Zacchius, statuarius peregregius, eodem anno florebat.

40. Joannes Zacchius, Zaccharíæ filius, etiam statuarius, obiit Romæ, anno 1565.

41. Daniel Ricciarellius, pictor insigni nomine. Obiit anno 1560.

42. Ugo Banius, primus Eques D. Stephani ex Volaterranis.

43. Paulus Michael Banius, sive Riccobaldius, est enim eadem familia, Margaretæ Austriacæ, filiæ Caroli V. uxoris Octavii Farnesii, ac post Alexandri Ducis Florentiæ, comes in Flandriam, ac domui Præfectus. Obiit anno 1572.

44. Joannes Guidius; Decii ac Socini coætaneus, a Clemente VII. & Carolo V. Orator destinatus ad Alexandrum Mediceum Ducem.

45. Franciscus Babbius, Civis Romanus, ac Florentinus, Cubicularius Apostolicus, ac Serenissl. Cosmo & Francisco Magnis Etr. Ducibus a secretis. Fratres habuit civitate Romana etiam donatos.

46. Bartholomæus Babbi, Collis Præfectus, nondum civitatis, ac Petræ Sanctæ.

47. Alexander Incontrius, Auditor Rotæ Genuensis. Obiit anno 1596.

48. Manutii, Paulus, et Aldus, hic Typographiæ eximius promotor, ille literarum humaniorum Pisis professor, notusque æternitati scriptis suis anno 1588. Volaterrani fuerunt. Vivos non attingo; alioquin & literatorum in hac aula fautorem eximium, omnis humanitatis ac comitatis virum, Camillum Guidium, legationibus Romana, Genuensi, Hispanica, ac Gallica obitis illustrem, Equitem D. Stephani,

ac Sereniſſ. M. E. D. a ſecretis, auctorem pæne, certe ſuaſorem hujus operis non præterirem: uti nec fratrem Joannem Francisci, Sereniſſ. Chriſtianæ Lotharingiæ Magn. Etr. Duci dotali a comitatu.

Si vivos commemorare vellem, ſuam laudem haberet Jacobus Inghiramius, triremium ab anno 1602. Præfectus, rebus glorioſe in Oriente geſtis æternitati commendatus, ac dum hæc ſcribo, Livorni Gubernator.

Dum hæc ſcribebam, incidit in manus *Marii Joannellii Chroniſtoria Volaterrana*, ante paucos annos edita, e qua pleroſque illuſtres hoſce viros exſcripſi, & Epiſcopos exſcribam; licet enim ille, Auguſtiniani Ordinis ſocius, parum in bonis literis ſit verſatus, tamen nomenclaturam & ſucceſſionem Eccleſiæ, ab illo ex archiviis collectam, mirifice probo.

D. Romulus, ſupra hoc capite. Sedit ann. 15.

D. Justus, ſupra itidem. Anno 424. ſedit annis 18.

Elpidius, anno 502. ſubſcripſit quintæ & ſextæ Synodo ſub Papa Symmacho. Sedit ann. 10.

Geminianus, ſubſcribit Synodo ſub Martino I. circa annum 652.

Martinianus, ſubſcribit Synodo ſub Papa Agathone anno 680. Hunc ſupra monui, *Martianum* in Archiviis Piſanis dici.

Guido I. anno 682. ſedit ann. 16.

Petrus I. anno 698. ſedit ann. 8.

Gaughinus I. anno 706. ſedit ann. 4.

Grippo, anno 710. ſedit ann. 25.

Albuinus, anno 735. ſedit ann. 30.

Andreas, anno 766. ſedit ann. 40.

Alpartus, anno 826. ſedit ann. 37.

Adelardus I. anno 880. ſedit ann. 27.

Petrus II. anno 909. Hic eſſe debuit ille Petrus, qui ſuperius laudatur ſub Sergio II. ſed non quadrat annorum numerus; quippe Sergius II. anno 844. Pontifex creatus, ſedit tribus ſolis annis: qua ratione ergo hic, qui ſub eo laudatur, Petrus, anno 909. Volaterranæ Eccleſiæ præeſſe potuit? Nec vero ad *Petrum* primum referri poteſt, qui anno 698. Præſul conſecratus, ſedit tantum annos octo, ut ille eſſe non potuerit.

Adelardus II. anno 929.

Gaughinus II. anno 936. ſedit ann. 14.

Albuinus II. anno 952. ſedit ann. 30.

Adelardus III. anno 983. ſedit ann. 22.

Benedictus I. anno 1005. ſedit ann. 2.

Bosnius, anno 1007. ſedit ann. 9.

Guido II. anno 1016. ſedit ann. 10.

Gothefredus, anno 1026. ſedit ann. 4. hujus meminere Chronica Camaldulenſia.

Gui-

Guido III. anno 1030. ſedit ann. 5. de eo etiam eadem Chronica.

Eumantius, anno 1035. ſedit ann. 5.

Ermannus, anno 1050. ſedit ann. 27. Hic eſt ille, qui ſuperius, ut puto, ſub nomine *Taclini* nominatus eſt, & potuit fieri, ut hæc duo nomina Germanica unius & ejusdem fuerint; ſed deliberandum.

Eucharistius, anno 1084. Hic accuſatus a ſuis, poſtulatuſque coram Pontifice, exauctoratus, & convictus eſt, ut in Decreto Gratiani habetur. Circa hæc tempora Epiſcopum quidam Belfortius in ipſo Metropolitanæ ædis veſtibulo interfecit, quare civitati ſacris interdictum totis viginti novem annis, donec a Pontifice Paſchali II. abſoluta expiataque eſt anno 1113. die D. Cæciliæ. (1)

Rogerus, anno 1113. ſedit ann. 17. Hic Caliſtum II. Romam ad conſecrationem euntem, obvius Vadis in urbem invitavit.

Crescentius, anno 1134. ſedit ann. 5.

Adimarius Adimarii, Florentinus. Hic cenſum annuum Epiſcopatus auxit, emptis multis ſua propria pecunia fundis.

Guido IV. anno 1140. ſedit ann. 18.

Galganus, anno 1152.

D. Ugus, anno 1163. ſupra hoc capite.

Ildebrandus, anno 1185. uti prior, aut deceſſor a Friderico Barbaroſſa impetravit directum dominium territorii Volaterrani in temporalibus.

Guilielmus, anno 1200. Ord. Prædicator. (2)

Paganus, anno 1213. ſedit ann. 23.

Galganus II. anno 1236. ſedit ann. 30.

Albertus Scolarius, Florentinus, ann. 1266.

Rainerius Ubertinus, Arretinus, ann. 1276.

Rainerius Riccius, Florentinus, anno 1291.

Rainerius Belfortus, Volaterranus, ann. 1306.

Joannes Rossius, Florentinus ann. 1324.

Rinuccius Alegrettus, Volaterranus, ann. 1333.

Philippus Belfortus, Volaterranus anno 1351. ſupra.

Americus Costius, anno 1351. S. R. E. Quæſtor.

Andreas Cordonus, Bononienſis, ann. 1358.

Petrus Corsinus, Florentinus, anno 1360.

Paulus Corsinus, Florentinus.

Andreas, Nepos prioris Andreæ, Bononien. anno 1364.

Lucius Callus, anno 1370.

Simon Paganus. Regienſis.

Onufrius Bisdomini, Florentinus. Ord. D. Auguſtini, anno 1384.

(1) Ferdin. Ughellius hunc Euchariſtium, Epiſcopatu ſpoliatum fuiſſe narrat a Gelaſio II. quod bona Eccleſiæ male adminiſtraſſet; de ejus vero clade ne verbum quidem habet.

(2) Nondum Prædicat. Ordo inſtitutus fuerat, quamobrem tum ex hac cauſa, tum quod uſque ad ann. 1209 vixerit Ildebrandus, allucinantur Joannellius, Falconcinius, Contius, & noſter Auctor, qui Guilielmum in Catalogo horum Epiſcop. ponunt.

ANTONIUS CIPOLLONUS, Florentinus, anno 1390.
JOANNES RICCIUS, Florentinus, anno 1397.
LUDOVICUS a PRATO, Collector Regni Angliæ, anno 1398.
JACOBUS SPINI, Volaterranus, anno 1410.
STEPHANUS A PRATO, anno 1411.
ROBERTUS ADIMARIUS, Florentinus, anno 1435.
CHRISTOPHORUS A PRATO, anno 1440.
JOANNES DETTISALVUS, Florentinus, ann. 1446.
ROBERTUS CAVALCANTIUS, Florentinus, ann. 1440.
UGOLINUS JUNIUS, Florentinus, anno 1455.
ANTONIUS AGLIUS Florentinus, anno 1470.
FRANCISCUS SODERINUS Florentinus, poſtea Cardinalis anno 1475. ab Alexandro VI. creatus.
JELIANUS SODERINUS, Florentinus, anno 1494.
FRANCISCUS A RUVERE, Savonenſis, anno 1509.
MATTHÆUS SARTORIUS, Mutinenſis, anno 1530.
JOANNES SALVIATUS, Florentinus, anno 1545. Hic etiam S. R. E. Cardinalis.
BENEDICTUS NERLIUS, Florentinus, anno 1548.
ALEXANDER STROZZIUS, Florentinus, anno 1565.
LUDOVICUS ANTINORIUS, Florentinus, ann. 1568. Hic poſtea ad Eccleſiam Piſtorienſem tranſiit.
MARCUS SARACINUS, Arretinus, ſedit ſeptem tantum menſibus.
GUIDO SERGUIDIUS, Volaterranus, ann. 1574.
LUCAS ALAMANNUS, Florentinus, Epiſcopus primum Matiſconenſis in Gallia ad Ararim, poſtea Volaterranus, ann. 1598. (1)

De familiis Volaterranis hodiernis, nihil eſt mihi ab amicis communicatum: de antiquis pauca ex Fanutio Campano MS. libr. 4. de Illuſtr. Ital. Famil. cap. 10. ex libro Memorabilium Italiæ: *Nobiliſſimæ atque antiquiſſimæ Volaterris familiæ ſunt: Cæcina, Othonia ab Othone I. Lombardi a Longobardis orti ſunt: & ex iſtis deſcenderunt nobiles de Trebio, & de Narnia Saladinorum a Caſtro Agnano, Bardini, Belfortes, Alegretti, Topi, Aliocti, Ardingalli, Magaletti, Maricones, Tignoſelli, Bonagardi, Acceptantes, Marcheſii, Manocti, Venerii, Gabretani, Libiani, Quercetani. Deſcenderunt a Germanis, & Longobardis, & ſic appellantur a caſtris, quæ poſſidebant: Ciacchii, Cianfrones, Baldinotti, orti a Germanis. Auctor Chronicorum de Brunforte dicit, Othonem I. plantaſſe Volaterris nonnullas familias, quæ in libro albo ſcriptæ* 43. *quæ ſunt nobiliores ceteris. Zacchii, Maffæi, Bomparentes, ortum habent poſt mortem Othonis I. ſed hi etiam a Germanis ducunt originem*. Hæc pauca de Italiæ nobiliſſima urbe dixi, quia peregrinus potiora ignorabam.

Luca

(1) Ferdinandus Ughellius in tom. primo Italiæ Sacræ in recenſendis Epiſcopis Volaterranis, tam in annis, quam in numero, & nomine Præſulum multum a noſtro Dempſtero diſcrepat. Sicuti etiam Scipio Ammiratus in eorumdem Epiſcoporum Catalogo.

Luca una e 12. Etruriæ urbibus primis: non in Liguribus: municipium sui juris, postea Colonia Romana: res ejus gloriose gestæ: pecunia Lucensis, ac Luculensis: variæ mutationes: Respublica libera.

CAP. V.

IN amœna ac patenti planitie *Luca est urbs magna*, ait Beniamin Tudelensis pag. 20. Itiner. ante annos quadringentos quinquaginta. Ea in Italia nec antiquius quicquam, nec splendidius Historici loquuntur; nam & situs cœlique temperies in paucis gratus, & civium industria opes insignes, & quod mirifice omnes advenas afficit, præcipuus candor, incredibili humanitati conjunctus, ut nullum unquam pœnitudo subire possit, Lucam lustrasse: ad hæc suavissimi singulorum mores, & impensius in bonas artes studium. Inter duodecim fuisse primas Etruriæ urbes, dictum est supra libr. 4. hoc opere cap. 9. Jure Jul. Cæsar Scaliger in Poëmatis:

Tusci delitium, Tusci laus inclyta cœli,
Justitiæ illæso robore, Luca potens.
Luca potens opibus, felix concordibus armis,
Cui veneranda fides, mens pia, pura manus.
Cœlestis vegetum comitatur candor acumen,
Ad veteres referens candor acumen avos.
Iratis igitur dum servit Etruria fatis,
Virtutis merito libera sola fuit.

Nominis varia ratio; nam quidam a *luce fidei*, quod primi Lucenses in Etruria Christianæ pietati accesserint. Vita S. Willibrordi Scoti incerto auctore:

Pervenit in claram famoso nomine Lucam,
Sic dictam, fidei quoniam splendore coruscet,
Primaque in Etruscis Christi vestigia pressit.

Annius, & auctores ab illo suppositi, *a Lukio Lucumone*, qui eam condidit. Utraque sententia falsa; nam ante fidem Christianam, imo ante ipsum assertorem humani generis Christum natum, sic vocabatur; ac Luckius ille Lucumo viris doctis nullus est. Alii forte rectius a Ducis cujusdam nomine; sed quis ille sit, nec ipsi expediunt. M. Varro a *luce clypeorum*, qui in summis mœnium turribus collocati, egregium virtutis bellicæ splendorem longe lateque diffundebant. Ego a *Lucio*

Ægi-

Ægilio forte nomen datum censuerim, qui unus e Triumviris fuit, hujus Coloniæ deductoribus, ut infra patebit: hoc autem familiare, nomina Coloniis Romanis a deductoribus imponere, qui veluti secundi conditores. Prætereo fabulas; unicus est locus Ivonis Carnotensis MS. libro de undecim Europæ Regionibus: *Ad Auxerem Luca est, urbs valida, a Lucumonibus condita, quorum Regia ibi ob loci amœnitatem deligebatur*. Hæc sola vera est opinio; nam quod de *Nitedula* in vexillis gestata, ac postea, quod ea noctu luceat, sicque illius augurio conditam urbem prodat Rodamannus, quia auctore caret antiquo; probabile mihi non videtur.

Eam in Liguria collocat Sextus Julius Frontinus libr. 3. Stratagemat. cap. 2. exemplo 1. ut infra probabunt verba apponenda: ac Cæsarem eo venisse volunt, quasi ea Gallicanæ provinciæ esset. Sed Ptolemæus cum Mediterraneas Etruriæ civitates triginta sex posuisset, Lucam in iis enumerat, Plinius, Strabo, Livius, Tabulæ Peutingeri, Antonini, seu Anonymi Scoti Itinerarium, historicique omnes in Etruria concordi consensu locant. Laonicus Chalcocondylas infra hoc capite laudandus. Quod de Cæsaris adventu colligunt extra Italiam, ideoque Etruriam fuisse, quia extra provinciam suam ille venerit, decepti Romanarum rerum inscitia; nam proconsulibus provinciarum cum exercitu in fines Romani Imperii sine Senatus commeatu venire non licebat: solis extra provinciam sibi commissam, sine exercitu venire inhibitum non erat, ut ex Senatusconsultis liquet. Strabo libr. 5. pag. 150. Πρὸς δὲ τοῖς ὄρεσιν ἐςὶ πόλις τοῖς ὑπερκειμένοις τῆς Λόυνης Λὔκα. *Ad montes, supra Lunam sitos, est Luca.*

Fuit Luca municipium tertii generis. Fest. Pomp. libr. 11. *Tertio cum id genus hominum definitur, qui ad civitatem Romanam ita venerunt, uti municipia essent sua cujusque civitatis, & coloniæ, ut Tiburtes, Prænestini, Pisani, Arpinates, Nolani, Bononienses, Placentini, Nepesini, Sutrini, Lucenses*. In glossis Philoxeni *Municeps* est πολίτης, & in Basilicis περὶ πολιτῶν, *ad Municipalem* redditur in Digestis libr. 50. tit. 1. & *originarios* vocat Imperator libr. 10. Cod. tit. 38. Videantur & hic & illic Jurisconsulti.

Jus etiam Coloniæ habuit Luca. Vell. Patercul. libr. 1. Hist. Rom. *Bononia Colonia deducta ab hinc annos ferme ducentos septemdecim, ac post quadriennium Pisaurum ac Potentia, interjectoque triennio Aquileja & Gravisca, & post quadriennium Luca*. Qui annus Urbis Conditæ 577. Consules habuit C. Claudium Pulchrum, T. Sempronium Gracchum, ut ex Fastis Capitolinis clarum. Plin. libr. 3. cap. 5. *Colonia Luca a mari recedens*. Hanc 73. numero Coloniam Onufrius facit. T. Liv. 4. Decad. libr. 1. *Lucam colonia eodem anno duorum millium civium Romanorum sunt deducta. Triumviri deduxerunt, P. Ælius, L. Ægilius, Cn. Sicinius, quinquagena & singula jugera, & semisses agri in singulos dati sunt. De Ligure captus is ager erat, Etruscorum antequam Ligurum fuerat.*

Hinc

Hinc forte error manavit, ut in Liguribus Luca diceretur, quod ager ille, qui Coloniæ deductæ fuiſſet adſignatus, a Liguribus caperetur. Hujus nullam a Julio Frontino mentionem factam valde demiror.

Ad res ejus præclare geſtas deſcendo, ac primum celebre nomen bello Punico ſecundo habuit. Liv. 3. Decad. libr. 1. ad finem. *Secundum eam pugnam Hannibal in Ligures, Sempronius Lucam conceſſit*. Centum deinde ac quinquaginta pæne annis poſt, cum in Romanam non tranſiſſet adhuc ditionem, obſeſſa eſt. Sext. Jul. Frontin. libr. 3. Stratagem. cap. 2. Exemplo 1. *Domitius Calvinus cum obſideret Lucam, urbem Ligurum, ſitu non tantum & operibus, ſed etiam propugnatorum præſtantia tantum, circuiri muros frequenter omnibus copiis inſtituit, eaſdemque reducere in caſtra qua conſuetudine inductis ita oppidanis, ut crederent exercitationis gratia id facere Romanos, & ob hoc nihil ab eo conatu caventibus, morem illum obambulandi in ſubitum direxit impetum, occupatiſque mœnibus expreſſit* (ita Franciſcus Modius. Antea erat *oppreſſit* haud convenienter) *ut ſeipſos dederent, & oppidum*. Illuſtrem ergo & munimentis, civiumque bellicoſorum frequentia, non noſtro modo ævo, ſed & antiquitus, ex hoc loco, fuiſſe palam eſt. Nobilitat eam Cæſaris ex Gallia huc adventus. Plutarch. in Craſſo pag. 551. Καίσαρος γὰρ ἐς Λουκίαν πόλιν ἐκ Γαλατίας καταβάντος, ἄλλοι τε πολλοὶ Ῥωμαίων ἀφίκοντο, καὶ Πομπήιος, καὶ Κράσσος ἰδίᾳ συγγενόμενοι πρὸς αὐτὸν, ἔγνωσαν ἐγκρατέστερον ἔχεσθαι τῶν πραγμάτων, καὶ πᾶσαν ὑφ᾽ ἑαυτοῖς ποιεῖσθαι τὴν ἡγεμονίαν, Καίσαρος μὲν ἐν τοῖς ὅπλοις μένοντος, ἄλλας δὲ ἐπαρχίας καὶ στρατεύματα Πομπηίου, καὶ Κράσσου λαβόντων. *Nam cum Lucam Cæſar ex Gallia veniſſet, frequenteſque Romani ad eum eſſent profecti, Pompejus quoque, & Craſſus privatim cum eo collocuti, ſtatuerunt acrius ſummam rerum capeſſere, ac totam Rempublicam ſui juris facere, Cæſar, ut in armis maneret, alias provincias exercituſque Pompejus & Craſſus caperent*. Eandem hiſtoriam repetit in Pompejo pag. 646. Ὥστε ὑπερβάλλοντες αὐτοῦ τὰς Ἄλπεις, καὶ διαχειμάζοντος ἐν Λούκῃ, τῶν μὲν ἀνδρῶν, καὶ γυναικῶν ἁμιλλωμένων καὶ φερομένων πολὺ πλῆθος γένεσθαι, συγκλητικοὺς δὲ διακοσίους, ἐν οἷς καὶ Πομπήιος ἦν καὶ Κράσσος, ἀνθυπάτων δὲ καὶ στρατηγῶν ἑκατὸν εἴκοσι ῥάβδοις, ἐπὶ ταῖς Καίσαρος θύραις ὀφθῆναι. *Itaque ad eum, poſtquam Alpes tranſmiſit, Lucæ hibernantem, cum ingens virorum ſimul & mulierum certatim confluxit agmen, tum Senatores, inter quos Pompejus & Craſſus fuere, ducenti conſpecti fuerunt pro Cæſaris foribus proconſulum, & prætorum centum & viginti faſces*. Vide ſequentia.

Multis deinde interjectis annis, imo ſeculis, ſub Juſtiniano, Gothi eam, ut pleraſque alias Etruriæ urbes, poſſederunt, a qua illi expulſi a Narſete Eunucho. Anton. Coccius Sabellic. Ennead. 8. libr. 5. in principio: *Narſes movit celerrime in Etruriam, fecitque caſtra ad Auſerem amnem: Luca multo validius defenſa eſt, quam ab initio Narſes conceperat: aſſedit itaque urbi aliquot menſes*. Septem menſibus obſeſſam a Narſete, antequam expugnaretur, non indiligenter ſcribit Flavius Blondus libr. 12. Hiſtoriar.

Lon-

Longobardi ducentis, & amplius annis post hæc illius imperio potiti: extatque porta, veteris, sed bellicæ structuræ, auctore, ut volunt, Desiderio Rege condita. Tum inclinato Romano Imperio easdem, quas aliæ Italiæ urbes, sustinuit vices, de quibus pauca, si prius de moneta.

Fridericus Barbarossa rogatu Lucii III. Pontificis, privilegio Lucæ indulsit, ut nulla alia esset præter *Lucensem*, sive ut alii habent *Luculensem*, in Italia pecunia. Hujus meminerunt Scriptores plerique ævo sequiori. Petrus Damiani libr. 6. Epist. 25. *Cumque uxor ejus propter vilem cœnam, gravem sequeretur pertulisse jacturam, vir magnanimus hoc æquanimiter tulit, doloremque conjugis blandis adhortationibus lenire curavit: sex, inquit, adhuc denariorum Lucensium libras habemus, hujus summæ dumtaxat impendio valemus iter nostrum honeste transigere.* Innocentio III. cap. 20. *De Censibus, exactationib. & procur.* In Decreto Gregoriano: *Tres Lucenses pro singulis denariis Papiensibus persolvebant, cum tamen unus denarius Papiensis valeat sex Lucenses.* Albertus Aquensis libr. 3. Chronici Hierosolymit. cap. 52. *Crudeli occisione Boëmundi sociorum, amplior & validior fames in populo cœpit multiplicari, & inæstimabilis mortalitas humilis plebis fieri, & exercitus attenuari: nec mirum; nam solus paniculus, qui antea denario Luculensis monetæ poterat mutuari, nunc duobus solidis vendebatur indigentibus.* Idem rursus libr. 4. ejusdem operis cap. 34. *Scio, quod horrescunt aures, mala & tormenta inauditæ famis auscultantes; quibus populus Dei inclusus opprimebatur; pro uno namque ovo gallinæ, si inveniri poterat, sex denarii Lucensis monetæ numerabantur: pro decem fabis, denarius: pro capite unius asini, equi, bovis, cameli, Byzantius unus dabatur: pro pede, vel aure, sex denarii.* Ex quibus locis apparet in Terræ Sanctæ expeditionibus hanc monetam vel præcipuam usitatioremque fuisse. Raimondus de Agiles Canonicus Podiensis Histor. Hierosolymitanæ pag. 165. *Volebat nobis dare ex Tripolis quindecim millia aureorum Saracenæ monetæ, præterea equos & mulos, & vestes multas, & tributa deinceps singulis annis, multo his ampliora, si non expugnaretur a nobis; valebat quippe unus aureus octo vel novem solidos monetæ nostri exercitus. Erat moneta nostra hæc: Pictavini, Cartenses, Mansei, Lucenses, Valentinenses, Mergoresi, & duo Pogesii pro uno istorum.* Sed redeo ad varias dominandi vices, quas Luca experta.

Anno Salutis 898. Luca, ac Parma sponte in ditionem *Sigifridi*. sive, ut alii volunt *Sigiberti* concesserunt, incursiones Saracenorum, & Hunnorum verentes, qui civilibus armis implicatis Italiæ Principibus, Etruriam penetraverant. Joan. Baptista Pigna libr. 1. Atest. Princip. Hunc *Sigisbertum Longobardium* vocat. Fanutius Campanus MS. libr. 3. Familiar. Ital. Illustr. cap. 8. eum imperium incepisse vult ab anno 864. Et cap. 20. eum regnasse usque ad annum 903.

Anno 970. ab avo Sigifrido Atestino *Thedaldus* Parmæ Lucæque domi-

dominium est consecutus. Francisc. Sansovin. de Orig. Famil. Illustr. pag. 368.

Anno 1040. *Bonifacius*, qui Matildem genuit ex Beatrice, Henrici Imperatoris filia, urbis dominatum invasit. Cum Pisanis graves deinde ortæ discordiæ anno scilicet 1227. ut habetur in Decreto Gregoriano cap. 19. *De restitutione spoliatorum*.

Anno 1300. *Ugutius Fagiolanus*, cum mercenariam operam Reip. Lucensi vocatus præstaret, Principatum sibi arrogavit, Florentinosque variis cladibus afflixit. Volaterran. libr. 5. pag. 127.

Anno 1331. *Joannes Bohemiæ Rex*, sponte se dedentes, in tutelam Lucenses accepit, contraque Florentinos mirifice juvit. Joann. Baptista Pigna libr. 4. pag. 282.

Anno 1333. Eidibus Octobris idem Joannes Rex, Luca discedens cum filio, in Germaniam iturus, *Petro Roscio* Lucam triginta quinque millibus florenorum vendidit. Idem eodem libro pag. 290. Hunc *Rubrium* vocant rerum Germanicarum Scriptores, & in his Paulus Merula libr. 4. part. 2. pag. 888. Biennio deinde post, eam Florentini arctissima obsidione cinxerunt, & ad durissima compulerunt. Hist. Florentin.

Anno 1336. *Rolandus Roscius* Lucam *Mastino Scaligero* vendidit, cui ille præsidium imposuit, duce Giberto Alamanno: quam eodem anno Pisani arctissima obsidione cinxerunt, ob vexatos fines suos ab Alamanno. Agnellus MS. in Annalib. Pisanor. Porro hunc *Mastinum* ex Interminellorum familia ortum scribit, nescio quam vere, Fanutius Campanus MS. libr. 3. Famil. Illustr. Ital. cap. 7.

Anno eodem apparatum ingentem Florentini confecerunt, conscriptisque undique copiis Lucam toto impetu obsessuri videbantur; itaque, ne eam jure belli Mastinus amitteret, Florentinis vendidit. Hieron. Rubeus libr. 6. Hist. Ravennat. pag. 250. & Historici Florentini. Summa fuit 25. aureor. myriades.

Anno 1341. mira rerum Italicarum vicissitudine, dominos passa est *Florentinos*, qui eam eodem anno transmiserunt *Roberto* Siciliæ, atque ille ultro *Pisanis*, eam tum arcte obsidentibus, concessit. Joan. Baptista Pigna libr. 4. pag. 309. & alii sequioris ævi Historici.

Anno 1393. *Paulus Guinisius*, domo Lucensis, nobilissima ortus familia, patriam ferali exemplo dira servitute oppressit, ac triginta totos annos tyrannice administravit. Idem Pigna libr. 5. pag. 351.

Ex hoc libertatem plenam, pecunia Imperatori numerata, Lucenses consecuti, tranquillissime eam ac miro studio domi forisque propugnant. Laonicus Chalcocondylas libr. 6. Rer. Turcicar. pag. 406. *Tyrrhenia, quæ & Etruria, incipit ab urbe Perusio, & dextra tenens Bononiam, urbem opulentam, pertingit usque Lucam. Luca autem, & Perusium sunt civitates liberæ, & in democratiam versæ reguntur*. Et paucis interjectis: *Hæc reipublicæ forma pene omnium Tyrrheniæ urbium*

est; nam juxta hanc gubernantur Perusium, Luca, Arretium, Senæ. Libertatem hanc assecuti sunt, exacta *Pauli Guinisii*, ut admonebam, tyrannide. Joan. Michaël Brutus libr. 1. Histor. Florent. pag. 30. qui & constantiam in ea defendenda, & fortitudinem civium impensius commendat eodem libro pag. 35. Joavian. Pontan. libr. 1. Historiar. *Lucensium civitas non tam suis consiliis libera, quam alienis præsidiis, atque opibus firma, dum Florentinorum ne accedat opibus, magnæ curæ est ceteris.* Haud ingenue sane; cur enim consideratissimi ac fortissimi populi libertatem aliorum adscribit curæ, non assertorum prudentiæ? Eodem sensu Thomas Eduardus Anglus in Catalogo Urb. Italicar.

Libera Luca tremit, ducibus vicina duobus.

Quanta sit in excipiendis Principibus, peregrinisque comitas, patebit ex adventu Caroli V. patrum nostrorum memoria, ut recitat Paulus Jovius libr. 34. Historiar. pag. 311. *Lucam intravit tanta alacritate amicæ civitatis, ut neque splendidius excipi, neque donari liberalius, neque uberius ali exercitus, comitatusque, proceres omnes judicarent. Invisit etiam urbis, de sua libertate sollicitæ, munitionem, intra extraque muros circundans, laudavitque militaris peritiæ erecta propugnacula, triduoque moratus, ornatissimæ, quamquam modicæ civitatis opulentiam, quæ tyrannis aliquando serviverit, & superioribus temporibus Cæsarum auspiciis libertatis jura defenderit, decurionibus commendavit, &, ut in colenda fide perseverarent, admonuit.* Ut hoc caput concludam, facile jure audeo dicere, hanc unam civitatem advenas omnes æquos habere.

Lucæ nati, aut culti Sancti, Pontifices, Episcoporum successio, & nomenclatura, Cardinales, Viri illustres.

CAP. VI.

UT morum elegantia civitas Luca nulli Italicarum cedit, ita nec pauciores Sanctos colit, qui vel indigenæ, vel advenæ gloriosa recordatione inibi asservantur. De quibus liber est R. P. DN. Cæsaris Franciotti, cui hanc nomenclaturam sumus debituri, aliqua saltem ex parte: reliqua nos aliorum & veterum Scriptorum testimonio comprobabimus.

1. Paulinus *Lucæ in Tuscia, qui a Sancto Petro primus ejusdem civitatis Episcopus ordinatus, sub Nerone, ad radices Montis Pisani, post multos agones, martyrium suum cum aliis sociis consummavit.* Hæc ex Martyrologio Romano die 12. Julii: & acta ejus Lucæ asservantur MSS. Pisis

Pisis causa ipsius Sancti cognita, ad montes D. Juliani cæsus, corpusque illibatum multis seculis postea repertum, cum hac epigraphe: *Hic est corpus B. Paulini primi Episcopi Lucensis, & Discipuli Petri Apostoli, & Sanctorum Martyrum, Severi presbyteri, & Theobaldi militis.*

2. Antoninus. Obiit anno salutis 83. die 27. Aprilis, post anachoreticam vitam duodecim annis totis actam.

3. Valerius, Episcopus Lucæ, anno salut. 303. martyrio coronatus 29. Januarii.

4. Tiburtius, Martyr. anno 232. 14. Aprilis.

5. Valerianus, Martyr. eodem tempore. Horum duorum mentio apud Anastasium Bibliothecarium in Joanne III. in fine.

6. Maximus, duorum præcedentium martyrii socius.

7. Romanus miles, a D. Laurentio baptismate sacro percepto, martyrium etiam est consecutus. Corpus ejus est Lucæ; passionem tamen ponit Romæ Martyrologium die 9. Augusti.

8. Theodorus, Episcopus Lucæ, in sanctorum numerum relatus, anno 1390. die 19. Maii.

9. Fridianus, aut Fridigianus, aut, ut multis placet Frigdianus, gente Scotus, ut in libro de scriptoribus Scotis abundantissime est a me probatum. Errorem præbuit, quod eo seculo Hiberni etiam Scotorum nomine appellati. Hic Lucæ Episcopus, ut est in Martyrologio Romano 18. Martii. De eo D. Gregorius Papa libr. 3. cap. 9. Notkerus, Rabanus, Usuardus, Beda, & alii. Insigne illud a D. Gregorio miraculum refertur, quod *Auseris inundationem prohibuerit*. Meminit Innocentius III. cap. 34. *De testibus, & attestationibus*. In Decreto Gregoriano. Et rursus idem cap. 8. *de testibus cogendis* ibidem. Iterumque idem cap. 26. *De Verborum significatione*.

10. Agnellus, Abbas, Siculus domo, e stirpe *D. Luciæ*. Obiit quidem Neapoli, sed corpus sanctissimum Lucæ adoratur, 14. Decembris. Coetaneus fuit Imperatori Mauritio.

11. Peregrinus, Regis Scotorum filius, peregrinandi studio accensus, patriam reliquit, Apennino nomen imposuit ea parte, qua a Tuscia Longobardiam disterminant, vocanturque illi etiamnum hodie montes *Sancti Peregrini*. Apud historicos nostrates nulla ejus est mentio: nec mirum; cum annalium scriptores omnes vetustos hæreticorum rabies in Scotia exusserit: & moderni rebus in patria gestis sunt contenti; sic neque *Tirolem*, neque *Fridebrantum*, Scotiæ Reges, historiæ nostrates habent, cum illorum tamen nomen etiam scriptis celebre in Germanorum bibliothecis reperiatur. Scotus itaque *Peregrinus*, nisi forte id nominis a studio sit impositum, obiit anno 643.

12. Richardus, Angliæ Rex, cujus gloriosus obitus Lucæ contigit anno 750. Epitaphium ejus recitat Baronius Tom. 9. Annal. & meminit Monialis Anonyma Heidenheimensis in Hodæporico, seu Vita S. Willibaldi Scoti pag. 490. *Corpus patris eorum exanime paternæ pieta-*

tis affectu percipientes, venuste involverunt, & terra tumulaverunt, in urbe Luca ad S. Frigdianum. Eadem in vita S. Wnibaldi pag. 518. ſed & hunc Richardum Regem non fuiſſe SS. Willibaldi & Wnibaldi patrem, oſtendo in libro de ſcriptoribus Scotis. Vide Martyrolog. 7. Februar.

13. Imago Crucifixi, multis miraculis clara, ab Epiſcopo quodam Pedemontano anno 782. Lucam illata, de qua Auguſtinus Mannus de Canthiano Selectar. Hiſtoriar. cap. 211.

14. Regulus, Afer. Dixi ſupra libr. 4. hoc opere cap. 14. quæ vide. Lucam translatus anno 785.

15. Senesius, Martyr & miles, cujus corpus Lucam translatum anno 707.

16. Lucina Matrona. Obiit anno 205. translata Lucam anno 787.

17. Cassius, Epiſcopus & Confeſſor. Obiit anno 236. translatus Lucam 845.

18. Fausta, Virgo & Martyr, eodem anno translata.

19. Pontianus, Martyr, translatus anno 926.

20. Davinus, Armenius, cum locorum ſanctorum ergo in Italiam veniſſet, Lucæ obiit anno 1050. Martyrolog. Roman. 3. Junii.

21. Alexander, Papa & Martyr, Lucam translatus anno 1070.

22. Jason Martyr, incertum, quando translatus.

23. Maurus, Jaſonis frater, & Martyr.

24. Hilaria, mater duorum ſupra nominatorum Sanctorum.

25. Silaus, Epiſcopus & Confeſſor, translatus Lucam anno 1100.

26. Vincentius, Epiſcopus & Martyr, translatus Lucam anno 1183.

27. Benignus, frater Vincentii, Diaconus & Martyr, eodem tempore translatus.

28. Blancus, Peregrini Scoti ſocius, non in album quidem Sanctorum adhuc relatus, ſed tamen pie Beatus creditus, ut & ſequentes.

29. B. Sita, Virgo. Obiit anno 1278.

30. B. Avertanus, Confeſſor, translatus anno 1380.

31. B. Romeus, ſocius Avertani.

32. B. Benedictus, Confeſſor.

33. B. Joannes I. Epiſcopus Lucenſis. Obiit anno 802.

34. B. Conradus, Epiſcopus Lucæ. Obiit anno 931.

35 B. Æmilius Dux.

36. B. Gezius. Ord. Auguſtiniani.

37. B. Dorotheus. Quorum ultimorum trium incertus eſt obitus.

38. Miror profecto D. Anselmum Epiſcopum Lucenſem prætermiſſum, cum eum nominari plurimum intererat. Ego de eo infra, ubi de Epiſcoporum ſucceſſione diſſeram, & inter Sanctos relatum, & opera præclara ediddiſſe oſtendam.

1. Ad Pontifices Lucenſes venio, quorum primus eſt Lucius I. albo

bo Sanctorum adscriptus, sedit anno 256. Eum omnes neoterici gente Romanum, patre Porphyrio faciunt; sed rectius Anastasius Bibliothecarius: *Lucius natione Tuscus, de civitate Luca ex patre Lucino*.

2. ALEXANDER II. domo Mediolanensis, Episcopus Lucensis, sub nomine *Alexandri II.* Pontifex creatus anno 1061. antea *Anselmus Bedagius* vocatus.

3. ALEXANDER III. a Raphaële Volaterrano Lucensis dicitur libr. 5. Commentar. pag. 129. sed re vera fuit Senensis.

4. LUCIUS III. Ubaldus Allucingolus, Bonagiuntæ Morli filius, Canonicus Lucensis, ab Innocentio II. Cardinalis creatus, ab Hadriano IV. Episcopus Veliternus & Ostiensis consecratus, anno 1181. summus Pontifex renuntiatus est, sedit menses duos, dies 28. supra annos 4.

Ad Ecclesiæ Lucensis dignitatem, ac successionem accedo. Alexander II. *Lucensis Ecclesiæ clero & populo* scribit Caus. 1. Quæst. 3. cap. 9. in Decreto Gratiani: cujus epistolæ authographum habent in Bibliotheca Vaticana cum operibus Anselmi. Et Innocentius III. *Canonicis Lucanensibus, & Priori S. Fridiani*. Cap. 27. *De Electione, & Electi potestate*. In Decreto Gregoriano. Et *Lucanam Diocæsim* appellat Gregorius IX. cap. 10. *De Procuratoribus* in eodem opere. Et cap. 19. *De restitutione spoliatorum*. Ibidem. Et cap. 34. *De testibus, Lucanum* non *Lucensem* usurpat. *Episcopo Lucano* cap. 18. *De Præscriptionibus*. Ibid. Et Eugenius Papa *Lucano Episcopo*, cap. 2. tit. ult. libr. 3 Decretal. Et ad eundem morem Alexander III. cap. 4. tit. 6. libr. 4. Decretal. Gregorius tamen Pontifex *Lucensi Episcopo* scribit cap. 2. libr. 5. tit. 6. ejusdem operis. Est & in eodem corpore Honorii III. rescriptum, *Capitulo Lucano*, cap. 3. *De Sortilegiis*. Et cap. 3. *De Clerico percussore* in eodem opere. Ex quibus locis quanta dignitas hujus Ecclesiæ fuerit, facile judicari potest. Sed ad Præsules enumerandos serie historica nunc accingor.

1. S. PAULINUS, supra, ubi de Sanctis.

2. S. VALERIUS, civis Lucensis, etiam supra. Ab hujus Pontificatu cessavit Episcoporum successio, ut videtur, sæviente persecutione, aut certe vitio temporum amissa Præsulum memoria, qui huic successerunt; neque enim ab anno 90. quo ille passus, quenquam Lucenses antistitem reperiri volunt, usque ad annum 324. a quo continuatus ordo sic habet.

3. Anno 324. S. THEODORUS, domo Lucensis, ex familia BOLINGHORUM. Supra dixi.

4. Anno 340. PAULINUS II. a quo nulla Episcopi Lucensis mentio reperitur, usque ad annum 450.

5. Anno 450. S. FOLLANUS. Hic comes S. Ursulæ Virginis, & Sanctarum cum ea Virginum Britannicarum, in Germania martyrii palmam suscepit; cujus tamen in Martyrologio nulla mentio: qui tamen in Sanctorum Lucensium commemoratione omitti non debuit.

6. Anno

6. Anno 465. S. Felix. Hic Concilio Romæ, ſub Hilario Pontifice celebrato, interfuit, ut ex actis ejusdem Concilii conſtat: neque hunc omittendum oportebat, inter Sanctos Lucenſes, quum Epiſcopus ejus urbis fuiſſet.

7. Anno 467. S. Obsequentius, præfuit, ut volunt, paulo minus 14. annis.

8. Anno 566. S. Fridianus Scotus. Supra dictum.

9. Anno 676. Eleutherius. Cujus certiſſima memoria in Archivio Piſano, illo anno.

10. Anno 588. S. Valerianus.

11. Anno 640. Letus. Hic reperitur inter Præſules, qui decretis Concilii Romani ſubſcripſerunt ſub Martino I. Pontifice.

12. Anno 675. S. Eleutherius. Hic Concilio Conſtantinopolitano ſubſcripſit, quod eo anno ſub Agathone Papa celebratum.

13. Anno 679. Felix.

14. Anno 725. Wlperianus.

15. Anno 749. Wlprandus.

16. Anno 752. Walpertus. Hic Titianum Caſtrum, pecunia ſua ptum, ditioni Epiſcopali adjecit. Videtur, ut duo præcedentes, origine Longobardus; nam gens ea ſub hæc tempora Italiam penetraverat, ibique ſedem fixerat.

17. Anno 750. Peredeus. Hunc Epiſcopatui deſtinavit Aiſtulphus Longobardorum Rex, ut teſtantur inſtrumenta publica in Archivio Lucenſi.

18. Anno 775. Gherardus.

19. Anno 781. Joannes I. Huic *Vultus Sancti*, ut vocant, ſive *Imaginis Nicomedeæ* Lucam translatio cœlitus nuntiata eſt. Publica Inſtrumenta.

20. Anno 801. Jacobus I. Hujus præſulatu grave ortum ſchiſma legitur.

21. Anno 816. Petrus I. Concilio Romano ſub Eugenio adfuit.

22. Anno 822. Gherardus II.

23. Anno 831. Berengarius. Hic eodem anno, quo Petrus Epiſcopatum adminiſtrabat, ſedere ex Inſtrumentis publicis deprehenditur. Neſcio, an civili diſcordia id contigerit; tunc enim peſtilentiſſimum gliſcebat ſchiſma: an potius ille urbi, hic ſuburbanis præeſſet, quod multis ſeculis ea in civitate contigiſſe audio.

24. Anno 843. Ambrosius. Hic cum multis aliis Præſulibus diverſarum Eccleſiarum nominatur ab Anaſtaſio Bibliothecario in Sergio II. Pontifice, creato anno 844. pag. 251.

25. Anno 848. Hieremias I. Inſtrumenta publica.

26. Anno 865. Orchizus.

27. Anno 871. Theodilereius.

28. Anno 877. Gherardus III.

29. Anno 891. Petrus II.

30. Anno

30. Anno 926. Jacobus II. Hic Romæ corpus S. Pontiani Martyris eam transtulit.

31. Anno eodem. Raimondus, eodem jure, quo antea diximus. Hic parœchiam *Torris* instituit, ut publica Instrumenta fidem faciunt.

32. Anno 931. Conradus. Hic Concilio Romano subscripsit, ut in Annalibus Ecclesiasticis ad annum 963. recitat Illustriss. Baronius: seditque post illud Concilium totis triginta annis.

33. Anno 967. Gualterius.

34. Anno 969. Adelongus, qui in actis publicis reperitur sedisse anno 981.

35. Anno 980. Guido.

36. Anno 984. Theodugrimus, sive, ut aliis visum, potius *Tegrimus*. Acta publica.

37. Anno eodem Isalfredus, vel, ut alii volunt, *Alfridus*. Publica Acta.

38. Anno 989. Gherardus IV. Archivium Lucense.

39. Anno 995. Taddolus; etiamsi Gherardus, ut Instrumenta publica testantur, vixerit usque ad annum 1002. argumento perspicuo, duos simul Episcopos fuisse ejusdem Ecclesiæ, quod & antea observatum.

40. Anno 1002. Theogrimizus, aut, ut quibusdam placet, Grimizus.

41. Anno eodem. Rocchigianus.

42. Anno 1026. Joannes II. Hic Episcopatus censum auxit, suis pecuniis empto & adjecto Castro *Perignasso*, anno 1031.

43. Anno 1033. Eddo. Licet certum ex actis publicis habeatur, Joannem usque ad annum 1058. vixisse; sed eadem, qua prius, causa, duo tum Episcopi.

44. Anno 1047. Conradus, Lucensis Ecclesiæ Præsul est in Archivio Pisano.

45. Anno 1058. Anselmus Bædagius Mediolanensis, Papa creatus sub nomine Alexandri II. Episcopatum Pontifex non deposuit.

46. Anno 1073. Anselmus II. Confessor Mathildæ Comitissæ, ut barbare ajunt. Hic in Sanctorum album relatus, clarus habebatur anno 1080. ut Tritemius Abbas de Scriptorib. Ecclesiast. testatur, & Abbas Urspergensis in Chronico: meminit & Sixtus Senensis libr. 4. Bibliothec. Sanct. Edidit pleraque opera;

In Psalterium libr. 1.
In Jeremiam Prophetam libr. 1.
Epistolarum ad diversos libr. 1.

Ac nuper edente Henrico Canisio J. C. Ingolstadii professore Canonum sacrorum ordinario, prodiere, ipsius Tom. 6. Antiquar. Lection.

Contra Guibertum Antipapam libr. 2.
Epitome Canonum.

47. Anno 1086. Joannes III.

48. Anno 1091. Gothefredus, aut, ut aliis placet scribere, Gottedus.

49. Anno

49. Anno 1098. ROGERUS, ſive, ut in actis illius anni vult Cæſar Baronius, RETINGERUS.

50. Anno 1100. GUILIELMUS.

51. Anno 1103. RANGERIUS, ſive RAINERIUS.

52. Anno 1114. RIDOLFUS.

53. Anno 1119. BENEDICTUS.

54. Anno 1129. UBERTUS.

55. Anno 1140. OTTO.

56. Anno 1147. GREGORIUS I.

57. Anno 1154. ANSELMUS III.

58. Anno 1155. LAUDUS I.

59. Anno 1158. GREGORIUS II.

60. Anno 1165. PLEBANUS.

61. Anno 1167. GREGORIUS III.

62. Anno 1170. LANDUS II.

63. Anno 1178. GULIELMUS II.

64. Anno 1182. UBERTUS ALLOCINGOLUS, Lucenſis domo, imo vero GERARDUS, ut infra docebo, & prodit Alfonſus Ciaconius in Vit. Pont. pag. 490.. (1)

65. Anno 1191. GUIDO II.

66. Anno 1200. ROBERTUS I. qui hoc anno conſecratus, vixit uſque ad annum 1217. ut ex Archivio D. Juſti Lucenſis liquet.

67. Anno 1218. HONORIUS. Ibidem loci.

68. Anno 1228. OPIZUS.

69. Anno 1236. GREGORIUS IV. qui non toto anno ſedit.

70. Anno eodem, ſed Gregorio defuncto, OTTO, qui Caſtro D. Petri addito, Epiſcopatus cenſum auxit.

71. Anno 1237. GUILIELMUS III. ex Archivio RR. PP. S. Romani Lucæ.

72. Anno eodem ILDEBRANDUS, forte ob cauſam ſuperius dictam, vel ob ſchiſma eo ipſo tempore in Eccleſia natum inter Pontificem & Cæſarem Fridericum.

73. Anno 1239. GUERCIUS, Senenſis domo.

74. Anno 1257. HENRICUS I.

75. Anno 1263. ROBERTUS II. licet revera adhuc viveret Henricus, qui, ut Acta publica teſtantur, vixit in Epiſcopatu ad annum 1276. ſed hoc ſolemne Lucenſibus, duos ſimul præſules uni Eccleſiæ præfectos habere.

76. Anno 1276. PAGANELLUS I.

77. Anno 1279. PETRUS, domo Lucenſis, ex familia ANGELELLIA. Ord. Prædicator.

78. Anno 1281. PAGANELLUS II.

79. Anno

(1) In Edit. vero Romana ann. 1677. cum addictionibus Oldoini tom. 1. pag. 1114. & 1115. fit mentio Uberti & Gerardi Cardinalium, ex familia Allucingola, qui Gerardus Lucenſis Epiſcopus dicitur.

79. Anno 1284. HENRICUS II. Ord. Minor. vixit in Episcopatu usque ad annum 1323. Acta publica pluribus locis Lucæ.

80. Anno 1323. RODIGIANUS II. aut, ut prius dicebam ROCCHIGIANUS, Lucensis, ex familia nobili, & antiqua TADOLINIA.

81. Anno 1334. GUILIELMUS IV. Ord. Prædicatorum.

82. Anno 1342. JOANNES IV. ex Archivio Sanctimonialium D. Justinæ Lucensis.

83. Anno 1344. GUILIELMUS V. dictus a *Monte Albano*, Ordin. Prædicator. Sepultus Lucæ in templo D. Romani.

84. Anno 1349. BERENGARIUS, ex privilegio quodam Caroli IV. Imperatoris.

85. Anno 1364. NICOLAUS Monachus, ex Archivio Archiepiscopatus Pisani; hic enim domo fuit Pisanus. Raphaël Roncionus indicavit.

86. Anno 1368. GUILIELMUS VI. qui obiit anno 1372. a cujus obitu sedes biennio vacavit, Vicarias obeunte PETRO Monacho.

87. Anno 1374. PAULUS GABRIELLIUS Eugubinus, obiit Perusiæ anno 1380. Acta publica.

88. Anno 1380. JACOBUS III. qui eodem anno obiit.

89. Anno 1381. ANTONIUS DE RIPARIA. Obiit Lucæ.

90. Anno 1383. BARTHOLOMÆUS RAPONDIUS Lucensis.

91. Anno 1384. JOANNES V. Lucensis domo, professione Monachus, ex familia SALUTIORUM. Acta publica Episcopatus Lucensis, & templi S. Nicolai Novelli.

92. Anno 1394. NICOLAUS GUINISIUS, Lucensis domo, vixit usque ad annum 1435 cum Reipublicæ libertatem acerrime, contra affinem suum & gentilitium Paulum Guinisium tyrannum, propugnaret, in exilio obiit.

93. Anno 1435. JACOBUS IV.

94. Anno 1436. NICOLAUS MAURINIUS. Domo Lucensis.

95. Anno 1441. BALTHAZAR MANNIUS. Lucensis ortu.

96. Anno 1448. STEPHANUS TRENTA, Lucensis.

97. Anno 1477. JACOBUS V. AMANATUS, S. R. E. Cardinalis. Hunc, non Lucensem ortu, sed Volaterranum volunt, ut superiori capite dictum. Videatur locus.

98. Anno 1479. NICOLAUS SANDONNINIUS, Lucensis, Episcopus antea Mutinensis.

99. Anno 1499. FELINUS SANDÆUS, Ferrariensis.

100. Anno 1503. GALEOTTUS FRANCIOTTUS, Lucensis, S. R. E. Card.

101. Anno 1508. SIXTUS GARA, S. R. E. Cardinalis.

102. Anno 1517. FRANCISCUS RIARIUS.

103. Anno 1546. BARTHOLOMÆUS GUIDICCIONIUS, Lucensis, S. R. E. Cardinalis.

104. Anno 1549. ALEXANDER GUIDICCIONIUS, Lucensis, Cardinalis nominati nepos.

105. Anno 1601. ALEXANDER alter GUIDICCIONIUS, Alexandri præcedentis consanguineus; vir pius, ac prudens: hodie sedet.

Sequuntur Cardinales, Luca oriundi, hoc pacto.

1. HUBALDUS CORNELIUS, ab Hadriano I. creatus, incertum, quo anno.

2. JOANNES DATUS, ab Eugenio II. anno 825.

3. UGOBALDUS OBITIUS, a Stephano VIII. circa annum 840. ex Archiviis Reip. Lucensis.

4. UBERTUS DE PODIIS, Episcopus Prænestinus, ab eodem Stephano Cardinalis creatus. Acta publica Reipublicæ Lucensis.

5. HUGOBALDUS OBITIUS alter, a Stephano X. creatus, Ciaconius pag. 310.

6. UBERTUS alter de PODIIS, ab eodem Stephano. Ciac. ibid.

7. S. ANSELMUS, ab Alexandro II. creatus. Dixi supra in Episcopis, & Ciacon. pag. 325,

8. PAULUS GENTILIS, ab Urbano II. subscripsit Concilio Vastallensi anno 1106.

9. HUBALDUS DE LUNATA, ab Innocentio II. ut Bullæ ejus testantur anno 1135. Ad eum celebrandum sufficit locus D. Bernardi libr. 4. de Consecratione pag. 251.

10. HUBALDUS ALLUCINGOLUS, Bonagiuntæ filius, ab Innocentio II. Postea Pontifex creatus ex Episcopo Ostiensi, dictusque LUCIUS III.

11. BERNARDUS, S. Fridiani Lucensis Prior, ab Eugenio III. creatus Cardinalis.

12. ALBERTUS DE MONTE SACRATO, humili loco natus, ab Anastasio IV. in Cardinalium cœtum adoptatus, anno 1153.

13. HIERONYMUS, sub Alexandro III. anno 1164.

14. ARDUINUS, ab eodem allectus in Cardinalium Collegium, anno 1178. Huic doctissimo, ac scriptis claro suis, librum inscripsit Hugo Etereanus *Contra errores Græcorum*. Auctores sunt Joan. Tritemius Chronic. Canonicor. Regular. Alexandri III. Bullæ.

15. HUBERTUS ALLUCINGOLUS, a Lucio III. anno 1182. Cardinalis factus.

16. GERARDUS ALLUCINGOLUS, Pontificis Lucii III. affinis, Lucensis Episcopus, Legatus in Umbriam ad Sacramentum a Conrado Spoletinorum Duce exigendum, eumque absolvendum ab Excommunicatione, in quam inciderat ob vexata Ecclesiæ oppida; in Gallias item a Latere Legatus. Incertus Auctor MS. in Bibliotheca Vaticana de rebus Siculis. Pandulphus Colenutius in Compendio libri de Regno Siciliæ. Lundensis in Dania ad annum 1201. Obiisse creditur sub Innocentio III.

17. ORLANDINUS VULPELLIUS. A Benedicto XII. Antipapa Avenione Cardinalis creatus anno 1396. die 9. Januarii.

18. JACOBUS AMANATUS, humili loco natus Lucæ, ut quibusdam pla-

(1) Videat Lector Tom. 1. Ital. Sacræ Ferdinandi Ughelli, qui a Dempstero valde discrepat in recensendis Episcopis Lucensibus.

placet: ut aliis videtur, Volaterris, a Pio II. Cardinalatum adeptus.

19. Galeottus Franciottus de Ruvere, Julii II. ex forore Luchina nepos, ab eodem ex Epifcopo Patavino, Cremonenfi, Archiepifcopo Beneventano, Cardinalitia dignitate ornatus ab eodem Julio, Joanni Medicæo fupra fidem charus. Obiit 11. Septembr. anno 1508.

20. Sixtus Gara de Ruvere, Galeotti frater, ac Luchinæ fororis Papæ Julii II. ex fecundo marito filius. S. R. E. Cardinalis, & Vicecancellarius.

21. Bartholomæus Guidiccionius, Epifcopus Lucenfis, & Aprutinus, Major Pænitentiarius, a Paulo III. in Collegium Cardinalium cooptatus, anno 1539.

22. Joannes Baptista Castrutius, Vincentio Caftrutio, & Angela Lilia, nobiliffimis parentibus ortus, Lucæ natus 1541. a Sixto V. Cardinalis factus, fumptu publico funeratus.

De Illuftribus tandem in omni fcientiarum genere viris aggredior; quorum agmen exiguum quidem pro tantæ civitatis præftantia, fed operofum peregrino.

Ac primum apud Martialem libr. 1. Epigr. 2. nominatur quidam Lucenfis:

Libertum docti Lucenfis quære Secundi,
Limina poft Pacis, Palladiumque forum.

1. Sanctes Pagninus, Orientalium Linguarum peritiffimus, patrum noftrorum memoria, multa fcripfit. Antonius Poffevinus Apparatu pag. 191.
2. Paulinus Bernardinus. Ordin. Prædicator. Poffevin.
3. Flaminius Nobilius. Anton. Poffevin. pag. 485.
4. Gerardus Busdragus. Idem pag. 542.
5. Hieronymus Balbanus.
6. Hieronymus alter, cognomento de Luca J. C.
7. Thomas Bonus. Poffevin. pag. 302.
8. Antonius, cognomento Lucensis. Idem.
9. Benedictus Manfredius J. C.
10. Cæsar Nobilius. J. C.
11. Philippus de Vitalibus. J. C.
12. Rodolphus Romandinus. J. C.

Hos ultimos quatuor habeo ab Indice virorum fcripto clarorum Cypriani Pagnii.

13. Agnellus, literis & moribus ornatiffimus, ait Raphaël Mapphæus Volaterranus libr. 5. pag. 129.

14. Antonius Bonvisius, *facile omnium mercatorum princeps, non folum ob magnitudinem opum, fed multo magis ob fidei & integritatis laudem*. Ait Nicolaus Sanderus Schifmat. Anglicani libr. 2. pag. 306. Ad eum Epiftola Thomæ Mori, non atramento, quod illi, jam martyrio vicino, tyrannice ademptum, fed carbone notata extat: ex qua

conſtat, eum jam nullatenus ſolvendo, tamen piiſſima liberalitate Antonii ſublevatum. Hic inſuper in omnes Anglos Catholicos munificentiſſimus; & cum Londini Eduardo VI. regnante ſubſiſteret, & cum Lovanium, miſere hæreticorom perfidia Anglia vexata, ſedem fortunarum ampliſsimarum tranſtuliſſet. Videatur idem Hiſtoricus.

Hiſtoriam Lucenſium patrum noſtrorum memoria, vir nobilis ac diligens Gerardus Maccharinius, domi foriſque clarus, ſcripſit, quæ MS. aſſervatur apud ejus abnepotem, juvenem virtuti deditiſſimum, ac bonarum artium ſtudioſiſsimum, juriſprudentiæ, dum hæc ſcribo, ſedulo incumbentem, Paulum Maccharinum.

Familias recenſet quamplurimas Fanutius Campanus libr. 4. de Illuſtr. Ital. Famil. cap. 7. ex Chronicis Brunfortianis, & præcipue notat a Narſete tres familias ibi plantatas, *Interminellios*, *Parentios*, *&* *Panginos*: a Deſiderio, Longobardorum Rege, relictos vult, *Nardutios*, *Mordos*, *Lilios*, *&* *Celamos*,

Blaſius Fantolinus in Memoriali, *Interminellios* Nobiles & *Lucæ*, & in *Fano* Piceni eſſe docet, ex iiſque ortos *Caſtrocanes*.

Aretium, ſive Arretium Etruriæ urbs antiqua, ac potens, una ex duodecim primis, ſecundum aliquos: muro inſigni inclyta: figlinis, ac vino, ac fonte oraculi inſtar, ſtagnoque celebrata: Colonia, ac municipium: res glorioſæ geſtæ: olim Reſpublica, ac Academia.

C A P. VII.

A*Retium* (male in Itinerarii Peutingeri Tabulis *Adretium*) Græca conſuetudo Α'ῤῥήτιον, *Arretium* vocat. Polybius Megalopolytan. libr. 2. pag. 104. ἕως τῆς Α'ῤῥητίνων χώρας, *Uſque ad fines Arretinorum*. Sic & lapides antiqui Tiferni in Umbria.

C. AVINIVS(1). C. F. POM. GALLVS
DOMO. ARRETIO. 7. LEG. IIII.
SCHYTH. MILITAVIT. IN
PR. AN. XVII.
EVOC. AN. II.
7. IN. LEG. IIII. SCYTHIC

(1) Gruter. pag. 520. num. 3. C. ANINIVS.

AN. XVIIII. VIXIT
AN. LX. MERV. AN. XXXVIIII.
H. S. E. ATIMETVS. L.
EX. TESTAMENTO. F. C

Latini tamen ſimplici R. efferunt. Jul. Obſequens libr. de Prodig. cap. 48. *Cœlum Aretii ardere viſum*. Et cap. 53. *Aretii puer natus unimanus*. Et cap. 109. *Aretii mulieri e naſo ſpicæ farris natæ*. Cap. 112. *Aretii ſignum æneum Mercurii ſudavit*. Cap. 113. *Aretii duo androgyni inventi*. Cap. 114. *Aretii frangentibus panes cruor e mediis fluxit*.

Ab *Aretia*, Jani uxore, nomen deducit inſanus Annius, cum nihil ſimile unquam memoriæ ſit a quoquam traditum: alii ab *aratura* quod circa frugiferi ſint campi, & arabiles: nonnulli ab *ariditate*; ſed veriſsima eſt ſententia ab *aris*, ibi fortaſsis primum erectis, appellationem acceptam. Videatur libr. 3. cap. 11. Hanc inter duodecim primas Etruriæ civitates eſſe contendunt, ex loco Dionyſii Halicarnaſſei libr. 3. pag. 189. Τυῤῥηνοὶ δὲ συμμαχίαν ἀποτελεῖν ὡμολόγησαν, ἣν ἂν αὐτοὶ δεηθῶσιν, ὀυχ ἅπαντες ἐπὶ τῆς ἀυτῆς γνώμης γενόμενοι, ἀλλὰ πέντε πόλεις μόναι, Κλουσῖνοίτε, καὶ Α'ῤῥητῖνοι, καὶ Οὐολατέρναι, ὁι Ρ'ωσαλῖνοίτε, καὶ ἔτι πρὸς τούτοις Οὐετυλωνιᾶται. *Etruſci ſubmiſſuros ſe auxiliorum, quantum opus fuerit, non tamen reſponſum eſt hoc de communi omnium ſententia, ſed a quinque tantum civitatibus: Hi fuerunt Cluſini, Arretini, Volaterrani, Ruſsellani, & Vetulonienſes*. Eadem nomenclatura in Ptolemæo, & aliis.

Murum celebratiſſimum habuiſſe eam urbem conſtat. Pollio Vitruv. libr. 2. cap. 8. *Itaque in nonnullis civitatibus & publica opera, & privatas domos, etiam regias, e latere ſtructas licet videre: & primum Athenis murum, qui ſpectat ad Hymettum montem & Pentelenſem: item parietes in æde Jovis, & Herculis lateritias cellas, cum circa lapidea in æde epiſtylia ſint, & columnæ: In Italia Aretii vetuſtum egregie factum murum*. Eadem pæne poſt illum C. Plin. libr. 35. cap. 14. *In Italia quoque lateritius murus Aretii & Mevaniæ eſt*. Non tantum e cocto lapide, ſeu lateribus hic murus ſtructus, quod pretioſum ſane eo ævo, ſed etiam altitudine admirabilis. Sil. Italic. libr. 5. Punic.

> *An Corvinæ ſedet, clauſum ſe Conſul inerti*
> *Ut teneat vallo, Pœnus nunc occupet altos*
> *Areti muros? Corythi nunc diruat arcem?*
> *Hinc Cluſina petat? poſtremo ad mœnia Romæ*
> *Illæſus contendat iter?*

Non minus gloriæ a figlina quæſivit; nam vaſa fictilia, quæ totius Italiæ uſibus ſerviebant, Aretii fiebant. C. Plin. libr. 35. cap. 12. *Major quoque hominum pars terrenis utitur vaſis: Samia etiamnum in exculentis laudantur. Retinet hanc nobilitatem & Aretium in Italia: & calicum tantum Surrentum, Aſta, Pollentia: in Hiſpania Saguntum, in Aſia Pergamum*. Fruſtra eſt Joannes Baptiſta Perſii futilis enarrator, & eum ple-

plerique ſecuti, qui de *Ereto*, vico in Sabinis, non de Aretio, Etruriæ civitate, Plinii verba accipiunt. Vide Turnebum libr. 10. Adverſarior. cap. 26. Iſidor. libr. 20. cap. 4. *Aretina vaſa, ex Aretio, municipio Italiæ, dicuntur, ubi fiunt; ſunt enim rubra*. Ita Poëtæ. M. Martial. libr. 1. Epigr. 53.

Sic Aretinæ violant cryſtallina teſtæ.

Et libr. 14. Epigr. 96. lemma eſt: *Vaſa Aretina*.

Aretina nimis ne ſpernas vaſa, monemus,
Lautus erat Tuſcis Porſena fictilibus.

Cœlius Sedulius Scotus Præfat. ad libr. 1. Carmin.

At nos exiguum de paupere carpſimus horto,
Rubra quod appoſitum teſta miniſtrat olus.

Vini, uvarumque bonitatem laudat idem Plinius libr. 14. cap. 3. in principio: *Hactenus publica ſunt genera, cetera regionum, locorumque, aut ex his inter ſe inſitu mixta. Siquidem Tuſcis peculiaris eſt Tudernis, atque etiam ejus nominis Florentia, eſt opima* (in aliis, *optima*) *Aretio talpana, & eteſiaca, & conſeminia.*

Admirabilis in vicinia urbis fons erat, unde incolæ reſponſa petebant. Anonymus auctor Vitæ D. Bernardini Senenſis cap. 40. *Extra mœnia urbis fons antiquus fuit, jam olim temporibus illis, quibus Idololatria regnabat, impuris dæmonibus dicatus. Solebant eo cives Aretini, & alii circumquaque vicini, tanquam ad oraculum Apollinis, confluere, reſponſa petentes ad occultas quæſtiones ſuas. Id vero animadvertens Bernardinus, verus Chriſtianæ Religionis cultor & amator, adverſus hunc dæmonum cultum fortiſſime ſe erexit: & primo quidem concione ad populum habita & abſoluta, magnopere omnium confirmatis animis, hortatus eſt eos, ſequi ſe ad demoliendam impuriſſimorum dæmonum habitationem, prorſuſque abolendam: mox vero arrepta ſecuri vel malleo, cum populo egreſſus eſt ad fontem. Cumque ad fanum dæmonis perveniſset, primus ipſe ictibus cœpit contundere, evertitque aram, & fontem lapidibus penitus obturavit*. Fit mentio etiam in Concilio Antiſiodorenſi. Tomo ſecundo Conciliorum. Hæc doctiſſimus Antonius Delrio in Diſquiſit. Magic.

Celebratur etiam ſtagnum Aretinum, fons, ut puto, Clanis. Meminit Julius Obſequens libr. de Prodig. cap. 100. *Multa millia hominum, intumeſcente Pado, & ſtagno Aretino, obruta*. Ab Aretio quoque fluere Arnum flumen oſtendit Polybius libr. 2. pag. 104.

Habuit & Coloniæ jus, quam 94. numero ponit Onufrius, Jul. Frontinus libr. de Colon. *Arretium muro ducta Colonia lege IIIvirali, iter populo non debetur, ager ejus limitibus eſt aſſignatus*. Et eodem libro: *Colonia Arretina lege Auguſti, conſita limitibus Gracchanis, qui recturas maritimas & montanas ſpectabant: poſtea per cardines decimano & duodecimano eſt adſignata, & numerum centuriarum manet, quæ quadrata ſunt*. M. Cicero in Orat. pro L. Murena ſcripſit: *Catilinam circum-*

cumfluente Arretinorum & Fæſulanorum colonorum exercitu alacrem incidere.

Nec minus & Municipium ſui juris. Iſidorus loco proxime laudato. Pſeudocornutus, aut alius A. Perſii Scholiaſtes ad Satyr. 1. v. 144. *Nec ille mihi ſit auditor, qui ſe putat honorabilem eſſe, & incomparabilem præterea, quod meruit dignitatem ædilitiam in aliquo oppido Italiæ, fracturus in æquales menſuras, ideſt minora vaſa ex Aretio municipio, ubi fiunt Aretina Vaſa.* Ipſe Perſius:

> *Seſe aliquem credens, Italo quod honore ſupinus*
> *Fregerit heminas Arreti ædilis iniquas.*

Et in veteri lapide.

L. ANSIMIVS. L. F
PVB. FARRIANVS
CC. MVNICIP. ARRETIN

Situm urbis & poſituram docet Strabo libr. 5. pag. 156. Μάλιϛα δ' ἐϛὶ μεσογαῖα τὸ Ἀῤῥήτιον πρὸς τοῖς ὄρεσιν, ἀπέχει γοῦν τῆς Ῥώμης ἐν μεσογαίᾳ χιλίους ϛαδίους. *Maxime in mediterranea recedit Arretium, montibus vicinum, abeſt a Roma ſtadiis mille.* Illud ultimum ἐν μεσογαίᾳ, *in mediterraneis*, abundat. Plinius libr. 3. cap. 5. egregie commendat, tripliceſque facit Aretinos ſub Romano Imperio, quod neſcio, an ulli alteri populo conceſſum. De cetero *Aretini veteres*, *Aretini Fidentes*, *Aretini Julienſes*. In quibusdam codicibus, pro *Fidentes*, erat *Fidenates*, haud recto ſenſu; quippe Fidenatibus transTiberim, quid commune cum Aretinis in mediterranea eſſe potuit Etruria?

Ad res domi foriſque glorioſe geſtas deſcendo, quarum prima jure eſſe poterit, quod a Gallis obſeſſa, fortiter fidem ſuam, ac Remp. tutata eſt. Narrat Polybius Megalopolitan. libr. 2. pag. 107. Διαγενομένων δὲ πάλιν ἐτῶν δέκα, παρεγένοντο Γαλάται μετὰ μεγάλης ϛρατιᾶς πολιορκήσοντες τὴν Ἀῤῥητίνων πόλιν, Ῥωμαῖοι δὲ παραβοηθήσαντες, καὶ συμβαλόντες πρὸ τῆς πόλεως ἡττήθησαν. *Vix decem elapſi erant anni, ecce iterum Galli magna belli mole parentes Arretium obſidere, adſunt & Romani ad ferendam opem.* Hac iter fuit Hannibali, ut deſcribit Livius; illa enim facillimum Romam eſt iter. M. Cicero libr. 1. de Divinat. *Quid bello Punico ſecundo? nonne C. Flaminius Conſul iterum neglexit ſigna rerum futurarum magna cum clade Reipublicæ? qui exercitu luſtrato, cum Arretium verſus caſtra moviſſet, & contra Hannibalem legiones duceret, & ipſe & equus ejus ante ſignum Jovis Statoris ſine cauſa repente concidit, nec eam rem habuit religioni.* Tit. Liv. 3. Decad. libr. 2. in principio. *Certum quæ per præmiſſos exploratores habuit, exercitum Romanum circa Arretii mœnia eſſe.* Et paucis interjectis: *Regio erat in primis Italiæ fertilis, Etruſci campi, qui Fæſulas inter Arretiumque jacent, frumenti, & pecoris, & omnium rerum copia opulenti.*

Tan-

Tantum ſane momenti in hac una urbe creditum, ut ea rebellante graviſſimus terror Romam inceſſeret, opuſque eſſe exercitibus duobus conſularibus ad motus in ea excitatos compeſcendos. Liv. 1. Decad. libr. 10. in principio. *Multiplex exinde terror eſt ortus, Etruriam rebellare ab Arretinorum ſeditionibus motu orto nuntiabatur, ubi Licinium genus præpotens, divitiarum invidia pelli armis cœptum.* Ad hanc ſeditionem Arretinorum ſedandam, non unus exercitus ſatis erat, ſed ex Marſis alterum Conſulem evocari, ac dictatorem creari erat neceſſe: prœlium deinde gravi utrinque jactura commiſſum, ut Livius ibidem loci exequitur, & addit: *Hoc prœlio iterum fractæ Etruſcorum vires;* qui tamen paucis interjectis, *habeo auctores, ſine ullo memorabili prœlio pacatam a Dictatore Etruriam eſſe, ſeditionibus tantum Arretinorum compoſitis, & Licinio genere cum plebe in gratiam reducto.*

Nec vero cum reliqua Etruria penitus domiti Arretini, ſub finem belli Punici ſecundi hæc de iis T. Livius 3. Decad. libr. 4. *De Arretinis & fama in dies gravior, & cura creſcere patribus. Itaque C. Hoſtilio ſcriptum eſt, ne differret obſides ab Arretinis accipere, cui traderet Romam deducendos.* Illud tamen memorabile, quod ab eodem refertur 1. Decad. libr. 9. *Jam omnes Etruriæ populi, præter Arretinos, ad arma ierant.* Inſignis iſtius civitatis commendatio apud eundem eodem libro. *Itaque a Cortona, Peruſia, & Arretio, quæ ferme capita Etruriæ populorum ea tempeſtate erant, Legati pacem fœduſque a Romanis petentes, inducias in triginta annos impetraverunt.* Et libr. 10. ejusdem Decadis: *Tres validiſſimæ urbes Etruriæ capita, Vulſinii, Peruſia, Arretium, pacem petiere, & veſtimentis militum frumentoque pacti cum Conſule, ut mitti Romam Oratores liceret, inducias in quadraginta annos impetraverunt.* Quam liberaliter poſtea Conſulem Romanum *armatura militum ac frumento* juverint, idem hiſtoricus fidem facit: cujus locum vide ſupra hoc libro cap. 3. neque enim tranſcribo, quæ alibi hic dicta.

Denique a L. Sulla Dictatore, quod ut reliqua Etruria, impenſius Marianis partibus faviſſet, graviſſime afflicta, meminit Appianns Alexandrin. libr. 1. Civil. pag. 406. Μόνων ἐν τάξει χιλίων ἐπανελθόντων ἐς Ἀῤῥήγιον; ſed corrigendum eſt omnino ἐς Ἀῤῥήτιον. *Solis mille ordinibus ſervatis receperunt ſe Arretium.* Et alibi apud illum auctorem.

Hæc communem cum aliis Italiæ urbibus fortunam paſſa, variis alternationum caſibus jactata, primo Romani juris, quo imperio inclinato ſub Longobardis, ſub Gothis, Vandaliſque vexata. Poſtea iterum turbata Italia, ſui juris eſſe cœpit; ac tunc ab Henrico V. Imperatore, qui Paſchalem II. Pontificem fecerat captivum, lacerata, disjectaque circam annum 1112. ut narrat Gothefredus Viterbienſis Chronicor. part. 17. pag. 586. *Quia ſedem Epiſcopalem S. Donati Eccleſiam extra muros dirutam, intra mœnia conabantur transferre.* Anno 1252. Ghibellinis dominantibus immaniter habita.

Anno deinde 1280. licet Reſpublica eſſet, tamen cœpit ſubeſſe domi-

minio *Petramalarum*, a quibus ad plenum Reipublicæ jus rediit. Joann. Villan. libr. 7. cap. 109. cap. 114. cap. 120. narrat, qua rabie, modo Ghibellinis, modo Guelfis partibus prævalentibus, misere fuerit lacerata: nec mei est instituti, singula hæc sigillatim exequi, cum non tam historici, quam antiquarii partes sustinendas mihi duxerim: & hæc alii tractarunt.

Anno 1340. Gualterius, Athenarum Dux, Principatum Arretii sibi vindicavit. Jo: Baptista Pigna libr. 4. Hist. Estens. pag. 308. cujus jugo discusso, fœdus cum Florentinis pepigerunt, missis eam in rem Florentiam oratoribus, ut exequitur Nicolaus Machiavellus libr. 2. Hist. Florent. Circa hæc tempora scribebat Laonicus Chalcocondylas, qui libr. 6. Hist. Turc. pag. 406. *Hæc Reipublicæ forma pæne omnium Tyrrheniæ urbium est; nam juxta hanc gubernantur Perusium, Luca, Aretium, & Sena.*

Denique cum varias vices, bellis assiduis fatigata, sustinuisset, ut narrant Paulus Jovius libr. 17. Hist. & Ant. Sabellicus 10. Ennead. libr. 1. pag. 866. & alii sequioris ævi scriptores, tandem Reipublicæ Florentinæ cessit: inde demum sub Magnis Etruriæ Ducibus tranquillissime conquiescit.

Arretio oriundi Sancti: Episcoporum successio, ac dignitas Ecclesiæ Arretinæ: Viri Illustres, Cardinales, Scriptores.

CAP. VIII.

Civium Sanctorum gloria, Arretium non minorem famam, quam rebus fortiter gestis, & antiquitatis prærogativa, acquisivit.

1. Donatus, Episcopus & Martyr, qui *fractum calicem sanctum orando instauravit*. Martyrolog. Roman. 7. Augusti Meminit D. Augustinus libr. 1. Dialogor. cap. VII. Vitam hujus & acta, quæ Mombritius publicavit, & Petrus in Catalogo libr. 7. cap. 33. scripsisse putatur Severinus, qui quartus ordine Præsulum Arretinorum. Videatur Baronius.

2. Gaudentius, Episcopus & Martyr sub Valentiniano. Martyrolog. Roman. 19. Junii. Actaque extant conscripta Arretii.

3. Colmatius, Diaconus, comes martyrii Sancto Gaudentio.

4. Hilarinus, Monachus & Martyr, sub Juliano, cujus corpus injectum Tiberi ad Ostiam civitatem delatum. Ado Viennensis, Usuardus, & Martyrologium Rom. 16. Julii.

5. Pergentinus, Puer ac Martyr, ſub Decio, cujus acta MSS. ſunt Arretii, & recitat Surius Tom. 3. Petrus in Catalogo libr. 5. cap. 80. Martyrolog. Rom. Beda, Fr. Maurolycus, Notkerus, Rabanus, & alii 3. Junii.

6. Laurentinus, Puer ac Martyr, eodem tempore, frater D. Pergentini.

Audio eſſe non longe Arretio montem excelſum, in cujus vertice fanum ſit, idolis olim dicatum, in quo innumera aſſerventur ſine nominibus corpora Sanctorum, qui glorioſo ibi, ſævientibus tyrannis, agone perfuncti.

Eccleſia Arretina, celebris pietate. Petr. Damiani libr. 1. Epiſt. 9. Et Epiſcopos jam olim, ſanctitate & doctrina illuſtres, habuit; quorum hic titulus eſt: *Illuſtriſſimi, ac Reverendiſſimi Epiſcopi Arretini, S. R. Imper. in Etruria Principes, Comites Cæſæ*, ad Clanem amnem. Quis primus hanc rexerit Eccleſiam, haud facile dixerim; quum ſeries nulla, ac ne mentio quidem Epiſcopi Arretini inveniatur ante annum 352. Antiquiorem tamen hanc fuiſſe ſedem conſtat, quod ex illius Epiſcopatus cenſu ac ditione, omnes vicinæ Eccleſiæ creverint, *Senenſis, Cluſienſis, Florentina, ac Cortonenſis*, quod in Hiſtoriarum Breviario prodidit Æneas Silvius, qui Pius II. Ab Imperio igitur Conſtantini omnes Epiſcopos percenſebo.

1. S. Satyrus.
2. S. Donatus.
3. Gelasius.
4. Severus, ſive Severinus.
5. Domitianus.
6. Florentius.
7. Maximinus.
8. Eusebius.
9. S. Gaudentius.
10. Disentus.
11. Laurentius.
12. Gallius.
13. Benedictus.
14. Olibius.
15. Vindicianus.
16. Cassianus.
17. Datius.
18. Dulcitius.
19. Innocentius.
20. Masurianus.
21. Servandus.
22. Cyprianus.
23. Bonushomo.

24. Vita-

24. Vitalianus.
25. Aspasius.
26. Impartianus.
27. Deodatus.
28. Eliseus.
29. Stabilis.
30. Cassimundus.
31. Aripertus.
32. Alampertus.
33. Petrus. Hujus forte est mentio apud Anastasium Bibliothecarium in Leone IV. pag. 286. sed delibero.
34. Baprotianus.
35. Petrus II.
36. Joannes.
37. Bernardus.
38. Petrus III.
39. Theodosius.
40. Everardus.

Horum quidem Præsulum, ut certa hucusque successio, ita, quia nulla apud historicos, quod sciam, eorum est mentio, nec in jure Canonico, quod magis mirum; ideo, quando aut quandiu sederint, ambiguum est.

41. Helimpertus, anno 1008. sedebat. Acta publica.
42. Albertus.
43. Theobaldus, reperitur sedisse anno 1022. & anno 1033. Acta publica.
44. Honfridius Monachus.
45. Arnaldus, anno 1052.
46. Viliermus.
47. Imnio Francus.
48. Constantinus Græcus, anno 1080. & 1084. ac demum anno 1106.
49. Sigifridus, Teutonicus.
50. Gualterius, Eleemosynarius.
51. Regius Visdominus.
52. Guido Boccatorta, anno 1116. & anno 1124. invenitur in Actis.
53. Bujanus Ubertinus, anno 1146.
54. Maurus Monachus.
55. Hieronymus.
56. Helvetus.
57. Amadeus.
58. Constantinus.
59. Martinus, anno 1220. sedebat, ut Acta præferunt Arretii publica.

60. Gregorius.

61. Theobaldus Bostolus.

62. Marcellus, five Marcellinus Albergottus, anno sedebat 1242. ac insignem cladem Ecclesia Arretina sub eodem accepit anno 1247.

63. Guilielmus, Ubertinorum Princeps, ac factionis caput, in Actis publicis reperitur anno 1250. & anno 1256. & anno 1275. Raphaël Volaterranus libr. 5. pag. 130. Hic extremum diem clausit anno 1289.

64. Anastasius.

65. Bandinus, factus Romaniæ Comes a Pontifice anno 1290. Villan. libr. 7. cap. 138.

66. Ildibrandinus Ubertinus.

67. Guido a Petramala, filius Angeli, & matris Frescobaldæ Florentinæ. Hic factionis etiam caput *Tarlatæ*, anno 1318. a Roberto Rege, & Florentinis superatus, pepigit certis conditionibus, quas vide apud Raphaëlem Volaterranum loco dicto. Episcopatus censum, multis Castellis adjectis, impensius auxit: inter quæ fuere *Cortona*, *Burgus Sancti Sepulchri*, *Plebs S. Stephani*, *Casentinum in valle Arni*, *Lucinianum*, *Politianum*. Ex his hodie tres sunt civitates, & oppida triginta sex alia, ut Acta publica loquuntur. Omnium suo ævo ducum maximus; nam a Pontifice Joanne XXII. *Tifernum* abstulit; ideoque dejectus Episcopatu, Ludovicum Bavarum coronavit, Pontifici hostem.

68. Rosius Ubertinus, Riordi filius, primus item Cortonæ Præsul.

69. Jacobus de Comitibus Romaniæ.

70. Joannes Albergottus.

71. Joannes Albergottus.

72. Angelus de Ricasolis, Florentinus.

73. Petrus Riccius, Florentinus.

74. Franciscus, Politianus.

75. Rubertus de Asinis, Florentinus.

76. Capponus de Capponibus, Florentinus.

77. Philippus Medicæus, Florentinus.

78. Laurentius Acciajolus, Florentinus.

79. Gentiles de Becchis, Urbinas.

80. Cosmus Paccius, Florentinus.

81. Raphael Riarius, Savonensis, Cardinalis S. R. E. titulo Sancti Georgii.

82. Hieronymus Riarius, Savonensis, Raphaëlis præcedentis Nepos.

83. Octavianus Maria Sfortia.

84. Franciscus Minerbettus, Florentinus.

85. Bernardettus Minerbettus, Florentinus.

86. Stephanus Bonuccius, Arretinus, S. R. E. Cardinalis, de quo paulo infra.

87. PETRUS USIMBARDIUS, Florentinus.

88. ANTONIUS RICCIUS, Florentinus. (1)

Magna ſane hujus Eccleſiæ ſemper auctoritas fuit; nam Sigiſmundus Imperator, cum Cremonæ eſſet, anno 1414. Præſuli Arretino facultatem indulſit *Spurios legitimandi* (ut privilegii verbis utar) inſuper & plenum jus auferendi, *ab illicitis poſſeſſoribus bona Eccleſiaſtica*.

Politianum fuiſſe dictionis Arretini Epiſcopi, præter hiſtorias docet F. Thomas de Romanis libr. de Beneficiis cap. 185.

Cardinales ſequuntur, nam Pontifex Summus domo Arretinus, quod ſciam, nullus eſt, præter Julium III. Non me latet, Gregorium X. qui antea Thedaldus dicebatur, Placentinus, cum a Lugdunenſi Concilio rediret, Arretii obiiſſe, eſſeque in æde D. Donati Metropolitana conditum, anno 1276. III. Eidus Januarii, Pontificatus ſui anno 4. menſe 5. die 10. Creatuſque ibidem ei ſucceſſor Innocentius V.

1. GALEOTUS TARLATUS DE PETRAMALA, ex Protonotario Apoſtolico ab Urbano VI. Cardinalis creatus, ac ejusdem Pontificis auſteritatem timens, Genua Avenionem fugit, & Clementis VII. Antipapæ partibus ſe dedit III. Nonas Maii anno 1387. cooptatuſque inter Anticardinales titulo *S. Agathæ* in *S. Georgii* tantum mutato. Mortuo vero Clemente VII. Antipapa, Benedicto XIII. creando comitiis interfuit; unde apparet, eum ad ſaniorem mentem tandem aliquando rediiſse. Trivultiana monimenta, & Acta conſiſtoralia ſub Clemente VII.

2. ANTONIUS MONTANUS, ſeu DE MONTE S. SABINI Clementis VII. patruus (Falſo hæc Alfonſus Ciaconius, nam Julii III. patruus fuit) Archiepiſcopus Sipontinus, Auditor Cameræ Apoſtolicæ, ob inſignem legum peritiam a Papa Julio II. anno 1508. Cardinalis, primo *S. Vitalis* poſt *S. Praxedis*, creatus Epiſcopus Albanus, Sabinus, Tuſculanus. Præneſtinus, & Portuenſis. Hujus conſilio ad Piſani Conciliabuli indignitatem abolendam, indictum eſt Concilium generale Lugdunenſe. Obiit Romæ anno 1533.

3. PETRUS ACCOLTUS, Sacri Palatii Apoſtolici cauſarum Auditor, Epiſcopus Anconitanus, ac poſtea Calenſis, & Cremonenſis, tum Archiepiſcopus Ravennas, ab eodem Julio II. eodem tempore Cardinalis S. Euſebii factus, poſt ſub Clemente VII. Epiſcopus Albanus, Præneſtinus, Sabinus. Obiit Romæ, ſepultus ad D. Mariæ de Populo: vir magno rerum uſu, ac prudentia. (2)

4. BENEDICTUS ACCOLTUS, Petri ex fratre nepos, ſub eodem titulo a Clemente VII. ex Archiepiſcopo Ravennate Cardinalis factus. Dicam infra pleniſſime de illo.

5. CHRI-

(1) Vide ſis Ughellium in Tom. 1. Italiæ Sacræ, qui plura de his Epiſcopis habet, ac valde diverſa a noſtro Dempſtero. Vide item Ammiratum in Libro, qui inſcribitur: *I Veſcovi di Fieſole, di Volterra, e d' Arezzo.*

(2) De hoc ipſo vide infra in pag. ſequenti.

5. Christophorus de Monte, ab Julio III. cujus erat consobrinus, Cardinalis creatus anno 1551. cum antea Episcopus Massiliensis, ac Patriarcha Alexandrinus fuisset. Obiit octuagenarius in oppido S. Angeli prope Urbinum anno 1564.

6. Stephanus Bonuccius, ab ineunte ætate in Ordinem Servorum admissus, Augustini Bonucci, Magistri Generalis Ordinis ejusdem alumnus, ac sui ejusdem ordinis Procurator Generalis Synodo Tridentinæ interfuit, comesque exinde Hugoni Boncompagno adhæsit, a quo ad Pontificatum sub nomine Gregorii XIII. promoto, Episcopus Alatrinus, mox Arretinus consecratus, a Sixto V. anno 1587. Cardinalis creatus, obiit Romæ ætatis anno 68. ex pleuritide, salutis 1589. Cui in Monasterio sui Ordinis Sepulchri Epigraphen erexerunt nepotes, Ludovicus Bonuccius, Joannes Baptista Bonuccius.

Ad viros Illustres pergo, quorum jure merito primus erit.

1. Vido, Arretinus cognomento, qui novam Musicæ rationem excogitavit, novamque vocum flectendarum disciplinam, per literas, syllabasque, flexuræ lævæ manus applicandas, anno 1028. ut ex Sigeberto Gemblacensi in Chronico liquet ad eum annum, multaque alia scripsit, ut apud Trithemium habetur.

2. Michael Accoltus, anno 1414. celeberrimus Florentiæ causarum patronus, Pauli a Castro consultationum socius in causa Comitum Gerardescorum contra Rempublicam Pisanam. Responsa ejus edita inter Consilia Diversorum per Zilettum, & quædam MS. meminit Lucas Ant. Junta in Epist. Jur. Canon. edit. anno 1514. Petr. Accolto Card. ejus ex filio nepoti dicavit. Franc. Vinius L. 2. Decis. Neapol. 379. num. 4. qui Michaël in Florentino Gymnasio Ordin. Jur. Civil. lectione functus est. Index Cypriani Pagni, & Ludovicus Romanus Concil. 503. Silvester Aldobrandinus additionibus ad Philippum Decium tit. de Officio Delegati, & Marsilius Ficinus libr. 1. Epistol. præclaro eulogio.

3. Benedictus Accoltus, Michaëlis filius, Advocatus etiam clarissimus, Jur. Civil. Florentiæ Ordinar. Profess. cujus consilia MSS. complura Arretii & Florentiæ audio extare, ac publicata quædam inter opera Socini senioris. Historiam Belli Sacri, ad styli Curtiani imitationem, edidit: & Dialogum de præstantia Virorum Illustrium, sui & superioris seculi, quasi parallelis, qui MS. in Bibliotheca Laurentiana asservatur. Obiit a secretis S. P. Q. Florentini. Hieron. Gigas. Silv. Aldobrand. Addit. ad Decium de Off. Deleg. Marsil. Ficin. libr. 1. Epist.

4. Franciscus Accoltus, Benedicti frater J. C. scriptis nominatissimus, reliquit Commentaria in jus utrumque, ac responsa singularia. Fuit a consiliis Borsio, Mutinæ ac Regii Duci anno 1457. Superordinarius Lector Pisis, cum honorario mille quadringentorum quadraginta aureorum, anno 1479. Eques creatus auratus a Paulo II. Pontifice anno 1464. Homilias 87. D. Chrysostomi, Epistolas Phalaridis, ac Diogenis lati-

latinitate donavit, scriptumque extat ejus eruditum ac politum de Balneis Puteolanis, Julio II. dicatum.

5. Petrus Accoltus, Benedicti filius J. C. Pisis Professor, Felini Collega, Auditor Rotæ Romanæ annis 25. ab Alexandro VI. Episcopus Anconæ 1505. propugnator Julii II. contra Decium, Pisani Concilii defensorem, Cardinalis ab Julio II. creatus, ac ab Adriano VI. Episcopus Cremonensis, a Clemente VII. Archiepiscopus Ravennas: cui Tractatum Momi Leo Baptista Alberti inscripsit, & Lucas Ant. Junta Jus Canonicum dicavit. De Pensionibus Hieronymus Gigas inscripsit. Obiit anno 1532. vitæ suæ 77. postquam viginti duos annos fuisset Cardinalis.

6. Bernardus Accoltus, Petri frater, cognomento *Unicus*, Orator ac Poëta, Dux Nepetis a Leone X. factus: inter Urbinates eo ævo celebres Academicos adscitus, tempore Guidonis Baldi, ut meminit Balthassar Castillionius in Aulico, statim in principio. Hieronymus Russellus libr. 2. Symbolor. in fine. Ludovicus Ariostus Od. 46. num. 10. Lucas Guaricus Epist. ad Tractat. de Nobilitate, quem Benedicto Card. nepoti ejus dicat. Extant pleraque, inter quæ Virginia Comœdia.

7. Benedictus Accoltus, horum nepos, Latine, Græceque doctissimus, Clementi VII. a secretis, a quo consecratus Episcopus Cales, Arazius, Cremonensis, ac demum Archiepiscopus Ravennas, ac insuper Cardinalis anno 1527. vivo adhuc Cardinale Petro patruo, quod sane rarissimum, ut simul ex eadem familia duo sint Cardinales; Legatus Anconitanæ Marcæ anno 1533. Fanestrem Coloniam in Vicariatum perpetuum a Clemente eodem ad vitam obtinuit. Pater lustricus Hippolyti Aldobrandini, postea Clementis VIII. cujus pater Fanum prætor regebat, cum puer nasceretur. Hunc doctorum apparet fuisse Mæcenatem; nam creberrima ejus apud Scriptores mentio, & honorata, Jacobum Sadoletum Cardinalem, ac Paulum Manutium in Epistolis, Joannem Roncagallum J.C. ad tit. de Bonor. possess. Ludovicum Ariostum Od. 46. num. 11. Ei Daniel Barbarus Patriarcha Aquilejæ Logicalia opera, aliaque Græca ac Latina dedicavit. Carolo V. Imp. supra 18. M. aureos bis mutuo data pecunia, subvenit, ut apparet ex literis Spira datis 5. Maii anno 1554. quarum auctographum servant ornatiss. Leonardus & Petrus Accolti J. C. hic Sereniss. Cosmi II. a secretis, iste Pisanus Ordinarius Canonum Professor. Obiit Benedictus anno 23. Cardinalatus, ætatis 52. salutis 1549.

8. Franciscus Accoltus, Benedicti Card. frater, Episcopus Anconæ cedente Petro Card. anno 1514. Nuncupata ei Aristophanis opera Græca a Luc. Ant. Junta. Obiit ætatis anno 24.

9. Marcellus Accoltus, Serenissimis Magnis Etruriæ Ducibus quatuor a secretis per annos fere quinquaginta. Obiit anno 1612.

Vivos non attingo; alioquin & meritum nomen haberent Leonardus & Petrus, ex eadem familia Accolti, Arretinique, quorum ille

Sere-

Sereniss. Domino a secretis: hic, ut dixi, Juris Pontificii Ordinarius Professor, gravis, & doctus. Sed ab hac familia vix divulsus, ad alias pergo.

10. Leonardus Brunus, Historicus insignis.

11. Carolus, Reip. Florentinæ olim a secretis.

12. Joannes Tortellius.

13. Angelus Gambaleonius.

14. Franciscus Albergottus. J. C. summus, Bartholo sæpe laudatus.

15. Ludovicus, Francisci F. & ipse scriptis clarus, & advocatione Florentiæ.

16. Thomas Cornachinus, Medicus, cujus opera filii ediderunt, & auxerunt, Marcus & Horatius.

17. Joannes Benedictus Moncetus, scriptis clarissimus. Antonius Possevin. Apparat. Sacr. pag. 121.

18. Micrologus, sive Abbas S. Crucis Guido Avellanus. Idem Possevin. pag. 477.

19. Paulus cognomento Arretinus. Idem pag. 22.

20. Petrus Donatus. Apparatus pag. 53. Ordin. D. Augustini.

21. Seraphinus a Maravia. Idem pag. 209.

22. Franciscus, cognomine Arretinus. Idem pag. 490.

23. Angelus Tancredus. Tom. 1. pag. 89. Idem.

24. Antonius cognomento Arretinus, Doctor Sorbonæ Parisiensis, pag. 101. Idem.

25. Lapus a Castillione J. C. celeberrimus anno 1334. Scripsit librum Allegationum, & tractatum de Imperatore, maxime super illa verba: *Imperator est lex animata in terris*. Bibliotheca Mundi, & Fanutius Campanus MS. libr. 5. Illustr. Ital. Familiar. pag. 124.

26. Andreas Cesalpinus, Philosophus & Medicus.

27. Hieronymus Borrius, eadem professione.

Ex Indiculo Cypriani Pagnii de Viris Illustribus hi eruendi.

28. Angelus de Guidonibus.

29. Benedictus Joannozius.

30. Benedictus Magnanius.

31. Bernardus Lippius.

32. Guitto de Arretio.

33. Laurentius Magistri Dominici.

34. Rosellius.

Ut finem imponam; qui Familias illustriores hujus civitatis cognoscere cupit, adeat Fanutium Campanum.

Vetus vero Arretio fama a familia Licinia, cujus tanta potentia, ut Romam non leviter ejus exilium turbaverit, opusque fuerit Dictatore, ad illam cum plebe in gratiam reducendam. Tit. Liv. 1. Decad. libr. 10. in principio, & vetus lapidis Arretini fragmentum, productum a me libr. 2. supra hoc opere cap. 55.

Clinia

Cilnia familia Regia, dixi libr. 2. cap. 54. ſupra. Silius Italicus libr. 7. Punicor. in principio:

Cilnius Arreti Tyrrhenis natus in oris
Clarum nomen erat.

Mecænatiana, etiam & ipſa Regia familia, ex qua viri illuſtres plerique prodiere, quorum nomenclaturam vide libr. 2. ſupra hoc opere cap. 55. Putantur hodie Octaviani.

Clementina, & ipſa florente Romano Imperio inclyta, ex qua Clemens, cognomento Arretinus, Consularis. Sueton. Domitiano cap. 11. *Veſpaſiani affinis, ac prætoriis cohortibus præfectus*. C. Tacit. libr. 4. Hiſtoriar.

Denique magna militaris rei opinione hæc urbs vigebat, adeoque patrum noſtrorum memoria, ut Thomas Eduardus Anglus in Deſcript. Urbium Italicar. dixerit jure:

Omnibus exponit gladios Arretium acutos.

Cortona, ſive Laura, aut Croton, Etruriæ urbs antiquiſſima, crevit ex Corythi ruderibus, quæ una e duodecim urbibus primis: Croton, mox Cortona: Colonia Romana: montes: res ejus geſtæ: Epiſcopatus, Cardinales, Viri illuſtres.

CAP. IX.

Antiquiſſima rerum Etruſcarum memoria, *Corythus* civitas erat, inter duodecim Etruriæ primas urbes numerata, ut libr. 4. hoc opere cap. 15. ſupra oſtenſum. Hæc diruta longo temporum ſucceſſu, ac ex ejus ruderibus *Cortona* nata. Eadem, ut omnes antiquæ urbes, aliis appellationibus compellata; nam *Laura* audiebat olim, teſte Iſaacio Tzetze in Lycophronem. Sed & *Croton* etiam nuncupata, cujus nominis tres facit Stephanus libr. de Urbib. Κρότων ἐςὶν ἑτέρα πόλις Τυῤῥηνίας μητρόπολις, οἱ πολῖται, Κροτωνιάται, *Croton eſt altera urbs Etruriæ metropolis, & cives Crotoniatæ*. Nobiliſſima tamen, & nominatiſſima Croton eſt in ſinu Tarentino, in Magna Græcia.

Hanc vult Dionyſius Halicarnaſſeus libr. 1. pag. 21. Aboriginum eſſe opus: poſtea, mutato nomine, *Cortonam* vocatam, Romanamque

Coloniam factam: Ε῎ξω γὰρ Κρότωνος τοῖς ἐν Ο᾿μβρίκοῖς πόλεως ἀξιολόγου, καὶ εἰ δή τι ἄλλο Αβοριγίνων οἰκισθὲν ἐτύγχανε, τὰ λοιπὰ τῶν Πελασγῶν διεφθάρη πολίσματα. ἡ δὲ Κρότων ἄχρι πολλοῦ διαφυλάξασα, τὸ παλαιὸν σχῆμα, χρόνος οὐ πολὺς ἐξ οὗ τήν τε ὀνομασίαν, καὶ τοὺς οἰκήτορας ἤλλαξε, καὶ νῦν ἐστὶν ἀποικία Ρ῾ωμαίων, καλεῖται δὲ Κοθωρνία. *Nam præter Crotonem Umbriæ* (falso, cum omnes in Etruria eam collocent) *civitatem memorabilem, & si quod aliud tenuerunt Aborigines domicilium, perierunt reliqua Pelasgorum oppida. Croton vero cum diu retinuisset veterem formam, non multo ante nostram ætatem & cives mutavit, & nomen, facta Romanorum Colonia, & Cortona vocata.* Ita Lapus, & Gelenius vertunt; cum tamen in Græco textu sit Κοθωρνία, *Cothornia*, non vero Κορτῶνα; nam Κόρτωναν in Mediterraneis Tusciæ collocat Ptolemæus: & C. Plinio *Cortonenses* sunt Etruriæ populi libr. 3. cap. 5. licet in ora sit *Cortonienses*; nam & *Cortonenses* gens Hispaniæ eidem libr. 3. cap. 3.

Nobile certe Cortonæ nomen secundo bello Punico. Silius Italicus libr. 8.

Lectos Cære viros, lectos Cortona superbi
Tarchontis domus, & veteres misere Graviscæ.

A Tarchonte igitur vult conditam: ac ante illa tempora principatum Etruriæ obtinere videbatur; quare Μητρόπολις a Stephano vocatur. Tit. Livius 1. Decad. libr. 9. *Sed ubicumque pugnatum est, res Romana superior fuit; itaque a Perusia, & Cortona, & Arretio, quæ ferme capita populorum Etruriæ ea tempestate erant, legati pacem, fœdusque a Romanis petentes, inducias in triginta annos impetraverunt.*

Sitam esse constat in ipsis Etruriæ claustris, nec aliud esse commodius Romam iter; quare Hannibal ea profectus, cum hinc *Montes*, ab urbe ipsa *Cortonenses* dicti, inde Lacus Perusinus urgeant. T. Liv. 3. Decad. libr. 2. paulo post principium: *Hannibal, quod agri est inter Cortonam urbem Thrasymenumque lacum, omni clade belli pervastat, quo magis iram hosti ad vindicandas sociorum injurias acuat. Et jam pervenerant ad loca insidiis nata, ubi maxime montes Cortonenses Thrasymenus subit: via tantum interest perangusta, velut ad id ipsum de industria relicto spatio: deinde paulo latior patescit campus, & colles assurgunt,* Ex hisce montibus Cortonensibus *Axius* amnis fluit, Stephano auctore. Eandem de transitu Hannibalis historiam narrat Polybius libr. 3. pag. 233. Ο῎γε μὴν Α᾿ννίβας ἅμα μὲν εἰς τοὔμπροθεν ὡς πρὸς τὴν Ρ῾ώμην προήει διὰ τῆς Τυῤῥηνίας, εὐώνυμον μὲν πόλιν ἔχων τὴν προσαγορευομένην Κυρτώνιον, καὶ τὰ ταύτης ὄρη δεξιὰ δὲ τὴν Θρασιμένην καλουμένην λίμνην. *Hannibal interea per Etruriam suos ducere Romam versus, habens ad lævam urbem Cortonam, & adjacentes ei montes, ad dextram lacum vocatum Thrasimenum.* Quæ sequuntur eadem sunt cum Livianis.

Hæc vetera. At posterioribus seculis, de hac Urbe vix ulla, aut certe non honorata, mentio habetur, Gothis Vandalisque Italiam inundantibus: nec de ea quidquam, quod sciam, in rebus Longobardorum. Itaque

sub

ſub annum 1409. ſuo diſpendio cœpit innoteſcere; nam cum Ladislaus Rex exercitum admoturus eſſet, ſponte in illius poteſtatem venit, ut eſt apud Joann. Baptiſtam Pignam libr. 6. Rer. Ateſtinor. pag. 433. Eamque ille anno 1415. Florentinis vendidit, ut eodem libro habetur pag. 447.

Varias exinde vices, fortunæque injurias paſſa: modo Arretinis eam muris nudantibus, & inducto, ut ita dixerim, aratro, evertentibus: modo Florentinis affligentibus, ſæva bellorum ſtrage oppreſſa. Videatur Paulus Jovius libr. 27. Hiſtor. pag. 114. Hodie vero poſt longas ſociorum injurias, tranquillo fruitur otio ſub Sereniſſ. Magnis Etruriæ Ducibus.

Epiſcopatus honore gaudet, fuitque primus Præſul *Joannes Biordius Ubertinus*. Audiatur Æneas Silvius in Compend. Hiſtor. *Guidonem Petramalam, poſt occupatam civitatem Caſtelli, Sacerdotio exauctoravit, Cortonam de Diocœſi Arretina ſeparavit, & in civitatem erexit, Joanne Biordii Ubertino in Cortonenſem Epiſcopum declarato*. Hic erat Joannes Pontifex XXII. vel ſecundum alios XXI. conſecratus anno 1316. qui ſui Pontificatus anno ſecundo Epiſcopatum Cortonenſem inſtituit, ad compeſcendas familiæ Petramalæ, tunc nimium potentis Arretii, inſolentias. Erratum eſt in nota numeri apud Raphaëlem Volaterranum libr. 5. pag. 130. ubi Joannem Ubertinum Antiſtitem Cortonæ factum vult anno 1216. Manifeſto erratum; nam Joannes XXI. ſecundum quoſdam, qui erexit hunc titulum, qui & aliis vigeſimus ſecundus habetur, electus fuit, ut dicebam, anno 1316. atque Joannes XXII. qui nonnullis eſt XXIII. creatus Pontifex multo ſerius, anno ſcilicet 1410. Epiſcoporum exinde ſeriem non potui hactenus colligere. Et jam ad alia tranſeo, ac pauculos appono, qui urbem hanc ortu illuſtrarunt.

1. Sylvius Passarinus, Datarius ac Protonotarius Apoſtolicus. A Leone X. Cardinalis tit. S. Laurentii anno 1517. creatus, ac poſtea Peruſiæ Legatus: Vir clarus, & ſibi & patriæ immortalem gloriam peperit. Obiit Romæ anno 1529.

2. Jacobus, Peruſinorum Epiſcopus. Paul. Merula part. 2. libr. 4. pag. 906.

3. Andreas Alferius J. C.

Perusia, vel Perusium, Achæorum Colonia, aut Trojanorum, aut Mæonum: una ex duodecim primis Etruriæ urbibus, ut quidam volunt: quibus auctoribus condita: Colonia Romana: res ab ea gloriose gestæ: variæ ejus vicissitudines, ac obsidio bello civili: Academia.

CAP. X.

IN Mediterranea Etruria, longissimo a mari recessu, urbs antiquissima est *Perusium*, ut apud nonnullos sequioris ævi historicos: aut *Perusia*, ut frequentior usus, & lapides, quorum unus Romæ ad Campum Floræ (1).

C. VITRICIO . C. F
TRO
M A X I M O
D. P E R V S I A
MIL. COH. V. PR
MILIT. ANN. IIII
VIX. ANN. XXIIII
H . V . F

Eam unam ex duodecim primis Etruriæ civitatibus esse volunt, auctore Appiano Alexandrino libr. 5. Bellor. Civil. pag. 699. Τόδε μὲν δὴ τῇ Περυσίᾳ τέλος ἦν, δόξαν ἀρχαιότητος ἐχούσῃ καὶ ἀξιώσεως, ὑπὸ γὰρ Τυῤῥηνῶν πάλαι φασὶν αὐτὴν ἐν ταῖς πρώταις δυόδεκα πόλεσιν ἐν Ἰταλίᾳ γενέσθαι, διὸ καὶ τὴν Ἥραν ἔσεβον οἷα Τυῤῥηνοὶ, τότε δὲ ὅσοι τὰ λείψανα τῆς πόλεως διέλαχον τὸν Ἥφαιστον σφίσιν ἔθεντο θεὸν εἶναι πάτριον ἀντὶ τῆς Ἥρας. *Hic finis fuit Perusiæ, antiquitate inclytæ; ajunt enim, unam e duodecim priscis primis Etruscorum urbibus fuisse, post recentem eorum adventum in Italiam conditis; quamobrem Etrusco more Junonem colebant: tunc autem quotquot diviserunt inter se urbis reliquias, Vulcanum vice Junonis tutelare sibi numen adoptarunt*. Hæc de honoribus antiquis.

Nomen illi & auctores varie affingunt, sed vana ignorantia: quidam enim a Gripho, qui in vexillo fertur, nomen imponunt, qui lingua Scythica *Perus* dicatur. Sed quomodo in cultissimam Italiæ partem Scythicum idoma penetrare potuit? Alii ad *Perseum*, Andromedæ libera-

(1) Apud Gruter. pag. 569. num. 2.

beratorem, & originem urbis & nomen referunt; sed ridicula fabula, nullo idoneo auctore firmata, explodenda est. Nec desunt, qui ad *Perusium* Trojanum tantam gloriam trahant; sed hoc commentum caret auctoritate. Justin. libr. 20. ex Trogo Pompejo: *Perusini quoque originem ab Achæis ducunt*. A Mæonibus, seu Lydis Tarchonte auctore, ut ceteras Etruriæ civitates, ita & hanc conditam Appianus libro laudato scribit. Denique aliam affert opinionem Servius Maurus ad libr. 10. Æneid. pag. 585. *Ocnus Anenus Bianor, Mantuam dicitur condidisse, quam a matris nomine appellavit; nam fuit filius Tiberis & Mantus, Tiresiæ Thebani vatis filiæ, quæ ad Italiam post parentis venit interitum. Alii Mantus filiam Herculis vatem fuisse dicunt: hunc Ocnum alii Auleſtris filium, alii fratrem, qui Perusiam condidit, referunt; & ne cum fratre contenderet, in agro Gallico Celsenam, quæ nunc Bona dicitur, condidisse: permisisse etiam exercitui suo, ut castella munirent, in quorum numero Mantua fuit*. Locum restitue: *In agro Gallico Felsinam, quæ nunc Bononia dicitur, condidisse*. Claro sensu; vult enim eodem tempore, iisdemque auctoribus conditas, Mantuam, Bononiam, seu Felsinam, & Perusiam.

Res ab ea & ante Romanum Imperium in Italicas provincias diffusum, & post subactam a Romanis Etruriam, gestæ, gloriosæ sunt, ac magnæ. Siquidem Livius libr. 9. Decad. 1. *Ubicumque pugnatum est, res Romana superior fuit. Itaque a Perusia, & Cortona, & Arretio (quæ ferme capita Etruriæ populorum ea tempestate erant) legati, pacem fœdusque a Romanis petentes, inducias in triginta annos impetraverunt*. Et ejusdem Decadis libr. 10. *Nec in Samnitibus adhuc, nec in Etruria pax erat; nam Perusinis auctoribus, post abductum a Consule exercitum, rebellatum fuerat: & Samnites prædatum in agrum Vestinum, Firmianumque, & alia parte in Æserninium, quæ Vulturno adjacet flumini, descendere. Adversus eos Appius Claudius prætor cum exercitu Deciano missus: Fabius in Etruria, rebellante denuo, quatuor millia & quingentos Perusinorum occidit, cepit ad mille septingentos quadraginta: qui redempti singuli æris trecentis decem, præda alia omnis militibus concessa*. Locus insignis, qui & numerosum ætate illa populum, & ingentes opulentiæ apparatus loquatur. Et eodem libro diserte: *Pax tamen clarior, majorque, quam bellum in Etruria eo anno fuerat; nam tres validissimæ urbes, Etruriæ capita, Vulsinii, Arretium, & Perusia, pacem petiere, vestimentis militum, frumentoque pacti cum Consule, ut mitti oratores Romam liceret, inducias in quadraginta annos impetraverunt, mulcta præsens quingentum millium æris in singulas civitates imposita*. Alibi etiam non obscura magnitudinis eo opere vestigia: quæ, quia alibi sunt a me relata, hoc in loco repetere non est operæ pretium.

Celebrata insuper hæc urbs obsidione illa nobili, qua ad ultima, famemque incredibilem subeundam compulsus L. Antonius M. frater. Historici pæne omnes. Dio Coccejan. libr. 48. C. Sueton. cap. 14. 15. & 16.

& 16. Contigit autem ea Perusiæ obsidio anno Urbis conditæ 713. ut ex tabulis Capitolinis manifestum, COSS. Calvino & Pollione. L. Flor. libr. 4. Histor. Roman. cap. 7. Fl. Eutrop. libr. 7. *In Italia L. Antonius COS. bellum civile commovit, frater ejus, qui cum Cæsare contra Brutum Cassiumque dimicaverat. Is apud Perusium Tusciæ civitatem captus, victusque est, neque occisus.* Obiter Paul. Oros. libr. 6. cap. 18. Jul. Solin. cap. 3. Polyhist. *Naufragia Sicula, turpis ibi in spelunca delitatio, seditiones militum plurimæ, Perusina cura.* Eadem Plinius libr. 7. cap. 45. *Cura Perusinæ contentionis.* Cujus belli causa narratur a L. Floro Epitomaste libr. 125. Livianæ historiæ, & eventus libr. 126. *Cajus Cæsar, cum esset annorum viginti trium, obsessum in oppido Perusia L. Antonium, conatumque aliquoties erumpere, & repulsum, fame coëgit in deditionem venire, ipsique, & omnibus quidem militibus ejus ignovit, Perusiam diruit, redactis in potestatem suam omnibus diversæ partis exercitibus, bellum citra ullum sanguinem confecit.* Vereor, ne non vere; nam Suetonius in Augusto cap. 15. *Perusia capta, in plurimos animadvertit: orare veniam, vel excusare se conantibus, una voce occurrens, moriendum esse. Scribunt quidam, trecentos ex dedititiis electos utriusque ordinis, ad aram Divo Julio extructam, Idibus Martiis, hostiarum more mactatos.* Quomodo, si hæc vera sunt, bellum sine sanguine ullo confectum? Vereor in Livio adulationem. De hac obsidione, aliisque bellis civilibus Servius Honoratus ad libr. 6. Æneid. pag. 445. Bella civilia *septies enim gesta sunt, a Cæsare contra Pompejum in Thessalia: contra ejus filium Magnum in Hispania item contra Jubam, & Catonem in Africa: mortuo Cæsare, ab Augusto contra Brutum & Cassium in Philippis, civitate Thessaliæ: contra L. Antonium in Perusia, Tusciæ civitate: contra Sextum Pompejum in Sicilia: Antonium, & Cleopatram in Epiro.* Easdem illas bellorum civilium clades expressit M. Annæus Lucanus sub princip. libr. 1.

> *Jam nihil, o superi, querimur, scelera ista, nefasque.*
> *Hac mercede placent, diros Pharsalia campos*
> *Impleat, & Pœni saturentur sanguine manes:*
> *Ultima funesta concurrant prœlia Munda.*
> *His, Cæsar, Perusina fames, Mutinæque labores*
> *Accedant fatis, & quas premit aspera classes*
> *Leucas, & ardenti servilia bella sub Ætna.*

Sext. Propert. libr. 1. Eleg. 22.

> *Si Perusina tibi patriæ sunt nota sepulchra,*
> *Italiæ duris funera temporibus.*
> *Cum Romana suos egit discordia cives,*
> *Sis mihi præcipuus pulvis Etrusca dolor.*

Et ejusdem libri Eleg. penult.

> *Tu qui consortem properas evadere casum,*
> *Miles ab Etruscis saucius aggeribus.*

Et

Et libr. 2. Eleg. 1.

Nam quoties Mutinam, aut civilia bella Philippos
Aut canerem Siculá classica bella fuga:
Eversosque focos antiquos gentis Etruscæ,
Et Ptolomææ litora capta Phari.

Ab eodem deinde Augusto restauratam volunt, ac in re Coloniæ Rom. cohonestatam, sub titulo *Coloniæ Vibiæ;* sed idoneos non reperio ejus rei assertores.

Inclinato Romano Imperio, & ipsa varietate fortunæ jactata, alios ac subinde alios dominos est sortita. Frequenter in vetustis Inscriptionibus, quarum ista in fundamentis Templi Vulcani, cujus mentio apud Appianum libr. 5. Civil. pag. 699. hic apponetur. (1)

C. VIBIO C. F. L. N̄. TRO
GALLO. PROCVLEIANO
PATRONO. PERVSINORVM
PATRONO. ET. CVRATORI. R. P. VET
TONENSIVM. IVDICI. DE. V. DEC. ÆDI
LI. PATRONO. COLLEGI. CENTON
VIBIVS. VELDVMNIANVS
AVO. KARISSIMO. OB. CVIVS
DEDICATIONEM. DEDIT
DECVRIONIBVS. -X- II. PLEBI. -X- I.
L . D . D . D

In inverso ejusdem aræ latere.

DEDIC. IDIB. IVL
IMP. M. AVRELIO. ANTONINO. AVG. PIO. FEL. II

Altera item Perusiæ apud Manutium Orthogr. pag. 405. (2)

DIVO. ANTONINO
PIO
C. EGNATIVS. FESTVS. ÆDIL. II. VIR
HVIC. CVM. PLEBS. VRBANA. LVDOS. PVBLIC
EDENTI. AD. STATVAM. PONENDAM
PECVNIAM. OPTVLISSET. IS. HONORE
CONTENTVS. IMPENSAM. REMISIT
ET. IMPETRATA. VENIA. AB. ORDINE
PERVSINOR. OPTIMO. MAXIMOQVE. PRINCIP
DE. SVA. PECVNIA. POSVIT. CVIVS
OB. DEDICATIONEM. DARI. IVSSIT

AB.

(1) Apud Gruter. pag. 487. num. 2. (2) Apud eumdem pag. 256. num. 10.

AB. HEREDE. SVO. DECVRIONIB
SING. HS. ĪĪĪ. N. PLEBI. HS. ĪĪ. N
L. D. D. D

Priusquam hinc abeo, mentionem ejus fieri admonere debeo apud Strabonem, Pliniumque, locis toties laudatis: Julium Obsequentem libr. de Prodig. cap. 101. *In agro Perusino, & locis aliquot Romæ lacte pluit*. L. Cornel. Sisennam libr. 4. Historiar. apud Nonium Marcellum: *Tum postquam ad Alginos, & Perusinos ejus facti mentionem projicit*.

A Gothis deinde, Italiam ac maxime Etruriam hanc devastantibus oppugnata, sed frustra. Joann. Magnus Archiep. Ypsalen. libr. 13. de Gothor. Svenonumque Histor. cap. 12. *Totilas ad expugnandam Perusiam conversus, multis verbis apud Cyprianum ejus urbis præfectum, ut deditionem faceret, agere cœpit; sed cum id frustra tentasset, omnis longioris moræ impatiens, Perusina obsidione omissa, Romam petiit*. Quam fortiter, & animose illum Gothorum impetum Perusini sustinuerint, idem scriptum reliquit libr. 14. cap. 2. *Nec Totilas est diu Tibure commoratus, sed cum robore copiarum in Umbriam profectus, Perusiam decreto petiit. Fuerat ea urbs multo conatu a Gothis impugnata, sed diligenter interim defensata: at gravior oppugnatio sub Regis accessum Perusinis illata est; ferebant tamen illi fortiter omnem inimicorum impetum, intrepideque illorum conatibus obviabant*. Qua ratione tandem in Totilæ potestatem venerit, ex eodem habemus libr. 14. cap. 5. *Sub Belisarii profectionem Gothi Perusiam, longo tempore obsessam, vi & armis expugnaverunt. Fatale quippe huic civitati fuerat, fidem servare, ac hostiliter semper expugnari*.

Gothos sequuti immanes, Longobardi truculenti, qui, ut alias Etruriæ urbes, ita hanc sui juris fecerunt, a quibus tamen eam extorsit Romanus Patricius, ac Exarchus Ravennæ. Paul. Warnefrid. libr. 4. cap. 8. *Hac etiam tempestate Romanus Patricius, & Exarchus Ravennæ Romam properavit, qui dum Ravennam revertitur, recepit civitates, quæ a Longobardis tenebantur, quarum ista sunt nomina, Sutrium, Polymartium, Horta, Tudertum, Ameria, Perusia, Luceolis, & alias quasdam civitates: quod factum cum Regi Agilulfo nunciatum esset, statim Ticino egressus cum valido exercitu, civitatem Perusiam petiit, ibique per dies aliquot Maurisionem ducem Longobardorum, qui se Romanorum partibus tradiderat, obsedit, & sine mora captum, vita privavit*. Unde apparet, facile hanc urbem maximi fuisse momenti, quod aliis contemptis, eam solam occupare Rex Agilulphus contenderit. Porro idem ille Warnefridus inepte, contra omnes omnino Geographos, eam in Umbria locat libr. 2. cap. 16. *In Umbria vero, quæ Etruriæ in parte ponitur, Perusium, & Lacus Clitorius, Spoletumque consistunt*. Falso hæc ille.

Anno postea 1398. intestinis seditionibus valde est concussa, Biorde & Michelottio principibus factionum sævientibus; ut exequitur Joan-

Joannes Baptista Pigna libr. 5. Ateſtin. Princip. pag. 364. donec anno 1402. a Bonifacio IX. per Ugolinum Trincium Fulginatem Vicecomitibus erepta, Pontificiæ ditioni eſt reddita, ut idem ſcribit eodem libr. pag. 388. Exinde periculoſa exorta eſt contentio, longo odio partium, inter *Gentilominos* Guelfos, & *Raſpantes* Ghibellinos, ut videre potes apud Raphaëlem Volaterranum libr. 5. pag. 132.

Anno poſtea 1417. a Braccio Todione oppreſſa. Pigna libr. 6. pag. 448. Et ſtatum illum deſcribit Michaël Brutus libr. 7. Hiſtor. Florent. pag. 360. Sabellicus, Jovius; ut eos, qui Italice ſcripſerunt, omittam.

Patrum noſtrorum memoria ad Apoſtolicum cenſum adjecta, ſub Pontificis Romani tutela ac clementia conquievit, cum tamen libertatem ſemper fuiſſet acerrime tutata: Laonicus Chalchocondylas libr. 6. Rer. Turcicar. pag. 406. Miror, Flavium Blondum ſcripſiſſe, eandem, quam ante Romam conditam libertatem habuerit, inconcuſſam per tot ſecula conſervaſſe; cum & dominos peregrinos pleroſque ſit perpeſſa, hodieque a Sancta Sede Apoſtolica miſſo Rectore adminiſtretur, aliquam libertatis, ac veteris inſtituti formam remanere non negem, eandem, nec Jus victorum, nec ratio civitatis victæ retineri patiebantur.

Academia anno 1290. ut volunt, erecta, privilegiis iisdem ornata, quibus Conſtantinopolitana. Bartolus ad L. unicam. C. de Profeſſ. qui in urbe Conſtantinop. docent. Petrus Anchoranus *inter urbes Italiæ floruiſſe Peruſiam Juriſprudentia* ait. Collegia hic celeberrima, *vetus*, D. Gregorio ſacrum: *novum*, D. Hieronymo dicatum. Bibliothecam audio eſſe ad D. Dominici inſignem. (1)

Denique nulla Italiæ regio Agro Peruſino cultior, feraciorque vini, olei, tritici, fructuum omnis generis, ut luſtrata tota Italia Joannes Campanus eſt auctor. Et de ejusdem urbis præſtantia opuſculum extat Marii Podiani, qui ad manus meas non pervenit: & audio eſſe Hiſtoriam Antiquitatemque congeſtam, at non editam, quam avide expecto.

(1) Proſperus Podianus publico ſuorum civium beneficio Bibliothecam Peruſinam, quæ nunc etiam extat, dicavit.

Perusini Sancti, Cardinales, Episcopi, Viri scriptis editis illustres.

CAP. XI.

1. CONSTANTIUS, Episcopus & Martyr sub Aureliano Imperatore cum sociis passus 29. Januarii, Martyrolog. Rom. Acta MSS. Perusiæ.

2. FELINUS, miles ac Martyr sub Decio. Ado Viennen. Usuardus, Notkerus, Rabanus, aliique Martyrologii scriptores 1. Junii.

3. GRATIANUS, miles ac Martyr, Felini socius. Iidem auctores.

4. FLORENTIUS Martyr, sub Decio, 5. Junii. Acta ejus MSS. Perusiæ.

5. JULIANUS, eodem agone perfunctus.

6. CYRIACUS, socius eorundem.

7. MARCELLINUS, eodem die.

8. FAUSTINUS, martyrii ejusdem collega.

9. EUTYMIUS, qui cum uxore & CRESCENTIO filio, Diocletiani persecutionem fugiens, Perusiæ obdormivit 29. Augusti. Acta MSS. Perusiæ.

10 HERCULANUS, Episcopus & Martyr, qui a Totila jussus decollari est: cujus corpus ita integrum & illæsum quadragesimo post decollationem die, repertum est, ac si nulla abscissio facta fuisset. Martyrol. Roman. 7. Novembr. D. Gregor. libr. 3. cap. 13. Passio ejus in annum 12. Justiniani incidit, qui erat salutis 544. Fasti Capitolini. Sigibert. in Chronico: vel ut Mariano Scoto videtur, 561. Tritem. Viror. Ordin. Bened. libr. 3. cap. 14. unde liquet, nescio quam vere, illum Benedictinum fuisse. Disputat Baronius.

11. FELICISSIMUS, Martyr, 24. Novembr.

Episcopi sequuntur, quorum successio, adeoque initium, mihi non est compertum; aliquos tamen, ut occurrerunt, nominabo. Petrus Damiani libr. 6. Epist. 30.

1. D. HERCULANUS, de quo jam dictum.

2. HERCULANUS alter, cujus mentio in Actis Carpophori, & Abundantii Martyrum: & ipse inter Sanctos relatus, ut Joann. Brachescus Florentinus Ordinis Prædicatorum in rebus gestis SS. Carpophori, & Abundantii.

3. JOANNES, huic successit. Liber de Romanis Pontificibus in Vigilio.

4. D. CONSTANTIUS, de quo supra.

5. MAXIMIANUS, subscripsit decretis Symmachi Papæ, ut habetur Codice Canon. Veter. Eccles. Rom. pag. 561. iterumque pag. 577.

6. JOAN-

6. JOANNES LOPES. Valentinus Hiſpanus, ab Alexandro VI. S. R. E. Cardinalis creatus anno 1496. Hujus opus eſt fons egregie factus ante fores palatii cum hac Inſcriptione:

ALEXANDRI. VI. P. M. FELICI. AVSPICIO
JOANNES. LOPIS. VALENTINVS. S. MARIAE
TRANS-TIBERIM. CARDINALIS. PERUSINVS
FONTEM. VETVSTATE. INFORMEM. AD. COMMODITATEM
POPVLI. ROMANI. RESTITVIT.

Qua blando facilem producit murmure ſomnum,
Qua cadit, & tremulos efficit unda lacus:
Quod ſumis puros hauſtus, nitideque lavaris
Inſtauratori gratia habenda Lupo.
Res animumque ſuum ſpectans, dic, Romule, verum,
An minus hic pater, & quam Lupa mater erat?

7. FRANCISCUS ARMELLINUS MEDICES, Cameræ Apoſtolicæ Clericus, Protonotarius Apoſtolicus. S. R. E. Cardinalis Tit. S. Calliſti a Leone X. anno 1517. creatus, Epiſcopus Peruſinus.

8. VINCENTIUS HERCULANUS, Ordin. Prædicat. cujus mentio apud Illuſtriſſ. Baronium in Martyrolog. Roman. 7. Novembr.

Pontifex nullus, quod ſciam, Peruſinus domo fuit; verum tamen eſt, MARTINUM II. lenta febre correptum, Peruſiæ ſupremum diem obiiſſe, anno 1285. Pontificatus ſui anno 4.

HONORIUS IV. JACOBUS Lucæ SABELLUS, nobiliſſimus Romanus Peruſiæ creatus 17. Kalend. Maii, eodem anno, quo Martinus obiit.

Cardinales nonnulli inter Epiſcopos Peruſinos ſunt ſupra memorati.

1. FULVIUS CORNEUS, civis & Epiſcopus Peruſinus, Julii III. Pontificis ex ſorore nepos, ab eodem Papa Cardinalis creatus tit. S. Mariæ in Via, poſt S. Stephani in Cœlio Monte. Anno 1551. 13. Kalendas Januarias.

Virorum illuſtrium Catalogus hic erit.

1. HIPPOLYTUS PANTOCIUS, ſcriptis Theologicis clarus. Ant. Poſſevin. Appar. Sacr. pag. 56.
2. JOANNES BAPTISTA CORRADUS. Ord. Præd. pag. 117.
3. JOANNES PAULUS LANCELLOTTUS. Pag. 236.
4. ISIDORUS MOSCONIUS. Pag. 296.
5. LEONARDUS. Pag. 341.
6. NICOLAUS ALEXIUS. Pag. 479.
7. PAULUS BONCAGNANUS.
8. PAULUS COMITOLUS.
9. PAULUS GRYFALDUS.
10. PETRUS DE PERUSIO. J.C. Baldi frater.

11. PHILIPPUS FRANCUS. J.C.
12. PHILIPPUS, cognomento PERUSINUS. Theologus.
13. BENEDICTUS CAPRA. J.C. anno 1480.
14. THADDÆUS, cognomine PERUSINUS. Poſſevin. 269.
15. VIRGILIUS CEPARIUS. Pag. 354.
16. BALDUS UBALDUS. Pag. 176. Bartoli auditor.
17. BENEDICTUS TARACREDUS. Pag. 221.

Ex Paulo Merula parte 2. Coſmogr. libr. 4.

18. SEBASTIANUS. Theologus, & Aſtrologus.
19. NICOLAUS COLUMBUS, Philoſophus, & Theologus.
20. PAULLUS alius a dictis, qui *Collationes* edidit.
21. ANGELUS J.C. Baldi filius.
22. ANGELUS J.C. Baldi nepos.
23. PETRUS GROPPANTES. Philoſophus.
24. MATTHÆUS J.C. Baldi abnepos, Petri filius.
25. BALDUS alter etiam J.C.
26. NICOLAUS, Baldi hujus filius, Rotæ Romanæ Auditor.
27. MATTHÆUS alter, Nicolai frater.
28. SIGISMUNDUS, horum frater. Eques auratus.
29. Ivo, ex illuſtri familia MONTISPERELLA.
30. JOANNES PETRUCCIUS, ex eadem gente.
31. SALLUSTIUS, ejuſdem ſtirpis.
32. RESTAURUS CASTALDUS.
33. JACOBUS ANTIQUARIUS.
34. FRANCISCUS MATURANTIUS.
35. MARIUS PODIANUS.
36. FRANCISCUS CAMÆNUS.
37. GUILIELMUS PONTANUS.

Ex Raphaële Volaterrano libr. 5. Comment. pag. 132.

38. BRACHIUS MONTONUS. Cujus acta Campanus libro edito celebravit.
39. ODO MONTONUS. Miles ſtrenuus.
40. CAROLUS MONTONUS. Militari peritia clarus.
41. NICOLAUS FORTEBRACHIUS.
42. NICOLAUS PICINUS.
43. JACOBUS PICINUS.
44. FRANCISCUS PICINUS.
55. SIMON ODDO.
46. FABRITIUS ODDO, Spurius Simonis, factionis caput.
47. ODO BALIO, & ipſe deducto a Rege Hieroſolymitano ſtemmate *Gothefredo Bolionio* factionis princeps.

Ex Indice Cypriani Pagnii hi ſunt petendi.

48. BENEDICTUS SER PHILIPPI J.C.
49. CONTIS DE PERUSIO. J.C.

51. DIO-

50. Dionysius Barisianus. J.C.
51. Franciscus Mansuetus. J.C.
52. Gaspar Bencius. J.C.
53. Honofrius Bartolinus. J.C.
54. Ludovicus Petri. J.C.
55. Marcus Angelellus. J.C.
56. Matthæus Tiltianus. J.C.
57. Nicolaus Alexandrini. J.C.
58. Paulus Salvuccius. J.C.
59. Rogerius de Antiqualla. J.C.
60. Salustius Bongulielmus. J.C.
61. Ufreduccius. J.C.
62. Ugolinus. J.C.

Familias enumerat Fanutius Campanus MS. libr. 2. Famil. Illustr. Ital. cap. 8. Joannes autem Solinus de Mirabilibus Mundi longa narratione Ballionum originem persequitur, a Caroli Magni ævo eam deducens apud eumdem libr. 3. cap. 23.

Pistorium, antiquissima urbs Etruriæ, ad Pistores dicta: Catilinaria Conjuratione oppressa, nobilis: sedes Præsidum Etruriæ: ejus situs, ac plurifariæ factiones.

CAP. XII.

IN patula planitie, juxta Umbronem & Stellam amnes, *Pistorium* urbs est, ad Apennini radices, unde illi, ut quibusdam videtur, imposita appellatio; Πίστις enim *fides*, ὅρκος *terminus* est, quod sit fidele Galliæ Cisalpinæ Etruriæque claustrum; licet alii a *peste*, quæ regionem graviter afflixit, Catilinariorum cadaveribus infectis. At ego potius *a pistoribus*, qui cum exercitum sequi prohiberentur, veteri lege castrensi, ibi tabernas quasdam figentes, oppidum primo modicum, mox etiam urbem fecerunt. Æl. Spartian. in *Fescennino Nigro*. Argumento est insuper claro, quod Antonini Aug. sive Scoti Anonymi Itinerarium, numquam aliter, nisi *ad Pistores* eam vocet, ut notat Abrahamus Ortelius in Thesauro. Verba autem Itinerarii sunt.

Luca Romam per Clodiam. M. P. CCXXXVIII.
Ad Pistores. M. P. XXV.
Florentia. M. P. XXV.

Ad fi-

Ad fines, ſive Caſas Cæſarianas. M. P. XXV.
Arretio. M. P. XXV.

Cœlum mitiſſimum ſolum omnigenum frugum feraciſſimum, amœnus undique proſpectus, ac neſcio, an aliam urbem rebus gerendis aptiorem invenias: ad hæc mores cultiſsimi, ac mira in bonas artes animi ſagacis propenſio. Antiquitatem loquitur inſignem; nam inter Etruriæ urbes maritimas Πιςωρία a Ptolemæo collocatur, *Piſtoria*. C. Plin. libr. 3. cap. 5. *Feſulæ, Ferentinum, Feſcennia, Hortanum, Herbanum, Nepet, Novempagi, Præfectura Claudia, Foroclodii, Piſtorium, Peruſia*. Et utroque antiquior M. Accius Plautus Captivis. Act. 1. ſc. 2.

Non pol mirandum eſt fugitare hanc provinciam.
Multis, & multi-generibus opus eſt tibi
Militibus; primo-dum opus eſt Piſtorienſibus:
Eorum ſunt aliquot genera Piſtorienſium,
Opus Placentinis, opus Paniceis quoque,
Opus Tudertanis, opus Ficedulenſibus.

Non me latet, eum locum quosdam ad jocum Hegionis ſenis ad paraſitum trahere, quod ſcilicet varietatem, multipliciaque genera panium milites Piſtorienſes vocet, ut eſt apud Athenæum toto libro. 14. Martial. libr. 14. Epigr. 222.

Mille tibi dulces operum manus iſta figuras
Extruit.

Melius, quam in aliis Codicibus:

Melle tibi dulces . . . . .

Ut inquam, verum ſit, jocum eſſe ad paraſitum eſurientem lepide confictum, nihil vetat, ſub illis Piſtorii generis placentis, aut panibus, civitates quoque illuſtres & veteres nominari: ſic *Placentiam*, celeberrimam Galliæ Togatæ urbem, ac *Turdetanos* in Hiſpania præcipuæ eſſe claritatis in confeſſo eſt: ſed & *Ficedulenſes* idem Ortelius, licet imperite, populum vult eſſe, cum Comicus ad ficedulas, guloſorum delitias, alludat. Vet. Scholiaſt. Juvenal. ad Satyr. 14. v. 9.

Illud in confeſſo eſt, Piſtorium agrum eo ævo habuiſſe, quo Catilinaria conjuratio a L. Antonio Conſule oppreſſa: nulla autem apud antiquos Scriptores eſt differentia inter agrum & urbem; ſic ager Vejens, Caletranus, Tarquinienſis, pro Veiis, Caletra, aut Tarquiniis paſsim apud Livium & alios. C. Saluſt. in Catilin. *Plerique, quos ad bellum ſpes rapinarum, aut novarum rerum ſtudium illexerat, dilabuntur: reliquos Catilina per montes aſperos, magnis itineribus in agrum Piſtorienſem adducit*; (forte an melius fuerit, *abducit*, quaſi exercitum Conſularem fuga evitat) *eo conſilio, uti per tramites occulte profugeret in Galliam*. Cyprianus a Popina, *uti perfugerent*, aut *uti profugerent*. Sed parum intereſt. Jul. Obſequens libr. de Prodig. cap. 122. *Ab his prodigiis Catilinæ nefaria conjuratio cœpta, cum in agro Piſtorienſi Catilinam deviciſſet, laureatos faſces in provinciam tulit*. Locus eſt truncatus mani-

nife-

nifesto; nam neque cohærent ea: neque qui fasces laureatos tulerit, aut Catilinam superaverit eo capite nominatur. Corruptum quoque & Chronicon Consulare Aurelii Casiodori, ubi hæc sunt:

M. Cicero, & C. Antonius.
D. Silanus, & L. Murena.
M. Pupius, & M. Valerius.

His Consulibus Catilina in agro Pistoriensi a C. Antonio bello peremptus est. Error indubitatus, & transposita, ut sæpe-opere Consulum nomina; quare redigendi ita in ordinem Consules ex Fastis Capitolinis.

D. Silanus, & L. Murena.
M. Pupius, & M. Valerius.
M. Cicero, & C. Antonius.

Ad Pistorium redeo, in qua Correctorem, seu Præsidem Tusciæ aliquando Jus dixisse tradit Ammian. Marcellin. libr. 27. non multum a principio, ubi ridiculi portenti mentio. *Hoc tempore, vel paulo ante nova portenti species per annonariam apparuit Tusciam: idque quorsum evaderet, prodigialium rerum periti penitus ignorabant. In oppido enim Pistoriensi prope horam diei tertiam, spectantibus multis, asinus tribunali adscenso audiebatur destinatius rugiens: & stupefactis omnibus, qui aderant, quique didicerant, referentibus aliis, nulloque conjectante ventura, postea quid portendebatur, evenit. Terentius enim, humili genere in urbe natus, & pistor, ad vicem præmii, quia peculatus reum detulerat, officium ex præfecto hanc eandem provinciam, Correctoris administraverat potestate; carnificis periit manu, regente Romam Claudio.*

Eandem deinde, declinante Romano Imperio, cum aliis urbibus sortem secuta, ac fortunam perpessa, a Desiderio Longobardorum Rege tamquam opportunum propugnaculum munita, murisque cincta legitur: quibus postea dirutis, ac fossis complanatis, ager inter Lucenses ac Florentinos est divisus, ut memorat Paulus Merula part. 2. Cosmograph. libr. 4. Neque tamen ulla urbs majoribus animis Florentinis restitit, delecto Duce sibi cive suo Philippo Tidice, genero Castruccii Castracani Lucensis, qui summa sollicitudine res Pistoriensium adjuvabat. Tandem nihilominus in Florentinorum transivit ditionem, ut putat Volaterranus libr. 5. pag. 130. Anno 1351. ut vult Leonardus Aretinus 1251. hodieque sub mansuetissimo imperio Serenifs. Cosmi II. Magni Etruriæ Ducis conquiescit. Certe, ut Florentia, ita Pistorium anno 1342. Gualterio Athenarum Duci subjecta. Pigna libr. 4. pag. 309.

Hinc factiones, quæ totum Occidentem, non modo Italiæ pacem turbarunt, ortum habuerunt, *Alborum* ac *Nigrorum*: *Guelforum* ac *Gibellinorum*, ut narrat Paulus Æmilius Veronensis in Historia Francorum. Ultimo *Cancellariorum & Panciaticorum*, de quibus sequenti capite dicam, si prius hic locum Pauli Jovii apposuero ex libro 38. Historiar. pag. 409. *In hunc etiam modum Pistoriensis erat divisus ager, ut Pan-*

ut Panciatici planis atque campestribus in locis nobilitate atque divitiis præstarent: Cancellarii vero montanis in locis numero ampliore hominum æquatis opibus valerent. Vide sequentia. Hæc factionum rabies illi a plerisque sequioris ævi Historicis *Malignæ* nomen peperit; nam sunt cives illi, ut animosi, ita vindictæ ardore incitati, usque ad jacturam opum, honorumque, adeo interdum & vitæ prodigi, & sanguinis profusi.

Antiquitatem egregiam hodierna humanitate, atque opulentia compensat; nam in templo D. Jacobi ara est lamineis argenteis inauratis bracteata, & lampades ejusdem metalli viginti: In Templo Humilitatis effigies integræ Leonis X. ac Clementis VII. PP. MM. Alexandri etiam Florentiæ Ducis, ac Cosmi, Magni Etruriæ Ducis.

Pistorio oriundi Sancti: Episcoporum successio, ac Ecclesiæ dignitas: Cardinales: Viri illustres.

CAP. XIII.

1. BARONTIUS, Confessor. Martyrolog. Roman. 25. Martii. Acta MSS. Pistorii.

2. DESIDERIUS, eadem conditione, ac sanctitate, eodemque die colitur.

3. FELIX, Presbyter ac Confessor. Martyrol. Rom. 26. Augusti, & Pistorii Acta MSS.

4. RUFFINUS Episcopus Pistoriensis, & Confessor, cujus nec in Episcoporum albo nomen est, nec in Sanctorum Catalogo, aut Martyrologio Romano; aris tamen erectis, ac festo indicto per universam Diœcesim Pistoriensem colitur, sed quo ævo Ecclesiam eam rexerit, aut quando obierit, N. L. hoc unum liquet, sanctissimum ipsius corpus in Metropolitana æde asservari, una cum corpore D. Felicis.

5. ATTO, sive, ut in Actis publicis Archiepiscopatus Pisani, *Azzo* qui illam rexisse Ecclesiam invenitur 1136. anno salutis, in Sanctorum, ut monui, album relatus.

6. B. BONACCURSUS. Archiepiscopus Pisanus, cujus imago in Campo Sancto Pisis est.

7. B. BONAVENTURA DE BUONACCURSIIS, Ordinis Servorum, miraculis clarus, discipulus D. Philippi, Ordinis Servitarum Propagatoris.

8. B. JOANNES, Ordin. Prædicator.

9. B. CONRADUS DE GUALFREDUCCIS. Sepultus Florentiæ in Æde S. Mariæ Novellæ.

Episco-

Episcopatus est antiquissimi titulo cohonestata; sed tamen, seu civilium bellorum acerbitate omnia vastante, seu ignavo scriptorum contemptu, series non est integra Episcoporum. Volunt enim illi a S. Romulo, Volaterrarum & Fæsularum, ut supra dixi, primo Præsule, ad Fidem Christianam conversos Pistorienses: & exinde nullam esse successionis Ecclesiasticæ notam usque ad annum 937. sed vix puto vacasse usque ad ea tempora sedem, cum & urbs celeberrima ipsa fuerit, & multis antea seculis Christianam pietatem amplexa. Præterea inter alios Episcopos sub Sergio II. Anno 844. apud Anastasium Bibliothecarium pag. 251. memoratur

1. Gansprandus, Ecclesiæ Pistoriensis Episcopus.

Reliquos apponam, ut mihi eorum nomenclatura subministrata est a nobilissimo ac doctissimo viro D. Joanne Visconte Pistoriense, Institutionum Juris Civilis in Pisana Academia professore. Itaque sic se habent,

2. Raimbaldus, anno 937.

3. Joannes, tempore Othonis II. Imperatoris anno 940.

4. Antonius, anno 985.

5. Restaldus, anno 1012.

6. Martinus, anno 1043.

7. Guido, anno 1050.

8. Leo, anno 1085.

9. Petrus, Monachus Vallis Umbrosæ, anno 1108. De hoc indubie intelligenda est inscriptio capitis 24. Decreti Gratiani parte 2. Causa 2. Quæst. 1. *Urbanus II. scribit Petro Pistoriensi Episcopo, & Rustico Abbati Vallis Umbrosæ.* Ejus etiam Leonardus Aretinus meminit.

10. Ildebrandus, Monachus Vallis Umbrosæ, ei successit anno 1116.

11. Atto, Pacensis Hispanus, Generalis Minister Ordinis Vallis Umbrosæ, anno 1134. usque ad annum 1133. In Sanctorum album relatus a Clemente VIII. Pontifice anno 1604. per Diœcesim Pistoriensem, & Ordinem Vallis Umbrosæ.

12. Tractianus, anno 1158.

13. Rainaldus, Pistoriensis, Episcopus creatus a Capitulo, cum ante Canonicus ibidem fuisset, anno 1181.

14. Bonus, anno 1187. usque ad annum 1208. Ad eum est rescriptum Innocentii III. qui creatus Pontifex fuit anno 1198. extatque cap. 9. *de cohabitatione clericorum, & mulierum*, in Decreto Gregoriano: aliudque ejusdem Pontificis cap. 33. *de sententia excommunicationis*, ibidem. Et ejusdem Episcopi facit idem Pontifex mentionem, ad Lucanum Episcopum scribens, cap. 18. de *Præscriptionibus*, in eodem opere: *Præterea super hoc promulgatum a Pistoriensi Episcopo, Archipresbytero, ac Primicerio.*

15. Soffredus, Pistoriensis Canonicus, ac postea S. R. E. Cardinalis, anno 1210.

16. Thomas, anno 1220.

17. Gratia Dei, electus a Canonicis, anno 1223.

18. Guidalottes, Pistoriensis, ex familia Vergellensium, & ipse quoque a Capitulo electus, anno 1244. obiit anno 1263

19. Thomas, anno 1303. sepultus in Ecclesia Fratrum Servorum. Acta publica Pisani Archiepiscopatus, indicavit Reverendiss. Raphaël Roncionius.

20. Ermannus, sive Ormannus, anno 1308.

21. Barnutus, Pistoriensis, ex nobilissima Ricciardorum familia, Archipresbyter majoris Ecclesiæ, electus a Capitulo, anno 1323. & Præsul rexit Ecclesiam usque ad annum 1340.

22. Andreas de Ciantoris, Pistoriensis, anno 1340.

23. Remigius, Ordin. D. Augustini, anno 1355. rexitque eam Ecclesiam usque ad annum 1367. Acta Pisani Archiepiscopatus, anno 1359. eum memorant.

24. Joannes de Florens, Ord. D. Augustini, anno 1380.

25. Andreas de Bonaguis, sive de Franchis, Pistoriensis, Ordin. Prædicator. 1384.

26. Matthæus de Diamantibus, Pistoriensis, & nepos Andreæ Episcopi, anno 1400.

27. Ubertinus de Albizzis, Florentinus, Ordin. Prædicator. anno 1415.

28. Donatus de Medicis, Florentinus, Præsul sedit usque ad annum 1475.

29. Nicolaus Pandulphinus, aliter de Caponibus, S R. E. Cardinalis, usque ad annum 1517. sedit.

30. Antonius Puccius Florentinus, S. R. E. Cardinalis, usque ad annum 1531. (2)

31. Antonius Puccius alter, & ipse Florentinus, ac Cardinalis, ab anno 1531. usque ad annum 1544. vere, nec ne, ambigo.

32. Robertus Puccius, Florentinus, & Cardinalis, triennio Pistoriensem Ecclesiam rexit.

33. Petrus Franciscus a Gagliano, Florentinus, ab anno 1547. usque ad annum 1559.

34 Joannes Baptista de Ricasolis, Florentinus, ab anno 1560. usque ad annum 1573.

35. Alexander de Medicis, Florentinus, ac postea Cardinalis, deindeque Pontifex Maximus sub nomine Leonis XI., non uno toto anno sedit.

36. Ludo-

(1) Ferd. Ughellius tom. 3. Ital. Sacr. hoc loco ponit Joannem Vincentii fil. e Viventiorum familia, Florentinum, Præpositum Pratensem.

(2) Hujus Antonii Puccii nec Ughellus ibid. nec Oldoinus in Additionibus ad Alphonsum Ciacconium meminerunt. Verum hoc loco reponendus est Laurentius Puccius Cardinalis, & Eques Pistoriensis: cui anno 1530. vita functo successit in Episcopatu Antonius Puccius nepos, de quo immerito ambigit Dempsterus.

36. Ludovicus Antinorus Florentin., ann. 1574. duobus annis ſedit.

37. Lactantius Urbevetanus, uſque ad annum 1588. ab anno ſcilicet 1576.

38. Octavius Albiosus, Ravennas, Lactantii quadriennio toto coadjutor: quo defuncto, ille ſucceſſit, ac deinde anno 1599. Fulvio Paſſarino Cardinali munus reſignavit.

39. Fulvius Passarinus, Cortonenſis, ſex tantum menſibus Eccleſiæ Piſtorienſi præfuit, obiitque anno 1599. die 11. Decembris.

40. Alexander Caccia, Florentinus, anno 1600. nunc præſidet: vir, ut humanitate, ita generis ſplendore, ac pietatis commendatione orbi notiſſimus, ac poſteritati commendandus.

Cardinales ſubtexam, non quidem omnes illos, ſed tamen quos lectio variorum mihi peregrino ſcriptorum ſuggeſſit.

1. Soffridus, Piſtorienſis Canonicus primum, deinde Epiſcopus, poſtremo Cardinalis creatus, tit. S. Praxedis, ſed incertum a quo Pontifice, aut quando; ego tamen ex hiſtoria Eccleſiaſtica noto ab Innocentio III. Pontifice anno 1220. poſt Conſtantinopolim a Latinis captam, illum in Syriam trajeciſſe, Terræ Sanctæ ſubſidio miſſum, una cum Petro Cardinale, tit. S. Marcelli, cum antea ille Legatus Byzantii fuiſſet.

2. Thomas Amanatus, a Clemente VII. Antipapa Avenione Cardinalis, ſive Anticardinalis creatus, anno 1396. cum antea fuiſſet Archiepiſcopus Neapolitanus. Obiit Avenione.

3 Nicolaus Fortiguerra, ex Epiſcopo Theanenſi a Pio II. Cardinalis tit. S. Cæciliæ creatus, anno 1460. Malateſtas, Sanctæ Sedi Apoſtolicæ infenſiſſimos, magna virtute domuit, nec minori clementia in obſequio confirmavit, ſanguinis etiam hoſtium oſor, ut Cardinalis Patavini literis continetur. Patriam ſuam omni ſtudio excoluit; Piſtorii enim Lycæum cum quatuor profeſſoribus inſtituit, & ſumptus decem adoleſcentibus, Piſis alendis, conſtituit.

4. Nicolaus Panduʟphinus, ut aliis placet, de Caponibus, domo quidem Florentinus, ſed dignitate Epiſcopali Piſtorienſis, a Leone X. ſub tit. S. Cæſarei in Palatio Cardinalis factus, anno 1527. cum jam annorum eſſet 75. & Roma abeſſet.

5. Antonius Puccius, domo Florentinus, Epiſcopus Piſtorienſis, a Clemente VII. in Cardinalium collegium adoptatus ſub titulo quatuor Coronatorum, poſtea S. R. E. Major Pœnitentiarius, ac Epiſcopus Sabinus, anno 1531. (1)

6. Antonius Puccius alter, & ipſe Florentinus, Cardinalis itidem eodem titulo, ſed a quo Pontifice creatus ignoro; hoc certo tamen unicum conſtat, ex Actis publicis Eccleſiæ Piſtorienſis, duos ſibi mutuo ſuccedentes, domo ambos Florentinos, dignitate ambos Cardinalitia, Epiſcopos ibi fuiſſe; quorum prior ab anno 1517. Eccleſiam Piſtorienſem rexerit, uſque ad annum 1531. quo ille in Cardinalium cœ-

 tum,

(1) Vide ſuperiorem notam.

tum, ut dixi, assumptus: alter vero, ut videtur hujus nepos, ab anno 1531. usque ad annum 1554. Pistoriensium Præsul fuit.

7. ROBERTUS PUCCIUS Florentinus, Episcopus tamen Pistoriensis, a Paulo III. Cardinalis creatus, anno 1542. ac postea S. R. E. Major Pœnitentiarius.

8. ALEXANDER DE' MEDICIS, Florentinus Octaviano ac Lucretia genitus, nepos Leonis X., ac Clementis VII., a Gregorio XIII. Cardinalis creatus, anno 1582. de quo, libro ultimo hoc opere infra plura.

9. FULVIUS PASSARINUS, vide cap. 19. in Cortona supra hoc ipso libro; nam hic ortu Cortonensis, Præsulatu Pistoriensis fuit.

Illustravit hanc urbem Alexander V. Pontifex, qui cum Bononiam contenderet, anno 1409. die VII. Novembris, Pistorium appulit cum sedecim Cardinalibus, mansitque ibi mensibus totis tribus in ædibus Panciaticorum: indeque digressus, Bononiæ obiit. Acta publica Pistorii.

Viri Illustres, ortu Pistorienses, quorum nomenclaturam ex parte debeo humanissimo nobilissimoque Joanni Baptistæ Fidelissimo Medico Pistoriensi, Græce Latineque doctissimo. Illi, præter Episcopos & Cardinales, jam laudatos superius, sic se habent.

1. SOZZOMENUS, Florentino & Constantiensi Conciliis interfuit. Historias scripsit ab exordio mundi ad sua tempora, quas Leo X. Pontifex describendas curavit, & in Bibliothecam Vaticanam inferendas.

2. DOMINICUS DE BRUNIS, cujus Tractatus est *Defensio Mulierum*, & alius *Nobilitas & pulchritudo feminarum*. Communicatum secum Dominicus quidam intercepit, nec reddidit, hoc sane plagiarii nomine dignus.

3. JOANNES PAZZALIUS, Pii II. Pontificis Magnus, ut vocant, Contestabilis, ac Terracinæ Præfectus.

4. FILIARCHUS, Theologicis scriptis clarus.

5. MONTEMAGNUS, elegantia carminis Italici, ac nitore commendatus.

6. PHILIPPUS LEAZZARUS J. C. *mille aureis*, ut in sepulchri cippo habetur, *conductus*; sed a quo principe, ubi terrarum, aut quo tempore, inquirant alii.

7. PHILIPPUS REALIS, Marchio & Comes, cujus apud historicos ejus ævi mentio, & in Actis publicis Pistoriensium.

8. BENEDICTUS COLLUCCIUS, quem rhetorem Marsilius Ficinus appellat; declamationes quasdam edidit.

9. CONVERSINUS, Romæ Gubernator, cujus quædam Statuta, æri incisa, adhuc Romæ cum elogio visuntur.

10. CYNUS DE SINGIBULDIS, Bartoli præceptor, ordinarias juris cathedras Parisiis, Bononiæ, ac alibi tenuit: poëtica insuper excellens, in qua auditorem habuit Franciscum Petrarcham, inter cujus opera & quædam carmina Cyni leguntur. Eum *coætaneum* tantum *Petrarchæ* vocat Fanutius Campanus MS. libr. 5. pag. 115.

11. DYNUS DE TORSELLERIIS, Advocatus Consistorialis.

12. FRAN-

12. FRANCISCIS MONTEMAGNUS J. C. Joannæ, Neapolis Reginæ, a consiliis.

13. PAULUS FLORAVANTIUS J. C. Edidit opus, cui titulum fecit *Cautelas Juris*.

14. CYNUS DE TEBALDIS J. C. cujus *consultationes* a doctis leguntur & laudantur, & sunt, ut illa ferebat ætas, eruditæ.

15. THOMAS TANUS, Romæ Auditor Rotæ.

16. PETRUS SOZZUS, Sedis Apostolicæ Thalassiarcha, sive Admiralius.

17. THOMAS FABRONIUS, Dux, & Legatus exercitus Genuensium, ac postea Venetorum copiis Præpositus.

18. VINCIGUERRA PANCIATICUS, Gallicis exercitibus Præfectus.

19. GRANDONIUS, strenuissimus suo ævo Ducum, Baleares Insulas expugnavit, civibusque suis Pistoriensibus in utraque jus hospitii reliquit. Facti memoriam servat Prætorium Pistoriense, ubi & statua, & carmen fortitudinem loquuntur.

20. CONRADUS MONTEMAGNUS. Caroli II. Gallorum Regis vexillum in acie ad Beneventum tulit, a quo eo nomine honoratus, tria ab illo lilia accepit, quæ familia illa etiamnum hodie in gentilitiæ ac hereditariæ nobilitatis insigniis gestat.

21. GREGORIUS POLIDORUS, scriptis Theologicis clarus. Ant. Possevin. Appar. Sacr. pag. 592.

22. COSMUS PHILIARCHUS, Ordin. Servor. Idem pag. 358. nisi forte idem sit *Philiarcho*, cujus supra facta est mentio.

23. HIERONYMUS, cognomento *Pistoriensis*. Idem tom. 1. pag. 34.

24. LEONARDUS. Idem pag. 341.

25. LUDOVICUS BICUS, Theologus illustris, ac poëta eximius. Idem pag. 358.

Sunt etiam in Indice Cypriani Pagnii quidam, ut vita & factis, ita nostris scriptis æternitate consecrandi, si tamen hæc æterna erunt: ego sane, ut essent, scripsi.

26. FRANCISCUS CEPPERELLIUS J. C.

27. JOANNES BONACCURSIUS J. C.

28. JOANNES DE GINNOTTIS J. C.

29. JOANNES DE MONTEMAGNO, Perusiæ Juris Civilis professor.

30. LUDOVICUS TAVIANI, scriptis in jure nobilis. Ejus sunt Commentaria ad titulum De capite minutis.

Plura de Pistoriensium rebus Renatus Seravallinus, ac Jannotius Manettus, qui cum Prætor Pistorii fuisset pro populo Florentino circa annum 1409. res ejusdem civitatis libris tribus inclusit.

Aquila,

Aquila, ſeu Acula, Etruriæ urbs antiquiſſima: hodie Acquapendente.

CAP. XIV.

INter Etruriæ Mediterraneas civitates a Ptolemæo ponitur Α'κυλα, *Acula*, ſive *Aquila*, alia longe ab illa, quæ Regno Neapolitano. Nobilitatem ejus ex Plinio licet colligere, qui libr. 3. cap. 5. *Aquenſes cognomine Taurini*. In aliis editionibus erat, *Aquilenſes*, rectius indubie; nam Α'κυλα, ſive *Aquula*. Eam hodie neoterici volunt dici *Acquapendente*. Urbs ea, antiquitatis non obſcura veſtigia oſtentat: cœlo, ſoloque ſalubri, ac fertili: loco etiam, ſi ars accederet, ſatis munito. Hinc ſcriptis Theologicis clarus prodiit.

FRANCISCUS BENCIUS. Anton. Poſſevin. pag. 493.

NICOLAUS AB AQUAPENDENTE. Idem Appar. pag. 478.

Medicus quoque inſignis hinc nomen ſumpſit.

Senæ urbs Etruriæ antiquiſſima, a Gallis condita: alia in litore maris ſuperi: colonia Romana: res ejus glorioſe cum Romanis, aut inter ſe geſtæ: Academia.

CAP. XV.

S*Enas* urbem fabuloſe quidam a *Saneſio*, Remi filio. Romuli nomine conditas volunt; ſed nec Remo filius ullus, nec Romulus ultra territorii Romæ urbis quidquam, quod ageret, habuit. Alii æque falſo, inter quos Joannes Villanius Hiſtoricus Florentinus, ejus exordium ab anno 670. referunt: quod ferri non poteſt, cum & Epiſcoporum ſeries ſequenti capite deducenda, & probatiſſimorum auctorum teſtimonia convincant, eam longe eſſe antiquiorem, ut jam patebit; ſed ille forte hoſtili in Senenſes animo hæc in clariſſimæ civitatis contumeliam finxit. Nonnulli, in quibus Flavius Blondus, impudenter ſane juxta, ac imperite, a Joanne XVIII. Pontifice circa annum 1004. eam extructam, ex territorio Arretino, Cluſino, Volaterrano, Fæſulano, ac Florentino partibus deductis; quaſi tanta claritudo tam exiguo ſpatio civitati poſſet conciliari. Sed veram ego urbis originem

ad Senones Gallos referendam, qui diu in Italia remanſerunt, poſt urbem Romam direptam; ita & nomen indicat, & produnt Scriptores, Joannes Saresberienſis libr. 6. Policrat. cap. 17. Gotefridus Viterbienſis Chronicor. parte 9. pag. 228. cujus hæc ſunt: *Brennius ædificat Mediolanum, Veronam, & Brixiam, & Senogalliam, & urbem Senam in Tuſcia*. Ecce diſerte Senas a Senogallia ſeparat:

Nunc ſuper arma tonat Dux Brenno, creatque Veronam,
Qua contra Romam voluit geſtare coronam,
Nam quia Væ Romæ dicta Verona ſonat.
Brixia fundatur: Ticino Papia paratur:
Et Mediolanum Brenno ſatagente novatur:
Urbs maris Illyrici nunc Senogallia fit.

Ita tertium verſum correxi, cum ſcriptum eſſet *Veroma*; alludit autem ad celebre illud Brenni *Væ Victis*. Duplex ergo *Sena* urbs, una ad mare ſuperum ſive Hadriaticum, altera in Mediterranea Tuſcia: utraque a Gallis Senonibus & originem & nomen ſortita. Errant turpiter, qui has confundunt, & in his Leander Alberti. Paul. Varnefrid. libr. 2. Geſt. Longobardor. cap. 22. Ptolemæus, & alii. Polybius libr. 2. pag. 108. Τῆς Γαλατίας ἀποικίαν τὴν Σήνην. *Galliæ Coloniam Senam* vocat; ſed eam ad Adriam locat, ibidem loci. Sil. Italic. libr. 5. Punicor.

Et Clanis, & Rubico, & Senonum de nomine Senæ.

Inter illas duas urbes hoc eſt diſcrimen, quod *Sena* ſit ad mare Hadriaticum, *Senæ* ad viam Clodiam.

Colonia fuit utraque, licet diverſis temporibus deducta: ſecunda quidem memoratur a C. Plin. libr. 3. cap. 5. *Intus Coloniæ, Faliſca, Argis ortæ, ut auctor eſt Cato, quæ cognominatur Etruſcorum, Lucus Feroniæ, Ruſellana, Senenſis, Sutrina*. Manifeſto *Senas* Mediterraneas ſignificat; nam ſi litoralem urbem deductam voluiſſet innuere, non intus cum Sutrio, Ruſellis, Luco Feroniæ, atque Faliſcis poſuiſſet. De prima L. Florus Epitomaſtes ad libr. 11. Livii: *Coloniæ deductæ ſunt Caſtrum, Sena, Adria*; anno, ut quibusdam placet, 465. vel ut verius Onufrius, anno 471. quo ſcilicet Galli ad internecionem deleti; tunc enim credibile eſt in agrum, expulſis Gallis, a populo Romano occupatum, Colonias fuiſſe traductas. Liv. 3. Decad libr. 7. *C. Claudio Nerone, M. Livio Salinatore COSS. Colonos maritimos, qui Sacroſanctam vacationem dicebantur habere, dare milites cogebant, nullius obſervata, Oſtienſis, Alſienſis, Antias, Anxuras, Minturnenſis, Sinveſſanus, & a ſupero mari Senenſis*. Mentio & apud C. Tacitum libr. 4. Hiſtoriar. niſi quod *Sienſem* vocat ultima Lipſii editio ex Codice Vaticano: *Pulſatum ſe in colonia Senienſi, cætu multitudinis, & juſſu magiſtratuum*. Et paucis interjectis: *Cognita cauſa, in convictos vindicatum, additumque S. C. quo Senenſium plebs admoneretur*.

Geſta ejus ſpecioſa admodum, ac primum nobilitatæ plurimum Senæ ſtrage Senonum conditorum. Gotfrid. Viterbienſ. pag. 229. *Brenno vincitur a Romanis apud Senas in Tuſcia:* *Mili-*

Militiæ validas nunc Brenno relaxat habenas,
Ædificatque Senas, Tuſcorum robore plenas,
Cum quibus & Romæ bella reverſa monet.
Brennica pars ceſſit, dum ſanguine terra madeſcit,
Agmina cæſorum diſtinguere litera neſcit
Victa manus Senonis fuſa per arva ruit.

Multis deinde interjectis ſeculis, Pompejus ibi debellavit Martium, urbemque ipſam hoſtiliter diripuit. Appian. libr. 1. Bellor. Civil.

Quam varias rerum vices cum aliis Etruriæ urbibus, ſævientibus barbaris ſuſtinuerit, ſcripta hiſtoria poteſt cognoſci ex Rolando Malinotto patricio Senenſi, & Ænea Silvio in hiſtoriis; certe enim aëris temperie, ut canit Facius Ubertus libr. 3. od. 8. loci amœnitate, civium nobilitate, ac rebus præclare geſtis nulli Italiæ civitati poſtponendæ, multis vero anteponendæ cenſebantur. Reſpublica quippe opulentiſſima *Carolo IV.* obſequium præſtitit anno 1370. deinde ſub *Joanne Galeatio Vicecomite:* mox ſui juris iterum facta, *Alfonſum Tarraconenſem* in ſubſidium adverſus Florentinos accivit; ſed & a *Jacobo Picinio* impetita, pacem a *Paulo II.* factam ad ſe nihil pertinere arbitrata, paucos poſt annos Hiſpanicis occupata præſidiis, magnoque victa prœlio, in Sereniſſ. Coſmi I. Magni Etruriæ Ducis poteſtatem venit, ſub quo beatiſſimo ſtatu hodie agit. Inter potentiſſimas Etruriæ civitates ponit Laonicus Chalcondylas libr. 6. Rer. Turcicar. pag. 406.

Plura Nicolaus Shraderus in Delitiis Italiæ, & Itinerarium Italiæ Anonymi Germani pag. 118. Civium genius liberalis, animoſus ad bella ſimul, ac literas proclivis. Errat impudenter Boterus Relat libr. 1. par. 1.

Urbs ipſa auguſta, ædificiis ſplendida: templum Metropolitanum intus extraque marmore incruſtatum, ſub fornice ſuperno Pontificum icones, in pavimento vermiculato Sibyllarum vaticinia oſtentans.

Academia hic neſcio a quo inſtituta, magno Germanorum concurſu frequentatur, qui & civium comitate, & civitatis pulchritudine, locique ſalubritate allecti, gregatim eo confluunt. Hanc Cardinalis Franciſcus Zabarella ſub Joanne XXII. varias paſſam moleſtias ſcribit, ut pæne priuſquam nata videretur, interiret; ſed tamen poſt eas turbas inſigniter floruit, ut eſt in Clementina *Dudum* de Sepulchr. Petrus Anchoranus a Senatu Senenſi evocatus anno 1388. triennio, ut ipſe ſcribit, Decretales ibi docuit, & plerique alii viri eminentiſſimi. Collegium Sapientiæ ab *Andrea Galerano* Senenſi erectum. Caccialupus.

Senis oriundi Sancti, Pontifices, Cardinales, Episcopi, Archiepiscopi, viri illustres.

CAP. XVI.

1. AMBROSIUS, Ordin. Prædicator. sanctitate, prædicatione, & miraculis clarus. Martyrolog. Roman. 20. Martii. Cujus acta quatuor Theologi ejusdem Ordinis coætanei, jussu Honorii IV. scripserunt, ut retulit Cæsar Baronius. D. Antoninus Florentinus part. 3. Chronicor. tit. 23. cap. 10. B. Raymundus Capuanus libr. 2. de Vita Div. Catharin. Senen. cap. 35. Joannes Nider in Præceptorio, præcepto 1. cap. 6. in fine. Antonius Lusitanus in Chronico Ordin. Prædicator. anno 1260. & alibi. Ferdinand. de Castiglione part. 1. Histor. S. Dominici libr. 3. cap. 49. & alibi sæpe. Obiit anno 1286.

2. Jo: COLUMBINUS, Institutor Ordinis Jesuatorum. Martyrolog. Roman. 31. Julii. Hujus, ac sociorum acta, pietatis plenissima conscripta, atque edita a Phæo Belcario leguntur.

3. ANSANUS Martyr, sub Diocletiano passus 1. Decembr. anno 313. salutis, ut acta MSS. quæ asservantur Senis, indicant.

4. GALGANUS Eremita, cujus acta scripsit Gregorius quidam Ordinis Prædicatorum, qui eum excessisse vult anno 1181. & in Sanctorum album relatum ab Alexandro III. sed ante Galganum excessit ille Pontifex, quare aut non eo anno ille obiit, aut non ab eo Pontifice Sanctis adscriptus. Baronius Martyrolog. 3. Decembr.

5. CATHARINA Virgo, Ord. Prædicator. hujus gesta B. Raymundus Capuanus Ordinis ejusdem scripsit, & Latinitate donavit Joannes Tolosanus. Obiit anno 1380. Sanctarum catalogo adscripta a Pio II. anno salutis 1462. Extat in Bibliotheca Vaticana insignis oratio ejusdem Pontificis in Consistorio habita, super vita ac gestis hujus Virginis. D. Antoninus in Chronic. Martyrolog. 29. April.

6. B. SORORIUS, nosocomii fundator, ut ibidem extat epigraphe anno 1432.

Sequuntur Pontifices, qui patriæ suæ ornamento, ac rei Christianæ commodo, Senis oriundi.

1. ALEXANDER III. ex familia BANDINELLA, quæ postea PAPARONA dicta est, ex Canonico Pisano Romam ab Eugenio III. vocatus, Cardinalis tit. SS. Cosmi & Damiani, ac post S. Marci. Cancellarius Apostolicæ Sedis, contra Victorem IV. Antipapam creatus anno 1159. Ad eum extat D. Bernardi epistola. Sedit annos 21. Menses 11. dies 13. Romæ obiit & pius & prudens.

2. Pius II. prius *Æneas Silvius Picolomineus*, ex parentibus Silvio Postumo, ac Victoria Fortiguerra nobilibus, sed injuria bellorum tenuis conditionis natus: Legatus in Scotia, ut ipsius testantur monumenta: Episcopus Tergestinus, ac Senensis: a Callisto III. Cardinalis creatus tit. S. Sabinæ: Pontifex renuntiatus est anno 1458. sedit annis sex.

3. Pius III. Pii II. ex sorore Laodamia nepos, Nanni Tudeschini nobilissimi ac doctissimi filius, prius Franciscus Piccolomineus dictus, ab avunculo in Cardinalium Collegium adscitus: anno 1503. Pontifex creatus, sedit dies 26. ætatis vero excedens annum 64. ex dolore ulceris excessit:

Episcoporum series subnectenda, quamqnam incertum sit, quando primum Antistites habere cœperit. Extat Nicolai Pontificis Decretum *Gallioni Senensi Archiepiscopo*, Causa 3. quæst. 9. cap. 12. in decreto Gratiani. Et Honorius III. scribit *Episcopo Senensi* cap. 43. *de sententia excommunicationis* in Decreto Gregorii.

1. Eusebius Senensis Episcopus, unus ex quadraginta sex Præsulibus fuit, qui Synodi Romanæ subscripserunt, celebratæ a Papa Hilario I. sub annum 465.

2. Maurus Senas *Episcopus*, inter 125. Episcopos, qui Lateranensi Concilio II. subscripserunt, reperitur, quod celebratum sub Martino I. vertente anno 652.

3. Vitalianus, subscripsit Epistolæ Agathonis Pontificis, mittendæ per legatos ad Sanctam Oecumenicam Synodum Constantinopolitanam, celebrandam anno 673. Acta Archiepiscopatus Pisani.

4. Cautio *Episcopus Ecclesiæ Senensis*, inquit Anastasius Bibliothecarius in rebus Sergii II. sub annum 844.

5. Rainerius, anno 1125. Acta Archiepiscopatus Pisani.

6. Gunteranus, anno 1176. ibidem.

7. Donus Dei Malevolti, anno 1041.

Ex Episcopatu sedem eam in Archiepiscopatum erexit, qui tunc Episcopus fuerat, Pius II. Pontifex Maximus anno 1459. Subsunt autem *Suanensis*, *Clusinus*, *Grossetanus*, sive, *Rosetanus*, aut certe *Rosellanensis*. *Pientinus*, seu *Corsinianensis*, *Ilciensis*, vel *Ilcinensis*, aut, quod idem est, *Montis Ilcinei*, *Massanensis*, seu *Massensis*, qui olim *Populoniensis*. Aubertus Miræus notitia Episcopatuum libr. 4. cap. 5. & alii plerique scriptores. Jam de Cardinalibus post Episcopos ago.

1. Rolandus de Paparo, tit. S. Marci, ab Anastasio IV. creatus anno 1153 (1)

2. Hubertus de Comitibus de Ilcio, aut Elci. Hic creatus anno 1261. tit. S. Eustachii ab Urbano IV. (2) *Orbitellum* oppidum emit, Ecclesiæ Romanæ nomine, a Boëmaxia, Tusciæ Comitissa, uxore Guilielmi

(1) Oldoinus in Additionibus ad Ciacconium Tom. 1. pag. 1119. hunc Rolandum Cardinalem a Lucio III. Pont. Max. creatum autumat.

(2) Cossam, non Orbitellum, emisse ait Oldoinus ibid. Tom. 2. pag. 159.

lielmi Comitis; ſed quia hic fratris Comitiſſæ filius erat, oppidum ei donavit. Libri Cameræ Apoſtolicæ. Obiit ſub Innocentio V. anno 1276.

3. MAG. RICHARDUS PETRONUS J.C. a Bonifacio VIII. creatus tit. S. Euſtachii, anno 1294. Hic patriam ſuam ſplendidiſſimis ac piis ædificiis ornavit. Chronica Senenſia. Joann. Villan. libr. 9. cap. 22. Hiſtor. Florent. Regiſtrum ac Bullæ Bonifacii VIII.

4. ANTONIUS CASSINUS J.C. eximius, Theſaurarius Papæ, Cameræ Apoſtolicæ Clericus, tit. S. Marcelli a Martino V. creatus anno 1417. fuitque Martino a conſiliis, quoad vixit.

5. ALFONSUS PETRUCCIUS, Pandulphi Tyranni Senenſis filius, anno 1503. a Julio II. tit. S. Theodori creatus: a Leone X. in quem conſpiraverat, Senatu ita inſtigante, ſacris dejectus, ac a Pontifice ſervari juſſus, laqueo cervici injecto, ſtrangulatus anno 1514. ætatis ſuæ 27.

6. RAPHAEL PETRUCCIUS, Epiſcopus Groſſetanus, Senis Præfectus, ac Caſtro S. Angeli, a Leone X. tit. S. Suſannæ anno 1513. creatus.

7. JOANNES PICCOLOMINEUS de Monte Falco, eodem anno tit. S. Balbinæ a Leone X. creatus, Archiepiſcopus Senenſis, demum Epiſcopus Oſtienſis, & Collegii Decanus.

8. HIERONYMUS GHINUCCIUS, Cameræ Apoſtolicæ Auditor, Epiſcopus Aſculanus & Melivetanus, tit. S. Clementis, anno 1534. a Paulo III. creatus.

9. FABIUS MIGNANELLUS, poſt præfecturam Piceni, ac Bononienſem, uxore defuncta, in Concilium Tridentinum miſſus, a Julio III. anno 1550. tit. S. Pammachii creatus. Obiit anno 1557.

Sequuntur Viri illuſtres, quos breviter percurram.

1. FABIUS BENEVOLENTIUS, ſcriptis clarus, ut eſt apud Antonium Poſſevinum pag. 481.

2. FRANCISCUS PATRICIUS, Cajetanus Epiſcopus. Idem pag. 731.

3. THOMAS ANTONII. Idem pag. 295.

4. AMBROSIUS CATHARINUS POLITUS. Idem pag. 71.

5. ANGELUS SALVETTUS, pag. 89.

6. AUGUSTINUS DATHUS, pag. 144.

7. BERNARDINUS LANDUCCIUS, non tantum ſcriptis æternitati conſecratus, ſed Carmelitani Ordinis Magiſter Generalis. Idem pag 222.

8. BERNARDINUS alter, cognomento *Senenſis*, Ordinis D. Franciſci Generalis. Idem pag. 223.

9. BINDUS. Idem pag. 241.

10. GERARDUS SENENSIS. Idem Appendice pag. 41.

11. JACOBUS A S. ANDREA, pag. 72.

12. JOANNES BAPTISTA CAFFARDUS Carmelita, pag. 117.

13. MARIANUS SOCINUS J.C. publica multorum annorum in celeberrimis Academiis profeſſione, ac ſcriptis commendatiſſimus, ut ſui ſeculi Papinianus a quibusdam diceretur. Idem pag. 394.

14. Marianus Socinus Junior, superioris nepos, ut sanguine, ita eruditione illi simillimus, professione, & scriptis clarissimus, pag. 394.

15. Nicolaus Aurificus Bonfilius. Idem pag. 479.

16. Nicolaus Burgensis, pag. 480.

17. Petrus Ollicinus, J C. pag. 62.

18. Petrus Rubeus, pag. 67.

19. Simon Fontanus, pag. 222.

20. Sixtus, cognomento *Senensis*, Ordin. Prædicatorum; cujus Bibliothecam auxit eruditissimus R. P. Jacobus Hajus Scotus e Societate Jesu, de quo libro de Scriptoribus Scotis dico. De Sixto vero idem Possevin. pag. 225.

21. Fridericus Petruccius, *vir magnæ scientiæ*, aic Fanutius Campanus MS. libr. 5. *ac præceptor Baldi: docuit Senis, & Perusiæ, & consilia reliquit.*

22. Joannes Palatensis, *utriusque Juris maximus Doctor*, ut ibidem Fanutius MS. & Bibliotheca Mundi. *Baldi magister. Consilia plura, & Tractatum de vera militia scripsit.*

23. Mag. Montinus Archidiaconus. Sub Gregorio IX. S. R. E. Vicecancellarius fuit, anno 1237. scripsisse etiam aliquid perhibetur.

24. Richardus Petro, & ipse sub annum 1300. S. R. E. Vicecancellarius, sedente Bonifacio VIII.

In Indice Cypriani Pagnii isti sunt Juris scientiæ, professione, ac scriptis nobilitati.

1. Guidantius Boninsignius.
2. Joannes Baptista Santius.
3. Joannes de Bellantibus.
4. Joannes de Paliarensibus.
5. Joannes Urbanius.
6. M. Antonius Bellarmatus.
7. Mignanellus de Mignanellis.
8. Nerius de Pagliarensibus.
9. Petrus Laurentius Lutius.

Paulus Merula libr. 4. part. 2. pag. 903. Cosmogr. *Floruerunt Senis:*

1. Nicolaus V. Pontifex.
2. Abbas Panormitanus.
3. Paulus Castrensis.
4. Bartholomæus Socinus.
5. Philippus Decius.
6. Dinus Mugellanus.
7. Hugo Senensis.
8. Franciscus Philelphus.

Plura ad hujus nobilissimæ civitatis ornamenta, & res gestas contulit Clariss. Vir Celsus Cittadinius, patricius Senensis, qui totum, ut audio, studium in patria illustranda, laudabiliter, ac posterorum commodo collocat.

Floren-

Florentia, non Fluentia, Etruriæ Metropolis: condita, ac colonia deducta ſub Triumviris: a Totila everſa: a Carolo Magno reparata: nulla plures habuit hiſtoricos: res ab ea glorioſe geſtæ.

CAP. XVII.

FLorentia, dignitate prima, ac rerum olim geſtarum gloria, reliquas non modo Etruriæ, aut Italiæ, ſed totius Europæ, poſt Romani Imperii inclinationem, urbes æquans, aut ſuperans, hoc loco, ortus ſui ratione, tractanda venit. De qua Laonicus Chalcocondylas libr. 6. Rer. Turcicar. pag. 406. *Hinc profecti venere Florentiam, Tyrrhenorum ſive Etruriæ Metropolim, urbem magnam, & opulentam, quæ pulchritudine omnes Italiæ urbes ſuperat. Tyrrhenia, quæ & Etruria, incipit ab urbe Peruſio, & dextra tenens, Bononiam, urbem opulentam, pertingit uſque Lucam.* (Male utrumque; nam & a Tiberi ducitur Etruriæ initium, & Macram uſque, longe ultra Lucam, protenditur. Sed ſolemne eſt hoc Scriptoribus Græculis in Coſmographia labi, ut ſæpius hoc opere eſt a me obſervatum) *Luca autem, & Peruſium ſunt civitates liberæ, & in democratiam verſæ reguntur. Florentia, extra Venetorum urbem, Italiæ eſt opulentiſſima, civeſque ad agriculturam & mercaturam extrudit: hi intelligentia reliquos excellere videntur, optimeque efficitur, quidquid viri iſti fuerint aggreſſi. Reſpublica hoc modo adminiſtratur. Eſt in ea Conſilium quingentorum virorum, qui de civitatis rebus conſultant, de bello, de pace, de legatis ſententiam ferentes. Habent duos viros peregrinos, quos accerſentes plurimum venerantur: unum criminum capitalium judicem conſtituunt: alterum reliquas urbis controverſias judicare jubent. Cives autem reliqua Reipublicæ munia obeunt. Peregrinos autem propterea adſciſcunt, ne cives, favore aut odio adducti, in alterutram partem jus dicentes, abducerentur. Ducem, ſeu Principem Reipublicæ creant, quem Signiferum nuncupant, qui trimeſtre tempus magiſtratum gerit, ad quem univerſi civitatis redditus, & tributa referuntur: ſi qui hunc adeunt, pacem, aut bellum afferentes, ſtatim deducuntur ad quingentorum Conſilium. Magiſtratus legunt de populo populares, & quorundam artificiorum præſides. Licet cuilibet ejus urbis fieri civem, ſi ſtatutum pretium intulerit. Conſilium illud ſi quid decreverit, id ut executionem ſortiatur, ducibus mandant.* Ita ſe habent illius Scriptoris verba ex verſione Conradi Clauſeri Tigurini Latina; nam Græcus textus, etſi ante paucos annos, ut audio, editus eſt, ad me non pervenit.

Floren-

Florentiæ ortum & conditores ad Syllanæ profcriptionis tempora quidam rejiciunt: in his Gaudentius Merula libr. 3. Antiq. Gall. Cifalpin. cap. 14. Hanc fententiam plerique fequuti, & in his Leonardus Arretinus in limine fuæ hiftoriæ, Et Ugolin. Verinus libr. 1. Illuftrat. Florent.

Inclyta Syllanæ referam primordia gentis,
Quæ caput Etrufcas longe fuperextulit urbes.

Joannes Annius Viterbienfis fuis in Pfeudocatonem notis ad *Janum* originem ejus, fi diis placet, refert.

Florinum quendam principem conditorem faciunt Facius Ubertus libr. 3. od. 7. ac Ricordanus Malafpina; fed commentum hoc refello libr. 2. fupra hoc opere.

Fæfulanos meliorem, commodioremque fedem quærentes, auctores volunt Florentiæ fuiffe Laurentius Valla, & fui immemor, Gaudentius Merula, libr. 3. cap. 15. Certe Fæfulanos, amœniate vallis Arni allectos, auctores facit Florentiæ Julius Cæfar Scaliger in Urbibus:

Parva fluentifonis aggefta Fluentia ripis,
Mollia de nitido nomina flore capit.
Fefula regnabat, verum meliora fecutus
Martius antiquas detulit amnis opes.
Divitias Hera, Mercurius difcrimina linguæ,
Mercurius varias ire redire vias.
Ambitiofa, ferox, bellacia, flammea Mavors
Pectora, magnificam docta Minerva manum,
Jupiter oftendit cæleftes mentibus aulas,
Sirenum tribuit dulcis Apollo fonum.
Vera vetus Romæ foboles, aliena requiris,
Mutua quid proprias vertis ad arma manus?

Denique veriffima eft Raphaëlis Volaterrani fententia, a *Triumviris*, Augufto, Antonio, & Lepido, *Florentiam* & urbem fimul, & Coloniam factam. Jul. Frontin. libr. de Coloniis Roman. *Colonia* (1) *Florentina deducta eft a IIIviris, affignata lege Julia, centurianæ in Cæfarianæ in jugera CC. per cardines & Decumanos, termini rotundi pedales, & diftant a fe invicem IICCCC. P. funt & medii termini, qui dicuntur Epipedonici L. longum, graffum, & diftant a fe P. MCC. ceteri proportionales funt, qui non ad rationem, vel recturas limitum pertinent, fed ad modum juge-*

(1) In edit Gœfi locus hic Frontini fic legitur pag. 112. *Colonia Florentina deducta a IIIviris affignata lege Julia. Centuriæ Cafarianæ in jugera CC. per Cardines & Decumanos. Termini rotundi, pedales, & diftant a fe P. IICCCC. Sunt & medii termini, qui dicuntur Epipedonici, pedem longum craffum, & diftant a fe P. ∞CC. Cæteri proportionales funt, & intercifivos limites fervant, quos veterani pro obfervatione partium ftatutos cuftodiunt, qui non ad rationem vel recturas limitum pertinent, fed ad modum jugerationis cuftodiendum, & diftant a fe alius ab alio P. DC. Quorum limitum curfus nulla intrajecta diftantia in utroque laterum territorii concurrunt, ut infra monftravi* * * *

jugerationis custodiendum: & distant a se invicem alius ab alio pedes sexcentos, quorum limitum concursus, nulla interjecta distantia, in utroque laterum territorii concurrunt, ut infra monstravi, & intersicinos limites servant, quos ut veterani pro observatione partium statutos custodiunt. De nulla alia Colonia tam speciatim Frontinus, argumento claro magnam auctoribus Triumviris hujus Coloniæ, tum cum deduceretur, curam fuisse.

Nomen nonnulli a fabuloso illo, & commentitio *Florino* deduxere: alii a *Flore*, cui ob felicitatem perpetuam similis est: nonnulli a floridis incolarum ingeniis, ac perenni virore literas amplexis: denique, quod omnium urbium florentissima primo sui ortu fuerit. Angelus Politianus libr. 1. Epist. 2. Hæc Merula libr. 4. part. 2. Cosmograph. pag. 890. Sed forte verum fuerit a *floribus*, quibus semper cœli solique beneficio colles amœni circa vestiuntur, nomen desumtum, aut etiam a *liliis floribus*, quæ in vexillo antiquo delata. Ita sentit Ugolinus Verinus libr. 2.

Crevere hinc census, & rerum copia major,
Solertem, & vigilem numquam fortuna fefellit:
Florida sic facta est longe Florentia rerum,
Et fausto verum sortita est omine nomen,
Candidaque imposuit Syllanis lilia signis.

Fluentiam initio volunt, non *Florentiam* vocatam, ex L. Flori, & C. Plinii auctoritate. Ille enim libr. 3. cap. 21. in fine: *Positis singulorum hominum fere pœnis, municipia Italiæ splendidissima sub hasta venierunt, Spoletium, Interamnium, Præneste, Fluentia.* Primum aliqua alia potuit *Fluentia* urbs esse, quæ bello Mariano splendidissimum Italiæ municipium sit appellata: quo quidem ævo Florentia adhuc non condita: deinde Joannes Stadius testatur in omnibus notæ melioris MSS. loco illo *Florentia* fuisse scriptum. Plinius quidem, dum populos, urbesque Etruriæ celebriores enumerat libr. 3. cap. 5. *Fluentini, præfluenti Arno appositi*. Ut vera sit lectio, potuit forte Vallis Arni obscurus ille fuisse populus, ut plerique apud eum auctorem, qui nusquam alibi, deinde Jacobi Dalecampii fides obtineat, qui in MSS. viderat, & margini apposuerat sua editione *Florentini*. Denique Scriptores Græci, Latinique, veteres lapides, ac nummi *Florentiam*, non *Fluentiam* indigitant. Itinerarii Tabulæ antiquæ, quas edidit Peutingerus, *Florentia Tuscorum*. Itinerarium Antonini Aug. sive Anonymi Scoti sæpissime *Florentiæ* mentionem facit, *Fluentiæ* nusquam. Suidæ est Φλωρεντέια, *Florenteja*, forte corrupte. Ptolemæo, Procopio, ac Agathiæ Scholastico libr. 1. & illi libr. 3. belli Gothici Φλωρεντία diserte audit, quorum loca, si ad manum essent, apponerem. Valentinianus & Valens AA. ad Maximinum Tusciæ correctorem scribunt *Florentiæ*, ut est l. 8. C. Theod. tit. 1. libr 9. Hermolaus Barbarus ad Plinii libr. 14. cap. 3. notat, uvæ genus esse, quæ *Florentia* dicatur. Jul. Frontin. libro laudato: *In agro*

Floren-

Florentino in centurias singulas jugera CC. qui conduxerit decimanam latum P. XL. Et eodem libro alibi: *Ager Lunensis ea lege, qua & ager Florentinus, limites in horam sextam conversi sunt*. C. Tacit. libr. 1. Annal. in fine: *Auditæque municipiorum, ac coloniarum legationes, orantibus Florentinis, ne Clanis solito alveo dimotus, in Arnum amnem transferretur, idque ipsis pernitiem adferret*. His, ut puto, antiquissimorum, ac probatissimorum auctorum testimoniis evincitur & Tiberio imperante, insignem fuisse Florentiam urbem, quæ Legatos Romam mittere potuerit: & nullum unquam aliud nomen habuisse, præter *Florentiam*: illudque *Fluentiæ* appellatæ crimen a librariorum inscitia profectum, cum in omnibus probatis editionibus genuinū sit, ac verum nomen *Florentia*. Lapides id ipsum probant.

Unus Romæ in hortis Cæsiis apud Honufrium, & Aldum Manut. Orthogr. pag. 63. (1)

Q. GARGENNIVS
L. F. SCA
CELER
FLORENTIA. MIL
COH. XI. PR.
VIX. A. XXIV.
MILIT. A. V
H . S . E

Secundus refertur a Vincentio Borghinio Florentiæ suæ pag. 214.

Q. TERSINA. Q. F
SCAP. LVPVS
FLOREN. MILES
COH. XII. URB. 7. DES
TRI. GENIVM
CENTVRIAE. CVM
BASE. MARMOREA
TESTAMENTO
PONI. IVSSIT
POSITA. IBID. APR
MAMERTINO. ET. RUFO
CoS

Tertius Politiani est in rudi Lapide columnæ antiquæ forma (2).

IMP. CAESAR
DIVI. TRAIANI
PARTHICI. FIL

DIVI

(1) Apud Gruter. pag. 543. num. 5. (2) Apud eundem pag. 156. num. 2.

DIVI. NERVAE. NEP
TRAIANVS. HADRIANVS
AVG. PONT. MAX
TRIB. POT. VII. CoS. III
VIAM. CASSIAM
VETVSTATE. COLLABSAM
A. CLUSINOR. FINIBVS
FLORENTIAM. PERDVXIT
MILLIA. PASSVVM
....
XXCI

Est & quarti Lapidis fragmentum Volaterris.

A. CATINNA. SVPER....... FLORENT.......

Quintus est Romæ ad D. Laurentii. (1)

DIS. MAN. S
L. DAMARIONI. L. F. ROM
GENIANO
EVOKAT. AVG. IN. PRAET
VIX. ANN. LVII. M. IIII. D. XIII
H. S. E
T. FLAVIVS. F. F. ROM. FELIX
FLORENTIA
VETER. AVG. N. T. VESPAS
FRAT. PIISIM. F. C
IN. F. P. VI. IN. A. P. IV

Est & in antiquis Romanis Inscriptionibus ista. (2)

DIS. MANIBVS
GRANTANIVS. SCAPTIA
MACER
FLORENTIA
MIL. COH. XII. VRB
CESERN. VIX. ANN. XXII
MIL. ANN. V
EX. TEST. P. IVS

(1) Apud Borghinium part. 1. pag. 212. (2) Apud Gruter. pag. 543. num. 8.

Extat & Neapoli marmor vetuſtum cum hoc epigrammate. (1)

C. CISPIVS. A. F
SCAPT. SEVERVS
FLORENTIA
MILES. COH. III. PR
VIX. ANN. XLIII
MILITAVIT. ANN. XVII

Ex his omnibus vetuſtis marmorum, ac certiſſimis monimentis indubitatum relinquitur, ab imperitis, aut malevolis, gloriæque Florentinorum iniquis nomen *Fluentiæ* dimanaſſe; cum Latino ævo genuinum ac primum fuerit nomen *Florentia*. Adde Itinerarium Antonini Aug. ſive Anonymi Scoti.

In Caſtello. M. P. XXV.
Annejano. M. P. XXV.
Florentia. M. P. XX.
Piſtores. M. P XXV.
Luca. M. P. XXV.

Et in Via Clodia. Idem

Ad Piſtores.
Florentia.
Ad Fines, ſive Caſas Cæſarianas.
Arretio.
Per Statuas.

Et

(1) Apud Gruter. pag. 537. num. 3. Addi poſſunt etiam ſequentes apud eundem Gruterum pag. 556. num. 1.

L. PINARIO. L. F. SCAPTIA
MATERNO. FLORENTIA
MIL. COH XII. VRB.
VIX. ANN. XXX. MIL. AN. VII

Utini in Domo Nobilium de Gorghis.

M MVNATIVS
M. F. SCAP
ETRVSCVS
FLORENTINVS
VIX ANN XIIX
Q MVNATIVS
MIL. CHOR
VII. PR
FRATER. POSVIT

Romæ reperta Via Caſſia.

C. PETRONIVS
C. F SCAP
IVSTVS
FLORENTIA
MIL. COH XII
VRB. 7 SEVERI
MILIT. ANN. V
VIX. ANN. XXIV
T . P . I

Romæ in Domo Nobil. de Naris.

....
SCA. CELER
DOMV. FLORENTIA
MILES. COH. IIII PR
MILITAVIT. ANN. XII
VIXIT. ANN. XXXII

C. L. AVSENNA
M. F SCA
PROCLVS
FLORENTIA
MIL. COH. VIII
PR. 7. MAGI

In Fragmento ubi continentur nomina plurium militum, apud Fabrettum. Inſcript. Dom pag. 605.

7. RVFI
.......TVBI. L. GAIVS. LVSIVS. FLORENT.

Et eodem Opere paulo poſt. Sed neſcio, an vere

Tannetum.
Parma.
Fidentia.
Florentia.
Placentia.

De nomine hoc ſatis. Supereſt de geſtis: inter quæ ævo Tiberii illud, quod retuli, celebratiſſimum duco, de Legatis Romam miſſis. Res deinde varias, glorioſe ac fortiter geſtas, repetere poteſt Lector ex Hiſtoricis Florentinis, qui plures urbem eam, quam ullam aliam Italiæ, præter Romam, illuſtrarunt. Quorum hæc eſt nomenclatura, ſaltem eorum, qui hactenus in manus meas venere.

1. RICORDANUS MALASPINA, immixtis in exordio ſuæ hiſtoriæ fabellis, eam ad annum 1281. perducit, atque ejus nepos GIACHETTUS quinquennium ſequens proſequitur.
2. JOANNES VILLANIUS anno 1348.
3. MATTHÆUS VILLANIUS, Joannis frater.
4. PHILIPPUS VILLANIUS, J. C. anno 1390.
5. BERNARDUS RUCELLAJUS. Ita eum Paulus Minus vocat, ſeu ORICELLARIUS, quem Michaël Urbinas Salluſtio componit. Scripſit anno 1490. (1)
6. GINUS CAPPONIUS. Bellum Piſanum anno 1420.
7. NERIUS CAPPONIUS, Gini filius, anno 1456.
8. MATTHÆUS PALMERIUS, anno 1448.
9. COPPUS STEPHANIUS.
10. GREGORIUS DATUS, ſui temporis acta anno 1470.
11. NICOLAUS MACHIAVELLUS, populo Florentino a ſecretis, cujus perioche ante res Florentinorum, cum quolibet hiſtorico conferri poſſit, ſive judicium, ſeu eruditionem ſpectes; impia tamen in eo quædam.
12. PETRUS FRANCISCUS GIAMBULARIUS, licet ex Schola Annii Scriptor.
13. BENEDICTUS VARCHIUS, anno 1566.
14. JACOBUS BRACCIOLINUS, cognomento POGGIUS, anno 1478. mendacii, ac parum probatæ fidei a Jacobo Sannazario taxatus: (2)

Dum laudat cives, damnat dum Poggius hoſtem
Nec malus eſt civis, nec bonus hiſtoricus.

 15. JOAN-

(1) Hujus elegantiſſima Hiſtoria de Adventu in Italiam Caroli Octavi, in Bibliotheca Medicea MS. adſervatur, Plut. 68.

(2) Jo: Baptiſta Recanatus Patritius Venetus in Vita Poggii, ab ipſo erudite ſcripta, ac Hiſtoriæ Florentinæ ejusdem Poggii a ſe editæ Venetiis 1715. præfixa, cap. 2 *Non una*, inquit, *eſt de ejus nomine* (ſcilicet Poggii) *ſententia. Jacobum appellat Thomas Dempſterus Scotus libr. VIII.* (corrige libr. V.) *De Etruria Regali, quæ Coſmo II. Magno Etruriæ Duci dicata eſt, ubi illuſtres viros recenſens hæc habet:* Jacobus Bracciolinus cognomento Poggius, mendacii ac parum probatæ fidei a Jacobo Sannazzario tractatus: *additque Sannazarii diſtichon, quod in Poggium hiſtoricum ſcriptum fuiſſe omnibus notum eſt. Neque vero Dempſtero ſatis fuit, Poggio patri nomen filii tribuiſſe, ſed ætatem quoque tribuit, dum ann. MCDLXXVIII. defunctum aſſerit.*

15. JOANNES BAPTISTA ADRIANUS Florentinus.

16. JOANNES BAPTISTA BOCHINERIUS Pratenſis, cujus opus *Palladium*, ut audio, inſcripſit.

17. BARTHOLOMÆUS SCALA, ab origine urbis ad annum 1450. libris XX. ſuaviſſimo, terſiſſimoque ſtylo abſolvit; ſed quinque tantum prodierunt: in cujus laudem vide, quæ apud Michaëlem Pocciantum ex Gerardino Protonotario Apoſtolico, & Ugolino Verino adducuntur.

18. D. ANTONINUS FRILLIUS, Archiepiſcopus Florentinus, ſanctitate & doctrina illuſtris. (1)

19. MARSILIUS FICINUS, celebris Platonicæ Philoſophiæ inſtaurator & reformator.

20. PETRUS BUONSEGNIUS, hiſtoriam Florentinam ſcripſit quidem vernaculo ſermone, ſed fabulis de Romulo, Remo, Cæſare, Catilina, ac Cicerone, coætaneis, ac de Florino Rege, qui nuſquam fuit, fidem ceteris elevavit, ac rerum geſtarum veritatem vel conſpurcavit, vel ſuſpectam lectori peregrino reddidit.

21. PETRUS MONALDUS.

22. LEONARDUS ARRETINUS, ſupra illam ætatem & doctus, & diligens, cujus *Hiſtoriam Florentinam* MS. edita auctiorem, penes me aſſervo.

23. PAULUS JOVIUS, Italorum poſteriorum verus ac diſertus Livius: nec apud me calumniæ magni ſunt momenti, quando ſeries Scriptionis eſt proba: nec nocere debet, quod ſine legitimis teſtibus venalem calamum habuiſſe eum inſimulent.

24. FRANCISCUS GUICCIARDINUS, ut genere nobiliſſimo apud ſuos cuilibet par, ita judicio antiquis proximus.

25. JOANNES MICHAEL BRUTUS octo libros de Rebus Florentinorum abſolvit.

26. UGOLINUS VERINUS libris tribus illuſtravit Florentiam verſu eleganti; a quo tamen fruſtra res magnas expectes.

27. VINCENTIUS BORGHINIUS.

28. JACOBUS NARDIUS ab anno 1494. ad annum 1531. ſeriem rerum Florentinarum produxit, meo judicio nulli poſtponendus.

29. PAULUS MINIUS Medicus, parecbaſi doctrina, & judicio plena, *Nobilitatem Florentiæ & Florentinorum* extulit.

30. DONATUS JANNOTIUS: De Republica Florentina, circa annum 1572. ſcribit.

31. FRANCISCUS PANDULPHINUS.

32. GABRIEL LANDINUS, Chriſtophori patruelis, bellum Piſanum heroico verſu inchoavit, ſed non abſolvit, morte præventus. Anno 1430.

33. JOANNES BOCCACIUS de bellis Florentinorum cum Duce Mediolanenſium, & Rege Aragonum ſcripſit, anno 1371.

34. MAR-

(1) D. Antoninus non e *Frillia*, ſed e *Pierotia* familia fuiſſe dicitur a pleriſque Scriptoribus, iiſque graviſſimis.

34. Marchion Coppi Stephanii Historiam Florentinam suorum temporum elaboravit, hoc est usque ad annum 1380.

35. Marianus, Franciscanus, multa dignitatem Florentiæ spectantia Chronicis Ordinis sui, ad patriam illustrandam, inseruit. Anno 1430.

36. Philippus Nerlius, universas historias Florentinas in *Compendium* redegit, quod asservatur apud nobilissimos ipsius hæredes in Nerlia familia MS.

37. Dominicus Joannis, Ordin. Dominicani, gravi carmine historiam Florentinam ad magistratum misit, quæ in Bibliotheca Gaddiana MS. asservatur.

38. Baccius Baldinius, Medicus Sereniss. Cosmi I. Magni Etruriæ Ducis, acta conscripsit, quæ prodierunt anno 1578.

39. Nicolaus Valorius Vitam Laurentii Medicæi anno 1566. edidit. Errat Michaël Pocciantus pag. 149. qui non Nicolaum, sed Philippum Valorium ejus vitæ auctorem facit.

Ad hæc Geographi moderni praclaram Florentiæ atque frequentem fecere mentionem, & in his *Leander Alberti*, *Genebrardus*, *Blondus*, *Raphaël Volaterranus*, & alii plerique. Ex quibus omnibus sparsa quædam acta clarissimi hujus populi seligam, non quia celebriora illa, sed quia magis obvia, & peregrino mihi notiora: multa in hanc rem forte non vulgaria prodidit Paulus Minius.

Nobilitatem apud historicos vel maximam Florentia est consecuta morte *Radagaisi* Regis Gothorum, ut plene discussi libr. 4. supra hoc opere cap. 18. ac Regem quidem illum a Florentinis superatum, occisumque anno salutis 407. ut in confesso est; ita cui gloria tanti facti debeatur, valde est incertum.

Anno 454. Totilam cum barbaris suis, ac innumerabilibus copiis repressit, ac durissima obsidione tolerata, abire re infecta coëgit, Procopio teste.

Anno 1010. Fæsulas, antiquæ nobilitatis, & divitiarum gloria supra alias Etruriæ urbes ea tempestate florentes, æmulas tamen, & ob viciniam suspectas, Florentini diruerunt, præcipuasque illustres familias in civitatem suam transduxerunt: exemplum Romanorum sequuti, Alba Longa diruta, jus illius civibus Romanæ civitatis elargientium, ut unum corpus essent.

Amoto æmulæ metu anno 1170. cupidos victoriarum oculos in longinqua cœpere emittere: & quia divitiis, nobilitate, terræ feracitate omnes alias vicinas urbes longe superabat Arretium, hanc unam totis viribus vel subdere, vel excindere sunt aggressi: & pugna commissa graviter res Arretinorum sunt attritæ: ac postea anno 1299. in Campaldina planitie tam atroci clade percussi, ut numquam postea pristinam recuperare fortunam potuerint, donec anno salutis 1336. jugum acceperint.

Eadem

Eadem civitas Senenses, tum longe lateque imperii fines dilatare parantes, aliquot prœliis coërcuit. Primo sub Castro *Asciano*, anno scilicet 1174.

Iterum congressum sub *Monte Alto*, qua acie duo nobilissima tum oppida acquisivit, *Montem Politianum*, jam urbem factam, ac *Montem Elcii*, etiam nunc civitatem: quæ victoria parta anno 1207.

Tertio ad *Collem Valdensem*, anno 1279. quæ victoria inter præclarissimas jure est semper habita.

Denique patrum nostrorum memoria, auspiciis Cosmi I. tum Florentiæ Ducis, ductu *Joann. Jacobi Medicæi*, Marignani Marchionis, ut fusius libr. 7. dicetur, die 2. Augusti, anno 1554. ad D. Victoriæ, fractis & Senensium & exulum Florentinorum animis opibusque, *Senæ* jugum accepere.

Anno 1254. *Volaterræ*, quibus nihil antiquius, aut civium virtute clarius, Italia, nedum Etruria habebat, superatæ.

Anno 1331. *Pistorium* in fidem acceptum, qua nihil erat splendidius, factionibus inde ortis, quæ totius Italiæ pacem turbarunt, ac Cæsarem, aliosque Principes in partes traxere.

Anno 1410. *Cortona*, nobilissimæ antiquitatis civitas, Florentinæ Reipublicæ adjuncta, sub easdem leges vivere, non multo sanguine domita, elegit.

Ad *Pisas* venio, quarum urbs ortu a Græcis nobilissimo, civium numero ac claritudine, longe urbes omnes Italiæ exæquans, opum vero ac facultatum magnitudine, quamlibet Italicarum, præter Romam, exsuperans: ad hæc longo Insularum, ac maris utriusque principatu valida, si non virtute, saltem fortuna Florentiæ impar fuit. Ac primum quidem arma harum urbium collata ad *Castrum Silvæ*, vulgo *Castel del Bosco*, anno 1222.

Iterum pugnatū acerrime ad *Pontaderam*, decimo Pisis lapide, an. 1252.

Tertio congressum ad *Pontem Auseris*, vulgo *Ponte del Serchio*, anno 1256. quam victoriam loquuntur nummi aurei, percussi cum pinu, ac Divi Joannis imagine.

Quarto ad *Fossam Arnonicam* acerrime certatum, anno 1276.

Quinto sub ipsis Pisarum mœnibus, fusis fugatisque Pisanis, nummum aureum percussit Petrus Farnesius, Prætor Florentini exercitus, monimentum rei gestæ, anno 1356.

Sexto ad *Cassinam* vicum, septimo Pisis lapide infeliciter a Pisanis cum Florentinis certatum; nam præter acie cæsos, quadraginta quatuor plaustra captivorum plena Florentiam sunt deducta, anno 1357.

Denique die 9. Octobris anno 1406. tradente patriam suam *Jacobo Apiano*, populi Pisani Scriba, Pisis potita est Florentia, ducibus egregiam laudem meritis, qui erant Sforsa Cotignuola, Ginus Nerii Capponius, Bartholomæus Corbinellus, Bernardus Cavalcantus (qui tres ultimi ex iis decem erant, quos rei bellicæ præficiebant) Matthæus

Castel-

Castellanius, & Jacobus Gianfigliazzius. Et cum sub adventum in Italiam Caroli VIII. Gallorum Regis, Pisæ libertatem, Duce Simone Orlandio, recuperasse viderentur; gravi septemdecim annorum bello rursus domitæ: quod, ut alios omittam, describit Franciscus Guicciardinus, non sine verbositatis nota, & logomachiæ: quod false in ridiculo illo, & nullius bonæ frugis Parnasso notat Trajanus Boccalinius.

Florentiæ rerum gestarum magnitudinem non mediocriter augent hostium olim numerus, claritudo, potentia, vicinitas; nam continua pæne bella cum *Regibus Neapolitanis*, *Venetis*, *Vicecomitibus*, Mediolanensium Principibus, exercuit; ut silentio prætercam *Sacconem Tarlatum*, Arretii tyrannum, *Uguccionem Fagiolam*, *Castrutium Castrocanem*, Pisarum & Lucæ dominum. Imperatores etiam Germanos transeo, qui semper Florentiæ potentiam nimium suspectam habuere: ideoque omni conatu illius consiliis obstabant, usque adeo, ut vivente Federico II. Augusto muris se Florentini continuerint, nec quidquam præclari unquam gesserint: quo demum extincto, novam Reipublicæ formam instituerunt, *Antianis*, quos vocant, creatis, penes quos summa rerum esset, ut initio hujus capitis ex Laonico Chalcocondyla dictum. Id contigit anno 1220.

Hæc feliciter acta; sed & obiter inauspicate gesta, sunt perstringenda. Ac primum inter pessima habenda est tam multiplex seditio, ordinum confusio, nobilium vel cædes vel exilium, ut jure dici possit, non tam grave ab hostibus damnum ei civitati illatum, quam ab internis dissidiis, quibus dum modo plebs, modo patricii prævalerent, effectum, ut nihil domi forisque gloriose sit gestum, & partibus alternatim sævientibus, non modo turbatus publice status, sed & privatim familiis quædam veluti caligo, mutatis nominibus, inducta.

Infeliciter ad *Arbiam* pugnatum anno 1260. qua acie ita consternata urbs, ut de salute domi constituenda unicum fuerit propositum, omni cura vicinos domandi abjecta.

Ad *Montem Catinum* fœda strages accepta ab Uguccione, quem nominavi, anno 1315.

Nec felicius cum *Castrutio Castrocane* congressum ad *Altum Passum*, anno 1325.

Aliquot deinde annis interjectis, eadem novercantis fortunæ malignitas Lucensibus victoriam dedit, memorabili prœlio non tam fractis Florentinorum viribus, quam gloria obscurata.

Tyrannis etiam inter adversa est reputanda, quam exercuit *Gualterius* Athenarum Dux, spatio decem mensium, anno 1342.

Erga Ecclesiam, ac Sanctissimos Pontifices varie se gesserunt Florentini; nam plerosque eorum ab hostili injuria victricibus suis armis protexerunt; a sæviente enim Henrico III. Victorem II. sunt tutati, anno 1055. ut in actis ejus habetur, & testantur Bullæ, registrumque

ipsius,

ipsius, & Aribo S. R. E. Cardinalis ac Primiscrinius. Iidem tutos reddiderunt *Victorem* III. ac *Gregorium* VII. ab hostili rabie *Henrici* IV. Imperatoris. Inde semina dissidii lethalis cum *Manfredo*, *Curradino* aliis *Henricis*: inde etiam origo factionum, *Guelforum* pro Papa, & *Gibellinorum* patriam suam fœde lacerantium, totaque civilis factionis labes: hinc etiam internecinum odium.

Recepti etiam hic non minori pietate, quam sumptu specioso Sanctissimi Domini *Gregorius X.* cum *Balduino* Imperatore Græcanico, *Eugenius IV.* & *Martinus V.* Quæ Concilia inibi celebrata dicetur sequenti capite.

Mira tamen rerum humanarum vicissitudine in Papas arma iidem tulerunt, non tam Sanctæ Apostolicæ Sedis offensione, quam Legatorum moti injuriis, qui, in Galliis Avenione Pontificibus agentibus, res Italicas ad libitum, & plerumque perperam administrabant; nam anno 1331. *Longobardiæ*, sive *Galliæ Togatæ* Legatus, fœdere cum *Joanne* Rege Boëmiæ icto, non modo Comitem Romaniæ eum inaugurari, sed & totius Etruriæ dominium in illum conferre cogitabat. Quare ad arma Florentini cucurrerunt, ad Legati insolentiam coërcendam: & statim solutus est, qui Ferrariam obsidebat, exercitus, & cum Bononia versuram fecit quidquid in eo tractu possidebat Rex Boëmiæ, non tantum speratum ex Etruriæ titulo, licet intempestive, honoris gradum amisit.

Arma iterum in Ecclesiam sumpta, quod orta incredibili annonæ caritate per Tusciam, Legatus alter per Galliam Togatam Pontificius, totam Etruriam, & maxime Florentiam expugnare niteretur: brevi itaque effectum est anno 1355. ut civitates Ecclesiasticæ rebellarent, *Civitas Castellana*, *Perusia*, *Spoletum*, *Eugubium*, *Forum Livii*, *Viterbium*, *ac Bononia*: quæ multo postea sanguine recuperatæ, vix in unum corpus coaluerunt.

Tertia expeditio in Ecclesiam decreta anno 1474. quia post conjurationem *Pactiorum*, S. D. N. *Sixtus* IV. cum Ferdinando Rege aperte vim urbi allaturus videbatur. Quæ omnes expeditiones neque maligno, neque impio in Christi Vicarium animo susceptæ; sed tantum ad libertatem, tanto sanguine partam, retinendam.

Longum esset recensere, quam multis illa Principibus, male habitis, & laborantibus, succurrerit; aliquot tamen exempla recensebo. *Carolus* Andegavensis, Dux Calabriæ, cum uxore gravida Florentiam appulit: quem Imperator Legatum suum inibi creaverat, cujus filius natus parentes lustricos habuit nomine Reip. *Simonem della Tosa*, *&* *Silvestrem Manettum Baroncellium*: nominatusque puer, qui octiduo tantum supervixit, *Carolus Martellus*. Id contigit anno 1326. paucisque postea annis eundem Carolum mirifice pecunia adjuvit; cum antea, anno scilicet 1276. Regi *Siciliæ* ex eadem familia *Carolo*, ad regnum suum recuperandum, equites peditesque misisset, suis stipen-

diis

diis militaturos, duce Comite *Guidone a Battifolle:* magnumque adjumentum ea subsidia Regi deserto præstitere. *Carolus* etiam *Salerni Princeps*, ad idem regnum Siciliæ recuperandum, pecunia & milite ab eadem est adjutus, anno 1382. Regem quoque *Robertum*, ad res Bononiæ componendas, misso equitatu, superiorem reddidit, anno 1311. Eodem anno, ne regnum Neapolitanum vastaret Henricus VII. equites peditesque ejusdem Roberti Regis fratri suis stipendiis misit. Eidem Regi contra Vicecomites decrevit auxilia anno 1320. uti & Ludovico Regi, Joannæ marito, Roberti nepoti, anno 1354. Et in hujus familiæ Serenissimæ gratiam, plurima præstitere semper Florentini. Nec minus Rempublicam Venetam suis opibus impensius erexere, cum qua contra *Mastinum Scalam* fœdus iniit, anno 1336. unde *Tarvisium* Venetæ ditionis facta est. Cum eadem aliud fœdus pepigit contra *Philippum Mariam* Ducem Mediolanensem, ex quo *Bergomum* & *Brixiam* urbes sui juris Veneti fecerunt: tertioque octodecim annis post, hoc est anno 1438. renovavit contra eundem Ducem pacta cum Venetis, qui honoratam ob id ab eo pacem obtinuere. *Lucæ* adfuit eadem Florentia cum Pisanis bellanti, anno 1289. Et *Bononiæ*, ut libertatem suam recuperare facilius posset, viginti quinque millia aureorum mutuo dedit anno 1369. *Perusinis* laborantibus auxiliata est, contra Castrutium misso milite anno 1324. auspiciis Manni Donati, egregii ac fortunati ducis. Ea denique benignitas ad *Bononienses* protensa, qui cum Mantuanis bellum indixissent anno 1326. a Florentinis sunt adjuti. *Ferrariæ* obsessæ a Legato Pontificio, Franciscus Strozzius cum equitatu missus subvenit, anno 1335. Et pleraque hujus farinæ alia sunt exempla, quæ Florentiæ magnitudinem loquantur: & ut semel absolvero, res Italicas veluti in æquilibrio illa suspendere credita, quod in meditullio posita, eas partes validiores redderet, ad quas inclinaret: idque non tam *dominii amplitudine*, *quam situs opportunitate*, ait Franciscus Guicciardinius.

Ad Carolum Magnum tandem aliquando venio, qui opera *Guillermi*, Regis Scotorum *Achaii* fratris & restauravit Florentiam, & prolatis mœnibus pomœrium auxit: id tamen a plerisque negatur. Ac primum nonnulli *Attilam* cum *Totila* Rege confundunt, a quo Florentiam misere habitam fuisse asserunt, & non modo privatas civium ædes solo æquasse, sed & religiosa Deoque dicata templa profanasse. Errant, inquam, turpiter, qui Reges eos confundunt; siquidem *Attila* cum Apenninum tetigisset, statim in Pannoniam revocatus, in Tusciam numquam penetravit: *Totila* vero Etruriam vastavit. At dices, Procopium, auctorem gravem, affirmare, viriliter Totilæ Florentiam restitisse: quod ut verum sit, de una tantum obsidione intelligendum censuerim, non de toto tempore, quo immanis ille barbarus Italiam pessumdedit. Sic Romam ter ab illo scimus obsessam, Arretium bis, Portum Romanum etiam bis: & quid vetat, Florentiam semel fortiter

ſe aç ſua ab impii barbari atrocitate defendiſſe, poſtea ſuccubuiſſe? maxime cum uni Procopio multi poſſint opponi Scriptores. Attamen Vincentius Borghinius librum edidit, cui titulum fecit, *Florentia non everſa*. (1)

Florentia igitur, non ab *Attila*, ſed a *Totila* Gothorum Rege diruta: & a *Guillermo*, qui ex pacto cum Scotis icto, fratris ſui *Achaii* Regis mandato, *Carolum* Imperatorem cum ſex millibus armatorum ſequebatur, reparata, ex ſententia quoque Hectoris Boëthii libr. 10. Hiſtor. pag. 188. *Appellatus* (Carolus Magnus) *a Leone* (ſcilicet tertio) *Auguſtus, ob tam præclara merita: & per Etruriam iter faciens, Florentiam urbem, Gothorum armis magna ex parte deletam, in priſtinum decus inſtauravit: omnem nobilitatem, per oppida vicina diſperſam, in civitatem reduxit: novis eam cinxit mœnibus: templis ornavit: ut libere viverent, magiſtratuſque haberent & leges, effecit. Mira hæc in Florentinos beneficia, tametſi Caroli Regis præſtitit auctoritas, Guillermi tamen* (fratris Achaii Regis Scotorum) *diligenti operæ aſſignabantur; nam Carolus haud diu Florentiæ moratus, & in Galliam rediens, Guillermo, exequendæ rei Florentinæ, uti animo conceperat, curam omnem permiſit. Nec ſegnem Guillermus in Florentia reſtituenda ſe ſe habuit, quæcumque mandaverat Carolus, gnaviter executus. Protulit & reſtitutæ civitatis imperium, proximis quibuſque civitatibus ejus poteſtati ſubactis. Florentini autem non immemores accepti beneficii, ut Carolo Romano tum Imperatori, ejuſque Comiti ac Legato Guillermo gratificarentur, ſanxerunt, rubrum Lilium, colore tantum a Francorum Regum liliis diverſum, ſibi ſuæque poſteritati deinceps pro inſigni habendum; ut ſpectantibus foret documento, everſam barbara feritate aliquando Florentiam, Francorum beneficio in priſtinum decus reſtitutam. Publicos quoque ludos quotannis celebrandos inſtituere, & in iisdem multis ac propoſitis cærimoniis Leonem coronandum: & ut leones quidam Florentiæ; erat id genus animantis Guillermo inſigne* (imo & Regum omnium Scotiæ, ut eleganti carmine Petrus Roſſetus poëta laureatus canit) *publico ſumptu perpetuo alerentur. Vetus memorant illis fuiſſe oraculum, dum leones Florentiæ vixerint, dumque Florentinorum Leo talem geſſerit coronam, civitatem alieno imperio haud ſubactum iri. Sunt qui ſcribant, Guillermum hæc omnia inſtituiſſe, priuſquam rediret in Galliam. Ceterum quacumque tempeſtate, & quocumque auctore dicti ludi habuerint initium, eos ſingulis annis ſolitos fieri Florentiæ, ex veteri inſtituto populo congratulante, iis, qui civitatem norunt, non poteſt non eſſe notiſſimum.* Hæc ille, & pæne paria alii rerum Scoticarum Scriptores. Idem alii confirmant non Scoti, ſed Florentini. Jo: Villanius, Dantes, Boccaccius, Guicciardinus & alii teſtan-

(1) Ita exiſtimarunt antiquiores de rebus Florentinis Scriptores. Verum potius Borghinio ſtandum, quam Dempſtero noſtro; ille enim in laudata a Dempſtero diſſertatione, Italico ſermone ſcripta, validiſſimis rationibus hanc opinionem penitus evertit: oſtenditque graviſſimorum Scriptorum teſtimoniis, Florentiam a Totila numquam everſam fuiſſe.

testantur Florentiam destructam a Totila, & a Carolo Magno restauratam.

Sed redeo ad Florentiæ urbis descriptionem, quæ paulo post *Priorum artium, & Vexilliferorum Justitiæ* institutionem, duplici incendio pæne consumpta: fuitque inter illa duo incendia memoratissima parum admodum temporis.

Multa sunt, præclaraque antiquitatis ea in urbe monimenta, in quibus præcipua *Templum Martis*, quod sacro Baptismati sub invocatione D. Joannis hodie dedicatum, cujus forma antiquam Romanarum ædium structuram apprime exprimit.

Fuere hic etiam *Aquæductus* celebres; sed a quo, aut quando extructi dirutive, deprehendere non potui. Describit etiam Vincentius Borghinius vestigia nobilis *Amphiteatri*: uti & *Thermas* & *Capitolium* in hac eadem urbe jam stetisse validis conjecturis elicit. Vid. Orig. Florent. pag. 296.

Mediam urbem interluit Arnus, quatuor pulcherrimis ac lapideis pontibus duas partes jungentibus: quorum unus aurificibus habitatur: alter, sacello sacro imposito, molas juxta habet: alii duo ædificiis carent: ubique cloacæ tectæ in amnem cryptis subterraneis sordes exonerant, cum viæ omnes quadrato lapide, & mirifice secto stratæ sint. Muri sunt altissimi, turribus, æqualibus spatiis distantibus, insigniter ornati. Circuitus septem fere millium passuum.

Hominum inibi, censu acto, capita sunt inventa non ita pridem 90000. Parœciæ 44. Monasteria utriusque sexus 66. Xenodochia, seu Nosocomia, aut domus Hospitales 37. Artificum & Civium ordines, sive Collegia 21. præcipua tamen septem, & in his eminent argentarii, mercatores, qui serico & lana negotiantur, & bractearii.

Arces ad cives in officio retinendos cum cohortibus stationariis tres. Prima in plano, ab Alexandro Medice, primo Florentiæ Duce: structa cujus vastissimi propugnaculi pars optima incipiebatur, cum ex Hispania Carolus V. rediret, qui in gratiam generi sui Alexandri nominati, primum depidem *victrice manu* (ut loquitur portæ inibi Inscriptio apposita) posuit. Altera trans Arnum, a D. *Miniatis* æde vicina nomen habet, & ex colle urbi imperat. Tertia palatio Magni Ducis imminet, horto tantum interjecto dissita: singulæ vero & situ, naturaque loci, ac arte valde munitæ.

Circa urbem undique amœni colles, ac frugiferi, Apennino veluti ex industria se se aperiente, ac leviter juga, declinante ad Septentrionem ac Meridiem, ut neque violentis turbinibus urbs sit obnoxia, neque facile ab hostibus adiri possit: ab Oriente vero valle Arni superiore amœnissima: ab Occidente eadem inferiore recreatur, circumjectis patriciorum villis, ad numerum mille sexcentis, quæ amplissimæ alterius civitatis referre possent magnitudinem. Aditus autem omnes undecumque oppidis firmantur munitis, ut hosti remoræ objiciantur, quo minus statim ipsam civitatem adire possit. Sunt autem ea, ad ar-

cendos Arretinos, *Incisa*, *Castel Franco*, & *D. Joannis*, extructa anno 1294. Ab eo tractu, qui Mediolanum respicit, sunt *Scarperia*, *Florentiola*, quæ oppida anno 1306. & anno 1332. veluti speculas ingressuris e Gallia Togata hostibus oppositas, Florentini status sui solliciti erexerunt. Sed nunc celebriora urbis loca percurram.

Templum *D. Virginis Floridæ*, vulgo *S. Maria del Fiore*, Archiepiscopi sedes, extra marmore candido nigroque incrustatum, ædificari cœptum anno 1290. Tholum, vulgo *Cupola*, admiranda machina, a *Philippo Brunellescbio*, artifice peritissimo Florentino, perfectum. Juxta hoc, *Campanile*, magnificentissime marmore exornatum, cujus fundamenta posita anno 1334. infra terram, altitudinem, quæ supra cernitur, exæquant: quod carere theca aut velamento, dixit Carolus V. ne semper, & a quovis videatur. Juxta, Templum D. Joannis, de quo dixi, cujus columnæ ante valvas ex manubiis erectæ hosticis a Pisanis donatæ fuerunt: valvæ autem a Laurentio Cione Florentino in ære celatæ. *S. Mariæ Novellæ* ædes, a tempore forte constructionis vocata, Ordini Prædicatorum dedicata: ubi *Gaddiorum*, & *Antonii Strotii* sumptuosissima sepultura ex Lydio lapide. Templum *D. Virginis Annuntiatæ*, miraculis exterorumque pio concursu celebratissimum, votivis tabulis, anathematis, & donariis cultissimum: ubi Deiparæ imago ab Angelo picta, Ordini Servorum addictum. *D. Marci* ædes, Ordinis item Prædicatorum, ubi *Pici Mirandulæ* tumulus, *Salviatorum* splendidissima sepultura, ac bibliotheca insignis. Ædes *D. Laurentii*, *Medicæorum* sepultura: ubi celebratissima illa, ac patrum nostrorum decantatissima *Bibliotheca*, libris MSS. refertissima, auctore, ut quidam male contendunt, Clemente VII. Pontifice; revera restauratore eo & ampliatore, cum longo *Medicæorum* voto, ingentique sumptu fundata olim fuerit, conquisitis undique notæ melioris libris. *D. Michaëlis*, vulgo *Orsammichele*, cum ara omnium elaboratissima, Virgini Deiparæ dicata. Ad hæc D. *Claræ* Monasterium, ab *Octaviano Ubaldino* Cardinale structum magnifice, & dotatum liberaliter atque opulenter. *Claritus* quidam D. Zenobii discipulus fundavit Monasterium, quod a suo nomine hodie *Chiarito* vocatur. Monasterium *D. Juliani* extruxit *Cinus Benevenutus*. Celebre Monasterium, ac numquam satis laudatum *Muratarum*, vernacule *delle Murate*, auctorem habuit *Joannem Bencium*. Monasterium *S. Caii*, vulgo *S. Gaggio*, ab illustrissima nobilissimaque Corsiniorum familia fundatum. Splendidissimum *Carthusianorum*, nec minus opulentum Monasterium, a familiæ Acciajuolæ liberali sumptu & ortum accepit, & incrementum. Cœnobium *D. Francisci ad Montem*, opus est *Quaratesiorum*. Nec minus speciosum habetur Ordini fratrum *D. Hieronymi* dedicatum Monasterium ad radices Montis *Fæsulani*, quod fundavit ann. 1406. *Redius*, unus ex Comitibus de *Monte Carellio*. Nosocomium *D. Matthæi*, in usum ægrotantium civium a *Lelmo Balduccio* nobili apparatu erectum. Et aliud Nosocomium, sive domus Hospitalis *D. Mariæ Novæ*, a no-

a nobilissimo *Folco Portinario* incœptum, cujus nunc annui census 17000. aureos superare creduntur: mundissime hic, nitidissime, ac delicate valetudinarii habentur. Quid de *Augustinianorum*, *Franciscanorum*, *Carmelitarum*, aliorumque religiosorum templis, monasteriis, aut commodis omnigenis, ad pios usus accommodatis, loquar? Quid *Laurentii*, & *Cosmi*, primario apud suos, non tamen Principe adhuc, loco: quid *Serenissimorum* ex eadem familia *Magnorum Ducum* studia, liberalem pietatem, & curam dicam? qui nati videntur ut Principatum Religione tueantur, ac divino cultu firment. Sed ad profana ædificia propero.

Palatium vetus, cum altissima turri, ubi, stante Republica, Vexillifer Justitiæ cum Prioribus commorabatur: ingens ejus circuitus, ac magnifica extrinsecus species, intrinsecus majestas, statuarum, & imaginum pulcherrimarum numero ac pretio aucta. In hoc Palatio gaza Magnorum Ducum asservatur: ibique fama celebres asservantur Juris Civilis *Pandectæ*, quæ *Pisanæ* primum, deinde *Florentinæ* audiunt; de quibus, ut alios omittam, erudite Antonius Augustinus (1): duobus tomis, holoserico rubro tegmine contectæ, bullis, & umbilicis argenteis clauduntur. Constantinopoli scriptas liquet; nam Græcanico more B. in V. sæpe mutatur, & ut apud antiquos Græcos, nulla sententiarum interpunctio: Græca sine accentu; sed quod studiosos illius scientiæ maxime juvat, tituli & epigraphe legum, item nomina propria incorrupta leguntur. Ibidem *Tabulæ Geographiæ* certissimæ, ac laboriosissimæ: *Imagines* etiam omnium pæne clarorum virorum: ingens *Statuarum* antiquarum numerus. Tantum, & tam Regium opus, quodque Romanam opulentiam facile referat, ædificari cœptum anno 1298. Ibidem *Emporium* est, vulgo la *Dogana*, ubi tributum mercibus impositum redditur. *Fons* juxta copiosa aqua, cum *Gigante* curru triumphali vecto: præ eo *Equestris ænea Statua* Cosmi I. Magni Etruriæ Ducis magnitudine rara, ac pretio. Hinc ad Arnum eunti, utrinque spatiosa *Ambulacra*, ingenti sumptu ab eodem Cosmo ædificata: in ima parte hinc *Monetæ cudendæ Officina*: inde *Procuratorum Statio*, ac *Artificum Magistratus*. Superior contignatio *Thesauro*, rerum, numero, & pretiis infinitarum, reservatur. *Armarium* hic Principis, tribus cameris distinctum, admirandi artificii ex diversis gentibus conquisita arma præferentibus, ut ab ingeniosissimis sine stupore spectari non possint. Totum hoc ædificium, vulgo *la Galleria* vocatur. Ab altera parte *Mensa* maximi pretii. Hic arcanum quoddam conclave, vulgo *lo Studio*, ex marmore, auro, lapidibusque pretiosis tanti Principis divitias ostentat. Hinc usque *Pitthiorum* Palatium mille pæne passibus porticu clausa transitur. Hoc *Lucas Pitthius* extruxit ambitiosa æmulatione,

(1) Multa de hoc antiquissimo Pandectarum Archetypo dici possent; sed qui omnia prorsus in unum collecta, magno eruditionis apparatu, videre cupit, adeat eruditissimum Jurisconsultum Henricum Breckmanum, in libro, qui inscribitur: Henrici Brencmanni J. C. & Academici Florentini Historia Pandectarum, seu Fatum Exemplaris Florentini. Trajecti ad Rhenum apud Guilielmum Vande Water 1722.

ne, ut *Medicæorum* ædes ac *Strotiorum*, magnificentia fuperaret: quod ita executus eft, ut impluvium illius illas ædes caperet, & feneftræ ejus illarum portas magnitudine æquarent. Hic habitat Magnus Dux. *Equile* Principis magnificentiffimum, loco ad mœnia peropportuno: ubi equi generofiffimi, fi ullibi in Europa aluntur, nec longe inde oves Indicæ, apri, lupi, tigrides, urfi, aquilæ, pardi, ac leones, jam olim educari foliti, ut memorat Itinerarium Italiæ incerto auctore pag. 91. In vicinia *Hortus*, ut vocant, *Simplicium*, cultus, & fpatiofus. Omitto figna marmorea, æneaque innumera, & in his *Ferdinandi Magni Ducis equeftrem ftatuam*, *raptum Sabinarum*, *Centaurum ab Hercule clavam intentante oppreffum*. Ad hæc *Columnæ* elegantes, quarum ea eft præcipua, quæ, devictis hoftibus, a Cofmo I. erecta, *Juftitiæ* appellatione gaudet. Palatium Excellentiffimi *Antonii Medicæi*, cum hortis, cui nomen *il Cafino*.

Pæne prætereram duo magni momenti ædificia: *Palatium Juftitiæ*, anno 1251. erectum, in quo quæftores *Parrici* de criminibus inquirunt: & publicum obæratorum carcerem, qui *Stinche* dictus a *Stinche*, *caftri Cavalcantium*, incolis, qui in illum detrufi omnium primi perhibentur, nomen fortitus, ædificari cœptus anno 1296. Unico verbo dixerim, quot ibi privatorum domus, aliis in urbibus palatia haberi poffent. (1)

Florentia oriundi Sancti, ac Beati: Pontifices fummi: Ecclefiæ dignitas, & Concilia: Epifcoporum, & Archiepifcoporum fucceffio: Cardinales: Viri bello aut literis illuftres:

CAP. XVIII.

MAgnitudinem & elegantiam Florentiæ jam vidimus: ad Sanctitatem porro accedamus: quorum nomenclaturam Sanctorum, non pro ratione temporis, quo vixerunt, confcribam, fed fecundum ordinem Martyrologii Romani.

1. D. PETRUS IGNEUS, Ordinis Vallis Umbrofæ, S. R. E. Cardinalis, de quo infra in Cardinalium Catalogo.

2. D. ANDREAS, D. Zenobii fucceffor in Epifcopatu, & Confeffor. Surius Tom. 3. die 25. Maii. Colitur ab Ecclefia die 26. Februarii. Acta ejus Florentiæ MSS.

3. D. ANTONINUS Archiepifcopus, Ordinis Prædicatorum: cujus Vitam juffu Clementis VII. Pontificis edidit Vincentius Mainardus Ordi-

(1) Qui plura de præclaris, atque magnificis ædificiis, quæ Florentiam exornant, cognofcere cupit, videat librum Francifci Bocchii, cui titulus eft: *Le Bellezze di Firenze*, ab Jo: Cinellio ampliatum: aut Raphaëlis *del Bruno* libellum fimilis argumenti.

Ordinis Dominicani, & multa de eo Franc. Castell. libr. 3. de Vir. Illustr. Ordin. Prædic. cum Ecclesiam suam & morum sanctimonia, & scriptorum erudisset claritate, obiit anno 1459. relatus in Divorum numerum ab Hadriano VI. anno 1523. Colitur die 2. Maii.

4. D. ZENOBIUS Episcopus, cujus in vita D. Ambrosii meminit D. Paulinus: acta conscripsit Joannes Arretinus, & obiter D. Antoninus part. 2. tit. 10. cap. 12. Petrus in Catalogo libr. 5. cap. 41. Colitur die 25. Maii.

5. D. PODIUS Episcopus. Infra pluribus. Ejus solemnitas die 28. Maii.

6. D. CRESCENTIUS, discipulus D. Zenobii, ut meminit Surius Tom. 3. die 25. Maii. Colitur tamen hic 19. Aprilis.

7. D. MINIATES, ex milite *Martyr* sub Decio. Beda, Ado, Usuardus, Notkerus, & Martyrologium Romanum 25. Octobr. Describunt acta Surius Tom. 5. D. Antonin. part. 1. tit. 7. cap. 8. Petrus in Catalogo libr. 9. cap. 108. Reliquiæ ejus in Gallias translatæ sub Imperium Othonis I. anno 969. ut Sigibertus Gemblacensis in Chronicis testatur. Martyrium passus est anno 1. Decii, hoc est salutis 252. Fuisse Regis *Erminiæ* seu *Armeniæ* filium primogenitum, scribit Joann. Villan. libr. 1. Hist. cap. 57. Nugatur, ut solet, Silvanus Ractius, nec aliud, aut meliori quippiam fruge a Vincentio Borghinio expectandum. (1)

8. D. EUGENIUS, a D. Zenobio *Diaconus* factus. 17. Novembr. Acta ejus Florentiæ MSS.

9. D. JOANNES GUALBERTUS, Ordinis *Vallis Umbrosæ* Fundator, anno 1040. qui, magno Ecclesiæ ac veræ pietatis fructu, longe lateque propagatus est. Colitur die 12. Julii. Acta ejus scripta retulit Surius Tom. 4. Extant elogia illius in literis Cœlestini III. Pontificis, & apud D. Antoninum part. 2. tit. 15. cap. 17. Controversias ejus cum Episcopo Florentino collegit eruditissimus Cæsar Baronius ex Petri Damiani Epistolis.

10. D. BERNARDUS, nobilissimo UBERTORUM genere ortus, mira Sanctitate in Monasterio S. Salvii prope Florentiam egit, ejusdem deinde Abbas: ac mox totius Ordinis *Vallis Umbrosæ* Magister Generalis, anno 1107. Ab Urbano II. Cardinalis creatus: & a Paschali II. ad hæresim Simoniacam tollendam legatus missus in Longobardiam; cum venisset *Parmam*, forte mortuo Episcopo, cleri universi, ac populi suffragio Pastor destinatus, a Paschali II. Concilium Vastallæ celebrante, consecratus est. Obiit anno 1133. & in Sanctorum album relatus. Joann. Molanus ad Usuardi Martyrolog. die 4. Decembr. Actaque ejus Parmæ MSS. & Historiæ Ordinis Vallis Umbrosæ.

11. D. JULIANA Vidua, quæ impensius a D. Ambrosio in exhortatione ad Virgines laudatur. Illa Basilicam D. eidem *Ambrosio* erexit, & *S. Agricolæ* martyris reliquiis ditavit. Alia ejusdem nominis, eodem-

(1) Nescio qua ratione permotus Dempsterus Vincentium, Borghinium, gravissimum valdeque eruditum scriptorem, ita proscindat, & ab ejus sententia semper recedat.

demque tempore *Romæ* clariſſima fœmina, filia *S. Probæ*, mater *S. Demetriadis*, ex ANICIORUM gente. Innocent. Pont. ad eam ſcribit Epiſtol. 13. D. Auguſtin. Epiſtol. 179. D. Joann. Chryſoſtom. Epiſtol. 169. Tertia, eodem tempore & nomine, *Conſtantinopoli*, cujus Epiſtola MS. ad Hormisdam Papam extat in Bibliothec. Vatic. Denique quarta etiam vidua, iisdem nomine ac tempore, *Bononiæ*. Acta inibi MSS. Martyrolog. 7. Februarii. Vide de Epiſc. Fæſul. infra. Hæc de Sanctis: ſequuntur *Beati*, licet ab Eccleſia in album non relati, vitæ tamen anteactæ ſanctimonia ac miraculis relatione digniſſimi: quos ſubtexam, nullo ætatis ſervato ordine, ſed prout ſe offerent, aut in mentem ſcribentis venient.

12. B. SEBASTIANUS, Franciſcanam familiam eſt ingreſſus ſub annum 1418. Ordinem illum Joanne Stracconio adminiſtrante.

13. B. CHERUBINUS CAPPONIUS, eodem ferme tempore Ordini eidem nomen dedit.

14. B. DOMINICUS CAMPIUS, eodem tempore D. Franciſci habitum induit.

15. B. THOMAS, ſub eodem tempore in eandem familiam adlectus.

16. B. DOMINICUS CASTILIONIUS, ejusdem Ordinis eadem ætate profeſſor.

17. B. GERARDUS, D. Bernardini Senenſis diſcipulus, & poſtea Franciſcanus.

18. B. BAPTISTA, eodem ævo eundem vitæ monaſticæ ordinem amplexus.

19. B. BONUSFILIUS MONALDUS, vulgo BUONFIGLIUOLO, unus ex iis ſeptem fuit Florentinis civibus, qui *Ordinem Servorum* in Etruria fundarunt, recenti exemplo DD. Dominici & Franciſci permoti, cum omnia bellico in Italia tumultu perſtreperent, Friderico II. bellum acerrime gerente, circa annum 1233.

10. B. BARTHOLOMÆUS AMIDÆUS, honeſto loco natus, ejusdem mentis & operis, vulgo dictus *frater Amidæus*.

21. B. JOANNES, ſuperiorum duorum ſocius, cognominatus *Buonagiunta*.

22. B. GHERARDINUS SOSTEGNIUS, ejusdem voti cum illis compos.

23. B. RICOVERUS LIPPIUS, vel, ut alii eum appellant, *Uguccionius*, ejusdem cum nominatis conſilii particeps.

24. B. ALEXIUS FALCONERIUS, ſeptimus religioſiſſimi *Ordinis Servorum* inſtitutor, qui viris ſanctis & doctis exinde magno pietatis Chriſtianæ adjumento claruit, hodieque nulli ſecundus floret.

2.5 B. PHILIPPUS, ex nobiliſſima familia BENITIA, nonnullis Sanctus putatur, magnum *Servitanæ* familiæ lumen, patre *Jacobo*, matre *Altaverde* Florentiæ natus anno 1233. eodem ſcilicet anno, quo ordo ille eſt inſtitutus. Eum Leo X. Pontifex coli more aliorum Sanctorum permittit, *donec ad canonizationem ſit deventum*, ut in Brevi ipſius legitur, dato Florentiæ anno 1516.

25. B. GA-

26. B. GASPAR, humilis & incertæ familiæ, Ordin. D. Francifci.

27. B. JOANNES DOMINICI, honeftis natus parentibus, ægre in D. Dominici familiam admitti impetravit, quod & lingua blæfa nonnihil balbutiret, & omnino bonarum literarum expers effet; tamen admiffus eft anno 1358. de quo plura infra, ubi de Cardinalibus; fuit enim ille a Gregorio XII. in Cardinalium collegium adfcitus.

28. B. HIERONYMUS, ex nobiliffima familia DELLA STUFA, Ordin. D. Francifci: cujus vitam Silvanus Razius ex MS. Codice tranfcribit.

29. B. MICHAEL, Camaldulenfis Eremi incola, ante Ordinem *Camaldulenfem* in Arretino agro inftitutum.

30. B. ROMULUS, ex ordine fratrum Jefuatorum. Silvan. Razius.

31. B. PETRUS BEFRATELLIUS, ejusdem Ordinis, B. Romuli collega.

Sequuntur *Beatæ*, quæ licet fexu debiliores, tamen animo non inferiores. Agmen ducat

32. B. BERTA, filia Comitis *Verniæ*, ex nobiliffima familia BARDORUM, priufquam Vernia in manus Florentinorum veniret, ut Joannes Villanius libr. 6. oftendit & fatetur *Petrus a Buggiano* in Hiftoria fua Monaftica. Hæc religiofo habitu Florentiæ in Cœnobio S. Felicitatis affumpto, poft Abbatiffæ munus in Monafterio *D. Mariæ di Cavriglia* pie adminiftratum, non fine fanctitatis opinione obiit anno 1163. (1)

33. B. CLARA, ex nobiliffima familia UBALDINORUM, Ordin. Francifcani. Toffignanus in Hiftoria Seraphica, & alii.

34. B. PHILIPPA MEDICEA, in monafterio egit, religiofæ vitæ addicta, annis quinquaginta quatuor, lectulo octodecim annis affixa: demum, poft Præfecturam Monafterii pie adminiftratam, obiit anno 1488. Eadem Hiftoria Seraphica, & Silvanus Razius.

35. B. JOANNA, feptem milliaribus Florentia in oppido *Signa* nata, putatur obiiffe Florentiæ anno 1348.

36. B. HUMILIANA, ex nobiliffima familia CERCHIORUM, Tertium Divi Francifci Ordinem amplexa eft: cujus Vitam Raphaël Maffæus Volaterranus fcripfit. (2)

37. B. VILLANA, ex nobiliffima familia BOTTHIA, cujus Acta MSS. petenda ex libro de Vita SS. Ordinis D. Dominici.

Ad Pontifices venio, qui ante Mediceos, nulli Florentini, præter Nicolaum II. qui Gerardus antea dictus; fed ne ille Florentinus. Vide infra in Epifcoporum ferie.

1. LEO X. Dicetur libr. 7. infra.
2. CLEMENS VII. Ibidem tractabo.
3. PIUS IV. erit de eo inibi agendum.
4. LEO XI. de eo ibidem loci.

(1) B. Berta ex familia fuit Comitum Albertorum, eo tempore Vernii Dominorum, ut conftat ex Jo: Villanio l. 6 cap. 70. cujus acta fcripfit Ant. *del Cafto*, edita Florentiæ anno 1635.

(2) Scripfit hujus B. Humilianæ Acta etiam Francifcus Cionaccius, Sacerdos Florentinus, qua in lucem edidit ann. 1683. Etrufca lingua.

5. Clemens VIII. antea *Hyppolytus Aldobrandinus*, licet *fani* natus, quia tamen pater *Silvester*, & mater *Lesa Deta* Florentini erant, & ipse inter Florentinos numerandus. A Pio V. Rotæ auditor, a Sixto V. Datarius, & mox Cardinalis creatus anno 1585. X. Kalend. Januar. Summus Pœnitentiarius, ac mox in Poloniam Legatus a Latere: qua legatione perfunctus, Summus Pontifex est renuntiatus die 30. Januar. anno 1592. Hujus sanctitatem, ac incredibile Rei Christianæ promovendæ studium, vel Ecclesiæ hostes sunt confessi: & Scoti, liberalissime ab illo habiti, prædicare numquam cessabunt; nam cum aliarum gentium adolescentes separata sibi destinata haberent collegia, Scotos, cum nobilissimis Italorum Principum liberis, ac nepotibus propriis, educari voluit: quo in numero fuerunt *Patricius Stuartus*, Comitis Atholiæ frater, *Franciscus Douglassius*, Comitis Angusiæ germanus, *Thomas Douglassius*, *Jacobus Ferrerius*, & *Thomas Dempsterus*. Sed ad Ecclesiæ Florentinæ dignitatem venio.

Ecclesiam Florentinam Evangelii luce claram reddidit D. Petri Principis Apostolorum discipulus *Fronto*: quam religionis puritatem ita in hunc diem illibatam præ se tulit, ut nulla Italiæ civitas plura pietatis exhibuerit argumenta, Pontifices, ut dixi, fovendo, strenue pieque scribendo, ædes sacras dicando, dotandoque; quare & Concilia hic non raro celebrata.

Primum Concilium fuit illud, quod primo anno Victoris II. indictum, scilicet anno 1055. contra Simoniacos Prælatos, quo sane peregregie Res Ecclesiastica fuit constituta, ut libris immortalibus Historiæ Ecclesiasticæ Cæsaris Baronii liquet, Tomo 11. Annal. quo tempore *ad Clerum Florentinum* literas dedit Petrus Damiani Cardinalis libr. 5. Epist. 8. Certe enim clerus ille populusque Episcopum diu ante Simoniæ reum postulaverat, datis ad Alexandrum II. Pontificem literis, ut recitat loco laudato Illustrissimus Baronius. Existimaverim, bis de Simoniæ crimine cum Episcopo suo Florentinos egisse; nam qui apud Papam Alexandrum II. accusatus, officio suo Episcopali dejectus fuit, ut ex B. Attone Episcopo Pistoriensi in Vita S. Joannis Gualberti liquet, & ex Petro Damiani libr. 8. Epist. 11. & repetit Augustinus Mannus Select. Histor. cap. 301., non unus, neque una vice accusatus, sed plures pluries; nam Episcopus, remotus ordine, accusatus fuit apud Alexandrum II. cujus Pontificatus incœpit anno 1061. non autem est credibile, post Concilium celebratum, Simoniacum Præsulem tamdiu Ecclesiam regere potuisse. Dicam in Episcoporum serie.

Aliud Concilium generale Ferrariæ fuit indictum anno 1438. & Florentiæ finitum anno 1439. sub Eugenio IV. qui semper post Concilium Florentiæ substitit. Hæc Oecumenica *Synodus* a quibusdam *Florentina* appellatur, qua contra Græcos actum, maxime circa Spiritus Sancti processionem, & Purgatorium: cujus Acta, alia ab editis,

editis, sunt in Regis Christianissimi Bibliotheca. (1)

Præsules sequuntur, quorum valde incertum principium, & successio dubia, ac maxime interrupta. Conabor tamen in re tam crepera aliquam lucis scintillam elicere.

1. Prima Evangelii semina jacta hic a SS. Paulino, & ejus collega Frontino, sive, ut alii volunt, Frontone, D. Petri Principis Apostolorum discipulis: quorum ille Lucensem, hic Florentinam Ecclesiam instituerunt. Cujus rei inter probatos scriptores nulla mentio, sed tantum a Florentinis, quibus dux est Joannes Villanius libr. 1. Hist. ad finem. Igitur hæc est series Episcoporum, & Archiepiscoporum Florentinorum, ex libro Actorum familiæ Juniæ, qui *Priorista* dicitur, ut mihi copiam fecit Illustrissimus ac Reverendissimus Hieronymus Sommaja, Patricius Florentinus, Academiæ Pisanæ Curator humanissimus.

2. D. Theodorus, primus Episcopus, ut quidam volunt, Florentiæ. D. Simplician. in Vita D. Zenobii.

3. D. Zenobius, ex nobilissima familia de Hieronymis, patre *Luciano*, matre *Sophia*, Episcopus creatus anno 376. Theodoro successit, ut ex vita hujus, per *D. Simplicianum* Episcopum Mediolanensem, & D. Ambrosii successorem, conscripta plane constat. Vitam hanc, a D. Simpliciano editam, in suas ineptissimas nugas, dissimulato Sanctissimi auctoris nomine, transtulerunt Joannes Tortellus Archipresbyter Arretinus, & Clemens Mazza Sacerdos Florentinus. Esse autem ex Hieronyma familia, Simplicianus, veteri illa, & simplicitatis plena consuetudine, omisit; sed id per posteriores scriptores liquet. Diserte Matthæus Villanius libr. 3. Hist. Florent. cap. 85. Ugolin. Verinus Illustr. Florent. libr. 3.

Hieronymi quam prisca domus fuit, ardua turris
Condita sit testis totos jam mille per annos.
Quam sacer Antistes Tuscæ Zenobius urbis
Tam clara de stirpe satus, coluisse putatur,
Dixere hunc merito Syllanæ gentis alumnum.

Arctissimam amicitiam cum D. Ambrosio Mediolanensium Antistite D. Zenobius hic exercuit, ut scripsit D. Paulinus in Vita D. Ambrosii. Hunc Damasus Papa ad hæresim, Constantinopoli ortam nuper, extinguendam delegavit: ubi pleraque edidit, quæ tempore Cosmi I. Magni Ducis Græcus quidam vendere volebat; sed Principe, non tanti æstimante opera ea, incretum quo pacto, perierunt. Post reditum ex oriente, in Episcopum ab eodem summo Pontifice est consecratus.

3. D. Andreas, Zenobio successit, ut ex Simpliciano in ejus vita constat, inauguratus anno 414. Hoc Antistite Cœlestinus I. Papa De-

 cretum

(1) Sacer Conventus Episcoporum 340. Florentiæ de gravissimis rebus consulitur a Paschale II. anno Dom. 1106. cujus tamen nullam facit hic noster Auctor mentionem.

cretum *Ecclesiæ Florentinæ* misit, ut est apud auctorem Paleæ in Decreto Gratiani, Caus. 35. quæst. 6. cap. 2. (1)

4. D. Mauritius, creatus Episcopus anno 436. & martyrio coronatus sub impio Totila urbem obsidente, quam evertit anno 445. & Carolus Magnus reparavit anno 801. aut 802. ait *Priorista*.

Post hos quatuor Sanctos successio defecit, *nec ulla*, inquiunt, *memoria est usque ad annum* 802. quasi vero, quia evertit urbem Totila, jus civitatis ideo amisisset. Ego sane eo tempore, urbe licet diruta, Episcopos fuisse non dubito: quod, & Episcoporum nominibus adductis, & Pontificum decretis palam faciam: & quidem nobile illud Anastasii Bibliothecarii in Pelagio: *Et dum non esset Episcopus, qui eum ordinaret, inventi sunt duo Episcopi, Joannes de Perusia, & Bonus de Florentino, & Andreas Presbyter de Ostia, & ordinaverunt eum Pontificem*. Itaque anno eo, quo Vigilius Papa obiit, & Pelagius I. successit, qui fuit Justiniani xxix. oportet Florentiam habuisse Episcopum. Qui

5. Bonus, anno 555.

Est ad eum ejusdem Pelagii decretum in Gratiano distinct. 34. cap. 7. Repetamus intermissam seriem.

6. Zenobius II. anno 802.
7. Trebaldus Archipresbyter Florentinus, anno 814.
8. Jacobus, Archidiaconus Florentinus, anno 836.
9. Visianus. Canonicus Florentinus, anno 840.
10. Rainerius, Præpositus Florentinus, anno 851.
11. Lottus, Archidiaconus Florentinus, anno 860.
12. Aldobrandinus, Archipresbyter Florentinus, anno 871.
13. Thebaldus, Arretinus, Præpositus Florentinus, anno 884.
14. Rolandus, Sacellanus Florentinus, anno 892.
15. Zenobius III. Sacerdos Florentinus anno 910.
16. Raimundus Lucensis, Præpositus Florentinus, anno 922.
17. Joannes, Archidiaconus Florentinus, anno 940.
18. Ridolphus, Canonicus Florentinus, anno 960.
19. Bernardus, Canonicus Florentinus, anno 968.
20. Conradus, Archidiaconus Florentinus, anno 972.
21. Nicolaus, Fæsulanus, Canonicus Florentinus, anno 980.

Omnes isti sedecim ad Præsulatus honorem a clero sunt assumpti, ob egregiam morum sinceritatem, vitæque probitatem.

22. Joannes Veliternus, anno 988.
23. Podius a Comella, Lombardus, anno 993.
24. Aldobrandus, Clericus Florentinus, anno 1005.
25. Gherardus, Burgundus, anno 1010. Hunc postea Pontificem Romanum factum sub nomine Nicolai II. Leo Marsicanus scribit lib. 3. Chronici Casinat. cap. 12. anno 1059. electus fuit, vel anno 1060. ut Sigiberto placet in Chronico.

26. Pe-

(1) Ex antiquis Monumentis constat, D. Andream anno 408. Florentinæ Ecclesiæ Præsulem fuisse, ut ex Ughellio apparet Tom. 3.

26. Petrus, Canonicus Florentinus, anno 1021. Suſpicor hunc eſſe *Petrum*, cognomento *Igneum*(1), qui Simoniæ poſtulatus apud Alexandrum II. Pontificem, dejectus fuit Epiſcopatu. B. Atto in Vita S. Joannis Gualberti: poſtulatus autem a civibus Florentinis, ut ex Petro Damiani liquet libr. 8. Epiſt. 11. cauſam dejectionis idem B. Atto præſtitit vel maximam. Rem narrat Auguſtinus Mannus Selectar. Hiſtor. cap. 301. Hic interfuit conſecrationi novæ Eccleſiæ Caſinenſis cum X. Archiepiſcopis, XLIII. Epiſcopis. Leo Marſican. libr. 3. Caſin. cap. 28.

27. Ridolfus II. Archidiaconus Florentinus, anno 1024.

28. Rainerius II. Canonicus Florentinus, anno 1061. ſepultus ad D. Joannis, ubi tumulus eſt hodie Joannis XXIII. Pontificis.

29. Joannes, Canonicus Florentinus, anno 1113. quo ſedente Congregatio celeberrima Peregrinorum originem cœpit, quæ vulgo dicitur *la Congrega Maggiore*.

30. Gabriellus, Canonicus Florentinus, anno 1138.

31. Nicolaus II. Presbyter Florentinus, anno 1168. Ad iſtum, aut ſane ad præcedentem ſcribit Alexander III. Pontifex cap. 3. *de Officio judicis ordinarii*, in Decreto Gregoriano: & Urbanus III. cap. 6. de *Divortiis* in eodem opere.

32. Joannes IV. ſedere incœpit anno 1190. cujus tempore brachium D. Philippi Florentiam eſt allatus, ſcilicet anno 1204. Sæpius ad eum ſcripſiſſe Innocentium III. Pontificem ex jure Canonico patet, cap. 31. *de Electione, & electi poteſtate*. In Decreto Gregoriano. Cap. 7. *de Majoritate, & Obedientia*, in eodem opere; ſed & cap. 5. *de Donationibus*, ibidem: & cap. 8. eodem titulo conjunctim Florentinum, & Fæſulanum Epiſcopos admonet: & cap. 14. *de Purgatione Canonica*, in eodem Jure. Eſt & ejusdem reſcripti epigraphe omnino falſa. Cap. 3. *De in integrum reſtitutione*: ubi *Helienſi, & Florentino Epiſcopis* ſcribit. Corruptiſſime indubie; nam quid illis Epiſcopis commune eſſe poteſt, illi in ultima Anglia, huic in meditullio Etruriæ? *Helienſi Florentio Epiſcopo*, cujus Anglici Annales meminerunt: aut forte non inepte in aliis Codicibus, *Helienſi, & Roſenſi Epiſcopis*.

33. Julianus, Presbyter Florentinus, anno 1222.

34. Ardingus, Papienſis, anno 1231. Sub hoc celebratiſſimum contigit miraculum in æde D. Ambroſii per manus *Uguccionis* ſacerdotis.

35. Joannes Mangiadorus, Samminiatenſis, ſedere cœpit ann. 1271.

36. Jacobus Castobonus Ord. Præd. anno 1282. quo defuncto vacavit Eccleſia novo Præſule menſibus octo.

37. Andreas de Mozzis, Canonicus Florent. anno 1284.

38. Lot-

(1) D. Petrum Igneum nec Simoniæ accuſatum arbitror, cum obviam Simoniacis magno animo iverit, nec Epiſcopum fuiſſe Florentinum, ſed Albanenſem. De eo infra, cum de Cardinalibus loquitur, aliter ſentit ipſe Dempſterus. Verum in aliquibus Catalogis legitur *Petrus Simoniacus*, qui fuit Ticinenſis. Hic autem non anno 1021. ſed 1062. Epiſcopatum aſſumpſit, ut liquet ex Ughellio Tom. 3. Vide Baronium Tom. 11. ad annum 1063.

38. Lottierus Tosinghus, Archidiaconus Florent. anno 1288.

39. Joannes, aut, ut alii volunt, Franciscus Balneoregienſis ortu, Archipresbyter Florentinus, anno 1294. Nonnulli volunt eum ſediſſe; uſque ad annum 1298. quo anno abſoluta fuit fabrica *S. Mariæ Floridæ*, incluſo D. Salvatoris templo, ubi quatuor primorum Epiſcoporum, quos ſanctos ſupra deſcripſi, corpora glorioſe repoſita, coluntur. *Joanne* vero extincto vacavit paſtore Eccleſia menſes ſex.

40. Lotterius della Tosa, Florentinus, anno 1301.

41. Antonius delli Orsi, Epiſcopus antea Fæſulanus, Florentiæ conſecratus, anno 1309.

42. Franciscus II. de Cingoli, anno 1323. Hic ex ſarcophago marmoreo corpus D. Zenobii ſuſtulit, caputque, a reliquo ſeparatum, argento incluſit, ut hodie ſpectatur.

43. Angelus Acciajuolus Dominicanus, anno 1325.

44. Franciscus de Tuderto, anno 1327.

45. Philippus de Antella, Præpoſitus Florentinus, anno 1353. Hic Roma detulit Florentiam dignitum D. Sebaſtiani.

46. Petrus Corsinius, Florentinus, anno 1363.

47. Agnolus Ricasoli, Florentinus, anno 1370. Dicam infra, ubi de Cardinalibus.

48. Angelus Acciajuolus, Florentinus, anno 1373. fuit & Cardinalis; dicetur infra.

49. Bartholomæus de Padua, ſive Patavinus, anno 1379. Hic etiam Cardinalis.

50. Onufrius Steccutus, Ordin. D. Auguſtini, anno 1390.

51. Jacobus II. de Terramo, anno 1403.

52. Franciscus Zabarella Patavinus, anno 1409. Hic etiam fuit Cardinalis, atque Epiſcoporum ultimus; ſiquidem Martinus V. Archiepiſcopos multos creavit, & in his etiam Florentinum, anno 1421. ut vult Aubertus Miræus libr. 4. Notit. Epiſcopat. cap. 5. Alii volunt citius, ſcilicet anno 1411. ſed vix eſt credibile, cum Martinum V. conſtet, Pontificem renuntiatum anno 1417. Utcumque ſit, cum ille Florentiæ eſſet, Archiepiſcopatum illam fecit, ſuffraganeis aſſignatis, Piſtorio, & Fæſulis. Videndus Aubertus Miræus in Chronico ad annum 1411. Obiit Conſtantiæ anno 1417. Ciacconius.

53. Americus Corsinius, primus Archiepiſcopali Pallio honoratus, anno 1411.

54. Joannes Vitellescus, anno 1434. Hic fuit Cardinalis. Vide libr. 6. cap. 7. hoc opere infra, ubi de eo plura. Sub iſto Eugenius IV. anno ſalutis 1436. biennio ſcilicet ante indictionem Concilii Florentini, templum *S. Mariæ del Fiore* conſecravit.

55. Ludovicus Patavinus, medicus Eugenii IV. Patriarcha & Cardinalis, anno 1438.

56. Bartholomæus Zabarella, Patavinus, anno 1439.

57. D. An-

57. D. ANTONINUS DE FRILLIS, Ordin. D. Dominici, anno 1447. dixi ſupra hoc capite.

58. ORLANDUS DE BONARLIS, Florentinus, anno 1459.

59. JOANNES DIETISALVI NERONI, anno 1462.

60. PETRUS RIARIUS, Ord. Min. Conv. Savonenſis, nepos Sixti IV. Pontificis, anno 1473.

61. RAYNALDUS URSINUS, Romanus, anno 1475.

62. COSMUS PACTIUS, Florentinus, anno 1508.

63. JULIUS MEDICES, poſtea Clemens VII. anno 1512.

64. ANDREAS BONDELMONTES, Florentinus, anno 1522. Is renuntiavit anno 1532. ceſſitque *Nicolao Ridolfio* Cardinali, ac Leonis X. nepoti, de quo infra.

65. NICOLAUS PETRI RIDOLPHIUS, anno 1332. Hic quoque renuntiavit.

66. ANTONIUS BINDI ALTOVITUS, renuntianti Nicolao ſucceſſit, anno 1548.

67. ALEXANDER OCTAVIANI MEDICES, Cardinalis, anno 1573. Poſtea Leo XI. dictus, de quo libr. 7. hoc opere infra.

68. ALEXANDER MARTIUS MEDICES, anno 1605. hodie ſumma integritate, morumque gravitate ſedet: vir humanitate, an eruditione commendabilior, neſcias, unico verbo dixerim, tanta ſede dignus.

Alia eſt etiam eorumdem Antiſtitum nomenclatura, quam apponam, licet ab iſta in multis differentem: neutram ego veram putaverim.

1. FELIX, anno 313.
2. D. ZENOBIUS, anno 376.
3. D. ANDREAS, anno 424.
4. D. MARTINUS, anno 436.
5. REPARATUS Florentinus, anno 676.
6. SPECIOSUS, anno 722.
7. ARDINGUS Longobardus.
8. ANDREAS.
9. GROSULPHUS, anno 898.
10. RAIMBALDUS, anno 930.
11. SICHELMUS, anno 966.
12. D. PODIUS, anno 993. cujus ſolemnitas die 28. Maii in Martyrologio Romano. De quo Vincentius Borghinius, Tractatu de Eccleſia Florentina, & Silvanus Razius opere de Vita SS. Tuſciæ pag. 219. Hunc anno milleſimo tertio *Joanni* ſucceſſorem faciunt Acta apud Surium Tom. 3. D. Zenobii: & Joannes Tortellius Arretinus. Quare cum in hac nomenclatura nullus ſit Joannes, ſequitur eſſe ſpuriam, vel ſaltem mancam; ſed aliorum id erit curæ: & annus hic 993. omnino eſt vitioſo numero.
13. ALIBRANDUS, anno 1006.

14. LAM-

14. LAMBERTUS, anno 1025.
15. AZZO, anno 1038.
16. GHERARDUS, anno 1050.
17. PETRUS DAMIANI ONESTI, anno 1061.
18. RAINERIUS, anno 1071.
19. GOTTIFREDUS, anno 1113.
20. AZZO II. anno 1143.
21. AMBROSIUS, anno 1153.
22. ZENOBIUS, anno 1158.
23. JULIUS, eodem anno.
24. JULIUS alter, incertum quo tempore.
25. BERNARDUS, anno 1183.
26. PETRUS II. anno 1190.
27. JOANNES VELITERNUS, anno 1201.
28. JULIANUS incertum quando, aut quamdiu ſederit.
29. ARDINGUS II. anno 1203.
30. ARDINGUS III. anno 1231.
31. JOANNES II. DE MANGIADORI, anno 1270.
32. JACOBUS A CASTRO BONO, Peruſinus, anno 1282.
33 ANDREAS MOZZI, Florentinus, anno 1286.
34. FRANCISCUS BALNEOREGIENSIS, anno 1295.
35. LOTTERIUS DELLA TOSA, anno 1302.
36. ANTONIUS D' ORSO, Florentinus, anno 1309.
37. FRANCISCUS DE CINGOLI, anno 1323.
38. ANGELUS ACCIAJUOLUS, Florentinus, anno 1325.
39. FRANCISCUS DE TUDERTO, anno 1327.
40. PHILIPPUS Florentinus, anno 1361.
41. PETRUS CORSINIUS Florentinus Cardinalis, anno 1363.
42. ANGELUS RICASOLIUS, Florentinus Cardinalis, anno 1370.
43. ANGELUS ACCIAJUOLUS, Florentinus Cardinalis, anno 1378.
44. BARTHOLOMÆUS, Patavinus.
45. ONUFRIUS.
46. JACOBUS TERRAMUS, anno 1403.
47. FRANCISCUS ZABARELLA, Patavinus, anno 1409.
48. AMERICUS CORSINIUS Florentinus, primus Archiepiſcopus.
49. JOANNES VITELLESCUS, Cornetanus, Cardinalis, anno 1434.
50. LUDOVICUS, Patavinus, anno 1438.
51. ANDREAS III. anno 1445.
52. D. ANTONINUS, ſive, ut alii volunt, ANTONIUS Dominicanus, anno 1447.
53. ROLANDUS BONARLIUS, anno 1459.
54. JOANNES DIETISALVI NERONI, Florent. incertum, quo anno.
55. PETRUS RIARIUS, Genuenſis, Franciſcanus.
56. RENALDUS URSINUS, 1473.

57. COSMUS

57. Cosmus Pactius, Florentinus, anno 1502.
58. Julius Medices, Clemens VII. postea anno 1523.
59. Nicolaus Ridolfius, anno 1532.
60. Antonius Altovitus, anno 1538.
61. Andreas Buondelmontius, anno 1543.
62. Alexander Medices, postea Leo XI. anno 1573.
63. Alexandsr Martius Medices, anno 1605. (1)

Ad Cardinales venio, quorum nomenclaturam eidem humanissimo Hieronymo Sommajæ debeo: & sic se habent, ut jam exhibetur, licet multæ Italiæ civitates antiquiores in Romana Curia honores sortitæ fuerint, puto tamen nullam plures Cardinales minori tempore ostentare. Horum purpuratorum ducet agmen

1. Petrus, cognomento *Igneus*, quod in Simoniæ probatione contra Petrum Papiensem Episcopum Florentinum, arguente D. Joanne Gualberto, ignem illæsus pertransiit, Cardinalis creatus a Gregorio VII. anno 1075. Legationibus Gallicis Germanicisque perfunctus, non sine maxima sanctitate obiit anno 1088. Chronicon Vallis Umbrosæ, liber Bibliothecæ Palatinæ, Registrum Gregorii VII. Abbas Urspergensis.

2. Bernardus Ubertus, Monachus Vallis Umbrosæ, inter Sanctos postea relatus, Cardinalis creatus ab Urbano II. anno 1088. supra de eo inter Sanctos est dictum.

3. Ubertus de Bardis, ab Honorio II. pileo rubro donatus, anno 1125.

4. Guido Bellagius, ab Innocentio II. anno 1138. creatus, Legatus a Latere interfuit Conventui Principum Christianorum Ptolemaide indicto anno 1147. cui adfuerunt, præter Conradum Imperatorem, & duos Reges, quinquaginta proceres. Guilliel. Tyrius libr. 17. Sacri belli, cap. 1. Joann Villan. libr. 12. Histor. cap. 7. Bullæ supremorum Pontificum Innocentii II. Ecclesiæ Veronensis, Cælestini II. S. Fridiani Lucensis, Lucii II. S. Benedicti Mantuæ, Eugenii III. Anastasii IV. & Hadriani IV. Ecclesiæ Pisanæ.

5. Hugo de Ricasolis, ab Alexandro III. creatus, anno 1163. Senonibus in Gallia sub titulo S. Eustathii. Venetias, pacis tempore, cum eodem Pontifice profectus, omnibus ejus actibus interfuit. Gregorii IX. Registrum.

6. Octavianus Ubaldinus, creatus ab Innocentio IV. in Concilio Generali Lugdunensi, anno 1244. tit. S. Mariæ in Via Lata. Legatus Venetias, & per totam Galliam Togatam, cum impensius Gibellinis favisset, incidit in indignationem ejusdem Pontificis. Sub Alexandro IV. copias ductavit Legatus in Manfredum, Friderici Imperatoris filium spurium, a quo astu victus, ut Thomas Fazelus scribit de Reb. Sicul. post. Decad. libr. 8. pag. 445. obiit sub Gregorio X. anno 1272.

(1) Catalogus hic Episcoporum, & Archiepiscoporum Florentinorum valde discrepat ab Ughellio, qui omnino videatur Tom. 3. Italiæ Sacræ.

7. Andreas Ghini de Malpiliis, a Clemente VI. creatus anno 1342.

8. Petrus Tornaquincius, Avenione ab Urbano V. creatus, anno 1366. obiit ibidem anno 1383. Hist. Ecclesiast.

9. Petrus Corsinus, Decretorum Doctor ab Urbano V. creatus, anno 1369. Episcopus Florentinus, & mox Portuensis. Vixit in Cardinalatu annis 36. obiit Avenione, anno 1405. ibidem ad D. Augustini sepultus.

10. Angelus Acciajuolius, Episcopus Florentinus, creatus anno 1384. Nuceriæ ab Urbano VI. Postea Episcopus Ostiensis, ac Decanus S. R. E. Cancellarius paribus votis ad Pontificatum electus, ac Poncellus Ursinus, concessit ultro Bonifacio IX. sub quo multas legationes honorifice obivit: extinctus Pisis sub Gregorio XII. anno 1407. Paulus Cortesius libr. 1. de Cardinalatu. Chronica Regni Neapolitani: D. Antoninus part. 3. tit. 22. cap. 3. Leonard. Aretin. & alii.

11. Joannes Dominici, Ordinis Prædicatorum, patre ignobili artifice natus, ex Provinciali Romano Archiepiscopus Ragusinus a Gregorio XII. Lucæ creatus anno 1408. In Concilio Constantiensi, quod per ambitionem in eum honorem irrepsisse Florentini jactarent, Cardinalatu deposito, ad Episcoporum subsellia transire voluit; sed Concilium & Sigismundus Imperator Cardinalibus non æqualem modo eum, sed & præsidem constituerunt, quem in gratiam Sigismundi Augusti Martinus V. Hungariæ & Bohemiæ Legatum eo misit. Obiit anno 1420. & Scriptorum multitudine, & sanctitatis fama inclytus. Joann. Caroli in ejus vita. Leand. Alberti libr. 3.

12. Lucas Manzolus, vel Manzolius, de Domo Omnium Sanctorum, Ordinis Humiliatorum, Episcopus Fæsulanus, creatus a Gregorio XII. eodem anno Senis, qui numquam pro Cardinali, uti nec alii, habitus, donec in Concilio Constantiensi Papatum deposuit Gregorius, & qui cum eo contendebat, Benedictus XIII. qui ambo in Concilio Pisano privati, creatusque omnium consensu Pontifex summus Alexander V. anno 1409.

13. Octavianus de Octavianis, eodem tempore a Gregorio XII. creatus.

14. Alamannus Adimarius, doctrina, & sapientia nulli ea ætate secundus; cum esset Archiepiscopus Tarentinus, ac mox Pisanus, Legatus in Gallia agens, a Joanne XXIII. sive, ut alii volunt, XXII. creatus absens, tit. S. Eusebii, VIII. Idus Junii anno 1411.

15. Albertus de Albertis, Episcopus Camerinensis, creatus Florentiæ in Concilio ab Eugenio IV. anno 1439. ab eodem Pontifice ad pacem componendam inter Regem Alfonsum Aragonum, & Renatum Andegavensem Legatus.

16. Joannes Medices, ab Innocentio VIII. creatus anno 1489. Vide libr. 7. infra; nam hic Pontifex post Leo X. dictus.

17. Franciscus Soderinus, Episcopus Volaterranus, ab Alexandro VI. creatus, anno 1503.

18. Lau-

18. Laurentius Puccius, Protonotarius Apostolicus & Datarius, a Leone X. creatus anno 1513. Major Pœnitentiarius, Episcopus Albanus, ac deinde Prænestinus.

19. Julius Medices, miles Hierosolymitanus, ac Prior Capuanus, Leonis X. frater patruelis, ab eodem creatus anno 1513. postea Clemens VII. dictus; de quo libr. 7. infra.

20. Bernardus Tarlatus, alio nomine Divitius, ex oppido Bibbiena, dictionis Florentinæ eodem tempore creatus.

21. Nicolaus Pandolphinus, seu de Caponibus, Episcopus Pistoriensis, a Leone X. anno 1517. absens creatus, tit. S. Cæsarei in Palatio, cum esset annorum 75.

22. Ferdinandus Ponzettus, Cameræ Apostolicæ Clericus, Episcopus Melfitensis, ab eodem Leone eadem promotione creatus; falso a quibusdam *Neapolitanus* putatus.

23. Aloysius de Rubeis, Medicea stirpe genitus, Protonotarius Apostolicus, ac Datarius, eodem tempore a Leone creatus.

24. Franciscus, sive Franciottus Ursinus, Leonis X. consanguineus, Florentiæ educatus, & a *Laurentio Mediceo* liberaliter institutus, eadem promotione creatus: licet domo sit Romanus; tamen videtur non injuria Florentinis annumerandus.

25. Joannes Salviatus, Prot. Apost. sororis Leonis X. filius, anno 1490. die 24. Martii creatus.

26. Nicolaus Ridolphus, Proton. Apost. ejusdem Leonis ex sorore altera nepos; creatus ab eodem, anno 1517. Episcopus Vicentinus & Viterbiensis, Patrimonii Legatus, & Archiepiscopus Salernitanus.

27. Nicolaus Gaddius, Episcopus Firmanus, a Clemente VII. electus anno 1527.

28. Hippolytus Mediceus, ab eodem Pontifice creatus anno 1529. Archiepiscopus Avenionis, S. R. E. Vicecancellarius, Archiepiscopus Montis Regalis, de quo libr. 7. infra.

29. Antonius Puccius, Episcopus Pistoriensis, a Clemente VII. creatus anno 1531. Major Pœnitentiarius, & Episcopus Sabinus. De eo & Historici.

30. Robertus Puccius, Episcopus Pistoriensis, a Paulo III. anno 1542. creatus.

31. Nicolaus Ardinghellus, Episcopus Forosemproniensis, ab eodem Pontifice creatus 14. Kal. Jan. anno 1544.

32. Thadæus Gaddius, J. C. celebris, creatus a Paulo IV. anno 1557. Archiepiscopus Consentinus, & Castri Riani Dominus. Obiit in Apulia anno 1561.

33. Laurentius Strotius, Clarice Medicea, Leonis X. nepte, ac Philippo Strotio genitus, eadem promotione creatus, cum esset dux in paucis rarus, Episcopus Biterrensis, Albiensis, ac Aquensis. Obiit in Gallia anno 1571.

34. Joannes Angelus Medices, Archiepiscopus Ragusinus, a Paulo III. creatus anno 1549. ac post Pius IV. de quo libr. 7. infra.

35. Joannes Medices, in gratiam Cosmi patris, cum esset XVII. annorum, creatus a Pio IV. anno 1560. Obiit paulo post. Dicam libr. 7. infra.

36. Bernardus Salviatus, Leonis X. ex sorore nepos, a Pio IV. anno 1561. creatus; Catharinæ Gallorum Reginæ ab eleemosynis, Episcopus Claramontensis, & S. Papuli. Obiit anno 1568.

37. Ferdinandus Medices, ab eodem Pio IV. anno 1563. creatus; postea Magnus Etruriæ Dux fuit. Dicetur libr. 7. infra.

38. Angelus Niccolinus. J. C. Legatus Cosmi ad Carolum V. Senarum Gubernator, & Archiepiscopus Pisanus, creatus a Pio IV. anno 1565. Obiit vero post biennium.

39. Joannes Aldobrandinus, Fani natus, Clementis VIII. frater, a Pio V. anno 1570. creatus.

40. Alexander Medices, a Gregorio XIII. creatus, anno 1583. postea Leo XI. Infra libr. 7.

41. Antonius Maria Salviatus, licet Romæ natus, tamen quia parentes Florentinos habuit, in Florentinorum Catalogo merito reponetur: a Gregorio XIII. anno 1583. creatus, S. Papuli in Galliis Episcopus, Tridentino Concilio interfuit, Nuntius in Gallias destinatus, Legatus Bononiæ, ac Signaturæ Gratiæ Præpositus.

42. Hippolytus Aldobrandinus, Fani natus, quod pater Præfecti cura regebat, a Sixto V. creatus, anno 1585. Pontifex postea Clemens VIII. supra nonnihil hoc capite.

43. Petrus Gondius, ab eodem Pontifice creatus, anno 1587.

Qui sacra purpura ornati vivunt, etsi pietate, generis splendore, ac multifaria eruditione laudes merentur; tamen, ne assentator videar, solis nominibus ero contentus.

44. Octavius Bandinus, a S. D. N. Clemente VIII. creatus, anno 1596.

45. Joannes Baptista Detus, ab eodem, anno 1599.

46. Maffhæus Barberinus, a S. D. N. Paulo V. anno 1607. ex Nuntio Galliarum, Signaturæ Justitiæ Præfectus, utraque lingua admirandus, Scotiæ etiam Protector.

47. Aloysius Caponius, ab eodem creatus, anno 1608.

48. Joannes Baptista Bonsius, anno 1611.

49. Robertus Ubaldinus, anno 1616.

50. Carolus Medices, Serenissi. Cosmi II. Magni Etruriæ Ducis frater, Princeps optima indole, ac raris virtutibus, qua parentibus tantis dignus, qua generis familiæque ornamentum.

Sunt etiam alii, qui Florentia orti, nolunt tamen in Florentinorum nomenclatura censeri, sed Romanis adnumerari. Silvester Aldobrandinus, anno 1603. creatus, & ante illum Petrus Aldobrandinus, anno 1593.

I. B. An-

Viri Illustres sequuntur; ac primum qui alibi, quam in patria sua, aut civitatibus jam enumeratis, Episcopi floruerunt, erunt percensendi.

1. B. ANDREAS CORSINIUS, Episcopus Fæsulanus, Carmelita, anno 1359.

2. NERIUS CORSINIUS, Episcopus Fæsulanus anno 1373.

3. GUILIELMUS BECCHIUS, Episcopus Fæsulanus.

4. JACOBUS ALTOVITUS, Episcopus Fæsulanus, anno 1389.

5. JACOBUS ALTOVITUS, Dominicanus, Episcopus Fæsulanus, anno 1406.

6. BENOZZIUS FEDERIGHI, Episcopus Fæsulanus, anno 1421.

7. LEONARDUS SALUTATUS, Episcopus Fæsulanus, anno 1450.

8. ANTONIUS DEGLI AGLI, Episcopus Fæsulanus, anno 1470.

9. ROBERTUS FOLCHIUS, Episcopus Fæsulanus, anno 1481.

10. GUILIELMUS FOLCHIUS, Episcopus Fæsulanus, anno 1504.

11. BRACCIUS MARTELLIUS, Episcopus Fæsulanus, anno 1530.

12. ANGELUS DE DIACCETO, Episcopus Fæsulanus, anno 1566.

13. FRANCISCUS DE DIACCETO, Episcopus Fæsulanus, anno 1595.

14. ALEXANDER MARTIUS MEDICES, Episcop. Fæsulanus, anno 1605. sed postea Archiepiscopus Florentinus.

15. BACCIUS LANFREDINIUS, Episcopus Fæsulanus, anno eodem.

16. PETRUS CAMAJANUS, Arretinus genere, sed ortu Florentinus, Episcopus Fæsulanus, anno . . . .

17. BACCIUS GHERARDINIUS, hodie summa integritate, ac sanctitate Ecclesiam Fæsulanam administrat.

18. JOANNES BAPTISTA ALAMANNUS, Matisconensis in Galliis ad Ararim Episcopus.

19. BARTHOLOMÆUS LAPACCIUS UBERTINUS, Eugenio IV. carissimus, in celeberrimis Italiæ Academiis professor, ac Episcopus Coronæus.

20. JACOBUS NACCIANTIUS, Paulo III. gratus, Episcopus Chioggiæ.

21. UGOLINUS MARTELLUS, Aloysio Aloysii genitus, Episcopus Glandevensis.

22. NICOLAUS ARDINGHELLUS, Episcopus Forosemproniensis.

His addi potest ROBERTUS BARDIUS, qui quadraginta annos totos Cancellarius Academiæ Parisiensis, quasdam theses Alberti Magni notavit, quæ etiamnum hodie inter damnatas ab Ecclesia numerantur: Christophor. Landin. Numerabo jam & alios ejusdem dignitatis Florentinos, prout occurrent.

23. HONOFRIUS AUGUSTINIANUS Archiepiscopus, anno 1430. cujus scripta laudat Possevinus Appar. Sacr. pag. 58.

24. ONUFRIUS OSTECUTUS, scriptis Theologicis clarus, ut refert Antonius Possevin. pag. 514. & Episcopatu insuper.

25. OCTAVIANUS UBALDINUS, Episc. Bononiensis, anno 1240. Sigon. libr. 2. de Episc. Bonon.

26. OCTA-

26. Octavianus Ubaldinus Junior, Epiſc. Bononien. anno 1261. Sigon. libr. 3.

27. Sclatta Ubaldinus, Octaviani Junioris frater, Epiſc. Bonon. anno 1299. Sigon. ibid.

28. Albertus Acciajolus, ſive, ut aliis placet, Bertrandus, Epiſcopus Bononienſis, anno 1336. Sigon. ibid.

Scriptores autem illuſtres ex Michaële Pocciantio, viro nec docto, nec diligente, ut par erat, apponam, eodem ordine ſervato; ac notatis iis, quæ perperam dicta videbuntur; ſubjungam & ipſe alios, forte antiquiores, qui licet ab eo ſint prætermiſſi, non tamen non immortalitatem merentur. Additamentum, & appendicem *Lucas Ferrinius* Pratenſis, Servitæ familiæ ſocius, promittit; ſed in manus meas adhuc non venit, quia non editum, ut puto.

1. Accursius, Azonis auditor J. C. eo ævo celebris. Obiit anno 1240. Bononiæ.

2. Auctus, Vallis Umbroſæ monachus, Epiſcopus Piſtorienſis. Obiit ibidem anno 1147. non modo ſcriptis, ſed & miraculorum gloria inclytus, ut Domnus Bernardus in ejus vita teſtatur.

3. Albertus, Servita, anno 1510.

4. Aldebrandinus Cavalcantes, Ord. Auguſtin. anno 1385.

5. Alamannus Rinuccinius, Ficini auditor, Græce doctiſſimus anno 1470.

6. Alexander Mellinus, Servita, anno 1554.

7. Alexander Braccius, anno 1490.

8. Alexandra, Bartholomæi Scalæ hiſtorici filia, & Michaëlis Marulli Tarchaniotæ uxor, Laſcaris diſcipula. Hujus pater Collenſis erat, non Florentinus, anno 1506.

9. Alexander Pactius, Coſmi, Archiepiſcopi Florentini, frater, Leonis X. nepos ex ſorore; Tragicus eximius fuit, anno 1510.

10. Alexander Stroza, Epiſcopus Volaterranus, anno 1568.

11. Alexander Ceccherellus, anno 1575.

12. Alfonsus Pactius, Poëta, anno 1560.

13. Almanotius, J. C. celebris, Mantua teſte.

14. Aloysius Benevenuthius, philoſophus anno 1569.

15. Aloysius Fulcius, poëta, Laurentio Medici, Doctorum Mæcenati carus, anno 1480.

16. Aloysius Ghinozzi, ejus MSS. in Bibliotheca Gaddiana opera ſervantur, anno 1507.

17. Aloysius Alamannus, poëta, Franciſco I. Gallorum Regi carus, anno 1540.

18. Ambrosius, ab inſigni pietate, *Homo Dei* dictus, Ordin. D. Auguſtini, declamator, anno 1456.

19. Ambrosius Abbas Camaldulenſis. Meminere ejus Petrus Benedictinus in Hiſtoria Monaſtica, Paulus Jovius in Elogiis, & Spinellus poëta, anno 1490.

20. Ame-

20. Americus, sive Albericus Vespuccius, qui novo orbi nomen *Americæ* dedit. Navigationes suas, & terrarum descriptionem dedicavit Laurentio Medic.o Juniori, anno 1517.

21. Andreas Corsalius, chorographus.

22. Andreas, historicus. MSS. sunt in Bibliotheca Gadd. ejus opera.

23. Andreas Fiocchus, cujus opera MSS. ibidem sunt.

24. Andreas Campinus, historicus, anno 1530.

25. Andreas Dathius, poëta, anno 1549.

26. Angelus, geographus.

27. Angelus, Vallis Umbrosæ monachus, anno 1496.

28. Angelus alter, ejusdem Instituti socius, anno 1550.

29. Angelus Segnius, anno 1571.

30. Angelus Maria Montursius, Servita, anno 1588.

31. Angelus Bronzinus, poëta & pictor, anno 1572.

32. Antoninus. Vide supra de Sanctis.

33. Antonius Allegrettus philosophus, & poëta; cujus opera MSS. in Biblioth. Gaddiana.

34. Antonius de Nomis, Augustinianus.

35. Antonius Squarcialupus, musicus, anno 1430.

36. Antonius Albertus medicus. Docuit Bononiæ maximis stipendiis, anno 1425.

37. Antonius Pacius, musicus.

38. Antonius Alamannus, poëta.

39. Antonius Medices, Franciscanus. Quædam ejus opera sunt MSS. in Biblioth. S. Crucis, anno 1490.

40. Antonius Ciophius J.C. anno 1575.

41. Antonius Benivenius, medicus, anno 1502.

42. Antonius Dulciatus, Eremitanus, anno 1512. Cujus opus MS. Compendium Solis & Lunæ Romæ est in archivio Ordinis Eremitani.

43. Antonius Buonguidius.

44. Antonius Puccius, Cardinalis. Vide supra.

45. Antonius Manettus, mathematicus, anno 1540.

46. Antonius Bruciolius, anno 1550. docta opera, sed a Concilio Tridentino damnata edidit.

47. Antonius Landus, poëta, anno 1545.

48. Antonius Altovita, Archiepiscopus Florentinus, anno 1573. philosophus, ac Theologus.

49. Antonius Franciscus Donius, poëta, anno 1574.

50. Antonius Franciscus Grazinius, academico nomine Lasca appellatus, comicus & poëta, anno 1584.

51. Augustinus, Servita, anno 1517.

52. Augustinus, Camaldulensis, anno 1575.

53. Augustinus alter, Camaldulensis.

54. Aurelius Brandolinus, Matthiæ Hungarorum Regi carus, Oratoriam

toriam diu docuit: tum D. Auguſtini habitum indutus, evaſit Theologus maximus. Obiit ex peſte anno 1498. Jacobo Bergomenſi teſte.

55. Baccius Ugolinus, poëta, anno 1490.

56. Baccius Baldinius, anno 1570. medicus.

57. Baldassar Carduccius, J. C. anno 1520.

58. Baptista de Rubertis, aſtrologus.

59. Bartholomæus, hiſtoricus, anno 1400. Bellum inter Gallos & Britones geſtum, ab eo deſcriptum, eſt MS. in Bibliotheca Gaddiana.

60. Bartholomæus Lapaccius de Ubertinis, Dominicanus, Epiſcopus Argoletenſis, & Coronenſis, Græce & Hebraice doctus, anno 1414. natus eſt, obiit 1466. Opera MSS. ſunt in Biblioth. S. Mariæ Novellæ Florentiæ. Eugenio IV. percarus.

61. Bartholomæus Scala, non fuit Florentinus, ſed Collenſis, hiſtoricus. Obiit anno 1497.

62. Bartholomæus Vespuccius, mathematicus, anno 1506.

63. Bartholomæus Cavalcanthius, Græce doctus, anno 1540.

64. Bartholomæus Romuleus, J. C. anno 1588.

65. Beltramus Poggius.

66. Benedictus, mathematicus.

67. Benedictus Fortinus, Secretarius, anno 1406.

68. Benedictus Pauli, Dominicanus, anno 1500.

69. Benedictus Va chius, hiſtoricus, anno 1566.

70. Benedictus Pescionius J. C. anno 1577.

71. Benedictus Bonsignorius, Nanni filius, Benedictinæ familiæ Abbas. Obiit anno 1568.

72. Benedictus Bectus.

73. Benignus, Vallis Umbroſæ Generalis, anno 1236.

74. Benevenutus Cellinus, ſculptor, & architectus non vulgaris.

75. Bernardettus Minerbettus, Epiſcopus Arretii, anno 1574.

76. Bernardinus, Franciſcanus, anno 1408.

77. Bernardus Ubertus. Dixi inter Cardinales ſupra.

78. Bernardus Angelius, Auguſtinianus, anno 1330.

79. Bernardus Parentius, Dominicanus, anno 1340.

80. Bernardus Pulcius, poëta, anno 1450.

81. Bernardus Nuthius, orator, anno 1475.

82. Bernardus Torvius, medicus, anno 1500.

83. Bernardus Oricellarius, anno 1490. ſupra inter hiſtoricos de eo dictum.

84. Bernardus Belincionius, poëta. Ludovico Sfortiæ Mediolanenſium Duci, carus.

85. Bernardus Segnius, philoſophus.

86. Brunettus Latinus, Dantis præceptor, Poëta, & Theologus celebris, laudatus ab Ugolino Verino libr. 2. Illuſtr. Florent. a Dante

tamen

tamen, ingrato discipulo, reprehensus, forte odio partium, quia Guelfus erat. Obiit anno 1295.

87. Brunus Lascha, Dini pater, Francisco Petrarchæ carus, chirurgus, anno 1310.

88. Burchiellus, Poëta, anno 1480.

89. Carolus Marsuppinus, Secretarius Reipublicæ, Pisis Professor philosophiæ. Opera in Bibliotheca Medicea MSS. asservari tradit Cosmus Bartholius. Laudant hunc scriptis editis Antonius Calderinus, & Bindacius Ricasolanus, & Politianus in Epigrammatis. Epitaphium est ad S. Crucis.

SISTE. VIDES. MAGNVM. QVEM. SERVANT. MARMORA. VATEM
INGENIO. CVIVS. NON. SATIS. ORBIS. ERAT
QVAE. NATVRA. POLVS. QVAE. MOS. FERAT. OMNIA. NOVIT
KAROLVS. AETATIS. GLORIA. MAGNA. SVAE
AVSONIAE. ET. GRAIAE. CRINES. NVNC. SOLVITE. MVSAE
OCCIDIT. HEV. VESTRI. FAMA. DECVSQVE. CHORI

90. Carolus Lenzonius, Institutor Academiæ Florentinæ, tempore Cosmi I.

91. Carolus Antenorius, anno 1540.

92. Cervottus, Accursii filius, J. C. anno 1240.

93. Carolus Albertus. Opera MSS. in Bibliothec. Gaddia.

94. Calander Calandrius, Arithmeticus.

95. Christophorus Buondelmontius, Cosmographus. Opera MSS. sunt apud nobilissimam familiam de Bondelmontibus. Anno 1410.

96. Christophorus Landinus, Antiquarius. Præter Commentaria in Virgilium, Horatium, Arist. Ethica, Dantem. Quæstiones Camaldulenses, & Orationes, extant opera MSS. in Biblioth. Gaddia.

97. Christophorus Georgius de Honestis, Medicus.

98. Cherubinus, Franciscanus, anno 1487.

99. Clarus, Franciscanus, anno 1308.

100. Claudianus, Florentino patre genitus Canopi, ut Coluccius Pierius Salutatus prodigiose commentus est: quem patriæ suæ honori faventes sequuti sunt avidissime Franciscus Petrarcha (1), Christophorus Landinus, Ugolinus Verinus, & quod magis mirum, diligentissimus Raphaël Maffæus Volaterranus libr. 14. Commentar. sed & fabulam illam confirmant ex Inscriptione Apothecæ Judicum & Notariorum:

CLAVDIANVS. ADEST. HIC. NOSTER. ORIGINE. CIVIS
QVEM. PATER. ÆGYPTVS. PEPERIT. &c.

Ajunt Florentini, sed non probant, civem suum esse illum; sed ei coætaneus Possidonius Afer, negare non veretur: & ipse Claudianus, Radagasium, a Stilicone apud Fæsulas Florentiamque superatum, si Flo-

 renti-

(1) Petratcha non potuit Coluccii sententiam sequi, cum hic sit Petrarchæ ætate posterior.

rentinus fuisset, non tacuisset: & cum omnes Italiæ fluvios, saltem trans Tiberim, celebriores nominaverit, nusquam Arni meminit: & diserte Ægyptium se testatur. In Epistola ad Hadrianum:

Audiat hoc commune solum, longeque carinis
Nota Pharos, flentemque attollens gurgite vultum,
Nostra gemat Nilus numerosis funera ripis.

In Epigrammate ad Gennadium Proconsulem:

Grajorum populis, & nostro cognite Nilo.

Et in Epistola ad Probinum:

Romanos bibimus primum, te consule, fontes.

Omitto Sidonium Apollinarem Carm. 9. & recentiores Lilium Gyraldum, Crinitum, Conradum Gesnerum, & alios, qui unanimi consensu, non Florentinum, sed vel Canopitam, vel Alexandrinum faciunt, certe sine controversia Ægyptium. Sed ad Scriptores alios pergo; neque enim Florentia fictis eget laudibus, cum veris abundet.

101. Clemens Mazza, anno 1430.

102. Clemens, Servita, anno 1340.

103. Coluccius Pierius Salutatus, Reip. a secretis, Poëta. Gregorio XI. carus. Leonardus Aretin. & Juvianus Neri de Franchis honorifice meminerunt. Opera MSS. in Biblioth. Gaddia. Anno 1406.

104. Coppus Stephani, Historicus.

105. Cosmus Pactius. Dixi in Archiepiscopis Florentinis.

106. Cosmus Favilla, Servita, anno 1520.

107. Cosmus Oricellarius, Poëta.

108. Cosmus Bartholius, Orator.

109. Cosmus Oricellarius, Servita, anno 1521.

110. Damianus Maraffus.

111. Dantes Aligherius, vir Patria & Latina lingua doctissimus, Poëta omnium Italicorum princeps. Factione partium sæviente in exilium actus, præcipue indignante Senatu, quod cum in re gravi deliberaretur de mittendo Romam Oratore, ipse dixerit: *Si vado, quis manebit? Si maneo, quis ibit?* Quasi solus ipse esset, qui Reipublicæ dignitatem consilio, ac auctoritate tueri posset. Relegatus ob hæc insolenter dicta, adversarios suos aperte positis nominibus, insimulavit, novo scribendi modo. Anno 1321. Ravennæ exul obiit, ubi honorificentissimum tumulum habet, cujus inscriptionem & magnificentiam instauravit Bernardus Bembus, anno 1433.

112. Dantes a Majano, Poëta, anno 1320.

113. Dietisalvius Neronius, Nigri filius. Opera MSS. sunt in Biblioth. Gaddia.

114. Dionysius, Eremitici Instituti socius, anno 1440.

115. Dominicus Pantaleonus, Dominicanus, anno 1376.

116. Dominicus Silvestri. Opera MSS. sunt in Bibliotheca S. Spiritus Florentiæ, anno 1380.

117. Do-

117. Dominicus Petri de Nardis, Dominicanus, anno 1358.

118. Dominicus Lapaccius, Dominicanus, anno 1446.

119. Dominicus Joannis, Dominicanus, anno 1483.

120. Dominicus Benivenius, anno 1480.

121. Dominicus Martelli, Bracci filius J.C. anno 1490.

122. Dominicus Mellinus, anno 1588.

123. Donatus Acciarolius, Neri filius, vir rebus maximis gerendis natus, ac ſæpe orator miſſus ad Pontifices, Regeſque Francorum: Græce doctiſſimus. Chriſtophor. Landinus, Ugolin. Verinus, Politianus, anno 1473.

124. Donatus Acciarolius, Eques Hieroſolymitanus, anno 1528.

125. Donatus Giannottus. MSS. opera in Bibliotheca Gaddia, anno 1572. (1)

126. Dinus Rossonius, J.C. anno 1303. Joannes Andreæ ejus meminit, & Bartolus Conſil. 65.

127. Dinus de Garbo, Medicus, anno 1327. Præter opera, quæ enumerantur ab aliis, edidit in Galenum & in Avicennam Commentaria, ut teſtatur Fanutius Campanus MS. libr. 5. pag. 122.

128. Euphrosynus Boninus, Græce doctus, anno 1520.

129. Euphrosinus Lapinus, Orator, anno 1571.

130. Fabius Segnius, Poëta.

131. Faccius Ubertus, Poëta, anno 1300.

132. Feus Belcharius, Poëta, anno 1484.

133. Ficinus, Medicus, cujus opera Hieronymus Riccius Latina reddidit, anno 1440.

134. Flameta, Alexandri Soderini uxor, Poëtria, anno 1575.

135. Franciscus, Serpetracholi filius. Matth. Villan. libr. 5. Hiſtor. cap. 25. anno 1340.

136. Franciscus Riccius de Albizis, Poëta, cujus meminit Petrarcha Triumpho Amoris cap. 4. anno 1350.

137. Franciscus Giuntinius, Aſtronomus.

138. Franciscus Azzonius, Accurſii filius, J.C.

139. Franciscus Ambra, Comicus, anno 1560.

140. Franciscus Serdonati, Hiſtoricus.

141. Franciscus Venturius, Græce doctiſſimus.

142. Franciscus Sejus, Poëta.

143. Franciscus de Barberino, Patricius, & Reip. ad multos Principes Orator. A Joanne Boccacio in Genealogia, ut *Poëta celebris* audit, anno incerto, quantum deprehendi adhuc. (2)

144. Franciscus Landinus, cæcus, Poëta, anno 1380.

145. Franciscus Petrarcha. Maximus ſua ætate Scriptor, utroque

 ſtylo,

(1) Ejus opus, quod inſcribitur *Della Repubblica Fiorentina*, editum fuit Venetiis anno 1721.

(2) Franciſcus de Barberino obiit anno 1348. ut ex Creſcimbenio apparet in libro, cui titulus *Commentarj intorno alla ſua Storia della Volgar Poeſia vol. 2. part. 2. Rome* 1710.

ſtylo, ac idiomate ſcriptis immortalitati conſecratus: Arquadæ in Euganeis collibus ſepultus, honorificentiſſimum habet elogium, procurantibus Franciſco de Broſſano, Joanne Baptiſta Rota Patavino, Petro Paulo Valderuccho, Joanne Brenio Canonico Cenetenſi. *Fontem* autem *Vallis Cluſiæ*, in agro Avenionenſi, celebrem ſua inibi ſcriptione reddidit. Simon Majolus Dierum Canicularium Colloq. 13. pag. 641. Hunc vero, ut ingenue fatear, conſtat, non eſſe ortu Florentinum; nam in Epiſtolis de jure civitatis Florentiæ ſibi conceſſo gratias agit. Inciſæ natum volunt, in his Volaterranus libr. 21. pag. 638. Arretini ſuum faciunt, & argumento multa ſunt: ante omnia, liber *de Remediis utriuſque fortunæ*, qui Venetiis prodiit cum hac epigraphe, quæ in vetuſtis editionibus legitur: *Franciſci Petrarchæ Arretini*. Deinde *Gartias Petrarcha avus ipſius*, ut ille ipſe ſcribit, centum & quatuor annos vixiſſe perhibetur. Baptiſta Egnatius libr. 8. Exemplor. Illuſtr. cap. 12. & Baptiſta Fulgoſius.

146. Franciscus Mellinus, cognomento *Zopus*, Auguſtinianus. Opera aſſervantur MSS. in Biblioth. S. Spiritus Florentiæ, anno 1440.

147. Franciscus, Franciſcanus.

148. Franciscus Castilionius, anno 1470. Hujus vita eſt ſcripta per Rolandum Bonarlium Archiepiſcopum Florentinum. Meminit Marſilius Ficinus.

149. Franciscus Berlingherius, Poëta & Geographus, anno 1480.

150. Franciscus Puccius, anno 1490.

151. Franciscus Pepius, J.C. anno 1494.

152. Franciscus Pandulphinus, Hiſtoricus.

153. Franciscus Castellanus, Poëta, anno 1500.

154. Franciscus Albertinus Theologus, anno 1500. quem carmine eleganti laudavit Andreas Fulcrius Præneſtinus.

155. Franciscus Thomæ, Dominicanus, anno 1514.

156. Franciscus Caligarius, vel Pelacanius, Mathematicus, anno 1515.

157. Franciscus Sacchettus, Comicus. (1)

158. Franciscus Cathaneus Diaccetus, Zenobii filius, anno 1522. obiit: cujus funus Benedictus Varchius laudavit, vitam Euphroſynus Lapinus deſcripſit.

159. Franciscus Soderinus. Supra in Cardinalibus.

160. Franciscus Cejus, Poëta. Opera MSS. in Bibliotheca Gaddia.

161. Franciscus Priscianensis, anno 1540.

162. Franciscus Philippolus.

163. Franciscus Berna, Poëta, anno 1540.

164. Franciscus Guicciardinus. Supra in Hiſtoricis.

165. Franciscus Verinus, Philoſophus, anno 1551.

166. Fran-

(1) Poëta potius, ac mythographus, qui vixit circa ann. 1400. cujus opera MSS. in Biblioth. Laurentiana adſervantur: & *Franco* vulgari nomine appellatur.

166. Franciscus Bocchius.

167. Franciscus Ajolle, Muficus, anno 1530.

168. Franciscus Corteccia, anno 1571.

169. Franciscus Cathaneus. Supra in Fæfulanis Epifcopis.

170. Franciscus Verinus, Philofophus, anno 1575.

171. Franciscus Soldi, Græce doctiffimus, anno 1572.

172. Franciscus Bonamicius, Medicus & Philofophus.

173. Franciscus Sansovinus, Architectus.

174. Foresius Rabatta. J. C. anno 1330.(1)

175. Gabriel Landinus, Poëta & Hiftoricus, anno 1430.

176. Gabriel Simoneus, Poëta & Hiftoricus, anno 1571.

177. Georgius Benignus Salviatus, Francifcanus, anno 1480. a Damiano Benefio laudatus. Opus egregium de Natura Angelica edidit.

178. Georgius Datus, Hiftoricus, anno 1550.

179. Ginus Caponius. Supra in Hiftoricis.

180. Georgius Datus, Mathematicus, anno 1470.

181. Gregorius Marsuppinus, Regi Galliarum a fecretis, Genuæ Præfectus.

182. Gratianus Augustinianus. Opera MSS. in Bibliotheca S. Spiritus Florentiæ, anno 1431.

183. Guido Guinicellius, Poëta, anno 1220. (2)

184. Guido Bonattus (male a quibusdam Donatus) Aftrologus: fub fenectam, poft varias peregrinationes, Francifcanus, anno 1240. Meminit Dantes.

185. Guido Cavalcantius, Poëta & Orator, anno 1300.

186. Guido Orlandius, Poëta, anno 1400.

187. Guido Antonius Adimarius, anno 1568.

188. Guilielmus Becchius. Supra in Epifcopis Fæfulanis.

189. Guilielmus Martellus, Poëta.

190. Hieronymus Joannis, Dominicanus. Opera MSS. funt in Bibliotheca S. Mariæ Novellæ Florentiæ. Ordinis Procurator Generalis anno 1454.

191. Hieronymus Riccius, anno 1470.

192. Hieronymus Benevenius, anno 1542.

193. Hippolytus Medices. Supra in Cardinalibus.

194. Honufrius. Supra in Epifcopis Florentinis.

195. Hubertinus Albitii, Bartholomæi filius, Dominicanus, Epifcopus Piftorienfis, anno 1430.

196. Hubertus de Bonaccursiis.

197. Hippolytus, Francifcanus, anno 1248.

198. Hip-

(1) Hujus mentionem facit cum laude fingulari Jo: Boccacius in Decamerone.

(2) Dempfterus fequitur Pocciantium; fed in hoc fallit, ut vult Crefcimbenius in libro, cui titulus: *Iftoria della volgar Poefia*. Romæ 1714.

198. HIERONYMUS, Vallis Umbrosæ Monachus.

199. JACOBUS PASSAVANTES, Dominicanus, anno 1357.

200. JACOBUS SOLDIUS, Franciscanus, Medicus & Philosophus: vel, ut alii volunt, Servita, anno 1440.

201. JACOBUS BRACCIOLINUS, Historicus, anno 1478.

202. JACOBUS ANGELICUS. Multa e Græco in Latinum vertit, quæ MSS. sunt in Bibliotheca Abbatiæ Florentinæ, & in Bibliotheca Franciscana Cesenæ.

203. JACOBUS, Servita, anno 1528.

204. JACOBUS NARDIUS, anno 1530.

205. JACOBUS PUBLICIUS.

206. JACOBUS TAVANTIUS, Servita, anno 1588.

207. JACOBUS NACLANTUS, Dominicanus, Episcopus Cluginæ, anno 1569.

208. JACOBUS ROSSIUS, Servita. Opera MSS. ibidem sunt.

209. JACOBUS GARDUS, Monachus Cassinensis, anno 1572.

210. JANNOTTIUS MANETTUS. Vir maximus infinita scripsit, quorum pleraque prodierunt, Hebraica, Græca, Latina, Italica: alia MSS. servantur, & in his Vita Nicolai V. tribus libris apud me, & in Bibliotheca Vaticana. Obiit Neapoli anno 1459. cui honorificas exequias Ferdinandus Rex duxit.

211. IGNATIUS SQUARCIALUPUS, Benedictinus, Ordinis sui Generalis Abbas, anno 1520.

212. JOANNES JACCHETUS, Ricordani Malaspinæ nepos. Supra in Historicis.

213. JOANNES NERIUS, anno 1497.

214. JOANNES BERNARDUS GUALANDUS.

215. JOANNES ANDREÆ J.C. celebris. Hunc omnes faciunt Bononiensem, anno 1348.

216. JOANNES VILLANIUS. Supra in Historicis.

217. JOANNES BAPTISTA STROZZA.

218 JOANNES BOCCACCIUS, Historicus & Antiquarius clarissimus, cujus commendatio apud multos, & maxime apud Betussium, qui vitam ejus scripsit, anno 1375. Sed, ut non dissimulem, non fuit Florentinus, sed Certaldinus, ut testantur Theodoricus Bellovacuus, Antonius Sabellicus, & Epitaphium ipsius adhuc Certaldi legendum.

219. JOANNES, Comicus, anno 1378. (1)

220. JOANNES VICTORIUS SODERINUS.

221. JOANNES DOMINICI, supra in Cardinalibus.

222. JOANNES MARIA CECCHIUS, Comicus,

223. JOANNES BAPTISTA CINIUS, Comicus, anno 1565.

224. JOANNES CAROLI, Dominicanus, anno 1502. Opera MSS. sunt in Bibliotheca S. Mariæ Novellæ Florentiæ.

225. Jo-

(1) Hic fortasse idem est ac Joannis Boccaccius.

225. JOANNES PARENTIUS, J.C.
226. JOANNES ROSATUS, Medicus, anno 1480.
227. JOANNES NESIUS, Philoſophus, anno 1485.
228. JOANNES GERARDIUS, Poëta.
229. JOANNES CAVALCANTHIUS, anno 1490.
230. JOANNES, Franciſcanus.
231. JOANNES ORICELLARIUS, Clementi VII. carus.
232. JOANNES MARIA, Dominicanus, ex familia TOLOSANA, non Florentiæ natus, ſed Colle in Valle Elsæ, frater Nicolai J.C. an. 1518.
233. JOANNES OTTONARIUS, Comicus, anno 1527.
234. JOANNES BAPTISTA VIOLIUS, Mathematicus, anno 1530.
235. JOANNES NORCHIATUS, anno 1550.
236. JOANNES CASA, Archiepiſcopus Beneventanus, a Paulo III. conſecratus.
237. JOANNES BAPTISTA GELLUS, Poëta. Allucinatur Michaël Pocciantius, qui eum obiiſſe anno 1562. & in Æde S. Mariæ Novellæ ſepultum ſcribit: & mox obiiſſe anno 1568. humatumque in Eccleſia S. Trinitatis.
238. JOANNES BERNARDUS GUALANDUS, anno 1200.
239. JOANNES ANIMUCCIA, anno 1569.
240. JOANNES BAPTISTA STROZZA, Poëta, anno 1571.
241. JOANNES BAPTISTA BRACCESCHIUS, Dominicanus.
242. JOANNES BAPTISTA ARRIGHUS, Auguſtinianus, anno 1588.
243. JOANNES BAPTISTA ASINIUS, J.C. anno 1574.
244. JOANNES BAPTISTA HADRIANUS, cognomento MARCELLINUS, Orator eximius utraque lingua.
245. JOANNES MARIA TARSIA, anno 1567.
246. ISIDORUS MONTAUTHIUS, Benedictinus, anno 1573.
247. JULIANUS DATHIUS, anno 1440.
248. JULIANUS VARROCHIUS, Franciſcanus, anno 1413.
249. JULIUS LANDUS, anno 1530.
250. KYRICUS STROZZA, Græce doctiſſimus, anno 1569.
251. LAPUS CASTILLONCHIUS, quem elogio celebrat Franciſcus Bocchius, anno 1381.
252. LAPUS CASTILLONCHIUS nepos, Græce doctus, anno 1430.
253. LAPUS GIANNINUS, Poëta, anno 1359.
254. LAPUS ALFANUS, Poëta, anno 1290.
255. LAURENTIUS GHIBERTUS, Fuſor & Sculptor.
256. LAURENTIA STROZZIA, Monialis ad D. Nicolai de Prato, Dominicana, Poëtria inſignis. Hanc plerique non LAURENTIAM, ſed JULIAM vocant.
257. LAURENTIUS GUATHIUS, anno 1430.
258. LAURENTIUS RODOLFUS, J.C.
259. LAURENTIUS STROZZA, tempore Cosmi I.

260. LAURENTIUS GIACOMINUS, anno 1571.

261. LAURENTIUS BONINCONTRIUS. Forte is eſt, quem Hiſtoricum inſignem laudavi, non Florentinus, ſed Samminiatenſis. Vide libr. 6. cap. ultim.

262. LAURENTIUS MEDICES, Petri filius, Coſmi nepos, Leonis X. pater. Dicam libr. 7. infra.

263. LAURENTIUS LAURENTIANUS, Medicus, anno 1514.

264. LAURENTIUS VOLPAJÆ, Mathematicus, anno 1569.

265. LAURENTIUS LIPPUS, Græce doctus, anno 1450. Non fuit Florentinus, ſed Collenſis.

166. LAURENTIUS MEDICES, Petri Franciſci filius, Poëta.

267. LAURENTIUS BONDELMONTIUS, Antiquarius, anno 1570.

268. LEO X. Libr. 7. infra.

269. LEO BAPTISTA ALBERTUS, Cardinalis nepos, Hiſtoricus & Antiquarius. Infinita ſcripſit, anno 1452. Politiano familiaris: a Jano Vitali ſumme laudatus. (1)

270. LELIUS BALLIONIUS, Servita.

271. LEONARDUS STATIUS, Dominicanus, anno 1425. ſui Ordinis Magiſter Generalis.

272. LEONARDUS DATHIUS, Poëta, Græce doctus, anno 1430.

273. LEONARDUS GIACCHINUS, Medicus, anno 1500.

274. LEONARDUS MALASPINA, Orator, anno 1571.

275. LEONARDUS SALVIATUS, Comicus, Eques D. Stephani.

276. LOTTERIUS NERONIUS, Philoſophus, anno 1499.

277. LOTTUS, Poëta, anno 1572.

278. LUCAS MANNELLUS, Dominicanus, Epiſcopus Oſmenſis, & deinde Fanenſis, anno 1363.

279. LUCAS PULCIUS, Poëta, anno 1470.

280, LUCAS ROBBIA, Hiſtoricus, anno 1500.

281. LUCAS FERRINIUS, Servita, anno 1589.

282. LUDOVICUS, ſive, ALOYSIUS MARSILIUS, Auguſtinianus, an. 1450. publico eſt ſumptu funeratus.

283. LUDOVICUS MARTELLUS, Poëta, anno 1527.

284. LUDOVICUS GUICCIARDINUS, Hiſtoricus eximius, anno 1588.

285. MARCELLUS VIRGILIUS ADRIANUS, Græce doctus, anno 1521.

286. MARCHION COPPI STEPHANII. Supra in Hiſtoricis.

287. MARCUS PETRI DE SUCCHIELLIS, Dominicanus, anno 1490.

288. MARSILIUS FICINUS, Platonicæ Philoſophiæ reſtaurator incomparabilis, anno 1521.

289. MATTHÆUS VILLANIUS. Supra in Hiſtoricis, anno 1471.

290. MATTHÆUS CORBINELLUS, Poëta, anno 1400.

291. MATTHÆUS PALMERIUS, Hiſtoricus & Poëta, anno 1448.

292. MAT-

(1) Hic Leo Baptiſta Albertus eſt Architectus ille celebris, cujus opus de Architectura, & alia opera nonnulla edita fuerunt Florentiæ & alibi.

292. MATTHIAS RAMPOLLINUS, Muſicus, anno 1560.
293. MARIANUS, Franciſcanus, anno 1430. Opera MSS. ſunt.
294. MAURUS MATTHIUS, Servita, Muſicus, anno 1571.
295. MAURUS, Servita, Hebraice & Græce doctus, anno 1556.
296. MAURUS ARRIGHETTUS, Dominicanus, anno 1570.
297. MAURUS PANDOLPHINUS, Caſſinenſis Monachus, anno 1572.
298. MAXIMUS, Caſſinenſis Monachus, Græce doctus.
299. MARCUS ÆMILIUS, Hiſtoricus.
300. MICHAEL RUBERTUS, Hiſtoricus.
301. MICHAEL VERINUS, Poëta, anno 1484.
302. MICHAEL POCCIANTUS, Servita.
303. MICHAELANGELUS NALDINUS, Servita, anno 1570.
304. MINIAS PITHIA, Montis Olivarum Monachus, Coſmographus, quem laudant Petrus Burgenſis in Hiſtoria Monaſtica, & Paganus Paganinus Licianenſis, anno 1566.
305. MUNDINUS, Medicus, anno 1421.
306. NALDUS NALDIUS, Poëta celebris, anno 1470.
307. NELLUS GEMINIANUS, J. C. anno 1420.
308. NERIUS CAPPONIUS. Supra in Hiſtoricis.
309. NICOLAUS FALCUCCIUS, Medicus, anno 1412. Opera MSS. ſunt in Bibliotheca Marciana Florentiæ.
310. NICOLAUS NICOLUS, anno 1430.
311. NICOLAUS MICHAELIS BONAI, Poëta. Opera MSS. ſunt in Bibliotheca S. Crucis Florentiæ.
312. NICOLAUS VALLA, anno 1533.
313. NICOLAUS ANGELUS BUCINENSIS, anno 1500.
314. NICOLAUS MACHIAVELLUS. Supra in Hiſtoricis.
315. NICOLAUS MARTELLUS.
316. NICOLAUS STUFA, Servita.
317. NICOLAUS ARDINGHELLUS. Supra in Cardinalibus.
318. NICOLAUS TORNABONUS. Vide libr. 6. cap. 6. infra.
319. NICOLAUS BONADIUTI, Michaëlis filius, Poëta.
320. OLIVERIUS ARDUINIUS, Canonicus Florentinus, anno 1500.
321. PALLANS STROZZA, Eques Auratus, pleraque ſcripſit, teſte Franciſco Philadelpho (1), anno 1423.
322. PALLANS ORICELLARIUS, Philoſophus, anno 1500.
323. PALLANS STROZZA, Junior, Græce doctus, ætate Caroli V. Imperatoris.
324. PAMPHILUS RICCIUS, Eques D. Stephani, anno 1583.
325. PAULUS GUALDUCCI DE PILESTRIS, Dominicanus, Patriarcha Gradenſis, anno 1320.
326. PAULUS, Mathematicus, ad S. Trinitatis ſepultus.
327. PAULUS alter, Mathematicus, anno 1410.
328. PAULUS GERARDUS, Arithmeticus, anno 1327.

(1) Hic auctor eſt fortaſſis Franciſcus Philelphus.

329. PAULUS ATTAVANTIUS, Servitarum Cœnobiarcha, anno 1499.

330. PAULUS ORLANDINUS, Camaldulenſis, anno 1519.

331. PAULUS VERINUS, Dialecticus, Laurentii Medicis ductu Piſis profeſſor.

332. PAULUS ARRIGHIUS, Servita, anno 1587.

333. PAULUS ANIMUCCIA, Poëta, anno 1563.

334. PAULUS ROSSIUS, Eques Hieroſolymitanus, anno 1569.

335. PEREGRINUS ALLIUS, Poëta, anno 1458.

336. PERINUS ORGANO, Muſicus, anno 1500.

337. PETRUS CALZOLARIUS, S. Juſtinæ Monachus.

338. PETRUS ALIGHERIUS, Dantis filius, J.C.

339. PETRUS STROZZA, Ubertini filius, Dominicanus. Opera MSS. ſunt in Bibliotheca S. Mariæ Novellæ Florentiæ, anno 1362.

340. PETRUS CORSINIUS. Supra in Epiſcopis Florentinis.

341. PETRUS ROSATUS, Medicus.

342. PETRUS FRANCISCUS PAULUS, Medicus.

343. PETRUS MARIA BONINUS, Arithmeticus, anno 1515.

344. PETRUS, a criſpa coma CRINITUS vocatus, Laurentio Mediceo carus.(1)

345. PETRUS ARON, Crucifer Monachus, anno 1550.

346. PETRUS FRANCISCUS GIAMBULLARIUS, Bernardi filius, Hebraice Græceque doctus, anno 1564.

347. PETRUS VICTORIUS, Græce Latineque doctiſſimus, Italorum Criticorum princeps, anno 1585.

348. PETRUS BUGGIANENSIS, S. Juſtinæ Monachus, anno 1560.(2)

349. PETRUS ANTONIUS ANSELMIUS, J.C.

350. PHILIPPUS, Franciſcanus, anno 1312.

351. PHILIPPUS MEDICES, Servitarum Cœnobiarcha, anno 1364. Opera MSS. ſunt in Bibliotheca Servorum Florentiæ.

352. PHILIPPUS MACCHABRUNUS, Hiſtoricus.

353. PHILIPPUS CORSINIUS. J.C.

354. PHILIPPUS VALORIUS. Vitam edidit Laurentii Medicei, ut vult Pocciantus; ſed revera auctor ejus, quæ prodiit anno 1568. non PHILIPPUS, ſed NICOLAUS fuit.

355. PHILIPPUS CALLIMACHUS, Caſimiro, Sarmatiæ Regi, carus.

356. PHILIPPUS NERLIUS. Supra in Hiſtoricis.

357. PHILIPPPUS STROZZA, ducum ſuo ævo maximus, aut inter maximos habendus: ſibi manus intulit, cum cuſtodiæ fuiſſet mancipatus, quod arma in patriam & principem induiſſet, factionis caput, & Petri, ducum clariſſimi, pater.

358. PHILIPPUS FANTONIUS, Camaldulenſis Abbas, anno 1589.

359. PHILIPPUS BENIZIUS, Servita, anno 1285.

360. PHI-

(1) Petrus Crinitus ita cognominatus fuit potius a proprio cognomine Etruſco *del Riccio*, quam a coma criſpa, ut vult Dempſterus noſter.

(2) Hic eſt idem ac Petrus Calzolarius, ſupra repoſitus num. 337.

360. PHILIPPUS CAPPONII, Nicolai filius, anno 1556.
361. PHILIPPUS VILLANIUS. Supra in Hiſtoricis.
362. PHILIPPUS MINORITA, anno 1572.
363. POGGIUS BRACCIOLINUS. Supra in Hiſtoricis.
364. PROSPER ROSSETTUS, Servita, anno 1589.
365. SILVANUS RAZZIUS, anno 1512.
366. RAPHAEL CASTRUCCIUS, Benedictinus, anno 1571.
367. REMIGIUS CLARI HIERONYMEI, Dominicanus, anno 1309. Opera MSS. ſunt in Bibliotheca S. Mariæ Novellæ Florentiæ.
368. RICORDANUS MALASPINA. Supra in Hiſtoricis.
369. RICULDUS DE MONTE CRUCIS, perperam RICHARDUS aliis dictus, Dominicanus, anno 1309.
370. ROBERTUS BARDIUS, Theologus Pariſienſis, anno 1392.
371. ROBERTUS SALVIATUS, anno 1490.
372. ROBERTUS RANUCCIUS, Dominicanus, anno 1512.
373. ROBERTUS ACCIAJUOLIUS, Donati filius, anno 1540.
374. ROMULUS FABIUS.
375. ROMULUS LAURENTIANI, Laurentii filius, Servita, quem laudarunt Quintianus Stoa Poëta, & Zacharias ejus Ordinis Generalis, anno 1544.
376. REMIGIUS NANNINIUS, Dominicanus ſub Pio V.
377. ROGGIERUS CALCAGNINIUS, Dominicanus, Epiſcopus Caſtrenſis, anno 1290.
378. SANCTES MARMOCCHINUS, Dominicanus. Opera MSS. in Bibliotheca Marciana Florentiæ ſunt.
379. SEBASTIANUS SALVINIUS, anno 1590.
380. SEBASTIANUS FORESIUS, Poëta, anno 1490.
381. SEBASTIANUS MEDICES, Eques D. Stephani, anno 1589.
382. SENNUCCIUS DEL BENE, anno 1370.
383. SIGISMUNDUS MARTELLUS, Poëta, anno 1500.
384. SIMON DE BERTIS, Dominicanus, anno 1491.
385. SIMON TORNAQUINCIUS, Auguſtinianus, anno 1429. Opera MSS. ſunt in Bibliotheca S. Spiritus Florentiæ.
386. SERAPHINUS, S. Juſtinæ Monachus, anno 1572.
387. SILVESTER ALDOBRANDINUS, J. C. Clementis VIII. pater.
388. THADDÆUS, Medicus ſuo ævo celeberrimus, HIPPOCRATES vocatus: ad Honorium IV. curandum Bononiam vocatus, quinquaginta aureos in ſingulos dies pepigit, & præter illos retulit domum decem milia aureorum, teſte Symphoriano Campegio libr. 1. De Patientia, anno 1302.
389. THADDÆUS DINI, Dominicanus, anno 1359.
390. THEOPHILUS FREDINUS, Dominicanus, ſub Pio V.
391. TOBIAS MARMORARIUS, Ciſtercienſis Abbas, Mathematicus & Aſtrologus, anno 1370.
392. THOMAS DE GARBO, Dini filius, Medicus, anno 1367.

393. Thomas Matthæi de Sardis, Dominicanus, anno 1517. Opera ibidem MSS.

394. Thomas Cassanus, Dominicanus, anno 1528. Opera sunt MSS. in Bibliotheca D. Marci Florentiæ.

395. Thomas Nerius, Dominicanus, anno 1567.

396. Thomas de Salviettis, J. C. Opus MS. de Vita Gometii Portuensis, Abbatis Benedictini, servatur in Abbatia Florentina.

397. Titus, Poëta.

398. Trusianus Valorius, sive Cursianus, sive Drusianus, sive Torrigianus, Medicus, Thaddæi Auditor, anno 1370.

399. Tuccius Marianus, Historicus.

400. Ugolinus Verinus, Poëta, anno 1490.

401. Ugolinus Martellius, Episcopus Liciensis, & postea Narniensis, Græce doctus, anno 1517.

402. Ugolinus Martellius, alter, Aloysio Aloysii genitus, Episcopus Glandevensis, anno 1572.

403. Vidius Vidus, Medicus, anno 1569.

404. Vincentius Martellius, Poëta, anno 1556.

405. Vincentius Acciarolius, Divi Stephani Eques, Historicus, anno 1572.

406. Vincentius Borghinius, Benedictinus.

407. Vincentius Galilæus, Musicus.

408. Vincentius Bonannus, Poëta, anno 1572.

409. Volumnius Rodulphus, anno 1571.

410. Zacharias Dominicanus, anno 1566.

411. Zacharias, Mathematicus, anno 1315.

412. Zacharias alter, Dominicanus.

413. Zenobius Strata, anno 1355. Opera sunt MSS. in Bibliotheca Gaddiana.

414. Zenobius Acciarolius, Dominicanus, sub Leone X.

415. Zenobius Prologus, anno 1572.

416. Dantes Populeschius, anno 1480. (1)

Hos ille auctor laudat, quibus addendi sunt alii, quos hinc inde selegi, ac primum

417. Florentinus, J. C. sub Antoninis vixit, ut quibusdam placuit, aut sub Severo Aug. ut in ejus Vita Æl. Lampridius est auctor, qui libros duodecim Institutionum Juris Civilis scripsit, ex quibus multa sunt in Pandectas Justinianeas translata.

418. Florentinus alter, cui Claudianus librum 2. dedicavit de Raptu Proserpinæ, pulcherrima ad illum præfatione edita.

419. Anianus, J. C. qui Codicem Theodosianum interpretationibus illustravit, ut in Commonitorio ad Timotheum liquet, ubi hæc sunt verba: *Anianus vir spectabilis ex præceptione D. N. gloriosissimi Alarici*

(1) Dantes hic Amanuensis diligentiam effugerat, quapropter ex Archetypo auctoris repositus hoc loco extra ordinem.

rici Regis, hunc Codicem de Theodosiani legibus atque sententiis Juris, vel diversis libris electum Aduris anno XXII. eo regnante edidi, atque rescripsi. Recognovimus dat. sub die IV. Non. Febr. anno XXII. Alarici Regis Tolosæ. Et iterum anno XX. regnante Karolo Rege Francorum, & Longobardorum, & Patricio Romanorum. Tantus vir Florentinus fuit, ut habetur in Bibliotheca Mundi.

420. Franciscus Zephirus, sive ut alii volunt, Zephirinus, Commentariis plerosque Patrum illustravit, & maxime Tertullianum: in cujus *Apologeticum* doctissimam Paraphrasim edidit, quæ summa auctoritate a doctis quibusque legitur. Florentinum facit eum eadem illa Bibliotheca Mundi.

421. Vincentius de Altovitis, scriptis clarus, anno 1300. Scripsit Historiæ Romanæ Epitomen, quam Critici laudant.

Theologicis studiis, & scriptis nomen habent hi apud Antonium Possevinum in Apparatu sacro.

422. Franciscus Castalio. Pag. 494.
423. Franciscus Pratensis. Pag. 505.
424. Augustinus Philippus. Pag. 630.
425. Hieronymus Bardius. Pag. 29.
426. Thomas Boninsignius. Pag. 302.
427. Adamus. Pag. 15.
428. Leo Sangallettus. Pag. 340.
429. Paulus Grillandus. Pag. 24.
430. Philippus Groppantes. Pag. 81.
431. Romantinus. Pag. 118.
432. Santius Arena. Pag. 195.
433. Silvanus Radius Manardus. Pag. 218.
434. Laurentius Ubaldinus. Pag. 334.

Jurisprudentiam etiam, qua scribendo, qua docendo in celebribus Academiis non parum promoverunt isti, quos adducam ex Indice Cypriani Pagnii:

435. Æneas Stufa.
436. Alexander Benevenius.
437. Alexander Malagonnella.
438. Andreas Bencius.
439. Angelus Nicolinius, senior.
440. Antonius Cocchius.
441. Antonius Strozzius.
442. Bardus Altovitus.
443. Bartholomæus Bonaccursius.
444. Bartholomæus Populeschius.
445. Bernardus Bonhieronymus.
446. Bonus de Bonis.
447. Dominicus Bonsius, senior.
448. Dominicus Ridolphius.

449. Domi-

449. Dominicus Serminus.
450. Donatus de Aligheriis.
451. Donatus de Barbadoris.
452. Franciscus Gualterottus.
453. Franciscus Pandolphinus.
454. Franciscus Salviatus.
455. Franciscus Saxolinus.
456. Ginus Capponius.
457. Gregorius Benivenius.
458. Guidantonius Vespuccius.
459. Guilielmus Tanaglia.
460. Hormannozzus Detus.
461. Jacobus de Niccolis.
462. Joannes Baptista Nellius.
463. Joannes de Bonhieronymis.
464. Joannes de Podiobontio.
465. Julianus de Davanzatis.
466. Leo Franciscus Leonius.
467. Lucas Corsinius.
468. Ludovicus Acciajuolus.
469. Marcus Asinius.
470. Matthæus Niccolinus.
471. Nicolaus Altovitus.
472. Nicolaus Nobilius.
473. Otho Lapus Niccolinus de Sirigattis.
474. Petrus de Philicaico.
475. Philippus Corsinius.
476. Riniardus del Bene.
477. Rossius Orlandius.
478. Stephanus Bonaccursius.
479. Thomas Corsinius.
480. Thomas Salvettus.
481. Zenobius Guasconius. (1)

His addi poteſt Hieronymus Savonarola Dominicanus, quindecim annis Florentiæ commoratus, quem Regi Galliæ impenſius faventem adverſa factio cremavit, quod ſeditionem movere crederetur. Philippus Cominæus libr. 8. Hiſtor. cap. 19. Eum Thomas Nerius Dominicanus ſcripta Apologia tuetur: & varie ſane de ea re proditum.

Ad viros nunc civili, aut militari peritia claros gradum promoveo, qui plures, quam in ulla Italiæ civitate; nam cum Italicæ urbes exter-nis

(1) Plura habet de Scriptoribus Florentinis, præter eos, qui de claris, literatiſque viris ſcripſerunt, P. Julius Nigrius e Societate Jeſu, in libro Ferrariæ edito anno 1722., hujus argumenti; ſed hi omnes, & etiam Dempſterus noſter, cum multa mendoſe ſcribant, multa quoque memoria digna prætermittant, emendatione atque additione egerent: quod optime fieret, ſi in lucem prodirent ſcripta Joannis Cinellii, qui duobus libris, altero de Florentinis, & altero de Etruſcis Scriptoribus, copioſe tractavit.

nis copiis non uterentur, Florentia triginta millia peditum, mille quingentos equites armabat, ex quibus ante annum 1338. *ducenti quinquaginta equites aureati* inventi, ut Joannes Villanius ſcribit libr. 11. cap. 93. quod rarum ſane eo ſeculo, quando nullus equeſtri dignitate ornabatur, niſi facinore edito, tantis digno honoribus. Ad ſingulos venio, in quibus enumerandis nec familiarum, vel dignitatum, meritorum, aut ætatis habebo rationem.

1. Foresius Adimarius, monomachia conſerta, interfecit *Caccum* hominem fortiſſimum, Ghibellinorum agoniſten, & mole corporis gyganti ſimilem.

2. Mannus Donatus, Regium Lepidi obſeſſum ſtrenuiſſime liberavit.

3. Laurentius Rodulphus, Orator Reipublicæ ad Venetos: eloquentia ſua eos ad fœdus cum Florentinis ſanciendum induxit, quo deinde Philippus, Mediolani Dux, oppreſſus. Joann. Baptiſta Egnat. libr. 8. cap. 9.

4. Farinata Ubertus, cum Ghibellini omnes Tuſci, ad Emporium conventu indicto, de delenda Florentia ducibus Piſanis & Senenſibus deliberarent, ipſe exul, evaginato gladio, illius ſententiæ auctorem interfecturum ſe profeſſus, patriæ, licet male de ſe meritæ, ſalutem, alter Coriolanus, conceſſit. Joann. Baptiſta Egnat. libr. 5. cap. 6. & omnes Hiſtorici. Accidit id conſilium anno 1260.

5. Pressa, auctor familiæ Bonaguisiæ, primus ſigna intulit, & in munimento fixit, Mendeſii, quam Joſephus *Menden* vocat, vulgo *Damiatam* dicunt.

6. Philippus Scolarius Spanus, Sigiſmundi Imperatoris, & Regis Hungariæ copiis Præpoſitus, acerrime obſeſſam Hydralin, ſive Taurunum defendit, quæ hodie *Belgrado*. Stata acie ter & vigeſies Turcos fregit, uſque adeo ut in proverbium abierit: *Tu plus fidis ei, quam Hungbari Spano*. Hujus vitam Dominicus Mellinius ſcriptis commiſit.

7. Federicus Folchius, Thalaſſiarchus, ſive Claſſis Præfectus Equitum Hieroſolymitanorum, qui Melitenſes hodie dicti. Hic cum tribus fratribus, & octo nepotibus, omnibus Equitibus, octies & decies Infideles profligavit. Hujus heres fuit Simon, cui cum ſolæ duæ filiæ ſupereſſent, quarum una Zenobio Caſſio deſponſata, altera Simoni Formiconio nupta, arma gentilitia in tumulum ſecum intulit.

8. Corsus Donatus, Eques aureatus, factionis Nigræ dux & caput, prœlio ad Campaldinum commiſſo, cum exercitus labaret, triarios induxit, ac memorabilem peperit victoriam, qua jugum Arretinis impoſitum.

9. Americus Donatus, Corſi filius, Præfectus copiis, quas Florentini in ſubſidium Peruſinorum deſtinarunt, anno 1321. Nobiliſſimæ obſidionis Montis Catini ſuaſor & dux.

10. Bindus Bondelmontius, ſub Carolo III. tam claro nomine militavit, ut paucos ſuo ævo duces pares, ſuperiores fama nullos habuerit.

11. Verius Cerchius, Campaldinenſi acie cum filio clariſſimus.

12. Fran-

12. Franciscus Strozzius, dux copiarum, quas Respublica Florentina liberandæ Ferrariæ ab obsidione Legati Pontificii destinavit, prudens, & fortis, anno 1333.

13. Ugo Scalius, ejusdem gloriæ & imperii cum Francisco socius & particeps.

14. Benghius Bondelmontius, Bargæ strenuus propugnator, anno 1363.

15. Rainerius Bondelmontius, ejusdem facti adjutor, & in subsidium Caroli Regis Siciliæ missus, ut cum insigni elogio, præter Historicos, meminit Thomas Fazelus libr. 9. Decad. 2.

16. Nannius Strozzius, Legatus copiarum Marchionis Mantuæ contra Duces Mediolanenses. Leonard. Arretin. & Jacob. Poggius.

17. Petrus Strozzius, unam e Mediolani portis vi occupavit. Iidem auctores.

18. Jacobus Salviatus, cujus virtute dominium antiquum, Comitatu Bagnii adjecto, auctum est, anno 1401.

19. Meus Altovitus, cognomento militari, *Timoris expers* vocatus, quod in subsidium Veronæ obsessæ missus, cum ducentis equitibus agmen hostile intrepidus penetraverat.

20. Joannes Ubaldinus: & ex eadem gente illustrissima

21. Bernardinus Ubaldinus, quorum fama per Joannem Baptistam Gentilem consignata æternitati, oblivionem non veretur.

22. Nerius Capponius, cuilibet veterum par.

23. Ginus Capponius, Neri pater, & Gini filius. Dixi supra.

24. Antonius Giacominus, nulli militari peritia secundus.

25. Franciscus Ferruccius, & Pontificio & Cæsareo exercitui terror.

26. Leo Strozzius, Prior Capuæ, Legatus I. Henrici II. Galliarum Regis, navalium copiarum Melitæ Thalassiarchus.

27. Petrus Strozzius, Leonis frater, Senensium & Florentinorum exulum, contra Cosmum I. postea Magnum Etruriæ Ducem, ductor, Galliæ Mareschalcus, quod idem est ac Magister Equitum. Vidit hos Francia, cognovit Italia, invictissimos Carolus V. sensit.

28. Nicolaus Piccininus. De quo supra.

29. Bartholomæus Salvianus.

30. Raimondus Mannellius. Franciscum Spinulam, rerum navalium peritissimum, acie ad Rapallum, Venetorum secutus partes, captivum jure belli fecit.

31. Simon Bondelmontius, Dominus Grottæ Franchæ.

32. Franciscus Bondelmontius, Dominus Bassani, & Castagnæ.

33. Esaus Bondelmontius, Dominus Artæ, & Zantis.

34. Albertaccius de Ricasolis, cujus ductu Legatus Pontificis Forum Livii occupavit, ab eodem Legato Eques creatus.

35. Gerardus Gerardinus, rerum magnitudine in Hibernia clarus.

36. Mauritius Gerardinus, in eodem Regno rebus gestis inclitus.

37. Thomas Gerardinus, ut ejusdem familiæ, ita & gloriæ particeps.

38. Nico-

38. Nicolaus Acciajuolus, Regni Neapolitani Thalaſſiarchus.
39. Thegghiajus Aldobrandius.
40. Gerozus Bardius.
41. Pinus della Tosa.
42. Bartolomæus Martellius, Magni Etruriæ Ducis Thalaſſiarchus.
43. Bernardus Salviatus, Equitum Melitenſium Thalaſſiarcha.
44. Paulus Vannii Rucellajus, copiarum contra Vicecomites ductor.
45. Joannes Tornabonus, Provinciæ in Gallia ſub Henrico III. Rector.
46. Petrus Tosinghius, eidem Regi carus, & Provinciæ adminiſtrator.
47. Albertus Gondius, Par Franciæ, & Dux Rhetiæ, ac Mareſchalcus, Carolo IX. & Henrico III. Regibus cariſſimus: a quo honorato ſtemmate longa progenies deſcendit, Dux Rhetiæ, Epiſcopus Pariſinus, jam S. R. E. Cardinalis, Triremium Gallicarum Præfectus, & Decanus Pariſienſis, quam familiam, opibus illuſtrem, nobilitate præcipuam, jure omnes venerantur. (1)
48. Tegghiajus Adimarius, fortiſſimus dux, & cautus ad Arbiam.
49. Guido Guerra, Guelforum olim caput.
50. Guido Novellus, nobilitatis, contra plebem concitatæ, caput.
51. Janus della Bella, auctor plebi 36. nobiles familias notandi: mox in exilium pulſus, ac redux, rebus geſtis admirabilis.
52. Verius Cerchius, tumultuantibus factionibus, partium Alborum dux.
53. Lucas Pitthius, conjurationis illius ſuaſor, anno 1464. Jam vero quid *Pactios*, *Bandinos*, *Soderinos*, *Jamfiliatios*, *Minerbettos*, *Albizios*, *Lanfredinios*, *Valorios*, *Nobilios*, *Cambios*, *Puccios*, *Nerlios*, *Guadagnios*, *Quarateſios*, *Victorios*, *Bonſios*, alioſque proceres loquar? qui in cœlo hoc nobilitatis velut Soles emicant.

Medicei quid geſſerint, libr. 7. hoc opere infra dicetur.

Antiquiſſima familiarum nomenclatura eſt apud Ricordanum Malaſpinam. Fanutius Campanus MS. libr. 4. Illuſtr. Ital. Famil. cap. 18. antequam Florentinæ nobilitatis nomenclaturam recenſeat, hæc præmittit: *Nobilium familiarum Florentiæ quatuor ſunt principia; nam familiæ antiquæ & primæ fuerunt illæ, quæ deſcendentes poſt dirutas Fæſulas, veneruntque habitare Florentiæ: quarum perpaucæ ſunt in humanis, aliæ defecerunt. Secundæ familiæ ſunt illæ, quas conſtituerunt ſexaginta viri nobiles, qui deſcenderunt a Roma, & habitantes Florentiam, unuſquiſque condidit unam turrim; & hoc contigit paulo poſt everſas Fæſulas: harum ple-*

(1) Hujus familiæ hiſtoriam luculenter ſcripſit Corbinellius in duo volumina diſtributam, ediditque Pariſiis anno 1705 ex qua apparet, jure optimo a Dempſtero hanc familiam celebrari.

pleræque hodie superſunt. Tertiæ familiæ ſunt plantatæ a Carolo Magno, qui diſcedens Roma, rediturus in Galliam, ſubſtitit Florentiæ, & ſic eam reſtauravit, ut potius dici poſſet, eam condidiſſe, quam ampliaſſe. Quartæ ſunt illæ, quæ fuerunt plantatæ ſub Othone I. & II. Imperatoribus, & hæ omnes vigent. Tribus deinde capitibus ſequentibus non ſolum familias recenſet, ſed & earum ortum, progreſſum, caſum, potentiam, ac confuſionem, nominumque ſubinde mutationem narrat. (1)

Obiter quædam obſervata, quæ iis, quæ tractavimus, ſunt ſimilia; tamen ad certa capita revocari non poterant.

CAP. XIX.

ETſi multa adnotare viſus ſum; ſcio tamen eſſe multa, quæ calamum meum fugerint: hic ergo aliquod veluti ſpicilegium colligam. Ac primum, certum eſt Franciſcum Petrarcham, ut auctor eſt Fanutius Campanus MS. lib. 5. Illuſt. Ital. Famil. duos libros de Antiquitate Etruriæ ſcripſiſſe, qui ſi ad manus meas veniſſent, magno me forte levarent labore; erat enim ignei vir ingenii, miri judicii, ac multæ lectionis: & neſcio an unquam opus illud prodierit. Pergo itaque ad ſparſa hæc obſervata.

Etruſci narrant, ſomniculoſum fuiſſe Ulyſſem, ut loquitur interpres Latinus Plutarchi, nam Græcus Codex non eſt ad manum. Libr. de Audiend. Poët. pag. 27.

Etruria bello civili Pompejano Liboni fuit commiſſa. M. Lucan. libr. 2. v. 463.

Gens Etruſca fuga trepidi nudata Libonis.

Etruſci in Sicilia cum Athenienſibus militarunt. Ita Latinus interpres Thucydidis libr. 7. pag. 251. Græca non ſunt ad manum.

Bellum grave cum Etruria. Ait C. Salluſtius libr. 1. Hiſtoriar.

Etruria dominatione Syllæ oppreſſa; ut ait idem in Catilinaria, & Plutarchus in Cicerone fuſe pag. 867. quare redeuntem ab exilio Marium & comiter exceperunt, & commeatu profuſo ſtrenue liberaliterque adjuvere Tuſci, ut ex Appiano alibi hoc opere eſt dictum.

Opus aliquod, ſeu *Orationem*, aut *Apologiam* ſcripſit *pro Tuſcis* C. Licinius Macer Hiſtoricus antiquiſſimus, ut laudat Priſcianus libr. 10. pag. 131.

A re-

(1) Ut plurimum vero nobilium familiarum Florentinarum Catalogus deſumitur ex MS. Codice, qui in multorum manibus verſatur (vulgo dicitur *il Prioriſta*) in quo recenſebatur quoties quælibet familia in libera Repub. ſummos injerit magiſtratus: hic autem codex ex tabulis publicis eruitur.

A regione, familia *Tuſcorum*, ut videtur, deſcendit; nam & *Conſule Tuſco Aquilino*, ut omittam alia, reſcriptum Diocletiani & Maximiani datum eſt, ut apparet in Codice Hermogeniano libr. 2. de Calumniatoribus.

Et *Tuſci Scriptoris* auctoritate ſæpe utitur Plinius in Naturali Hiſtoria.

Memoratur & *Tuſcus Hiſtoricus*, nomine *Clodius*, apud L. Senecam in Suaſoriarum libello, Suaſoria II. ad finem, licet parum æquum ibi ſit de eo judicium.

Et *Tuſcus Poëta*, cujus gravis apud M. Varronem mentio libr. 4. de Ling. Lat.

Alius indubie ab iſto, *Tuſcus*, qui amatorii carminis auctor Phillidem celebraverat, quem inter clariſſimos ſui ævi vates ponit Ovidius libr. 4. de Ponto, Eleg. ult.

Quique ſua nomen Phyllide Tuſcus habet.

In reſcripto Valentiniani & Valentis Auguſtorum *Tuſci Curiales* dicuntur l. 3. C. Theodoſ. de Calcis coctoribus urbis Romæ & Conſtantinopolis.

Celebre eſt illud C. Taciti libr. 11. Annal. *In Italia Etruſci a Demarato Corinthio literas didicerunt*: quod de Græcis literis eſt omnino intelligendum; nam ſuas literas habuiſſe diu ante Græcos Latinoſque in confeſſo eſt: & videnda ſunt, quæ ſcripſi libr. 1. hoc opere cap. 20. & cap. 21. ubi de ea re.

Ex eadem Etruria delecti, qui cuſtodiæ Principum præeſſent. Idem C. Tacitus libr. 4. Annal. in principio: *Tres urbanæ, novem prætoriæ cohortes, Etruria ferme, Umbriaque delectæ, aut vetere Latio, & coloniis antiquitus Romanis.* Igitur jam olim clara Tuſcorum gens in bellis, fida ac prompta habebatur.

Ex eadem gente ſelecti, & in Senatum conſcripti, qui publice conſilio proſpicerent Principis dignitati. Idem Tacitus libr. 11. Annal. *Neque enim ignoro, Julios Alba, Coruncanos Camerte, Porcios Tuſculo, & ne vetera ſcrutemur, Etruria, Lucaniaque, & omni Italia in Senatum accitos.*

Ob viciniam Urbis, *Suburbicaria* vocatur in reſcripto Honorii Auguſti l. 12. C. Theodoſ. de Indulgent. debitorum, & eidem tributum remittitur, ut l. 7. ex ejuſdem Principis edicto, eodem titulo apparet: ad differentiam ſcilicet alterius *Tuſciæ*, quæ *Annonaria* vocatur, ut ex Ammiano Marcellino patet, & locum produxi libr. 5. hoc opere ſupra, cap. 12.

Ad recentiora deſcendo. *Deſiderio Regi Longobardorum*, circa annum 770. *viriliter Etruſci reſtiterunt*, ut narrat in Stephano IV. Anaſtaſius Bibliothecarius pag. 140. & alii ævi illius Hiſtorici.

Gelaſius Papa ad Palladium Epiſcopum *a feritate barbarorum diverſa ſectantium* maximam *Tuſciæ vaſtitatem* deplorat. In Decreto Gratiani Diſtinct. 55. cap. 12.

Ejusdem *Tusciæ Portus* memorat Ludovicus Imperator in eodem Decreto, Distinct. 63. cap. 30.

Alia nonnulla observata circa Fidem Christianam, ab Etruscis receptam, Sanctis, Pontificibus, Episcopis, Viris claris, qui ut Tusci fuerunt, ita cujus civitatis incolæ, ignoratur.

CAP. XX.

TOtius Etruriæ Apostolus jure dici posse videtur *S. Ptolemæus*, S. Petri, Principis Apostolorum, discipulus: qui ab eodem ordinatus, eo missus, ac martyrio coronatus 9. Kalend. Septembris, ut ex actis MSS. Ecclesiæ Nepesinæ ostendit Illustriss. Cæsar Baronius ad 19. Octobr. in Martyrologio Romano, & in Annalibus. Quare Sanctorum aliquot nomina apponam, qui licet Tuscia orti, tamen cui civitati tantum gloriæ accedat, ignoratur: & hi sunt.

1. Secundinus Martyr sub Decio, sub Promoto Consulari die 9. Augusti. Mombrit. Tom. 2. Surius Tom. 4. Petrus in Catalogo libr. 7. cap. 41. Usuardus, Beda, Rabanus, Notkerus, & alii.

2. Marcellianus, eidem collega.

3. Verianus, ejusdem Martyrii sub eodem principe particeps.

4. Donatus, Scotus gente; in qua tamen Etruriæ parte fidem Christianam amplexus sit, non liquet; fuit tamen Fæsularum Episcopus, cujus acta scripta sunt per Franciscum Cattanium Diaccetum, ejusdem Sedis Antistitem, sed in manus meas adhuc non venerunt.

5. Joannes Martyr, sed quando, aut sub quo non deprehendi. Colitur die 21. Decembris, ut in Martyrologio.

6. Festus, etiam Martyr, Joannis collega. Usuardus, & alii.

Ut Sanctorum incertus in Etruria ortus, ita plerorumque Etruscorum Pontificum urbes natales ignorantur. Ut sunt

1. Leo I. Anastas. Bibliothec. pag. 37.
2. Joannes I. Idem pag. 48.
3. Bonifacius VI.

Nam quod de *Eutychiano*, *Gregorio VII. Cælestino II. Martino II. & Romano* falso Joannettus Etruscos tantum esse, ac patriam ignorari scribit, supra hoc in opere est abunde discussum.

Ad

Ad Episcopos Tusciæ in universum extant quædam de Jure Pontificio rescripta. Ut *Eusebii Papæ ad Episcopos Tusciæ*. Causa 3. Quæst. 5. cap. 9. In Decreto Gratiani. Et eodem opere Causa 24. quæst. 1. cap. 11. de Consecratione 3. parte, distinct. 5. cap. 4.

Viri illustres sequuntur, quorum agmen jure merito ducet

1. GRATIANUS, Monachus, Decreti compilator, qui primus viam sanctionibus S. R. E. digerendis, & in rectum ordinem redigendis, aperuit; Burchardo, Ivone, & quibuslibet aliis in eo scriptionis genere longe melior. Vide Volaterranum pag. 663.

2. EVANGELISTA MARCELLINUS, domo *Etruscus*, scriptis Theologicis clarus. Anton. Possevin. in Appar. pag. 457.

3. ALBERTUS PISANUS, itidem Theologus. Idem pag. 34.

4. ANTONIUS LUCENSIS, incertum, qua urbe, Theologus. Idem pag. 106.

5. ANTONIUS ROSSELLUS, cujus scripta vide ibidem pag. 115.

FINIS LIBRI QUINTI.

Montis Politiani Apud Nobiles De Burattis

PRÆ-

PRÆFATIO

AD LIBRUM SEXTUM.

Qualis esset Etruriæ ante Romam conditam conditio, libris primis quatuor hujus Operis, abunde, ut puto, ostensum: quam deinde gloriose, magnaque cum laude res cum Romanis gesserit, quantaque ejus fuerit potentia, quam frequentes ac munitæ civitates, libro quinto aperui; superest, ut de iis urbibus, quæ post declinationem Romani Imperii erectæ, ac civitatum jure donatæ sunt, dicatur: ac deinceps singularium urbium territoria, oppida, villæ, castellaque enumerentur: ac ordine isto eas molior, pro antiquitatis prærogativa.

LIBER

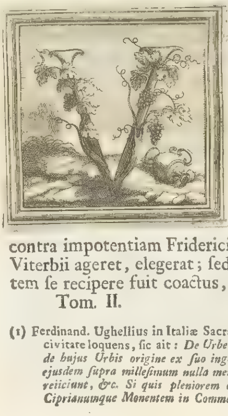

Vas Fic· Alt· P·R·I· in Mus· Medico

LIBER SEXTUS

Urbs Vetus, nupera Etruriæ civitas, nunc Orvietum: hodie Episcopatus.

CAP. I.

RBS VETUS occurrit, posterioribus seculis a Longobardis ita vocata, cum antea esset secundum, Leonardum Aretinum, & Flavium Blondum, Florentinorum Colonia. (1) Paul. Warnefrid. libr. 4. Gest. Longobardor. cap. 33. *Rex Agilulfus pacem fecit cum Smarago Patricio in annum unum, accipiens a Romanis duodecim millia solidorum: civitates quoque Tusciæ, hoc est, Balneum Regis, & Urbs Vetus, a Longobardis invasæ sunt*. Arcem certe belli contra impotentiam Friderici Imperatoris Adrianus IV. Pontifex, cum Viterbii ageret, elegerat; sed ab hoste præventus, in Castellanam civitem se recipere fuit coactus, circa annum 1159. Vide Historicos ævi

(1) Ferdinand. Ughellius in Italiæ Sacræ Tom. 1. in serie Episcoporum Urbevetanorum, de hac civitate loquens, sic ait: *De Urbevetanæ civitatis origine diversi diversa sensere &c. Annius de hujus Urbis origine ex suo ingenio mira confingit: Blondus autem, Arretinusque, quod ejusdem supra millesimum nulla memoria extet, Urbeveteris incunabula in auctores Florentinos reiiciunt, &c. Si quis pleniorem cognitionem desiderat, consulat Monaldum Monaldeschium Ciprianumque Monentem in Commentariis, quæ de Urbevetanis rebus procuderunt.*

ſequioris. Multus eſt Fanutius Campanus in ejus urbis familiis recenſendis; itaque libr. 2. cap. 8. ex Anſelmo Brixiano MS. *Vivarchos, Guidones, ac Caſales* extollit. Ac eodem libro cap. 12. ex Blaſio de Fantolinis, etiam MS. *Monaldenſes* non modo Urbis Veteris, ſed & Etruriæ totius nobiliſſimos pro partibus ſcribit ſtetiſſe Eccleſiæ, contra *Philippenſes*, Imperatoriam tutatos factionem. Et Eleutherius in Ephemeridibus MSS. apud eundem libr. 3. cap. 6. vult, *Comites Montis Martis*, Tuderto relicto, Urbem Veterem acceſſiſſe, ac jus civitatis impetraſſe, anno 1087. Liber Memorabilium Italiæ, & ipſe MS. ante Romam conditam, ſub Etruriæ Regibus nobiles falſo ponit, cum adhuc non ea urbs eſſet: & hi ſunt: *Rifrontii, Polii, Thurii, Tarraconii, Polentii, Milandini, Flaminei, Pollini, Ruffini*. Deinde anno 1004. alios non minore nobilitate exortos ſcribit: & ſic enumerat: *Monaldenſes, Ravaldinos, Montanarios, Comites Salvanos, Rubeos, Marſcianos, Bonaccianos, Ildibrandinos, Guidones, Sanſedones, Forteſios, Aringherios, Comitiſſos, Salimbenes, Patricios, Caciles, Sforcatereos, Mariſcottos, Præfectos de Vico, Magliarinos, Vivarchos, Albanos, Longinos, Teſtas, Cerentanos, Ancheranos, Cacciamicos, Malevolos, Corradores, Marſilios, Bonſignores, Bandinos, Aldrobandenſes, Franchos, de Oſtennara, Minghianellos, Græcos, Boninſignios, & Ruſticos*. Toto deinde eo capite multa de earumdem familiarum claritudine diſquirit, quæ indicaſſe ſufficiat, & non mei inſtituti ulteriora aut conquirere, aut inventa ſcribere, alia hæc mihi forte erit cura. In fine capitis addit, pleraſque ex his familiis a Gregorio IX. Pontifice privilegiis cohoneſtatas.

Sita urbs in amæno colle, agro fertili, cœlo ſalubri, niſi macerata cannabe in flumine *Pelea* aërem autumno vitiaret. Templum hic ſumptuoſiſſimum, & ædes ab Urbano V. ſpecioſæ extructæ, anno 1367. Fons etiam a Clemente VII. miro artificio, ac profunditate, rupe exciſa 252. cubitorum cum Inſcriptione:

QVOD . NATVRA . MVNIMENTO
INVIDERAT . INDVSTRIA
ADIECIT

Urbs Ventana(1) videtur a Procopio vocari libr. 2. Bell. Gothic. Rideo illos, qui *Herbanum* Plinii faciunt, aut *Oropitum* Itinerarii Scoto auctore: ac multo magis deliria damno Annii cum ſuis Catone, ac Myrſylo. Fortaſſe *Territorium* fuerit *Orbetanum* Anaſtaſio Bibliothecario in Leone III. pag. 189. *Eccleſiam vero Beati Pauli Apoſtoli, quæ vocatur conventus, ſitam in territorio Orbetano intra fines Suanenſes, & Cluſinenſes, ſeu Tuſcianenſes, atque Caſtritana &c. mundari præcepit*. Nam & *Urbs Vetus* vocatur civitas, & ejus Epiſcopus *Urbevetanus* conjunctim; ſed & *Orbetanus*, ut alibi hoc opere admonui. Ce-

(1) Ferdin Ughellius Tom. 1. Ital. Sacræ de Epiſcopis Urbevetanis: *Procopius pro Urbeveteri ex ſuo corrupto ſeculo, Urbiventum appellat*.

Celebris est *Vivianus, Urbis Veteris Archidiaconus*. Joann. Saresber. Epist. 271. & Epist. 274.

Episcopatus fulget dignitate, sed incertum, a quo concessa. D. Gregorius libr. 1. Epist. 12. scribit *Joanni Episcopo de Urbe Veteri*, ut recitat Gratianus in Decreto, Caus. 16. quæst. 1, cap. 13. Et *Candido Episcopo Urbevetano*, idem scribit Gregorius cap. 1. in Decreto Gregorii *de Clerico ægrotante vel debilitato*. Episcoporum seriem conquiro.

Illustrat hanc Urbem *D. Severus* Confessor. Martyrolog. 1. Octobr.

Leopolis, sive Leonopolis, moderna Etruriæ civitas, a Leone III. Pontifice auctore vocata.

CAP. II.

SÆviebant in Italia, ac maxime locis Romæ vicinis, grassatores Saraceni, quibus coërcendis Leo IV. Pontifex urbes quasdam munivit, fossisque cinxit, unamque e suo nomine, divinitus inspiratus, extruxit *Leopolim*, sive *Leoninam*, sive *Leonopolim*. Hanc a Leone III. incœptam, *secundo Præsulatus sui anno*, hoc est 849. magno animo est aggressus, Lothario Imperatore sumptus conferente. Anastas. Bibliothec. in Leone IV. pag. 278. *Leopolim vocat, & pedes cum Litaniis extructam circumit, & muros aqua benedicta aspergi curat*. Pag. 290. *Demum post quartum annum absolutam, nudis pedibus, cum toto clero, capite cineribus asperso, cum Litaniis circuit, per Cardinales aqua benedicta aspergit, tribus orationibus ad tres ejus portas recitatis*. Pag. 279. Templum præcipuum fuit D. Petro dicatum. Idem pag. 292. *Obtulit in Ecclesia B. Petri Apostoli, quæ ponitur in civitate Leopoli, thuribulum de argento exaurato unum*. Hanc urbem, idem *Leonianam* appellat pag. 297. *Tunc demum consummatis, simulque perfectis, ut crebro retulimus, novæ civitatis universis operibus, Papa beatissimus & per omnia, & in omnibus semper laudabilis, ut prædicta civitas, quæ a proprio conditoris sui nomine Leoniana vocabatur &c*. Hanc Anastasius Antipapa Schismate 13. creatus, occupavit. Meminit & in Nicolao I. pag. 324. *Jussit, minime corpori suo parcens, formam aquæductus, qui multis a temporibus ruerat, & ad beatum Petrum Apostolum ob hoc aqua non ducebatur, in meliorem, quam fuerat, certamine quamplurimo revocari statum, ita ut non solum hominibus profuerit debilibus, sed etiam omnibus Ecclesiam beati Principis Apostolorum adeuntibus præcipuum opus extiterit, sicut hactenus ad decorem Leonianæ urbis luculenter conspicitur ac habetur*. Nec apud Cosmographos ullam hujus civitatis mentionem fieri animadverti, aut quo casu eversa fuerit, deprehendi. Locus au-

tem ejus erat vigesimo ab Urbe Veteri miliario, ut ex eodem Anastasio liquet. Hanc sex annis absolvit, Corsisque habitandam dedit, auctor. Sabellic. Ennead. 9. libr. 1. pag. 624.

Balneum Regis, a Longobardis urbs extructa: manet hodie nomen in Episcopatu.

CAP. III.

IN Patrimonio D. Petri urbs est a Longobardis regibus condita *Balneum Regis*, cujus nulla, quod sciam in Scriptoribus antiquis mentio. Primus enim, qui eam celebravit fuit Paulus Warnefridus libr. 4. Gest. Longobardor. cap. 33. Agilulfus Rex, pace cum Smaragdo Patricio firmata, *Civitates Tusciæ, hoc est, Balneum Regis, & Urbem Veterem invasit*. Est & in epistolis D. Gregorii Magni ejus urbis non semel mentio, quæ, quia mihi non sunt ad manum, consulantur. A quo tamen principe, quum altum sit in historiis silentium, condita fuerit, non potui deprehendere: hoc solum in confesso, ævo illo celebrem fuisse, ac magni nominis civitatem.

Episcopatus honor ad sedem Romanam spectans, quando concessus, non (1) reperi; interfuit tamen Synodo VI. Constantinopolitanæ sub Carolo Magno, ut ex actis illius constat: *Balnensis Episcopus*. Et ab Anastasio Bibliothecario in Actis Benedicti III. pag. 297. memoratur: *Romanus Balneoregiensis Episcopus*.

Plurimum gloriæ attulit huic patriæ suæ *D. Bonaventura*, Ordinis Minorum: *Eustathius Fidanza*, prius dictus, *Joannes Fidanza*, ac matre *Risella*, humili loco, sed honestis parentibus natus, qui Lutetiæ Parisiorum Alexandrum Alensem audivit, inibique publice bonas artes professus, a Gregorio X. anno 1274. S. R. E. Cardinalis creatus, Episcopus Eboracensis in Anglia, ac Episcopus Albanus destinatus, sanctitate vitæ, ac scriptis clarus, Concilio Lugdunensi II. interfuit, ut est in ejus actis, & apud Ptolemæum Lucensem in Registro Clementis IV. Nicolai IV. ac Gregorii X. obiit anno 1275. tertio Eidus Julii, ac demum Sanctorum albo a Sixto IV. adscriptus. Eum floruisse anno 1268. vult Fanutius Campanus MS. libr. 5. pag. 119. ac ordinis sui Magistrum Generalem, de quo alii passim.

Quod

(1) Ughellius Italiæ Sacræ Tom. 1. in serie Episcoporum Balneoregiensium hæc habet: *Episcopalis illic dignitas opinione mortalium antiquior est, quum Magnus Gregorius libr. 8. Epist. 34. cujusdam Joannis meminerit, qui Balneoregiensis fuit electus Episcopus circa annum Domini 598.*

Quod pæne omiſeram, Otho II. Imperator *Balneoregium* conceſſit *Monaldenſibus de Cervaria*, cum titulo *Comitatus*, ut eſt in Compendio Privilegiorum Ducum, Principum, Comitum, ac Marchionum Italiæ MS. in Bibliotheca Vaticana, ut libr. 3. Famil. Illuſtr. Ital. cap. 4. Fanutius Campanus MS. prodidit, cum tamen nihil apud alios ævi illius hiſtoricos ſuper ea re extet. Eundem Comitatus titulum *Monaldenſibus* confirmavit Conradus Imperator, ac inſuper iisdem dominium Vallis Tiberinæ conceſſit. Idem cap. 5.

Hodie *Bagnarea* audit, & volunt nonnulli eſſe *Novempagos* Plinii, ſed fruſtra, ut libr. 5. ſupra hoc opere cap. 71. videbis. Riſu excipiendus eſt, aut ſibilis Joannes Annius, qui *Rodam* in ſuppoſititio Deſiderii Regis Edicto vocari ait, civitatiſque jure ab eodem Rege donatam; ſed nec Edictum illud legitimum, nec *Rodæ* ulla mentio in illius ſeculi monumentis. Sequitur tamen hanc ſententiam Leander Alberti in Etruria pag. 17. Et ſimiles amant labra lactucas: nec plus illi, quam huic fides tribuenda.

Viterbum, ſive Viterbium, nova urbs Etruriæ, ex Elbii vici ruderibus crevit: ſedes aliquandiu Pontificum: Epiſcopatus: exploſa Annii deliria: Viri Illuſtres, ac Sancti.

CAP. IV.

PAtrum noſtrorum memoria Joannes Annius Dominicanus, ut patriam ſuam *Viterbum* nobilitaret, ſcurriliter auctores ſuppoſuit, de quibus ſæpe hoc opere, ac in eos commentarios edidit, quibus totam Antiquitatem fœdiſſime corrupit. Nec ſatis Edictum Deſiderii Regis commentus eſt, in quo prodigioſo exemplo tres urbes muro cinctas in unam coaluiſſe docet, ſcilicet *Longulam Tuſſam, Vetuloniam, Turrenam Volturnam, & Arbanum*: cui portentoſo figmento adhæſit Leander Alberti, ut ſæpe alias. *Vejuſa* eſt Huberto Facio libr. 3. od. 10. (1) quæ vox, cum nuſquam alibi reperiatur, non eſt facile admittenda. Anton. Sabellicus Ennead. 9. libr. 7. *Vetuloniam* eam olim fuiſſe docet, ſed falso, ut expoſui libr. 4. ſupra hoc opere cap. 12. Quod *Longulam* Livii putat eandem urbem eſſe Raphaël Volaterranus libr. 5. errat; nam Longula una in Latio apud Livium, altera in Volſcis, neutra ſane in Etruria. Paulus Jovius ex *Fori Caſſii* reli-

(1) Hic eſt Fatius, ſeu Bonifatius Uberthus poëta Etruſcus, qui librum, cui titulus *Dittamondo* ſcripſit.

reliquiis excitatam prodit, haud longe a vero aberrans. Sunt & qui ex auctoribus illis suppositititiis *Etruriam* appellatam contendunt; postea vero sub Imperatoribus *Flavium* dictam, quorum in numero est Angelus Breventanus. Certe verissime Hermolaus Barbarus ex Ptolemæi Latino Codice, nam in Græco nihil simile, ex *Vici Elbii* ruinis crevisse existimavit. Vide libr. 4. supra hoc opere, cap. 84.

Neque minor contentio de nomine; nam Annius, more suo, *Vei terbum*, quasi *Curule terbum*, *Vita Heroum*, *Vita urbium*, *Vita trium urbium*, *Vita inermium*, *Vis thermarum*, quæ non minus ridicula sunt deliramenta, quam inepti, ac a bonis literis aversi, qui ea comminisci sunt ausi. Ego sane scio, Blondum recte sensisse, qui castrum *Viterbium* in nomen civitatis erectum prodit: & meminit Anastasius Bibliothecarius in Zacharia circa annum 742. pag. 109. *Per fines Longobardorum Tusciæ, quia de propinquo erat, idest per castrum Viterbium ipse missus Regis Grimoaldus eundem beatissimum Pontificem perduxit usque ad Bleranam civitatem.* Hoc sane ævo Desiderius Rex nondum regnabat; & tamen diserte *castrum Viterbium* nominatur.

Sita est amæno, & fertili solo, multisque amnibus exiguis, seu fluviolis irrigato in via Cassia, ad radices Montis ac Silvæ Ciminii: fuitque jampridem Pontificiæ ditionis, quippe in Patrimonio, & Schismate Ecclesiæ violenter oborto, a Federico II. occupata circa annum 1243. ut in Innocentii Papæ IV. vita scriptores adnotarunt.

Diu SS. Pontificum hic sedes ac domicilium, Roma nempe seditionibus vexata. Eugenius III. Viterbii erat, cum Edessam trans Euphratem ab hostibus captam intellexit: circa annum 1145. Hadrianus IV. Federico Barbarossæ Legatos Viterbio misit, anno 1155. Ob eam forte causam lethale odium inter Romanos & Viterbienses exortum, ad cujus finem componendum missus Thomas de Capua Campanus Cardinalis S. Sabinæ ab Innocentio III. anno 1210. ut habetur in Registro Honorii III. Postea Clemens IV. per Richardum Hannibaldensem Cardinalem Viterbii est coronatus anno 1265. a qua urbe Sanctus ille Pontifex numquam abivit. Surius Tom. 5. Chronicor. libr. 7. Joannes Villanius libr. 7. cap. 50. contendit, Innocentium V. Viterbii obiisse anno 1276. x. Kal. Julii sed falso; nam Arretii inauguratus, Romæ excessit. Hadrianus V. eodem anno xii. Kal. Septemb. Viterbii quidem electus, sed neque consecratus, neque coronatus obiit, sepultus ibidem ad D. Francisci. Joannes XX. eodem anno xii. Kal. Octobr. a Joanne Ursino Cardinale est coronatus. Et plures hic sedem fixisse nulli dubium esse potest. Sed ad Sanctos pergo Viterbio oriundos.

1. Rosa Virgo sub Alexandro IV. Papa 1. Septembr. & Acta Viterbii MSS. De ea Tossignanus in historia Seraphica, & Silvanus Razzius de Vitis SS. Etruscorum pag. 307.

2. Va-

2. VALENTINUS Martyr, ſub Maximiano. Martyrol. 3. Novembr. & Acta MSS.

3. HILARIUS, collega Valentini, eodem die colitur, & glorioſum caput magna veneratione Viterbii aſſervatur.

Epiſcopatus dignitatem erexit Cœleſtinus III. anno 1193. nec tamen Scriptores primum Epiſcopum nominant (1). Ad Cardinales pergo.

1. JOANNES, Epiſcopus Viterbienſis, ac Tuſcanenſis, ac demum Albanus, obiit anno 1210. creatus Cardinalis a Clemente III. anno 1189. & puto hunc primum Viterbienſium Præſulem a Pontifice eum patriæ ſuæ honorem impetraſſe: certe ætas quadrat.

2. RAINERIUS CAPOCCIUS, ab Innocentio III. creatus anno 1212. D. Dominico perfamiliaris: res magnas pro Eccleſia Dei geſſit, cum illud maxime, quod Viterbum, Federico Imperatori ereptum, Pontifici reſtituit: ſententiam excommunicationis ejusdem Imperatoris, cum Legatus e Concilio Lugdunenſi rediret, publicavit: obiit Rector Patrimonii ſub Innocentio IV.

3. M. F. Marcus, Generalis vigeſimus ſecundus Franciſcanorum, ab Urbano V. Avenione eſt creatus, anno 1366. Piſanos ac Florentinos, acerrime ea tempeſtate certantes, ad fœdus revocavit, Paulo Corteſio auctore. Plene de eo Regiſtrum Urbani V. Chronicon Minorum, Liber Conformitatum. S. Antonin. part. 3. tit. 24. cap. 10. §. 20. hæc habet: *Circa illud tempus* (anno videlicet 1363.) *Urbanus Papa V. qui ſucceſſerat Innocentio VI. miſit fratrem Marcum, Generalem Ordinis Minorum, ad pacificandum Ducem Sabaudiæ & Marchionem Montisferrati: quos cum ad bonam concordiam reduxiſſet, miſſus eſt ad confœderandum Florentinos & Piſanos, inter quos guerra ferveſcente ſubſecuta fuerunt multa damna: quos cum multis laboribus & periculis contra ſpem multorum ad perfectam pacem reduxit. Tertio miſſus fuit ad colligandas civitates Italiæ contra magnam ſocietatem armigerorum prædantium, qui Italiam, & maxime terras Eccleſiæ, devaſtabant.*

4. FATIUS SANTORIUS, humili loco natus, a Julio II. anno 1505. creatus.

5. M. F. ÆGIDIUS, Auguſtinianus, creatus a Leone X. anno 1517.

Extat Decretum Gregorii IX. *Judici Viterbienſi*, ut eſt in cap. 4. *de Confeſſis*, in Decreto Gregoriano: & aliud Innocentii III. *Petro civi Viterbienſi*, in quo fit mentio *Judicum Viterbienſium*, cap. 10. de fide Inſtrumentorum in eodem opere. Viros illuſtres hic ſubtexam, prout occurrent.

1. GOTTIFRIDUS, qui opus ſerium ſub Gregorio VIII. cui *Pantheon* nomen, ſcripſit. Anton. Poſſevin. Apparat. pag. 555. hæc de eo: *Godefri-*

(1) Ughellius Ital. Sacræ Tom. 1. in Epiſcopis Viterbienſibus aſſerit, falſum eſſe ſub Clemente III. anno 1189. vel ſub Cœleſtino III. anno 1191. Epiſcopalem dignitatem Viterbium impetraſſe, quum Viterbii Præſules reperiantur in quibusdam inſtrumentis ſubſcripti ab anno 1106. ſub Paſchali II. verum Cœleſtinus III. Tuſcanellam, Bledum, ac Centumcellas junxit Viterbo, quod locum dedit errori.

defridus Viterbienſis Italus, Gregorio hujus nominis Octavo Pontifice Maximo, at ut alii volunt Urbano III. ſcripſit in utrumque Teſtamentum Opus Proſocarmineum, hoc eſt, proſa ac Leonino carmine, rythmoque juxta Scholaſticorum conſuetudinem intertextum, cui Pantheon *titulus eſt: in eo una cum his, quæ in Bibliis continentur, exteras quoque gentium hiſtorias complexus. Incipit*: O vos qui me legitis viri literati, ſuper hoc volumine vocati. *Vivebat anno* 1185. *& vere Bernardus de Lucemburgo ejusdem Godefridi meminit in Catalogo hæreticorum. Sed & nos librum ipſum legimus Godefridi, cujus etiam in Chronicis Norimbergenſibus deſcriptio, & laus Bambergæ civitatis Germaniæ ex eodem auctore ponitur; erat enim Imperialis Aulæ Capellanus, ut vocant, & Notarius.*

2. ANTONIUS ROSELLUS. Idem pag. 115.

3. JOANNES ANNIUS, (1) Ordin. Prædicator. homo minime quidem, ut audio, vita malus, ſed qui ignobili ignavia, dum patriæ ſuæ ſplendorem conciliat, tenebras offudit; vide tamen ejus opera in eodem Apparatu, pag. 106.

4. JOANNES PETRUS CRASSI. Idem pag. 238.

5. LATINUS LATINIUS. Pag. 328.

6. MARIETTUS ALEXANDRINI. J.C. in Indice Cypriani Pagnii.

7. NICOLAUS FATIANUS, J.C. Ibidem.

8. PETRUS ANTONIUS, Epiſcopus Signanus. Paul. Merula part. 2. libr. 4. pag. 919.

De familiis aliquid obiter attingam, quantum peregrinus ſcire potui, ex Urbano Ciſtercienſe, libro de Notabilibus Italiæ, MS.

Familia *Vicorum*, ex *Vico Elbii* orta: *Captorum*, qui & *Gatti* dicuntur, ſplendidum eſt ſtemma. Sunt inſuper *Caſſaci*, *Nini*, *Almadiani*, *de Marrozzis*, *Ruſſi*, *Muſti*, *Turini*, qui incœperunt tempore Longobardorum, *Sprechi de Chiamanna*, *Benini*, *Regii*, *de Fiorenzola*, *de Faglia*, *Cacci*, *Conticelli*, *Machabæi*, *Verreſchii*, *Lorenzetti*, *Carlii*, *Caprini*, *Altibelli*, *Sacchii*, *de Cardellis*, *Ugonii*, *Paulonii*, *Latinii*, antiquiſſimi ſunt, *Lunenſes*, Senis deſcendunt. Videantur hiſtorici ſequioris ævi, maxime Pius II. ſive Æneas Silvius in epitome hiſtoriarum. Paul. Jovius libr. 2. pag. 39. & alii.

Mons

(1) Faber Stapulenſis, Ludovicus Vives, Melchior Canus, Jo: Goropius Becanus, Gaſpar Barrerius, Jo: Vergara, Naudæus, Volaterranus, Valeſius, & Gerar. Jo: Voſſius Annium hunc Viterbienſem exagitant, tamquam falſarium & impoſtorem: ipſum autem acerrime tueri ſtudent Joann. Nauclerus, Joann. Driedo, Valerius Anſelmus Ryd, Sixtus Senenſis, Joann Lucidus, Michaël Medina, Joann. Curio, Antonius Guevarra, Dion. Gothofredus. Guil. Poſtellus, Alphonſus Maldonatus, & Thomas Mazza. Anton. Poſſevinus App. hæc ſubdit: *Vide quæ Melchior Canus, Ord Præd. & Epiſcopus, in ſuis Locis communibus, quæve Benedictus Pererius, & nos in 16. libr. Bibliothecæ ſelectæ editionis Venetæ anno 1603. hac de re ſcripſimus.*

Mons Flascon, seu Fiascon, aut Falconis, recenter urbs condita in Etruria: falso mons Faliscorum putatur.

CAP. V.

NOn longe lacu Ciminio, in edito colle, urbs non adeo antiquæ est originis, quæ *Mons Flascon*, *Mons Fiascon*, sive, ut aliis videtur, *Mons Phiscon*, dicitur, & ipsa quoque in Annianis figmentis commemorata, cui ex Pseudo-Catone est *Arx Iti*. Errant etiam doctiorum nonnulli, (1) qui existimant, ibi *Faleriam* fuisse: proindeque, nomine veteri retento, esse *Montem Faliscorum;* sed frustra; multis enim inde passuum millibus visebantur Falerii, ut ex Livio, & aliis docui libr. 4. supra hoc opere cap. 11. ut videre poteris. Nonnullis denique *Mons Falconis*, nescio qua causa, audit. Utcumque sane, non esse opus antiquum satis patet, quod nulla ejus apud priscos scriptores mentio reperiatur.

Hanc rebellem domuit, & ad S. Sedis Apostolicæ fidem reduxit Rainerius Capoccius, Cardinalis Viterbiensis, auspiciis Gregorii IX. Pontificis. Urbanus IV. postea turrim egregiam in ea erexit, ædesque vitandis æstivis caloribus, quo se recepit, ut Alfonsus Ciacconius scribit pag. 586. Arcem hic munitam condidit, ædesque tanto principatu dignas Martinus II. qui & IV. ab aliis vocatur, anno 1281. aut forte paulo post.

Illustravit urbem hanc Bartholomæus Vitellescus, qui galerum rubeum, a Felice V. Antipapa oblatum, recusavit, cum esset Episcopus Cornetanus, & Montis Flasconis anno 1447. Obiit Corneti, ubi sepultum corpus ad D. Francisci, non sine maximæ sanctitatis opinione, hodie illæsum aspicitur. (2)

Carolus de Crassis, domo quidem Bononiensis, sed Episcopus Montis Flasconis, Cardinalis a Pio V. creatus anno 1570.

Situs est amœnus, ager vicinus apricus, ac rerum omnium ferax, maxime vini generosissimi nobilitate commendatus.

(1) Ita existimarunt Volaterranus, Blondus, & Leander; sed quam falsum sit, Faleriam fuisse ubi nunc *Monte Fiascone*, ostendit Antonius Massa de rebus, & origine Faliscorum.

(2) Sepultus est Corneti in Ecclesia Cathedrali: obiit vero Modone anno 1463. Id. Decembr. dum rediret ab Hierusalem, quo Religionis causa profectus erat, ut scribit Ughellius Tom. 1. Ital. Sacræ in serie Episcoporum Monteflascon.

Burgus Sancti Sepulchri, urbs Etruriæ Veteribus ignota: a peregrinis Hierosolymitanis extructa.

CAP. VI.

B*Urgum Sancti Sepulchri* peregrini Hierosolymitani condiderunt, cum nihil eo in loco sit, quod prisci scriptores celebraverint. Sed originem paulo altius ex Chronicis MSS. ejusdem civitatis repetam, quorum epitome apud me est. Duo peregrini *Arcanus Arcas*, jam senex, & *Ægidius Hispanus*, ex Terræ Sanctæ itinere Romam redierant: indeque Venetias contendentes, in planitiem amœnam descenderunt, quæ a copia juglandium *Vallis nucum* audiebat: ubi cum limpido fonte satiassent sitim, captato frigore, obdormierunt. Hic *Arcano* secundum quietem imperatum urbem conderet, sanctoque Domini Sepulchro conditam dicaret: experrectus, visa dormientis retractans, anxius hæsit, donec prolata Reliquiarum Sanctarum pyxide, locum visioni convenire animadvertens, in opacam silvam perrexit, ibique arula inventa, tuguria quædam erexit, quæ in justi oppidi formam cito coaluerunt, adjuvantibus vicinis a *S. Leonardo*; quare a quibusdam *Burgetum D. Leonardi* vocatum audio: *Sancti Sepulchri* appellatio jam tum a primo ortu fuit imposita, anno scilicet 933. vel secundum alios serius.

Primus, qui sedem eo transtulit, fuit *Catanus Catanius*, dominus *Collis Veteris*. Hujus exemplum sequuti *Tarlati*, domini *Petræ Malæ*, nobiles Arretini: ac deinde Cives quidam *Signienses*, quorum migratio incidit in annum 937. cum his plerique alii migrantes. Jus civitatis obtinuerunt anno 1056.

Multas exinde urbs ea revolutiones passa. *Uguccioni Fagiolæ*, Patricio Arretino, cessit anno 1323. Joann. Villan. libr. 9. Hist. cap. 204. Postea Tarlati eam sui juris fecerunt, anno 1329. Idem Villan. libr. 10. cap. 125. Vigentibus deinde factionum acerbitatibus, modo ab his, interdum ab illis misere lancinata, donec Ghibellini penitus eliminati mense Julio, anno 1355. ad Sanctæ Ecclesiæ obsequium, ac patrimonium accessit, anno 1430. procurante Sigismondo Caroli Malatestæ spurio. Denique Eugenius IV. Pontifex die 9. Martii anno 1440. eam Florentinis oppigneravit vigintiquinque millibus florenorum. Anno tamen 1502. rebellavit, sed brevi domita ad pristinos dominos rediit, anno 1520. Leo X. *Galeottum Rainerii Gratiani* Burgensem Abbatem Episcopum creavit, anno 1520. die 3. Novembr.

Viri

Viri Illuſtres recenſentur

1. ANTONIUS MARIA GRATIANUS. Poſſevin. pag. 106.
2. DIONYSIUS, Theologus. Pag. 408.
3. LUCAS PACIOLUS.

Cornetum oppidum Etruriæ perantiquum, ſed urbs nupera: Epiſcopatus Monti Falconis conjunctus: Viri illuſtres.

CAP. VII.

IN Etruria mediterranea, non longe a lacu Vulſinio, ac Silva Ciminia, *Cornetum*. Falſo hos Κορνευτανῶν nomine intelligi volunt apud Dionyſium Halicarnaſſeum libr. 5. pag. 326. ubi Sigiſmundus Gelenius *Corvetanos* reddit. Falſo; inquam: hi Dionyſio ſunt non Etruriæ, ſed Latii populi, niſi forte & hos binomines, ut pleroſque alios Italiæ populos diximus, fuiſſe concedamus: quod & ferri poſſet, ſi alicujus ſcriptoris vetuſti ſuffragaretur auctoritas. Propius & verius eſt, ut de ea urbe, vel oppido loquutum dicamus M. Pollionem Vitruvium libr. 8. Architect. cap. 3. *Agro autem Faliſco, via Campana, in campo Corneto eſt lucus, in quo fons oritur, ubi anguium, & lacertarum, reliquarumque ſerpentium oſſa jacentia apparent*. Sunt & apud Plinium *Corneates* populi; ſed nihil ad rem noſtram, cum neque ſitus, nec antiquitas ulla ratione poſſit adaptari.

Illuſtrat patriam ſuam non mediocriter

1. JOANNES VITELLESCUS, ab Eugenio IV. Florentiæ anno 1437. v. Eid. Auguſti Cardinalis creatus, ex Protonotario Apoſtolico, & Epiſcopo Recanatenſi, poſtea Archiepiſcopus Florentinus, Patriarcha Alexandrinus, ac Marcæ Anconitanæ Legatus; ut ex Regiſtro Eugenii IV. & Hiſtoria Eccleſiaſtica conſtat.
2. BARTHOLOMÆUS VITELLESCUS. Vide ſupra in Monte Falconis.
3. HADRIANUS CASTELLENSIS, Epiſcopus Herfordienſis ac Bathonienſis in Anglia, ab Alexandro VI. anno 1503. Cardinalis tit. S. Chryſogoni creatus, Legatus ad Regem Franciæ ſuper morte Caroli VIII. Regis; eidem Alexandro VI. a ſecretis, clericus Cameræ, & Theſaurarius, anno 1497.

Epiſcopatus conjunctus eſt cum *Montis Flaſconis*, ut ſupra hoc libro oſtenſum cap. 5. quem locum tu vide.

Groſſetum urbs nova: forte ex ruderibus Ruſſellarum nata: portus maris, & arte & natura munitiſſimus: Epiſcopatus.

CAP. VIII.

NAvale, arte naturaque loci permunitum, ac veluti Etruriæ clavis, eſt *Großetum*: opulentum quidem olim oppidum, nunc etiam civitas, Epiſcopali dignitate cohoneſtata. Creviſſe reor ex *Ruſellanæ Coloniæ* reliquiis, quod & viris doctis placuiſſe video. Ego plura libr. 4. ſupra hoc opere cap. 64. Hanc ex Antonini Aug. ſive Anonymi Scoti Itinerario, qui *Roſetum* vocatam contendunt, cum Catone, & in eum Annio, aliiſque, plane inſaniunt, & in his Leander Alberti pag. 33. qui pleraque nullo alio firmant teſtimonio, quam Annii ſui.

Epiſcopum habuit antiquitus, qui *Roſellanus* appellabatur, ut loco laudato oſtendi; ſed quando ex *Roſellano Groſſetanus* ſit factus, certo non deprehendi. Hoc ſolum in confeſſo eſt, ſub Archiepiſcopo Senenſi eſſe *Großetanum*: ſive, ut alii volunt, *Roſetanum*: aut, ut quibusdam placuiſſe auctoribus animadverto, *Roſſellanum Epiſcopum*. Aubert. Miræus libr. 4. Notit. Epiſcopat. cap. 5. & Cancellaria Romana. Epiſcopos aliquot, qui occurrerunt, enumerabo.

1. Julianus Cæsarinus, a Martino III. qui V. dictus, Cardinalis creatus, anno 1426.

2. Raphael Petruccius Cardinalis, Epiſcopus Groſſetanus. Vide libr. 5. cap. 6.

3. Marcus Antonius Campegius, Bononienſis, Antiſtes etiam hujus civitatis. Leander Alberti in Etruria, pag. 34.

Mons

Massa, urbs recens Etruriæ, oppidum olim nobile: Episcopatus Populonia eo translatus.

CAP. IX.

PLures in Etruria *Massæ* apud Scriptores inveniuntur: una est territorio Lunensi, Principatusque titulo possidetur ab Excellentissimis *Cybis*: altera ad viam Aureliam, de qua hic agimus. Anonymus auctor vitæ S. Bernardini apud Surium Tom. 3. *Argentum ex fodinis Massæ erui per Tollum* prodidit. Meminit Itinerarium Antonini Aug. seu Scoti Anonymi, qui Veternensem vocat, ut & Ammianus Marcellin. libr. 14. ad finem. *Natus apud Tuscos in Massa Veternensi, patre Constantio Constantini fratre Imperatoris*. Meminit forte ejusdem Innocentius III. cap. 17. *de Præscriptionibus*, in Decreto Gregoriano: *Tibi* (Archiepiscopo Pisano) *non licuit pro te vel Ecclesia tua a Marchione Massæ judice Calaritano fidelitatis exigere juramentum*. Igitur sane eo ævo Massa Marchionatus titulo gaudebat; si tamen hæc nostra, ac non potius *Massa Carraræ*, quam jam dixi. Clara est urbs hæc ortu *Galli* Imperatoris. Ammianus loco laudato. Eam occupavit Nicolaus III. anno 1440. Pigna libr. 7. pag. 535. Hodie sub clementissimo Cosmi II. Magni Etruriæ Ducis imperio conquiescit.

Episcopatus titulo celebratur, qui Populonia, occiso, ut volunt, Episcopo, translatus Massam; sed idoneos non invenio auctores. Vide libr. 4. supra hoc opere cap. 13. Illud modo constat, Archiepiscopo Senensi suffraganeum esse *Massanensem*, sive *Massensem*, qui & *Populensis* est, Episcopum. Aubertus Miræus loco laudato. Ad eam Ecclesiam Sede Vacante Antistite destitutam, est rescriptum Gregorii IX. *Massana Ecclesia, Pastore vavante*, cap. 56. *De Electione & Electi potestate* in Decreto Gregoriano. In Decreto vero Gratiani cap. 17. Distinct. 61. scribit Pelagius Papa *Eucarpo Massanensi Episcopo*, manifesto errore; nam neque ævo Pelagii, hoc est circa annum 556. Episcopatus Massæ fuit, & totum Decretum de rebus Siculis loquitur; quare omnino refingendum: *Eucarpo Messinensi Episcopo*.

Illustrem reddit hanc Ecclesiam

1. Bernardinus Maffæus, ex Episcopo Massano S.R.E. Cardinalis a Paulo III. creatus, anno 1549. vi. Eidus Apriles.

2. Antonius, Episcopus Massæ, anno 1369. Acta MSS. Archiepiscopatus Pisani.

Poli-

Politianum urbs nupera, forte Arretini Fidentes: Episcopatus: Viri clari.

CAP. X.

NOn possum aptius Politianum illustrare, quam si verba ponam eruditissimi, ac nobilissimi Gregorii Fantii, ex quadam ipsius ad me humanitatis plena epistola: *Politiana civitas secundum aliquos, suum parentem Zenobium Romanum Senatorem, & secundum alios, Porsennam Regem agnoscit, quod postremum, ut libentius excipitur, sic magis apud cives vulgatum. Hæc in monte satis edito condita, ob nobiles viros illam habitantes, atque Politiam profitentes, Montispolitiani nomen adepta. Aër tenuis, & ventorum commotione salubris: ager fertilis, & naturæ bonis abundans: undique amœni colles, ad quorum radices aquarum copia fontes, & lacus figurat. Civitatis circuitus milliare cum dimidio. Hæc partim externis, partim domesticis bellis valde agitata; nam Florentinis, & Senensibus olim acriter, uter suæ eam ditionis faceret, decertantibus, veluti arbitra, aut præmium verius belli pendens: ad hæc civibus inter se divisis, & in mutuam pernitiem dissidentibus, cum alii Florentinis faverent, alii in Senensium partes transirent, miserabili exemplo lacerata, ac servitutis certa, iræ hostilis, seu publicum piaculum facta, & monimenta suæ antiquitatis, & Acta publica privataque diripiente victore irato, aut conspirantibus in alienum dedecus civibus amisit, ut vix hodie quid fuerit, possit apud peregrinos probare*. Hæc fere humanissime Fantius: a cujus licet eruditissimi ac amicissimi sententia non possum non dissentire; nam quod ad *Zenobium* Senatorem Romanum populares ipsius ortum civitatis referant; qui multa donavit Arretinæ Ecclesiæ sub tempus Damasi Papæ, anno 367. suspectum mihi est, cum neque tempus, nec deducendæ coloniæ, urbisve ædificandæ causam addunt: deinde more Romano non unus urbem condebat Senator, sed tres, qui ob id IIIviri appellati. *Porsennam* vero parentem facere, placeret impensius (1); sed id vel historia prisca, vel acta civitatis publica confirmarent. Neque vero mihi id verisimile est, cum toties Livius, Plutarchus, Diodorus Siculus, Dionysius Halicarnasseus, aliique, Arretium ac Clusium vicinas nominent, unam Politianum, tam celebris, tam amœno & commodo loco Regis opus, voluisse silere vix est credibile.

Existimem ego verius, antiquum quidem oppidum fuisse, sed *Politorium* dictum in Itinerario Scoti Anonymi, sive Antonini Augusti: quod

(1) Ferdinandus Ughellius Tom. 1. Ital. Sacræ de Montis Politiani Episcopis: *Satis admodum* inquit, *ejus origo antiqua; Porsennam enim Etruscorum Regem illam fundasse scribit Spinellus Bencius.*

quod nomen unde deductum, mihi pro incomperto. Antiquitatem certe non inficiandam loquitur columna antiqua cum Inſcriptione, quam invenies libr. 5. cap. 17. & exhibuit Vincentius Borghinius de Orig. Florent. pag. 209. Et indubie erit colonia Arretinorum, quippe cum Plinius libr. 3. cap. 5. triplices faciat Arretinos, *Veteres*, *Fidentes*, *& Julienſes*, hanc eſſe *Arretinos Fidentes*, haud importune cenſueris: quæ ſola probabilis conjectura de ejus ortu mihi videtur, quam qui volet inficiari, dicat, ubi locorum ſint Arretini Fidentes? Nam de *Veteribus* exploratum, item de *Julienſibus*. Certum eſt ubi *Veteres* fuerunt, Coloniam a Julio deduci cœptam, vel certe jus Coloniæ innovatum, uti in multis aliis civitatibus Italiæ videmus, in quas ſæpius Coloniæ deductæ leguntur, cum tamen unæ eædemque fuerint urbes; ita manifeſtum eſt, *Arretinos Veteres* urbem fuiſſe veterem ante Coloniam, jure a Cæſare conceſſo, deductam, confirmatamque; poſtea *Julienſes* vocatos, ob beneficium a Julio Cæſare acceptum: *Fidentes* vero qui ſint, niſi Politiani? Divinare non poſſum; & major inde urbis nobilitas.

Eadem varias fortunæ vices experta, modo ſui juris, interdum alienæ ſubjecta ditioni, diverſos ſubinde dominos mutavit. Nobiliora percurram. Sæviente ſchiſmate, Henricus Imperator multas Eccleſiæ civitates expugnaverat; ſed ab ejus uſurpatione ac tyrannide *Cluſium* manibus *Politianum*, ac *Urbem Veterem* eripuit Cæleſtinus III. Pontifex anno 1193. Neſcio, quo deinde jure ad familiam *de Stradottis* ejus dominium pervenerit, cui ea fuit ſubdita anno 1229. ut Fanutius Campanus MS. ſcripſit libr. 3. Illuſtr. Ital. Famil. cap. 6. ex auctoribus antiquis, & confirmat Eleutherius in Ephemeridibus MS. conſentiente libro, cui titulus: *Compendium Privilegiorum*, qui laudatur ſæpe in Bibliotheca Mundi. Denique Carolo VIII. Gallorum Rege in Italiam adpellente, ut Piſæ a Florentinis magno animo, ita Politiani a Senenſibus, fugato Prætore, defecere; ſed Gallis Italia excedentibus, in fidem iterum conceſſere: ac nunc ſub communi domino Sereniſſimo Coſmo II. feliciter agit.

Illuſtrem facit urbem hanc ſanctimonia D. Agnetis, cujus inſignia merita ac pietas vel eo intelligi poſſunt, quod D. Catharinæ Senenſi nuntius cœlo demiſſus ſignificaverit, ſe illi in gloria beatorum parem futuram, ut teſtatur B. Raimondus Ordin. Prædicat. in Vita S. Cathar. Senenſ. cap. 14. libr. 3. & Andreas Piſanus in Appendice, ipſaque D. Catharina ſæpius illius in epiſtolis ſuis meminit. Diplomate Clementis VII. Sanctorum albo adſcripta, colique juſſa die 20. Aprilis. Acta ejus MSS. aſſervantur ad D. Dominici Politiani, in quibus habetur, Carolum, Regem Bohemiæ, ut Romæ coronaretur, Montem Politianum ex itinere divertiſſe, ibique Sanctæ corpus illæſum, illibatumque magna cum veneratione aſpexiſſe, anno 1355.

2. B. Bartholomæus Puccius de Franciscis, Ordin. D. Franciſci cujus Vitam ex Lælio Bencio Dominicano Politiano Silvanus Razius deſcribit libro de SS. Tuſcis pag. 632.

3. Mar-

3. Marcellus II. qui primus post Sergium II. qui obscænitate nominis (*Os* enim *porci* vocabatur) motus, primus nomen gentilitium mutavit, (1) nomen proprium excepto Hadriano VI. solus inter Pontifices retinuit, electus anno 1555. Sedit diebus XXII. Hunc ortum Politiani quidam asserunt: at alii *Monte Fani* genitum, patre *Richardo Cervino*, nobilissimo viro, matre Cassandra Bencia. Ipsi viderint.

1. Antonius Montius, a Julio II. Cardinalis factus VI. Idibus Martii, anno 1511. ut elogium testatur in Prætorio Politiani.

2. Joannes Riccius, patrem habuit spectatissimæ fidei Petrum Antonium, cujus probitas eminuit, dum puteo in foro faciendo, pecunias a Senatu acceptas, opere perfecto, reddidit. A cujus domo, noverca stimulante, vix pubes Joannes excessit, nec, ut Roma eo rediret, adduci potuit. Cardinali Joanni Mariæ de Monte, qui postea Julius III. innotuit, a quo, Legationibus egregie ad Gallorum, Hispaniæque Reges perfunctus, Cardinalis creatus, anno 1551. Archiepiscopus Sipontinus, Pauli III. Thesaurarius, Clusinæ Ecclesiæ Præpositus, tandem sub Pio IV. primus Politiani Antistes, patriam Civitatis honore decoravit. Postea Archiepiscopus Pisanus, Episcopus Albanus, ad patriam ornandam ducenta quinquaginta millia aureorum nummum ædificiis impendit, Abbatiam Episcopatui annexuit Politiano, Collegium juventuti Politianæ Pisis erexit. Obiit anno 1574.

3. Robertus Nobilis, seu Nobilius, Julii III. Pontificis ex sorore pronepos, Vincentii equitis filius, ab eodem Pontifice in Cardinalium Collegium augustum, anno ætatis XIII. salutis 1553. adlectus, literis Græcis Latinisque nobiliter imbutus, summa spe adolescens XVII. ætatis anno excessit, *Sacri collegii decus, ac Senatoru ordinis exemplar* a Cardinale Reginaldo Polo Anglo in Epistolis audit.

4. Franciscus Maria Taurusius, Cardinalis a Clemente VIII. creatus, anno 1596. Avenionis primum, ac mox Senarum Archiepiscopus.

5. Robertus Bellarminus, Soc. Jesu, pius ac doctus, hæreticorum malleus, acerrimus veritatis Christianæ propugnator, a S. D. N. Clemente VIII. in sacrum ordinem, quem calamo suo ab impiorum rabie ac contagio vindicaverat, adscitus, anno 1597.

6. Franciscus Sfortia, matre Catharina Nobilia, Comite Sanctæ Floræ, Politiana ortus, quæ Julium III. proavunculum habuit.

7. Antonius Laurentius, Archiepiscopus Cæsariensis.

8. Sallustius Taurusius, Politiani primum Episcopus, mox Pisarum Archiepiscopus.

9. Fran-

(1) Hoc ex Martino Polono adfirmat Platina, verum ex antiquis Scriptoribus hoc minime constat, imo ex Anastasio Bibliothecario, contrarium evincitur. Hadrianus III. dicitur nomen priscum immutasse, cum antea Agapitus appellaretur, idque anno 884. ut est apud Ciaeconium in Sergio II. qui aliter sentire videtur in Marcello II. & cum Dempstero conveni. re. At Card. Baronius Sergium III. primum ex Romanis Pontificibus sibi nomen mutasse existimavit, religione erga D. Petrum impulsum, nam Petrus antea vocabatur. Panvinius autem hanc nominis mutationem Joanni XII. qui prius Octavianus dicebatur, tribuit.

9. Franciscus Politianus, incerto genere editus, Arretii Episcopus.

10. Richardus Cavalerius, Episcopus Clusii.

11. Fr. Jacobus, Dominicanus, incerta familia, Diathagoræ Episcopus.

12. Silvius Pientibenius, Tiferni Episcopus.

13. Spinellus Bencius, Politiani Episcopus.

14. Sinulfus Bencius, Politiani Episcopus.

15. Robertus Ubaldinus, Politiani primus Antistes exoticus, Nuntius Apostolicus ad Christianissimum Regem: a S. D. N. Paulo V. Cardinalis creatus.

16. Angelus, ex familia Cinia, cognomento Politianus, Græce Latineque doctissimus, Criticorum Italicorum princeps, qui fugitivas Musas videri posset in Latium revocasse: Metropolitanæ Ecclesiæ Florentinæ Canonicus, ac verbi Dei præco. Inimicitias cum Jacobo Sanazario, patricio Neapolitano, exercuit, cui cum Paulus Jovius impensius æquo favisset, parum honeste, aut vere de Angelo scripsit, cui non minus vita, quam eruditio proba.

17. Bartholomæus, cognomento Politianus, Martino V. a secretis, incerta familia, egregio sepulchro in patria conditus, anno 1438. Elogium ibi duplex, quod non exscribo.

18. Griffolus, cognomento Politianus. J. C.

19. Joannes de Monte Politiano. J. C.

20. Gualterottus Bernardinus, Maurorum Regem duello superavit, præmiumque victoriæ B. Autiliæ Virginis caput domum retulit, quod religiose in Metropoli asservatum colitur.

21. Stephanus Taurusius, patrem uno solo comite ex arce Montis Alcinoi munitissima liberavit.

22. Vincentius Nobilius, nepos Julii III. quem ille *prudentem militem* vocat

Hæc sedulus scribebam, cum clarissimi Gregorii Fantii literæ in manus venerunt, in quibus Beatorum nomina continebantur, qui Politiano oriundi essent.

1. B. Angelinus Danesius, D. Franciscum, Politianum venientem, hospitio excipiebat. Gonzaga in Annalibus D. Francisci.

2. B. Jacobus, Ordin. D. Dominici, miraculis clarus. Joannes de Cruce, & Antonius Lusitanus in Annalibus.

3. B. Joannes Martinozzius, Ordin. D. Francisci. Tabula Politiani existens rem gloriose ab illo Babylone gestam loquitur.

4. B. Bartholomæus Martinozzius, Ordin. Franciscani, Martyr. Gonzaga in Annalibus D. Francisci.

5. B. Jacobus Cavalerius, D. Catharinæ Senensis coævus, ac itinerum comes.

6. B. Philippus Avinianesius, Ord. D. Augustini, Martyr in Hispania

ſpania: cujus imago Piſis ad D. Nicolai in ſacello ad clauſtra, Politiani in majori templo, & apud D. Auguſtini in ſacrario ibidem.

7. B. Nicolaus, Jeſuatus, ex Ordin. D. Hieronymi. Fr. Paulus Morigius Mediolani, & Fr. Matthæus Panichius Florentiæ in laudibus Jeſuatæ ſodalitatis eum laudant.

8. B. Bartholomæus Taurusius, cujus ſanctitatis acta apud gentiles.

9. B. Franciscus Cervinus, Ordin. D. Franciſci, cujus maxima inter concionandum Florentiæ & Biturgiæ miracula prædicantur.

10. B. Robertus Nobilius, Cardinalis, de quo ſupra, novennis grammaticam Græcam ſine doctore didicit. Meminere ejus plerique, & in his Garimbertus, Gallenſis Epiſcopus, opere de quorumdam Pontificum, & Cardinalium memorandis geſtis, concludit, dignum, qui inter ſanctos referatur.

Illud ſane memorabile omitti non debet, in hujus agro fontem eſſe, quo tacto aves moriantur e veſtigio, in aliam aquam intinctæ revicturæ: quod nullo probabili auctore Leander Alberti prodit, & ex eo Simon Majolus Dier. Canicular. Colloq. 13.

Mons Ilcii, aut Ilicii, aut Alcinoi, urbs nupera Etruriæ, ditionis Senenſis: Epiſcopatus.

CAP. XI.

IN Senenſi territorio *Mons Ilcius*, aut probabilius *Ilicius*, ab iliceto forte vicino, aut, ut quibuſdam videtur, *Mons Alcinoi*, crevit, ut quidam exiſtimarunt, ex ruderibus *Ruſellarum*, quarum quædam adhuc inibi in confinio cernuntur veſtigia. Raphaël Maffæus Volaterranus libr. 5. pag. 136. *In agro autem Senenſi Ruſellæ colonia Plinio vocata inter duodecim urbes, cujus adhuc veſtigia prope Alcinoi montem cernuntur*. Bellis Senenſium inclaruit, ſecedente eo magna nobilium parte. Hiſtorici recentiores. Quo auctore condita, aut quibus incrementis adaucta (1) quia apud ſcriptores nihil reperi, certo affirmare non poſſim in tanta rei incertæ caligine.

Hiſtoriam mirandam de Camillo Marzolio Archidiacono, caſum Luciferi depingi in Metropolitana æde curante, circa annum 1584. recitat Auguſtinus Mannus Hiſtoriar. Selectar. cap. 24.

Patriam ſuam illuſtravit

1. B. Joannes, D. Bernardini ſocius Silvanus Razius, opere de Vita SS. Etruſcorum, pag. 728.

Epiſco-

(1) A Pio II. Pont. Maximo tum Epiſcopalem dignitatem, tum civitatis honorificam tuliſſe appellationem conſtat ex Bulla data Pientiæ anno 1462. ut notat Ughellius in Italia Sacra Tom. 1.

Episcopatum suffraganeum esse Florentino Archiepiscopatui, male, memoria, puto, lapsus, censuit Henricus Glareanus: melius Aubertus Miræus, Episcopum *Ilicinensem*, sive *Ilcinensem*, sive *Montis Ilcinei* locat sub Senensi Archiepiscopo, libr. 4. Notit. Episcopat. cap. 5. & alii. Hodie *Montalcino*.

Sarzana, sive Sergiona, nova urbs Etruriæ, ex Lunæ ruderibus crevit: varias vices perpessa: Episcopatus.

CAP. XII.

IN ultimo Etruriæ confinio oppidum est, olim haud ignobile, *Sergiona*, incertum, a quo nomen adeptum: postea variante usu *Sarzana* a Nicolao V. qui ab ea Thomas Lucanus seu Sarzanensis dicebatur, translato Lunensi Episcopatu civitas facta circa annum 1451. Nicolaum tamen quintum non Sergione, sed Pisis natum, & unde error manaverit, ex vita ejusdem MSS. aperui libr. 5. supra cap. 2. pag. 261. de qua urbe Paulus Jovius libr. 1. pag. 31. *Crevit Sergianum ex ipsis Lunæ urbis antiquæ ruinis, cum incolæ pestilenti ejus litoris aura, quæ maxime ad Macræ ostium vergit, vehementer offensi, ædificia in editiorem locum subduxissent. Id primum Florentinæ ditionis oppidum erat, eoque Paulus Ursinus, præsidii causa, peditum atque equitum manum paulo ante præmiserat.* Et pæne paria Joann. Michaël Brutus libr. 7. Histor. Florent. pag. 375. *Sergianum ad Macram fluvium situm, Lunæ ruinis crevisse fertur, urbis olim Etruriæ nobilis, atque oppidum quidem neque soli ubertate, neque commercio, aut incolarum frequentia celebre, quod objectum Liguribus veluti propugnaculum, Reipublicæ Florentinæ fines ab ea parte tutabatur.*

Varias hæc vicissitudines perpessa duobus ultimis seculis; nam primos dominos habuit Lucenses, postea Florentinos, ex quorum manibus, tradente Petro Mediceo, in Caroli VIII. Regis Gallorum potestatem venit, anno 1496. Raphaël Volaterranus libr. 5. Commentar. sub principium: *Hæc* (scilicet Sarazana) *cum oppido vicino Petrasancta, a Florentinis adempta Lucensibus, tenebatur; per adventum vero Caroli Regis, anno* 1496. *ad antiquos dominos ambæ redierunt. Petrasancta enim Lucensium est ædificium.* Rex itaque ibi castra habuit, & vicina loca tormentis majoribus Gilbertus Monpenserius oppugnavit, & Franciscum Montedolium in Sergianæ præsidium properantem, copiis omnibus attritis, intercepit, ut describit Jovius loco laudato. A Gallis præfectis, cum Carolus Italia excessisset, urbs Genuensibus vendita magno

gno auri pondere. Paul. Jovius libr. 3. pag. 108. *Nec multo poſt Galli, qui Sergiani arces cuſtodiebant, Antracii exemplum ſecuti, Genuenſibus, magno auri pondere accepto, vendiderunt*. Sed ab iis, neſcio quo pacto, in Florentinorum rediit poteſtatem, a quibus Auguſtinus Fregoſius, Genuæ Dux, eam denuo, prodentibus, ut putabatur, quibusdam oppidanis, recepit. Michaël Brutus loco jam laudato. Sub cujus Reipublicæ Genuenſis ditione etiam nunc quieſcit.

Epiſcopatus Luna, ut dixi, Sergionam translatus per Nicolaum V. eſtque Florentino Archiepiſcopo ſuffraganeus. (1)

Illuſtrarunt hanc non pauci viri, dignitate ac ſcientia clari. Et in his

1. Philippus Calandrinus, Nicolai V. ex matre frater, Epiſcopus Bononienſis, ac Portuenſis, Marchiæ Legatus, Major Pœnitentiarius, ab eodem Pontifice Cardinalis tit. S. Suſannæ creatus, anno 1449.

2. Simon Pasqua, domo quidem Genuenſis, ſed dignitate Sergionenſis Epiſcopus, a Papa Pio IV. in Cardinalium collegium allectus, anno 1565. de quo extat M. Antonii Bobbæ Cardinalis carmen.

3. Benedictus Lommelinus, etiam Genuenſis, nobiliſſima ac patricia familia ortus, Epiſcopus Sergionenſis, Vintimilionenſis, ac demum Anagninus, a Pio IV. Cardinalis creatus, a Gregorio XIII. Marchiæ, atque adeo Latii Legatus. Obiit Romæ anno 1579.

4. Paulus (2) Æmilius Zachia Sarzanenſis e nobilibus de Vezzano Cardinalis creatus a Clemente VIII.

Pientia, nupera civitas Etruriæ, Corſilianum prius dicta: Piccolomineorum patrimonium.

CAP. XIII.

SÆvientibus in Etruria partibus, Silvius Poſtumus, Senatoria Senis ſtirpe oriundus, cum uxore Victoria Fortiguerra, in prædium ſuum gentilitium, urbe diſcedens, ſe contulit: ubi anno 1405. Æneam Silvium filium ſuſcepit, qui Pontifex ſummus creatus ſub nomine Pii II. patrimonium familiæ Piccolomineæ *Corſilianum* (3) in Valle *Urciæ*, a *Corſo* quodam conditore, ut volunt, appel-

(1) Ferdinandus Ughellius Ital. Sacræ Tom. 1. de Epiſcopis Lunenſibus: *Luna*, inquit, *patria fuit Eutychiani Papæ, & Martyris: Sarzana Nicolai V. qui dignitatem Epiſcopalem Lunenſem huc tranſtulit, unde Lunenſis, & Sarzanenſis Epiſcopus dicitur, Apoſtolicæ Sedi immediate ſubjectus*. Et Volaterranus: *Ex hujus ruinis* (ideſt Lunæ) *novum oppidum ac vicinum Sarazana excitatum, præeſtque utrique Præſul unus, Nicolai V. qui inde fuit oriundus, providentia*.

(2) Hic Cardinalis repoſitus fuit alia manu in autographo.

(3) Holſtenius in Notis ad Ortelium in V. *Corſinianum* hæc ait: CORSINIANUM (novum puto) *ſine dubio; nam ita locus vocabatur, antequam eum in civitatem Epiſcopalem erectam Pius II. de ſuo nomine* Pienzam *appellaret*.

appellatum, a nomine ſuo Pontificio *Pientiam* juſſit vocari, circa annum 1459. Joannes Gobelinus de geſtis Pii II. & alii. De quo nihil aliud memorabile deprehendi, niſi ingenti terræ motu damnum incredibile accepiſſe, ſub annum 1545. Legantur recentiores Hiſtorici.

Illuſtris eſt ANGELUS PIENTINUS ſcriptis ſuis. Antonius Poſſevinus Appar. pag. 88. *Angelus Pientinus e Corſiniano, ditionis Senenſis oppido in Etruria, Ordinis Prædicatorum, quinque libris, anno 1596. editis, adverſus ſectam Mahometanorum docte & accurate ſcripſit. Antea vero, de ſacro Jubilæo libros quatuor, qui Romæ prodierunt anno 1577.*

Collis urbs, non ita pridem, ex oppido in Etruria facta: Marchionatus prius.

CAP. XIV.

IN confinio Florentinæ ac Senenſis ditionis oppidum eſt *Collis*, haudquaquam ignobile, quod diu Reipublicæ liberæ forma, & propriis legibus uſus eſt.

Illud Florentini occuparunt, anno 1347. ut ex Blondo docet in Epitome Hiſtoriarum Pius II. Ex illo tempore ſub Florentinis egit.

Gloriam huic oppido conciliat ALBERTUS Archipresbyter, ſanctitate vitæ ac morum innocentia inter Beatos habitus, qui natus anno 1135. ſub Innocentio II. cujus vita MSS. eſt in Bibliotheca Franciſci Boninſignii, & Nicolai Bonaccurſii Collenſis, ut teſtatur Silvanus Razius Opere de SS. Tuſciæ, pag. 286.

Civitatis jure nuperrime (1) ſub Sereniſſimo Ferdinando adepta eſt urbs *Collis*, Uſimbardis procurantibus; quorum origo cum ſit Colle repetenda, per totam Etruriam celebri fama audiunt. *Petrus* Arretinorum Epiſcopus: frater *Uſimbardus* Collenſis primus Epiſcopus: ac tertius fratrum *Laurentius* Sereniſſimi Magni Etruriæ Duci a ſecretis.

Collem Florentinæ Eccleſiæ non fuiſſe ſubjectam, ſcripſit Vincentius Borghinius de Origine Florentiæ pag. 271. & tamen *Collenſis Epiſcopus* ſuffraganeus eſt Archiepiſcopo Florentino. Aubertus Miræus libr. 4. Notit. Epiſcopat. cap. 5. Hanc Eccleſiam adminiſtrat (2) Vir literatus ac pius.

Oppi-

(1) Anno ſcilicet MDLXXXXII. quo anno Non. Jun. a Clemente VIII. Pont. Max. electus eſt Epiſcopus Collenſis Uſimbardus Uſimbardius.

(2) Laudatus hic vir, Coſmus eſt ex Comitibus gentis Gherardeſchæ, Archipresbyter Florentinus, Epiſcopus Collenſis ſecundus, electus anno 1613. obiit anno 1625. quum ab Urbano VIII. Pont. Maximo Epiſcopus Fæſulanus eſſet deſignatus. Ferdin. Ughell. Tom. 3. Ital. Sacræ in Epiſcopis Collenſibus.

Oppida, ac Villæ, celebrioraque Etruriæ recentioris loca: ac quid in unoquoque nobile: qui Sancti, ac viri clari: item arces, ac propugnacula.

CAP. XV.

ENumeratis civitatibus, omni ætate celebratis, exigebat operis ſuſcepti inſtitutum, ac dignitas, ut oppida, arces, propugnacula, & villæ, quæ iis parent, etiam recenſeantur; ſic enim Etruriæ nobilitas, ac potentia hodierna facilius percipientur. A Macra igitur, quem toties terminum dixi, exordium non incommode videbor ducere.

1. *Carrara*, in montibus ſita, ac marmoribus dives, ut in Luna libr. 4. hoc opere ſupra cap. 20. dictum: de qua inſulſiſſimus Annius; *Car, urbs eſt, Jara ſignificat Lunam; unde Cariara erit urbs Lunæ, & per contractionem Carara*. Hæc futiliter, cum ſit oppidum veteribus ignotum: hodie ſub Excellentiſſimi Principis Maſſæ ditione agit; quam illuſtrarunt *Carrarienſes*, cives primum Patavii, mox etiam Tyranni. Liber Memorabilium Italiæ MS. *Anno* 1004. *Ex oppido Carraria Etruriæ diſceſſerunt bini fratres potentes, ac divites, quorum unus vocabatur Ubertus, & alter Joannes, qui a nomine patriæ vocabantur Cararienſes. Ubertus petiit Patavium, & Joannes Bergomum: qui cum maximæ auctoritatis evaſerint, acceperunt uxores in dictis civitatibus, & ſic inceperunt familiæ Cariarienſes*. Conradus tamen Eſcius, in Chronicis de Italia, contradicit, qui eos *ex caſtro Baſſano agri Patavienſis* ortos contendit; ſed prior ſententia eſt probabilior. Fanutius Campanus MS. libr. 3. Illuſtr. Ital. Famil. cap. 16. *Federicus II. Imperator plantavit duas familias in Patavio, in qua tunc incepit Carrarienſium progenies dominari, quæ ſtirps originem habuit a Carraria, Etruriæ oppido, vallis Lunenſis*. Paulus Vergerius ex Joanne Baſilio veteri hiſtorico, ex Germania in Italiam veniſſe eam familiam exiſtimat. Nec deſunt, qui ad T. Annium Milonem, pro quo eſt Ciceronis oratio, generis initium referant. Utcumque ſe res habet, *a Marſilio Carrarienſi* certum eſt ſtemma, hoc eſt ab anno 1050. ut videre poteris ex Franciſco Sanſovino Illuſtr. Famil. pag. 399. Primus certe, qui in familiam Principatum intulit, cenſetur *Marſilius*, anno 1317. quamquam multi ante illum præclaro nomine, licet privati. Joann. Baptiſta Pigna libr. 5. in fine. Sed reliqua Etruriæ oppida percurram, ſecundum deſcriptionem Pauli Merulæ part. 2. Coſmogr. libr. 4.

2. Juxta Carraram *Larentiæ* fluminis, ac *Frigidi* amnis ſunt oſtia, de qui-

de quibus libr. 4. ſupra hoc opere cap. 5. Hic & *Cervia palus:* & locó contiguo *Arx Motronis*, propugnaculum eminenti loco ſitum, quod Carolus Siciliæ Rex Florentinis ademptum Lucenſibus reſtituit, anno 1275. quodque non ita multo poſt Florentini recuperavere, ut auctor eſt Blondus.

Ligurnus portus, hodie *Livorno*; de quo alibi multa hoc opere. Circa portum hunc lacus ſunt, ac paludes permultæ: tum *Mons Niger*, celebri Cœnobio Ordinis D. Hieronymi (1), ac cultu Deiparæ inſignis. Poſtea *Reſinianum*, vulgo *Reſignano*, ignobilis Villa, ac tantum clade Gothorum adepta nomen. *Vada* deinde *Volaterrana;* de quibus Plinius libr. 3. Hiſtor. Natur. cap. 5. *Colonia Luca a mari recedens, propiorque Piſæ, inter amnes Auſerem & Arnum, ortæ a Pelope, Piſiſque ſive Atintanis Græca gente: Vada Volaterrana, fluvius Cecinna, Populonium &c.* M. Cicero Orat. pro Quintio: *Quum veniſſent ad Vada Volaterrana, quæ nominantur, vident perfamiliarem Nevii.* Italiæ Itinerarium incerti auctoris, Itinerarium Scoti Anonymi, ſeu Antonini Aug. Rutilius Numatian. libr. 1. Itiner. difficultatem tranſvectionis, ac naufragii periculum, quod ibi etiam prætemavigantes experiuntur, eleganti verſu deſcribit:

In Volaterranum vero vada nomine tractum
Ingreſſus dubii tramitis alta lego.
Deſpectat proræ cuſtos, clavumque ſequentem
Dirigit, & puppim voce movente regit.
Incertas gemina diſcriminat arbore fauces,
Defixuſque affert limes uterque ſudes.
Illic proceras mos eſt adnectere lauros,
Conſpicuas ramis, & fruticante coma;
Ut præbente algam denſi Symplegade limi
Servet inoffenſas ſemita clara notas.
Illic me rapidus conſiſtere Corus adegit,
Qualis ſilvarum frangere luſtra ſolet.

Inter Ligurem portum, & *Vada*, quæ male nonnulli putant urbem fuiſſe in Itineraria Peutingeri tabula, ſunt *Turrita*, *Piſcina*, *ad Fines*, *Velinæ*, oppida incelebria.

Oſtium paulo poſt *Cecinæ*, ait Merula, falso (2) indubie; nam Cecina amnis in Arnum influit in confinio territorii Piſani, ac Florentini: ſi fontem dixiſſet, verius foret. *Bulgarium* hic oppidum, an a Bulgaris conditum, aut Bulgarorum ad fidem converſorum per Formoſum Portuenſem Epiſcopum, monumentum? Illud frugibus abundans magnam patitur aquæ inopiam. Juxta, *Caſtanietum* in colle: ad litus,

(1) In hoc Cœnobio Clerici Regulares Teatini in præſentia degunt.

(2) Cum Merula loquatur de inſigni flumine Cecinæ, falso eum Dempſterus ſugillat; imo ipſe redarguendus, qui fluviolum, qui in Arnum influit, non longe a Vico Pontis Eræ, accipit pro Cecina celebriori agri Volaterrani flumine.

litus, *S. Vincentii Turris*. Longo decursu pleraque Antiquitatis cernuntur rudereta: murus grandibus saxis, latus 10. pedes, Amphitheatri pars, lapides literis Etruscis inscripti, bases, tabulæ, abaci, epistylia, silvaque *Vetletta*. Hic Vetulonia olim fuit.

Occurrit *Populonia* hic, de qua libr. 4. supra hoc opere cap. 14. ad cujus tenues reliquias est *Palus Caldana*, quæ *Corvium* fluvium recipit. Paulo supra *Campilia*, argenti fodinis nuper ditissima, ac monetæ officina. Insanit hic etiam Annius.

Infra Populoniæ promontorium est *Plumbinum*, a plumbo, quod ex *Ilva* insula eo transferri solitum, diximus libr. 4. cap. 120. hoc opere supra. *Plumbinariam* diu Ecclesia Romana vocavit, ut Blondus scribit. Ab Apianis, qui a Petro, populi Pisani scriba, orti sunt, *Principatus* titulo tenetur, cum diu Pisanæ fuisset ditionis. Victores Genuenses eam iis eripuerunt, anno 1160. ac postea Pisani suam vindicarunt.

Paulo interius, in sinu eo maris immenso, est oppidum *Scarlinum*, quod ex *Statonia* crevisse docti putant libr. 4. dixi hoc opere, cap. 43. Sed cum illud sit ambiguum, est hoc certum, hic Antonini *Scabris*, sive *Scapris* esse.

Insula hic modico freto a continenti disjuncta, *Trojana* dicta, vel *Falisca*, & vulgo *Falesce*. Argumentum inde nonnulli ducunt, finem eo loci habuisse imperium ac territorium Faliscorum; sed conjectura est.

Exinde *Alma* pertransito amne, *planities Almæ* se aperit, vulgo *il Piano d' Alma*: in cujus meditullio est *Castilio Piscariæ* oppidum, vulgo *Castiglione della Pescaja*, situm ad *Lacum Aprilem*, qui hodie alti cœni, ac fœdi palus est. Secundum hunc, *Burianum*, ac mox *Columna*, antiqua & illustria oppida, in Itinerario Anonymi Scoti nominata.

Trajecto hic *Bruno* fluviolo, *Mons Piscalus* occurrit.

Mox *Umbro* amnis, a cujus ripa una *Grossetum*, de quo hoc libro cap. 8. ab altera *Telamonis*, sive *Talamonis portus*, ut est in Itinerario Antonini, vel Anonymi Scoti. Plinius libr. 3. Histor. Natur. cap. 5. *Hinc amnes Prillæ: mox Umbro, Navigiorum capax, & ab eo tractus Umbriæ, portusque Telamon*. Pomponius Mela libr. 2. cap. 4. *Ultra Pyrgi, Anio, Castrum novum, Gravisca, Cossa, Telamon*. Meminere etiam Ptolemæus, & Polybius libr. 2. Plutarchus in Mario, antiquissimi sane nominis, ac Græcanici esse constat, non minus Portum, quam Promontorium; an a Græcis? delibero.

Transeundi hinc amnes *Osa*, *Albingiaque*, ac mox Promontorium occurrit *Argentarius*, quem celebrem reddit *Monachus* quidam, qui mortuum excitavit, auctore D. Gregorio libr. 3. Dialogor. Silvan. Razius libr. de Vita SS. Tuscorum pag. 111. de Monte eo dixi libr. 4. hoc opere supra cap. 4.

Orbitellum, haud incelebris hic Villa. *Orbicellum* a Gregorio IX. vocata cap. 19. *De officio Judicis Ordinarii* in Decreto.

Argen-

Argentarium Montem ab uno latere ornat *S. Stephani* fanum, ab altero *Portus Herculis*, quum eo nomine duo ſint clariſſimi: quorum alter *Herculis* cum adjectione *Monæci* in Liguria, ut meminere Strabo libr. 6. Ἐντεῦθεν δ' ἐπὶ τὸν Ἡρακλέους λιμένα πλεύσασιν, ἀρχὴ τοῦ ἐπιστρέφειν τὰ ἄκρα τῆς Ἰταλίας, τὰ πρὸς τῷ πορθμῷ πρὸς τὴν ἑσπέραν. *Inde ad portum Herculis navigantibus, extrema Italiæ verſus fretum ſita incipiunt ſeſe adverſus Occidentem inflectere*. Plutarchus, Plinius, Virgilius libr. 6. Æneid. Petronius in bellis Civilibus: alter in Etruria a Geographis æque celebratur. Itinerarium Scoti Anonymi, ſive Antonini Aug. Jul. Obſequens libro de Prodig. cap. 83. *Hoſtilius Mancinus Conſul, cum in Portu Herculis conſcenderet navem, petens Numantiam, vox improviſo audita eſt: mane, Mancine*. Itaque anno Urbis 617. quo C. Hoſtilius Mancinus Conſulatum geſſit, celebre hic navale. Rutil. libr. 1. Itiner.

Haud procul hinc petitur ſignatus ab Hercule portus
Vergentem ſequitur mollior aura ratem.

Qua finitur Argentarius ad oram maris *Taliata* eſt: paulo in terram recedens *Capalbium*, ſive *Caput Albium*.

Pergentibus ultra *Florus*, *Peſciaque* tranſeundi, ubi *Mons Altus* caſtellum olim validum, vulgo *Montalto*. Scioli putant *Graviſcas* hic fuiſſe; ſed in Itinerarii tabulis pervetuſtis duo hæc diſtincta ponuntur loca. Videatur libr. 4. ſupra hoc opere, cap. 24.

Litorali itinere pergentibus, ac *Martham* fluvium tranſgreſſis, offert ſe *Cornetum*, de quo ſupra hoc libro cap. 8. Putant *Caſtrum novum* Plinii, quod & *Caſtrum Inui* libr. 4. ſupra hoc opere cap. 32. Patria hæc *Gregorii V.* Pontificis: & *Roberti*, qui Eccleſiaſtici cantus rationem reformavit: fuit & ille Epiſcopus.

Superandus hic *Minio* amnis, ubi ſtatim *Civitas Vetus* occurrit, olim *Centumcellæ*, libr. 4. ſupra hoc opere, cap. 31.

Ulterius *S. Marinella* oppidulum, falſo *Pyrgi* putatum.

Eris hinc amnis ſuperandus, a quo non longe *Cæretanorum navale*, libr. 4. cap. 17. Cœnobium hic etiam *S. Severæ*: quem locum haud male *Turres* Itinerarii quidam cenſuerunt, nam & diſtantia, & locus ſuadent. In colle paulo altius *Cære*, vulgo *Cernetere*.

Amnes mox *Vacina*, & *Sanguinaria*, atque hic oppidum *Ceri*, quod quondam nobile *Alſium* audiebat, libr. 4. hoc opere, cap. 25. Oppidum deinde *Palo* vernacule, olim *Fregenæ* libr. 4. hoc opere, cap. 30.

Jam vero *Aron* amnis, ac *Campus Salinus*, poſtea *Portus*, libr. 4. cap. 22.

Sic ſe litus habet, qua longe tenditur Tuſcia: ad mediterranea regredior, ac denuo a Macra initium ſumo. Ubi ex *Lunæ* ruderetis *Sarzana*, ſive, ut alii volunt, *Sergiona* civitas eſt, hoc libro ſupra cap. 12. ac juxta *Sarzanellum*, a Caſtrutio Caſtrocane Lucenſium Tyranno extructa arx, ac a Perino Fregoſo Duce, non minore arte, quam ſumptu munita. Hic & perplura oppida. *D. Stephani* fanum, *Tendola*,

Capriola, *Laula*, cum fluviolo ejusdem nominis. Hoc oppidulum ex ruinis *Tiguliæ* creviſſe contendunt, libr. 4. cap. 87. ſupra. *Caſtiglio*, *Fornovum*, quaſi dicas *Forum novum*, *Villafranca*, Malaſpinarum patrimonium: *Bagnonum*, Caſtellum populoſum, ac nobile, cum amne cognomine. *Filaterra*, etiam Malaſpinarum dictio: *Malgra*, ac mox *Gragnola*. Finis deinde Etruriæ ab ea parte: diviſum Macra amne oppidum *Pons Romuli*, vulgo *Pontremoli*. Hoc indoctiſſimi, cum Annio ac Pſeudo-Catonis fragmento, *Apuam* audent facere, quod *Sempronius Conſul in Apuanos Ligures moverit, vaſtando eorum caſtella, vicoſque, aperueritque ſaltum ad Macram flumen & Lunæ portum*, ait T. Livius 1. Decad. libr. 10. Hinc colligunt Auguſtinus Juſtinianus, & Leander Alberti, *Apuam* hic eſſe, ſed falso; nam nec oppidum eo nomine ullum reperio. Indicio ipſe Livius, *vaſtando caſtella, vicoſque eorum;* ſi urbs aliqua eo nomine tum fuiſſet, cum *Portum Lunæ* diſerte nominavit, *Apuam* certe non tacuiſſet: uti nec 4. Decad. libr. 9. ubi multis *Ligures Apuanos* celebrat. Addunt, ſed inſulse, verſiculo a Ponte Romulenſibus confictо:

Apua ſum a magno quondam celebrata Catone.

Cujus ineptiſſimi verſiculi levitas vel ex eo arguitur, quod lapidem, cui inſculptus ille, nemo unquam viderit: deinde, quod Catoni nihil cum Apuanis, ac ne cum Liguribus quidem interceſſiſſe prodatur. Novum igitur, ac nuperum hoc oppidum a Mediolanenſibus erectum, ad tranſitum ex Liguria in Etruriam coërcendum (eſt enim commodo loco, ac neceſſario) ideo & Henricus Imperator illud, tranſitu ſibi, dum Romam contenderet, negato, ſolo æquavit, anno 1115. ut in Chronicis Anſelmi Brixiani MSS. habetur. Alberto Ateſtino II. cum multis aliis oppidis in dotem cum *Alda* uxore *Pons Remuli* ceſſit, anno 970. Joann. Baptiſta Pigna libr. 1. pag. 61. & hæc eſt, ut puto, antiquiſſima ejus memoria. *Roſcii* vero, Lucæ tyranni, conſilio *Marſilii Carrarienſis* avunculi ſui, cum alia caſtella vicoſque cederent, *Pontremulum* retinuerunt, anno 1335. Celebratur & rebus a Carolo VIII. Galliarum Rege in Italia geſtis; nam cum Bandinus Inſuber, qui cum trecentis Sfortianis oppido præerat, regem in urbem admiſiſſet, & in taberna, levi ſuborta rixa, oppidani aliquot Helvetios interfeciſſent, in viarum anguſtiis deprehenſos, ut deſcribit Paulus Jovius libr. 1. Hiſtoriar. pag. 31. *Nec multo poſt Carolus, accepta a Ludovico pecunia, exercituque ex Mediolani officinis, omni caſtrenſium rerum copia inſtructo, peditibus ſecundo amne devectis, & equitatu terreſtri itinere præmiſſo, Placentiam profectus eſt. Inde per agrum Parmenſem ad Apenninum eſt perventum: jugiſque haud multo labore ſuperatis, ad Pontremulum poſita caſtra, quod Macræ amni impoſitum deſcendentibus in Etruriam per Apuanos Ligures primum occurrit. Erat Pontremuli præſidio Badinus Inſuber cum trecentis Sfortianis: qui quum forte ad amabilis vini tabernam, ab levi verborum contentione ad acriora jurgia cum Helvetiis deveniſſent, & uti ipſi erant*

erant expediti cum ſcutis & gladiis, aliquot Helvetios in anguſtiis viarum, prælongis ſuis impeditos contis, trucidaſſent, aliquanto poſt ſupremam oppido calamitatem pepererunt. Qua injuria Germani moti, diffugientibus incolis, in reditu Regis direptum incenderunt. Idem libr. 2. pag. 64. *Vix prima Gallorum agmina ſubire cœperant, quum Pontremulenſes, haud ignari quid ſibi ab iratis Germanis timendum foret, oppido ferme omnes effugerunt. Nec multo poſt, nequicquam prohibente Carolo, vel deprecantibus ducibus, totum penitus id oppidum, quod ædificiis, atque opibus pro loci opportunitate clarum erat, injectis uno tempore facibus, barbaro furore incenſum atque deletum eſt.*

Paulo propius mari, tertio tamen a litore milliario, ignobiles vici, *Ortus novus, Niccola, Caſtellum novum, Foſsel-novo:* quod poſtremum volunt fuiſſe *Foſſas Papirianas*, Ptolemæo Φόσσαι Παπιρία libr. 4. ſupra, cap. 80.

Trans *Laulam, Solera, Fivizanum, Comanum, Caſole, Verucchia, Curſilianum.*

Introrſus *Carrara*, de qua ſupra hoc capite, *Maſſa*, Cyborum Principatus. De cujus familiæ dignitate, & quia cognatione cum Sereniſſimo Domino meo conjuncta eſt, & magis quia literatos adeo impenſe hic princeps, ut audio, fovet, ut jure alter Mæcenas audiat, nonnulla ſunt referenda. De ea gente itaque Fanut. Campan. MSS. libr. 5. Illuſtr. Ital. Famil. cap. 20. *Cyborum genus inter Genuenſes familias nobiliſſimam originem ſuam traxit ab Edoardo Cubæo Græcorum duce famoſiſſimo & Chriſtianorum in partibus Orientalibus acerrimo defenſore, qui temporibus Gratiani Imperatoris Italiam petens, in Liguria conſedit, & ſuam ſtirpem in Genua plantavit de Cubis, ab inſignibus armorum, quæ tranſverſalibus cubis decorantur. Hæc familia magnis ſplenduit laudibus, ingenti excellit gloria, & multis, atque ampliſſimis ornamentis floret. Non ſolum etenim ſtrenuiſſimis ducibus Franciſco & Daniele in Hiſpania contra Infideles, & in maritimis prœliis Mutio magnanimo Duce, & Aravo prorege Neapolis, & generali dictatore Renati Regis, & Alphonſi Regis, claret; verum multo magis duobus Beatiſſimis Pontificibus Bonifacio IX. & Innocentio VIII. nobilitatem eſt conſecuta, qui ſanctiſſime Eccleſiam Chriſti tutati ſunt.* Addam & locum ex Chronicis Dominorum de Brunforte: *Familia de Cybis apud Ligures ſemper in inclyta eorum civitate clariſſima eſt habita: & originem habuit a quodam duce Græco, qui in regionibus Orientalibus dominus fuit Francorum, pro defenſione Chriſtianorum ibidem incolentium. Hæc anno* 1317. *convenit cum familiis Grimaldorum, & Fleſchorum ad expulſionem ſeditioſorum de Anziis, & Spinulis, cum ceteris Ghibellinis: & cum Genua eſset ſub tutela & dominio Regis Ruberti, hæc generoſa ſtirps honoribus multis in propria patria functa eſt.* Aliter tamen liber memorabilium Italiæ MS. *Illuſtriſſima progenies Cyborum in Genua a Joanne Vitelliano ſtrenuiſſimo duce Juſtiniani Imperatoris initiavit, & ſemper in patria ſua honorifice vixit, adeo quod ultra*

clarissimos duces utriusque militiæ, Pontificibus Romanis etiam honorari promeruerit. Non mediocriter ad decus & ornamentum hujus gentis pertinet, quod Eleutherius Mirabellius in Ephemeridibus totius Italiæ MSS. prodidit: *Quidam dux Lambertus de Cyborum familia, cum aliis suis in navalibus acquisivit insulam Caprariam, & Gorgonam maris Ligustici, anno Domini* 1092. *& ibidem tenuit dominium pro suis successoribus per multos annos*. Quæ Franciscus Sansovinus de Illustr. Ital. Famil. origine scribit pag. 94. & alii Historici, non transcribo; sed ad Etruriam regredior, quarum villas oppidaque recenseo.

In iisdem montibus Carrariæ succedit *Montone*, & obscura alia sine nomine castella, fodinis tantum marmorum nota.

Deflectenti ad mare *Petrasancta* est hodie ditioni Sereniss. M. E. D. subjecta; sed Lucensium opus ex *Feroniæ Luci* ruinis. Joann. Michaël Brutus libr. 8. Hist. Florent. pag. 424. *Sunt hæ quidem* (videlicet angustiæ loci) *prope oppidum, quod incolæ Petram Sanctam appellant, ubi Lucus olim Feroniæ, & Fanum dicitur fuisse: alii malle videntur Herculis Fanum, locum religione celebrem habitum; nomen, quod illi adhuc manet indicio est. Cum oppidum, a Lucensibus olim ædificatum, eo tempore Genuensium imperio pareret; ita opportune situm inter Pisas & Sergianum videbatur, ut etiamsi id receptum in fidem esset, perpetuo hostium injuriis per varias occasiones expositum, magnam civitati ad bellum materiam semper futurum appareret*. Quam inveteratam opinionem falsam esse ostendi libr. 4. supra cap. 53. Nomen habet a Mediolanensi quodam, qui ab Imperatore arbiter missus, litigantibus Lucensibus & Genuensibus de finibus, agro enim illo Lucensibus adjudicato, oppidum erexerunt, & ab arbitri nomine appellarunt. Sub adventum vero in Italiam Caroli VIII. ad Florentinos imperium ejus devolutum, ut Michaël Brutus describit libro laudato pag. 428. *Jam belli fortuna variante, in oppido consilia de deditione agitari, & seri cum nostris colloquia de compositione incipiebant. Qua re Florentiæ cognita, Laurentius Medices, per quem rem maxime transigi placebat, ad exercitum mittitur. Eo ad publicam auctoritatem interponente suam, oppidani quin statim sese Legatis dederent nullam moram fecerunt*. Et Paulus Jovius libr. 1. pag. 31. Et cum arx ea valido præsidio teneretur, essetque obsidibus custodiendis peropportuna, Rosius Bastardus Lignini ex familia Lucemburgensi, triginta millia aureorum nummum Lucensibus eam vendidit. Jovius libr. 3. pag. 108. *Nec multo post Galli, qui Sergiani arces custodiebant, Antracii exemplum secuti, eas Genuensibus, magno auri pondere accepto, vendiderunt. Is quoque Rosius Bastardus, Lignini e Lucimburgensi familia propinquus, qui Petrasanctæ præerat, Lucensibus, triginta milia aureorum nummum numerantibus, oppidum arcemque tradidit*. Sed postea Florentinæ ditioni juncta, tandem sub dominio M. Ducis Etruriæ quiescit.

1. Hinc oriundus VINCENTIUS, scriptis Theologicis clarus. Ant. Possevin. Apparat. pag. 353. *Vincentii Petrasanctæ, Ordin. Prædicatorum Ta-*

Tabulæ quinque, doctrinam ſeptem Sacramentorum complectentes. Monachi anno 1577.

2. Michael Saravetius. Idem Appar. pag. 446. *Michaël Saravetius e Petra Sancta, oppido Etruriæ, Ord. Prædicatorum, qui Romæ & in Cœnobio eorundem Patrum S. Mariæ ſupra Minervam, Regens, ut vocant, & in Gymnaſio Sapientiæ Metaphiſicen publice profeſſus eſt, etſi (quod ſciam) non ſcripſit Theologica, quoniam tamen Philoſophica, de quibus egit, direxit ad Theologica, ponitur hoc in loco. Scripſit igitur quæſtionem de Analogia Entis adverſus Scotiſtas: alteram de Univerſalibus: Tractatum de primis & ſecundis Intentionibus: quæ Romæ anno* 1515. *Peruſii autem anno* 1516. *prodierunt. Librum item, ſive Tractatum de Inſolubilibus, & quæſtionem de Cauſalitate primi Principii: & alteram de principio Individuationis: & quæſtionem de ſubjecto Philoſophiæ. Romæ anno* 1517. *Vivebat anno* 1512.

Ulterius *Caſa major*, ac *Libera Facta*, ſic enim conſtanter hiſtorici, & in his Paulus Jovius libr. 2. pag. 58. & pag. 60. ubi a Piſanis eam occupatam ſcribit. *Itaque Piſani Gallicis confirmati auxiliis, ſummo omnium ſtudio alacritateque, Ferreto maxime Gallorum duce, ut erat vir impiger, navare operam cupiente, ad oppugnandam Liberamfactam proficiſcuntur. Cloſtra & Animanigra duces fuere, pluribuſque ſimul prolatis tormentis, oppidum ſingulari militum ardore oppugnari cœptum. Defendebat ſe de muro turreque Barigus Barga longe fortiſſime; verum ea turris, quæ multis incommodis ſubeuntes atque oppugnantes afficiebat, non multis inde horis, terribili violentia ingentis tormenti, quod a Piſanis Bubalus appellabatur, proſciſſa labefactaque eſt: ea magnam muri partem cadendo ſecum traxit, præbuitque terrorem defenſoribus, qui mox ſe ſe dedendo, Piſanis victoribus arcem atque oppidum reliquerunt*. Hic D. Auguſtinus fertur ſui ordinis fundamenta jeciſſe, oſtenditurque locus hodie in montibus D. Juliani in Villa Roncionorum, ubi & libros de *Civitate Dei* inchoavit, abſolvitque. Corruptum ejus nomen contendunt, vocatumque *Ripam Fractam;* eſt enim in confinio Piſanorum ac Lucenſium. Meminit Honorius III. cap. 53. *De ſententia excommunicationis* in Decreto Gregoriano. Errat Volaterranus, qui ab Othone Aug. familias ſeptem, Piſis relictas, ponit, & in his unam *Ripam Fractam*, quæ familia numquam fuit, ſed caſtrum tantum a quibusdam nobilibus poſſeſſum, qui ab eo *Nobiles de Ripa Fracta* dicti, uti ex monimentis familiæ *Roncioniæ*.

Ultra citraque amnem eſt *Vallis Grafiniana*, longe lateque patens, Lucenſis ditionis: qua de cauſa bellum nuper inter eos, ac Mutinæ Ducem geſtum. In ea, frumenti, fructuumque fertili, ſunt caſtella perplura, quorum nomenclatura non eſt ad manum: & præcipuum eſt *Caſtellum novum*, cognominatum *Grafinana*, frequens negotiatoribus, Bononienſes, Lucenſes, Mutinenſes, pro temporum varietate, dominos ſortita. *Grignanum* remotius, ac propugnaculum inexpugnabile *Veruchia:* tum *Silanum* Malaſpinarum patrimonium.

Ad

Ad *Auserem* amnem, seu *Auxerem*, aut, ut libr. 4. cap. 5. supra dixi, *Æsarem*, ad cujus ripam *Luca*. Libr. 5. cap. 5. supra, ad Orientem *Bientina* palus, seu lacus, sub aqua civitatis ostentans rudereta: nec longe inde *Mons Caroli*, *Altus Passus*, vulgo *Altopascio* ac *Piscia*, Lucensium olim oppidum, populosum ac frequens, hodie Serenissimi Magni Etruriæ Ducis ditioni subjecta: cujus meminit Innocentius III. cap. 9. *de Arbitris* in Decreto Gregoriano. *Fucecchium*, cujus conditores ignobili quadam sedulitate Phocenses nonnulli sunt commenti. *Buggianum*, quod oppidum celebre est ortu *Petri Calzolarii*, Theologicis scriptis inclyti. Ant. Possevin. Apparat. pag. 43. *Petrus Calzolarius, qui tamen cognomento Recordatus, e Bugiano, quod est castrum in Etruria, Monachus Cassinensis, scripsit Historiam Monasticam Etrusco idiomate, partitam in quinque Tractatus per modum dialogi: quos Tractatus prænotavit* Diaria. *Ea excusa fuit primo Florentiæ, anno* 1560. *Deinde Romæ apud Vincentium Actum anno* 1575. *quo & ipse vivebat; quare & hæc, ut postrema editio, est castigatior*.

Ultra *Pisciam* amnem, qui oppido nomen dedit (1), *Umbro* sunt, & *Stella* amnes. Est & *Pistorium* libr. 5. cap. 12. & Villæ circa amœnissimæ sine nominibus, ac claritudine aliqua: *Mons Summanus*, *Seravallis*, *Mons Vetolinus*, *Mons Catinus*: quod oppidum non tantum feracitate territorii insigne, sed & Ugutionis Fagiolæ de Florentinis victoria decantata. Juxta *Mons* (2) *Merulus*, Bartholomæi Valoris, Philippi Strozzæ, aliorum Florentinorum exulum strage ac captura nobile oppidum, ubi eos fudit Alexander Vitellius, Cosmi Medicei Florentiæ tum Ducis Vicarii ac Legati opera functus.

Decimo demum Florentia milliari est *Pratum* (1), olim Respublica, nunc omnium Europæ oppidorum maximum habitum, ad *Bisentium* amnem. De eo loquitur Collenutius libr. 4. Histor. Neapolitanæ. Oppida sane in Italia urbibus paria faciunt, *Barlettam* in Apulia, *Fabrianum* in Marca Anconitana, *Cremam* in Venetorum ditione, ac *Pratum* in Etruria. Nec injura, nam sedecim millia incolarum numerat, Ecclesias 59. Monasteria 38. & celebri religiosoque ritu *Cingulum* D. Virginis veneratur. Ingentem cladem ab Hispanis passum hoc oppidum, ut describit Jovius, sed majorem injuriam a Roberto Dalingtono Anglo, qui scriptis suis ineptis, & contumelia plenis illud obscuravit. Illustrant hoc cives sui

1. M. F. Nicolaus Martini, Ordinis D. Dominici, ex Episcopo Spoletano, Cardinalis ac Episcopus Ostiensis sub Benedicto X. alias XI. anno 1303. Ad Reges, Franciæ Philippum, Angliæ Edoardum, a Pontifice missus, eos ad pacem inclinavit. Legatus in Italiam, Florentinis, quia ad pacem inclinare non potuit, sacris interdixit. Siciliæ Regem missus Roma coronavit. Registrum Bonifacii VIII. Jo. Villan. libr. 8. capp.

(1) Opppida Pisciæ & Prati civitatis nomine in præsentia sunt insignita.
(2) Vulgo *Monte Murlo* appellatur.

capp. 70. 71. 72. 80. Poſſevin. Appar. pag. 491. de eo: *Nicolaus e Prato Etruſcus, Ordin. Prædicatorum, S. R. E. Cardinalis, ſcripſit de Paradiſo. Vivebat anno* 1303.

2. JACOBUS MARTINI, Nicolai (1) frater, a Nicolao V. Antipapa Cardinalis factus, anno 1328. ac a Joanne XXII. excommunicatus.

3. ARLOTUS, ſive, ut alii volunt, ARIOTUS, Theologus eximius Poſſevin. pag. 128. *Arlottus, natione Tuſcus e Prato, Ord. Minorum, ex Provinciali Tuſciæ Generalis, ſcripſit Concordantias utriuſque Teſtamenti, quibus, ut ſibi invicem amborum reſpondent teſtimonia, demonſtrat: quæque paſſim, auctoris ſuppreſſo nomine, omnium teruntur articulis, e Bibliorum corpore elicuit. Sermones autem diverſi argumenti adjecit. Vixit ſub Adolpho Imperatore, anno* 1290. *Obiit, ut fama eſt, Lutetiæ. Sixtus, Henr. Villot. Eiſingrenius.*

4. BENENATUS, J. C. ex Cypriani Pagnii Indice.

5. ANGELUS BONACCURSIUS, J. C.

6. JOANNES DE PRATO, Advocatus, ſcriptis clarus.

7. MICHAEL MELIORATUS, J. C.

8. NICOLAUS CAMBRONIUS, J. C.

9. NICOLAUS MELIORATUS.

10. NICOLAUS TORELLUS, ſcriptis inclytus.

Adverſo amne ſunt *Florentia*, *Fæſulæque*: inde amœniſſima, ac fertiliſſima vallis, qua iter fuit Hannibali, ut libr. 4. ſupra cap. 4. videbis.

Hic *Mugellum* & patrimonium, & origo, ut nonnullis placet, *Mediceorum*, huic præcipuum in laude, quod totam vicinam regionem *Mugellanam* vocari fecerit. Claritudinem conciliat huic regioni

1. B. ANTONIUS, Ordinis Jeſuatorum, ut ex libr. MSS. Silvanus Razius Abbas ſcripſit, pag. 556. Vit. SS. Tuſciæ.

2. DINUS, ſive DYNUS, cognomento *Mugellanus*; cujus ſcripta vide apud Anton. Poſſevin. Apparat. pag. 724.

3. ALOYSIUS ALTOVITUS, dictus *Mugellus*, Aſtrologus & Philoſophus inſignis, circa annum 852. Fanut. Campan. MSS. libr. 5.

In eodem tractu *Scarparia* eſt, *Actiano* propugnaculo Ubaldinorum diruto, a Florentinis condita, ſub Clemente V. ut domita Piſtoria ager vicinus eſſet pacatus, ut refert Flav. Blondus, anno 1313. Plenum eſt oppidum fabris ferrariis; quod die 3. Julii anno 1542. terræ motu pæne eſt deletum. Confluunt hic *Seba*, *Rontaque* amnes. *Nicolajum* oppidum, a dura Nicolai Piccinini obſidione dictum, ut Blondus, Sabellicuſque tradunt.

Ad *Rontam* vicus eſt Ronta, qua iter Faventiam; & infra *Burgus S. Laurentii*.

Inter *Ducariam* & *Arnum* amnes, qua fines tanguntur Arretinorum, ager eſt *Caſentinus*, qui ineptis illis tenebrionibus cenſetur quaſi *Cluſen-*

(1) Jacobus hic fuit Cardinalis Nicolai ex fratre nepos. Vide Oldoinum ad Ciacconium in Joanne XXI. dicto XXII.

ſentinus, frivole, aut γῆ Πασσμένα Straboni libr. 5. qua ex Etruria in Galliam aditus patefiebat. Guilielmus tamen Xylander γῆν Πασσμέναν vertit, *terram Traſimenam*, haud recte, & contra Geographos.

Milliario ſupra Florentiam decimoſecundo (1) *Inciſa* eſt oppidum, ortu Franciſci Petrarchæ nobilitatum, nominatum ab inciſo ſaxo ad permeabilem Arni curſum; nam prius tota illa planities, quæ *Vallis Arni* dicitur, paludibus fœda, reſtagnantique aqua inſalubris, ubi alterum oculorum Hannibal amiſit. Liv. 3. Decad. libr. 2. ſtatim in principio.

Ad dextram hic *Ficinum* oppidum, *Marſilio* clarum, qui philoſophiam Platonicam in Latium revocavit: a Florentinis everſum, ſed a Guidone Comite reparatum, anno 1298.

Succedit *D. Joannis* fanum, vino ſuaviſſimo, quod *Trebianum* appellant, notum: mox *Mons Varcus* & *Quarata* (2); ultra Arnum *Caſtrum Francum*, opus Florentinorum, anno 1298. una cum *D. Joannis* fano. *Terra nova*, patria *Poggii* hiſtorici, quam muro cinxit Arretinorum Epiſcopus Guido a Petra mala. *Laterina* poſtea, ac *Pons Burianum*.

Ultra *Pontem ad Sebam* octavo lapide, Cœnobium mira ſanctitate *Vallis Umbroſa* dictum, cujus origo anno 1070. & floret religioſis ac eruditis hodie viris ille ordo.

In *Cluſentino* agro, vulgo *Caſentino*, crebra ſunt oppida; ſed celebriora, *Romena*, *Collinæ Vicus*, vulgo *Borgo alla Collina*, *Poppium*, in Comitum Guidonum olim ditione.

Ad Arni fontes ſunt *Porcianum*, *Stia*, *Pratum Vetus*, vulgo *Prato Vecchio*. Altiſſimis deinde in montibus eſt *Camaldulorum* Cœnobium Monachorum, ſanctitate ac doctrina celeberrimus.

Archianus amnis Arno hic miſcetur, & hic eſt oppidum *Bibiena* (3). Haud procul inde *D. Mariæ Saxeæ* fanum: mox *Gelum*, & *Corretium*.

Mons inde *Arvernia*, pietati dicatus, in quo D. Franciſco Seraphico ſtigmata cœlitus impreſſa. D. Bonaventura in Vita D. Franciſci cap. 13. Fit commemoratio illius miraculi in Martyrologio Romano die 17. Septembr. & ibi Cæſar Baronius. Extant literæ Gregorii IX. de ea re datæ Viterbii ad univerſos Chriſti Fideles per Teutoniam, & aliæ ad Epiſcopum Olumucenſem, ut eſt in Regiſtris Biblioth. Vatic. & aliæ eodem argumento Apoſtolicæ ſunt literæ Alexandri IV. Pontificis. Tantam ſolemnitatem Benedictus XI. voluit quotannis recoli, eſtque eadem de re S. D. N. Sixti V. decretum, inſertum Chronico Franciſcano Marci Ulyſipponenſis parte 1. libr. 2. cap. 55. & quinque ſequentibus. Meminere S. Antoninus, Vincentius Beluacenſis, & alii.

Juxta *Piſciam* ſunt *Laſtra*, *Mons Lupus*, *Collina*, *Sambuca*, *Mons Giuſtus*, *Linarium*, *S. Donatus*, & alia oppida. Amnis

(1) Voſſius de Hiſtoricis Latinis de Franciſco Petrarcha hæc habet: *Tantus vir circa Anciſam ſeu Inciſam Florentini agri vicum patre Florentino exule natus fuit XIII. Kal. Sextilis anno* 1304

(2) Hæc oppida Etruſca lingua dicuntur: *Figline*, *S. Giovanni*, *Monte Varchi*, *Quarata*.

(3) Hic IV. Non. Auguſt. 1470. ortus eſt *Bernardus Tarlatus*, ſeu *Divitius*, ſeu a loco natali *Bibiena* dictus, a Leone X. Pont. Max. in Cardinalium cœtum cooptatus ann. 1513.

Amnis *Elsa*, & ad eum *Empoli*, sive *Emporium*, *Castrum Florentinum*. *Certaldum*, oppidum Joanne Boccacio claritudinem adeptum, cujus mira sedulitas, ac eruditio supra ætatem. B. JACOBUS CERTALDINUS, Monachus Camaldulensis non sine sanctitatis opinione vixit, cujus vitam Latine MS. a Raphaële Maphæo Volaterrano citari a plerisque video, & inseruit suæ historiæ Augustinus Fortunius Camaldulensis. Vide Epitomen apud Silvanum Razium Vit. SS. Tusciæ, pag. 412.

Vicus hinc *Barberinus*, FRANCISCO J. C. inclytus.

Fanum *S. Miniatis*, cognomento *Tedesci*, seu *al Tedescho*, ut alii volunt: vel ab altitudine collis, cui imponitur, vel a Teutonibus; nam ibi Teutones anno 1318. ingentem cladem acceperunt. Conditum oppidum a Desiderio Longobardorum Rege nonnulli volunt. Nobilitant illud aër purus, ager ferax, mores incolarum suavissimi (1). Viri Illustres

1. RECUPERATUS, J. C. ut a nonnullis dicitur, ab aliis vero RICOPERTUS, cujus supra omnes eo seculo fama ac erudito. Bibliotheca Mundi, & ex ea Fanutius Campanus MS. libr. 5.

2. LAURENTIUS, summus omnium ævo suo Astrologus, *qui primus Judicia in singulos annos scripsit*. Volaterran.

3. LAURENTIUS alter, cognomento SAMMINIATENSIS, familia BONINCONTRIUS, scripsit eleganti stylo *Historiam Etruriæ*, quæ MS. est in Bibliotheca Vaticana.

4. FRANCISCUS LANCELLOTTUS, J. C.

Vivos non attingo, alioquin & meritum nomen haberent in hoc opere NICOLAI duo, BUONAPARTE, & ANSALDUS: quorum ille Jurisprudentiam, hic Logicam in gymnasio Pisano profitetur.

Ad Elsæ fontem est *Casulum*, & *Stagia*, & *Poggibonsium*, Latinis *Bonitium* vocatum, ut vult Joann. Michaël Brutus libr. 7. pag. 360. *Bonitium a veteribus oppidum appellatum est, ut quibusdam videtur*. Flavius Blondus libr. 18. excidium ejus memorat: ditionis olim Senensium: mox a Carolo I. Siciliæ Rege in contumeliam Pisanorum Florentinis venditum. Platina in Clemente IV. Illustrat patriam hanc suam

1. B. LUCESIUS, Ord. D. Francisci, cujus vitam Latine scripsit Bartholomæus Ptolemæus Senensis. Silvan. Raz. in Vita SS. Tusciæ pag. 856.

Ab Australi *Elsæ* ripa Fanum est *S. Geminiani*, Senensium olim, nunc sub Florentina ditione. A Desiderio Longobardorum Rege conditum contendunt inficetissimi, ex suppositítio ejusdem Regis edicto, sed nugatur Annius, & ut solet, fallit. Prodierunt hinc

1. JOANNES, Ordin. Prædicator. scriptis notus.
2. VINCENTIUS MAINARDUS, ejusdem Ordinis. Antonius Possevinus

(1) S. Miniatis castrum civitatis nomine donatum fuit, de quo Ughellius Ital. Sacræ Tom. 3. *Lucensi spirituali ditioni hoc oppidum paulo ante subjectum erat; sed quum secundus Cosinus Magnus Dux Etruriæ Mariæ Magdalenæ Austriacæ uxori illud dono dedisset, impetravit illa a XV. Gregorio, in Cathedralem suffraganeamque Florentinæ Sedis erigeretur, &c. Igitur V. die Mensis Decembr. ann. 1622. publico in Consistorio Gregorius XV. Sancti Miniatis Civitatem Episcopali insignivit dignitate*. Hinc ortum duxit clarissima Borromeorum familia.

Apparat. pag. 353. *Vincentius Mainardus e S. Geminiano, Ord. Prædicatorum, vitam, & Officium ac Missam cum cantu S. Antonini Archiepiscopi Florentini composuit. Parisiis apud Engelbertum de Maines.*

3. Dominicus & ille scriptis editis clarus. Idem Posſevin. pag. 725.
4. Matthæus Neruccius. J.C.
5. Nicolaus Orsuccius. J.C.

Ultra sunt *Gambasium*, *Montajone*, & *Montopolis*.

Era jam occurrit amnis, ad cujus ripam sunt *Pieve di Sacco*, *Fecciola*, & *Calcinara*. Ab altera vero ripa *Cascina*, muro cincta, quod præsidium Francorum Petro Strozzæ contra Cosmum Medicem Ducem militans, delevit. *Pons Eræ*, sive *Pontadera* muris nudata, ob rebelles eodem tempore ultro admissos. Jam *Lari*, & *Terraciola*.

Cecina amnis *Marantium* habet, vernacule *Ripamarance*: *Libbianum*, ubi terra nigra foditur: *Mons Rufolus*, olim arce præclara munitus: *Mons Cerberi*: inde *Castrum Novum Volaterrarum*: remotiusque *Leccia*, *Mons Rotundus*, *Justinianum*, *Saxeta*. Vino deinde, frugibus, ac oleo abundans *Soveretum*. Qua inde in Senensium limites penetratur, *Moscona* cernitur, nunc tuguriola rustica, olim urbs forte haud spernenda, ubi statuæ mutilæ, marmorum fragmenta, columnæ fractæ, semiruti ex lapide quadrato muri cum ingenti cisterna, pavimenta etiam tessellata, haud exiguam urbem ibi fuisse loquuntur. *Mons Micciuolus*, inde *Spicciajola*, ac *Castrum Novum S. Geminiani*: et Senensium territorium: amœno ac fertili tractu *Collis Elsani Vallis*; terminus mox Senensis, ac Florentini Principatus, vulgo *la Badia*. Eminenti in jugo *Sullanum*, a proscriptis, ut fertur, conditum: alii ad *Petronios* Senenses referunt: mox fanum *D. Armatii*, extra quod insigne D. Virginis cœnobium. *Casoli*, ubi statua L. Cornelii Syllæ dictatoris marmorea. Altero a Volaterris lapide sunt oppida, *Matolla*, *Roncolla*, *Guardistalla*, *Mons Scudai*, *Quercetum*, *ac Ripa bella*.

Hucusque Volaterranorum ager. Sequitur Senensis, in quo primum occurrit *Massa*, libro hoc cap. 9. mox *Perola*, *Tatti*, *Mons Massus*, *S. Fortinus*, *Strada*, *Mons Orsalus*, *Scanzanum*, *Pereta*, *Maglianum*; non magni momenti, nec nominis oppida.

Ultra amnem *Albengam*, *Saturnia* est libr. 4. cap. 56. Juxta *Sempronianum*, tum *Suana*, libr. 4. cap. 84.

Ad *Umbronem* amnem sunt, *Istia*, *Compagnaticum*, *Paganicum*, *Balnea Petrioli*, *D. Quirici* oppidum cum arce.

Senam versus est *Mons Alcinoi*, hoc libro cap. 11.

Trans *Arbiam* est *Mons Apertus*, *Ascianum*, *Rapolanum*, *Mons S. Sabini*, vulgo *Monte a Sansavino*, Antonio, ac Joanne Maria *Cardinalibus* illustris; *Civitella*, & *Batisole*. Ad *Clanim* est *Martianum* & *Fojanum*: hinc ad dexteram *Lucinianum*, quod oppidum bello cum Jo: Vicecomite I. Mediolanensium Duce gesto, arbitri electi adjudicarunt Florentinis suum esse, acriter contendentibus Senensibus; sed paulo post ad Senenses

ses

ſes rediit. Infra ſunt, *Aſina longa*, *Turrita*, *Mons Felicianus*, ac *Politianus Mons*, hoc libro ſupra cap. 10. *Chiancianum*, mox *Corſilianum*, ſeu *Pientia*, hoc libro ſupra cap. 13. *Sateanum*, ac urbs vetuſtiſſima *Cluſium*: libr. 4. ſupra cap. 18.

Inde *Cetona*, ac altiſſimo monti inexpugnabile impoſitum propugnaculum *Radicofanum*, ab Hadriano IV. egregie munitum, ut in eo auctor eſt Platina: terminat hodie limites patrimonii a Comite Mathilde D. Petro aſſignati, eſtque ultimum Sereniſſ. Magni Etruriæ Ducis ea parte præſidium.

Montes *Tynni* deinde, qui vulgo *Montuniata*, ubi *Sanflorium* a Sfortia Attendolo Cotignolano filio adſignatum *Boſio* ſub titulo Comitatus. Hic Boſius pater fuit alterius Boſii, qui Conſtantiam uxorem duxit Paulo III. volente.

Inter montes hos oppidum *Balnea Philippi*, ex ruinis Ruſellarum ſtructum. Vide a me dicta libr. 4. cap. 65. ſupra.

Amnis hic *Palia*, juxtaque eum Vicus *Recurſus*, vulgo *Ricorſo*. Inde paululum *Pons Setinus*, vernacule *Ponte Centena*. Σέντινον hic locant Ptolemæus & Strabo libr. 5. Ἀπὸ γὰρ δὴ Ῥαουέννης ἀρξάμενοι κατέχουσιν οὗτοι τὸ πλησίον, καὶ ἐφεξῆς Σάρσιναν, Ἀρίμινον, Σήναν, καὶ Καμάρινον. αὐτοῦ δ' ἐστὶ καὶ ὁ Αἶσις ποταμὸς, καὶ τὸ Γυργοῦνον ὄρος, καὶ Σεντῖνον, καὶ Μέταυρος ποταμὸς. *Nam a Ravenna Umbri propinqua tenent, ac deinceps Sarſinam, Ariminum, Senam, & Camarinum. Ibi eſt & Æſis fluvius, Girgunum mons, Sentinum, & Metaurus fluvius.* Ubi ſe, patris exemplum imitatus Decius Conſul, pro ſalute Reipublicæ, devovit. T. Livius 1. Decad. libr. 10. Fl. Eutropius libr. 2. Paulus Oroſ. libr. 3. cap. 21. Valer. Maxim. libr. 5. cap. 6. & alii. *Sentinum* tamen Niger vult eſſe *Cærete*, Franciſcus Pamphilus *Saxoferrato*. Eſt apud Livium *agri Sentini* duplicis mentio, quorum alter in Faliſcis, alter vero hic.

Ad montes *Procenum*, infraque *Soranum*, in colle præcipiti *Orvietum*, ſive *Urbs Vetus*, hoc libro ſupra cap. 1.

Inter *Clanim* & *Tiberim*, oppida ſunt *Garnajola*, & *Mons Leonis*, ac *Plebs*, vulgo *Pieve*, Ulterius *Cortona*. Libr. 5. ſupra cap. 9.

In agro *Cortonenſi* eſt *Petramala*, origo nobiliſſimæ ac potentiſſimæ familiæ Arretinæ *Tarlatæ*. Deinde *Civitella*, Guidonis Petramalæ opus, ac ad pleraque alia caſtella veluti aditus, ac peropportunus ad Florentinos infeſtandos tranſitus. *Caſtiglio*, magni nominis oppidum.

Hinc tendentibus in Septentrionem *Arretium* eſt. Lib. 5. ſupra cap. 7.

Ad *Cerſonem* amnem *Citerna*, & ad *Sonariam* fluviolum obſcurum *Angularium*, vulgo *Anghiari*. Iterum *Montedolium* vicinum *S. Stephani* fanum, vulgo *Pieve a S. Stefano*: & inter montes *Capreſium* cui *Capra* dicitur, ubi Totila Gothorum Rex extinctus, auctore Procopio libr. 3. Bell. Goth. Τουτίλλαν δὲ φεύγοντα ἐν σκότῳ σὺν ἀνδράσιν οὐ πλέον ἢ πέντε οὖσιν, ὧνπερ ὁ Σκιπούαρ εἷς ἐτύγχανεν ὢν, τῶν τινὲς Ῥωμαίων ἐδίωκον, οὐκ εἰδότες ὡς Τουτίλλας εἴη. ἐν τοῖς καὶ Ἀσβάδου τὸν γήπαιδα ξυνέβανεν εἶναι. ὅσπερ ἐπεὶ Τουτίλλᾳ ἀγχοτάτω ἐγένετο,

νετο, ὡς τῷ δόρατι αὐτὸν κατὰ τῶν νώτων παίσων ἐπήει. Γοτθικὸν δέ τι μειράκιον, ἐκ τῆς Τωτίλλα οἰκίας φεύγοντι τῷ δεσπότῃ ἑπόμενον, τύχην τε ἀπαξιῶν τὴν τότε παροῦσαν, ἀνέκραγε μέγα, τί τοῦτο ὦ κύων, τὸν δεσπότην τὸν σαυτοῦ πλήξων ὥρμηκας; ὁ μὲν οὖν Ἀσβαδος ἐπὶ Τωτίλλαν τὸ δόρυ σθένει παντὶ ὦσεν. αὐτὸς δὲ πρὸς τοῦ Σκιπούαρ τὸν πόδα πληγεὶς, αὐτοῦ ἔμεινε. καὶ αὐτὸς δὲ Σκιπούαρ, πρὸς τοῦ τῶν διωκόντων πληγεὶς ἔστη. ἅτε ξὺν Ἀσβάδῳ πεποιημένοι τὴν δίωξιν, τέτταρες ὄντες, ὅπως αὐτὸν διασώσοιντο, οὐκέτι ἐδίωκον· ἀλλὰ ξὺν αὐτῷ ὀπίσω ἀνέστρεφον. οἱ δὲ Τουτίλλᾳ ἑπισπόμενοι, διώκειν σφᾶς ἔτι τούτους πολεμίους οἰόμενοι, οὐδέν τι ἧσσον προσήλαυνον, καίπερ αὐτὸν καιρίαν πληγέντα, καὶ λειποψυχοῦντα ἐπαγόμενοι, πρυτανευούσης αὐτῆς τῆς ἀνάγκης τὸν βίαιον δρόμον. σταδίους δὲ ἀνύσαντες τέσσαρας τε καὶ ὀγδοήκοντα, ἐς χωρίον ἀφίκοντο, κάπρας ὄνομα. οὗ δὲ τὸ λοιπὸν ἡσυχάζοντες, Τωτίλλα τὴν πληγὴν ἐθεράπευον, ὅσπερ οὐ πολλῷ ὕστερον τὸν βίον ἐξεμέτρησεν. ἐνταῦθά τε αὐτὸν οἱ ἑπισπόμενοι κρύψαντες τῇ γῇ, ἀνεχώρησαν. Quem locum Chriſtophorus Perſona Romanus ſic Latinum reddidit, nonnihil a Græco diverſum: *Tum demum & Totilas cum quinque dumtaxat militibus fugit; ſed hunc fugientem Romanorum nonnulli inſectabantur, ignari prorſus, eum Totilam eſſe: quos inter & Asbadus aderat gipes, qui ſtatim Totilum e propinquo adeptus, ut telo feriret, invaſit. In eo inſultu adoleſcentulus ex Totilæ forte familia quidam, præſentem ægre domini ferens fortunam, fugientem ſubſequebatur. Ut primum Asbadum advertit in Totilam irruentem: quid canis, inquit inclamitans, irruis, dominum percuſſurus nunc tuum? At ille nil territus, quanta vi maxima potuit, in Totilam telum intorſit: ipſe vero a Scipuardo, qui Totilæ fugienti aderat comes, in pedem ictus, perſequi non ultra hunc potuit. Sed Scipuardus & ipſe, ab hoſte ſe inſectante percuſſus, mox conſtitit; milites vero quaterni, qui cum Asbado hoſtes inſequebantur, hunc ut ſalvum in caſtra reducerent, Gothos de cetero inſectari deſiſtunt: qui tamen Romanos adhuc ſe inſequi rati, curſum tenebant: & Totilam, lethali affectum jam vulnere, & animam fere exhalantem, abducere celerius cogebantur. Stadiis itaque quatuor & octoginta fugiendo peractis, ad locum Capras nomine veniunt, ubi a fuga denique quieſcentes, Totilæ vulnus curabant: ex quo paulo poſt morientem, funere procurato, terræ recondunt, ipſique inde mox abeunt.* Et circa Tiberis Arnique fontem perplura oppida, nec magni nominis, aut momenti, quorum nomina non ad manum.

Fluviolus *Ctereo*, ignobilibus vicis cinctus: trans eum oppida celebria, *Mons D. Mariæ*, *Mons Albanus*, *Sorbellum*.

Nerone amne ſuperato in colle eſt *Pieria*: & in circuitu Thraſymeni lacus libr. 4. ſupra cap. 6. permulta oppida, & in his *Oſſaja* Villa vulgo, Latinis *Oſſaria*, ab oſſibus cæſorum ibi ab Hannibale Romanorum. Magna ſane apud auctores eſt mentio oſſium hoſtibus cæſis. Virgil. libr. 1. Georgic. in fine.

> *Agricola incurvo terram molitus aratro*
> *Exeſa inveniet ſcabra rubigine pila,*
> *Aut gravibus raſtris galeas pulſabit inanes,*
> *Grandiaque effoſſis mirabitur oſſa ſepulchris,*

Papin.

Papin. Stat. libr. 2. Silv. ult.

Albos ossibus Italis Philippos
Et Pharsalica bella detonabis.

Claudian. libr. 1. de laudib. Stilicon.

Dicite Bisaltæ, vel qui Pangæa juvencis
Scinditis, offenso quoties sub vomere putres
Dissiliant ictu galeæ, vel qualia sæpe
Ossa peremptorum resonent immania regum.

Ad eundem lacum sunt *Passinianum*, *Burghettum*, *Castilionum*, *Clusinum*, *Pascianum*, oppida, fertili loco posita: versus montes recedentes a lacu Villæ *Panigale*, *Mons Alera*: & lacui propior *Colonna*, sive *Mons Columna*: ulterius *Corcianum*, tum *Perusia* regionis caput: libr. 5. supra hoc opere, cap. 10.

Trans *Paliam* amnem sequitur ager *Faliscorum* dictus, libr. 4. cap. 12. *Soractes* mons terminans eum a *Vejente*. Hic oppida clara, ac frequentia permulta celebriora recensebo: *Pitilianum*, Ursinorum patrimonium, ac Comitatus titulo insigne. *Farnesium*, nobilissima familia Romana Farnesia inclytum, ortu etiam Pauli III. Pontificis felix, qui Parmensem Ducatum filio suo concessit. Hæc etiam patria PETRI ANCHORANI J.C. qui hoc nomen a *Castro Anchorano*, cujus erat dominus, accepit. Infra hoc est *Castrum*, horrenti specu septum, patria PAULI J.C. qui inde CASTRENSIS vocatus.

Ad *Paliam* amnem est *Aquapendens*, olim *Acula*, sive ut alii *Aquila*, libr. 5. cap. 14. Itinere deinde Romano fanum *D. Laurentii*: ac mox ad montis radices *Bolsena* vulgo, olim *Vulsinii*, libr. 4. supra cap. 15. ad dexteram ejus, oppida, *Grotte*, *Gradoli*. Superius inter montes *Valentanum*, Farnesiorum ditioni subjectum: ad lacum *Vulsiniensem*, *Caput Montis*, *Marta*, ut insulsissimo Annio videtur cum Pseudo-Catone *Larthes* vocata, unde cognomentum Regibus inditum. Sed quo auctore? Ad Martam fluvium, versus Meridiem, *Tuscanella*, nobile ac pervetustum oppidum, Ecclesiasticæ ditionis: *Tuscana* in Itinerarii tabula Peutingeri: de cujus origine nugantur Annius, ac Leander Alberti. Ultra lacum silva est *Montis Falconis*, ac urbs deinde in edito monte, libro hoc supra cap. 5.

Dextra inde inter montes est *Balneum Regis*: libro hoc cap. 3. aliaque circa oppida, *Grafignana*, *Specianum*, *Viturchianum*, *Bomarzium*, *Mugnanum & Bassanum*. Ubi vero Nar, & Tibris confluunt, *Horta* urbs, sive *Hortanum*, libr. 4. supra cap. 37. *Bassanellum* oppidum, a quo *Lacus Vadimonis* habet modernam appellationem.

Versus Orientem *Gallesium*; libr. 4. supra cap. 42. *Corchianum*, *Ignanellum*, *Valetanum*, *Burgus S. Leonardi*, *Turris*, ac Tiberis transitus, *Foglia* dictus. A *Burgo*, seu *Burgeto* per viam Flaminiam *Civitas Castellana* in præcelsa rupe, quam Vejos fuisse opinantur falso. Lib. 4. supra cap. 10. alii *Fescenium* interpretantur: vide etiam libro 4. cap. 46.

Haud

Haud longe inde *Aræ Mutiæ*, five ut aliis visum *Aræ Murtiæ*; libro 4. fupra cap. 55. Hoc tractu indubitato fuit *Feroniæ Lucus*, ut videbis libr. 4. cap. 53. Et prope, non longo interjecto fpatio, *Flavianum*, libr. 4. cap. 62. *Ferentinum* inde, libr. 4. cap. 47. ac mox in montibus *Troffulum*, libr. 4. cap. 27. *Mæonia*, libr. 4. cap. 33. ad Tibridis ripam *Turrena*, libr. 4. cap. 39. Oppida hic recentia, nec ullum antiquitatis veftigium retinentia, *Celinum*, *Fabrica*, *Capriola*. Tum urbs *Nepet*, libr. 4. cap. 41. & alia ignobilia oppida.

Ad Occidentem *Viterbum*, hoc libro cap. 4. Quindecim millibus paffuum inde *Tarquine* oppidum, vel nomine majeftatem Tarquiniorum loquens; libr. 4. cap. 11. Verfus Meridiem, decem a Viterbio millibus paffuum *Bieda* eft, olim *Blera*, libr. 4. cap. 34. Oram litoris verfus inferius oppida, *Barbaranum*, *Vianum*, *Tolfa nova*, forte *Forum Claudii*, libr. 4. cap. 76. Ad *Sabatum* lacum occurrit *Bracianum*, Ducatus titulo celeberrimum oppidum, ac Urfinorum nobiliffimorum patrimonium, a Latinis hiftoricis fequioris ævi *Bracenum*, *Braceanum*, ac interdum *Brignanum* appellatum. Ad Orientalem lacus ejusdem ripam, *Anguillara*, nobile oppidum: ad Septentrionem *Trivilianum*: ad Occafum *Vicarellum*, antiquiffimum toto eo tractu monimentum, forfan Ptolemæo Βιράκελον, libr. 4. cap. 82. Sed quia & reliquorum locorum obftat enumeratio, & nimia eft literarum tranfmutatio, potior eft Raphaelis Maffæi fententia, putantis *Vicarellum* dici, quafi *Vicum Aurelii*; fic enim ait: *Vicus Aurelii, nunc Vicarellus, omnia fane vicina funt inter fe loca*. Forte id *Forum Aurelii*, libr. 4. cap. 78.

Via *Ciminia*, quatuor Viterbo milliario, eft *Canapina*, male quibusdam *Capena*, æftimata; nam ea trans Tiberim, libr. 4. cap. 99. Non longe inde eft oppidum, *Vico* vernacule vocatum, unde cenfent effe *Vicum Elbii*, libr. 4. cap. 85. Sed in Græco Ptolemæi codice nulla *Vici* extat mentio; quare cenfuerim modernum effe & nomen, & oppidum: utcumque inde origo *Vicorum* familiæ, quæ Viterbii principatum diu tenuit. Supra hanc viam, in ipfo *Ciminii* montis jugo, eft *Caftellum Surianum*, ubi arcem totius Europæ munitiffimam Nicolaus III. ex gente Urfinorum Pontifex, ftruxit, fuæque poftmodum familiæ conceffit: ea occupata a Britonibus, quos Pontifice Avenione fedente, Cardinalis Cecbennenfis, Gregorii XI. Legatus in Italiam adduxerat, quos cum Albericus Cuniates tota reliqua Italia exegiffet, ab ea numquam deturbari potuerunt, donec Martinus V. pace Ecclefiæ reddita in Italiam advenit. Blondus, Sabellicus, alii.

Ad Meridiem feptem milliaribus *Vetralla* eft, a quibusdam *Forum Caffii* putata, argumento claro, quod ædes etiam hodie ibi fit, *D. Mariæ Forcaffiæ* vocata, libr. 4. cap. 77. In colle edito fequitur *Roncilio* five *Roncillonium*: infra *Capranica*, & juxta hanc oppidum *Baffanum*, tum *Sutrium*, libr. 4. cap. 44.

Hinc

Hinc Vejentum fines se aperiunt, in quorum territorio Romam euntibus occurrit *Mons Roseus*, lacui adjacens, quem falso Flavius Blondus *Vadimonis* esse prodit. Inde octo passuum millibus *Baccanum* lacui cognomini, & silvæ latrociniis olim infami adjacens. Ex lacu emittitur *Cremera* amnis, ad quem Fabii cæsi. Ad dexteram sunt oppida, *Cæsanum*, *Formellum*, *Gallera*, ubi olim *Vejentum* metropolis. Deflectentibus ad dextram, sinistram, sunt oppida visenda *Malianum* ad Montem Soractem, *Mantianum*, ac deinde *Stagia*. Ad pedem montis ejusdem *Arinianum*, morte Hadriani IV. Pontificis celebratum, ut Platina scribit.

Ad ripam Tibridis *Pontianum*, sive, ut alii volunt, *Ponzano*, *Turrita*, *Nazanum*, *Fianum*, quod Natalibus *Francisci* historici, cujus cum honore Blondus meminit, inclytum. In Mediterraneis: *Civitella*, *Limprinianum*, *Morlupus*. Tum *Viæ Flaminiæ* imposita quædam oppida, quorum præcipua sunt *Castrum novum*, *Arianum*: mox cum ruderibus ac vestigiis stratæ viæ *Porta prima*.

Denique *Pons Milvius* terminus Vejentum, ac secundo Tiberi adhærens *Malianum*, locus peramænus, ac Pontificum oblectationi destinatus. Mox *Portus Romanus*, libr. 4. cap. 22. Et sic se habent celebriora Etruriæ hodierna loca: plura & meliora ipsi Etrusci præstare possunt.

FINIS LIBRI SEXTI.

Perusiæ Apud Nobiles De Constanzis

PRÆ-

PRÆFATIO

AD LIBRUM SEPTIMUM.

PRæclarum illud, magnique inſtar monimenti eſt habitum, tres Curios [1] *continua ſerie oratores ex una familia prodiiſſe: neque minus illud memorandum, ingentem ſuæ genti gloriam quæſiviße, tres* [2] Cottas *Conſules non interruptis faſtis extitiſſe; nam cum Pindarus dicat:* [3]

> Α᾽ρχαῖαι δ᾽ ἀρεταὶ
> Α᾽μφέρονται ἀλλασσόμε-
> ναι γενεαῖς ἀν-
> δρῶν ϑένος.

> Antiquæ virtutes recuperant robur,
> Quæ permutantur hominum ſeculis.

Unica tamen familia Medicea *in magnis reluctantis fortunæ injuriis, tot claris viris fœcunda ſuffecit, ut unico ſeculo, non dicam quamlibet Italicam æquaverit, ſed & eminentiſſimam totius orbis longis poſt ſe paraſangis reliquerit, ut e* Medica arbore [4] *pomo uno ſublato, ſtatim aliud in*

(1) Plin. libr. 7. cap. 41.
(2) Aſcon. Pædian. Orat. pro Cornel.
(3) Nem. od. 11.
(4) Julius Solin. Polyhiſt. cap. 59.

in eumdem ramuli denudati locum ſuppullulat, ut licet ſemper decerpantur, ſemper tamen decerpendi fructus ſuperſint: quod ſequens volumen facile probabit, in quo quatuor ſummi Pontifices, tres Beati, duodecim Cardinales, duæ Chriſtianiſſimæ Reginæ, unus Periſcelidis Anglicanæ eques, quatuor Magni Duces, tres Duces, duo Aurei Velleris Equites, duo Eccleſiaſticarum copiarum Vexilliferi, triginta ſeptem Reipublicæ Florentinæ ſupremi moderatores, ut omittam tot exercituum duces, tot urbium præfectos, alioſque ſcriptis, aut rerum geſtarum gloria inclytos, de quibus jam dicendi campum aperio.

Vas Fic· Al· P·I· Perusiæ Apud Nobiles de Ansideis

LIBER SEPTIMUS

Portentosæ fabulæ de ortu Mediceæ familiæ explosæ: ea originem non habuit a Theseo, ab Antenore, a Dardano, ab Ænea, ab Henetis, a Græcia: adulatio scribentium fœdissima repressa.

CAP. I.

VT recentibus odiis pridem Strotiana factione familia MEDICEA virulenter lacerata; ita rerum potita, mirum qua turpi, & non ferenda adulatione eam ingenia quæque extulerunt, ut minus mirum videri debeat, si motis Romæ civilibus armis, Augustum Pistore ortum, aut trapezita, mox post Actiacam victoriam Ænea, & nobilissimo Trojanorum sanguine genitum, scriptores, alioqui graves, finxerint. Sic plane scurrilitate incredibili quidam auctores ultra humanum Mediceos efferentes, portentosis, ac ridiculis fabellis, dum iis gloriam augere volunt, apud doctos minuunt: & ut paucis agam, præcipua commenta tantæ genti splendorem minime allatura recensebo.

A *Theseo* Atheniensi quidam deducunt, qui inter Thessaliam, & Græciam circa Caucasum, (o præclaram Geographiam!) bellum gerendo novas civitates superavit, & quasi novem mundos sanguine peperisset, novem pilas rubras pro insigni tulit, clypeoque suo insculpi voluit; ab eo ergo Medicei *pilas suas* sortiti. Joann. Baptista Buchinerius. Addunt, Heraclio ad Eufratem bellum moventi, venisse in suppetias Græcum quendam *Balranum*, qui longo ordine stemma suum a Theseo deduceret, idemque *pilarum* insigne ferret; cui nuptui fuerit *Erininta* Imperatoris filia tradita, ex quibus nuptiis geniti sint *Otho* & *Rainerius*, & ab his *Medicei*. Franciscus Bracciolinus in *Cruce revindicata*, ita opus inscribit.

Sunt, qui a *Dardano* Trojano principe ortos volunt, in quibus est Gualterottus, scriptor Florentinus.

Alii ad *Æneam* auctorem principium referunt: in his Petrus Eugubinus.

Nec desunt, qui ad *Henetos* ortum traducant, quod aliquando ea familia Venetiis floruerit. Quod quædam acta MSS. in Tabulario secreto Sereniss. Magnorum Ducum confirmant.

Neque defuerunt, qui stirpis hujus parentem *Antenorem* facerent, eadem illi, qua ceteri fide, hoc est impudenti inscitia, cujus me pudet.

Nonnulli a Græcis originem trahunt; nam *Francum & Polum Mediceos*, nobiles ac magnificos viros Athenienses, patrum nostrorum memoria Cosmus I. Magnus Etruriæ Dux suos gentiles agnoscit, literis & privilegio iisdem in id concessis, anno 1567. Et sane tenor literarum dignus est, qui adscribatur, nisi Paulus Manutius in Vita Cosmi præoccupasset. Utcumque se res habet, est sane certum in Peloponneso in multis urbibus claris Mediceos magno nomine fuisse; sed sive eo Itali penetraverint, sive exinde Græci in Italiam descenderint, ambiguæ est famæ.

Denique ad *Caroli Magni* tempora ortum ejus retulere Bracciolinus, quem dixi, & Ludovicus Alamannius, in cujus aula fuit *Silvester Medices* quidam, sed non probant veterum testimoniis. Est tamen non levis auctoritas Fanutii Campani MS. libr. 4. de Illustr. Ital. Famil. cap. 19. *Familia Medicis in Florentia clarissima, & antiqua, literis, armis, divitiis, & virtutibus pollens, ortum habuit a quodam nobilissimo Germano, qui vocabatur Ansaldus Pileus, filius excellentissimi medici, anno salutis 806. qui pro insigniis gestabat novem pilas rubeas in campo aureo: & accipiens uxorem nobilem feminam Florentinam, aucta familia voluit appellari de Medicis, a dicto medico.* Uxor hæc *Trivia Cavalcantia* ut ferunt, ex contractu quodam antiquo, qui penes Raphaëlem Medicen; sed ego, quia non vidi, non credo, adeo omnes in fœdissimam adulationem propensi, ut nulli citra legitima Scriptorum authenticorum testimonia sit fides adhibenda. Mirum quanta aviditate locum hunc a me Florentiæ ante biennium ostensum, quidam ardeliones arripue-

ripuerint, quaſi illi ſoli Sereniſſimæ familiæ ortum ſedulitate ſua deprehendiſſent. Quos ego homines calamitoſiſſima ſorte judico, qui ſumma ignavia, ne dicam incredibili ſtupiditate, eruditionis famam vel ſperare, vel captare auſi ſunt. Per eosdem etiam emiſſarios rumor percrebuit, Conſtantinopoli inciſas eſſe novem pilas marmori, publice ſpectando, quaſi Medicea familia civitati olim illi imperaſſet.

Nugas reliquas omitto: & in promptu ſunt, quæ ſcribunt Paulus Manutius, Paulus Minius, Scipio Ammiratus, Joannes Baptiſta Strozzius, Franciſcus Sanſovinus, Joannes Baptiſta Cinius, quorum ego ſcrinia inutiliter non compilo.

Mediceorum geminus ortus Florentia, antiquiſſima memoria, monimentis certiſſimis comprobata.

CAP. II.

INdubitatum eſt ergo Florentinæ originis, & indigenas eſſe Mediceos, indeque vel civium aliorum invidia relegatos, vel rerum gerendarum gloria accenſos ſolum ſponte mutaſſe, per totam Italiam forte, & Græciam clariſſima progenie ſparſa; nam Venetiis, Neapoli, Ferrariæ, Brixiæ, Bononiæ, ac Mediolani ſecunda fama vixiſſe Mediceos, Annales, Hiſtoricique Itali teſtantur. Et in eo ſane non exigua ei familiæ laus, quod in civitate ſua, tam clara, tam nobilibus familiis abundante, virtute ac moderatione, conſortem omnem nobilitatem ſuperet, & legitimo imperii titulo regat, ad Principatum non malis artibus evecta, non crudeliter, neque immaniter imperatura, quæ verum fecit proverbium: *Principes bonos, ut naſci raro, ita fieri ſæpe.*

Antiquitas ſane mediocris, ſexcentorum fere annorum, ſi Actis publicis fides. Anno 1027. Conradus II. Imperator *Tancredo Monaldeſchio*, ſuo in Etruria Legato, Vallem Tiberinam donat, cui donationi ſubſcribunt Eminentiſſimi viri, Archiepiſcopus Moguntinus, Comes Palatinus, Creſcentius Romanus, aliique, & in his *Julius Medices Florentinus*. Quod præclarum teſtimonium videri poſſet, quod nonniſi eminentiſſimi quique Imperatorum decretis aut donationibus ſubſcribere ſint ſoliti.

Anno 1220. Fridericus II. Imperator Comitibus Romanis quædam Campaniæ caſtella dedit poſſidenda, cui etiam donationi, inter alios magni nominis aulicos, ſubſcribit quidam *Joannes Medices eques*.

Anno 1340. Ghibellini ab exilio revocati Mediceorum opera: &

paucos

paucos poſt annos Monte Catino a Florentinorum copiis obſeſſo, propugnaculo præfuit cum imperio, cui nomen *Baſtia*, *Joannes Medices*, auctore Leonardo Arretino.

Anno 1348. Lis mota inter Mediceos & Pazios (1) de patronatu templi D. Thomæ, argumento evidenti, diu ante eam ætatem templum illud ab iis conditum, & cenſu dotatum. Addunt hiſtorici, non longe inde ædes habuiſſe Mediceos, antequam pomœrium proferretur: & ubi nunc diverſorium eſt *Porci* in foro *Malvagiæ*, eorumdem *Porticus*, ſeu verius *area* viſebatur, quam niſi potentiſſimi in Republica cives erigere non poterant; ſiquidem moribus Romanis receptum erat, ut areæ Deorum tantum templis adjicerentur, mox optimatium ædibus, ornamento futuræ, apponebantur, ut libr. 1. Antiquitat. Romanar. diſſerui. Ritus etiam ille Græcanicus. Homer. libr. 6. Odyſſ. v. 265.

. . . . . *πᾶσιν γὰρ ἐπίςιον ἐςὶν ἑκάςῳ*
Ἔνθα δέ τε σφ' ἀγορή.
. . . . . *omnibus enim ſtatio eſt unicuique*
Ibi ipſis eſt forum.

Anno 1352. Archiepiſcopus Mediolanenſis *Scarpariam* obſidebat, quam paucis comitatus *Joannes Medices*, *Comitis filius*, hoſtes perrumpens, tutam reddidit: ob quod ſtrenue geſtum ipſe equeſtri dignitate donatus, & cenſu e publico ærario quinquaginta florenorum annuo honoratus, cum donativo numeratæ pecuniæ, quam ille epulo impendit, quo primores urbis ſplendide excepit.

Anno 1357. Lucam obſeſſam a Piſanis, *Maſtinus Scala* cum pro dignitate tueri non poſſet, Florentinis vendidit, qui trecentos equites, quingentos pedites in ſubſidium e veſtigio deſtinarunt, duce *Joanne Mediceo*, *Bernardini filio*: qui urbem ingreſſus, eam nomine S. P. Q. Florentini occupavit, & ditioni illius ſubjecit.

Paulo poſt hæc tempora tyrannis *Ducis Athenarum Gualteri* eſt inſequuta, in quem triplici factione eſt conſpiratum, quarum una *Mediceorum* erat, ut hiſtoricorum optimus ea ætate Nicolaus Machiavellus teſtatum reliquit: & cauſa perduellis præcipua, quod *Antonius Adimarius*, civis nobiliſſimus contra jus & fas morti addictus. Itaque aliis oſcitantibus, vel lente audentibus, Medicei armata manu forum occuparunt, ne Dux palatio erumpere poſſet: quo ſtrenue facto & ille in exilium abiit, decimo tyrannidis menſe, & patria oppreſſa jam tandem diſcuſſo gravi jugo reſpirare cœpit, Mediceorum opera vindicata.

Sed, quod clariſſimum eſt, cum *Prioratus* Florentiæ ſupremus eſſet magiſtratus, eum adminiſtravit *Ardingus Medices*, *filius Bonagiuntæ* anno 1291. Atque hæc certo eruere potui de antiquitate Mediceorum Florentiæ; nunc de eadem familia aliis in civitatibus Italiæ florente diſqui-

(1) Hic legendum videtur *Sitios*, qui nobiles fuere cives Florentini, cujus hodie familia interiit.

disquiratur, nisi diversæ sint stirpes, quod quibusdam non ignobilibus Scriptoribus verum videtur, & ego delibero.

Medicei in aliis Italiæ urbibus florentes, & maxime Brixiæ, Ferrariæ, Veronæ, & Mediolani, quorum memoria ante annos quadringentos quinquaginta certissima.

CAP. III.

Ejusdem familiæ claritudo non Florentiæ modo, ut probatum, sed & aliis Italiæ civitatibus illuxit. Fanutius Campanus MS. libr. 4. Illustr. Ital. Famil. cap. 19. *Notandum est etiam, quod ex multis familiis Florentinis descenderunt aliæ familiæ in diversis Italiæ civitatibus ; nam Manechini Bononienses descenderunt ab Acciajuolis, Strozzii Ferrariæ & Mantuæ a Strozziis, Ricci in Amalfi, Frotti in Alexandria Paliæ ab Adimariis, Alberti in Bononia, Medici in Neapoli, Mediolano, Cypro, Candia, Sicilia, Gerardini in Anglia.* Nescio, an non pro Anglia dicere voluerit Hiberniam, ubi ingens & nomen & potentia illius familiæ. Sed cur *Brixianos, & Veronenses, & Ferrarienses Medicos* Fanutius omisit? de quorum ego nobilitate pauca disseram.

Brixiæ potens Mediceorum familia ; nam *Franciscus* filius *Bertolini Medices*, comes *Gavardiæ*, creatus a Roberto Imperatore, ut ex privilegio eidem concesso liquet, Augustæ Vindelicorum, anno 1403. die 16. Junii. Quem titulum confirmavit Pandulphus Malatesta, Brixiæ Dominus 22. Decemb. anno 1405. & Marinus Garzonius, Venetorum ibidem Præfectus, agnovit legitimum titulum, anno 1489. Ex hac familia sunt illustres non pauci.

1. Georgius.
2. Antonius.
3. Cosmus, Canonicus Brixianus.
4. Fridericus, Cosmi frater, Georgii filius, qui sub Pio IV. Pontifice Fani Præpositus, multas sub eodem turmas ductavit, cum a Turcis metueretur.
5. Cristophorus, cultui divino addictissimus, *Gavardiam*, seu *Gardiam* comitatum gentilitium secessit.

Veronæ etiam eadem gens, alias honoribus ac divitiis prætergressa, summo dudum splendore emicuit. Ex hac

1. Ni-

1. Nicolaus, eques tanta magnificentia, ut in proverbium abierit de quolibet impensius profuso adolescente, hoc tantum ei deesse, *ut vel filius esset, vel facultates haberet Nicolai Medicei*. Hic generoso quodam animo incubuit, ut non esset, aut saltem non videretur inferior heroicis actis Senioris Cosmi: ideoque splendidissima palatia aedificavit, in urbe unum, alterum in suburbiis, quod postea monialibus donavit: Sacellum D. Bernardini, dedicavitque religiosis D. Antonii Patavini: claustrum D. Anastasii Dominicanorum picturis exquisitissimis ornavit: & D. Euphemiae Augustinianorum; sed & monialium D. Josephi chorum instauravit.

2. Franciscus, Nicolai filius: haeres, ut opum paternarum, ita magnificentiae: filias nobilissimis quibusque despondit: natu majorem *Hieronymo Malaspinae* Marchioni, alteram Comiti *Antonio Bevilaquae*, tertiam Comiti *Hieronymo d'Arco*.

3. Bassanus, Nicolai natu minor filius, tantae opulentiae particeps.

4. Ludovicus, Bassani filius, quinque liberos habuit, & in his fuit

5. Marcus, Dominicanus, a Pio V. ob insigne rerum Theologicarum studium Inquisitor Veronae creatus, & a Gregorio XIII. totius Venetae ditionis Inquisitor: ab eodem etiam Episcopus Ebronensis, sive Fossae Clodiae, vulgo Chioggensis.

6. Georgius, Marci frater, omnibus honoribus Veronae perfunctus.

7. Nicolaus, eorumdem frater.

8. Franciscus, fratrum quartus, locuples, ac nobilissimis illius civitatis sanguine conjunctus.

Neque minus iidem Medicei claro illustrique nomine *Ferrariae* noti, primis inibi civicorum honorum gradibus sublevati, & in his eminent

1. Franciscus, Venetias profectus, Juris scientia apud suos clarissimus, anno 1321. Joann. Baptista Pigna libr. 4. pag. 263.

2. Galassus, cujus res praeclare gestas apud eundem sub ann. 1353. memorari reperies libr. eod. pag. 321.

Mediolanenses Medicei quanta fuerint claritudine & antiquitate, ex rebus praeclarissimae illius civitatis constat, & nobilissimos recensebo.

1. Joannes Mediceus, una cum Albino Bonate ad Fridericum Barbarossam Orator missus pro foedere anno 1159. ut referunt plerique, & in his Corius.

Anno 1184. Consules Mediolanenses pro pace sancienda Legatos miserunt *Guidum Landrianum*, *Pinamontem Vicomercatum*, *Adolatum Bultrasium*, *Guillielmum Borrum*, *Guercium Ossilium*, *Ardericum Bonatem*, *Rogerum Marcellinum*, & Lotterium Medicen. Vide Historicos ejus aevi.

Omitto Pium IV. Pontificem, Marchionem Marignanum, & alios, summa suo aevo celebritate; contentus monuisse, omnes has familias, ab uno stipite propagatas, diversas sedes varie fortunis suis elegisse, vel quia crebra Imperatorum mutatio, ut Italiam reliquam, ita Etruriam

non

non mediocriter turbavit, dum nobilissimus quisque Cæsarem sequeretur, ibi sedes habiturus, quo Imperatoris magnificentia invitasset: vel quod frequentes inter ordines Florentiæ tumultus, meliores quosque cives ad domicilia quærenda adigerent, neque sane ulla sæpius familia exilium passa, aut atrociori odio expulsa, majori alacritate revocata, quam Medicei.

Mediceorum pietas memoranda, & tres Beati, ex ea gente, Rolandus, Philippa & Augustina.

CAP. IV.

JOannem XXII. carcere Bavarico liberatum, COSMI MEDICEI opera, ac paulo post in Concilio Florentino dignitati Cardinalitiæ restitutum, notius est, quam ut dici debeat. Ab ejusdem COSMI gentilibus *Nosocomium* opulentum Hierosolymis in gratiam advenarum Christianorum erectum, ditatumque, omnes sciunt. Religionem Catholicam ab Augustissima CATHARINA MEDICEA non mediocriter promotam historiæ loquuntur. At ut cetera insignis pietatis monimenta privatim Florentiæ exhibita sileantur, ut *D. Laurentii* ædes splendida a fundamentis condita, ac Palatina Bibliotheca cohonestata: D. Marci templum, & Cœnobium ferme a fundamentis erectum: tot xenodochia, tot utriusque sexus monasteria vel instituta, vel censu dotata, vel ampliata prætereantur, quis non mirabitur unicum Cœnobium Canonicorum Lateranensium in Monte Fæsulano centum millibus aureorum nummum vix extructum? Largissimam profusionem, vel Romæ, vel in aliis Italiæ civitatibus in res sacras impensam non commemoro, ne vera scribens, panegyricum texere videar.

Sanctitatis hanc summam certamque opinionem augent tres Beati ex ea familia, quorum primus est

B. ROLANDUS MEDICEUS, qui locum eremiticæ vitæ eligens ad *Bargonum*, Parmensis agri viculum, zona juncea nudum corpus incinctus, viginti sex annis totis pertinax silentium observavit, non Pithagorico more, sed vere cœlesti; hominum colloquiis consulto abstinens, ut Dei familiarius convictu frueretur: donec pia mulier *Antonia de Cassatis* Cortonensis, *Nicolai* Marchionis *Palavecini* uxor, in fundum illum suum secedens animi relaxandi ergo, de squallore & eluvie hominis admonita, sciscitata est incolas, causamque tam severæ religiosæque vitæ ab ipsis didicit: nec mora per religiosum virum *Dominicum de Dominicis* Carmelitam, domo Cremonensem,

ea ipsa nocte, in vicina sacra æde, expugnare silentium est aggressa. Quod non citius actum, quod Sacramentis Ecclesiæ receptis, ex hac fragili & caduca vita ad æternum duraturam vir sanctus migravit die xv. Septembris, anno reparatæ salutis 1386. Hæc ex libro MS. in Bibliotheca Laurentiana Florentiæ, Pluteo XX. Vitæ hujus Beati subnectitur Tractatus, cum hoc titulo: *Pelagium miraculorum Beati Rolandi, quæ scripta fuerunt, & recepta sub fideli testimonio diversarum personarum per manus Anselmini de Raymondis de Cremona, Imperiali auctoritate notarii*. Circa vero oras triginta miracula notantur, quæ sanctitatem non vulgarem, & incredibilem in Deum amorem testantur.

B. Philippa Medicea, uti superius hoc opere ostensum, ex eadem hac gente vitæ sanctimonia, & miraculorum gloria eminentissime claruit. Vide supra libr. 5. cap. 18. in Nomenclatura Sanctorum Florentinorum.

B. Augustina Medicea, ejusdem gentis, *Joannis Comitis Vannii Medici* filia, tenella admodum ætate Monasterium *Rosanum* ad Arni ripam Florentiæ ingressa est: unde cum parentes eam educere marito jungendam conarentur, proposito castitatis voto solvi pertinacius recusavit; quare die 8. Octobris anno 1528. inde egressa, inter Sanctimoniales D. Catharinæ Senensis, anno ætatis suæ vigesimo, recepta, nomine, ut solet, mutato, Augustina dicta est, ubi sanctissimo vitæ exacto curriculo, obiit die xvii. Octobris, anno 1561. ut est in libro de Sanctis & Beatis Ordinis Dominicani, & ex eo Silvanus Razius part. 2. de SS. Etruscis pag. 100.

Medicei Florentini ad certum & historicum ordinem revocati, & quot, quibusque illustribus Viris inclaruerint, obiter insignia illius gentis sæpius variata.

CAP. V.

UT potens alibi Italiæ Medicei fuerint, tamen Florentiam tamquam arcem nobilitatis suæ incolentes, longa quoscumque alios dignatione superarunt. Nam cum aliæ familiæ multum gloriæ sibi accessisse putassent, si duos tresve in supremo Magistratu vidissent, *Priores* Medicei septuaginta duo numerantur, *Vexilliferi Justitiæ* triginta octo, & ut illos omittam, qui civili statu civibus majores fuerunt, cui non citra exemplum, & sine exce-

ptione

ptione magnitudo Mediceorum ſtupenda videri poſſet? Ex quibus, ſpatio centum annorum, aut præter propter, Pontifices quatuor ſummi venerantur, Cardinales decem, Reginæ duæ, Magni Duces quatuor, unus Eques Periſcelidis Anglicanæ, tres Duces, Vexilliferi copiarum S. R. E. duo, ut interim Archiepiſcopi, Epiſcopi, Exercituum duces, viri eruditione illuſtres. De his ſigillatim ſermonem inſtituam, ſi prius pauca de Inſigniis gentilitiis præmiſero, quæ volunt initio *multas* fuiſſe *pilas*, ut foribus nobiliſſimorum *Stufarum* Florentiæ affixa tabula indicat: addunt rerum patriarum periti, unoquoque exilio, aut relegatione compulsos unam pilam adimere. Certe in Archiepiſcopio Piſano arma ſunt Mediceorum lapidi incisa *novem pilæ*, & ibidem loci *octo pilæ*. De qua re nuper luſi in ſtrenis ad Sereniſſ. Magn. Etrur. Ducem Coſmum II. Verſus apponam. Titulum feci opuſculo;

BANDVM, MEDICEVM
SIVE
STRENA. KL. IAN. CIↃIↃCXVII

Tuſcus adeſt, ratitumque petit ſolemne quadrantem
Janus, & Etruſco felicia quæque Dynaſtæ
Exoptat, velletque ſuis dare dona Kalendis
Congrua, qui ter millenos ex ordine ſoles,
Et placido vidit decurrere ſecula lapſu,
Et ſibi regnatas florere potentius arces,
Dum Samius Lucumo, dum Lar, Corythuſque tenebant
Imperia, & Conſul, Cæſarque, ac denique rerum
Libera conditio placuit: dum rurſus ad unum
Res rediit, meliorque ſtatus, Tyrrhenia Magno
Nunc demum ſubjecta Duci, priſca illa recludit
Tempora, Janigenis quæ nobilitata colonis
Egregiam Regni ſtirpem liquere vetuſti,
Inque hoc quadruplices veneratur Etruria Reges.
Anne igitur Jani auſpiciis tibi, Coſme, dicabo
Principe quod dignum tanto? num audacia cœpti
Tuta mei? Princeps anne aſpernaberis auſus?
An mage, quæ ſolita eſt clementia, pronior aure
Excipies placida peregrini vota, tuumque
Admittes vatem ingenii monimenta ferentem,
Claraque Mediceæ meditantem inſignia ſtirpis?
Aurato primum rutilat Pila Martia campo,
Incerta ſerie diſperſa, atque ordine nullo
Cæruleos imitata Deos, vitreique potentes
Gurgitis, & ſtellas puro fulgore micantes.
Forma Pilæ eſt mundus, vaſto libramine pendens

 Emi-

Eminus, & nullo figens vestigia fundo.
Astra notat, pontumque color, hic remige Tusco
Subdendus, requies menti felicior illa,
Translatura pios animarum in præmia manes:
Innumeræ numero primum, sex deinde secutæ,
Bis triplicem voluere pari superaddere circlum
Ordine, quo seriem distingueret alea fati.
Belliger Augustus, terraque, soloque Monarcha
Non suis infesti, aut Dictæi symbola monstri,
Prædonisve lupi signa, aut velocia texta
Cornipedis, nec quæ curvis Jovis aliger uncis
Hostili intentat minitantia fulmina turmæ,
Prætulit: una rubet bandis Pila, totus ut uni
Pareret mundus, certa argumenta ferebat,
Per medias volitans acies Pila, sit precor omen
Veridicum, & mundi subsit tibi machina, Cosme,
Quem vexilla ferunt, quem virtus tanta meretur.
Roboris insignis dotes, & corporis acta,
Quem commendabant primævo flore juventæ,
Ille Pilæ ad lusum promptus juvenilia obibat
Munera, opus proprium nervis, opus utile famæ.
Hac civis discretus erat; nam cui integer ævo
Sanguis erat, pulcherque decor, robusta subibat
Officia, & senibus talos linquebat inertes.
Hanc villæ ceu nomen habet, Paganica thermis
Apta Pila est, corpusque parat, neque deside cultu
Languentes patitur torpere, hæc reddit, & illa
Pars rapit, & longe dimittit; at urbicus ordo
Hanc amat, & specie discriminat, inde Trigonam
Perfectam a numero appellat, spectare solebant
Quam proceres rerum domini, velocia jactum
Brachia fallebant, & eodem ducta tenore
Gymnasio certis diverberat ictibus hostem.
Cumque alias ludorum artes lex prisca vetaret,
In quibus aut fortuna potens, aut subdola fraudum
Argumenta patent, solam hanc lex utraque laudat,
Et probat: hæc sola ingenua quæ digna juventa
Credita, Mediceos Heroas imagine tollit,
Cælestem referens formam, perfectaque mundi
Omina, principio pariter quoque fine carentem.
Non ego, mendaci fuerit quæ fabula ritu,
Hic referam, qua mole Gigas adversa fatiget
Brachia in assultu, diversaque brachia ducens
Intentet vanos ictus, quos casside tectus

Medi-

Mediceus, clypeoque exivit pectore forti,
Signavitque levem parmam alternante recussu,
Unde excepta ferunt insignia talia genti,
Venturos longum quæ laudatura nepotes.
Hactenus arma. At nunc memorabo arcana Dynastæ
Symbola Medicei, non quæ vexilla vetustas
Vermiculata tulit carie, & male putrida scimus
In lignis expressa olim, certaminis auctor
Alcides Grai se infert, duroque verendus
Robore, Scotorum sobolem per bella Pelasgas
Constituisse arces, & te Florentia muris
Incinxisse novis, non vana ambage fatetur.
Hic ille Alcides rigidæ virtutis amator,
Et vitiorum ultor, meritis Etrusca trophæis
Regna, Fluentinos decoratque horrore nepotes.
At Leo quid signat torvo metuendus hiatu,
Compita qui claudit, qui muris janitor adstat,
Hospiti adulatus subrectæ verbere caudæ?
Ille caput nullo ostentat penetrabile telo,
Invictosque artus, quod Cosmo nescia vinci
Pectora, & heroas supra, quos pellis honora
Ambiit, atque sinus lato pertexuit auro.
Et ne multa memor vigili repetita labore
In medium referam, stat gratia facta Leoni,
Nec casura fluit, non si damnatus arenæ
Obiicitur cibus ille feris, & præda futurus.
Symbola veridica hæc, atque indole principe digna,
Quæ te venturis poterunt transmittere seclis,
Cosme, triumphales, & figere celsius arces.
Nam tibi quisnam unquam famulatus mente fideli
Advena non pretium tulit, & solatia curæ?
Ut cogar clara peregrinus dicere voce:
Nomine regna alii, Cosmus re sceptra tuetur,
Et facit, hospitibus quo gratia digna decusque
Constet, & Etruscos cupiant invisere fines.

Epigrammatia de iisdem Insigniis.

I.

Rustice redde pilas, & tu collusor arenam
Desere, jam res est Principe digna Pila.

Non

II.

Non finem, non principium Pila novit, in Orbe
Principis Etrusci gloria fine caret.

III.

Jam cava sulfureo trepidat bombarda fragore,
Etrusca emissa est jam Pila, & hostis habet.

IV.

Cernere in angusto vis mundum circite clausum
Hospes? adi Tuscos, nam Pila mundus adest.

Pila juncta cruci, ideſt Ordini D. Stephani.

V.

Illicias mundi contemnere, tendere in astra
Si cupis, Etrusci nobile stemma dabit.

Conjectura, forte non contemnenda, de Mediceorum origine: iterum inscitiæ adulatoriæ repressæ: eorum extra Italiam claritudo præcipua, & magnitudo.

CAP. VI.

SI quis conjecturæ hic locus, divinare forte non inidonce possem. Etrusca lingua antiqua *Meddix* est Magistratus supremus, testibus Sosipatro Charisio, Festo Pompejo, & Ennio in Annalibus:

Summus ibi capitur Meddix, occiditur alter.

Potuit sane accidisse, ut ex officio nomen familiæ sit factum; sed quis tam remota pro certis afferat?

Hic iterum adulantium insania depugnanda, nam a *Mediceo* quodam Radagasum Getarum Regem occisum scribunt posterioris ævi homines, & in his Lælius Torellus J.C.

Barbarus infesto Radagasus Meddicis ictu
Dum ruit, & jam spes concidit omnis, ait:
Florentem at minor hanc, atque urbem excindere Romam
Gloria erat, dextra quam cecidisse tua.

Sed

Sed isti, ut volent, tantis viris adblandiantur, & magnitudinem satis superque Europæ notam, mentiendo fingendoque suspectam reddant. Ego quod proposui, simpliciter exequar, & verissimis encomiis veritatem adstruam: & Mediceos clariores extra Italiam, quam Florentiæ, aut Mediolani fuisse probabo.

Ac primum verba ponam Guillielmi Paradini in Chronicis Sabaudiæ de Ducibus cap. 4. *Domus ea* (Medicea) *cum qualibet toto orbe magnitudine componenda, aut forte major, usque adeo ut nomen & auctoritas Mediceorum ad clientes familiæ se porrigens, eos inter maximos Principes prædes fecerit, cum ingentes summæ, non alia securitate, quam Mediceorum procuratoribus obligatis niterentur, cum & illi sæpius, pecunia ultro ac magnifice præstita, laborantibus principibus subvenerint. Et præ aliis Gerardus Quannesius, tantum sibi nominis & gratiæ apud omnes in Belgio & Anglia obtinuit, ut ipse solus, Mediceorum opibus mentem Eduardi IV. Angliæ Regis fortunam sublevaverit, ac regnum ei securum reddiderit, cum tota Anglia bello tumultuaretur; illi enim ad domandos rebelles, plusquam centum & viginti millia aureorum nummum mutuo dedit.* Cetera proba, & vera, nisi quod *Gerardus Quannesius* corrupte dicitur, qui revera fuerat *Gerardus Quaratesius*, summis opibus, nec minori nobilitate apud suos ex familia illustrissima *Quaratesia* ortus, Mediceorum partes egregie est tutatus, cujus decus etiamnum hodie floret in perillustri *D. Francisco* Equite, qui Sereniss. Cosmi II. ad Augustiss. Britanniarum Regem Orator, gentis suæ, nec minus animi, insignem ostentat generositatem, tanto loco dignissimus.

Præclarum sane ille scriptor peregrinus de Mediceorum opibus suffragium tulit, neque minus sincere sensit Joann. Michaël Brutus libr. 1. Histor. Florent. pag. 42. *Atque etiam ut appareat, Medicum opes nationibus exteris admirationi fuisse, Philippus Cominæus Historiæ Gallicæ gravis auctor, satis constanter affirmat, Edoardum IV. Anglorum Regem Cosmi procuratoribus, cum regno electus pecuniam ab illis, quæ magno gerendo bello sufficeret, mutuo sumpsisset, uni fere regnum acceptum, parta victoria de hoste, retulisse.* Eadem in Anglicis Annalibus, & Philippo Cominæo Argentonensi, & aliis historicis leguntur; sed illi mihi non sunt ad manum.

Non facile ab Anglicarum rerum relatione divellor, quando hic Julianus Medices *Eques Periscelidis* factus est, quo nullum majorem honorem eo in regno in quemquam Rex conferre potest, de quo pauca obiter repetam. Ante annos paulo minus quadringentos quinquaginta Henricus II. Anglorum Rex periscelidem amicæ, quam perdite procabatur, forte delapsam restituit, & cavillantibus proceribus, nimisque demissum Regis factum irridentibus, ille subiratior: *Efficiam* (inquit) *ut nulli vestrum non maximus honor habeatur, hanc deinceps gestasse.* Qua occasione Ordo *Equitum Periscelidis* institutus, quo nullus in Europa honoratior, aut splendidior; nam & numerus certus est, nec plures

quam

quam quindecim esse possunt, nec ullus extra Regnum, nisi Imperator aut Reges eo decorari poterant olim, ex veteri instituto. Sic itaque in Belgio, & Anglia supra fidem potentia Mediceorum, & opulentia omnibus stupori erant; nunc Galliam videamus.

In ea duæ Reginæ Augustissimæ ex sanguine Mediceo, tot Regum matres, Regnique administratrices. In ea JULIANUS MEDICEUS, Nemorensis Dux, & Franciæ Par, nobilitatis eximiæ argumentum esse solus posset; nisi PETRI MEDICEI magnificentia, & apud suos auctoritas, sibi quidem funesta, Carolo VIII. Neapolim repetenti præcipuo fuisset adjumento. Quod, ut omittam Italos Scriptores, Galli, tanti beneficii memores, profitentur: Philippus Belleforestus libr. 14. Martinus Bellajus, Philippus Cominæus, Joannes Serranus, & alii.

Vicini Gallis Burgundiæ Duces erant, quorum opes potentissimis Europæ principibus terrori erant olim, & imperio longe lateque prolato, arma formidabilia. De his quid dicat historia illius ævi, videamus, & lubentius Philippi Cominæi verba e libr. 7. cap. 5. interprete Joanne Sleidano, adscribam, quod ex iis constet, non modo Angliæ Reges, sed & alios etiam Principes Mediceis non vulgariter obstrictos. Sic ergo ille pag. 469. *Illi autem omnia ex præscripto Petri Medices faciebant, cujus Pater Laurentius maximam in ea Republica potentiam & auctoritatem habuerat, Vir summæ virtutis. Est autem ea mercatorum familia totius orbis terrarum, meo quidem judicio, longe & amplissima, & celeberrima; nam & soli procuratores ipsorum, & negotiorum gestores magnam ubique fidem obtinebant, quod per Flandriam, & Angliam ipse vidi: & ex iis novi Gerardum Ganuesium, qui mutuatus aliquando Regi Anglorum Eduardo ad centum & viginti aureorum millia, prope auctor fuit, ut excitato contra ipsum bello civili, rerum potiretur. Novi quoque Thomam Portunæum, qui ad Carolum Burgundiæ Ducem Eduardi fuit fideijussor pro quinquaginta aureorum millibus, & amplius.* Corrupta etiam in hoc loco duo clarissimarum familiarum nomina; nam *Gerardus Ganuesius* est *Gerardus Quaratesius*, ut supra monui, & historici Florentini testantur: *Thomas Portunæus* vero est *Thomas Portinarius*, quem familiæ Mediceæ eo ævo procuratorem fuisse satis constat.

Hinc in contiguam Germaniam eamus, ubi clarissima quoque magnitudinis Mediceorum extant monimenta. Nam *Joannem XXIII.* vel ut alii volunt XXII. COSMUS MEDICES docuit in maximo versari periculo, si ad Concilium Basiliense proficisceretur. Volentem tamen ire Regio apparatu comitatus, & Pontificiam dignitatem deponere a Concilio jussum, fuga proripuit, iterumque Bavariæ Duci ejusdem Concilii decreto asservari traditum, custodia triginta aureorum millibus redemptum, duxit *Florentiam*, ubi ille ad pristinæ dignitatis, quam legitime nuper possederat, recordationem, proximo a S. D. N. Pontifice loco, pauloque supra alios Cardinales eminentiori sedere est jussus: quæ omnia ille accepta COSMO MEDICEI animo plane gratissimo, retulit. Petrus

trus de Boissat Lyssiæus Proprætor Viennensis in Gallia, Vir Græce Latineque doctissimus, nobilissimo sanguine clarissimus, in Stalagmate Reginæ.

Hæc ad Septemtrionem: an vero ad Austrum minor ejusdem gentis Mediceæ gloria censenda est? Ante annos ducentos sexaginta Petrus Medices Neapoli summo cum imperio præfuit, Maurosque ingenti clade affecit, & regionem longe lateque vastavit; ob id gentilitiis insigniis *Pilis* adjecit *Caput Æthiopis*. Hieron. Henningius Theatro Genealog. pag. 1050. & alii.

Fortitudinis sunt hæc militaris; istud vero pietatis. Mediceorum opibus Xenodochium Hierosolymis fundatum in usum omnium Christianorum advenarum. Idem Petrus Boissatus in Cosmo Medice dicto *Seniore*.

Principis Familiæ Mediceæ successio.

CAP. VII.

Hujus Serenissimæ Familiæ successionem diligentiores sic deducunt, omissis plurium stirpium aliis stemmatibus ex hac amplissima Gente deductarum, & nominibus eorum, ex quibus Principum successio non deducitur.

BONUS, sive Imbonus.
CLARISSIMUS.
LIPPUS.
AVERARDUS.
AVERARDUS.
CLARISSIMUS, ejusque fratres, a quibus plures.
AVERARDUS, vocatus Bicci.
JOANNES, a quo
{COSMUS Pater Patriæ, &
{LAURENTIUS.
A Cosmo Patre Patriæ.
PETRUS, a quo
{LAURENTIUS, Magnificus dictus, &
{JULIANUS.
A Juliano,
JULIUS, postea Clemens VII.
A Laurentio Magnifico

{PETRUS,
JOANNES, poſtea LEO X. &
JULIANUS Dux Nemurſi.

Ab JULIANO Duce Nemurſi,
HIPPOLITUS Cardinalis.
A PETRO,
LAURENTIUS Dux Urbini.
A LAURENTIO Duce Urbini,

{CATHARINA Regina Galliarum &
ALEXANDER Dux Reipublicæ Florentinæ.

A LAURENTIO, COSMI PATRIS PATRIÆ fratre.
PETRUS FRANCISCUS, a quo
JOANNES, a quo
LUDOVICUS, vocatus JOANNES, vulgo DELLE BANDE NERE, a quo
COSMUS Magnus Dux Etruriæ I., a quo

{FRANCISCUS Magnus Dux Etruriæ II. &
FERDINANDUS, Magnus Dux Etruriæ III.

A FRANCISCO,
MARIA Regina Franciæ;
A FERDINANDO,
COSMUS II. Magnus Dux Etruriæ IV.

SILVESTER *Mediceus*, *Vir illuſtris*, AVERARDI BICCI *tertius conſobrinus*, *ex* CLARISSIMO, AVERARDI *prioris fratre*, *deſcendens*.

CAP. VIII.

Ab iſto opus ſuum inchoavit Stephanus Joavinenſis J. C. Senenſis, ſub hoc titulo: *De Monarchia Medicea Pentateuchus ad Divum Clementem VII.* Prodiit Anconæ apud Bernardinum Gueraldum Vercellenſem, anno 1524. in quo auctore fœda paſſim adulatio; ſed ego pergo. Optimates in invidiam adducti, dignitatem uſque adeo amiſerunt, ut eam denuo recuperare numquam potuerint. Jam ædes Cavicciulorum acerbitate incredibili expugnatæ, & in eandem redacti orbitam, Pazzii, Donati, Cavalcanti, Roſſii, Bardi, Freſcobaldi, munia publica paulatim in egregios quoſque conferri cœpta. Nec tamen defuere tunc, qui in Reipublicæ perniciem conſpirarent, quibus malis ut obviam iretur, SILVESTER MEDICEUS electus eſt Juſtitiæ Vexillifer, homo prudens, & ſine ambitione libertatis amans, quique conſultationes, niſi vocatus, non adiret, cujus auctoritate Senatus

natus vocari, nec ſine eo haberi poterat. Supremo Magiſtratu inito, legem tulit de reprimenda optimatum nimia potentia: plebejæ factionis tumultuantis caput eſſe renuit; ab ea tamen turbulentiſſime coëunte, veluti invitus, eques eſt factus, ditatuſque annuo cenſu ſexcentorum florenorum. Inciderunt paulo poſt periculoſiſſima tempora, cum res a viliori plebecula ad honeſtiores artifices translata eſſet, & quidam ſæviente factionum rabie exilio multati, alii capite plebis offenſam luere juſſi, SILVESTER dignitatem ſuam æquanimiter tutatus eſt uſque ad annum 1388. quo extinctus, honorum plenus, ſeptuaginta duos annos natus, hoc epitaphio æri inciſo ad D. Reparatæ eſt cohoneſtatus.

SILVESTER. MED
H. ADQ.
QVI. ITA. DE. REP. DOMI. FORISQVE
MERITVS. EST
VT. ET. EQVESTRI. ORDINE
ET. AMPLISS. DONIS
ET. LOCO. SEPVLTVRAE
MAXIMO. CONSENSV. CIVITATIS
DECORATVS. SIT

OB. AN. SAL. MCCCLXXXVIII.
VIX. AN. LXII. MEN
VIII. DIES XII. (1)

VERIUS *Mediceus*, ANTONIUS, JOANNES *Viri illuſtres ex alio ſtipite: familiæ relegatio.*

CAP. IX.

OPpreſſa Artificum minorum factio, biennio poſt mortem SILVESTRI, hoc eſt circa annum 1390. validiore, quam unquam antea, impetu ſe movit, auctoritatem, ſi vi armorum poſſet, priſtinam recuperatura. Itaque pars armati forum inſederunt: alii ad caput ſuum VERIUM MEDICEM contenderunt, virum tranquilli animi, & opulentia, dignitateque privata contentum, publicis abſtinentem turbis, nec ſeditionibus ſe immiſcentem. Huic imperium totius civitatis obtulerunt, quod ille aſpernatus, querelas au-

 divit

(1) Ejus res geſtas memoriæ mandavit Silvanus Razzius in libro, qui quinque illuſtrium virorum vitas continet.

divit libenter, oravitque moderatius agerent, dum ipſe apud optimates cauſam eorum ageret, & ab iis æquabilis dominatus promiſſum conſecutus, furenti plebeculæ, arma deponeret, perſuaſit. Tum Magnates contra fidem datam acerrime in plebem animadvertentes, Mediceos, quibus auctoribus plebei arma depoſuerant, commoverunt; ſed ab iis fruſtra auxilium ea tempeſtate tentatum. Nec vero ipſi Medicei mitius habiti; nam ANTONIUS, & JOANNES exilio mulctati, alternante poſtea fortuna in urbem iidem revocati die 4. Auguſti anno 1397. & mox ab hoſtili factione petiti, fortiter pugnantes interempti ſunt. Triennio vero exacto, cum Mediolani Dux occulte quidpiam in Florentinos moliretur, Medicei participes perduellii traducti vulgo, qua criminis ſuſpicione omnes pæne relegati. Memorabili ſane caſu, unam domum toties hoſtili odio fractam, propria virtute recidivam reviguiſſe.

AVERARDUS *Medices vocatus* BICCI, *&* JOANNES *ejus filius.*

CAP. X.

CUm Medicei, ex latere SILVESTRI & VERII deſcendentes, illam, quam dudum in Republica tenuerant dignitatem, retinere non potuiſſent, Regnatricis Familiæ auctores emergere cœperunt: ex quibus fuit AVERARDUS vocatus BICCI, qui *Dominus* in publicis monumentis appellatur. Hic cum mitiſſimo eſſet ingenio, facile partes ſuas, nemine ex inimicis hoſtiliter contranitente, erexit.

Succeſſio ad JOANNEM filium AVERARDI BICCII exinde eſt devoluta, quem primum *emerſiſſe* ait Nicolaus Machiavellus libr. 4. Hiſtor. Florent. in principio. Huic cum eſſent ingentes opes, ac ſupra privati civis fortunæ favor, Vexillifer Juſtitiæ electus eſt maximo omnium ordinum concurſu ac conſenſu, anno 1421. unico Nicolao Uzano contradicente, ac ſubinde ingerente, *periculoſum eſſe, ei rerum ſummam committi, in quem omnium animi concurrerent.* Tantam in eo gravitatem, & conſtantiam tradunt, ut ALAMANNO MEDICEO de Reipublicæ ſtatu mutando, quod facillime facere potuiſſet, & familia ſua deinceps firmanda, quod non erat futurum valde operoſum, neutiquam crederet. Plebem, graviter cum optimatibus de largiendo bellis ſumptu contendentem, in ordinem redegit. Quibus peractis, plenus famæ ac decoris in morbum incidit, quo ingraveſcente filios ſuos COSMUM & LAU-

Laurentium ad se vocatos pie instruxit. Obiit anno salutis 1428. (1)

Hi sunt, per quos secta est, divisaque, ut opinor, familia; nam a Cosmo honorata illa successio: Petrus *Podagricus*, Laurentius *Magnificus*, & Julianus, Reginæ Catharinæ pater Dux Urbini, Leo X., Clemens VII. & Alexander Dux Florentiæ, in quo illius propaginis finis. A Laurentio minori natu, fraterque Cosmi *Patriæ Patris* stemma Serenissimorum Principum, qui hodie dominantur, & diu, precor, feliciterque.

Cosmus *Mediceus*, *cognomento* Magnus, Pater Patriæ.

CAP. XI.

BEllo gliscente inter Florentinos & Lucenses, Cosmus Mediceus, qui cognomento *Magnus* a nonnullis, ab aliis *Senior*, sive *Major* dicitur, Joannis Patris heres, & factionis caput constitutus, ab adversariis obliquis criminationibus petitur, duce *Nicolao Barbadoro*, reluctante illi consilio tamquam difficili & præcipiti *Nicolao Uzano*, licet jurato Mediceis hoste. At eo defuncto, finito bello Lucensi, *Rinaldus Albitius* artibus clandestinis cœpit impetere Cosmum; sed frustra, factionis enim capita reluctabantur. Verum ubi supremum honorem adeptus est *Bernardus Guadagnius*, non levi manu, nec segniter delationem aggressus, sed totis adversæ suæ factionis viribus annisus, diem ei dixit, vadimonium ille, non tam Magistratus favori, quam conscientiæ bono fisus, intrepidus obivit, licet amici dissuaderent & fidissimi, & rerum callentissimi: tum vario partium motu, quibusdam mortem decernentibus, aliis relegatione contentis, datus est in custodiam *Alberghettino* (locus in Palatio sub turri est) *Friderico Malenotio* asservandus; ubi triduo toto omni cibo, suspicione veneni, præter panem abstinuisse scribit Nicolaus Machiavellus, haud probabiliter, ut opinor, quasi non potuisset & pani venenum indi. Paulo post a Ducentis e tota civitate Viris selectis causa criminationis cognita, Patavium relegatus, custodia publice adhibita, die 3. Octobr. anno 1433. Parum probabiliter ab eodem Machiavello proditum, vitam eum mille Hungaricis a Bernardo Vexillifero redemisse; nam quomodo tam arcta custodia septus, vel de summa cum eo pacisci, vel pactam tradere potuit? Deinde quid unius viri suffragium, re Ducentis commissa, pon-

(1) Vitam resque præclare gestas Joannis hujus ceterorumque Mediceorum ex hac peculiari stirpe, seu, ut vocant, linea, qui clari fuerunt, vide apud Scipionem Ammiratum Tom. 3. Opusculorum.

ponderis aut momenti habuit? Ut omittam Bernardum eam dignitatem adversæ factionis voto ac consilio adeptum, quod nec Machiavellus negat.

Cum honorificentissime a Venetis anno pæne toto Cosmus haberetur, uxor *Contessina*, ex antiquissima *Bardorum* gente, oppido *Alvernia* dominata, fato concessit: & sequenti anno *Nicolaus Cocchius* Vexillifer, & Octoviri omnes partium Medicearum ex urna educti; quare calamitatis suæ præscius *Rinaldus Albizius* D. Apollinaris ædem armatus occupat, dira reipublicæ minatus, nisi ille magistratus mutaretur; sed factionis illius facile princeps *Joannes Guicciardinus* domi se continuit: *Pallas Strozzius* inermis, equo vectus, duobus pedissequis comitatus comparuit quidem, sed domum suam quamprimum secessit: *Rodulphus Peruzzius* in Palatium, magistratus imperia facturus, se recepit, ut *Rinaldum* sibi arma excuti adhortatione Eugenii Papæ, qui tum Florentiæ agebat, permitteret. Ita ab exsilio Cosmus revocatus, urbem publice lætantem, triumphantis & victoris verius ritu, quam civis paulo ante depulsi, ingreditur: adversariæ partes relegatæ, subita sane animorum mutatione.

Revocatus toto animo in publicam administrationem incubuit, & *Patris Patriæ* titulum accepit: subsidium Venetis laborantibus, duce Bernardino Mediceo destinavit, Veronamque obsessam liberavit: *Joannem Vitellium*, dictum *Patriarcham*, ad Pontificem detulit, res novas molientem, qui dimisso exercitu Pontificio, cui præerat, in carcerem conjectus, capite est mulctatus: quo beneficio Papa obligatus, Cosmo petenti quatuor millia equitum, duo millia peditum, in subsidium Etruriæ delegavit. Denique cum invidiam virtute superasset, & summa gloria in Rep. eminuisset, caduca & decrepita senecta obiit anno 1464. ætatis 75.

Multa ædificia domi forisque erexit, publica privataque, innumera templa, Sacella, Xenodochia fundavit: Bibliothecam illam tot doctorum scriniis compilavit, magnificeque instituit; quibus rebus, ut minimum, quadringenta millia aureorum nummum impendit, centum millia amicis mutuo dedit. Paulus Jovius in Elogiis quatuor milliones consumptos putat. Triginta annis totis Reipublicæ clavum tenuit, cujus imperii fines non vulgariter auxit, urbesque adjecit *Burgum Sancti Sepulchri*, *Montedolium*, *Montecarlum*, totumque *Casentinum*, *Lucam* quoque adjecturus, nisi ingratissimus Mediolani Dux fidem datam fefellisset.

Mæcenas unicus fuit literatorum eo seculo, licet ipse literas ignoraret, quod testatur Pierius Valerianus præfat. ad libr. 3. Hieroglyphic. *Argyropylum* Græcum impensius fovit: *Marsilio* etiam *Ficino* Philosopho non modo honoratum censum attribuit, sed *Villam* etiam *Trebianam*, quoad viveret, assignavit. Michaël Brutus libr. 5. Histor. Florent. *Is est Marsilius Ficinus, veteris Academiæ instaurator, ac Platonis scitis inter-*

interpretandis per ea tempora princeps habitus; cum a Cosmo domi a puero educatus liberos in literis instituisset, dignus visus ob singularem eruditionem & morum elegantiam, quem in Caregiana villa ubere ac lato agro donaret: ubi quidem cum, Cosmo jam mortuo, vitam in plures annos produxisset, diem extremum egit, multis & præclaris sapientiæ monumentis relictis, quæ consignata literis a nostris hominibus magna cum ejus admiratione ingenii leguntur. Pompejo Magno simillimus, fuit Cosmus hic noster, qui florentissima Republica *Consul sine collega* creatus.

Tantorum meritorum gratiam ei Respublica, & patria gratissima retulit, dum hoc ei honorificum elogium cippo sepulchrali inscribi voluit, quod etiamnum hodie ad D. Laurentii Florentiæ extat. (1)

COSMVS. MEDICES
HIC. SITVS. EST
DECRETO. PVBLICO
PATER. PATRIAE.

VIXIT
ANNOS. LXXV
MENSES. III
DIES. XX

BERNAR-

(1) Vitam ejus luculenter scripsit Silvanus Razzius in libro, in quo & aliorum quatuor clarissimorum Virorum vitæ habentur.

BERNARDINUS, & BERNARDUS *Medicei*.

CAP. XII.

PUlſum patria COSMUM Veneti non modo honorifice habuerunt, ſed etiam auctores fuerunt, ut revocaretur: Baptiſta Egnat. libro 7. Dictor. cap. 2. quare ille gratiſſimo animo iisdem laborantibus, ut a Republica ſuppetiæ decernerentur, curavit. In ea expeditione miſſus fuit BERNARDINUS MEDICEUS, COSMI gentilis, cujus præclaram eo bello operam laudant Hiſtoriæ Veronenſes; ſed paulo poſt, dum fortiſſime dimicat, temere a ſuis digreſſus, interficitur.

Succeſſit ei in copiarum Florentinarum præfecturam miſſus BERNARDUS MEDICEUS, filius ANTONII MEDICEI, vir militaris induſtriæ: cujus opera *Nicolaum Piccininum* Veneti ſub Veronæ muros debellarunt. Idem hic caſtrorum, *ſub Nerio Gini Capponi*, & alias ſæpe, præfectus. Supremum honorem, ſive Vexillum Juſtitiæ bis omnino ſumma animi moderatione tulit, anno ſcilicet 1446. & anno 1455.

Quatuor liberos ſuſtulit, qui & ipſi omnes eundem honorem adminiſtrarunt, raro ſane felicitatis exemplo. Quod antiquitas mirata eſt in *Q. Metello Macedonico*, qui a quatuor filiis illatus eſt rogo, uno prætorio, tribus conſularibus, duobus triumphalibus, uno cenſorio. Sic *Raimundus* Comes Provinciæ quatuor filias Reginas: *Caſimirus* Rex Poloniæ quatuor filios Reges: CATHARINA MEDICEA tres filios Reges, viderunt: & quidam *Barclajus* Scotus quinquaginta filios ex una uxore genitos, eadem ſuperſtite, Barones fieri, & in cohortem Regiam adſcribi lætus aſpexit, ut hiſtoria Scotica teſtatur.

LAU-

LAURENTIUS *Mediceus*, JOANNIS *filius*, COSMI Patris Patriæ *frater, natu minor:* & PETRUS FRANCISCUS.

CAP. XIII.

JOANNEM MEDICEUM duos reliquisse filios, supra ostendimus, quos ille æquali portione heredes instituit, ut observavit Guicciardinius: horum natu minor fuit LAURENTIUS, qui bis Vexillum Justitiæ gessit, & homo animi tranquilli, turbas civiles exosus, nulliusque factionis particeps, COSMO relegato, tranquillissime domi consenuit. Uxorem habuit GENEVRAM CAVALCANTHIAM, antiquissimæ familiæ partiariam heredem, quæ & ipsa toto hoc tempore factione abstinuit.

Huic filius PETRUS FRANCISCUS nihil memorabile, quod sciam, gestum reliquit; nisi quod supremum Vexilli Justitiæ honorem consecutus, patriæ quoque & ipse, familiæ suæ splendore & magnitudine, præfuit, uxore ducta LAUDOMINA ACCIAJOLA. Sed ad lineam directam Senioris, seu Magni COSMI regredior.

PETRUS *Mediceus, cognomento* Podagricus.

CAP. XIV.

DUo omnino filii COSMO Magno fuerunt: JOANNES, qui uxore ducta GINEVERA ALEXANDRIA, & ex eâ unico suscepto filio, qui COSMUS nominatus fuit, neque ulterius hac linea procedente anno ætatis suæ quadragesimo secundo e vita migravit: & PETRUS, qui tantæ familiæ heres & successor, non nisi biennio post defunctum patrem, nescio ob quam causam, hoc est anno 1466. hereditatem sibi relictam adivit: ab ambitu rerum civilium longe remotus, interceptis membris, & mutilo corpore rebus gerendis inhabilis, unde ei cognomentum *Podagrici:* res domesticas *Diotisalvio*, publicas vero *Lucæ Pitthio* administrandas permisit: adscitique in partem curarum *Nicolaus Soderinus* consanguineus, & *Angelus Acciajolus*, qui omnes in pernitiem ejus conspirarunt: *Nicolaus*, quod magistratum cuperet sarcta tecta auctoritate esse: *Angelo* judicium in sui dispendium a COSMO latum impensius displicebat: *Lucas* spontanea, & insita ambitione: *Diotisalvius* avaritiæ cupiditate transversi agebantur. Quod cum rescisset PETRUS, removit a rei suæ domesticæ procuratione *Diotisalvium;* & cum *Nicolaus Fedinus* conjurationem omnem, nominaque conjura-

Incidit conjuratio [1] hæc in diem 26. Aprilis, anno 1470. cum in convivio nocte præcedente cædem destinatam patrare non potuerint. Nefarium hoc, sacrilegumque facinus in præsens civitas egregie ulta est, ac mox Deus ipse profanati Sacri vindex adfuit; nam *Franciscus Salviatus* Archiepiscopus Pisanus, cumque eo ex eadem familia duo gentiles, & *Jacobus Poggius* e Palatii fenestris, laqueo gulæ injecto, suspensi, alii inde præcipitati, pars in vincula detrusi, & meritas parricidii pœnas luerunt, & severitatis documentum posteris fuerunt, ne temere in magnates liceret grassari: quam æquitatem etiam posteritas laudavit, omniumque gentium scriptores. Baptist. Egnat. libr. 6. cap. 5. *Jacobus Pazius* ab itinere, quod Alpes versus intenderat, retractus, a rusticis discerptus, lacerati corporis fragmenta decreto Senatus in ventos dispersa, aut in Arnum conjecta. *Montesecus*, Dux Pontificiarum copiarum, capite multatus. Comes *Hieronymus*, Cardinalis *Riarii* pater, in palatio suo jugulatus per Gallum quendam, nomine *Orzonem*. Rex Neapolis *Ferdinandus*, initæ conjurationis particeps, defluente catarrho paulo post interiit: nec quisquam conscius vel humanæ, vel divinæ justitiæ vindictam evasit.

Incolumem LAURENTIUM aperta vi adversarii adorti, id tantum effecerunt, ut publicis stipendiis ei stipatores assignarentur. Paulo post pertæsi partium Veneti, ab armis secesserunt. Marchio Ferrariensis se subduxit. LAURENTIUS *Ferdinandum* Regem invisit, civitate curæ commissa *Thomæ Soderinii*, unde certa securaque pax sequuta. Uxores habuit PHILIPPAM Sabaudiæ, quæ sterilis mansit, & CLARICEM URSINAM, tot liberorum ei matrem. Filiam suam Pontificis filio despondit. Quibus rebus gestis, hostibus terror, amicorum amor, civitati carus, & ut semel dicam, invidia major, excessit anno 1492. ætatis 44.

Magnificentia vel ex eo patet, quod trecentos domesticos aleret: nullum externi Principis Legatum indonatum dimitteret: tot cœnobiis, tot xenodochiis sumptus provideret: in quo vel hoc gloriosissimum, quod sua ætate PARENS LITERARVM ET LITERATORVM audiret; nam & *Pisanam Academiam* in pristinum splendorem erexit: viros eruditionis principes & fovit impensius, & ditavit liberalius, & in his *Chrisoloram*, *Argyropylum*, non Florentinum, ut vult Baptista Egnat. libr. 3. cap. 1. Dictor. sed Byzantinum, *Marullum*, *Ficinum*, *Angelum Politianum*, *Picum Mirandulanum*, *Demetrium Chalcocondylam*, quorum non ipse modo, sed & posteri ingenia sunt admirati: quibus ducibus Latinæ Græcæque literæ ab orco revocatæ, altius caput exeruerunt. Hinc secundus ille ubique Europæ eruditorum favor: hinc felicia Mediceæ gloriæ semina in adultam segetem excrevere: & licet magna sint consecuta, majora tamen ominabantur.

JULIA-

(1) Hujus conjurationis historiam vide sis apud Angelum Politianum, qui eam Sallustiano plane stylo elegantissime scripsit.

JULIANUS *Mediceus*, LAURENTII Magnifici *frater: Princeps Juventutis dictus*.

CAP. XVI.

SEcundus natu PETRI fuit JULIANUS, quem *Paziana* conjuratione ſupra interemptum oſtendimus. Publico civitatis applauſu acclamatus fuit *Princeps Juventutis*: in quo illud memorabile, poſt primum vulnus, a *Bernardo Bandinio* pectori inflictum, eum ſtatim exanimem concidiſſe, cujus cadaveri *Franciſcus Pazius* incumbens, tanto furore ictus ingeſſit, ut ſibi ipſi crus letali plaga transfigeret. Hoc quoque de eo inſigne fertur, quod ipſius maxime cura, inita fuerit antea cum *Paziis* affinitas, BLANCA MEDICEA, filia LAURENTII, quem fratrem ſupra oſtendimus fuiſſe COSMI Magni, in uxorem collocata *Guilielmo Pazio*, viro illius familiæ primario, ac nepoti *Jacobi* conjuratorum principis. Hic filium in cunis reliquit JULIUM, qui poſtea Pontifex Maximus CLEMENTIS VII. nomen obtinuit. Nec plura de eo deprehendi.

PETRUS *Mediceus, familiæ princeps, Gallicas partes ſequutus*.

CAP. XVII.

FIlius natu maximus LAURENTII fuit PETRUS, quem Jacobus Nardius non inelegans hiſtoricus, *Magnum Lombardum* appellatum a Gallis ſcribit; quod communi *Lombardi* nomine apud vulgum quilibet Italus veniat. Hic & equeſtres artes, & bonas literas, quas non leviter, Angelo Politiano tradente, imbiberat, vehementer coluit, & amavit. Depoſita tamen veteri diſciplina, paulum remiſſior viſus, civium animos ab ſe nonnihil alienavit. LAURENTIUM, & JOANNEM MEDICEOS fratres, filios PETRI FRANCISCI MEDICEI, qui per LAURENTIUM nepos fuerat JOANNIS BICCII, ut toties dictum, quia plebi gratos, in carcerem conjecit, ac mox in ſuburbanas ædes ablegavit.

Carolo VIII. Gallorum Regi, Italiam irrumpenti, obvius factus, partes ejus non vulgariter adjuvit, munimentis traditis *Sarzana*, ſeu *Sergiana*, *Liburno*, *Piſana arce*, *Petraſancta*, *&* *Librafacta*; quare cum a Rege in urbem remitteretur, velletque Magiſtratum alloqui, aditu

Curiæ

Curiæ a *Jacobo Nerlio* prohibitus, mox furibundis accensæ plebis vocibus territus; urbe profugit cum tota sua cognatione; ædes exinde omnes, ac horti, præter Mediceum *Palatium*, effractis foribus spoliatæ. Paul. Jovius libr. 1. *Veniere itaque magno fortunæ ludibrio, præter ingens & copiosum opulentæ domus instrumentum, statuæ antiqui operis, toreumata, gemmæ, variique lapides admirabili veterum artificum sculptura insignes, vasa myrrhina, numismataque, ære, argento, quibus clarorum ducum effigies inerant, longo atque erudito studio diuturna in pace cumulata. Præterea tabulæ, & signa, nobilium artificum monimenta: & quod invidiam plurimum augere poterant, illa tam grandi pecunia, tot tantisque doctorum virorum peregrinationibus, atque laboribus quæsita, Latinorum & Græcorum voluminum supellex celeberrimæ Bibliothecæ. Hanc Cosmus instituerat, auxerat Petrus; & Laurentius postremo, tota pæne Græcia rarissimis libris spoliata, expletisque tandem studiosorum desideriis, magna sui fama claritateque condiderat; ita ut plerique mortales eam familiam tanta calamitate indignam, ac inique admodum ab ingratis civibus exactam esse judicabant; quando ejus proceres perpetuo quodam magnificentiæ splendore, ædificando, fovendo ingenia, & pacem opulentiæ parentem singulari industria tuendo, patriæ ac civibus tantum ornamenti & claritudinis addidissent.* Alii hanc rem diversa quadam ratione narrant, scilicet optimates *Soderinos*, *Capponios*, *Nerlios*, tantæ auctoritati infensos, plebem in reducem armasse, atque ita Palatii introitu a *Jacobo Nerlio* prohibitum, nisi stipatoribus dimissis ipse solus ingredi vellet: tum ipso armato, plebem quoque se armasse, & ipso cum Cardinale fratre urbe cedente ex consilio *Pauli Ursini*, *Ballassatum* Gallum in ædes Mediceas, quas Regi venturo præparabat, expilandas incubuisse. Philipp. Comin. libr. 7. cap. 9. Populum vero magna contentione & ipsius, & Cardinalis suppellectilem diripuisse: & licet tantæ opulentiæ ordinem reperire perquam est difficile, præcipua tamen attingam. *Monocerotis* integrum cornu, cujus pretium viginti millia aureorum a *Balassato* subductum: & duo aliorum item *Monocerotum* cornuum fragmenta, ab eodem occupata, quod Mediceorum proxenetas sibi magno ære Lugduni esse obstrictos affirmaret. Guilielm. Paradin. Chron. Sabaud. cap. 10. Hic est ille, quem *Matthæum Balassium* alii historici vocant: nonnulli verius eundem *Balsacum* nobilissimæ familiæ principem appellant: Ferron. Contin. Hist. Pauli Æmilii. Sed redeo ad direptionem, quæ eo miserabilior fuit, quo ardentius in eam tota civitas ferebatur. Igitur, præter illa, quæ privati rapuerant, supra centum millia aureorum nummum, Senatus viginti mille aureos, qui in mensa erant, sui juris fecit: & tria millia numismatum aureorum, aut argentorum, ad pondus quadraginta librarum, idem occupavit; cum tota reliqua Italia totidem ostentare non posset.

Dum hæc agerentur, Rex *Petrum* ad se in castra vocat; sed ille jam Venetias iter arripuerat: ubi honorificentissime habitus, aliquandiu

diu moratus, frustra reditum in patriam poscit: ac mox negato regressu, *Neapolim* ad Regem contendit: Philip. Belforest. libr. 14. pag. 385. Ubi humanissime exceptus, illius est expeditionem, & fortunas secutus, licet domi quotidie amici & deferrentur, & condemnarentur.

Inter hæc fortunæ ludibria, Carolo VIII. extincto, Ludovicus XII. fatale in Italia bellum gerebat: cui militans PETRUS, dum ad Formias a *Consalvo* Gallicæ copiæ deletæ, & ipse onerarium lintrem, periculum vitaturus, ac *Genuam* navigaturus, conscendisset, *Garillioni* fluminis, quem olim *Clavium*, sive *Lirim*, aut *Lyrim*, vocabant, vado submersus interiit, anno 1503. indignus tali fato, quem neque liberalitas, neque prudentia, nec bonæ artes destituerant.

JOANNES *Mediceus Cardinalis, & PETRI frater, Pontifex Maximus*, LEO X.

CAP. XVIII.

NAtus est die 10. Augusti anno 1475. LAURENTIO Magno filius, JOANNES MEDICEUS, qui præclara indole puer literas Græcas Latinasque ab *Angelo Politiano* feliciter didicit: Onufr. Panvinus in Vit. Pont. Anno vero ætatis 13. Sacr. Rom. Eccles. Cardinalis creatus pridie Eidus Martii ab Innocentio VIII. hortatu *Laurentii Cybò*, Cardinalis ac nepotis Innocentii; unde tota magnitudinis Serenissimæ Familiæ renovatio ac restitutio processit, cum & ejusdem soror *Magdalena* filio Pontificis esset desponsata. Ab eodem Pontifice Legatus in Etruriam missus. Adversante Alexandro VI. ne frater restitueretur, exilii comes cum PETRO Florentia excessit, ac in Germaniam, Galliasque peregrinatum abiit. Julio II. electo Romam rediit, & discedentibus in factiones Cardinalibus S. D. N. Papæ adhæsit: a quo missus a Latere Legatus in exercitum, qui & armatorum, & rerum omnium affluentia insuperabilis videbatur: quo tamen memorabili acie a paucioribus Gallis, duce *Guastone Foxio* ad Ravennam superato, victis partibus ipse captus, ac Mediolanum traductus, indeque, ac Ticino cedentibus Gallis, ab iisdem in Gallias ductus fuisset, nisi *Zalla* quidam eum in Padi transitu liberasset, ac eorum manibus eripuisset. Tum post exilium fortiter totis octodecim annis toleratum, patriam recuperavit, unde nullo crimine, sed populari tantum odio fuerat pulsus. Nam *Petrus Soderinus*, qui Dictator perpetuus, sive Justitiæ Vexillifer a Florentinis creatus, omnem aditum Mediceis revocandis præcluserat, vir alioqui pro-

probus, Kal. Septembris, instante cum maximis copiis *Raimondo Cardonio*, Hispaniarum Regis Præfecto, magistratu cessit, & in exilium abiit.

Extincto vero Julio II. Pontifice, anno 1513. Eidib. Martii, cum Florentia profectus, ultimus conclave fuisset ingressus, trigesimoseptimo ætatis anno, juniorum Cardinalium suffragiis maxime electus, Leo Decimus est vocatus: exactoque mense tanta celebritate ab Alexandro Farnesio coronatus, ut centum millia aureorum nummum per plateas sparsa & familiæ opulentiam, & Pontificis liberalitatem abunde loquerentur. Mox ad res Ecclesiæ stabiliendas conversus, *Franciscum Mariam* Ducem Urbinatium, reum cædis Cardinalis *Ticinensis* & postulavit, & peregit reum, Ducatumque Apostolico fisco addixit, ac eumdem LAURENTIO MEDICEO cessit, & Bononiæ, varie Italia bellis vexata, Regem Galliæ *Franciscum* convenit, cum quo certas pacis conditiones stabilivit. Sed deliberans paucos cis dies, depellere tota Italia, & exigere Francos, *Parmam* iis, & *Placentiam* ademit, lentaque febre obiit 9. nonas Decembr. anno 1521. Hoc solo nomine infelix, quod Pontificatu ipsius, dum Principes Christianos ad unionem in Turcam, & expeditionem piam hortatur, promulgatis in Germania per *Tezelium* Indulgentiis, damnatæ memoriæ excucullatus *Martinus Lutherus* Ecclesiam est ausus impugnare; ac perniciosissimam post hominum memoriam, ex omnium hæreticorum colluvione conflare hæresim, cui neque Sanctitas LEONIS, nec Caroli V. Cæsaris sollicitudo obviam ire potuerunt, quin pestis illa longe lateque grassata, fidelium exitio, ac Fidei dispendio cresceret. Ipse tamen nudis pedibus a D. Petri processit ad *Minervæ*: ac mox Cardinales perduelles galero privavit. *Petrum Bembum*, ac *Jacobum Sadoletum* ab epistolis habuit: Francisc. de Rosieres Stemmat. Lothar. tom. 5. pag. 346. Amorem Roma in defunctum ostendit non vulgarem, cui in Capitolio statuam erexit marmoream, cum hac Epigraphe:

OPTIMO . PRINCIPI . LEONI . X
MED. PONTIFICI. OPTIMO. MAXIMO
OB. RESTITVTAM. INSTAVRATAMQVE
VRBEM. AVCTA. SACRA. BONASQVE
ARTES. ADSCITOS. PATRES. SVBLATVM
VECTIGAL. DATVM. CONGIARIVM
S. P. Q. R

Frustra sim, si omnia, ab eo laude digna commissa, narrare velim: non viros modo doctos fovit, *Niphum* philosophum, *Basilicum Calcocondylam* Græcum, & *Philippum Beroaldum*, cui Bibliothecæ Vaticanæ curam commisit; sed & quoscumque illustres artifices, præcipue architectos, & pictores. *Cornetum*, & *Montem Falconis* munivit: de quibus eloquentissimi Jovii immortale opus consulatur; nam me aliorum series avocat.

LAU-

LAURENTIUS *Mediceus, Dux Urbini.*

CAP. XIX.

DUce Urbinatum *Francifco Maria Rovero*, feu *Feltrio*, peracto reo cædis Cardinalis, ut dixi fupra, *Ticinenfis*, Ducatus ad Apoftolicum fifcum delatus, indeque translatus in LAURENTIUM MEDICEUM, qui Dux Urbini, in uxorem duxit MAGDALENAM Boniniæ in Galliis heredem, & ex ea genuit CATHARINAM MEDICEAM Chriftianiffimam Galliarum Reginam, & ALEXANDRUM ex illegitimo coitu, qui poftea Florentiæ Dux.

At LAURENTIUS Symbolum habuit annulum aureum adamantem comprehendentem, cujus bafi impofitæ tres pennæ ftruthionis, inferius junctæ, cum infcriptione SEMPER. Nec diu fupervixit, & Ducatus ad priorem Dominum, concedente Pontifice, rediit.

JULIANUS *Mediceus, cognomento* Magnificus, *Dux Nemorenfis, & Ecclefiafticarum copiarum Vexillifer.*

CAP. XX.

FOrtunam PETRI, & LEONIS Papæ fequutus JULIANUS, filius LAURENTII, patria exulavit, & in aula Gallica res familiæ fuæ non vulgariter promovit. Defuncto Alexandro VI. Romam cum Cardinale fratre rediit, tantopere ab omnibus adamatus, ut & civis Romanus creatus, & Ecclefiafticarum copiarum imperator, five fummus Vexillifer factus, fummum apicem rerum humanarum in ea rerum conditione, poft Reges, obtinuerit. Duxit in uxorem PHILIBERTAM SABAUDIAM, Regis *Francifci* Galliarum matris *Ludovicæ* fororem; quamobrem ei Rex Ducatum *Nemorenfem* e patrimonio Coronæ Francicæ fubductum, conceffit, ut præter Hiftoricos Gallos meminit Carolus Molinæus Opere de *Dominio Regum Franciæ*.

Tantum in eum, & tam proclive omnium fuit ftudium, ut non femel deliberatum, ut ille Rex Neapolis, *Laurentius* Dux Mediolani crearentur. Hunc Martinus Bellajus Langeyus *Magnificum* fcribit appellatum, a liberali, fplendidoque in omnibus rebus, quas aggrediebatur, apparatu. Paucos poft nuptias celebratas menfes, lenta febre correptus, in Cœnobio Fæfulano obiit Menfe Martio, anno 1515.

JOANNES *Mediceus*, COSMI I. *Magni Ducis pater*.

CAP. XXI.

REcta ſucceſſionis linea a JOANNE BICCII, per LAURENTIUM, COSMI *Patriæ Patris* fratrem, ſtemma ſuum JOANNES MEDICEUS trahit: cui vere nomen fuit LUDOVICUS; ſed defuncto patre JOANNE, dum adhuc puer eſſet, ejusdem in poſterum nomen retinuit, & JOANNINUS vulgo appellabatur. Hic adultus LEONEM X. adiit, qui eum ut conſanguineum perhumaniter excepit, & ducem cataphractorum creavit, mox & fœderatorum peditum Præfectum. Turma equitum ab eo conducta, conſcriptaque, nuncupata fuit *le Bande nere*, ex qua cohorte milites omnes ſtrenuiſſimi ac inviƈtiſſimi prodierunt. Bello Urbinitate *Sorbolongum* arcem expugnavit, multaque alia eo bello præclara geſſit. Anno tamen 1523. ad Regem Galliarum damnatis partibus tranſiit, quo relicto, denuo ad fœderatos rediit: biennio interjecto partes Regias ſequutus, quatuor millibus peditum, trecentis equitibus Ticinenſi pugna Præpoſitus, interfuit prœlio, & memorabilem operam obivit. Denique fœderatorum in Imperatorem Præfectus, in expugnatione arcis *Beaufortiæ*, tormenti ictu crure perfracto, ante trigeſimum ætatis annum extinctus, ab omnibus primus ſui ævi dux habitus. COSMUS I. Magnus Dux ei filius.

JULIUS *Mediceus*, *Pontifex Maximus*, *nomine* CLEMENTIS VII. *aſſumpto*.

CAP. XXII.

JULIANUS, quem ſupra conjuratione *Paziana* interfectum ſcripſi, filium reliquit in cunis JULIUM MEDICEUM, quem nonnulli poſtumum tradunt vix agnitum, niſi LUCRETIA TORNABONA, rari exempli fœmina, JULIANI mater, eum ut ſui ſanguinis unum educaſſet. Eques Hieroſolymitanus, ac Prior Capuæ in coronatione LEONIS X. Vexillum tulit Religionis, eodemque die Archiepiſcopus Florentinus renuntiatus, Epiſcopus Wigornienſis in Anglia conſecratus, quem honorem ſequenti anno ſponte abdicavit. Franciſcus Godwinus

winus de Angliæ Præsulib. pag. 520. Cardinalis, ac demum S. R. E. Cancellarius, aciei *Ravennati* interfuit, celerrimeque ruptis partibus Romam inde contendit, ac fugere parantem Pontificem consilio inhibuit. Per *Antonium Albitium* abdicationem est executus *Petri Soderini*, quem *Antonium* inter venandum adiit, peregrini habitum indutus, quando aliter non licebat cum eo sermones conferre. Reductis Mediceis anno 1512. & urbis custodia commissa JOANNI Cardinali, qui postea LEO X. fuit, & JULIANO ejus fratri, una cum ipsis strenue ac prudenter Florentinam Rempublicam administravit: assumptoque sequenti anno ad Pontificatum Joanne, ab eodem Florentiæ Archiepiscopus renuntiatur: ex quo tempore Romæ mansit, donec LAURENTIUS Urbinatum Dux obiisset: quo extincto rediit Florentiam, regimenque civitatis assumpsit: conspiratum deinde in eum ab ingratissimis civibus; sed pœna brevi de perduellibus sumpta, reliqui cives in officio retenti, ac pacis bono deliniti.

Mortuo Hadriano VI. omnium suffragiis summus rei Christianæ moderator est creatus XIII. Kal. Decemb. anno 1523. ac CLEMENTIS VII. nomine assumpto, a *Marco Cornelio* Veneto S. R. E. Archidiacono suæ Coronationis insignia suscepit. Inita statim dignitate, rupta cum fœderatis concordia, bello acerrimo a Columnensibus petitus est; sed pax incruenta secuta, & exercitus Pontificius dimissus, & hostes perfidiose urbem Romam expugnaverunt, ipsum CLEMENTEM non opinato motu territum in castrum *S. Angeli* compulsum obsederunt; sed ad bonam mentem redeuntes, veniam supplices orarunt, copiasque omnes abduxerunt. *Carolus* exinde *Borbonius*, quod sciret partibus Gallicis Pontificem studere, urbem obsedit, ex improviso oppugnavit, eamque milites eo extincto diripuerunt, Pontificem in arce *S. Angeli* septem totis mensibus arctissima corona obsedit factio, nec nisi ingentibus summis acceptis pax data. Eodem tempore Florentini libertatis præpostere avidi, urbe exegerunt ALEXANDRUM, filium LAURENTII Urbinatum Ducis, & HIPPOLYTUM filium JULIANI Ducis Nemorensis, ut amplius nihil Mediceis spei in ea videretur civitate restare.

At CLEMENS fœdus cum Imperatore renovat, quod unicum videbatur afflictis rebus superesse subsidium: & illi quidem, penes quos ejus erat custodia, de eo Cajetam traducendo sermones conferebant, indeque in Hispaniam. Quod ut intellexit, perfidos dissimulato habitu fefellit, & *Orvietum* urbem munitissimam se recepit, ubi serio de fœdere actum, cujus hæc fere summa; ut Imperator *Cerviam*, *Ravennam*, *Mutinam*, *Regium*, *&* *Rubieram* Ecclesiæ restitueret: Regnum Neapolitanum veteri conditione possideret: filiam suam MARIAM cum dote viginti millium aureorum ALEXANDRO MEDICEO in uxorem daret, eumque vi armata Florentiam reduceret, ac Principatu ejusdem honoraret: quæ singula, uti constituta erant, effectum sunt sortita.

Exinde ad res Gallicas, quas animo ſemper Hiſpanicis prætulerat, reſpiciens, CATHARINAM MEDICEAM, unicam *Arverniæ Bononiæque* in Galliis heredem, & filiam maximi illius LAURENTII Urbinatum Ducis, Henrico II. Franciæ tum Delphino, patre præſente FRANCISCO I. deſpondit Maſſiliæ.

Romam deinde rediens a Davide Æthiopiæ Rege literas Græce ſcriptas accepit: & ubi in urbem rediiſſet, difficili morbo implicitus eſt, poſt dies ſeptem, menſes decem ſupra decem annos, quam creatus fuerat obiit, die 27. Septembr. anno 1534. ſepultus ad Minervæ. Vir ſuo ſeculo maximus, pacem Eccleſiæ ſecuram fundarat: res ſuæ familiæglorioſe firmarat: cruentos Italiæ motus ſedarat; in affinitatem potentiſſimos Orbis Chriſtiani Principes ſibi adſciverat. Quid multis? Utramque fortunam pari vultu ſemper tulerat.

ALEXANDER *Mediceus, primus Florentiæ Dux.*

CAP. XXIII.

REginam CATHARINAM legitimo conjugio ex MAGDALENA filia JOANNIS Arverniæ & Bononiæ Comitis LAURENTIUS Urbini Dux IV. ſuſcepit: idemque ALEXANDRUM naturalem habuit filium. Hic reſtituta armis Pontificiis & Cæſarianis ſimul fœderatis, in patriam gente Medicea, reformataque anno 1532. Republica, juxta Caroli V. Imperatoris, qui omnino CLEMENTI VII. obſecundabat, Laudum, Dux Reipublicæ Florentinæ creatur. Arcem & propugnacula erexit: duxitque in uxorem MARGHARITAM filiam ejusdem Imperatoris ſpuriam anno ſalutis 1535. Paulus Jovius libr. 27. princip. Sed fatali odio accenſus LAURENTIUS MEDICEUS, filius PETRI FRANCISCI, JOANNIS ducis *delle Bande nere* conſobrini, adhibitis in ſocietatem *Scoruncunculo* quodam ſceleſto pediſſequo, & agaſone *Freccia*, amandatis cuſtodibus, noctu in ædes ſuas traductum, ac ſecure dormientem interfecit. Paul. Jovius libr. 38. Peractoque facinore ab *Angelo Martio*, qui ſecundum Principem omnia poterat, clavibus civitatis impetratis, tamquam fratrem in villa moribundum inviſeret, cum percuſſoribus *Bononiam* primum, ac mox *Venetias* conceſſit. In quo hoc ſane memorabile duco, neque Florentiæ cives, neque Romæ adverſæ factionis Cardinales quidquam durius in Mediceos conſuluiſſe, ac neque novo Principatui viam ſtudiis ſaltem præcluſiſſe. At voluit divina bonitas ſcilicet familiam Mediceam, virtutum ſuarum ac pietatis ſolemnem fructum conſequi, & in ſecuro honorum portu poſt tot invidiæ procellas, & relegationum tempeſtates, tandem conſiſtere.

Sym-

Symbola Alexandro Duci fuerunt Penna ſcriptoria & Enſis, decuſſatim juncti, cum inſcriptione: HIS DVABVS. Lunæ tum globus, ex una tantum parte lucidus, qua ex conjunctione progreditur, reliquo corpore obſcuro, undique vero alternatim flammeis & acutis radiis ornatus, cum epigraphe: PREMITVR NON OPPRIMITVR.

Erat Princeps tam atroci fato indignus, quippe qui poſt nuptias *Neapoli* celebratas cum Margharitâ, totum animum ſtudiumque ad ſuæ familiæ, honeſtis actibus, & civilibus decretis, ſtatum firmandum intendiſſet: veteribus inimicis libenter ignovit: clientes, ac Mediceorum amicos novis beneficiis devinxit: jus æquiſſimæ dicebat: tenuiſſimorum etiam preces ſponte accipiebat: militarium laborum apprime patiens: humanus in omnes: in ſuos etiam liberalis, & interdum profuſus.

Liberos nullos legitimo toro conceptos reliquit, ſed ſpurios tres: Julium Mediceum, quem liberaliter educari a Cosmo I. Magno Duce *Innocentius Cybus* Cardinalis obnixe impetraverat: & Juliam Mediceam, patri ſimillimam, quam idem Princeps *Franciſco Cantelmo*, Joſephi Ducis Populi filio, in uxorem elocavit, dote perſoluta; an vero ex ea ſoboles aliqua nata, non deprehendi: & Portiam, quæ Monaſterium D. Clementis Florentiæ ædificavit, in quo cum aliis monialibus vitam peregit.

Laurentius *Mediceus, ſive* Laurentiolus, *parricida ſceleſtus,* Alexandri *Ducis interfector.*

CAP. XXIV.

Non merebatur impius parricida locum inter illuſtres Mediceos, niſi etiam pœna, tanto ſceleri debita, id exigeret. Hic itaque, mutatis ſubinde equis, Bononiam, ac mox Venetias profectus: Florentiæ, bonis publicatis, parricida & patriæ hoſtis Senatusconſulto declaratus: præmium percuſſoribus ſeptem millia aureorum decretum: domus ejus ad perpetuam rei memoriam, a tecto ad ima fundamenta lato hiatu proſciſſa eſt. At ille metuens ſibi a Cosmo jam Principe, Venetiis Byzantium fugit, ubi *Solymanus*, perfidiam hominis averſatus, reddere eum pæne decreverat, exemplo *Bajazetis* avi, qui *Bernardum Bandinium* percuſſorem Juliani remiſerat. Quod cum parricida reſciviſſet, iterum Venetias redux a duobus Volaterranis, *Bebio*, qui ex cohorte *Alexandri* prætoria, & *Cecchino Bibbona* interfectus, cum avunculo ſuo *Soderino* dignas familiæ ſuæ, patriæ ac poſteritati pœnas luit, atque ut illud poëtæ maximi uſurpem:

. . . . hinc ſecula diſcant
Indomitum nihil eſſe pio, tutumve nocenti.

Catha-

CATHARINA *Medicea*, Regina mater *vocata: Henrico II. Galliarum Regi nupta.*

CAP. XXV.

PONTIFEX CLEMENS VII. quod communis effet orbis Chriftiani parens, colloquium, quod bis Cæfari indulferat, femel Regi Galliarum negare non fuftinuit; quare cum pactam CATHARINAM MEDICEAM Regis filio *Henrico*, qui poft regnavit, tempus defponderi poftularet, Maffiliam conventui idoneum locum elegerunt. Itaque *Joannes Stuardus* Scotus, Albaniæ ac Leviniæ Dux, præcipua cum Mediceis affinitate, & nuptiarum auctor unicus, viginti triremium præfectus, Portum Veneris venerat, Sponfam *Nicæam*, five *Herculis Moneci* arcem devecturus, ut terreftri inde itinere *Maffiliam* pergeret. Ipfe Pontifex fequutus, Regem inibi convenit, cum *Eleonora* Regina, ac tribus liberis, nobilitatem totius Galliæ poft fe trahentem. Nuptiæ celebratæ ingenti apparatu Nonis Januarii anno 1533. ingentiaque dona utrinque collata. Cardinales quatuor petente Rege VII. Eid. Novembr. creati: *Philippus Stuardus* Scotus, *Joannis* Ducis frater, Epifcopus Bononienfis, Epifcopus deinde Tufculanus: *Odettus de Caftillione*, ex gente Collinia, nepos ex forore *Annæi Momorantii*, qui Regiæ domui erat tum præpofitus: hic defectione hæretica in Anglia obiit: jacet in Veftmonafterienfi Londini Cœnobio, vilis, ipfifque hæreticis contemptus, fine ullo fepulchri aut epitaphii honore: *Claudius Gibrius*, *Philippi Sciabotti* Thalaffiarchæ avunculus: & *Joannes Venurius*, Epifcopus Lexonienfis, Regifque eleemofynarius.

Vixit CATHARINA in Galliis annis triginta quinque, hoc eft ufque ad annum 1588. Quatuor mafculos peperit: ex his Francifcum II. Galliæ ac Scotiæ Regem, ducta MARIA Jacobi V. filia, & unica Scotiæ Regni herede: Carolum IX. Regem Franciæ: Henricum III. Poloniæ ac Franciæ Regem: quartum denique Alenconii Ducem, & Flandriæ Comitem, & parum abfuit, quin & Angliæ Regem. Hæc a recentioribus auctoribus *Regina Mater* audit, incredibili mulier induftria, ab hæreticis tantum traducta. De cujus Regno virulentum eft *Andreæ Melvini* Scoti carmen, cui titulum indidit ipfe: *Vipera cum catulis*; quia tamen in eo multa funt ad familiæ Mediceæ ornamentum fpectantia, commemoratione dignum duxi.

HIPPO-

HIPPOLYTUS *Mediceus Cardinalis*, JULIANI Magnifici *filius*.

CAP. XXVI.

EX vidua nobilis cujusdam viri JULIANUS, quem dixi *Magnifici* cognomentum obtinuiſſe, HIPPOLYTUM genuit, quem mater obſtetricem jugulare præcepit; at illa, pueri pulchritudine pellecta, educandum nutrici clam commiſit, quæ ad *Leonis* patrui genua eum jam triennem tulit, qui feſtiviſſimus ei colludens, ut liberaliter educaretur, impetravit. Florentiæ utraque ſeditione fuit: & obſeſſo quidem a Cæſarianis Romæ Papa, violentius cum eo, & Alexandro actum, quippe illis & urbe & muneribus publicis ad decennium interdictum, qui Lucam exilii ſui ſtationem elegerunt.

Reſtituto deinde ex pacto dignitatibus ab Imperatore, Alexandro, multatiſque rebellibus, a CLEMENTE VII. Legatus in Germaniam eſt miſſus, pauloque poſt ab eodem 4. Eid. Januarii anno 1529. Cardinalis creatus, & Archiepiſcopus Avenionenſis, & poſtea Archiepiſcopus Montis Regalis, demum S. R. E. Vicecancellarius. Conſcriptis turmis Tibridem ab incurſu Turcarum eſt tutatus, quin imo ſemel iterumque de Cardinalatu deponendo, armiſque ſumendis deliberavit; ſed poſtea ad Eccleſiaſticum vitæ genus ſerio animum appellens, dum ad Imperatorem Neapoli inviſendum contendit, febre peſtilenti correptus, non procul Fundis Via Appia juvenis exceſſit.

HASDRUBAL MEDICEUS, filius Hippolyti ſpurius, Eques Melitenſis, clara & ipſe indole, Piſis obiit.

Literas HIPPOLYTUS & ſciebat mediocriter, & colebat impenſius, diverſarumque gentium moribus ſupra fidem oblectabatur, ideoque in aula ſua alebat *Numidas*, *Æthiopas*, *Tartaros*, *Indos*, *Turcas*, alioſque populos viginti duarum linguarum. Hippocratis Proloquia in uſum rei bellicæ, æmulatione lepidiſſima tranſtulit. Virgilii librum ſecundum Æneidos in ſermonem patrium verſibus convertit. Ludis equeſtribus, venationibus, ſimulachris prœliorum mirifice afficiebatur: muſica delectatus, ut peritiſſime omnia illius inſtrumenta tractaret: ut ſemel dicam, Majorum gloriæ proximus.

COSMUS

COSMUS *Mediceus, primus Magnus Dux Etruriæ, Monarchiæ fundator.*

CAP. XXVII.

EX JOANNE MEDICEO, qui dux clariſſimus ante trigeſimum annum obierat; & MARIA SALVIATA natus eſt COSMUS, qui poſtea Dux Florentiæ II. Senarum I. Etruriæ Magn. Dux I. Anno 1569. die 11. Junii, qui dies Reip. Florentinæ fauſtus, plenam *Campaldina* acie de ſuperatis *Arretinis* victoriam olim attulerat. Bis e maximis periculis ereptus, fatorum magnitudini eſt reſervatus: primo, depulſis Florentia Mediceis: iterum Venetiis, dum in canalem ludibundus decidit, non leve vitæ diſcrimen adiit. Puer Græca, Latinaque volens didicit, & raro Legatos alio quam Latino ſermone alloquebatur. Romæ aliquandiu apud CLEMENTEM VII. moratus, CATHARINAM in Gallias comitatus: jugulato a LAURENTIO gentili ſceleſtiſſimo ALEXANDRO Duce, in Villa *Trebiana* agebat: mox urbem ingreſſus, timida matre, ac ſollicita, multumque diſſuadente, & manifeſtarium periculum ſuſpicante, ut eſt anxia matrum cura. Ipſe tamen ſpes certas concepit, & fidenter ad matrem: *Aut me hodie Principem, aut mortuum videbis:* & publico populi favore depoſcente, optimatibus ſponte offerentibus, & ne ſibi, ne Reipublicæ, quæ ſine capite ſtare non poſſet, deeſſe vellet, obnixe obſtentantibus, nihil ambitioſius, ſe contendere teſtatus, quam ut defuncto ALEXANDRO juſta præſtaretur vindicta, & reip. ſalus conſtaret, Senatum ingreſſus eſt, ubi hortante *Guicciardino*, ſubitaria inter Curiæ cuſtodes Helvetios rixa ſuborta, in Ducem eligitur. Cardinales adverſæ factionis *Salviatus*, & *Ridolphus*, fruſtra amicorum animis tentatis, urbe juſſi abjre, *Philippum Strotium* exulum Ducem in itinere obvium habuere, cujus filium Petrum magni nominis Ducem, copiis præfecerunt, bellumque COSMO apertum indixerunt, & Burgo S. Sepulchri incaſſum tentato, partes evanuerunt. Cæſar Ducis inaugurationem probavit. Relegati iterum impellentibus Gallis validius inſurgunt, ſed ductu *Vitellii Stipiciani*, legioniſque Hiſpanicæ, franguntur ad *Montem Murlium*, capto Philippo, 1. die (1) Auguſti, quo ad Actium ſuperatus ab *Auguſto* ſcribitur Antonius, die ſane perduellibus fatali: & ille in cuſtodiam traditus, manu ſua mortem ſibi conſcivit, Petro filio armis omnia terrente.

Cæſaris ſuaſu ELEONORAM, filiam proregis Neapolis *Petri Toletani* in uxorem duxit: ſuppliciumque de perduellibus captivis ſumptum, in

(1) Poſtrid. Kal. Septemb. ſecundum Uſſerium.

multis tamen jam manifesto addictis clementer ignovit. *Academiam Florentinam* instituit, *Pisanam* restauravit. Cæsarem semel Genuæ convenit, iterumque ex Hispania in Ducem Geldriæ bellum moturum, eum comitatus est Ticinum, recepitque arces Florentiæ & Liburni, quas perduelles quidam olim occupaverant, extincto ALEXANDRO Duce. Laborantibus Cæsarianis peropportunum misit subsidium; quare *Eques Aurei Velleris* creatus. A Julio III. Pontifice *ense benedicto & galea* donatus, partes Cæsarianas secuturus, *Camolium* munitissimum Senarum propugnaculum, ductu Marchionis Marignani, ex improviso expugnavit.

Inter hæc, fame invalescente, unicuique civium a mense Februario usque ad diem 12. Junii panem gradilem assignavit, anno 1555. Et ut Magistratus superflui rescinderentur, edixit: & ut plures familiæ e municipiis selectæ civitate Florentina donarentur, exemplum *Antonini Augusti* sequutus, instituit. Eo loco, ubi victos hostes est nuntiatum, *statuam Justitiæ*, pulcherrimæ columnæ impositam, erexit: urbemque Senas, lenta obsidione occupatam, ad deditionem coëgit. Romam cum conjuge progressus, Pontificem salutavit, summaque celebritate regressus, Ordinem *Equitum D. Stephani* instituit, qui mare Etruscum ab incursu Turcarum assererent.

Bimestri duos filios cum uxore amisit, neque tamen ulla manifesti planctus exhibuit indicia. Inter filium suum natu maximum, & JOANNAM AUSTRIACAM, Imperatoris *Ferdinandi* filiam, nuptias celebravit. Adjuvit commeatu *Equites Melitenses*: pecunia, Regem Galliæ cum hæreticis gerentem bella: militibus, *Maximilianum* Cæsarem a *Turco* petitum. A Pio V. per Cardinalem *Alexandrinum* titulum MAGNI DUCIS missum accepit, anno sal. 1569. Coronatus a Sixto V. ut fœdus fieret, movit Pontificem, Regem Catholicum, & Venetos: Romaque discedens 4000. millia florenorum pauperibus divisit: tum post triginta octo annos regnatos morbo naturali 21. Aprilis, anno 1574. obiit.

JOANNES *Cardinalis*, *&* GARSIAS *Medicei fratres*, COSMI *Magni Ducis filii*.

CAP. XXVIII.

Liberos COSMI, qui non regnarunt, hic subjungam: quorum unus est maximæ indolis JOANNES, qui in patris gratiam, cum annum tantummodo ageret decimum septimum ætatis, a Pio IV. Pontifice prid. Calend. Februarii anno 1560. Cardinalis creatus: & quia absens in saerum illum ordinem allectus fuerat, a *Guidone Ascanio Sfortia*, *&* *Ludovico Lotharingio* Cardinalibus, Florentiæ galerum purpureum accepit, & subinde Archiepiscopus Pisanus designatus, gubernacula Ecclesiæ Rhagusino Archiepiscopo commisit: biennio post immatura morte Pisis præreptus, die videlicet 21. Novembris 1562. omnibus sui desiderium reliquit, a quo summa omnia sperabantur.

GARSIAS alter filius, die 12. Decembris ejusdem anni, fato immaturo familiam Serenissimam afflixit, & summa spe adolescens, eo ipso tumulo cum JOANNE fratre, & MARIA SALVIATA avia est conditus, ut constat ex epithaphio, quod ad D. Laurentii hujusmodi extat.

D . O . M
MARIA . SALVIATA . COSMI . MEDICIS
FLOREN. ET. SENEN. DVCIS. MATER
ET. IOANNES. S. R. E. CARDINALIS. VNA
CVM
GRATIA. FRATRE. AMBO . MIRIFICAE. INDOLIS
ADOLESCENTES. ET. EIVSDEM. COSMI
FILII
HIC. AD. TEMPVS. CONQVIESCVNT.

PETRUS *Mediceus, Magni Ducis* COSMI *filius, in Lusitania militans obiit.*

CAP. XXIX.

EX eodem legitimo connubio natus PETRUS, qui egregie Philippo II. Hispaniarum Regi in Belgio militavit, ut nonnullis placere video, minus probabiliter: Hieron. Henning. Tom. 4. Theat. Geneal. pag. 1058. nam Philippo quidem militavit ille, verum non in Belgio, sed in Lusitania, usque adeo ut regni illius coronam non alterius magis virtute, quam ipsius, Hispanus acquisivisse videri posset. Unius auctoris loco contentus ero. Is est *Hieronymus Conestaggius*, Patricius Genuensis libr. 4. Histor. Portugall. pag. 122. *Itali tribus sub legionum ducibus agebant, Prospero Columna, Vincentio Caraffa, & Carolo Spinellio, qui omnes & ipsi parere jussi Petro Mediceo, Francisci Magni Etruriæ Ducis fratri.* Post multa autem gloriose gesta, obiit Madriti anno 1604.

BERNARDINUS *Mediceus exul:* JO: JACOBUS *ejus filius, Marchio Marignani:* GABRIEL *ejus frater.*

CAP. XXX.

JAm ab antiquis temporibus in civitate Mediolanensi quidam Mediceæ gentis stipes effloruit, in quo BERNARDINUS MEDICEUS ex CECILIA SORBELLONA nobilissima fœmina decem liberos procreavit, fœminas quinque, mares totidem: quorum natu maximus JOANNES JACOBUS, *Marchio Marignani*.

Hic nulli sui ævi Ducum magnanimitate inferior: arma pro *Sfortiis* in Imperatorem & Regem Galliæ tulit: arcem *Nuzam*, ad Larium lacum negligenter custoditam, intercepit, cognomenque inde traxit: arcem Rhætorum *Chianam*, arcemque *Olgineam* ad Adduam amnem expugnavit. Postea exercitui *Taurinum* obsidenti præpositus, suspectus proditionis, a Marchione *Gasto* custodiæ traditus, a Cæsare absolutus, sua recuperavit. In Pannonia postmodum Stridoniæ imperavit, Turcasque incursantes adeo valide repulit, ut navali exercitui, obsessa *Buda*,

præfuerit. Redux in Italiam copias duxit bello Etrufco, *Senafque* in ditionem Cosmi redegit, rebellibus ad *Victoriæ* fanum fractis, ita partes attrivit, ut numquam deinceps refurgere potuerint. Vir audax, fortis, animofus, in capiendis confiliis callidus, militaris difciplinæ rigidus obfervator, militi cariffimus, fine ulla prole, quod deprehenderim, obiit.

In Marchionatu fucceffit ei Gabriel Mediceus frater, de quo nihil aliud deprehendi, nifi ictu majoris tormenti bellici in obfidione *Alandelii* interiiffe.

Joannes Angelus *Mediceus, Marchionum frater, Pontifex Maximus,* Pius IV. *dictus.*

CAP. XXXI.

Ejusdem Bernardini filius, & Marchionum, quos memoravi, frater, ftirpe quidem, & familia Florentinus, domo Mediolanenfis fuit Joannes Angelus Mediceus, ipfo die Pafchatis, anno 1499. natus. Sævientibus in Italia bellis, venit Romam anno 1527. Umbriæ Rector & Marcæ, Parmæque arbiter inter Ducem Ferrariæ & Bononienfes, de limitibus contendentes electus. Archiepifcopus Ragufinus, & Bononiæ Legatus. Parmam, ne Cæfarei vindicarent, ftrenue curavit: Perufiam rexit; quem fola integritate motus Paulus III. in facrum Cardinalium collegium adfcripfit. Paulo vero IV. fublato, cum quatuor menfibus in conclavi de fummo Chrifti Vicario eligendo Patres diffentirent, columbæ cellæ ipfius infidentis augurio, omnium fuffragiis deftinatus D. Petri fucceffor, ipfo die Natali Dominico anno 1560. inauguratus, Pii IV. nomine fumpto. Ecclefiafticam difciplinam non vulgariter reftauravit. Contendentibus *Franciæ* & *Hifpaniæ* legatis, primum locum *Franco* adjudicavit. Concilium Oecumenicum *Tridenti* denuo aperuit, & feliciter abfolvit: rem ecclefiafticam miris modis promovit: Vaticanum ampliavit: *Ravennam*, *Oftiam*, *Anconam*, *&* *Pyrgos* reparavit: nova vectigalia, fed in pios ufus excogitavit. Obiit menfe Decembri, anno 1565.

ALEXANDER *Mediceus, Pontifex Maximus, nomine* LEONIS XI. *assumpto.*

CAP. XXXII.

EX patre OCTAVIANO MEDICEO, & FRANCISCA, filia *Jacobi Salviati*, LUCRETIÆQUE MEDICEÆ, LEONIS X. sorore natus est ALEXANDER Nonis Junii, anno 1533. a Cosmo sobrino Magno Duce Eques D. Stephani creatus, ac Romam ad Pium V. Orator ab eodem missus: quo munere quindecim totis annis perfunctus, a Gregorio XIII. die 13. Decembr. anno 1583. Cardinalis destinatus: a Clemente VIII. postea cum Legati potestate missus in Gallias ad Henricum IV. anno 1596. pacem inter eum & Regem Catholicum stabilivit: quod opus nemo animosius sibi deposcere, aut perfectius implere poterat. Defuncto tandem Clemente VIII. Successor hic designatus, die 1. Aprilis, anno 1605. & LEO XI. dictus. Vigesimo septimo die ad cœlestia migravit, ingens patriæ suæ ornamentum ac desiderium.

FRANCISCUS *Mediceus II. Magnus Etruriæ Dux.*

CAP. XXXIII.

FIlius COSMI, natu maximus FRANCISCUS, etiam in infantia, ne dicam pueritia, qualis futurus esset, manifestis signis prodidit; nihil perfunctorie, sed singula serio agens, memorabili Catonis æmulatione: Plutarch. in eo. Latinas literas ab *Antonio Angelio* Bargæo, postea Massensi Episcopatu ob id donato, Græcas a *Petro Victorio* didicit. Et hic quidem spem parentis, & educatorum diligentiam prætergressus, ut vere usurpari posset *ANNOS INGENIUM EXCEDEBAT*. Græce, Latine, Gallice, Hispanice, Germanice expedite loquebatur: Mathematicas scientias callentissime exercebat: moralemque philosophiam amplexus, egregia pietatis, & virtutum omnium signa præ se tulit, & ut *P. Crassus Mucianus* alter, *ditissimus, eloquentissimus, nobilissimus* dici potuerit, ut Sempronii Asellionis verba usurpare liceat: Aul. Gell. libr. 1. cap. 13.

Adolescens Romam profectus, PIUM IV. salutavit: inde in Hispaniam navigans, Philippum Regem convenit; cujus interventu in uxorem duxit JOANNAM AUSTRIACAM, Hungariæ & Bohemiæ Reginam, amitam, filiam,

filiam, neptem, ſororem Auguſtiſſimorum Cæſarum *Caroli V. Ferdinandi, Maximiliani, Rodulphi, Matthiæ*: ex qua liberos genuit ſeptem, quorum quinque ætate impuberi obierunt; MARIA vero Henrico IV. Galliarum Regi denupſit: ELEONORA maritum Vincentium Gonzagam Ducem Mantuæ ſortita.

Natus annos 27. gubernaculis publici regiminis eſt admotus, totumque ſtatum, patre concedente, moderatus, & prudentiæ ſpem eximiam, & moderationis argumenta certa edidit. Patre poſt ſeptennium ſublato, nihil ipſe de ſolita adminiſtrationis forma vel intermiſit, vel mutavit. Eccleſiæ ſplendorem & deſideravit, & auxit. Literatos quoſcumque, ſeu indigenas, ſeu alienigenas, honoribus & præmiis invitavit. Denique, ut a COSMO didicerat, belli paciſque artes ſtudioſe excoluit. *Liburnum*, ut Principatus munimentum firmavit, portuque auguſtiori auxit, propugnaculis ornavit. *Heliopolim*, & *Coſmopolim* in Ilva inſula præſidiario milite munivit. Urbem ipſam Florentiam picturis, ſtatuis, columnis, ædificiis magnificis, Auguſti Cæſaris exemplo, Sueton. cap. 28. decoravit: avitum palatium ad Divi Marci reparavit, & ampliavit: *Pratolini Villam* opulentia infinita, amœnitate incredibili extruxit, quod ita gynæciis, aulis, columnis, porticibus, ſtatuis æreis, marmoreiſque, fontibus, hydraulicis, aquæductibus, viridariis, lucis, xyſtiſque exornavit, ut octavum mundi miraculum dici poſſet. Oratores Regis *Japponiæ* ad Sixtum V. miſſos, ita tractavit, ut ſe nihil in Italia par vidiſſe, nullibi aut tam pulchram urbem, aut tam magnificum Principis animum expertos faterentur. Obiit 14. anno Principatus die 29. Octobr. anno 1587. cum nondum quadrageſimum ætatis annum attigiſſet: omnia tranquilla, ſed mœſta reliquit. Sunt, qui quadrageſimum ſextum annum ætatis agentem obiiſſe ſcribant, & verius: Hieronym. Henning. Tom. 4. pag. 1058.

Symbola ejus fuere, arbor baccifera oleæ ſimilis, quinque tantum ramis conſtans, cum Inſcriptione: LÆDENTEM LÆDO. Aliud: Muſtela ramum ore tenens, notatumque infra: AMAT VICTORIA CVRAM.

MARIA

MARIA *Medicea*, FRANCISCI *filia*, *Henrico IV. Galliæ Regi nupta*.

CAP. XXXIV.

ANno 1600. FERDINANDUS, Magnus Dux Etruriæ, neptem suam, morum sanctitate, formæque elegantia eminentissimam, FRANCISCI Magni Ducis filiam, MARIAM MEDICEAM, ad D. Reparatæ sponsalibus peractis, in Gallias deduxit, Henrico IV. uxorem futuram, quæ ab eo Lugdunum obviam progresso excepta, solemni pompa Parisios venit, toto Regno in gaudium effuso. Academia Parisiensis, veluti pronuba, Fescenninos decantavit, & præ aliis viri spectatissimi Scoti, *Georgius Crichtonius* literarum Græcarum professor Regius, *David Sanclarus*, professor Regius matheseos, *Joannes Fraserius* philosophiæ, *Guillelmus Hegatus*, *Guillelmus Barclajus*, *Jacobus Lethus*, humanioris literaturæ professores, Epithalamia ediderunt, quæ magno eruditionis politioris argumento, sed longe majori familiæ Mediceæ ornamento leguntur.

At Regina sex liberorum mater, ad D. Dionysii coronata, conventu totius regni indicto, ac sequenti die Rege immaniter percusso, altero a coronatione die, totius Regni, dum filius Rex adolesceret, a Senatu Parisiensi, ac Regni primoribus, comitiis ad D. Augustini solemniter indictis, administratrix facta, ea integritate filium instituit, prudentia subditos moderata, ut vix Regem abesse persentiscerent. Et vero, post adultum filium Regem, biennio toto, rebus, ut solebat prius, administratis, in dotalem suum fundum secedens, pio & tranquillo animo, a rerum aulicarum turba remota, solita quiete fruitur, ac sibi tandem ex animo satisfacit.

FERDINANDUS *Mediceus*, *Magnus Dux Etruriæ*, *Cardinalatu depoſito*.

CAP. XXXV.

DEfuncto FRANCISCO Magno Duce, FERDINANDO fratri ceſſit Principatus. Fuerat hic in locum JOANNIS Cardinalis a Papa Pio IV. 8. Eidus Januar. anno 1563. in ſacrum collegium cooptatus, ſub titulo S. Mariæ in Dominica, poſtea S. Euſtathii, demum S. Mariæ in via lata: Hiſpaniæ protector, S. Didaci apotheoſi, ac Regularium cauſis Præpoſitus. Hic cum in duplici vitæ genere admirabilis fuerit, ut neſcias, utrum ordinatius exercuerit, *præconem Homerum*, quod Alexander Magnus dicere ſolebat, meretur, neque tenui ſtylo dicendus, volumen juſtum petit, & præſtabit vir omnis literaturæ ac humanitatis ornatu clariſſimus, Reverendiſſ. *Coſinus Minerbettus*, Metropolitanæ Florentinæ Archidiaconus, qui immortali eruditaque hiſtoria res iſtius Principis adornat. Ego tamen apices rerum vel attingam, vel obumbrabo, pictoris exemplo, qui Cyclopis magnitudinem expreſſurus, Pygmæum induxit pollicem tyrſo metientem.

Extincto fratre, *Nicolaum Tornabonum*, Burgi S. Sepulchri Epiſcopum, Romam oratorem miſit, qui comite *Joanne Niccolino* in auguſtum Conſiſtorii conſeſſum inductus, S. D. N. Sixto V. literas exhibuit, quibus & S. Eccleſiæ adeſſe, & tantam Principatus molem regere, arduum ſibi, ac pæne ſupra vires profitebatur; ideoque galerum reddere, ac reſignare ſibi liceret, impenſius obteſtabatur. Protonotarii *Baudinus* & *Celſus* actum ſuper eo tradiderunt, admiſſi in ſacrum Collegium libelli, ſubſcriptum æquiſſimæ poſtulationi. Quare priorem habitum exuit, ac D. Stephani induit, duabus imaginibus D. Joannis Baptiſtæ Lateranenſi templo conſecratis.

Paucos cis menſes, miſſis Legatis, in uxorem duxit CHRISTINAM incomparabilis prudentiæ, raræ pietatis, ac ſingularis exempli fœminam, natam *Carolo III.* Duce Lotharingiæ, & *Claudia* filia Henrici II. Galliarum, & CATHARINÆ MEDICEÆ; & ob id Arverniæ, Bononiæque hæredem. Ea Florentiæ ſummo applauſu omnium ordinum excepta, magnificentiſſimaque pompa inducta, menſe Martio anno 1589. ut vere uſurpare liceat cum Claudian. in Feſcen.

Tractus ab aula, rurſus in aulam
Redeat ſanguis.

Enſis ei benedictus Roma miſſus, & Roſa ad conjugem honorandam decreta, cum Corona: dimiſſi primores viri Galli & Lotharingi Chanæpi,

næpi, divisaque inter eos dona ad viginti millia aureorum. Exinde Hungariæ laboranti suppetias tulit, ductu ANTONII MEDICEI, anno 1594. aliasque insequenti anno, ductu *Sylvii Piccolominei*. Anno 1604. in Eubæam Insulam res magnas destinarat; sed Judæi, qui Liburni agebant, *Sultanum* clam admonentes, magna ex parte conatus irritos fecere. Plura non addo, nam provinciam meam non egredior. Obiit mense Februario anno 1609. ætatis anno 61.

COSMUS II. *Magnus Dux Etruriæ*.

CAP. XXXVI.

DEfuncto patri, COSMUS II. Florentiæ & Senarum quintus Dux, Etruriæ Magnus Dux quartus successit, non Principatus modo, sed & virtutum majorum suorum heres: de quo nihil amplius; neque enim summæ possunt virtutes paucis laudari: nec officii mei ratio, adulationisve suspicio multa admittunt.

Uxorem sortitus MARIAM MAGDALENAM, Austriæ Archiducem, Matthiæ Imperatoris neptem, septem liberorum ei matrem, morum suavitate, animique pietate nulli secundam. Regnant, dum hæc scribo, feliciter: & regnent longum precor.

Reliqua FERDINANDI *successio*.

CAP. XXXVII.

TRes alios mares FERDINANDUS, totidemque filias reliquit: quorum maximus natu FRANCISCUS post Principem, incredibili omnium dolore Pisis obiit.

CAROLUS S. R. E. Cardinalis, virtuti addictissimus, in peregrinos comis, in literatos humanus, ut semel dicam, FERDINANDO patri, ut vitæ instituto, ac professione, ita morum gravitate simillimus.

LAURENTIUS, humanus in omnes, in literas propensus, artium militarium callentissimus, advenarum cultor.

ELEONORA, Principi Valliæ *Henrico Jacobi* Magnæ Britanniæ Regis heredi, fama pridem desponsata, virgo obiit; quam nobilissimus ac

doctiſſimus *Balduinus de Monte Simoncellius* funebri laudatione extulit uti & Franciscum ante annum quartum Florentiæ ad *D. Laurentii* concione funebri laudavit.

Catharina, Ferdinando Gonzagæ Duci Mantuæ uxor tradita.

Claudia, Friderico, Ducis Urbinatis filio, deſponſata.

FINIS LIBRI SEPTIMI ET ULTIMI.

Perusiæ Apud Ill · C · Alfani Della Staffa

INDEX

INDEX
RERUM NOTABILIUM.
Quæ in Dempſteri Opere reperiuntur.

Litera A *primum Tomum*, B *ſecundum deſignat*.

A

Arno-

BA-

B

Brac-

C

D

E

F

Fe-

K

L

La-

M

Ma-

Mons

N

O

P

Plebs.

Q

R

sint.

S

Scri-

T

Tar-

V

X

Y

Z

CATALOGUS
SCRIPTORUM VETERUM ET RECENTIORUM,

Quorum loca in hoc opere vel citantur, vel notantur.

Animadvertat hic Lector, Auctores nonnullos, quos asterisco notavimus, vel eruditis viris suspectos, vel etiam spurios esse, & præcipue ab Alphonso Ciccarellio confictos. Quod autem Dempsterus eos in testimonium alicujus rei, aliunde satis probatæ, laudaverit; indulgendum est homini Scoto; quum & aliis ex nostratibus, iisque clarissimis Scriptoribus, Ciccarellius imposuerit. De hac re vide, quod notaverat Leo Allaccius in fine Opusculi De Antiquitatibus Etruscis.

A

Abbas Panormitanus.
Urspergensis.
Abbo Poëta.
* Abdias Babylonicus.
Abrahamus Ortelius.
Accius.
Achilles Statius.
Achmes Seirim.
Acron Helenius.
Acta MSS. Archiepiscopatus Pisani.
SS. Carpophori & Abundantii Martyrum.
Consistoralia sub Clemente VII.
Episcopatus Lucensis.
D. Martini Pisarum.
Perusiæ.
Pistorii.
D. Silvestri Pisarum.
Adamus Abrenethæus.
Adelmus Scotus.
Ado Viennensis.
Adolfus Occo.
Ædesius.
Ægidius Maserius.
Tschudus.
Ælianus.
Ælius Lampridius.
Spartianus.
Tubero.
Æmilius Probus.
Æneas Gallettus.
Silvius Piccolomineus, seu Pius II. Papa.
Æschylus.
Æthicus.
Aëtius.
Afranius.
Agathias Scholasticus,
Smyrnæus.
Agnellus.
Agobardus Lugdunensis.
Aimonius Parisiensis.
Albertus Aquensis.
Krantius.
Albertutius.
Albinovanus Pedo.
Albutius Novariensis.
Alcæus.
Alcimus Avitus.
Aldus Manutius.
Alemannus Monachus Claravallensis.
Alexander ab Alexandro.
Polyhistor.
III. Pontifex.
Sardus.
Ferrarius.
Alexius Ugonius.
Alfenus J. C.
Alfius Historicus.
Alphonsus Ciacconius.
D. Ambrosius.
Ambrosius Leo.
Ammianus Marcellinus.
Anastasius Augustus.
Bibliothecarius
Papa.
Andreas Alciatus.
Baccius.
Fulcrius.
Schottus.
Tiraquellus.

An

B

Pam-

G

H

Q

Ra-

Eu-

Castigentur hi loci.

Pag. 4. verſ. 18. ditionis [*ſic ſemper in eodem ſenſu*] 5. 16. ἀνθύπατοι. 18. ἐς 12. 12. κατεῤῥωγυίας. 19. Fragmentis 13. 32. *Perque genas oculo facilis ſpreviſſe medentes*. 14. 8. quod. 21. 18. Cruſtuminiis 23. 18. ubi. 24. 4. Archivis. 25. 6. vis. 19. Amalaſunta. 26. 25. redacta. 28. 43. quod. 38. 37. πέλεκυν. 57. 12. πρὸ αὐτῆς ὥςε. 43. regionibus 64. 18. circa. 67. 1. καταφυγόντας. 6. καίπερ δυναμένη. 70. in Not. unio. 71. 16 deſcribit. 38. prius. 75. 37. juvêre. 76. 18. Chunus. 77. AB. 78 10. fecerat. 80. 20 πεντακοσίων. 24. οἷον. 83. 42. Sergiana. 92. 22. Arelate. 96. 9. urbis 13. de fontibus. 99. in Not. quæ compilavit. 101. 5. Codicibus. 103. 13. ἐκτὸς Ῥώμης. 105. 13. Inuus [*ſic ſemper*] 17. Ἐπιάλτης. 109. 17. Mantuanianenſes. 120. 1. iſto. 122. 3. Lapicidinas [*ſic ſemper*] 124. 27. gannatos. 131. Erotopægnion. 138. in Not. Farneſe. 139. 7. octoginta. 141. 24. μυόκτονον. 145. 20. ἐλευθερωμένης. 161. 9. patrum. 33. Volaterranis 171. 1. ἠύχοντο. 172. 33. *e regione*. 173. 8. Ἰταλιωτίδων. 23 *Cumatilis*. 32. ἐκεῖθεν. 177. 20. odoriferorumque. 181. 26. προσηγορίας. 187. 16. audit. 190. 40. Herculanenſe. 191. 11. urbibuſque 202. 42. Cynthius Aldobrandinus. 214. 32 Aterno. 228. 38. δὶ ἐξ ἁλὸς. 39. εἰσορόωντες. 234. 26 μητρυιάν. 238 33. Typhœum [*ſic ſemper*] 38. Εἰν Ἀ'ρίμοις 240. 10. Claudit. 14. Teleboæ. 20. ἁμάρτημα μνημονικόν. 250. 29. λιθουργεῖα. 252. 43. urbs. 253. 14. ſub quorum poteſtate manſit octoginta. 254. 7 Forolivienſis. 29. MANCINUS. 255. 9. Balneoregienſis. 263. 9. Archivis. [*ſic ſemper*] 279. 24. qui novo. 295. 22. ποιεῖσθαι. 296. 14. exactionibus. 302. 19. emptum. 303. 2. Lucam. 306. 19. de Conſideratione. 308 15. Cenamos. 311. 6 propterea. 313. 28. Gregorius. 324 32. Grypho. 327. 6. ac jure 331. 14. eſt quam. 333 25 ὅρος. 334. 31. Pompna. 343. 39. *Senienſem*. 344 10. Malavolto. 356. 12. BONINSEGNIUS. 357. 9. JOANNES DOMINICI. 363 31. lapidem. 371. 38. incertum. 374 9. d' ORSO. 17. digitum. 389. in Not. fallitur 390 in Not. Joannes. 413. in Not. Bonifacius Ubertus. 421. 23. *Populonienſis*. 31. *Meſſanenſi*. 433 40. rudetis. 434 32. Badinus. 441. 15. eruditio. 442. 8. Ponte. 443. 17. *a Centino*. 43. οἵτινες. 445 15. Soracte [*ſic ſemper*] 446. 36 Cebennenſis. 452. 5. Bucchinerius. 458. 2. quam ſacramentis 469, 6. fratreque 488. 21. obteſtantibus.

In Tabula. Pag. 499 col. 2. v. 14. Dioſpolin. 500. 1. 12. nobilius. 2 5. aurei inaurati. 501. 1. 8. ordine. 31. Λοξίας. 2. 30 Regis. 503. 2. 53. Theodoſius. 504. 2. 12. Aboriginibus. 505. 1. 14. Vetus. 510. 1. 21. Romani. 511. 1. 14. conſuetudo. 512. 2 28 Faſces 50. præſide. 523. 2. 30 Athenienſibus. 526. 1. 23. vel Phoroneus. 2 13. & fructuum. 36. Phalanx. 527. 1. 26. comedebant. 528. 2. 11. Burianus. (*ſic infra* 535. 2. 6.) 534. 1. 21. Statones. 535. 2. 56 veſcendi. 536. 2. 20. Triumphus.

APPROBATIONES

DOminus Doctor Antonius Maria Biscioni attente perlegat præsens Opus, quod inscribitur: *Thomæ Dempsteri de Etruria Regali Libri VII. &c.* ad effectum recognoscendi, an in eo reperiatur aliquod, S. Fidei orthodoxæ adversum, & bonis moribus absonum, & referat.

Dat. hac die 10. Mensis Februarii Anno 1719.

Horatius Mazzei Vic. Gener. Flor.

Illustrissime ac Reverendissime Domine.

PRæclarum hoc opus, omnique eruditione refertum, a Thoma Dempstero Scoto de nostra Etruria elaboratum, attento animo diligenterque perlegi: nec in eo quidpiam reperi, quod Fidei Catholicæ & bonis moribus esset contrarium; quare in lucem prodire posse, existimo & fateor.

Ex meis Ædibus XI. Kal. Octobris MDCCXX.

Obsequentissimus Famulus
Antonius Maria Biscionius.

Attenta supradicta Relatione. Imprimatur

Horatius Mazzei Vic. Gen. Flor.

Imprimatur

Magister Fr. B. Bernardius Ord. Min. Convent.
Vic. Gener. S. Offic. Flor.

Imprimatur

Philippus Bonarota Senat. & Audit.
Suæ Regiæ Celsitudinis.

AD MONUMENTA ETRUSCA

OPERI DEMPSTERIANO

ADDITA

EXPLICATIONES ET CONJECTURÆ.

CLARISSIMO VIRO

THOMÆ COKE

PHILIPPUS BONAROTA

S. P. D.

PRæclarum & ſingulare conſilium Operi Dempſteri de Etruria, quod tu Florentiam referri juſſiſti, ut typis in hac urbe, Etruriæ principe, ederetur, quamplurima, quæ reperiri poterant Tuſcorum veterum monumenta, addendi, felicem ortum & complementum debet ſummæ & incredibili liberalitati tuæ, qui ingenti impenſa voluiſti, ut monumenta delinearentur, ac in tabulis æneis cælarentur. Profecto eruditis doctiſque viris gratum magnopere accidet, in uno volumine, omnia quæ ad Etruſcorum geſta moreſque illuſtrandos pertineant, ſimul comprehenſa habere; in Dempſtero enim ſyllogen veterum, qui de rebus Etruſcis aliquid ſcripſerunt, docti deprehendent: in antiquis vero monumentis non ſterilem meſſem circa Tuſcorum religionem moreſque collectam lætabuntur reperiſſe antiquitatis ſtudioſi. Quæ ſatis ampla & fœ-

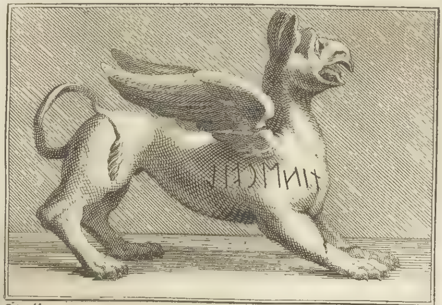
cundiſſima videbitur, ut ſpero, lectoribus, ſi meas haſce explicationes vel leviter percurrere velint; cum multa & pleraque ſint, quæ ſolas monumentorum icones aſpicientibus animadverſionem effugiunt. In his vero ſcriptorum fere teſtimoniis ſepoſitis, qua argumentis, qua conjecturis, ſola monumentorum ipſorum autoritate, vel mutua eorumdem inter ſe collatione (abſit verbo invidia) multa ad mores Tuſcorum ſpectantia, quæ nuſquam in antiquis Scriptoribus reperire ſperes, e tenebris veluti eruta exhibentur.

Has porro explicationes tibi merito dicare decrevi, qui Tuſcorum monumentorum veluti patronus es, & munificus aſſertor: ad id me etiam impellente veteri non ſolum amicitia, quæ inter nos, dum Florentiæ verſabaris, ſancita eſt; ſed etiam cum particeps quodammodo ſim gloriæ, quæ Etruriæ meæ ex editione Dempſteri tua opera accidit, ut mei aliquod grati erga te animi teſtimonium publice darem.

Ad exornandum porro Dempſteri opus ea monumenta (circa quæ explicationes meæ verſantur) ſolum inſerta fuere, quæ certo Etruſcos artifices ſaperent: & quia monumentis non ſemper literæ Etruſcæ additæ ſunt: & ipſæ literæ priſcis illis, quibus antiquiſſimis temporibus Græci uſi ſunt, aſſimilantur, conabor pro re nata monumenta, quæ exhibentur, & quibus utimur, Etruſca eſſe pro viribus aſſerere.

At quemadmodum medicorum filiis difficilli-

ma accidit infantium, ratione & loquela destitutorum, cura; ita mihi monumenta hæc Etrusca explicaturo sane perdifficilis occurret provincia in tanto Scriptorum defectu aut silentio: & quamvis in plurimis monumentis literæ spectentur; cum tamen ignotæ significationis adhuc sint, nihil penitus auxilii eadem enarraturo præstare possunt. Unde veniam mihi benigne tributurum te, Clarissime Thoma, una cum doctis, & æquitate præstantibus viris non diffido, si unico ipsorum monumentorum præsidio adjutus, eruditis videri possim non plane aliquando satisfecisse. Vale

Sigillum aereum parili cum hoc exemplo magnitudinis. Cortonæ apud Equitem Iosephum Laparelli.

Vas Fictile Perusiæ apud Nob. de Ansideis

AD MONUMENTA ETRUSCA

EXPLICATIONES ET CONJECTURÆ.

§. I.

Quæ ad Etruscorum religionem spectant : & de anathematibus & ornamentis , simulacris Deorum ab Etruscis apponi solitis .

AB Etruscorum in rebus sacris superstitiosa religione , sat Autorum testimonio celebrata , initium merito ducimus : ac antequam de eorum Diis agere instituamus , præfari nobis liceat id , quod non parum auxilii ad dignoscenda ipsa Deorum simulacra præstiturum esse speramus; Etruscos scilicet Deorum imaginibus , quod apud plures nationes in usu fuit , addere consuevisse insignia quædam , quæ pro sacris augustisque habuere . Et primum videre licet , Etruscos alas sæpius quibusdam Diis tribuere solitos . Hinc in anaglyphis sepulcralium urnarum passim occurrunt Deæ quædam ferales , faces ferentes , ejusdem , vel con-

consimilis cum Furiis Græcorum generis, alis vel in humeris vel etiam in capite instructæ. [a]

In Tabula LXXI. n. 2. ubi pugna expressa, numen alatum Victoriæ adsimile cernitur: in parte vero inferiore aliud numen æque alatum muliebre, cum cruribus in duplices veluti caudas desinentibus videtur. In Tabula II. ignotum numen alis donatur, sicuti Minerva Tabula VI. In picturis vasorum fictilium plura numina alata, vel sedentia vel in aëre pendentia, spectantur: de quibus alibi singillatim verba faciemus: & in Tab. XXXXVII. sellam curulem alis ornatam, ut augustior foret, videre potes. [b] Unde credendum forte est, Bupali, qui juxta Plinium LX. Olympiade vixit, patrem, quem recte Olympiadi LIII. tribuere potes, qui ut tradit vetus Aristophanis Scholiastes, alas primus simulacris Victoriæ & Amoris addidit, id a vetustis Tuscorum artificibus sumpsisse. Præterea ab Etruscis plures Deorum imagines hastis præcipue puris donabantur, & fulmina eorum propria tribuebantur. Tandem Tusci Deorum effigies ornabant inauribus, armillis, monilibus, torquibus, & his ornatioribus. Et licet iisdem homines uterentur; tamen, seu religione ducti, seu mali ominis effugiendi causa (quod & de Romanis animadverti (c)) ut plurimum hominum mulierumque honestiorum imagines absque iis ornamentis effingebant; sed eadem Deorum Dearumque simulacris, ut ita dicam, reservabant. Omnia hæc additamenta, quibus plures ex his iconibus ornantur, tamquam quibusdam divinitatis signis, has esse Deorum icones nobis facile demonstrare possunt.

§. II.

[a] Vide Tabellam impressam pro parergo in fine, & quæ adducuntur infra, cum de Religione Tuscorum circa defunctos agetur. [b] Vide Tabulas XVI. XXXV. LXIII. Tom. II. Tab. LXXX. n. 1. Tab. LXXXX. n. 3. in ornamento in principio hujus Dissertationis. [c] Osservaz. a' Vetri ec. p. 155. e 175.

§. II.

Jovis cultus.

HIs breviter præmiſſis, Jovis cultum in Etruria oſtendit antiqua patera, depicta in Tabula I. in qua Minervæ ortus ex Jovis capite repræſentatur. Jupiter, quemadmodum apud Græcos & Latinos, ſuperiore parte nudus, inferiore pallio tectus conſpicitur: dextra haſtæ ſeu ſceptro innititur: ſiniſtra fulmen, in modum brevioris lanceæ efformatum, tenet. Adſtant duæ mulieres, obſtetricum vices gerentes, & Jovi parturienti opem laturæ. Mercurius brevi clamyde ſemitectus, cum bipenni, qua Jovis caput aperuiſſe etiam fabulæ Grecæ teſtantur, naſcentem Minervam admirabundus intuetur. Sed cum, ut ſupra innuimus, characteres, qui in hac patera aliiſque ſculpti videntur, non ita proprii Etruſcorum ſint; cum præcipue ex antiquiſſima Inſcriptione buſtrophedon, paucis ab hinc annis a C. V. Guilelmo Scherardo in Sigeo reperta, & a clariſſimo item viro Edmundo Chishullo illuſtrata peculiari diſſertatione, Londini anno 1721. impreſſa, conſtet, vetuſtiſſimos Græcos uſos fuiſſe characteribus valde ſimilibus iis, quibus Etruſci uſi fuere; neceſſe videtur aliis argumentis probare, has pateras opus eſſe, non artificum Græcorum, ſed Etruſcorum. Et primum plurimæ earum circa Cluſium certo repertæ ſunt. Præterea licet quædam verba, quæ in his monumentis aliquando leguntur, aliquam a Græca lingua originem redoleant; plurima nihilominus, cum nullam analogiam cum Græca lingua retineant, diverſi a Græco idiomatis eſſe ſe ſe demonſtrant, ut præcipue in nomine adſcripto Minervæ poſtea videbimus. Tandem fulmen in ſiniſtra Jovis, & aliud in Tabula III. in ſiniſtra Bacchi, inſolitæ apud Græcos Latinoſque formæ, & capilli longiores in figura, quæ Mercurium ex bipenni repræſentat, evincunt, pateras elaboratas eſſe ab artificibus, a Græcis Latiniſque diverſis. Jupiter etiam repræſentatur in pictura vaſis fictilis in Tabula XXXII. in qua barbatus cum virga longiore ſeu ſceptro, & pallio indutus ſedet velut in regio throno cum ſubſellio. Jovis

cultum apud Tuſcos, præter autores adductos a Dempſtero l. 1. cap. XVII. docet fragmentum poſt autores de limitibus deſumptum ex libris Vegojæ, quam Salmaſius, qui ita emendat titulum illius fragmenti *Item Vegoja Arrunti Vertunno*, cenſet eſſe Nympham Bygoën, quam Servius Æneid. VI. v. 72. notat ſcripſiſſe de Arboribus fulguritis. In eo inter cetera legitur: *Scias mare ex æthere remotum. Cum autem Jupiter terram Etruriæ ſibi vindicavit, conſtituit juſſitque metiri campos, ſignarique agros &c.* Bygoë eadem forte cum nympha incerti nominis, quam Lactantius ad Statium l. 4. v. 516. teſtatur, apud Etruſcos maximi Dei nomine portentum patraſſe. Goëſius totum illud fragmentum ſuppoſititium cenſet: ego interpolatum fateor, ut legenti patet.

§. III.

Junonis cultus.

TAb. II. ubi depingitur apotheoſis Herculis, figuram ſiniſteriorem mulieris, cum torque circa collum, & armilla in ſiniſtro brachio, Junonem repræſentare ſuadent, corona radiata, breve ſceptrum, quod in ſiniſtra tenet, & etiam vox adſcripta ꓷꟼꓷ, quæ redolet aliquid Græcæ originis; apud Græcos enim Juno, *Hera* vocabatur. Strabo quidem lib. v. tradit, Tyrrhenos Junonem Κύπραν vocare, unde nomen *Junonis Cypræ* factum ejus templo in Piceno. Sed forte pluribus nominibus, ejuſdem numinis ſtatum & conditionem denotantibus, vocare Junonem Etruſci potuerunt, quod Græcis quoque Latiniſque in Deorum nominibus in uſu fuit. Juno Apotheoſi Herculis appingitur, cum heroi huic divinos illa honores immortalitatemque ſuo in eum odio pepererit.

§. IV.

§. IV.

Minervæ cultus.

QUater cernitur in Etruſcis pateris Minerva, ſcilicet Tab. II. IV. V. & VI. Ejus galea in Tab. II. pro criſta duabus pinnis erectis ornatur, eodem pacto, quo ſæpius urbis Romæ, aut Palladis caput alis ornatum videmus in nummis, qui ab eruditis Conſulares vocantur. In tribus pateris ægidem pectore præfert, quarum duabus Gorgonis caput ſculptum eſt. Tab. VI. ubi auxilium impertitur Herculi Hydram interficienti, quæ fabula in Cypſeli arca ſculpta ſpectabatur (a), Minerva loco galeæ, diademate ſupra frontem anteriore tantum parte ornatur, additæque ei alæ ſunt; nam, ut diximus, Etruſci alarum ſymbolo inſigne aliquod & divinum innuere voluerunt: & forte, ut infra dicemus, paratum celereque numinis auxilium. In altera patera Tab. V. eadem Minerva opem præſtare videtur Perſeo in Gorgonis cæde. Perſeus pileum habet & peram, & ſiniſtra brevem gladium in arcum curvatum, quem *harpen* dixere, ſtringit. Orientales hanc incurvi gladii formam adhuc retinent. Ad Minervæ ſeu Palladis cultum ſpectant Gorgonis capita, quæ in monumentis Etruſcis occurrunt, præſertim Tab. VIII. & in Tab. ad finem Libri VI. impreſſa. Sed de iis aliiſque alio loco etiam dicendum.

In quatuor prædictis pateris Minervæ adſcribuntur voces AƎqƎИƎM, vel AƎqИƎM, quæ cum nullam affinitatem cum Græca lingua habeant, noſtra hæc monumenta Etruſca eſſe confirmant. Et ſi velimus *Menercam*, quaſi *Menerveam*, Deam hanc dictam, cum apud Græcos *Athenæ* aut *Palladis* nominibus vocetur; adhuc Græcis has pateras tribuere non poſſumus: ſolumque, ſi hanc conjecturam, qualiſcumque ſit, ſequi placeret, doceremur, *Minervæ* nomen Romanos ab Etruſcis levi mutatione forte accepiſſe.

 §. V.

[a] Pauſ. l. 5. p. 321. edit. Sylburg. V. etiam l. 6. p. 380.

§. V.

Herculis cultus.

HErculis apud Etruſcos cultum binæ ex prædictis pateræ evincunt. Tabula enim II. ubi ejus apotheoſis repræſentatur, & quando a Minerva poſt devicta monſtra inter Deos collocandus ducitur [a], Hercules cernitur cum leonina pelle & clava; prope Minervam, cui innititur, cum Junone & muliere alata, quæ Victoriam, aut Nemeſim, aut Æternitatem repræſentat, Genio muliebri alato, infra ſolum poſito, omnes attollente. Additæ figuræ Herculis literæ ᗅᐱƆᗡƎᗺ Tabula VI. Ejus pugna cum Hydra, adſtante eadem Minerva, depingitur, adſcriptis literis BEDKoLE. In nummis præterea Etruſcis clavæ, modo binæ, modo una ſolum, occurrunt. Tab. LVII. LVIII. & LX.

§. VI.

Apollinis religio apud Etruſcos.

APollinem non ignotum fuiſſe Tuſcis eruitur ex Apollinis coloſſo Tuſcanico ex ære, qui tempore Plinii [b] extabat in bibliotheca templi Auguſti. Idem demonſtrat ejuſdem Dei imago, una cum Baccho & Mercurio delineata in Tab. III. laurea enim redimitur, & ad imum collum torque ornatur, additis literis ᗅᑭVᒣV, quæ ſimilitudinem cum nomine Apollinis ſervant. Apollinem etiam repræſentare cenſenda eſt figura C. Tab. XXVIII. capilli enim flavi & corona, quibus inſignitur, Apollini a fabulis tribuuntur: petaſus etiam, retro humeris ſuſpenſus, convenit Apollini: de qua re conſulendus Begerus in Obſervationibus & Conjecturis &c. impreſſis Coloniæ Branderburgicæ anno 1691., ubi profert inter cetera nummum Auguſti, in quo conſpicitur Apollo pæne nudus, ſedens, & lyram tenens, qui humero ſuſpenſum hujuſmodi petaſum geſtat. Apollinem

(a) Stat. Theb. l. 8. v. 514. ubi antiq. Schol. Pauſ. l. 3. p. 197. (b) Plin. l. 34. c. 7.

nem etiam referre forte credendum eſt æneum ſignum, cum literis Etruſcis in femore, cum torque & armilla in ſiniſtro brachio, & laurea in capite, quod affert C. V. Montfauconius [a]. Huc ſpectat fabula Marſyæ ab Apolline victi, picta in Tabula IX. n. I. deſumpta ex anaglypho Urnæ marmoreæ, quæ Peruſiæ aſſervatur: & præcipue Gryphus ex ære, Apollini ſacer, qui ſuperius repræſentatur in Tabella impreſſa poſt epiſtolam ad C.V. Thomam Coke. Ejuſdem numinis ſymbola ſpectantur in nummis Etruſcorum Tab. LX. n. 4. & 5. lyra ſcilicet, & lupus [b]. Aliqua infra dicemus de Apolline, ejuſque ſacris Pæanibus, & ejuſdem aliorumque Deorum invocationibus & apparitionibus.

§. VII.

Veneris cultus.

VEneris ſimulacrum forte credendum eſt æneum ſignum Tab. XLI. quod extat in Muſeo Mediceo; nam torquis & inaures, ut alias animadvertimus, numinis ornamenta & ſigna ſunt: pomum vero, quod præfert ſiniſtra manu, Venerem denotare poteſt. Idem videtur dicendum de ſtatua Tab. XLIII. mulierem repræſentante, quæ aſſervatur in ſuburbano Florentino ad viam Piſanam nobilium *della Stufa*, in qua Venerem cum torque ſericeo, duplici armilla in ſiniſtro brachio, & columba ei ſacra, quam manu ſiniſtra tenet, dignoſcere queas; niſi forte Nympha illa Etruſca ſit Bygoë, de qua quædam diximus ſupra, cum de Jovis cultu loqueremur; avis enim innuere poteſt auguralem artem, in qua plurimum excelluit: & globus cœlum ſignificare infra dicetur, cum de Pueri Tagetis ſigno diſſeremus.

(a) Theſ. Antiq. T. 3. part. 2. Tab. 177. [b] Lupus Apollini ſacer. Macrob. Satur. l. 1. cap. 17. Phurnut. c. 32. Enarrator Græc. Arati apud Natal. Comit. l. 4. c. 10.

§. VIII.

Mercurii cultus.

IN eadem patera Tab. III. ut jam diximus, una cum Apolline & Baccho adſtat Mercurius, dexteram humero Bacchi imponens. Pileolus alatus, quem in capite geſtat, Mercurium eſſe pro certo nobis innuit. Virgam ſiniſtra retinet, ſerpentibus deſtitutam : quæ artificem diverſum a Græco Latinoque nobis oſtenderet, niſi ſæpius in antiquis gemmarum ſculpturis Mercurius nuda virga abſque ſerpentibus inſtructus videretur. Literæ tamen additæ Mercurio ꝛᴍqᴠ1, & Baccho ꓤıᴎıt, quæ nihil commune habent cum Græca vel Latina lingua, Etruſcum opus demonſtrare videntur. Mercurium pariter repræſentatum cenſuimus alia figura, quæ, ut dictum eſt in Tab. I. adſtat cum bipenne Jovi Minervam parturienti. In qua Tabula Mercurius calceis induitur, qui licet alati non ſint, forte apud Etruſcos Mercurio Deo, ob negotia Deorum itinera ſuſcipienti, tribuebantur. Unde in eadem Tab. III. ſolus Mercurius calceos habet, cum Bacchus & Apollo iis non induantur.

§. IX.

Bacchi cultus.

BAcchum in Etruria cultum non ſolum docet fabula de Tyrrhenis, eum captivum ducere tentantibus [a], & in Delphinos converſis; ſed etiam patera Tab. III. in qua ut dictum eſt, una cum Apolline & Mercurio numen illud ſpectatur, additis literis ꓤıᴎıt. Præter coronam hederaceam, haſtam, torquem, & armillam in ſiniſtro brachio, notes velim fulmen, peculiaris & inſolitæ formæ, quod ſiniſtra retinet : ex quo coniicere licet, Bacchum unum ex novem Diis fuiſſe, quos ex Plinio l. 2. cap. 52. Etruſci emittere fulmina exiſtimabant : ac licet Servius ad l. 1. Æneid. ex libris Etruſcorum doceat, ſolos Jo-

[a] Imo Bacchus traditur Tyrrhenos ſubjugaſſe. Ariſtid. orat. in Bacchum. Lucianus de Saltation.

Jovem & Vulcanum & Minervam possedisse fulminum jactus; attamen, cum Romani non sequerentur in omnibus ἀκριβῶς, quod ex eodem Plinii loco evincitur, Etruscorum ritus, verisimile est Servium & Romanos, libros haruspicum ab inventoribus haruspicinæ, Etruscos vocasse, & vocare solitos. Mysteria etiam Bacchi seu Dionysii in Etruria viguisse colligitur ex D. Clemente Alexandrino, qui scribit in Protreptico, Cabiros ea invexisse in Etruriam una cum cista mystica, in qua recondita Dionysii verenda. Unde in Tab. IX. n. 2. desumpta ex Urna marmorea, quæ Perusiæ extat apud nobiles Ansideos, eadem mysteria nobis depinguntur: in quibus cum Gentiles Deorum gesta adamussim repræsentarent, hinc in eadem Tabula miles imaginem pueri Dionysii in lebetem conjicere tentat; quia fabulabantur, ut notat idem Clemens, & ex eo Eusebius de Præparatione l. 2. c. 6. Dionysium puerum, cum Curetibus choreas ducentem, crepundiis deceptum, dilaniatum fuisse, cujus membra primum in lebete elixaverint, & deinceps verubus infixa igne assaverint. In prædicto Anaglypho spectatur mulier lyram sonans, & vir tibias inflans; hujusmodi enim musicis instrumentis mysteria comitabantur. Virum barbatum, & pileo tectum, ore hiante quædam, mystica scilicet carmina, canere de tabula, quam manibus sustinet, facile credas. (a)

Hinc mirum videri non debet in picturis fictilium vasorum, quæ passim in Etruria, conterminisque, & aliis Italiæ regionibus reperiuntur, conspici non solum Bacchum, sed ut plurimum icones, & pleraque alia, ad Bacchum, Bacchanalia, & Orgia spectantia; quemadmodum videre licet pluribus in Tabulis (b), ex hujusmodi vasorum picturis desumptis, quæ ad Opus Dempsteri illustrandum adjectæ sunt: Fauni scilicet in iis identidem occurrunt personati, saltantes, aut thyrsos variaque instrumenta tractantes, vel hircum, Bacchi victimam, ducentes: bacchæ, thyrsi, coronæ, & ramusculi, ex hedera aliisque silvestribus virgultis decerpti: pampini & uvarum racemi, tibiæ, lyræ, tympana, cymbala, vascula diversi generis, veluti canthari, amphoræ,

scyphi,

(a) Vide infra quæ dicentur de Deorum Epiphaniis post sacrificia. (b) Tab. X. ad XIX. & Tab. XXVII. ad XXXV. & Tab. LXIV.

ſcyphi, pocula in cornuum formam, ciſtæ rotundæ, forte myſticæ, calathi, & caniſtra, floribus aut fructibus referta, umbellæ crepitaculis ornatæ, ſpecula rotundæ formæ, inter crepundia Bacchi in Orgiis connumerata. Quæ frequenter in vaſis depicta ex eo fuiſſe forte cenſenda ſunt; quia vaſa illa, vel in conviviis, in quibus Bacchanalia inter cætera acroamata perſonati viri imitari ſolebant, vel etiam in Bacchi pompis adornandis adhibebantur.

Verum quia utenti mihi, ad mores Etruſcorum eliciendos, hujuſmodi vaſorum picturis, opponi facile poſſet, non ſatis conſtare, vaſa ea omnia eſſe Etruſca; cum præſertim etiam in remotioribus ab Etruria Italiæ regionibus reperta ſint; ne id feciſſe abſque validiſſimis rationibus videar, quædam hic animadvertenda proponere libet, quæ, niſi me mea fallit opinio, oſtendent, ea omnia pro Etruſcis habenda eſſe. Et primum, ne oratio a Bacchanalibus diſcedat, licet in his vaſculis Faunos, Bacchanaliorumque inſtrumenta quiſque facile cognoſcere queat; attamen quamplurima non leviter formâ differunt ab iis, quæ ſpectantur in monumentis tum Græcorum, tum Latinorum; ſolum enim in vaſis Etruſcis Fauni perſonati, & eorum barbæ, auriculæ, & caudæ longiores, & peculiari forma, thyrſi multo amplioribus capitulis, & ii vittis deſtituti conſpiciuntur. Imo aliqua videntur, quæ in Latinis vel Græcis non reperias; ut quædam inſtrumenta ad formam tympani, & rotundo foramine, ampliore ſæpius, perforata, crepitaculis vel lamellis inſtructa: tympanum ad formam ſphæræ dimidiatæ: ac demum flabella peculiaris formæ, quæ paſſim in his noſtris viſuntur: & arculæ quadratæ, quæ in Bacchanalibus non ſpectantur, frequenter occurrunt in manibus Baccharum, & virorum Bacchantium. Præterea Bacchi imagines Tab. XI. & Tab. XIV. præter mitram, quam in fronte ferunt, peculiari modo, & feminis prorſus proprio, in capite comptæ ſunt; licet enim muliebris ornatus Baccho a poëtis tribuatur; tamen in monumentis Latinorum vel Græcorum nuſquam capilli in totum circa caput conſtricti, & religati prorſus more muliebri conſpiciuntur.

In Tab. vero XI. quod in aliarum gentium ſculpturis facile

non

non videas, imago Bacchi dextra prætendit coronam, & sinistra sustinet caulem similem plantæ, quam herbarii ferulam vocant, & Deo illi sacra censebatur: & ad ejus pedes jacet cerva aut dama; cum tigres & pantheræ & hujusmodi animalia Baccho dicata in Etruria non reperirentur. In eleganti tandem pictura triumphi Tab. XLVIII. Victoria, quæ intervenit triumphali gladiatorum ludo, non coronam, quemadmodum ab artificibus Græcis Latinisque effingitur; sed vittam seu phaleram, præmium victoris futuram, prætendit, & qua observabimus præcinctos quosdam milites Etruscorum. His accensendæ sunt alæ, ut supra notavimus, frequenter additæ imaginibus Deorum & Dearum: torques denique insolitæ formæ, quas bacchantes aliæque figuræ ferunt, ut Tab. XXXIII. & Tab. XXXIV.

Hæc ergo, quæ adeo diversa a Græcis & Latinis, & solum in hujusmodi vasculis reperiuntur, ostendunt, ea vasa opus esse artificum nationis diversæ a Latinis & Græcis: quæ alia esse non posse videtur, quam Etrusca, quæ totam fere Italiam, & plures circa eam insulas occupavit. Et censeo eruditos in meam venturos esse sententiam, si animadvertant, similia vasa, quæ in aliis Italiæ regionibus reperta dicuntur, uno eodemque artificio elaborata esse cum iis, quæ certo in Etruria reperta sunt: & cum, ut dictum est, in picturis multimode dissentiant a monumentis Græcorum & Romanorum; omnia tamen inter se convenire noscuntur; in omnibus enim occurrunt eadem schemata virorum, Etrusca Faunorum forma personatorum, & Baccharum: iidem thyrsi, flabella, specula rotunda, instrumenta ad modum tympani, sed perforata, arculæ quadratæ, quas Bacchæ virique Bacchantes præferunt. Præterea omnibus in vasculis depicti spectantur viri peculiari modo pallio vel toga induti: aliquando humero dextro solum nudi, unde brachium exerunt, quo baculo innituntur: aliquando pallio prorsus circumvestiuntur usque ad collum, ut potius pallio constricti, quam induti dici possint: mulieres itidem consimili pallio circumducto supra longiorem tunicam indutæ, & pileolo caput opertæ. Tandem vasa omnia inter se conveniunt in elegantissimis ornamentis folliculorum, foliorum, mæandrorum, & vorticum: quæ omnia innuunt, ejusdem nationis opera & artificia esse.

Notandum etiam eſt, vaſa hæc reperiri per Italiam in locis, ubi antiquiſſimis temporibus Etruſcorum coloniæ effloruere; cum Romæ, ubi antiqua monumenta, vel eorum fragmenta diverſi & pæne innumeri generis effodiuntur, dum in ea Urbe per quindecim & eos expletos annos moram duxi, nunquam audiverim vel ſciverim effoſſa ſimilia vaſa fictilia, more Tuſco depicta.

Addere poſtremo libuit Tabulam LXXX. n. I. ex fictili Urna ſemifracta, quæ Cluſii extat, in qua ſpectare licet perſonatos viros & mulieres eadem forma & ſchemate, quo viſuntur in quibuſdam picturis horum vaſculorum, præſertim Tab. XII. & Tabula XLIX.

§. X.

Cereris cultus.

CUm oſtenderim Bacchi apud Etruſcos cultum, facile erit aſſerere apud eosdem Cereris ſuperſtitionem viguiſſe. Tyrrheni enim antiquitus non ſolum dominabantur in mediis Italiæ regionibus, ſed etiam in extremis, & Siciliæ proximis, in qua inſula maxime Dea illa colebatur. Imo Hipponenſes in Brutiis [a] aſſerebant, ejus filiam a Plutone raptam in locis amœnis eorum urbi proximis, unde & annua ſacra peragebant. Hinc in Tabula XLVII. triumphans laureatus ante editionem ludorum ſacrificare videtur Cereri; duæ enim mulieres, ex quinque, quæ ſacrificio adſtant, facem tenent, & ipſe triumphans ſedet in curuli ſella, quam Dracones trahere videntur, ad formam & quamdam imitationem currus Cereris a Draconibus ducti, quem Deam illam, dum Proſerpinam filiam quæreret, adhibuiſſe fabulabantur.

§. XI.

[a] Strabo L. 6.

§. XI.

Proſerpinæ cultus.

EIuſdem Proſerpinæ raptum deſignari cenſeo in patera ænea Tab. XCI. ad finem hujus Diſſertationis poſita: in qua etiam ſpeluncæ Tartareæ os circa figuras linea notatum ſpectatur. In patera Pluto imberbis repræſentatur, cum Græcorum & Latinorum monumenta barbatum præſeferant, ex quo aliiſque argumentis confirmatur id quod notavimus; ſcilicet Etruſcos quidem communes cum Græcis fabulas habuiſſe, ſed ex parte præcipue in numinum imaginibus immutaviſſe. Cum vero fabulæ traderent Proſerpinam ex Inferis egredi non valuiſſe, quia pauca grana mali punici comediſſet (a): unde malum illud punicum veluti Proſerpinæ ſacrum inter ſymbola ciſtæ myſticæ Eleuſinorum connumerabatur [b]; hinc aliquando in urnis Cluſinis figuræ mulierum ſupra jacentium, non pateram, ſed malum punicum dextra retinere conſpiciuntur (c), ut in Tartaro ſine reditus ſpe mulieres illas, vel per aſſentationem, tanquam in comitatu Proſerpinæ conſtitutas, forte denotarent.

§. XII.

Victoria.

REcenſitis majorum gentium Diis, qui ab Etruſcis communi cum Græcis & Latinis religione colebantur; in medium mihi in præſens adducenda ſunt alia quædam numina. Et primum occurrit in Tab. XLVIII. Victoria, quæ, ut alio loco diximus, ludis gladiatoriis triumphalibus adſtat, & quæ phaleram victori largiendam præfert.

[a] Lactantius ad Statium Theb. libr. 3. v. 511. Apollodorus libr. 1. pag. mihi 9. Lucan. libr. 6. (b) Clemens Protreptic. Euſeb. de Præparat. libr. 2. Artemidor. libr. 1. cap. 75. [c] Vide Tab. LXXXII. n. 2. Figuram pariter mulieris ſuperpoſitam urnæ Tabell. poſt Libr. II. delineatæ, quam ibi pictor omiſit aliaſque malum punicum retinere accepi ab Equite Claudio Samuelli Patricio Cluſino.

§. XIII.

Nemesis.

NEmesim etiam ab Etruscis cognitam forte suadet Tabula II. prædicta, in qua Herculis apotheosis depingitur; in ea enim videre licet mulierem tunica cincta indutam, alatam, inauribus, armilla & torque ornatam, literis ꝛıoɘ adscriptis. Nemesim potius, quam Victoriam credimus, id suadente ejus sinistra manu ad pectus reducta, qua vestem paulum elevare, seu potius veste pectus tegere attentat: qui gestus in nummis & gemmarum sculpturis Nemesi tribuitur. Aliis forte arridet, ea muliere artificem significare voluisse ævum sive æternitatem, qua Hercules, postquam in Deos relatus fuit, donatus est; verbum enim ꝛıoɘ parum differt ab ἀιων, quo apud Græcos ævum, seculum, & æternitas significatur.

§. XIV.

Fortuna.

FOrtunam apud Etruscos cultam, quæ Nortiæ nomine indigitaretur, testantur scriptores; sed quo schemate apud eosdem depingeretur, ignotum. Volaterris apud Nobiles de Maffeis servatur statua marmorea mulieris, literis Etruscis inscripta, quam videre potes Tab. XLII. Ea puellum sustinet. Idem numen forte occurrit in anaglypho urnæ marmoreæ Clusinæ Tab. LXVIII. n. I. in quo pugna repræsentatur. Si divinare liceat, crederem Fortunam apud Etruscos effingi solitam specie mulieris, puerum in ulnis gestantis; quemadmodum Fortunæ Prænestinæ simulachrum cum Jove puero describitur a Cicerone de Divinatione. Fortunæ etiam infantem Plutum, divitiarum Deum, aliquando in manus dedere Antiqui, ut videre est apud Pausaniam [a]: qui etiam notat Cephisodotum Atheniensibus Pacem fecisse in sinu Plutum habentem: quamobrem forte eruditi Volaterrani Pacem statua hac repræsentari voluere.

[a] libr. 9. pag. 565. n. 55.

§. XV.

§. XV.

Janus.

IN nummis Etruſcis, ut videri poteſt in Tabulis inſertis Tom. I. pag. 350. ſæpius occurrit bifrontis Jani imago. De Jani (utpote qui ſedem in Janiculo habuerit, in Etruſca Tiberis ripa) cultu apud Etruſcos agit Dempſterus libr. I. cap. XVI. & libr. II. cap. III. Vereor tamen, an in illis nummis Janus repræſentetur; an potius expreſſum ſit regimen alicujus Etruſcæ urbis, ad cujus reipublicæ gubernacula duo Principes aut Summates ſederent.

§. XVI.

Fabulæ Etruſcorum, & Heroes cum Græcis Latiniſque communes.

POſt numina recenſendæ nunc ſunt fabulæ, quas Etruſci communes cum Græcis & Latinis habuerunt. Et primum Tab. I. Minervæ ortum ex Jove habemus: & ipſam Minervam Herculi faventem Tab. II. & Tab. VI. & Perſeo auxilium præſtantem in Gorgonis obtruncatione Tab. V. ipſius Gorgonis caput Tab. VIII. & in fine libri VI. & in fine hujus Diſſertationis. Chimæra in Muſæo Sereniſſimi Magni Ducis quam exhibet Tab. XXII. edocet apud Etruſcos ejuſdem monſtri & Bellerophontis fabulam evulgatam fuiſſe. Centaurum videre potes Tab. XXI. n. 2. Ulyſſis & Circes fabula ſpectatur depicta in Vaſe Tab. XX. in quo pileatus cernitur Ulyſſes, qui de diſceſſu veluti cogitans, calceos induere videtur, adſtante muliere cum poculo. Hanc fabulam ſculptam videre potes in patera antiqua C. V. Abbatis Petri Andreæ Andreini, quam, licet in ea literæ non appareant, artificii Etruſci eſſe cenſeo. In illa patera Circe tiara oblonga, & in vertice parum inflexa ſedet: parte dextera adſtat ancilla, ſiniſtra juvenis, forte Ulyſſes aut unus ex ejus ſociis, cum poculo. In extremo orbe, quo patera circum-

cumornatur tamquam parergis, variæ animalium figuræ, ſe ſe invicem incurſantium, ſculptæ ſunt, ad indicandos forſan Ulyſſis ſocios magicis artibus in belluas converſos. Fabula etiam Ulyſſis & Sirenum ſpectatur in urnis marmoreis, quæ reperiuntur in Vico Pognæ, de quo inferius pluribus verbis agetur: diceturque, ex ſculpturæ modo & ornamentis, Etruſcas eſſe cenſendas. Has fabulas Homerus, forte a Tyrrhenis edoctus, ut adſolet, externarum nationum fabulis uſus vitam Ulyſſis exornavit, quod & notavit Strabo libr. 5. ubi agit de fabuloſis hiſce narrationibus, Italiæ peculiaribus.

In patera Tab. VII. in medio ſedet vir cum mitra pileove phrygio, ſola tunica indutus, armillis ornatus, & gladio ſuccinctus, additis literis ƎꓷꓘAꓶƎM, Meleager forte eſt: inde triſti geſtu exprimitur ob fatum imminens; brachium enim & manum dexteram mento ſupponit. Adſtant, a dextera nudus vir, haſtæ innixus, literis adſcriptis ƎꓘV+ꓶVꓶ: a ſiniſtra parte alter, pileo phrygio, tunica & chlamyde cirrata indutus, ſiniſtra haſtam ferens, literis additis ꓷV+ƧAꓘ, quibus forte Pollux & Caſtor repræſentantur. Vide nummos Tab. LX. n. 2. 3. & 6. in quibus manus cæſtu armata: & Tab. XXVIII. Juvenis armatus cum equo credi poteſt Caſtor aut Pollux. Retro ſtat vir nudus cum clypeo & haſta, adjunctis literis ƎꓶИƎM, quod ſi viri nomen ſit, in fabulis Græcorum, quod ſciam, ignotus eſt; niſi forte ſub ipſa voce Menelaus lateat.

De mythologia Etruſcorum circa defunctos, & eorum cura, & poſt mortem ſtatu in Tartaro vel in Elyſiis, agetur, cum de eorum moribus circa defunctos pertractabimus.

Deorum haſce & Heroum fabulas, a Græcis uſurpatas, in Etruſcorum monumentis, hactenus mihi viſis, offendi. Hanc ſuperſtitionum ſimilitudinem uniformem & communem utriſque populis Græcis & Etruſcis credere licet contigiſſe: partim, quod Græci Deorum cultum magna ex parte ſuſceperint a natione aliqua, a qua Etruſci originem traherent; unde non mirum ſi in ambobus populis eadem numina & fabulæ vigerent: partim vero credere etiam fas eſt, a Pelaſgis vel Græcis & præcipue a Corinthiis, qui vel inter Etruſcos vel in finitimis locis conſederunt,

Etru-

Etruscos nonnulla circa Deos & fabulas paulatim & temporum decursu suscepisse. De Romanis non loquor; cum Scriptores, eos ab Etruscis plura, præsertim ad Religionem spectantia, accepisse testentur.

§. XVII.

Fabulæ peculiares Etruscorum. Tages.

VEniendum nunc ad fabulas & Deos, qui speciatim in Etruria colebantur. Ex Cicerone aliisque relatis à Dempstero (a) nota est fabula illa Etrusca de Tagete, Haruspicinæ inventore, qui inter arandum in forma pueri emersit. Hujus pueri Tagetis simulacrum videre poteris Tab. XLV. bulla ante pectus, armillis & periscelide ornatum. Hoc signum inter donaria aut votiva anathemata reponendum dubitaveram; sed cum aliud omnino simile, licet minoris magnitudinis & literis carens, reperiatur Perusiæ in Musæo Nobilium de Ansideis, pro Tagetis simulacro habendum censui: id etiam suadente avicula, quam dextra retinent duo prædicta sigilla; forte ad connotandam auguralem disciplinam, cujus Tages auctor fuit. Globus vero in altera manu Orbem cœlumve innuere videtur, circa quod magnopere versabatur Auguralis disciplina: quodque teste Cicerone libr. II. de Divinatione in XVI. partes, ad commodum & expeditiorem usum & veluti quoddam artis fundamentum, Etrusci dispertiti sunt.

§. XVIII.

(a) Lib. III. c. I.

§. XVIII.

Volta.

DE fabuloſo apud Etruſcos monſtro, quod Voltam dixere, ita ſcribit Plinius, (a) agens de evocatione fulminum: quæ forte deſumpſit ex Cecina aut Tarquitio aut L. Aquila, qui de Etruſca diſciplina ſcripſerunt, quos in Catalogo Autorum libri ſecundi recenſet. *Extat Annalium memoria, ſacris quibuſdam & precationibus vel cogi fulmina, vel impetrari. Vetus fama Etruriæ eſt, impetratum, Volſinios urbem agris depopulatis, ſubeunte monſtro, quod vocavere Voltam: evocatum & a Porſena Rege ſuo.* Fabuloſum hoc animal forte repræſentat Tab. xxv. in qua erumpit e crypta monſtrum canino rictu, quod militem proxime ſtantem aggreditur, aliis duobus proſtratis: aliuſque miles adeſt, qui perterrefactus gladium intentat. Apud Petrum Sanctem Bartoli (b) id monſtrum vinctum eſſe, & retentum cernitur a poſtremo modo dicto milite; ſed potius judico a Furia ſeu numine illo Tartareo (quod magis rationi conſonum videtur) deduci; nam in exemplo, ex quo hæc Tab. xxv. delineata fuit, & quod pictor Florentia Peruſiam miſſus, ab ipſamet urna marmorea excepit, quæ aliquibus in locis vetuſtate corrupta eſt, funis fruſtum, quo revinctum eſt monſtrum, directum apparet in eam marmoris partem, ubi ſita erat ſiniſtra manus alatæ mulieris; non vero verſus militis manum, cujus carpus adhuc ſupereſt. Cum autem in ſepulchro monſtrum hoc expreſſum ſit, credi poteſt, ut infra, cum de Sepulchris agetur, dicemus, Etruſcos per illud voluiſſe ſignificare & repræſentare Mortem, ejuſque vim & potentiam feram & malignam. Si cui placet, liceat aſſerere, Tabulam hanc reſpicere Tuſcorum circa monſtra diſciplinam; ſed verius forte, quod diximus monſtrum Voltæ indigitaſſe, vel Mortem per illud figuratam Etruſcos ſignificare voluiſſe: id ſuadente præſertim Furia, monſtrum illud ducente.

§. XIX.

(a) libr. 2. cap. 53. (b) Libro Italicè inſcripto *Gli Antichi Sepolcri*. Tab. 91. ubi etiam imaginem in operculo jacentem affert, quæ deperdita aut loco amota, dum Pictor antiquitates Peruſinas delinearet.

§. XIX.

Fabulosa alia Monstra.

MOnstrum aliud exhibet Tabula LXXX. n. 2. mulierem scilicet cum face accensa pugnantem: cujus crura in longissimas caudas desinunt, atque iisdem duos viros prostravisse conspicitur, duosque milites se se defensantes implicare tentat. In Tab. XXI. n. I. procax Faunus caudatus & insolitæ staturæ, quem plures (inter quos unus forte Rex, nam coronam radiatam in capite gerit) securibus aggrediuntur: mulier facem in eum intentat, & tandem alter furca in collo ipsum impetit. Forte factum hoc ante urbem aliquam fabulæ Etruscæ statuebant; duæ enim turres, pinnis coronatæ, in anaglypho apparent. Pugnam aliam ante urbis portam cum Centauro, quem bipennibus quidam adoriuntur, repræsentat eadem Tab. XXI. n. 2. & licet Centauros Græci & Latini agnoverint; censeo tamen pugnam hanc cum uno tantum Centauro, & eo pileato, & cingulo in corpore adstricto, ex Tuscanica mythologia desumptam. Utrique, tam Faunus quam Centaurus, arboris ramum flexilem & lentum, ab humero transversim pendentem, vice balthei ferunt: forte & ipsi Etrusci utrosque Baccho comites dabant [a]. Tres has Tabulas, ut dixi, credendum est continere peculiares fabulas, quæ apud Etruscos vulgatæ essent, & quas sculptas in feralibus urnis volebant: vel quia eadem ipsa monstra, de quibus Etruscæ historiæ mythologicæ loquebantur, eædem fabulæ inter monstra Inferorum referrent: seu potius vires virtutemque defunctorum extollendo, eos non simplici morbo vulgarium hominum more sublatos, neque in bello cum mortalibus gesto; sed quasi in celebratis Deorum & Semideorum præliis occubuisse, his symbolis significare volebant.

Idem dicendum judico de anaglyphis in Tab. LXXI. delineatis, quorum in primo miles, leonina pelle & rictu pro galea tectus, forte Herculem Etruscum repræsentat & ejus gesta: vel

 ali-

(a) Nonnus Dionysiacorum libr. 13. tradit comitem advenisse Baccho ex campis circa Vesuvium, Phlegræis scilicet, qui Teste Polybio libr. 2. possidebantur a Tyrrhenis.

aliquem ex ejus gentis heroibus, qui animalium exuviis pro capitis integumento uti ſolebant. In eadem Tab. n. 2. repræſentatur bellum pariter fabuloſum, & heroicis temporibus geſtum (quadrigis enim in bello heroes uſi) de his bellis Tuſcæ literæ loquerentur, ſi eorum hiſtoriis fabuliſque, temporis injuria deperditis, uti liceret. In hoc anaglypho, præter mulierem alis inſtructam, armillaque in ſiniſtro brachio ornatam, quæ militem veluti deiicere e curru tentat, videre licet inferius, ubi victorum acies inclinata cernitur, muliebre monſtrum alatum, tibiis in longas caudas deſinentibus, eo pacto, quo noſtri artifices minus in mythologia eruditi, Sirenes repræſentant. Hujuſmodi monſtrum numen aliquod infeſtum deſignavit apud Etruſcos, a quibus forte credendum eſt Virgilium [a], ut in multis aſſolet, Diras ſuas, mali ominis Turno futuras, deſumpſiſſe.

Etruſcorum ignotis numinibus accenſenda eſt mulier alata in infima parte Pateræ Tab. II., ubi in anguſtiorem formam ipſa patera producta redigitur, ut manubrio aptetur, expreſſa: quæ forſan numen aëris aut Cœli (Genium Latini vocabant) repræſentat: quæque Herculem & Deos, qui eum in apotheoſin comitantur in Cœlum, attollere videtur. In duabus pateris, quæ apud C. V. Petrum Andream Andreinium ſervantur, quas eſſe Etruſcas, delineationis & cælaturæ linearis ratio ſuadet, eadem in parte inferiori duo numina ignota videri poſſunt. In una etenim ſub hiſtoria Ulyſſis & Circes cernitur mulier alata in volucris alicujus caudam pedeſque deſinens, & manibus coronam aut ſtroppum diſrumpit, quam credere fas eſt tempeſtatem repræſentare: & in altera patera, in qua ſculpta eſt Medæa una cum alia muliere, Heſonem exanimem ferens, viſitur vir barbatus alatuſque, qui ſub brachiis duas urnas aquas fundentes ſuſtinet; & aliquod aquarum numen referre videtur.

Hoc loco prætermittimus alia numina Etruſcorum, quæ præcipuè in picturis fictilium vaſculorum occurrunt; cum de iis partim egerimus, cum de eorum more alas Diis addendi præfati ſumus: & partim agemus, cum de numinum epiphaniis loquuturi erimus, & de Etruſcorum opinatione circa Tartarea numina verba faciemus.

§. XX.

[a] Æneid. Libr. XII.

§. XX.

Sacrificia.

EXpositis Tuscorum numinibus & fabulis, quantum potuimus, ex ipsorum monumentis; nunc nonnulla ex iisdem expiscanda sunt circa eorum sacrificia. Sacrificiorum sunt instrumenta pateræ lineari cælatura figuris & parergis ornatæ, quibus superius in exornanda Tuscorum religione usi sumus. Infra loquemur de sacrificio, quod exhibet Tab. XXXVII. n. I. cum de Gladiatoribus verba faciemus; in ea enim putamus repræsentari sacra quædam, quæ apud Etruscos in usu essent, cum Gladiatores ad pugnam præparabantur. In Tab. XXXVI. desumta ex urna marmorea Perusina, expressus est sacrificii apparatus & cæremoniæ; in ea enim spectantur aries & ovis, in sacrificio mactanda, ara ramusculis aut soluta corona ornata. Animadversione etiam digna sunt instrumenta musica, tympana, cymbala, tibiæ, quas in sacrificiis Etrusci in usu habuerunt, qui ut testatur Plinius libr. *16.* c. *36.* tibias ex buxo in sacrificiis adhibebant. Sacrificiorum pompam videtur oculis subiicere pictura ex vase fictili desumpta Tab. XXXIX. Præcedit vir, caput parvo pileo tectus, & pallio more Etrusco indutus, qui sinistra fert lituum: & exerto dextero brachio, poculum manu dextera aliquantum attollit. Sequitur tibicina, parvo pileolo, superius vitta religato, caput tecta: tunica, & ea cincta, induta: & inferius fortasse crepitaculorum serie ornata. Tertius pileatus poculum dextra præfert. Pompam claudit vir pileatus, pallio undique circumvoluto occlusus, qui lituum sinistra sub pallio absconsa fert. Hunc pictor, ut in gyrum se se circumvolventem exprimeret, ei faciem in anteriorem partem, pedes vero in posteriorem & diversam obversos effinxit.

Aliam sacrificii pompam in argenteo deaurato vase Tabulæ LXXVII. cælatam videre est, in Tab. LXXVIII. In medio stat ara in modum grandioris & altioris vasis conformata: cui adsimiles videri possunt Tab. XVI. & Tabella præposita ornamenti gratia huic nostræ elucubrationi. Pompæ sacrificii du-

plex ordo est: ex utroque scilicet latere quilibet aram versus procedit. Cum vero in utroque latere eædem pæne adamussim repetitæ & cælatæ sint, ad effugiendum iteratæ descriptionis tædium describam pompam unius tantum lateris, scilicet dexteræ partis habita ratione ad aspicientes, quæ in Tab. LXXVIII. depingitur in superiori limbo. Præcedunt viri duo, jactantes brachia & saltantes. Sequitur tibicen; inde duo armati cum galea clypeo & duplici hasta, quorum primus altiore & vehementiore saltu se se jactat; secundus autem supra galeam gerit lunam crescentem aut cornua: ex altero latere secundus cornua supra galeam non habet. Sequuntur victimarii duo, primus ovem, secundus porcum succollantes. Videre inde est duas mulieres, quæ in capite arculas gerunt. Vir eques deinde brachia attollit, quorum uno flagellum agitat. Pompam claudit hinc inde miles, ut præcedentes, armatus galea, clypeo rotundo & duplici hasta. In altero latere miles galeam cornibus ornatam gerit. Ex quibus colligitur, saltationem armatam adhibitam fuisse ab Etruscis in sacrificiis aut sacrificiorum pompis; cum alias apud eosdem Salios in usu fuisse ostendat Dempsterus libr. 3. cap. 8.

Tabula LXXVII. desumta fuerat ex exemplo, quod multis ab hinc annis in manus meas devenerat; verum cum eximia benignitate Domini Equitis & Prioris Laurentii Sozzifanti, qui illustre hoc monumentum possidet, licuerit ipsum vasculum sub oculis opportuna commoditate habere; curæ mihi fuit, ut pompa in eo cælata seorsim & diligentius delinearetur in peculiari Tabula LXXVIII. & adamussim indumenta, galeæ, aliaque describerentur.

In Tab. XXXVII. n. 2. Sacrificium exhibetur, igne ad basim aræ parato: mulier victimam sustinet: miles & mulier ante aram stant: duo milites dextris, precantium more, aram versus elatis, eo corporis gestu sculpti sunt, ut quasi circum aram obambulare videantur, dextram interius ut aræ proximam tenentes, more in sacrificiis & præsertim lustrationibus recepto, ut notat Salmasius ad Solinum pag. 657. & contrario modo, ut idem notat, quo utebantur in Circensium gyris.

§. XXI.

§. XXI.

Sacrificia ab Etruſcis adhibita in ſanctionibus pacis aut foederum, aut felicis Ducis poſt victoriam adventus.

IN ſuburbano nobilium *della Stufa*, quod occurrit parte ſiniſtra non longe a via, quæ Florentia Piſas ducit, milliario quinto ab ipſamet Florentia cum dimidio, ſervantur duo inſignia Tuſcorum monumenta. Alterum eſt ſtatua marmorea capite trunca Tab. XLIII. [a] in qua ſculpti ſpectantur in ipſa ſtola tres verſus characteribus Etruſcis, qui in ima parte dictæ Tabulæ XLIII. videri poſſunt: quique initium ducentes ſub ſiniſtra ſtatuæ manu, deſcendendo deinceps, modum & ductum plicarum veſtis ſequuntur, & proxime ad dextrum genu vergunt, ibique deſinunt. Hæc ſtatua eadem cenſenda eſt ac illa, quam ibidem in rure B.M. Sigiſmundi *della Stufa* repertam ſuo tempore teſtatur Sanctes Marmocchinius, a Santo Caſſiano oppido Agri Florentini, qui floruit circa medium ſeculum XVI. in Dialogo MS. lingua vernacula *in defenſione della lingua Toſcana*. Opuſculum hoc in paginis 49. ſcriptum ſervat Eques lectiſſimus Antonius Franciſcus Marmi, & qua ſolet humanitate ejus mihi copiam fecit.

Alterum monumentum eſt cippus, qui ibidem ſervatur, ex lapide cinereo arenario, anaglyphis optimæ notæ exornatus, at nonnihil ob temporis longævi injuriam, accedente etiam lapidis ipſius mollitie, in ſuperficie exeſus. In ſumma cippi corona plures adhuc literæ Etruſcæ ſuperſunt. In eo repræſentatur vir galea, thorace & chlamyde indutus, nobiliori militiæ gradu inſignitus, duobus namque lictoribus ſtipatur: duos alicujus vicinæ urbis proceres civilibus veſtibus indutos comites excipit: proximioris dextræ dextram ſuam conjungit, dum ille ſiniſtro brachio militem ſupra humerum amplectitur. Cippus hic, qui quatuor antiquorum pedum altitudinem adæquat, ad formam grandioris

[a] de hac ſtatua vide ſupra §. 7. ubi Venerem aut Nympham Bygoen repræſentare credidimus.

dioris aræ affabre efformatus nobis innuere videtur apud vetustissimos nostrates usu recepta in fœderibus, aut pacis pactionibus, & adhibita fuisse sacrificia: aramque hanc ad posterorum documentum positam opinor eo loci, ubi vel fœdus ictum, vel pax, sacrificio peracto, sancita. Forte etiam credere fas est, aram ipsam erectam in perenne monumentum adventus post victoriam alicujus ducis, faustis acclamationibus & sacrificiis a civibus excepti.

§. XXII.

In Deos Hymni, & Deorum Invocationes, & Epiphaniæ.

INter sacrificia Gentiles non solum choreas ducebant; sed etiam hymnos & Deorum laudes canebant: forte aliquando nullo interveniente sacrificio, statis temporibus, solemni apparatu, choreis intermixtis, & musicorum instrumentorum concentu easdem laudes & carmina modulabantur. Hujusmodi morem viguisse apud Etruscos testatur Tab. LXIII. In ea hic tantum notandam propono (de ea enim rursus locuturi sumus, cum de Tuscorum musica agemus) alatam figuram numinis carmine invocati & quasi advolantis dum ejus laudes cantantur, & ejusdem præsentia iisdem hymnis rogatur. Consuevere enim inter cetera prædictis sacris carminibus Deos compellare, ut eorum sacrificiis vel laudibus præsentes esse vellent, & ita ratos eos honores haberent; unde hujusmodi invocationes passim leguntur in carminibus, quæ Orpheo tribuuntur: quæ Scaligero censentur non ὕμνοι, in quibus Deorum natalitia, gesta & hujusmodi narrantur; sed τελεταὶ, hoc est carmina, quibus in mysteriis uterentur. In hymnis porro etiam invocationes Deorum leguntur apud Callimachum initio hymni in Apollinem. In hymnis, qui Homero tribuuntur, licet Deorum præsentia non petatur; tamen in fine Dii tamquam præsentes salvere jubentur. Hinc apud Apollonium Argonaut. libr. 2. v. 695. Orpheus inducitur rogans Apollinem, ut propitius sit & appareat;

quia

quia Gentiles pro certo habebant, Deos præcipue ſic carminibus vocatos præſentes fieri ſacrificiis vel hymnis; eoque pacto vota & preces ſacrificantium vel laudes canentium grata habere, propitioſque ſe ſe præbere; unde apud Latinos præſentes Dii, idem ac Dii propitii. Imo etiam fabulabantur, Deos ipſos viſibiles apparere probis viris, rite ſacrificia peragentibus, vel myſteria Deorum celebrantibus, ut longius traditur a Jamblico in libro de Myſteriis. Inde frequens apud Scriptores mentio Deorum ἐπιφανῶν (Latini vertunt *præſentium* & *propitiorum*, cum ex vi vocis dicendum eſſet *deſuper apparentium*.) quia numina cum apparent probis viris proſpera eiſdem ſunt, & propitia. Latius rem adornat C. V. Spanhemius de Præſtantia & uſu numiſmatum, Diſſert. VII. dum agit de cognomine Epiphanis, pluribus Seleucidis aliiſque Aſiæ & Ægypti Regibus tributo. Videndus idem etiam in notis ad Callimachum. In prædicta ergo Tabula forte Apollo lyram præferens concinentibus ſibi Pæana: & in Tab. XVI. celebrantibus Orgia Bacchus, qui cum ramuſculo in ſiniſtra, coronam dextera protendit, invocati deſuper apparent: & ſic tamquam numina propitia rata habent ſacra carmina, ſacrificia & myſteria. Vide etiam Tab. XXXV. & Tabellam in principio hujus diſſertationis.

Nihil mirum porro, prædictis numinibus additas alas fuiſſe, cum, ut prædiximus, divinum quoddam ſignificare per alas voluerint Etruſci: & hic propitiis Diis tribuerunt, ut per eaſdem alas eorum auxilium promptum & celere ſignificarent; unde ſupra in patera Tab. VI. Minervæ, quæ Herculi hydram interficienti auxilium præſtat, alas ab artifice adpictas vidimus.

§. XXIII.

Victima humana.

IN ſacrificiis apud Etruſcos, ut apud quamplurimas nationes in uſu erat, aliquando humanam victimam immolatam fuiſſe, nos docere videtur Tabula LXXXI. n. I. deſumta ex anaglypho in urna marmorea apud nobiles de Gad-

dis

dis Florentiæ aſſervata : ubi exprimi videtur ſacrificium viri ſenis, perangusta pænula induti. Præcipue immane hoc ſacrificium in funeribus virorum principum uſurpatum fuiſſe forte credendum eſt, ut non tantum gladiatorum, qui quodammodo humanæ victimæ ſpecies erant, ut infra videbimus; ſed etiam mactati hominis ſanguine numina Tartarea erga defunctorum manes mitiora & propitia redderentur. Hinc oſtium apertum, oſtium cryptæ ſepulchralis denotat: & adſtat mulier alata, quam ex Furiis unam repræſentare, cum de ſepulchris agemus, dicturi ſumus. Quod numen peculiari habitu indutum, cum frequenter occurrat in urnis fictilibus Cluſinis, evincit præſens anaglyphum Etruſci operis eſſe.

§. XXIV.

Sacra Mithriaca.

Apud eoſdem nobiles viros de Gaddis aliud anaglyphum ſervatur, quod habes eadem Tab. LXXXI. n. 2. diligenter delineatum : ex quo mihi perſuaſum eſt, apud Etruſcos non ſolum, ut vidimus, Bacchi Orgia, ſed etiam ſacra Mithriaca celebrata fuiſſe; in eo enim parvo ſarcophago repræſentari pro certo habeo militem mithriacum, qui in ſuperſtitioſis illis ſacris plurima tormenta perpeſſus (de quibus elegantiſſimè ſcripſit C. M. Philippus a Turre in peculiari & luculenta Diſſertatione de Mithra) quaſi morti per fictionem exponebatur; unde Lampridius de Commodo: *ſacra mithriaca homicidio vero polluit*. Id mihi in primis ſuadet palma, quæ in hac aliiſque quamplurimis urnis Etruſcis in militis ſiniſtra manu cernitur, ad ſignificandam mithriaci militis de ipſa morte victoriam: ad quam victoriam reſpicere videtur Tertullianus cap. 15. de Corona : *Erubeſcite commilitones eius, jam non ab ipſo judicandi, ſed ab aliquo milite mithræ : qui cum initiatur in ſpelæo, in caſtris vere tenebrarum, coronam interpoſito gladio ſibi oblatam, quaſi mimum martyrii, dehinc capiti ſuo accommodatam, monetur obvia manu a capite pellere, & in humerum,*

rum, si forte, transferre, dicens, mithram esse coronam suam; atque exinde nunquam coronatur: idque in signum habet ad probationem sui, sicuti tentatus fuerit de Sacramento: statimque creditur mithræ miles, si dejecerit coronam, si eam in Deo suo esse dixerit. Corona in hoc similibusque anaglyphis nusquam apparet, quia mithriacus reiiciebat; sed solum palma, qua etiam forte donabatur: ad quam respicere videtur palmæ ramus cum hominis calvaria, quæ cum plurimis mithriacorum symbolis spectatur in antiqua gemma nobilis & eruditissimi viri Abbatis Petri Andreæ Andreinii apud Leonardum Agostini, & apud Maffeum Part. II. Tab. 9. Eumdem militem mithriacum repræsentari censeo in anaglypho, in ærea lamina cælato, reperto prope Viterbium inter plura Etruscorum monumenta; cujus typum affert Petrus Sanctes Bartolus *Degli Antichi Sepolcri* n. 97. In nostra Tabula præcipue notandus in sinistra & extrema parte vir barbatus cum galea, qui tunica strophio adstricta, & pallio indutus, baculum in spiras contortum retinet, qui sacrorum præses vel initiator (a) forte censendus. Sacra porro mithriaca Etruscos in sepulchris sculpta voluisse, eadem ratione ductos puto, ac Latinos, apud quos Cereris mysteria & Bacchi Orgia sæpius in sarcophagis occurrunt; quia scilicet sibi Gentiles persuasum habebant, multa commoda defunctorum manibus, qui mysteriis initiati essent, in Tartaro & in Elisiis obventura. (b)

Hoc etiam anaglyphum opus Etruscorum esse, evincit ratio & forma sculpturæ, similis ceteris eorundem monumentis, & præcipue superiori n. 1. in quo Furia Tusco penitus more ornata conspicitur. Imo in hoc ipso monumento eadem forte Furia repræsentatur in figura mulieris, prope militem mithriacum stantis; panno enim, licet non cincto sed soluto, inferius tantum tegatur; vittas tamen decussatas supra pectus gerit, ut prædicta numina: & si alis destituta sit, aliquando in sepulchris Perusinis absque alis easdem Furias videre licet.

Duas prædictas urnas, quæ servantur in ædibus Gaddiorum, credendum est repertas fuisse in loco *Pogna* nuncupato; unde

 Flo-

(a) Vid. Meurs. in Eleusin. cap. 13. & Arrianum in Epictetum libr. 3. cap. 21. (b) Videndi plures Auctores allati a Meursio in Eleusiniis Cap. XVII.

Florentiam advectæ quamplurimæ, quæ in ædibus Patriciorum ſervantur in quibus cernitur miles ille mithriacus nudus, dextero genu aræ innixus, cum palma & gladio. Ipſe etiam ſervo ſimile fragmentum marmoreum cum alio, fabulam Sirenum & Ulyſſis referente quæ circa Pognam reperta mihi olim tranſmiſit eruditus Antiquitatum ſtudioſus Franciſcus Pittoreggius, olim Caſtri Florentini Canonicus.

Omnes autem urnæ, quæ circa Pognam reperiuntur, peculiari ſtylo elaboratæ noſcuntur; aliquanto enim longiores & altiores ceteris, quæ in Etruria inveniuntur. Cavum vero pro recipiendis oſſiculis ſemiuſtis, ſicuti longius, ita anguſtius eſt ceteris. In ſuperiore parte ſpeciem quandam coronæ, in architecturæ operibus uſurpari ſolitæ, præſeferunt: in inferiore vero parte in faſcias ad modum epiſtylii diſtinguuntur: & in utriſque partibus ſimis, & cymatiis, aſtragalis, denticulis, echinis aut lineis globulorum & aſtragalorum intermixtis, verticillis ornantur. De hiſce monumentis tunc temporis & antea ad Pognam repertis, ante ducentos & amplius annos, teſtatur Ugolinus Verinus patricius Florentinus, qui floruit decimoquinto ſeculo exeunte, libr. III. Carminum de Illuſtratione Urbis Florentiæ, ubi de gente ſeu familia Ghinia agit. Carmina hic referre ſuperſedemus, cum Dempſterus ea attulerit libr. I. cap. 21. Marmoreæ urnæ, elegantibus anaglyphis ornatæ, quæ Pognæ repertæ ſunt, & reperiuntur, ſuadere videntur, eo loco fuiſſe antiquitus urbem, quæ inter illuſtriores facile connumeraretur. Inferioribus temporibus Pogna prævalidum oppidum fuit, fœdere cum Republica Florentina inito illuſtre; verum anno 1184. ex pactis initis inter dictam Rempublicam & Comites Certaldi, dirui juſſum, ſancitumque eſt id omnino exequendum ante exitum Aprilis ſequentis anni 1185. Unde (quæ rerum viciſſitudo!) ubi nobile & potens oppidum erat, nunc incolis deſtituti, agri ſunt & prædia, in quibus identidem reperire eſt, præcipue circa rus C. V. Senatoris & Comitis Ferrantis Capponi, rudera & parietinas; Eccleſia ibidem, Divæ Mariæ dicata, & vicinia, nudum antiquæ Pognæ nomen retinentibus. Locus, ubi olim Caſtrum Pognæ fuit, occurrit in valle fluminis Elſæ, inter viam,

qua

qua Roma Florentiam itur, & viam, quæ a Podio Bonitii divertit, & per Vallem Elsæ Pisas ducit, sed multo proximior viæ Florentinæ: distatque duobus circiter milliaribus a Vico *Tavernelle*, ubi fit mutatio equorum cursus publici.

§. XXV.

Donaria Templis suspensa.

AD Deorum religionem spectant Donaria, templis Deorum apponi & suspendi solita. Ea videre licet Tabula XXVIII. ubi gladius & parvum scutum: & Tabula XXXII. in qua clypeus & galea, ad modum coni efformata, & gladius, appensa conspiciuntur. In his scutum & galea, insolitæ Græcis Latinisque formæ, demonstrant vasa hæc, in quibus hæc pinguntur, alterius gentis opificium esse. Multa Donaria & votiva Anathemata Etruscorum forte superesse credendum est, & veluti sublatere in quamplurimis sigillis suppellectilium vel sacrorum vel domesticorum, animalium, virorum, æneis vel fictilibus, passim in Etruria repertis; præsertim in iis, quæ ex fictili materia paucis ab hinc annis prope Viterbium effossa, in Museo Eminentiss. Gualterii servantur; sed cum literis careant, incertum an Etruscorum antiquorum sint, an potius recentiorum, quando ob Colonias receptas, & jus civitatis Romanæ acceptum, in mores Romanorum cessere.

§. XXVI.

Etruscorum mores & opinio circa defunctos.

AD alteram Religionis partem deveniendo, de moribus & opinione Tuscorum circa defunctos, solo monumentorum veterum adjumento, juxta susceptum institutum differendum est. Antiquissimis temporibus, Etruscis in usu fuit, more vetustissimo & apud plerasque gentes recepto, integra corpora mortuorum in cryptis tumulandi. Id suadent plurimæ cryp-

ptæ, quæ circa antiquam Falarim, nunc *Città Castellana*, adhuc visuntur in quarum lateribus plures loculi, pro recipiendis integris cadaveribus, in ipsa rupe excavati, & eodem pacto, quo in cœmeteriis Christianorum, in ordines distributi sunt. Prospectum unius ex quamplurimis cryptis habes Tab. LXXXII. n. I. quam, utpote literis Etruscis insignem, delineavi, cum anno 1691. C. M. Ciampinus & ego, antiquitatum visendarum causa, plurima circum loca diligenter lustraremus. Litera C. designat sepulchrum, non ut ceteri loculi, sed in modum Sarcophagi excavatum. Grandiores literæ supra insculptæ opus Etruscum patefecerunt. Hoc idem comprobant integra plurium hominum ossa reperta in crypta detecta anno 1698. in via, quæ ab Urbe *Colle* Senas ducit, prope Abbatiam *all' Isola* dictam, cujus in parietibus literæ Etruscæ depictæ erant, quas videre potes Tab. XCII. Integram hujus cryptæ delineationem, a patre suo factam, dedit Franciscus Bartoli in Appendice libri Italice scripti *L'antiche Pitture*, &c. Tab. XI. Postea sequentibus temporibus obtinuit consuetudo cremandi cadavera, & cineres in parvis urnis recondendi, quæ in Etruria ita invaluit, ut pæne a primævo tumulandi ritu recessum videatur; innumeræ enim propemodum urnæ cinerariæ, in quibus fragmenta semiustorum ossiculorum reperiuntur, passim in Etruria, præsertim circa Clusium, marmoreæ, tophaceæ, vel ex lapide Tiburtino simili, vel ex plastico opere, vel fictiles occurrunt. Harum urnarum varias figuras simul collectas habere potes in Tab. LXXXIII. & Tab. LXXXIV. Patet ex his non solum urnis quadratis, sed etiam rotundis, & ollis, pro condendis cineribus, usos fuisse Etruscos. Prædictis diversi generis urnis addendas quoque esse amphoras, quas etiam Romani adhibuere, coniicitur ex anaglypho urnulæ marmoreæ Perusinæ Tab. LXXXV. n. I. & comprobant quamplurimæ amphoræ, Clusii in sepulchris cum ossiculis repertæ.

Has urnas recondebant in cryptis, in tophaceo lapide excavatis, & superponebant ipsimet pavimento aut scamno ex eodem topho. Recondebant etiam in loculis, in parietibus ipsius cryptæ excavatis, singulis, aut binis aut etiam ternis, in singula latera distributis, amplioribus aut minus amplis, pro magnitudi-

ne

ne urnarum in iis recondendarum eosque loculos claudebant tegula majore vel minore, ut in monumentis Clusinis spectatur & tegula Tab. LXXXIII. n. 10. huic usui inserviit. Aliquando etiam tabula lapidea, præsertim si urnæ marmoreæ in loculis reconditæ essent.

Urnis Inscriptiones breviusculas addebant, quæ, ut credere par est, nomen defuncti continerent. Eæ non solum in lapideis urnis sculptæ sunt, sed etiam in fictilibus, aut ollis, aut earum operculis, aut in tegulis exterius loculamenta tegentibus. Vide Tab. LXXXII. & Tab. LXXXIII. Aliquando literæ colore tantum expressæ cernuntur, scilicet in fictilibus urnis, quando præsertim earum anaglypha colorata sint. Earum exempla habes Tabula LXXXIII. Nonnunquam etiam ollis in fundo loculorum insertis exterius forte apposuere titulos, ut Romanis in more fuit de hisque agit Fabrettus Inscript. Domest. Cap. I. Id quippe suadere videtur æneum tabellæ fragmentum Tab. LXXXIII. n. 9. in quo adhuc superest unum ex duobus foraminibus, per quæ, clavibus immissis, parieti titulus affigeretur.

In operculis elegantiorum urnarum, tum ex marmore tum ex argilla, imagines virorum vel mulierum, quorum cineres in urnis reconditæ, jacentium vel dormientium specie collocatæ ut plurimum videntur in fronte vero & anteriore parte urnarum spectantur prælia, gladiatorum concertationes, sacra & sacrificia, arma, aliaque, quæ vel ad defunctorum gesta, officia, honores, artes spectarent, vel respicerent funebres ritus, vel mortem, vel fabulas, quæ circa animorum post mortem statum apud Tuscos vigebant.

Urnas vero fictiles, in fronte & in anaglyphis, & in figuris super opercula jacentibus, variis coloribus obducere Etrusci consuevere & mirari sæpius licet (si contigerit cryptas, in quibus urnæ asservatæ, stillicidiis humorique minime obnoxias fuisse, & arte perfecta colores inducti fuerint) post bis mille & amplius annos colores ita servatos esse, ac si recenter depictæ fuissent. Exemplum damus in urna Tab. LXXXVI. in qua singulos colores notavimus, præsertim quia nobilioribus, & (ut dicebant) floridis coloribus depicta sit; cum ceteræ vilioribus & craf-

crassioribus ut plurimum sint coloratæ. Ea reperta anno 1721. mense Julio, in crypta fortuito detecta in prædio Nob. mulieris Aureliæ Sozzi Bottarelli, nuncupato *il Poggio al Moro*, ad milliarium prope Clusium, in ipso solo cryptæ collocata inter plura vascula variæ magnitudinis & formæ, unà cum duabus aliis urnis; altera parva, in qua conjugium expressum est, ejusdem typi cum urnula Tabulæ LXXXIV. n. I. cujus tamen colores pæne periere altera majoris amplitudinis, quam ceteræ. Ejus figuram habes Tabula LXXXVII. In hac quoque urna mirum in modum colores servati sunt; unde non gravabor eos hic recensere. Vir jacens in urnæ operculo indutus est tunica absque manicis alba, in qua ante pectus duplicis clavi purpurei vestigia adhuc apparent. Supra tunicam pallium seu toga pariter alba, purpureo limbo in extremitate circumquaque ornata. Nudæ corporis partes coloris carnei: capilli, cilia & supercilia, & oculorum pupillæ coloris castanei saturi. Corona florum, quæ ante pectus pendet, colore rosaceo tingitur, vittaque rubra retro religatur. Coronæ in capite pariter roseus color superinductus. Ea corona (quod notandum est) floribus ornatur tantum in anteriore parte supra frontem & tempora retro in solam vittam floribus destitutam desinit. Pateram flavi coloris præfert. Sinistro brachio duobus pulvinaribus, uno alteri superposito, innititur, coloris cyanei. Pulvinaria in extima parte ornantur fimbriis pariter cyaneis: supra fimbrias lineæ rubræ vestigia apparent. Gladiatorum clamydes in extremis partibus limbis ornantur, vel cyaneis vel puniceis, cum ceteroquin ipsæ vel rubræ vel roseæ sint. Fundus ipsius anaglyphi niger: supra anaglyphum literæ rubræ in fundo albo inscriptæ. Prædictæ tres urnæ, dum Opus Dempsteri multis jam mensibus sub prælo premeretur, munere Clarissimi Senatoris Petri Philippi Uguccionii, providentissimi Regiorum Ædificiorum & Etruriæ Arcium Præfecti, meo domestico Museo accessere.

Urnas sic paratas & ornatas, ut dictum est, in cryptis aut earum loculis recondebant; in iis enim reperiuntur, & oculis subiicit anaglyphum Tab. LXXXV. n. I. in quo duo viri veluti in crypta amphoram cinerariam condere & aptare videntur. Consue-

fuevere deinceps circa integra corpora & urnas cinerarias; quæ in cryptis aut loculis reconditæ essent, vascula & vasa diversæ magnitudinis & formæ collocare: aliquoties etiam lucernas, in loculorum lateribus insertas, apponere; ea enim inventa, dum cryptæ detectæ fuere. Hujusmodi ritus originem forte sumpsit, ex eo quod priscis temporibus cibos & potum cum cadaveribus in cryptis includerent. Exterius circa cryptam cupressus plantare soliti erant etiam Etrusci: & apud eosdem ea arbor feralis, ut apud Romanos, reputabatur, ut eadem Tab. LXXXV. demonstrat, & alia Tab. LXXXIII. n. 5. aliæque quædam urnulæ fictiles, cæteris admodum minores, cum longitudinem septem unciarum cum dimidio non excedant, quæ circa Clusium communiter reperiuntur, unde earum figuram omittimus: in illis janua videtur, quæ ostium sepulchri designat, & duæ hinc inde cupressus, a quibus & a janua pendent utrinque coronæ solutæ.

Propinqui autem statis temporibus circa sepulchra funebres epulas sive parentalia renovabant; inde icones defunctorum coronis ornatas, in cœnatoriis lectis recumbentes, & pateras dextra habentes frequentissime licet aspicere. Hi aliquando nudi & sola sindone cœnatoria tecti, spectantur in operculis, quasi epularum, quæ sibi afferrentur, participes essent. Eodem typo repræsentare forsan etiam in animo habebant defunctos, in deliciis & epulis Elysiorum constitutos. Identidem tamen icones linteis, vultu excepto, tectas, & prorsus in modum dormientium jacentes repræsentabant, ut quietum animorum statum in Elysiis innuerent, & quasi, communi cum Græcis Latinisque fabula, somnum mortis fratrem statuerent.

In feralium urnarum anaglyphis, ut dictum est, conspiciuntur plura, quæ spectant ad defunctos & funerum ritus: inter quæ sæpius & passim Gladiatores videntur; unde arguere possumus, morem conducendi Gladiatores in funeribus, ab Etruria Romanos accepisse. Porro quamvis in Tuscorum sepulchris sæpissime Gladiatores occurrant; non ideo tamen credendum est, passim in funeribus adhibitos; cum potius verisimile sit, solum intervenisse in divitum procerumque funeribus. Sed cum, ut notat Servius, in sacris simulata pro veris acciperentur, & quæ exhi-

exhiberi non poterant, ſimulabantur & erant pro veris; credibile eſt, Gladiatorum pugnantium imagines in ſepulchris expreſſas, pro veris Gladiatoribus, inferioris notæ Tuſcos ſubſtitutas voluiſſe.

Ex Urnis marmoreis, præcipue Peruſiæ repertis, coniici poteſt, alicubi ſaltem, in Etruria morem viguiſſe, ſi quando funebres ludi edi deberent, unum vel duos Gladiatores ſacrificiis vel ritu ſacro primum initiatos, ut indicat Tab. XXXVII. n. I. ſupra aram eleganter ſculptam, aut loco aræ ſupra ſaxum informe, ut in Tab. LI. n. I. (quæ aræ vel prope vel ſupra tumulum eſſent) dextero genu innixos ſtatuiſſe, qui veluti ſepulchri defenſores, dum aliis cum Gladiatoribus, qui eos aggrederentur, pugnarent, eorum ſanguine aram & ſepulchrum reſpergerent; forte ut placarent Deos inferos, & mites & beneficos erga defunctorum manes redderent: eodem pacto, quo apud Laconas [a] adoleſcentuli aris Dianæ ſuperpoſiti verberabantur, ut ara Dianæ ſanguine humano reſpergeretur. Et fortaſſe Gladiatorum ſanguine ſepulchra reſperſa voluere, præcipue, ut placarent monſtrum illud, quod vidimus Tab. XXV. lupino rictu militem anteriore dextero pede aggrediens, quod (anſa vel occaſione ab antiqua Voltæ fabula ſumpta) ut diximus, repræſentare mortem voluerunt, vel præcipuum ferum & immite Inferorum monſtrum, hominum vitæ infeſtum. Quod autem idem monſtrum placare Gladiatorum ſanguine in animo haberent, levi licet conjectura mihi ſuadet Tab. LII. n. I. in qua Gladiator genu innititur, non ſuper aram, ſed ſupra cippum rotundum, & in vertice, ubi anguſtior eſt, complanatum, eodem opere reticulato tectum, quo labrum cryptæ, e qua monſtrum erumpit in Tab. XXV. ornatur; unde ſuſpicor in prædicta Tab. LII. n. I. exprimi cippo illo vel operculo tectam eandem cryptam, in qua monſtrum latere fabularentur.

Monſtrum, quod ſupra diximus, vinctum ducitur a muliere alata, ſolo ſubligaculo inferius tecta, quod vittis ſupra pectus decuſſatis & cingulo ſuſtinetur, face ſuper humerum retro caput poſita: quod Inferorum numen eſſe coniicimus. Et quia cum faci-

(a) Servius ad libr. 2. Æneid. v. 116. Sanguine &c. Pauſ. libr. 3. pag. 192.

acibus adſimili habitu mulieres certaminibus Gladiatorum ſæpius intereſſe videntur: & dexterâ Gladiatorum capita verſus extensâ, quaſi eos ad pugnam concitare, eorumque rabiem inflammare velint; pro certo habeo, Etruſcos, has mulieres fabuloſas, Furias eſſe voluiſſe, vel numina, Furiis Græcorum & Latinorum affinia.

Furiarum (ita ergo vocare placet hæc numina ignota) habitus, diligenter & coloribus diſtinctus, expreſſus habetur in Tab. LXXXVI. unde liceat mihi eaſdem deſcribere, ut in prædicta Tabula repræſentantur. Alatæ ut plurimum ſunt, licet in monumentis Peruſinis alis, ſaltem in humeris, careant: faces accenſas præferunt: ſubligaculo albo, lato clavo purpureo diſtincto, inferius tantum teguntur, quod vittis flavis vel aureis, & cingulo ſuſtinetur: purpureis brachialibus, iiſque reticulatis (quod genus veſtis numquam eruditis viſum) brachia earum ornantur: aliquando, ut vidi in alia urna, brachialia reticulata non ſunt, ſed perpetuo rubro panno conſtant. Amethiſtinis ſeu violaceis (feralis ſcilicet coloris) caligis pellibus ornatis in pedibus, & ad medias tibias veſtiuntur: capillos pæne ſolutos geſtant.

Eædem Furiæ occurrunt in fictilibus urnis, nuper anno 1723. effoſſis ad initium Silvæ S. Anthimi, tribus milliaribus cum dimidio a Caſtellinæ, & quatuor a Podii Bonitii oppidis, quas mihi cum aliis monumentis, & præcipue duobus ollarum operculis, literis Etruſcis inſignitis, traſmittendas curavit Joſeph Martellinius, patricius Florentinus, vigilantiſſimus Præſul Noſocomii S. Mariæ Novæ, in cujus latifundiis, vulgo *la Fattoria di Lilliano*, repertæ fuere: quæ omnia videri poſſunt Tab. LXXXIV. n. 4. 5. 6. & 8. & in Tabella, quæ finem hujus diſſertationis exornat. In hac urna (quod præcipue notandum) Furiæ non ſolum alis in humeris inſtructæ conſpiciuntur; ſed inſuper etiam aliculas in capite geſtant. Parvas pariter alas ſupra frontem, licet infelicius expreſſas, habere videtur ſimilis Furia prope angulum dextrum urnulæ, Tab. eadem LXXXIV. n. 6. Credendum etiam pro certo, repræſentare eadem numina Infernalia duos muliebres vultus cum pileis alatis, qui in fictili Tabella opere anaglypho elaborati & ſuperpoſiti, tanquam emblemata ornabant

pariter fictilem urnam, quæ distracta & deperdita fuit: ambos repræsentat una figura Tab. prædictæ n. 7. cum similes inter se sint; immo unius ejusdemque typi impressione veluti efformati videantur. Tandem in figura 8. ejusdem Tabulæ repræsentatur caput alatum alterius ex Furiis, quæ spectantur in Tab. L. in qua capitibus injuria temporis mutilæ utræque delineatæ sunt. (a) Caput hoc avulsum, in ipsa urna absconditum, fortuito repertum fuit, postquam impressi fuerunt typi Tabularum, Dempstero addendarum. In prædictis urnis, prope Castellinæ oppidum repertis, aliquando Furiæ (quia forte plures earum species Etruscorum fabulæ statuerent) parum diverso habitu indutæ conspiciuntur. Hastas longiores, rotundo & ampliore mucrone armatas, vel malleum ferunt. Malleus etiam occurrit Tab. LXXXVIII. præ manibus cujusdam figuræ veluti cruciaturæ defuncti umbram: & in Tab. XLIV. Genius, qui a parte dextera sponsis nuptias celebrantibus adstat, dextram manum manubrio mallei imponit.

Hujusmodi Furiarum icones peculiaris schematis, quæ sæpius in Tuscorum veterum monumentis, literis Etruscis insignitis, occurrunt, auxilio mihi fuere, ut dignoscerem monumenta, quæ supra attulimus, dum de sacrificiis ageremus, Etrusca esse. Eodem argumento nunc coniicimus operis Etrusci esse picturam Tab. LXXXVIII. cujus anno 1699. Corneti detectæ exemplum mihi Romam transmisit C. M. Annibal Tartaglia, tunc in Romana Curia Advocatus. In ea inter cetera depictæ visuntur hujuscemodi Furiæ alatæ. Harum ergo ope discimus, Etruscis communem cum Græcis & Latinis de Inferorum cruciatibus, qui in hac pictura expressi videntur, opinionem fuisse. Idem suadent prædicta anaglypha in urnis Tab. LXXXIIII. n. 5. & 6. ubi Furiæ, ut notavimus, defunctorum umbras in Tartara ducere & comitari videntur.

Hanc opinionem circa Inferos, & monstra, animas sontium affligentia, respicere facile potest monstrum muliebre cum face accensa.

Infe-

[a] Illud idem anaglyphum extat apud Franciscum Bartoli in libro *Le Pitture antiche in appendice*. Tab. XII. a patre suo Petro Sancte in ære sculptum, tunc cum urna erat integra, cum figura supra operculum urnæ reclinata; sed per oscitantiam loco alarum in capitibus Furiarum vittas ponit.

Inferorum monſtra referre etiam credas fabuloſa animalia, alis inſtructa, quæ in Tab. LXXXV. num. 2. e duobus oſtiis aut cryptis erumpere videntur: & præcipue gryphes, qui viros aggredi finguntur, in urnula, in fine libri III. pro ornamento appoſita: & in altera extremo libr. IV. in qua pictor literas omiſit, cum tamen literarum Etruſcarum veſtigia aliqua apparerent. Ea tamen monſtra & gryphes, utpote Solem repræſentantes, forte congruentius innuere credendum eſt Fatum malignum; quod in Sole conſtituebant, cauſamque mortis ſtatuebant defunctorum, quorum cineres in illis urnis reconditæ; hæc enim ſimiliaque monſtra idem connotare in Latinorum ſepulchris jam vidimus (4). Eadem plane ratione, ad innuendum ſcilicet Fatum, a quo pendere mortem volebant, in ſepulchris collocaſſe credendum eſt Gorgonis caput, alatum, ſerpentibuſque inſtructum, ut in urna in calce libr. VI. appoſita; ſicut aliud mulieris caput, cornibus & alis inſigne, inter duo fulmina, ſculptum in urna, cujus exemplum in fine libr. II. reperies: & tandem aliud pariter mulieris caput, cornibus armatum, inter duas cupreſſus, ut in Tab. LXXXIII. n. 5. ut exprimerent Fati malignam naturam, celeritatem; & quod ineluctabile foret, quo omnia vinci domarique; & a quo proinde & ipſam mortem pendere credebant. Hoc ipſum inſinuat Gorgonis caput, in medio Furiarum conſtitutum, in duabus urnis, repertis circa Caſtellinæ oppidum; in ea præcipue, de qua ſupra diximus, & quam videre potes in Tabella in fine noſtræ hujus Diſſertationis.

Ut apud Etruſcos viguit Inferorum opinio, ita ipſos beatorum loca, tamquam Grecorum & Latinorum Elyſios, ſtatuiſſe, collocaſſeque in ultimo Oceano, ſuadere videntur anaglypha urnularum, quarum exempla appoſita ad ornamentum in fine Præfationis & librorum I. V. & VII. & licet in prima & ultima literæ deletæ ſint; tamen ſtylus ſculpturæ Tuſcanicum artificem demonſtrat. In prædictis enim urnis ſpectantur piſces & marinum monſtrum, & mortuorum umbræ, equis monſtriſque marinis vectæ: quæ monſtra Latinos ab Etruſcis artificibus accepiſſe credendum eſt, cum apud Græcos ea nunquam, vel ſaltem

(4) V. Oſſervazioni a' Medaglioni pag. 141. & pag. 145.

raro usurpata & sculpta reperiantur. In prædicta fictili urna, quæ in fine Præfationis posita est, notanda sunt plura oscilla seu personæ scænicæ, & quædam hianti ore, vice capitulorum, supra columnas appensæ, quæ sicuti apud Latinos manes & umbras defunctorum, & animarum spolia & vehicula repræsentabant; ita credi fas est, Etruscos in eadem circa animas fuisse sententia.

Eadem loca Beatorum & delicias, ut supra tetigimus, connotant imagines in operculis urnarum jacentes in lectulis, coronatæ duplici corona, eodem pacto, quo in conviviis recumbere in usu habuerunt Etrusci: & clarius innuit urna, sculpta in Tab. LXXIX. in qua vir decumbens in lecto cœnaturus jacet, ministrantibus epulas duobus servis.

§. XXVII.

Etruscorum res militaris.

MAxima & præcipua, post religionem circa Deos, populorum, optimis institutis viventium, cura & sollicitudo in re militari versatur; armis etenim patria & urbes custodiuntur, tutæ & incolumes servantur, & imperii fines longe lateque protenduntur. Quamobrem eo pacto, quo Etrusci in superstitioso Deorum cultu, ita & in militiæ disciplina insignes fuere: qui belli artibus maximam Italiæ partem & quamplures insulas, in mari Tyrrheno sitas, subegerunt & occuparunt. Licet vero eorum bellica disciplina sit a scriptoribus petenda; nihilominus Etruscorum monumenta quamplurima, ad ejus gentis militiam, & præcipue ad arma spectantia, docere nos possunt. Et primum si oculi intendantur in anaglypha, tum marmorea tum fictilia, quibus eorum urnæ emortuales ornantur, constabit, Etruscos plerumque usos fuisse thoracibus, qui pectoris nudi formam servant & imitantur, eo plane schemate, quo ut plurimum milites Græci Romanique spectantur. Iidem thoraces aliquando in extrema parte inferiore seu limbo, & ad initium brachiorum, in gyrum cæsi apparent, in speciem parvorum semicirculorum,

ad

ad formam fimbriarum, quas Etruſci recentiores vocant *merletti*. Aliquando thoraces undique tecti ſpectantur ſcutulis, ſibi invicem ſuppoſitis & annexis, ut credere fas eſt, æneis vel ferreis, ut in Tab. LIII. n. 1. Aliquando pro ſcutulis teguntur lamellis quadratis : aliquando partim iis lamellis quadratis, & partim ſcutulis, ut indicat Tab. XLVIII. Aliquoties non integro thorace tegebantur, ſed lata faſcia ex ære aut ferro, pectori ſub axillis circumducta, & alia lamina ex anteriore parte corpus tegebant : quod videtur innuere Tab. LXXXVI. In Tab. LXXX. n. 2. unus ex militibus, curto admodum thoraciolo, ſummo tantum pectore, induitur, ſuperpoſito tunicæ, cujus pars, ubi cincta eſt, conſpicitur. Præterea loricis ſeu faſciis, ſupra pectus adſtrictis, utebantur, ut videre eſt in Tab. XXXVI.

Thoraces infra corpus fimbriis longioribus ut plurimum ornabantur. Apud Etruſcos frequentius earum ordo duplex conſpicitur; cum apud Romanos ſæpius uno tantum, & raro duplici ordine, idque forte in nobilioribus militibus, ſpectentur. Quandoque eædem fimbriæ ad initium brachiorum apparent : aliquoties loco fimbriarum, ibidem una vel duobus lamellis oblongis muniuntur: aliquando thoraces ornamento fimbriarum deſtituuntur.

Sub thorace tunica ſubarmali, eademque ſuccincta, utebantur: non candida, ut in figuris, habitu civili indutis, videbimus; ſed diverſimode colorata, & aliquando duplici colore virgata, & verſicolori, ut indicat Tab. LXXXVI.

Duplici tamen tunica indutum gladiatorem vel militem exhibet prædicta Tab. LXXXVI. cum enim, ut diximus, non integro thorace indutus ſit, ſed lata faſcia, notata in Tabula n. 13. pars ſuperioris tunicæ conſpicitur num. 17. quæ eadem omnino videtur cum illa ornata fimbriis, duplici ordine diſpoſitis, indicata n. 16. ſubtus hanc apparet alia tunica interior duobus in locis, deſignatis n. 18. Ex his coniicere forſan poterunt eruditi, fimbrias primitus non thoraci, ut in armis antiquorum trophæorum apparent, ſed tunicæ affixas, ejuſque ornamenta fuiſſe, quæque ad tunicæ colores in virgas diſpoſitos ſe ſe conformarent. Tab. LXXXVII. gladiator ordine ſecundus eodem modo indutus cernitur.

Su-

Supra thoracem induebantur ſagis, nunc amplioribus nunc anguſtis, fibula (eaque aliquando ornata) in pectore, rarius ſupra dexterum humerum, religatis. Spectantur etiam milites brevibus ſagis induti, duplici bulla ſupra dexterum & ſiniſtrum humerum obfirmatis: pænulæ adſimilarentur, niſi bullis detinerentur, ſed perpetuo panno conſtarent.

Galeæ militum ſæpius pelliceæ videri poſſunt: idque conii-cere licet ex lineamentis, quæ villos imitantur, & oculorum cavitatem, & rictus: & galeæ ex metallo, & quæ cum Græcis & Romanis conveniunt, & ſæpius in oculis rictuque antiqui moris imitationem præſeferunt. Galeæ, quæ ferreæ, æneæ, aut ex orichalco (colore enim cyaneo, vel flavo tinguntur) criſtis ornatæ repræſentantur. Altior & ad modum metæ galea conſpicitur in Tab. XXXVII. & ad coni formam occurrit Tab. XXXII. ubi tanquam donarium, una cum gladio & clypeo in Jovis templo ſuſpenſa cernitur. Tab. XIX. repræſentatur miles, forte Gallus, cum galea, in apice in ſpiram reflexa, quæ aliquo modo pileum Phrygium imitatur, cujus formæ eſt galea Palladis in nummis Thuriorum, & Romæ in nummis, qui dicuntur Conſulares, præcipue in gente Cornelia & Pompeja. Eam altiorem formam forte galeis dedere, ut facilius ictuum vis elideretur. Galeæ aliquoties non ſolum bucculis circa malas & latus, quæ loris ſub mento religarentur, munitæ erant (a); ſed eæ etiam in anteriore parte (quod ſolis Perſis in uſu fuiſſe notat ex Ammiano Lipſius [b]) plus aut minus aut in totum, ſolis aliquando foraminibus, ante oculos & os relictis, clauſæ cernuntur, ut in Tab. XLVIII. Alteram galeam pæne clauſam videre licet Tab. LXVI. Eodem pacto clauſæ cernuntur galeæ ſex militum, qui comitantur ſacrificii pompam in Tab. LXXVIII. (c) e quibus duo galeas gerunt, ornatas pro criſta cornibus (d), niſi criſtæ ſint in tranſverſum poſitæ. Hæc galearum clauſarum forma ſæpiuſcule adhibita in picturis vaſorum, eorum artificium Latinis Græciſve adimere vide-

[a] Vide Tab. XXVIII. XLVI. XLVIII. & LII. (b) De Militia libr. 3. Dial. 5.
[c] Galeam eodem pacto clauſam videre licet apud Fabrettum de Columna Trajani Cap. VIII. pag. 258. in monumento Gladiatoris. (d) De cornibus ſupra galeas videndus nummus in Gente Marcia. De Thracibus Herodot. libr. 7. De Gallis Diodorus libr. 5. De Pyrrho Plutarchus. Videndus etiam Lipſius de militia libr. 3. Dial. 5. & in Analectis. Spanhemius de Præſt. Diſſert. 5.

videtur. Quo vero ad tibiarum pedumque indumenta, milites ſæpe nudis pedibus conſpiciuntur: aliquando tamen induti apparent ſolidis caligis, mediam tibiam & ſupra pertingentibus, nunc undique clauſis, nunc in anteriore parte inſibulatis, nunc vero ad digitos mediumque pedem apertis. Aliquando etiam ſoleis vel calceis, adſtrictis loro, ad mediam tibiam circumvolutis, inſtructi videntur.

Clypeis utebantur rotundis, ſæpius amplioribus. In Tab. LXXXVI. & præcipue Tab. LXXXVII. in parte interiore inſpicere licet anſulam, in quam ſiniſtrum brachium intromittebatur: & aliam anſulam ex metallo, quæ manu retineretur. Clypeos, ut prædictæ Tabulæ oſtendunt, undique coloribus depingebant, vel in zonas & ſegmenta diſtributis, aut foliorum ſeriem aut euripos mæandroſque imitantibus. Grandiores hi clypei lignei forte exteriore parte, corio tecti; aliquando enim clavorum, quibus retineretur corium, capita obſervantur, ut in Tab. LIV. Parvæ etiam peltæ occurrunt in anaglyphis Tuſcanicarum urnarum Tab. LI. n. 2. LII. n. 1. 2. & præcipue Tab. LXVII. n. 1. & 2. In Tabula vero LXXX. n. 2. inſolitæ formæ apparet, uti Tab. XXVIII. Scutis etiam quadratis & oblongis uſi fuere: id indicat Tab. LXXII. n. 1.

Inſignia ſupra clypeos vel cælare vel pingere conſuevere. In anaglyphis id obſervari poteſt Tab. LI. n. 2. ubi in militis aut gladiatoris clypeo vultus veluti in medio rotæ conſpicitur: & in picturis vaſorum Tab. XLVIII. & Tab. LXVI. ſerpens depictus eſt, & Tab. LXII. mulieris caput, & Tab. XIX. leonis effigies. Et apud Franciſcum Bartoli, in libro vernacula lingua inſcripto *Le Pitture antiche ec.* in adſimili Etruſco vaſculo, Tab. XV. in appendice in clypeo depictum eſt belluæ vel monſtri caput: & in altero clypeo pars anterior canis aut lupi.

Milites non ſemper thoracibus induti apparent; aliquando enim ſola galea armati: ceteroquin aut tunica cincta & ſago, vel ſolo ſago induuntur, vel penitus, excepta galea, nudi ſunt. Qui nudi, vel ſolo ſago veſtiuntur, in anaglyphis, ubi repræſentantur ludi gladiatorii, cerni ſolum poſſunt; forte enim gladiatores diverſimode a militibus armabantur, ut apud Romanos;

quia

quia milites aut viros diversæ gentis inter se pugnantes repræsentarent.

Antiquioribus temporibus milites Etrusci rudiori vestitu & armatura incedebant; vel enim nudi, vel angusto indumento, velut thorace & braccis, utebantur. Hoc suadet anaglyphum Tab. LXXII. n. 2. quod, a majoribus meis affixum in avitis ædibus impluvii parietibus, servatur: & aliud Tab. ead. n. 3. quod Volaterris extat: & comprobant milites, qui Tab. LXXVIII. pompam sacrificii comitantur, & alii in antedicta Tab. XV apud Franciscum Bartoli.

Animadversione dignæ sunt urnæ Tab. LXIX. in quibus prælia cum inimicis, vestitu admodum diverso ab Etruscis indutis, spectantur; numero enim 2. cernimus duos viros, braccis ad talos productis, tunica prolixiore, & sago villoso indutos, & capite pileum more barbarico gestantes. Ii forte Gallos repræsentant, pacem petentes; in monumentis etenim Romanorum barbari præcipue septemtrionales eo habitu exhibentur. Tab. XIX. in pictura vasis miles prostratum militem, braccis virgatis indutum, & galea, ut diximus, proxime ad modum pilei Phrygii munitum, aggreditur. Forte quemdam militem Gallum insignem devictum nobis repræsentat hæc pictura, cujus forsan victoriæ occasione Ludi celebrati, in quibus viri ad morem bacchantium induti luderent. Prædicta in Tab. LXIX. n. 1. conspicitur eques, qui milites tunicatos insequitur, qui circa caput pannum circumvolutum gerunt, ita ut cuculli quodammodo speciem præseferat. Tab. LXX. milites, tunica, vel etiam tantum sago, induti, impetuntur a militibus, longa veste indutis. In Columna Trajana barbari quidam ita repræsentantur. Forte etiam ea in urna Amazonum prælium sculptum est; neque enim sculptura probe dignosci potest, cum pessimi sit artificii, & temporis injuria aliquantum detrita. Armis, quibus defendebantur milites, qualia in usu erant apud Etruscos, recensitis; nos advocant arma, quibus ad inimicorum offensam utebantur. Ex anaglyphis Tab. LXXII. n. 2. & 3. constat, hastis, ruditer mucronatis, usos fuisse, non longioribus, sed fere ad staturæ humanæ mensuram. Id etiam in pateris & in picturis vasculorum observare possumus;

quam-

quamvis in vasculis aliquando, sed raro, longiores hastæ spectentur. In iis & in pateris mucrones eleganter efformati. In Tab. I. hasta Minervæ mucrone munita etiam in parte inferiore, qua solo infigi solebat [a]; in Tab. XXVIII. mucro ad metæ formam factus repræsentatur. In Tab. prædicta LXXIIX. sex illi milites singuli duabus lanceis seu telis armantur, quæ in usu fuisse etiam apud Romanos, quæque uno ictu jacere consueverint suadent illa Virgilii libr. I. Æneid.

Bina manu lato crispans hastilia ferro.

Utebantur arcubus sagittis instructis, securibus, & præcipue gladiis: quos, vel cingulo, ut Tab. VII. & Tab. LXV. vel balteo sinistro latere suspensos, gerebant, ut Tab. XX. Gladii autem latiores erant, aliquando breviores; aliquando enim longitudine tibiæ altitudinem æquant. Longior tamen gladius videri solet in manu alatæ mulieris, quam repræsentare Discordiam credimus in Tab. XLIV. n. I. & in consimilibus & ejusdem typi anaglyphis. Gladii Etruscorum sæpius muniti conspiciuntur supra capulum & ubi incipit acies, ferro aut ære longiusculo transverso (quod genus munimenti nostrates vocant *la guardia*) non solum in picturis vasorum Tab. XX. XXXII. XXXXIIX. verum etiam in urnis, literis Etruscis inscriptis, Tab. XXXXIV. n. I. L. n. I. LIV. n. I. LXXXI. n. I. quæ, licet careat literis, Etrusca tamen est. Hujusmodi formæ gladii rarius occurrunt in monumentis Romanorum: & in Etruscis ferrum illud transversum longiusculum apparet. Adhibita etiam prægrandia saxa docent Tabula LXVIII. n. I. & LXXI. n. 2. Usos fuisse etiam facibus, quædam Etrusca monumenta evincunt; sed forte antiquissimis temporibus, & rudi militia, quando, ut ex Autoribus constat, passim in usu erant clavæ ligneæ & sudes præustæ (b). Inter rudioris militaris Etruscorum disciplinæ arma, etiam recensendus est uncus prægrandior, quem miles seu gladiator ferme nudus, sola parva galea armatus, in quamplurimis Tuscorum fictilibus urnis (in quibus tantum hoc genus teli conspicitur) in caput militis impingit. Hic uncus, in prisca militia usu receptus, retentus forte fuit in lu-

[a] Fabrett. ad Columm. Trajan. cap. 7. pag. 180. [b] Scholiast. Stat. ad v. 64. & 301. libr. 4. Thebaid. Vid. Lipsium libr. 4. Dialog. 4. Poliorcetic.

dis gladiatorum: eo, inimico interfecto, apte cadaver trahere poterant, indeque ſpolia auferre. Huic ſimilis forte uncus, qui, ut Tullii verbo utar, reis impingebatur, eoque ipſi trahebantur apud Romanos.

In præliis tandem non ſolum equis utebantur, ſed etiam curribus, quorum uſus antiquiſſimis temporibus in bellis vigebat, ut ex Homero elicitur: idque oſtendit Tab. LXXI. n. 1. & 2.

§. XXVIII.

Tuſcorum militia navalis.

POſtquam de terreſtri Etruſcorum militia verba fecimus, aliquid etiam dicendum de navali, in qua illuſtres fuere; eorum enim piratica fabuloſis & Iliacis temporibus jam percelebris erat, ut docet fabula de Baccho a Tyrrhenis capto: & Poſſis, ſcriptor apud Athenæum libr. 7. pag. 296. præcipue tradit, Glaucum, navis Argi architectum & gubernatorem, occubuiſſe in navali pugna inter Argonautas & Tyrrhenos. Palæphatus etiam n. 21. ſcribit Scyllam, quam Ulyſſes evitaverat, Tyrrhenorum navem piraticam fuiſſe; unde imperium maris tenuiſſe, tradunt inter ceteros Diodor. libr. V. & libr. XI. & Strabo libr. V. ubi de portu Lunæ & de proximo amplo maris ſinu verba facit. Inde in nummis Tab LXI. ſæpius occurrit ancora eorum inventum. In Tab. LXVII. n. 2. deſumpta ex marmorea urna Peruſina, infelicis tamen ſculpturæ, inter duas peltas ſpectatur vir, forte navium ductor, galea ſeu pileolo tectus, & ſola exomide indutus, qui innititur dextera navis gubernaculo: cujus quadrata forma occurrit aliquando in monumentis Romanorum aut Græcorum.

§. XXIX.

§. XXIX.

Buccina, & Tuba reflexa Etruſcorum.

ISidorus libr. 17. cap. 4. tradit a Tyrrhenis prædonibus, in uſum ejusdem rei navalis, tubam æream excogitatam; licet ea poſtea ad terreſtria certamina fuerit traducta; cum non facile per maria diſperſi per buccinæ ſonum ad prædam convocarentur. Prius enim ſono buccinæ ſeu conchæ pro tuba utebantur [a]. Ipſius vero conchæ uſum Tyrrheno Herculis filio primo tribuit Hyginus fab. 274. Hinc in Bacchanali depicto in vaſe Tab. XIX. Faunus concham inflat, quod genus inſtrumenti muſici nuſquam in Romanis Bacchanalibus, quod ſciam, conſpicitur.

Ab Etruſcis tradunt Scriptores tubam accepiſſe Romanos alioſque populos: apud quos duplicis generis cenſebatur, alia ſcilicet recta, alia reflexa; tradente Artemidoro libr. 1. cap. 58. hujus uſum fuiſſe ſolum in bello: rectæ tubæ autem, etiam in ſacris. In Tab. LXXI. n. 2. occurrit tuba reflexa. Credibile eſt, cum conchæ marinæ occaſionem dederint inveniendæ tubæ, Tuſcos æreas tubas, marinarum buccinarum forma & natura ita eos docente, non rectas, ſed in plures ſpiras reflexas, fabricaviſſe, & ejus formæ, quam videre licet Tab. XLVIII. [b]

§. XXX.

Dona militaria, honores & ornamenta Ducum, Magiſtratuum, Regum &c.

RE militari Tuſcorum ex antiquis monumentis, quantum licuit, illuſtrata, videndum in præſens, quæ ex iisdem eruere fas ſit circa militum præmia, ſummorumque ducum honores. Inter dona militaria recenſenda vitta illa, quam,

[a] Lycophron. v. 250. ubi Tzetzes & Meurſius. (b) Autoribus, qui tubam inventam ab Etruſcis ſtatuunt, & a Dempſtero adducuntur, addendus Pauſ. libr. 2. pag. 122. Euſtathius ad Iliad. E. Diodorus libr. 5. Suidas in Κώδων, qui tradit Archondam, qui Heraclidis commilitavit (anno ſcilicet octogeſimo poſt Trojam captam) adduxiſſe in Græciam Tyrrhenicam tubam.

ut notavimus, præ manibus tenet Victoria Tab. XLVIII. similes enim vittas, in utroque pariter limbo in semicirculos tonsas, pectori militum, veluti latiorem cingulum, circumductas cernimus Tab. LI. n. 2. & Tab. LII. n. 1. In iisdem anaglyphis militum nonnulli præter cingula ornantur vittis puris: & alii insuper cincti videntur lana aliave materia textili circumvoluta, cujus formæ erat quoddam coronarum genus, quibus Sacerdotes coronabantur, quod Latini *stroppum* dixere (a): quo coronatæ cernuntur philosophorum & poetarum antiquæ imagines, quos Prisci tamquam Sacerdotes venerabantur. Tab. LXXI. n. 1. miles seu heros duplici stroppo circa pectus ornatur, a quorum superiore plura veluti vittarum frusta dependent. Hæc militaria dona, quibus ornata militum pectora spectantur, censeo ea esse, quæ Latini *phaleras* dixere, quas Florus libr. 1. cap. 5. inter ornamenta ab Etruscis accepta, & apud Nonium Sallustius inter dona militaria recensent: quæ postea ad exornanda equorum pectora translata & adhibita, phalerarum nomen retinuerint.

Inter ornamenta ducum, & triumphalia ab Etruscis accepta, Romani scriptores sellam curulem recensent; unde communicato ejus sellæ honore Ædilibus, Ædiles curules dicti. Ejus sellæ antiquam & veram formam nobis repræsentari credo Tab. XLVII. Eam contis & manibus ductam coniicere licet. In monumentis Romanorum sella curulis hujusmodi cum rotis nusquam conspicitur: forte quia, crescente, ut solet, luxu, cum Ædiles posterioribus temporibus, in Processibus ad edendos ludos, curribus ab equis vectis uterentur: & postea e curru descendentes ludos spectaturi in sellis nobilioribus absque rotis sederent, usum sellarum cum rotis omiserunt, nomine tamen prisco curulium retento.

Iisdem ducibus, forte etiam summis urbium magistratibus throni cum suppedaneo concedebantur; unde ad ostentationem dignitatis defuncti, in urna marmorea Clusina Tab. LXXXIV.n.3. hujusmodi thronus cum suppedaneo spectatur. Stipabantur etiam duces lictoribus, virgarum fasces ferentibus, ut in Tab. XLVI. Fasces sine securibus visuntur, vel quia tempore eæ sint deletæ, vel forte etiam, quia duci, quem comitantur, sola verberum infligen-
do-

(a) Festus verbo *Stroppus*.

dorum, non vero necis potestas esset attributa. Armigeros etiam, qui proceres sequerentur, quique eorum clypeos & galeas ferrent, in usu fuisse apud Etruscos innuunt Tab. LXVI. & Tab. præsertim XLVIII. in qua armiger triumphantis galeam sustinet. Apud eosdem ad ornamentum summorum ducum vel etiam Regum (prisci enim Etrusci, vel saltem aliquando peculiares civitates Reges habuere) adhibitam fuisse coronam radiatam, suadere videntur Tab. XXI. n. 1. & forte etiam Tab. LXXI. n. 2. ibi etenim spectantur corona radiata redimiti præcipue in illis præliis viri: & Tab. II. Junoni, utpote Deorum Reginæ, tribuitur.

§. XXXI.

Triumphorum usus apud Etruscos, & ludi triumphales.

MAximus tandem ducum, qui bello vicissent, honor erat triumphus, qui luculenter delineatus spectatur in fictili vase Eminentissimi Gualterii Tab. XLVIII. Vir laurea redimitus sedens in quadriga ducitur, torque ornatus, & tunica picta absque manicis induitur: togamque sinistro brachio sustinet, & dextra longius sceptrum seu hastam tenet. Equi, qui currum ducunt, signa in coxis inusta, more apud Antiquos recepto, habere videntur, quorum duo Pῶ inverso assimilantur. Ita vetustissimi Græcorum, ut notat Salmasius ad Solinum pag. 627. Coppa, unde Latini suum *Q* sumpserunt, effingebant: & eo signo notati equi Coppatiæ dicti: forte ea nota equi Cappadoces, apud autores celebrati, signabantur. Comitatur pompam vir laureatus, cum tunica, undulato opere texta, cum hasta: qui forte censendus est dux aut miles alter, qui, ob res bene gestas secundis honoribus ornatus, comes datus sit triumphanti. Miles armiger, pariter laureatus, galeam triumphantis præfert.

Currum & pompam præcedit juvenis tubicen, cum galea & tunica picta, qui sinistra sustinet tubam, in plures spiras circumvo-

volutam; a qua pendet pannus, in flammarum formam diffectus. Vir barbatus, pallio solum inferius tectus, prope nobile ædificium sedens, tubicinem dextra complectitur: forte connotat senatum, qui gratulabundus triumphantem & ejus commilitones a bello redeuntes excipiat: nisi ea figura, quam tubicinem diximus, sit Dea, belli præses, ita ab Etruscis depingi forte consueta cum tuba: inde Minerva, bellorum Dea, ab Argivis culta, & sub nomine Σάλπιγγος Ἀθηνᾶς templo donata ab Hegelao Tyrrheni filio, teste Pausania libr. 2. pag. 123. & etiam Hesychio, & Σάλπιγξ a Lycophrone vocatur. Altera parte vir pariter sedens, & laureatus cum hasta, fortasse repræsentat pompæ triumphalis præsidem & rectorem.

Picturæ ejusdem vasis docere nos possunt, Etruscos post triumphum ludos & spectacula triumphalia edere consuevisse: ad quæ edenda ipse triumphans, peracto prius sacrificio, procederet; in collo enim vasis conspiciuntur ara & mulieres cum pateris, vasculo, & facibus: & triumphans ipse in sella curuli sedens, laurea redimitus, cum sceptro & patera: adstantque duo Sacerdotes coronati, tunica manuleata & pallio induti, hastas puras ferentes. Sacrificium peragi Cereri, ut diximus, suadent mulieres faces ferentes, & præcipue sella curulis, quæ Cereris currum a serpentibus vectum imitatur.

Proxime depictum est venationis spectaculum; venatores enim exhibentur, qui cervam vel capreolum insequi videntur; Etruscis enim leones, tigres, elephanti, rhinocerotes, aliaque Africæ, Asiæ, Indiæque animalia non suppetebant.

In vasis corpore post triumphalem pompam, gladiatorum pugna exhibetur, cum præposito ludis virgam tenente, pallio seu toga more Etrusco induto: & Victoria, quæ phaleram præfert, victoris præmium futuram. Adhibitos ergo gladiatores in spectaculis triumphalibus etiam ab Etruscis, præsens pictura evincit; cum ceteroquin facile credi possit, Romanos, ut ab Etruscis triumphos suscepere, ita pariter triumphalia spectacula, quæ apud eosdem Romanos in usu fuere, ab Etruscis iisdem accepisse. Eadem dicenda videntur de conviviis, quæ post triumphos apud Romanos celebrabantur; convivia scilicet apud Etruscos

ſcos data a triumphantibus fuiſſe, quorum occaſione forte elaboratum fuit hoc elegantiſſimum vas. Vaſa etenim ut plurimum ornabantur, deſumptis emblematibus & picturarum thematibus, vel a ſacrificiis, vel a conviviis, vel a rebus, quarum occaſione convivia dabantur, vel a ſpectaculis conviviorum, in quibus vaſcula uſui futura eſſent.

§. XXXII.

Venatio apud Etruſcos, & Canes & Accipitres, ſeu Aquilæ venatrices.

MIlitiæ proxima eſt & quædam ejus imago, venatio: imo ea inſtructos fuiſſe Heroes ad bella tradit Xenophon, & ſacræ Hiſtoriæ interpretes teſtantur, Nembrotum, robuſtum illum venatorem, homines, ferarum venatione allectos & eruditos, bello tandem ad occupandam alienam & non ſuæ ſortis regionem duxiſſe. Eam a primis uſque temporibus, non ſolum ad victum quærendum, ſed etiam ad repellenda noxia animalia, quibus terra referta erat, hominibus adhuc non plene per orbem diffuſis, apud omnes nationes in uſu fuiſſe, non eſt ambigendum. Idque de Etruſcis teſtatur non ſolum Plinius libr. 7. cap. 56. qui ſtatuit Piſeum, quem paulo poſt Tyrrhenum vocat, venabula inveniſſe; ſed præſertim etiam prædicta Tab. XLVII. in qua depicta eſt venatio, ab Etruſcis inter varios ludos triumphales edi ſolita. Eo enim vaſe exhibentur venatores, qui venabulis inſequuntur, ut notavimus, cervam ſeu capreolum. Venatores ſola clamyde, fibula medio pectore religata, induti, pileos humero ſuſpenſos gerunt; eorum enim proprii erant, utpote qui Solis æſtui & pluviæ incommodis expoſiti eſſent. Præterea ab Etruſcis ad venationem adhibitos canes & accipitres venaticos aut aquilas, indicant canes cum manno ſeu torque, quibus ſupervolitant accipitres aut aquilæ, bubulcum & ſubulcum ſequentes, ſculpti in patera argentea Tab. LXXVII. n. 2. hujuſmodi enim profeſſionis homines in ſylvis incultiſque locis degere ſueti, venationi etiam operam dabant, ad noxia

ani-

animalia a gregibus amovenda, & ad victum ampliorem comparandum: inde iidem ſubulci & bubulci eadem in Tabula n. 1. & 2. jaculo latiore ferro munito armati incedunt. Hoc monumentum morem antiquum demonſtrat; nam cetera Etruſcorum antiquitate longe ſuperat, ut alias animadvertimus.

§. XXXIII.

De veſtibus virorum & mulierum.

MIlitum veſtibus, cum de Re militari ageremus, illuſtratis; in præſens de civilibus & quibus communiter uterentur, tractandum. Tuſci ergo induebantur tunicis, aut brevibus manicis, aut manicis penitus deſtitutis, ut inter cetera Tab. XLVIII. & Tab. LXXVII. oſtendunt. Eæ aut breviſſimæ erant, aut alte ſuccinctæ: id demonſtratur præſertim ex Tab. XLVI. eo etenim anaglypho non ſolum viſitur prope militem figura viri, civili habitu induta, cum pallio aut toga tunicæ ſuperpoſita: cujus tunica ad pectus cincta, ad genua non pertingit; verum etiam ei adſtat vir alter, cui apparet non ſolum genu, ſed etiam coxæ medietas nuda, & tunicæ nulla pars ibidem viſitur. In nobilioribus & amplioris ſtatus & fortunæ viris tunicæ latæ, & ampliſſimæ erant; unde etiamſi manicis carerent, redundanti tunicæ panno aliqua pars brachii tegeretur. Id præſertim perſpicue oſtendit ſtatua ænea Medicea Tab. XL.

Supra tunicam pallio ampliore ſeu toga amiciebantur, ita ut dexter humerus & brachium eſſent expedita, & modum ferendi togam Romanis receptum imitarentur. Togam credere potius quam pallium nihil prohibet; cum togæ uſum apud Tuſcos aſſerant toga picta & toga prætexta, quas ab illis Romanos accepiſſe tradunt ſcriptores; imo Servius ad libr. 2. Æneid. ex MS. Fuldenſi circa finem tradit, apud Tuſcos togæ uſum viguiſſe. Neque vim facere poteſt, quod in prædicta ſtatua Medicea Tab. XL. appareat angulus quadratæ veſtis, ſeu alterius figuræ, apertæ tamen, cujuſmodi erat pallium; id enim uſum togæ apud Etruſcos minime convellit; nam præterquamquod eruditorum

rum ſanior pars togam apertam ſtatuat, mirifice ſententiæ meæ favet altera ejusdem Muſei Medicei ſtatua viri togati, ad cujus pedes ejuſmodi lacinia, ſeu potius panni angulus conſpicitur, cui, ut in prædicta ænea ſtatua Etruſca, annexa eſt anſula, ex eadem cum panno materia contorta, quæ uſui eſſe potuit, vel ad ſuſpenſam ipſam togam ſervandam, vel dilutam Soli exponendam.

In eadem ſtatua Medicea, artifex eo quo potuit ingenio, in limbo togæ lineis notatum voluit clavum prætextum, quem e purpura fuiſſe videbimus. Decentiſſimum forte apud Etruſcos ferendæ togæ modum eadem ſtatua ærea Medicea exhibet. In vaſorum picturis communis modus non admodum diverſus paſſim repræſentatur; ſed de eo diligentius loquuti ſumus, poſt quam de Bacchi cultu ſupra diſſeruimus.

Aliquoties tamen in noſtris monumentis ſubtus togam palliumve viri nudi abſque tunicis conſpiciuntur. Romani priſci, ut norunt eruditi, ſola toga tecti tunicis carebant. Idem forte de vetuſtioribus Etruſcis credendum: forſan etiam ſequioribus temporibus juniores, utpote valentiores, nudi ſolas tunicas adhuc geſtabant; unde ſponſi Tab. XLIV. n. 1. & 2. imo etiam ſponſa n. 2. (niſi tunica ſiniſtrum tantum humerum veſtiat) nudi & exerti conſpiciuntur. Idem mos in vaſculorum picturis, & in iconibus virorum, ſupra urnas jacentium, aliquando dignoſcitur; ſed forſan, ut infra animadvertimus, illæ icones viros ad convivium veſte cœnatoria paratos, hæ autem diſcumbentes repræſentant.

In Tab. XLVI. in ampliore cippo rotundo lictores ſupra tunicam, alte admodum ſuccinctam & brevem, amiciuntur altera veſte breviore, quæ ſolum ſiniſtrum humerum tegit, & manicam ſeu foramen anguſtum habet ad educendum aut ad inſerendum brachium ſiniſtrum: ac humerum & brachium dexterum liberos relinquit, ut clare apparet in uno ex lictoribus; cum in altero minus feliciter a pictore, fortaſſe ob labem marmoris, hujuſmodi veſtis expreſſa ſit. Hæc veſtis, quæ apud Latinos Græcoſque *exomis* vocabatur, ſequioribus temporibus propria erat vilium perſonarum & artificum: & ea non ſolum ſu-

pra tunicam induebantur, ſed etiam ſola, & abſque tunica, ut videre eſt in navium ductore Tab. LXVII. n. 2. & in uno ex libitinariis Tab. LXXXV. n. 1.

Nunc nos advocant pedum & tibiarum integumenta, quorum multiplices formas monumenta Etruſca præſeferunt. Supra de Etruſcorum militum calceis aliqua notavimus: hic agendum de calceis, quibus extra militiam Tuſci uterentur. Eorum nobiliſſimum genus nobis ænea ſtatua Medicea Tab. XL. oſtendit. In ea ſpectantur calcei, qui pedes & mediam circiter tibiam tegunt, adeo ut neque digiti, neque ulla pars tibiæ quam veſtiunt, nuda appareat: & loris, per ipſam tibiam circumvolutis, religati ſunt. Tab. XXIV. n. 2. in ſigillo, reperto Carpineæ, calcei, qui parum ſupra pedem per tibiam attolluntur, clauſi ſunt; ſed in anteriore parte ſciſſi & infibulati. Tab. XI. in inferiore ordine conſpiciuntur viri, pallio (ſeu toga ſit) circumvolutis induti, calceis clauſis, ſed admodum brevibus, utpote qui talum non excedant, latiore ligula ex eadem calcei materia adſtrictis. Ita Tab. XX. virorum, Etruſco more, pallio aut toga indutorum, calcei pariter breves & clauſi, qui ſolum pedem veſtiunt, neque ligula religantur. Adſimili brevitate calcei, & qui nullo modo religati ſunt, conſpiciuntur Tab. XXXVIII. tam in figura mulieris, quam viri. Crepidas forte etiam repræſentant; quandoquidem eorum poſterior pars aſpectui non patet. Tabula LXXIX. ex duobus ſervis, menſæ miniſtrantibus, alter calceo tibiali, cujus initium genu attingit, induitur: alter tibiam pedemque faſciis, inter ſe ad modum retis complicatis, tectus conſpicitur: cujuſmodi formæ compagos fuiſſe ſtatuunt Eruditi. Peculiare apud Etruſcos pedum indumentum ſoleæ erant, vittis per tibiam circumductis religatæ, unde Tyrrhenica ſandalia vocabantur (a); ex qua eorum denominatione erui poteſt, illorum uſum Romanos alioſque populos ab Etruſcis accepiſſe. Tab. I. & Tab. III. Mercurius hujuſmodi ſoleis induitur, quibus, ut Gellii libr. 13. cap. 21. verbis utar, plantarum calces infimæ teguntur: cetera prope nuda, & teretibus habenis vincta ſunt. Credendum eſt, ſoleas antiquiſſimis tem-

(a) Virgil. libr. 8. v. 448. Pollux libr. 7. cap. 22. n. 37.

temporibus, delicatis moribus adhuc ignotis, pro ſolo pedum tutamine, præcipue eorum, quibus longa itinera eſſent ineunda, inductas fuiſſe; unde in prædictis Mercurii, utpote Deorum nuncii, imaginibus ab artificibus additæ.

Mulieres plerumque in noſtris monumentis, clauſis, & nullas partes nudas relinquentibus calceis, munitæ ſunt: ita Furiarum imagines repræſentantur in Tabulis, de quibus diximus, cum de moribus & ſuperſtitionibus Tuſcorum circa defunctos ageremus. Similes calceos clauſos in mulieribus exhibent Tab. XXXVII. n. 2. & Tab. XXXXI. & Tab. XXXVIII. in qua, ut vidimus, imagines illæ breviſſimis calceis indutæ conſpiciuntur. Tab. II. Æternitas ſeu Nemeſis calceos clauſos geſtat, ſed parte anteriore apertos, at ligulis adſtrictos. In eadem Tabula Juno conſimiles calceos clauſos, ſi rimulam per longitudinem tibiæ & medios uſque pedes forte apertam excipias, eoſque vittis ad mediam tibiam religatos induit. Tabulis tamen XLII. & XLIII. ſtatuæ muliebres munitæ ſunt ſoleis, vittis religatis, quæ ſuperiorem partem pedis & digitos nudos in majore parte relinquunt, ut ex extrema parte pedum, quæ tantum in illis ſtatuis detecta eſt, apparet. Inſolitæ formæ tibialia ſpectantur in Bacchante Tab. XI. dimidia enim parte clauſa ſunt: altera vero parte, ſcilicet anteriore, reticulo conſtant: inferius autem ſolea carent, neque totum pedem, ſed dimidium tantum a calcaneo ad talum uſque veſtiunt, anteriore parte & digitis nudis relictis. In eadem Tabula in Baccho, forma muliebri ornato, calcei clauſi ſpectantur, loris religati, parumque ſupra pedem elati. Quod ad calceorum colores, vidimus Tab. LXXXVI. Furias calceis, puniceis vel amethyſtinis pellibus variis ornatis, comtas. Tab. LXXXIV. n. I. tam ſponſæ quam ſponſi calcei ad mediam tibiam longiores, nigri aut alterius fuſci coloris ſunt.

Quod vero ad reliquas mulierum veſtes pertinet, feminæ Etruſcæ tunicis longiſſimis, & infra papillas cinctis, uſæ ſunt: ſupra vero palla ſeu pallio, ſeu etiam toga (nam apud priſcos Romanos ea quoque a mulieribus geſtata) amiciebantur: aliquando etiam capiti pallio ſuperinducto utebantur, ut figuræ mulierum ad ſimilitudinem jacentium ſuper urnas fictiles oſtendunt, præcipue in

 Tab.

Tab. LXXXVI. in qua tunica abſque manicis, ut apud alias gentes receptum eſt, ſingulis fibulis ſupra humeros religatur: hujuſmodi tunicæ forma in vaſculis ſæpe occurrit. Tab. XLI. Veneris, ut credidi, ſimulacrum manicas gerit, pluribus fibulis colligatas. Tab. XX. in qua Ulyſſis & Circes fabulam agnovi, mulier ſupra longiorem tunicam alteram brevem geſtat, cum manica triplici fibula conſtricta: fortaſſe tamen longiſſima tunica, duplici loco cincta, illa induta eſt. Sed prædicta brevis tunica, longiori tunicæ ſuperinducta, ſpectatur in quibuſdam mulierum iconibus urnularum Tab. LXXXIV. n. 5. & 6. Rubenius libr. 2. Electorum cap. 20. Romæ ſimulacrum affert, cum manicis pariter fibulis adſtrictis. In picturis vaſculorum feminæ tunica longiore, quæ plerumque pedes attingit, latioribus manicis, & palla ſeu pallio in varios gyros circumvoluto amiciuntur: caput vero ut plurimum tectum habent parvo veluti pileolo, aliquando etiam ipſomet pallio coopertum. Lectori tantum propono Tabulam LXXXIX. quia in aliis vaſorum picturis aliquando mulierum habitus diverſimode exhibetur; in iis enim ut plurimum non honeſtiores matronæ, ſed Bacchicorum ſacrorum adminiſtræ, mimæ & ſcenicæ, in conviviis adhiberi ſolitæ, repræſentantur.

Porro Tuſci candidis togis, aut palliis & tunicis, tam viri quam mulieres, utebantur. Id oculis ſubiiciunt fictiles urnæ ſæpius memoratæ Tab. LXXXVI. & LXXXVII. in quibus colores antiquitus inducti adhuc ſuperſunt. Hic mos Romanorum honeſtioribus in uſu fuit. Milites autem, ut notum, tunicis & ſagis diverſimode coloratis induebantur: quod & præſertim Etruſci conſuevere: idque demonſtrant ultimo loco dictæ Tabulæ. Candidis vero tunicis clavos purpureos: togis autem extremo in limbo prætextam purpuram vel aſſuebant vel intexebant. Hinc in Furiarum tuniculis latus e purpura clavus in Tab. LXXXVI. conſpicitur. Tab. LXXXVII. in icone viri jacentis ſuper urnam (quod notavimus, cum de defunctis & circa eos Tuſcorum religione verba fecimus) prætexta conſpicitur, & veſtigia duplicis clavi rubei apparent. Id patentius eluceſcit in ſponſo & ſponſa Tab. LXXXIV. n. 1. in qua non ſolum prætexta purpura in togis,

ſed

ſed etiam duplices clavi, e purpura tamen fuſciore in tunicis, tum in anteriore pectoris ſponſi, tum in poſteriore tergi ſponſæ partibus luculenter exhibentur: quod lineis tranſverſis in ipſa Tabula notatum. Clavos veluti innuere voluiſſe cenſeo rudem artificem lineari illa ſculptura Tab. LXXXIII. n. 10. Præterea eadem purpura ornare conſueverunt pulvillos culcitraſque lectulorum, ut oſtendit Tabula ſuperius dicta LXXXIV. n. 1. in qua albus pulvillus, linea rubra, & culcitra viciſſim albis & rubris faſciis diſtinguuntur. Idem mos Romanis fuit, qui, Rubenio notante, mantilia, mappas, pannos, aliaque uſui neceſſaria, paſſim purpura ornabant.

Poterant hujuſmodi faſciæ non ſolum veſtibus & pannis ſuperponi, verum etiam opere textorio ſimul cum pannis elaborari; Etruſcos etenim inſignes fuiſſe arte texendi pannos, variis diverſiſque coloribus & ſchematibus diſtinctos, quos Romani Babylonicos vocavere, ſuadere videntur eorumdem monumenta; etenim hujus generis cenſendæ ſunt coloratæ militum veſtes, vel virgatæ, vel limbis in extrema parte coloribus diverſis diſtinctæ Tab. LXXXVI. & LXXXVII. Hinc panni veſtium, non ſolum ornati elegantibus limbis, ut præſertim in Junone Tab. II. ſed etiam orbiculis diverſi coloris ſpectantur Tab. LXXXIV. n. 1. & etiam Tab. XLVIII. Stellis Tab. XII. & Tab. LXXIV. Floribus Tab. XLVIII. & Tab. XLIX. & Tab. LXXIV. & in vaſe, ornamenti gratia præpoſito libro III. Tunicam, opere undulato textam (quod genus texturæ inter antiquiſſima recenſet Plinius libr. 8. cap. 48.) videre licet in milite triumphanti adſtante Tab. XLVIII.

Agendum nunc de ceteris, tum mulierum tum virorum ornamentis. Tam viri quam feminæ anulos in anulari ſiniſtræ manus geſtabant: a viro fide digno accepi, aliquando vidiſſe figuram, duobus anulis ornatam.

Mulieres in uſu communi habuiſſe armillas & torques, vel ex pretioſo metallo, & has ornatiores, aut in circuli formam fabrefactas: vel ex ſtroppo, inaures aut lineas margaritarum, bullas & periſcelides, ſuadent non ſolum Dearum, verum etiam Deorum imagines, de quibus in principio egimus: & præcipue

ſignum,

ſignum, quod Taigetis pueri credidimus, quod bulla, armillis & periſcelide inſignitur; pueris enim mulierum ornamenta tribuere conſuevit etiam antiquitas. Tribus etiam bullis ornatum eſt æreum ſimulacrum Tab. XLI. Neque contra quidquam valet, quod mulierum virorumque mortalium, cum in vita eſſent, imagines in Etruſcorum monumentis ſine iisdem effictæ conſpiciantur, ſi excipias mulierem lyriſten Tab. IX. n. 2. in qua Orgia repræſentantur, circulo ſeu armilla in dextero brachio ornatam; quia, ut ſupra diximus, Antiqui, religione quadam ducti, ea ornamenta ſimulacris Deorum tantum ſecreta & ſacra eſſe volebant: imo certo credendum, eatenus Deorum imagines iiſdem ornamentis comtas voluiſſe, quatenus eadem ipſa ornamenta eorum oculis uſus communis obtruderet atque ſuggereret.

Inter monumenta, ceteris antiquiora eſſe noſcuntur ea, quæ exhibentur Tab. LXXII. n. 2. & 3. & Tab. LXXVIII. habitus enim minus culti antiquiſſima tempora ſapiunt, in quibus homines paucis contenti, longeque remoti a luxu deliciiſque recentiorum, rudiore & naturæ proximo cultu procedebant. Ex iis ergo conſtat, milites vetuſtis illis temporibus arcto thorace & feminalibus munitos ſolum fuiſſe: & homines in communi uſu vel brevioribus feminalibus clauſis, vel brevi panno ad modum feminalium cinctos tantum inceſſiſſe. Ex Tab. eadem XI. n. 2. itidem conſtat, vetuſtiſſimos Etruſcorum longiores capillos, natura ipſa id docente, nutriviſſe: deinceps non ita longos, ſed in gyrum fere, ad vultus altitudinem cæſos, tuliſſe, ingerit eadem Tab. LXXVIII. cum recentioribus temporibus capillos prorſus non nutriviſſe noſtra anaglypha, ſtatuæ & picturæ vaſorum demonſtrent. Mulieres in eadem Tabula ſola tunica, manicis carente, non cincta, (eam Latini rectam dixere) quam primo Tanaquil texuiſſe Plinius [a] afferit, quæque mediam tibiam ſolum pertingit, indutæ conſpiciuntur. Tunica illa opere undulato, ſeu mavis ſpicato, texta eſt. Earum capilli in prædicti vaſis argentei cælaturis eodem ritu ac illi virorum tonſi exhibentur.

Nobilium mulierum antiquiſſimam veſtium formam forte imitatur habitus ſchema, quo comtas vidimus Furias in urnis Etru-

[a] libr. 8. cap. 48.

Etruſcorum, tunicula ſcilicet alta, inferiores tantum partes tegens, & clavo inſignita, cingulo infra papillas cincta, & vittis ſupra nudum pectus decuſſatis ſuſpenſa. Capilli etiam non prorſus religati, ſed partim in longiores cincinnos hinc inde diffuſi. Calcei tandem punicei, pellibus pretioſis ornati. In numinum enim imaginibus antiquiſſimum & communem populis morem ſervabant artifices; ſuperſtitio namque eos coërcebat, ne quidquam in Deorum ſimulacris, & præcipue in eorum indumentis immutarent.

Rei veſtiariæ Etruſcorum affinis eſt mundus muliebris & domeſtica ſupellex. Ad illum ſpectant ſpecula rotunda, flabella peculiaris & elegantioris formæ, & arculæ: ad ſupellectilem vero domeſticam pertinent lecti cœnatorii, culcitris & pulvillis, coloris janthini & cirris ornatis, inſtructi: vaſa omnis generis & elegantis aptæque formæ, fictilia ut plurimum (unicum enim argenteum exhibet Tab. LXXVII.) ſella ſeu throni cum ſuppedaneo, ſellæ, & ſellæ plicatiles, & leonum pedibus ornatæ: quæ omnia lector videre poteſt in Tabulis, operi Dempſteriano paſſim inſertis, aut in fine hujus Diſſertationis additis.

§. XXXIV.

De Nuptiis.

POſtquam mores Etruſcorum, qui circa religionem, militiam, & veſtes verſantur, ex monumentis illuſtrare ſtuduimus, in præſens occurrunt nuptiæ. Eæ in quampluri- mis urnis fictilibus repræſentantur per imagines ſponſi & ſponſæ, dextris ſe ſe invicem complectentium; apud varias etenim diverſaſque nationes, dextris eodem pacto conjunctis, non ſolum pacta & fœdera confirmabantur; ſed mutua præcipue fides in nuptiis a ſponſis promittebatur. Unde in Romanorum ſculpturis, gemmis, & numiſmatibus, per ſponſos dextras ſibi invicem prehenſantes, conjugia exprimuntur; imo antiquiſſimis temporibus manuum conjunctionem in matrimoniis adhibitam teſtatur ſacra Tobiæ hiſtoria cap. 7.

Nuptias

Nuptias ab Etruſcis celebratas fuiſſe ante oſtium domus clauſum, quod nuptiis perfectis poſtea aperiretur, ſuadere videntur anaglypha Tab. XLIV n. 1. & 2. & Tab. LXXXIV. n. 1. Primo loco in dicta Tabula n. 2. & Tab. LXXXIV. n. 1. obſervare licet ſponſos conſtitutos in medio mulierum, faces aut lampades ferentium, quas Furias repræſentare diximus: ipſæque conjugum capitibus manus admovent. In Tab. XLIV. n. 1. loco Furiarum parte dextera adſtat Genius alatus, pelle leonina vel alterius belluæ capite præſertim tectus, qui veluti mallei manubrio innititur: parte vero altera mulier ſive puella alata, inferius tunica tecta, quæ grandiori gladio, vagina nudo peculiariſque formæ; dextram imponit. A vero longe aberrare non crederem, qui Genium cum malleo zelotypiæ præſidem, Diſcordiam vero per mulierem gladium tenentem, ſignificari vellet. Utcumque tamen ſe res habeat, per prædictas omnes imagines Etruſcos ſignificare voluiſſe cenſeo Numina Inferorum, vexandis umbris deſtinata, & quæ diſcordiæ malorumque ſemina ingererent: & quæ placata & propitia ſponſis vel conjugum umbris vellent. Cum adſimili malleo ſpectantur ipſæ Furiæ Tab. LXXXIV. n. 6. & in Tabella in fine hujus Diſſertationis. [a]

Urnis cinerariis connubia impreſſa appoſuerunt, vel quia in una, eademque urna conjugum cineres & oſſicula recondenda eſſent: vel quia nuptiæ mortem, & mors nuptias viciſſim apud Priſcos denotabant; utræque enim, ut ſcribit Artemidorus libr. 2. cap. 44., tam ſcilicet nuptiæ quam mors, fines hominibus eſſe putantur: & eadem utriſque contingebant, ut deductio & comitatus amicorum, tam virorum quam mulierum, coronæ, aromata & unguenta, ut in nuptiis pacta, ſic in morte teſtamenta in tabulas relata: faces tandem, nuptiis & funeribus communes, & quod ad præcipuum Etruſcorum morem ſpectat, ut nuptiæ ad domus, ita funera ad ſepulcri oſtium celebrata. Ex quo coniicere licebit, fortaſſe ab Etruſcis, ut omnem augurandi, ita etiam divinandi per ſomnia ſcientiam & ſuperſtitionem profluxiſſe; quandoquidem proportionem & comparationem nuptiarum ad mortem, quæ ex prædictis anaglyphis elucet, ex ea arte

[a] Vide quæ ſupra diximus de Tuſcorum opinione circa Defunctos.

arte divinandi per ſomnia deſumptam ex Artemidoro videmus.

§. XXXV.

Tuſcorum Convivia.

NUptias merito ſequuntur Convivia. In Conviviis ergo antiquiſſimis temporibus ſedebant, ut de Ægyptiis teſtantur ſacræ literæ [a]: & de Grecis, ſeculis heroicis, Athenæus ex Homero [b]: & de Latinis Servius (c) ex Varrone aliiſque tradunt. Creſcentibus deinde parumper deliciis & luxu, receptum apud pleroſque populos Orientales, Græcos & Latinos, menſis in lectulis diſcumbere. Iis accenſendi ſunt etiam noſtri Etruſci, ut præſertim oſtendit Tab. LXXIX. confirmantque plures virorum & mulierum icones ſuper urnas jacentium, cum coronis, quæ, ut innuimus, exprimere videntur defunctos, quaſi funeralium epularum participes eſſent, vel qui deliciis & conviviis Elyſiorum fruerentur. Hinc prædictæ diſcumbentium icones, licet aliquando tunica & pallio operiantur, ſæpius tamen nudæ cum ſola veſte convivali conſpiciuntur, ut in prædicta Tab. LXXIX. aliiſque quamplurimis [d]. Unde ſuſpicari licet, icones virorum, ſola toga ſeu pallio indutorum, in vaſis depictas, repræſentare non ſolum viros communiter, abſque tunica, ut notavimus, indutos; ſed forte aliquando etiam dominos & hoſpites cum ſola ſindone cœnatoria ad epulas paratos, eoſque delineatos fuiſſe in vaſis, quæ menſis apponerentur, quia Etruſci hoſpitalitate celebres erant, ut teſtantur excerpta ex libro Heraclidis Pontici de Politiis Græcorum, quæ habentur poſt Ælianum in quibusdam editionibus, & quæ Gronovius Theſauro Græcarum antiquitatum Tom. 6. inſeruit.

Ex prædictis defunctorum iconibus, ſpecie menſæ accumbentium, evincitur Etruſcos diſcubuiſſe in conviviis, non ſolum capite coronatos, verum etiam geſtaviſſe coronas a collo pen-

 den-

(a) Geneſ. cap. 43. [b] libr. 5. cap. 3. pag. 192. Vide & libr. 1. pag. 11. & 19.
(c) ad v. 176. libr. 7. Æneid. (d) Vide Tabellam in principio Præfationis.

dentes, & ad modum torquis ante pectus demiſſas. Si excipias Etruſcorum monumenta, raro aut forte nunquam coronæ pectorales in anaglyphis aut ſignis aliarum gentium occurrunt; cum tamen eas communiter in conviviis adhibitas teſtentur Clemens Alexandrinus [a] & Athenæus (b). Eas vocatas ὑποθυμιάδας, vel ὑποθυμίδας, quod odorem ex inferiore parte ad nares afflarent, tradit ad Athenæum Caſaubonus; unde utiliores erant quam coronæ, quæ capiti imponebantur. Hinc Clemens Alexandrinus [c] coronarum capitis uſum taxat; cum nares earum odorem non perciperent. In urna apud Petrum Sanctem Bartoli (d), coronam ſutilibus florum foliis, a pediculo divulſis, conſtare credibile eſt. Prædictæ coronæ etiam unguentis aliquando aſperſæ, ut plurimum convivis diſtribuebantur, cum expleta ciborum menſa, alia apponebatur ad potiones & propinationes: ut docent carmina Platonis Comici, apud Athenæum initio libri 15.

Ante potionem parum vini vel in menſam (e), vel in terram (f) effundebatur: eoque ritu ſacrificium inter menſas peragebatur. Hinc Pollux libr. 6. n. 30. libationes & propinationes conjungit, enumeratque inter plura ad convivia ſpectantia. Nihil mirum ergo, ſi imagines, ſuper urnas Etruſcas jacentes, pateras dextra geſtare ſoleant. Hoc vaſculi genus σπονδεῖον, quaſi *libatorium* dicas, Græci vocavere (g): Latini, qui eas in ſimulacris in dextris Deorum collocabant, *pateras*; ut præſertim eruitur ex Cicerone libr. 3. de Natura Deorum, dum ſcribit, Dionyſium victoriolas aureas, & pateras coronaſque, quæ ſimulacrorum porrectis manibus ſuſtinebantur, abſtuliſſe: & libr. 1. de Divinatione, matrem Phalaridis in ſomnio vidiſſe tradit, Mercurium e patera, quam dextra manu teneret, ſanguinem fundere.

In eadem Tabula LXXIX. ſupra lectulum viſuntur coronæ ſolutæ & ſuſpenſæ. Ex prædicta itidem Tabula patet, Tuſcos uſos fuiſſe ſervis, qui tunicis ſuccinctis in menſis dominorum miniſtrarent. Ante lectulum parva & rotunda & humilis menſa

in

(a) Pædag. libr. 2. cap. 2. (b) libr. 15. cap. 5. [c] Pædag. libr. 2. cap. 8. (d) Gli antichi Sepolcri Tab. 91. (e) Virgil. libr. 1. Æneid. Videndus Scaliger ad Feſtum, verbo *Menſa*. (f) Æneid. libr. 5. v. 78. Plautus in Curcul. Act. 1. ſc. 2. Videndus Lipſius Poliorceticorum in fine. (g) Pollux libr. 10. n. 65.

in noſtra Tabula non apparet ; cum tamen ea ſpectari ſoleat in anaglyphis tum Græcis tum Latinis: unde divinare licet, apud Etruſcos, alioquin delicatos & luxui deditos, ſervos ipſos adſtantes fercula vel patinas manibus ſubſtinuiſſe.

Ex Ariſtotele de Legibus Etruſcorum (a) conſtat, Etruſcos cœnaſſe cum ſuis uxoribus, ſub iiſdem aulæis accumbentes. Non dum reperta ſunt Etruſca monumenta, quæ hoc nobis exhibeant; attamen plures icones, urnis ſuperpoſitæ, quæ mulieres repræſentant coronatas cum pateris, libationibus conviviorum inſervientibus, eundem forte morem Etruſcorum comprobant. Romanos ultimis Reipublicæ temporibus eandem conſuetudinem a vicinis Etruſcis accepiſſe ſuadent anaglypha, in quibus conjuges jacentes ad menſam ſpectantur, cum antiqui eorum mores id non ferrent; teſtante enim Valerio Maximo [b] feminæ cum viris accubantibus ſedentes cœnitabant: quod etiam comprobat ex Varrone de Vita Populi Romani Iſidorus (c): quam antiquam conſuetudinem ut plurimum Græcos retinuiſſe, complura anaglypha Græcis inſcriptionibus adjuncta evincunt, in quibus, viris accubantibus ad cœnam, mulieres ſedentes repræſentantur. (d)

§. XXXVI.

Muſica & Ludi Etruſcorum.

PEculiaris & opportunus agendi locus hic eſſet de Tuſcorum conſuetudine, communiter apud nationes recepta, adhibendi in conviviis muſicam, muſica inſtrumenta, ſaltatrices, ſcænicos, & mimos, ad bacchantium morem perſonatos. Hanc etenim conſuetudinem picturæ vaſorum ejus gentis aperte nobis demonſtrant; artifices namque, ut alibi animadverti, ornamenta operum deſumebant ab iis rebus, quæ fieri & accidere ſolerent in ſingulis quibuſque vitæ humanæ actionibus,

 in

[a] apud Athenæum libr. 1. pag. 23. Eadem fere habentur in Excerptis ex Heraclide Pontico de Politiis Græcorum. Vide Dempſter. libr. 1. cap. 11. [b] libr. 2. cap. 1. (c) Orig. libr. 20. cap. 11. (d) Ita videre licet in quibusdam anaglyphis in ampliſſima Inſcriptionum collectione, quam Veronæ parat C. V. Marchio Scipio Maffejus.

in quibus vaſa, & inſtrumenta ab iiſdem fabrefacta uſui eſſent futura. Verum ſatius duco (quod & ad clariorem expeditioremque orationem efficiendam ſummopere conferet) lectori omnia ſimul collecta, ſpectacula, ludos, acroamata, quæ ad voluptatem ſenſuumque oblectationem pertinent, quæque apud Etruſcos in uſu eſſent, proponere.

Inter artes, quæ ſummopere ſenſus percellunt, facile principem locum obtinet muſica, & inſtrumenta, quæ ad muſicam pertinent. In iis excelluiſſe Etruſcos, poſt Strabonis [a] teſtimonium, (qui inter plura, quæ ab iisdem Romani ſumpſere, recenſet muſicam, qua publice uterentur) oſtendunt anaglypha & picturæ, in quibus vel orgia & bacchanalia, vel ſacrificia repræſentantur. Etenim videre licet in eorum monumentis, quæ in Dempſteri & noſtris Tabulis occurrunt, non ſolum tubas ad uſum belli deſtinatas, ſed etiam tibias duplices aut rectas, vel earum unam incurvam: lyras diverſimode effictas, cymbala, tympana rotunda, aliquando ex utraque parte plana, aliquando inferiore parte rotunda ad modum ſphæræ dimidiatæ, tympana, quorum nonnulla in medio perforata lamellis inſtructa, fiſtulam ſeptem arundinibus compactam (b), crotala, ſeu faſciculos ſciſſorum lignorum ſeu ſcandularum [c]. Peculiare Etruſcæ muſicæ inſtrumentum, quod fruſtra quæras in Latinorum Græcorumque monumentis, in picturis vaſculorum conſpicitur. Melius repræſentatum habes in Tab. XIII. in qua ſuſpenſa ſpectatur Tabella quadrata, longioris tamen formæ, tribus chordis in tranſverſum poſitis inſtructa, quibus plectrum inſeritur [d]. Pollux libr. 4. n. 60. tradit, inſtrumentum, quod Aſſyrii invenerunt, & vocarunt *panduram*, trichorde fuiſſe. Hoc muſicæ inſtrumentum antiquiſſimis temporibus repertum eſſe, & primis muſicæ incunabulis coævum, ſuadet ejus ruditas, & ob religionem etiam poſterioribus temporibus retentum.

Muſicam & muſica inſtrumenta choreis conjungere ſolitos Etruſcos docent Tabulæ XXXI. & LXXVIII. in quibus pompæ ſacrificiorum repræſentantur, & de quibus ſupra loquuti fuimus; præ-

(a) Strab. libr. 5. [b] Tab. LXXIII. [c] V. apud Franciſcum Bartoli in Appendice Tab. XIV. (d) Idem inſtrumentum, licet ruditer depictum, cenſeo Tab. XI. Videri etiam poteſt Tabella præpoſita Libr. II. & Tab. XC. n. 2.

præcipue enim Tab. LXXVIII. apparent in pompæ initio duo hinc inde viri, qui crurum & brachiorum motu repræſentare videntur illud genus Sacerdotum, quos recenſet Firmicus, & ita deſcribit: *Hymnologos & qui Deorum laudes cum jactantia & oſtentatione decantant*. Ex eadem Tabula apparet, Etruſcis ſaltationem armatam haud ignotam fuiſſe: quod comprobat etiam vas Tabulæ LXIII. & aliud apud Franciſcum Bartoli in Appendice Tab. XV.

Sed præcipue inſpicienda eſt Tabula prædicta LXIII. in qua mulieres, Apollini numini præſenti Pëana canentes, variis choreis additis, repræſentari jam diximus; ibi enim mulier ſedens, cum virga veluti muſicam moderatur: alia retro ſtans canit: lyram altera pulſat: tibias inflat quarta. Muſicos modos comitantur viri mulieresque ſaltantes diverſis chorearum ſchematibus: inter quæ, præter ſaltationem armatam, de qua ſupra diximus, animadvertendum eſt illud quod venationem imitatur. Vir etenim ad ritum venatoris indutus clamyde, & pileo ad humerum ſuſpenſo, venabulo mulierem, quæ fugam ſimulat, inſequitur; priſci enim actiones omnes, animique affectionum geſtus, in choreis ad muſicæ modos attemperando, imitabantur (a), & præcipue fictos femellarum pavores, quas milites veluti hinc inde minitarentur; ut in picturis ſimilium vaſorum memini me obſervaſſe.

Sæpe ſæpius tandem Etruſci adhibebant in choreis mulieres viroſque perſonatos ad modum Baccharum & Faunorum, quibus orgia vel celebrabant vel imitabantur (b), ut præcipue animadverti poteſt in quamplurimis vaſorum picturis, in quibus oſcilla expreſſa cernuntur: quibus ſimiles ſunt, ut ſupra dixi, ludiones in urna fictili Cluſina Tab. LXXXI. n. 1. Hujuſmodi choreas perſonatorum ludionum adhibitas fuiſſe non ſolum in ſacris & in acroamatibus conviviorum, verum etiam in Circenſium vel triumphorum pompis, ſuadent Tab. XLIX. & Tab. LXXIV. in quibus hujuſmodi perſonati ludiones cernuntur; cum alioquin certum ſit, Romanos ab Etruſcis illos accepiſſe, id teſtante Livio libr. 7. Decad. 1. & Tertulliano de Spectaculis cap. 2. & Iſidoro libr. 18. cap. 16. Etiam in neniis defunctorum uſos fuiſ-

ſe

(a) Athen. libr. 1. pag. 15. meminit choreæ, in qua imitabantur aratorem. (b) V. Tab. XVII. XXVII. XXIX. LXIV.

se saltatoribus, & iis qui musica instrumenta tractarent, testatur Tab. LXXIII. in qua circa sepulcri januam vir saltat, & fistulam inflat: altera parte mulier choreas agit, & crotala manibus elatis, forte (nam anaglyphum rudis sculpturæ est) personat.

Scænicis Tuscos usos fuisse, seu ad exhilarandos & majore voluptate afficiendos inter epulas convivas, seu ad publica spectacula, testantur oscilla comica, columnis suspensa, in Tabella post Præfationem impressa: & præsertim duo comœdi personati, in rudi suggestu fabulam agentes Tab. XC. n. 1. Nec a vero aberrare censerem, qui forte vellet, plures viros togatos seu palliatos aliquando cum feminis colloquentes, qui passim in Etruscis vasculis occurrunt, quandoque repræsentare viros comœdias agentes, quos artifices depictos voluerint, ut imitarentur fabulas, quæ communiter in conviviis exhibebantur.

Transeundum nunc ad spectacula & ludos, qui in corporum concertatione versabantur. Primum inter illa locum jure ac merito occupant Circenses, quos ab Etruscis acceptos videtur tradere Livius libr. 1. Decad. 1. dum scribens, Tarquinium Priscum primo locum Circo designasse, subjungit, equos pugilesque ex Etruria accitos. Hinc quadrigam cum auriga Tabula LXXIV. repræsentare videtur.

Vidimus supra ex monumentis, gladiatores in Tuscorum funeribus adhibitos fuisse: verum etiam in publicis spectaculis exhibitos, testatur Nicolaus Damascenus apud Athæneum [a]. & apud eosdem Etruscos datos etiam a triumphantibus inter cetera spectacula, docet pictura Tab. XLVIII. delineata ex nobilissimo vase Eminentiss. Gualterii, de quo egimus supra, cum de usu triumphorum verba fecimus: ex qua etiam patet, inter spectacula publica Etruscorum, venationes fuisse.

Nummi præterea Tuscorum n. 2. 3. & 6. Tab. LX. in quibus manus cæstu armata conspicitur, pugilatores inter Tuscorum ludos esse recensendos demonstrarent, etiamsi non haberemus Livii supra memoratum testimonium, necnon Eratosthenis apud Athenæum [b], tradentis, Tyrrhenos ad tibiam pugilatu contendere.

§. XXXVII.

[a] libr. 4. pag. 155. (b) libr. 4. pag. 154.

§. XXXVII.

Etruſcorum Artes ad Graphicen ſpectantes.

HÆc de muſica & ſpectaculis Etruſcorum adnotaſſe ſufficiat, cum præſertim nationes omnes, quantumcumque incultas & barbaras & a deliciis remotas, ſenſum aliquem erga muſicæ & ſpectaculorum oblectamenta habuiſſe ſciamus. Glorioſius veteribus Etruſcis accidet, ſi verba convertamus ad nobiliores elegantioreſque Artes, quæ circa Graphicen verſantur, in quibus elegans hæc & vetuſta natio ſummopere excelluit: & fato, ut ita dicam, quodam præluxit ſummis præſtantiſſimiſque viris, qui patrum majorumque noſtrorum temporibus in Etruria effloruere: & Sculpturam, Picturam, atque Architecturam, temporum ignavia & calamitate deperditas, ad ſummum perfectionis apicem evexere. Verum enim vero artes hæ ceteris omnibus, de quibus ſupra egimus, præferendæ; utpote quæ opus poſt ſe relinquunt, illuſtrium nempe virorum imagines: eorumque geſta diutius ſervant, & futuris per ævum ſæculis tradunt: adeoque Reipublicæ maxime proſunt, cum perpetuos ſtimulos erga gloriam & virtutes, quæ præcipue bonum commune reſpiciunt, per ſingulas quaſque ætates civibus ingerant.

Tuſcos peritos fuiſſe in artibus, quas Graphice complectitur, teſtantur Autores (a). Et primum de Etruſcorum Pictura verba facturus, nequaquam negligenda eſſe cenſeo anaglypha fictilia, in eorum cinerariis urnis expreſſa, & coloribus deſuper tecta (b); forte enim illa prima Picturæ fundamenta jecerunt, vel ſaltem quaſi lumen primis artificibus prætulere. Scio Autores apud Plinium libr. 35. cap. 3. aliter Picturæ originem tradere, ſcilicet artem illam umbra hominis lineis circumducta repertam; ſed forte corporum umbra artificibus inſerviit pro primis anaglyphis, replendo circumſcriptionem umbræ argilla, ut ipſe Plinius ſcribit libr. 35. cap. 12. & tamen anaglypha poſtea coloribus depicta viam picturæ aperire potuerunt. Utut tamen ſe

res

(a) Plinius libr. 34. c. 7. libr. 35. cap. 3. & 12. Tertull. Apol. cap. 25. Caſſiod. Var. libr. 7. epiſt. 15. (b) De his egimus ſupra cum de ritu funerum diximus.

res habuit, ut loquamur de Pictura eo quo communiter accipitur sensu, & in plano elaborata, destitueremur penitus ejus artis apud Etruscos exemplis, nisi vasa fictilia quandam memoriam & specimina nobis servassent. Omissis vero quamplurimis ruditer delineatis picturis, earum multæ licet fere omnes (a) careant lumine & umbris, & solo fundo diversi coloris & lineis distinguantur; attamen in ipsa sola ambitus iconum & partium delineatione totius humani corporis & partium symmetriam, & in similitudine pulchritudinem præseferunt, & venustatem aliquando, & Venerem etiam illam, quam Apelles aliorum sui temporis artificum operibus inesse inficiabatur [b]. Horum vasorum elegans artificium exigit, ut de eo peculiariter aliqua dicamus; cum præsertim inde eluceat, Etruscos in rerum naturalium observatione (physiologiam vocat Diodorus libr. 5. cap. 9.) versatos, multa ex hujusmodi studio ad artium incrementum desumpsisse. Vasa ergo Etruscorum elegantiora, facta ut plurimum sunt vel ex terra dilute rubra, vel ex alba. Consuevere supra vasis terram alias argillas, ut hactenus observavi, albas, croceas, & nigras, & aliquando, sed rarius, purpureas, ad vinaceum colorem vergentes, tenuem veluti tuniculam inducere: quæ & ipsæ excoctæ, materiæ vasis tenaciter adhærent, & colores nativos in igne servant. His argillarum coloribus & ipso colore rubro terræ diluto diversimode utebantur, modo detegendo, modo intectos colores qui infra essent, relinquendo, & modo tandem alios colores superponendo. Aliquando enim figuræ delineatæ spectantur vel in rubro diluto terræ vasis, vel in crocea illa tunicula, & pro iconum fundo color niger inservit [c]. Nonnunquam figuræ, in nigro expressæ, pro fundo habent vel terræ rubrum (d), vel argillam croceam [e], vel albam (f). Quando figuræ expressæ sunt in rubro terræ, vel in croceo argillæ superinductæ, partes vestium & corporis lineis ex nigro colore notatæ sunt: si vero figuræ in nigro constitutæ sint, inte-

[a] In picturis Tab. XXIIX. & Tab. XXXII. umbræ & lumina coloribus quo claris quo magis saturis apte distinguuntur; his vero similes adhuc mihi non visæ. (b) Plin. libr. 35. cap. 16. (c) Pleraque vasa Musei Medicei habent figuras in rubro terræ expressas. Tabb. vero XXX. usque ad XXXV. vasis figuras præseferunt delineatas in tunicula crocea. (d) Ita Tab. XII. [e] Tab. XLIX. (f) Hujusmodi vasculum nuper repertum in urnula fictili cineraria prope Clanim, in Marchionatu Campi Orseoli, quem fiduciarium obtinet Patricia gens Junia a Magno Duce, tamquam Duce Senarum.

interiores corporis & veſtium partes, & parva quædam veſtium ornamenta diſtinguuntur linearibus inciſuris, in ipſo colore nigro ductis, quæ detegunt & oſtendunt fundi colorem vel rubrum vel album vel croceum : eo plane artificio, quo avorum noſtrorum tempore Etruſci recentiores, ſumpto forte ab his monumentis exemplo, uſi ſunt, vocabantque *ſgraffito* [a]. Quandoque etiam albo colore utebantur, ad denotandas quasdam partes, præcipue in figuris, ceteroquin colore nigro expreſſis, mulierum præſertim (b). Peculiarem animadverſionem merentur ornamenta purpurea ab artifice vaſis Tab. XLIX. in nigris veſtibus addita, forte ut imitarentur purpuræ ſegmenta, pannis aſſui ſolita. Eorum nonnulla ſunt rotunda, alia longiuſcula. Idem etiam purpureus color additus & junctus eſt alicubi nigro, in equorum & Faunorum caudis, & in perſonarum barbis. Terræ, qua utebantur ad tingendum nigro colore, utpote quæ partibus conſtaret minus tenacibus & minus aptis ad opus, admiſcebant calcem plumbi, ne vel decocta a maſſa vaſis diſrumperetur & decideret; unde in vaſis Etruſcis color niger nitorem quemdam vitreum emittit. In ceteris vero coloribus, utpote ex argillis tenacioribus & aptioribus, opus non erat ulla mixtura calcis plumbi, ut terræ vaſis, poſtquam igne excocti eſſent, adhærerent; unde, licet perfecte ſint levigati, non tamen in iis vitreus ille nitor elucet.

Recenſitis nobilioribus Etruſcorum vaſculis, illorum coloribus & artificio, miſſa facio plurima alia ejus gentis vaſa, quæ circa urnulas cinerarias reperiuntur, vel ex vulgari terra, vel ex nigra [c], quam prope Urbevetum adhuc reperiri audio, excocta; cum enim illa ruditer coloribus, & his caducis folia & vortices imitantibus: hæc vero ex nigra terra anaglyphis vultus & animalia repræſentantibus, vel figuris, lineis in ipſa terra cavatis, imperite ſatis ornata ſint, nec ad picturæ vel mediocris rationem pertinent, nec ad mores Tuſcorum illuſtrandos ullatenus conferunt [d].

[a] V. Vaſarium in Introductione cap. 26. Baldinucci Vocabolario, in Voce *Sgraffio.*
[b] Tabb. XII. & XLIX. omittimus recenſere colores, eorumque diſtributionem, quam adhibebant in parergis per reliquum corpus vaſculorum, ne tædio lectores afficiantur.
(c) Multa Tuſcorum vaſcula, ex terra nigra fabrefacta, & eorum varias figuras videre ſi quis cupit, conſulat Tabb. LXXV. & LXXVI. [d] Ad artem pingendi, in qua Etruſci valuere, faciunt libri a Plinio libr. 10. c. 15. commemorati, in quibus innumeræ avium ſpecies depictæ erant.

Ut veniam nunc ad ſtatuariam, quæ ſub ſe ſculpturam, plaſticen, artemque ſtatuas ære conflandi continet, in iis excelluiſſe Etruſcos, eorum monumenta demonſtrant. Et quamvis plurimis Tuſcanicis ſignis quadrare juſte poſſit cenſura, qua notat ea Quintilianus (a), quod ſcilicet duriora eſſent; tamen plurima artis peritiam præſeferunt, cujuſmodi ſunt multa fictilia anaglypha vel lapidea & marmorea, & præſertim baſis Tab. XLVI. & ſtatuæ marmoreæ truncus Tab. XLII. & ſtatua ænea Tab. XL. cujus altitudo cum contineat undecim capita, deſumpta menſura ab imo mento ad ortum capillorum in ſumma fronte, credere fas eſt, Etruſcos vidiſſe illam ſymmetriam a Lyſippo excogitatam [b], qui minora capita faciebat, & corpora graciliora, per quæ proceritas ſignorum major apparet.

Inſignis hæc ærea ſtatua & Chimæra Tab. XXII. vetuſtiſſimi operis, & quod eorum ingenium maxime oſtendit, intus cavæ & inanes, perfectum æris conflandi artificium antiquiſſimis temporibus apud noſtrates fuiſſe teſtantur; cum alioquin apud veteres Græcos primitus æreis laminis opere ductili ſimulacra ruditer compaginarentur (c). Cum vero Etruſci in fuſoria inſignes eſſent, nihil mirum ſi etiam perfecte callerent artem æris parandi; excepto enim ſimulacro Tab. XL. (in cujus ære mixtum plumbum & ferrum periti agnoſcunt) plura ſimulacra, præſertim Chimæra, ſigna, & nummorum major pars ex orichalco flavo fuſa ſunt, quod perfectiore cadmia mixtum credi poteſt, nam auri nitorem quandoque æmulatur.

Animadvertendum, prædictam æream ſtatuam Tab. XL. ut etiam notavit Felix Ciatti (d), oculos ex gemmis habuiſſe; cavi enim, in quibus oculi gemmei inſerti fuerant, adhuc cernuntur. In hoc artificii genere ſuſpicari licet, Etruſcos Græcis Latiniſque præiviſſe, qui aliquando hujuſmodi morem ſequuti videntur (e).

Veteris Etruriæ principibus graphices artibus aſſertis, non omittendæ quædam aliæ minores, cum iisdem veluti cognatio-

ne

[a] Quintilianus Inſtit. libr. 12. cap. 10. [b] Plin. libr. 34. cap. 8. [c] Pauſanias libr. 3. pag. 194. [d] In libello de eadem Statua Italicè ſcripto, & inſcripto *Paradoſſo Iſtorico ec.* in Perugia 1631. (e) V. meas Obſervationes ad Numiſmata maximi moduli pag. XII. & Cœcilium Balbum apud Sarisberienſem: & ad rem facere videtur Epigr. 1. libr. 2. c. 22. Antholog.

ne junctæ. Cælaturæ ergo admodum rudis vetustissimum exemplum præstat vas argenteum Tab. LXXVII. & Tab. LXXVIII. In eo scilicet, lineis in argento cavatis, figuræ delineatæ sunt, quarum mediæ corporis partes cœlo intrinsecus impulsæ, in exteriore parte vasis leviter eminent. Ex hoc vase argenteo deaurato notandum, antiquitus apud Etruscos artem fuisse inaurandi metalla. Cælaturæ pariter quamdam speciem præseferunt Pateræ, in quibus ornamenta & figuræ sola tantum lineari sculptura designantur.

Gemmarum sculpturam Etruscam exhibet gemma Medicea apud Leonardum Augustini (a): & credere par est, plures gemmas ab artificibus Etruscis sculptas, cum literis careant, inter alias latitare; quandoquidem tradunt Autores (b), Mnesarchum patrem Pythagoræ, quem quidam Tuscum asseverant, gemmarum sculptorem fuisse.

Plastica tandem ars a Tuscis excogitata fuit, ut quidam, referente Clemente Alexandrino (c), asserebant: sive, teste Plinio (d) saltem in Etruria maxime viguit; unde urnæ ex fictili materia, anaglyphis ornatæ, passim per totam Etruriam reperiuntur. Harum anaglypha, quæ ut plurimum optimæ perfectæque rationis sunt, similes inter se historias & emblemata repræsentant: quæ, ut hactenus observare licuit, duodecim ferme, ut ita dicam, themata continere solent, quæ vel æquali vel majore aut minore forma pro magnitudine urnarum, eadem repetita occurrere solent; imo sæpe sæpius ita indiscretæ similitudinis inter se sunt, ut inde appareat ea anaglypha (ut Plinii verbis utar (e)) non prototypa, sed ectypa dicenda esse, hoc est forma ad id parata in ipsa argilla cruda impressa fuisse, & inde excocta.

Cum vero ex monumentis alia optimæ symmetriæ & recentiora, alia vero antiquiora rudique arte sculpta appareant, suadent (quod & aliis nationibus contigit) antiquissimos Etruscorum rudes in iis artibus fuisse. Aliquibus credere placebit, hasce artes in Etruria perfectionem accepisse, ab artificibus omnis generis, qui Cornelio Nepote & Plinio [f] testibus, cum Dema-

 rato

(a) In Editione ann. 1708. Tom. 3. Tab. 86. (b) Diog. Laert. in Vita Pythagoræ. V. etiam Porphirium in ejusdem Vita, Suidam. [c] Stromat. libr. 1. [d] libr. 35. cap. 12. (e) libr. 35. cap. 12. [f] Plin. libr. 35. cap. 3. & cap. 12.

rato Corinthio, factionem Cypſeli fugientes, paulo poſt Romam conditam, Tarquiniis conſtiterunt; cum id præſertim de Plaſtice aperte aſſerat Plinius. Sed forte Romani, qui e Græcorum propria extollentium ſcriniis ſua ſcripta locupletarunt, Græcis longe poſitis, quam vicinis Etruſcis multorum ſcite excogitatorum gloriam tribuere maluerunt; ut enim ait Seneca (a): *ſemper ulterior aliquid ad venerationem confert; quando quidem in vicinio invidia verſatur, ſimplicius longe poſita miramur*. Ut ut ſit, hanc artium conſummationem in Etruſcis, ſive exterius acceptam, ſive a ſe ipſis diuturno uſu acquiſitam ſequioribus temporibus, quiſque in his peritus agnoſcere queat, ſi diligenter conferat antiquiſſimas figuras Tab. LXXII. n. 2. & 3. & eas quæ in vaſe argenteo cælatæ ſunt Tab. LXXVIII. quæ etiam diverſo & rudiore modo indutæ videntur, cum ceteris optimæ formæ, quæ recentioribus temporibus elaboratæ noſcuntur.

Poſtremo recenſitis aliis artibus ad Graphicen ſpectantibus, ex monumentis aliqua delibanda ſunt ad Architecturam Tuſcorum ſpectantia, e quibus, ut notum eſt, profluxit peculiaris ejus artis ratio, Tuſcanica dicta, cujus meminit Plinius [b], quamque Vitruvius deſcribit (c). Eo ſolo ordine craſſioris ſymmetriæ antiquiſſimis temporibus Etruſcos uſos fuiſſe dicendum: poſtea vero ſive a Pelaſgis aut a Græcis, quorum plurimi in Etruria degebant, ſive, ſi libet, ab artificibus, qui cum Demarato in Etruriam ſe contulerunt, modos Architecturæ, apud alias gentes receptos, accepiſſe, monumenta ſuadent. Nam præterquamquod Leo Baptiſta Alberti [d] ſcribit, in uſu fuiſſe apud Etruſcos etiam capitulum Doricum; ex noſtris monumentis conſtat adhibuiſſe illos plura ornamenta, quæ propria cenſentur aliorum Architecturæ ordinum: ſcilicet denticulos, echinos, aſtragalos. Imo in urna fictili, reperta prope Cortonam ad duo milliaria verſus Caurum, in prædio Equitis Antonii Franciſci Mancini patricii Cortonenſis, vocato *il Cegliolo*, in qua repræſentantur gladiatores duo inter totidem Furias, ſimili plane ſchemate, ut in Tab. LXXXVI., ſpectantur duæ hinc inde antæ ſtriatæ, quarum

rum

(a) Seneca de Brevitate Vitæ cap. 15. [b] Plinius libr. 36. cap. 23. (c) Vitruvius libr. 4. cap. 7. (d) Leo Bapt. Alberti libr. 7. cap. 6.

rum capitula Ionicis volutis, a quibus encarpum pendet ſeu corona ſoluta, ornantur. Nihil mirum ergo, ſi etiam ſpectare liceat volutas in columnis ædiculæ Tab. XXVIII., & in altera Tab. XXXII., in qua capitula in inferiore parte opere reticulato diſtinguuntur. Præterea Tab. XXXI. & Tab. Libro IV. præpoſita, januæ, quæ foribus ornatiſſimis clauduntur, dum in ima parte latiores ſunt, rationem Architecturæ Doricam redolent. Tabula eadem XXXI tectum templi interioris protendi videtur ultra januam; aſſerum enim, quibus templi tectum fulcitur, partes anteriores deſuper apparent, & veluti parvam porticum, columnis aut paraſtatis ſuffultam ante ipſum templum conſtituunt.

Porro non mirandum Templa Tab. XXV. & Tab. XXVIII. & Tab. XXXII. anguſta eſſe & exigua, & pro ratione magnitudinis ſtatuarum, parum alta; priſcis enim temporibus, cum ſæpe ſæpius ſimulacra in propatulo ſtatuerentur, a principio templa parva & anguſta, & quæ ad ea tegenda, & ab injuriis tempeſtatum tantum tutanda ſufficerent, conſtituebantur: quæque vel aperta erant, ut Tab. XXVI. & Tab. XXVIII. & Tab. XXXII. vel janua poſtibus munita, quæ latitudinem & altitudinem templi æquabat, clauſa: & artibus nondum adultis, Architecti illi rudes immunes ea ætate erant a cenſuris, quibus poſtea Phidias, ſtatuæ Jovis Olympii ſculptor [a], & Imperator Adrianus, templi Romæ Architectus [b], impetiti fuere: quod ſcilicet ſimulacra majora eſſent, quam amplitudo aut latitudo templorum ferebat. Et forte Etruſci inter primos fuere, qui ſimulacris templa ædificaverunt; nam & templorum exiguitas, quæ in hiſce vaſis conſpicitur, priſcam, rudem, & primo inventam templorum formam ſub oculis ponere videtur.

§. XXXVIII.

(a) Strabo libr. 8. [b] Xiphil. in Adriano.

§. XXXVIII.

Tuſcorum Moneta.

ARtibus ſtatuariæ, præcipue æris fundendi, proxima eſt monetaria, cujus apud Etruſcos ſpecimen exhibent numiſmata Tabb. LVI. LVII. LVIII. LIX. LX. & LXI. Ea non typo expreſſa ſeu percuſſa; ſed ex ære fuſo conflata fuiſſe noſcuntur: cujus etiam artificii ſunt non ſolum antiquiſſimi Romanorum nummi, quos communiter vocant pondera, *peſi:* & quamplurimi Siciliæ & Carthaginenſium; ſed etiam recentioribus temporibus provinciæ Ægypti & civitatum Hiſpaniæ. In Etruſcorum nummis, omittentes in præſens emblemata & ſigna ſingularium civitatum, videre poſſumus unum, duos, tres, quatuor, aut etiam ſex orbiculos, quibus (ut Romanorum vocibus utar) denotare voluerunt unciam, ſextantem, quadrantem, trientem, & ſemiſſem. Cum enim priſci (ut norunt eruditi) ante inventam monetam fruſta metallorum in libra appenſa cum mercibus commutarent; quando primum moneta ſignari cœpta, ad commodiorem uſum addita fuere in nummis bujuſmodi ſigna, quibus aperte & illico ſingulorum pondus agnoſceretur. Cum ergo hi nummi antiquiſſimi ſint; coniicere licet, Romanos forte ab Etruſcis accepiſſe non ſolum hujuſcemodi morem globulis ſignandi valorem monetæ; verum etiam libræ in duodecim uncias partitionem. Ejuſdem libræ integrum pondus, quod aſſem Romani dixere, credi poteſt Etruſcos obelo denotatum voluiſſe, ut num. 1. & 3. Tab. LVI. & duobus obelis, veluti eadem Tab. LVI. num. 2. nummum duas libras pendentem, Romani dupondium vocavere. In Tabulis, in quibus repræſentantur nummi Etruſci, adnotatum eſt ſingulis eorum pondus ad valorem libræ Florentinæ redactum, ne quid forte deficeret, quod ad excitanda eruditorum ingenia faceret. Difficile tamen eſt ex nummis, qui ſuperſunt, Etruſcorum pondera & eorum libræ valorem aucupari; ut enim in Romanis nummis antiquioribus ſæpius contigit, probabile eſt nummos Etruſcos temporum decurſu variationem in pondere paſſos fuiſſe: præterea

rea singulæ Etruscorum urbes, licet ceteroquin in communi fœdere versarentur, pondera diversa, & diversi a ceteris ponderis nummos signare potuerunt: & tandem plurima numismata, ærugine temporumve injuria exesa & detrita, ponderis antiqui satis notabilem diminutionem perpessa fuisse noscuntur.

Ut ad Etruscorum numismatum emblemata deveniam; sæpius in iis occurrit caput bifrons, quod repræsentare Janum volunt. Draco apud Athenæum eo bicipiti capite scribit insignita spectari numismata plurium civitatum Græciæ, Italiæ, & Siciliæ; quia scilicet Janus in Italiam navigaverit, & in monte Romæ vicino consederit, quem suo nomine Janiculum vocaverit: qui mons cum in extrema Etruria censeatur, ea peculiari ratione Etrusci, Jani effigie monetam signare potuerunt. Verum, ut supra animadverti, caput bifrons in quamplurimis nummis respicere facile etiam potest urbium peculiare regimen, quæ duobus præsidibus aut regibus gubernarentur. Aliqua animadversione dignum censeo, quod in nummis Etruscis bifrons caput vultus geminos imberbes præsefert [a]; cum in Romanis ut plurimum barbati conspiciantur. In Romanis caput intectum apparet: in Etruscis vero quodam pileo tegitur, qui in nummo Pembrochiano, a Spanhemio allato, & de quo paulo post agetur, in inferiore & extima parte globulis ceu gemmis circumornatur, unde pro dignitatis summæ ornamento accipiendus videtur.

In nummo Tab. LVI. num. 1. in altera parte Delphinus seu turso repræsentatur. Adsimilis schematis numisma affert Spanhemius in novissima Londinensi Editione Dissertationum de Præstantia & usu Numismatum Tom. 1. Differt. 2. pag. 112. in sectione *De formis Latinarum Literarum in nummis*; adeoque illas literas pro Latinis accipere videtur, præsertim cum deinceps antiqua & ignota ceteroquin nomina Etrusca forte, latinis literis in similibus nummis exhibita se credere scribat. Nummum vero & literas pro Etruscis recte agnovit Petrus Franciscus Giambullarius, qui floruit medio XVI. seculo, in libro Italice in-

(a) Fabrettus in Inscript. cap. 7. num. 376. profert nummum Etruscum, cum vultu uno imberbi, barbato altero, ex Museo Mediceo: in quo tamen hujusmodi nummus non reperitur; unde suspicari licet male delineatum fuisse.

inſcripto : *Origini della Lingua Fiorentina*. Ex Delphino Spanhemius ait, colligi poſſe nummum, in maritima urbe cuſum. Huic Delphini ſymbolo forte lucem afferre poſſunt, ea quæ notat Samuel Bochartus in Geographia ſacra, libr. 1. cap. 33. qui ex eo quod Autores Polybio vetuſtiores pro *Tyrrhenis* ſemper ſcribant *Tyrſenos*, coniicit Tyrrhenos primum Tyrſenos vocatos a Turſone ſeu Tyrſone (eſt piſcis Delphino congener) [a] : & veriſimile ait, gentem illam pro παρασήμῳ, ſeu ſigno navium, piſcem hunc appingere conſueviſſe : indeque ortam ſuſpicatur fabulam de Tyrrhenis, a Baccho puero in Delphinos converſis. Unde etiam credere poſſumus eadem de cauſa, Tuſcos etiam in nummis expreſſum voluiſſe tyrſonem, quo ejus gentis nomen connotaretur.

Occurrunt præterea in nummis Etruſcis alia ſymbola. Lyra & Lupus dormiens (b), Apollinem, Clava [c] Herculem, Sol & Luna ſilens (d) Solem & Lunam, quæ numina, quæ in aliquibus urbibus colerentur, fortaſſe repræſentant. Manus cæſtu armata (e) Dioſcuris, præcipue Polluci (f) tribui poteſt, vel ad ludos pugilum, quos in Etruria celebratos vidimus, pertinet. Rota conſpicitur Tab. LXI. num. 1. quæ dum Tab. LIX. num. 5. jungitur cum vaſculo, adverſa in parte expreſſo, anſam conjectandi præbet, quod innuere poſſit vaſa fictilia, quibus Etruria celebrabatur : & præcipue pertineat ad urbem, quæ eo artificio maxime polleret. Cornu Copiæ Tab. LX. num. 1. denotat fertilitatem regionis, quæ frugibus, uvis, pomiſque abundat: & Aquila altera parte mire illuſtratur ex verbis nymphæ Bigöes, quæ ſupra attulimus ex Fragmentis Autorum de Limitibus, quæque tradunt, Jovem terram Etruriæ ſibi vendicaſſe. In pluribus tandem nummis repræſentatur Anchora, Tuſcorum inventum [g], & rana, quæ ſæpius occurrit, inſigne eſſe poſſunt urbis maritimæ, vel ad lacum poſitæ; lacus enim paludeſque plures, tum in interiore Etruria, tum ſecus mare numerabantur; unde forte Mæcenas, qui originem ex ea provincia ducebat, ranam in ſigillo ſculptam geſtabat.

§. XXXIX.

(a) De Tyrſone Plin. libr. 9. cap. 9. Ariſtotel. Hiſtor. Animal. libr. 6. cap. 12. [b] Tab. LX. num. 4. & 5. [c] Tab. LVII. & LVIII. & LX. num. 2. & 3. & 6. (d) Tab. LIX num. 4. In pluribus aliis nummis videtur Luna ſilens. (e) Tab. LX. num. 2. 3. & 6. (f) Horat. Serm. 2. Hygin. Fab. 17. & 273. (g) Anchora forte diverſæ formæ, et quæ in uſu etiam eſſet, ſpectatur in manu monſtri mulieris ſpecie, et cujus crura in duas caudas deſinunt, in Tab. poſt Præfationem; niſi tamen inſtrumentum piſcatorium ſit.

§. XXXIX.

Etruscorum studium erga scientiam rerum naturalium, in quo etiam recentiores Etrusci excelluere: aliæ disciplinæ eorum cursim notantur.

EXpensis Etruscorum religione, moribus & artibus, quæ manuum auxilium exigunt, veniendum ad disciplinas, quæ in sola mentis operatione consistunt: & prima ea occurrit, quæ naturam, rerumque naturalium effectus respicit. In hac certe, ut vidimus, Etruscos apprime versatos Diodorus Siculus asserit (a). At ne ab eorum monumentis, quæ præ oculis habemus, discedamus; quomodo metallorum naturam, fusionem, mixtionem, inaurationem callere potuissent, sine naturalium rerum scientia? Quo pacto vasa fictilia, tam eleganter colorum varietate ornata, fabrefacere valuissent, nisi in argillarum cognitione versati fuissent, & earum specierum, & quæ ex iis excoctæ, vel primævum colorem retinerent, vel alium acquirerent? Et cum terræ, qua utebantur ad colorem nigrum in vasculis inducendum, plumbi calcem, ad ipsum colorem firmandum, immiscerent, evincitur, Etruscos metallorum in vitrum excoctionem agnovisse. Quæ omnia consequi a principio non valuissent, nisi in rerum naturalium contemplatione sedulo fuissent versati.

Quinimmo, Auguralium fortasse disciplinarum causa, libros ii servabant, in quibus depictæ erant variarum avium species (b); eæque tam multæ, ut tempore Plinii earum plurimæ in Italia locisque, orbi Romano compertis, non viserentur, quas deperditas sibi suadet scriptor ille, & quasi deplorat: quod potius ideo evenisse credendum est, quod natio illa, cum primum ad has Italiæ partes incolendas se contulit, libros illos, ad suas superstitiones maxime attinentes, secum duxerit a longinquis, unde venerat, regionibus: in iisque depictæ essent inter ceteras quamplurimæ aves earumdem regionum, Romanis incognitæ.

Cum vero, ut multorum fert opinio (c), eventibus sæpe sæ-

(a) Diodor. libr. 5. [b] Plin, lib. 10. cap. 15. (c) Firmicus libr. 1. cap. 1.

pius confirmata, in iisdem regionibus consimilia ingenia identidem per diversas ætates emergant & nascantur (eadem namque & permanens locorum, aëris & situs temperies plurimum valet ad similem organorum corporis constitutionem producendam, quæ ad ingeniorum acumen aut debilitatem maxime confert [a]; accedente præsertim simili vitæ institutione per ætates servata, & ad posteros traducta) nihil mirum, si idem studium rerum naturalium, in quo versatos antiquos nostræ regionis habitatores vidimus, etiam in recentioribus Etruscis maxime viguerit & vigeat. In eo enim inter plures alios claruere Andreas Cæsalpinus Arretinus, & Michaël Mercatus ex Urbe Sancti Miniatis, & qui in natura leges geometriæ agnovit Galilæus, & Academici *del Cimento* dicti, qui auspiciis Principum Mediceorum viam experimentis, & penitiora rerum naturalium secreta indagandi Europæ eruditis aperuere, & Franciscus Redi Arretinus, & qui nostris temporibus in hac urbe floret Cyprianus Targioni, Medicinæ eximius professor, qui hortante eodem Francisco Redi generum naturalium vires & effectus assecutus, remediis inde petitis, ad depellendos morbos feliciter utitur. Solertissimus hic naturæ indagator amplissimum præcipue museum rerum naturalium domi servat, in quo inter cetera peculiarem civium & exterorum admirationem eliciunt plantæ & animalia, arte, quam rerum cognitione, qua maxime pollet, adeptus est, exsiccata; adeout plantis quidem & floribus forma & nativus color post plures etiam annos servetur, & a caule aut stipite eædem plantæ, arefactæ licet, recenter avulsæ censeri possint: insectorum vero, piscium, volatilium, quadrupedum cadavera adhuc in naturali viventium statu permanere facile credas; ita in iis vigent color, plumæ, pili, & oculorum vividus splendor, & internæ etiam viscerum partes, sectioni & inspectioni anatomicæ aptæ adhuc perseverant.

Non solum studiis rerum naturalium, sed aliis quoque artibus incubuere. Omissis enim superstitiosis eorum disciplinis circa Deos & Deorum cultum, fulminum observationem, & ex avium volatu auguria, & ostentorum remedia, quæ plures quam-

vis

(a) Servius ad libr. 6. Æneid. p. m. 438.

vis rudes philoſophiæ & aſtronomiæ notiones includebant, plura ab ejusdem gentis populis, ad humanæ vitæ commodum ſpectantia, vel inventa fuere, vel apud illos antiquitus uſu recepta, & ad alios propagata: ut annorum, ætatum, ſive ſeculorum, & magni anni revolutionum obſervatio (a): necnon ſcientia, quæ circa mores & populos regendos verſatur, ut fidem faciebant Ariſtotelis (b) & Heraclidis Pontici (c) ſcripta de eorum moribus & politia. Unde ea gens, licet in diſſitas regiones diſtracta, in ſummo potentiæ & divitiarum apice diu permanſit. Et cum ad rectam Reipublicæ adminiſtrationem rerum geſtarum memoria maxime conferat, Etruſci, teſte Cenſorino, Hiſtorias habuere, ſeculo eorum octavo conſcriptas, & Annales, ad quos provocat Dionyſius Halicarnaſenſis (d), cum de origine Tarquinii Priſci loquitur: qui Annales & Hiſtoriæ eorum ſtudium circa politiores literas poſt Diodorum Siculum (e) teſtantur, & confirmant ſcænici ludi, quos Romanos ab Etruſcis accepiſſe paſſim tradunt ſcriptores, & præcipue Tragœdiæ Tuſcæ, quas ſcripſiſſe Volumnium quemdam narrat Varro (f).

§. XL.

Lingua veterum Etruſcorum deperdita: vani huc uſque Eruditorum conatus ad eam aſſequendam, ope linguæ Hebrææ aut Chaldææ.

DOlendum profecto eſt gentis hujus diſciplinis & artibus, adeo, ut vidimus, excultæ, res geſtas & memorias ita, exceptis paucis, quas ſcriptores præcipue Latini attigere, interiiſſe, ut ipſa Etruſcorum lingua, qua earum Hiſtoriæ, Annales & Augurales libri ſcripti erant, & ad quam diſcendam Romanorum proceres filios in Etruriam amandabant, deperdita ſit; ita ut in vetuſtis monumentis, quæ identidem deteguntur, literas tantum ſpectare datum ſit, ſenſum vero earum latere cum eruditis profiteri cogamur.

(a) Vide Cenſorinum de die Natali c. 17. & Plutarch. in Sylla. (b) Apud Athen. libr. 1. [c] Heraclidis Excerpta tantum ſuperſunt. [d] libr. 3. [e] libr. 5. [f] de L. L. libr. 4.

Olim Joannes Annius Viterbienſis, alioquin vir ſumme eruditus, & linguarum Orientalium gnarus, qui floruit inclinante ſeculo XV. vocum Etruſcarum etymos in Lingua Hebræa aut Chaldæa reperire ſtuduit: & ad Patriæ decus promovendum, plures Inſcriptiones iisdem linguis compoſitas, ſed characteribus Etruſcis, qui in monumentis paſſim reperiuntur, exaratas, abſconſas & quaſi fortuito effoſſas, tamquam veras civibus ſuis exhibuit (a). Joannis Annii conatus ſequuti plures, inter quos Academici Florentini, qui ut tradit Sanctes Marmocchini in opuſculo ſupra §. 21. citato, in procemio ad Coſmum I. Ducem Florentiæ, non ſolum Etruſcæ recentioris linguæ originem ad Chaldæam aut Hebræam referebant, ſed præcipue etiam earum ope linguam veterem Etruſcam aſſequi poſſe crediderunt & conati ſunt. Inter Florentinos Academicos maxime enituit Petrus Franciſcus Giambullarius, qui aliqua hujus conatus ſpecimina dedit in libro ſupra §. 38. memorato, & inſcripto *Origini della Lingua Toſcana*. Giambullarius tamen ea in re male acceptus ab eruditis civibus, qui eum & ejus aſſeclas, Aramæos, ab Aram, ſcilicet Meſopotamia, dicterio quodam vocabant; ut videre licet in rythmis, Etruſca recenti lingua conſcriptis, Alfonſi de Pazzis, & Antonii Franciſci Grazini, qui Academiæ Humidorum nomine *Laſca* vocitabatur. Irridentur etiam a Vincentio Borghini, viro docto, & exculto antiquitatum, Patriæ præcipue, indagatore [b].

Academicos illos Florentinos ſequutus fuit ipſe Sanctes Marmocchini, & poſtea Bernardinus Baldus in libro, cui titulus *In Tabulam æneam Eugubinam, lingua Etruſca veteri perſcriptam, divinatio*, impreſſo curante C. V. Velſero Auguſtæ Vindelicorum anno 1613. in 4.

Horum, aliorumque complurium ſimiles conatus doctiores viri exploſerunt, inter quos Samuel Bochartus in Opere Geographico (c), dum, verbis Etruſcis, quæ in ſcriptoribus reperiuntur, collectis, & cum Phœnicia lingua collatis, eam linguam, Hebrææ alioquin affinem, diverſam ab Etruſca lingua oſtendere erudite ſatagit. Qui plura ad ſtudia ab eruditis viris ſuſcepta

aut

[a] Ant. Auguſtin. Dial. libr. 10. (b) Diſcorſi di Monſignor Vincenzio Borghini Part. 1. Diſc. 1. [c] Geographia Sacra libr. 1. c. 31. Edition. Lugd. Batav. p. 707.

aut tentata, ad aſſequendam, ope orientalium linguarum, veterum Etruſcorum linguam, ſpectantia deſiderat, adeat C. V. Juſtum Fontaninium, Archiepiſcopum Ancyranum de Antiquitatibus Hortæ libro, in quo quamplurima reperiet ad univerſalem etiam, tum ſacram tum profanam eruditionem pertinentia, docte tractata.

§. XLI.

De Etruſcorum Alphabeto. Quædam notantur circa eorum ſcripturam.

QUamvis lingua Etruſcorum ignota adhuc ſit, & deperdita; quamplurium tamen literarum valor, auxilio Græcarum, præſertim veterum, erui poteſt; multæ enim magna ex parte aſſimilantur Græcis literis, ſi earum figura invertatur. Id maxime patet ex Inſcriptione Sigea βουστροφηδὸν (hoc eſt, boves in ſulcis ducendis imitando) exarata: & cujus exemplar primus in Britanniam intulit C. V. Guilielmus Sherard: & quam notis illuſtratam edidit C. item V. Edmundus Chiſul [a]: ſi præcipue attendantur verſus illi, qui a dextro ad ſiniſtrum latus ducti ſunt, & in illis literarum forma ad ſiniſtrum latus obverſa eſt: qui verſus ponuntur viciſſim poſt ſingulos alios, ſueto nobis more ſcriptos.

Verum de Tuſcorum Alphabeto acturo, mihi præmittere liceat, Etruſcos, ſeu temporum decurſu, ſeu locorum diverſitate, figuram literarum variaſſe; unde multi eruditi, qui hujus gentis Alphabeta edidere [b], in eo videntur defeciſſe, quod paucas figuras literarum notarunt, cum plurimum ex Tabulis Eugubinis eas deſumpſerint; præſto namque illis non erant plures Inſcriptiones per Etruriam inventæ. Notandum etiam eſt, quod pleriſque in literis facta videtur figuræ mutatio quaſi ſimilis illi, quam contigiſſe Latinis literis animadverti in Præfatione Obſervationum ad Vitra Cœmeteralia &c., quamque dixi ortum ſumpſiſſe a brevioris & expeditioris ſcripturæ ſtudio. Hujus mutationis

(a) Londini ann. 1721. [b] Plura collegit Illuſtriſs. Fontaninius de Antiquitat. Hortæ libr. 1. cap. VII. n. III.

tionis ſimilitudo cum ea, quæ accidit Latinis literis, aliquo modo confert ad dignoſcendum literarum valorem; præterquamquod literæ illæ, mutatæ licet, aliquam ſimilitudinem cum principalibus, & ut ita dicam, primigeniis ſemper retinent.

His præmiſſis, literas & earum figuras, quas hactenus obſervavi, adducam, ſervando ordinem noſtri Alphabeti. Ad ejus literarum latus apponentur Etruſcæ, quarum præcipuæ obſignatæ erunt aſteriſco: ponentur poſtremo literæ, quarum figura notabiliter immutatur.

A -- Я* A. Я. Hanc literam, ſi credendum eſt Giambullario (a) figurarunt etiam per R inverſam: quod & contigiſſe in Romana ſcriptura, oſtendi pariter prædicto loco.

B -- 8* d.

C -- ꓘ. ꓘ* >. ↄ.

D -- deficere videtur in Alphabeto Etruſcorum, niſi forte ejus poteſtatem ſuppleat 8.

E -- Ǝ. Ǝ* Ǝ. Ǝ.

F -- ꟻ. ꟻ* In nummis Tab. LVI. ad Tab. LIX. habetur hæc dictio: AꓶƎꟻIꓘO. in quibusdam ex prædictis nummis ꟻ ita figuratur Ǝ. Ǝ. Ǝ. unde forte ad eamdem literam referendæ hæ, quæ aliquando occurrunt, Ǝ. Ǝ. Ǝ. Ǝ. Ǝ. Ɪ. niſi earum aliquæ notent alias literas quandoque duplicatas vel colligatas.

G -- ꓶ. ꓶ*

H -- 8. Ħ*

I -- I*

L -- ꓶ. ſed ut plurimum ſic depingitur ꓶ* Hujus literæ figura ſimilis nonnumquam reperitur, ſed anteriore linea paulum longiore, ſic ꓶ. tunc cenſeo, ut dicetur, accipiendam eſſe pro V. In Tab. LXXXII. n. 2. credo ꓶ. ſic depingi ꓶ; ea enim Inſcriptio incipere videtur a dictione IOꟼAꓶ. & figura illa parum diſtat a minuſculo Græcorum λ. cujus major figura Λ. occurrit aliquando in Tabulis Eugubinis.

M -- In plures formas mutata ab Etruſcis adhibetur M. ⅿ. ꟿ. ⅿ. ꟿ. Φ. ꟽ. frequentius ita delineatur ꟽ. ꟽ. Cum vero non ſolum in eadem Inſcriptione, ſed aliquando in eadem dictione

(a) Origini della Lingua Toſcana.

ctione reperiantur M & Ͷ, aut Ͷ; quis ſcire valeat, an hoc dandum ſit genio variandi ſcriptionem, an diverſum in aliquo inter ſe ſonum includant?

N – И * И . Ͷ . Ч .

P – In Tab. II. in dictione, appoſita figuræ Apollinis, ita figuratur ᑫ. & in literis adſcriptis imagini, quam credimus repræſentare Pollucem, ita effcta eſt ᑫ. In Inſcriptionibus ſimilis literæ forma non occurrit, ſed ſolum litera ᑫ, quæ ſimilitudinem aliquam cum illis ſervat; ſed neſcias ex iis, quæ modo dicentur, an pro R poſita ſit, an aliquando pro P Latinis, an Etruſci pro P uſi litera ᑫ?

R – ᐊ . ᗡ . ᗡ * ex nominibus Herculi appoſitis Tab. II. & VI. eruitur ſonare literam R. In Inſcriptionibus ſepulcralibus, in Etruria repertis, frequentius occurrit ᑫ, quam literam idem valere ac ᐊ aut ᗡ docent nummi apud Illuſtriſs. Fontaninium [*], in quibus verbum illud, quod ſæpe occurrit ƎᗡƎ+V+, ſic etiam ſcribitur ƎᑫƎ+V+.

S – Ƨ * Ƨ . Ƨ . Ƨ . Ƨ.

T – + . + . + . Y. In nummis Tab. LX. in eadem voce ƎᗡƎ+V+, ita effingitur ⊦, & in Inſcriptionibus, quæ quandoque principium habent a voce .ᑫAJV+., depingitur hoc modo +.

V – V * V . V. aliquando ſic reperitur ᐯ . ᐯ ut dubitari poſſit an pro V, vel pro ᐯ accipi debeat, ut diximus.

8 * 8. Hæc vero litera, quæ ſæpe ſæpius occurrit, & deficit in Græcorum Alphabeto, certe ſciri non poteſt, cujus literæ vices ſuppleat, niſi, ut ſupra dubitavi, valeat D. Fortaſſe etiam O, diverſimode pronunciatum.

ʘ * frequentiſſime in Tabulis Eugubinis videtur. Suaderi mihi vix patiar valere Θ Græcorum. Non ita frequenter cernitur in Inſcriptionibus aliis, in quibus ſæpius videas ſequentem literam

⊙ . ◇ * de cujus ſono dubitare cogit vox IʘᑫAᐯ Tab. LXX. n. 2. quæ in pluribus aliis Inſcriptionibus in principio poni ſolet, ut diximus, ita ſcribitur IOᑫAᐯ, an punctum additum ⊙ a diligentiore ſcriptore, ut diverſo ſono pronunciandum notetur?

↓. vel

[*] De Antiquitatibus Hortæ libr. I. cap. 7. pag. 127. 138. 139.

↓ ↓* Hæc litera quandoque reperitur, quæ forſan eadem cum litera, quæ videtur in Tab. XL. & aſſimilatur Ψ. PS. Græcorum; ejus tamen vim non habere ſuadet vox ƎƨↆƎ in Tab. XXXVIII. nam male poſſet pronunciari ↓ cum ſequente ƨ. Forte ↓ ponitur pro ɹ, & in ea dictione legendum ƎƨɹƎ.

Ex his facile lector agnoſcet ad certius ſtatuendum valorem quamplurium literarum, ad quarum agnitionem Græcæ, præſertim antiquæ, auxilium conferre nequeunt, expectandum eſſe, ut ex ampliore Inſcriptionum collectione, facta a diligentibus excerptoribus, earumque & vocum inter ſe collatione, res melius, & maturius perpendatur. Quandoque enim difficultas augetur ex imperitia & oſcitantia artificum, literas male efformantium, & identidem in literis lineas aliquas, & aliquando etiam literas omittentium; ut contigiſſe videtur in voce ᴙƎqƎИƎM. Minervæ, figuris quater in pateris addita in qua modo litera, modo lineæ prætermittuntur: quod tamen injuriæ temporum etiam tribui poteſt.

Reſtat deinceps, ut de aliis, quæ pertinent ad ſcripturam Etruſcorum, & quæ in Inſcriptionibus animadverti, verba faciam. Etruſci veteres ad ſeparandas ſingulas dictiones (quod forte Romani imitati ſunt) adhibuere unum, duo, vel tria puncta, ex qua interpunctione docti viri, qui in indaganda lingua hac adlaborabunt, plura vocabula Etruſca ſecernere & colligere poterunt.

Hujus interpunctionis auxilio agnovi, Etruſcos uſum habuiſſe notarum, ad ſignificandum, ut Romanis in more erat, per ſingulas pluresve primas literas, prænomina vel dictiones aliquas pro formula apponi ſuetas, præſertim in elogiis ſepulcralibus. Cum vero aliquando in Inſcriptionibus puncta non reperiantur, ſuſpicandum eſt, plures literas, quæ valorem conſonantium etiam non liqueſcentium habere credi poſſunt, tres & plures ſimul junctas etiam continere pariter hujuſmodi notas. Fortaſſe etiam (quod & Romanis aliquando conſuetum) in quibusdam dictionibus notis & pro formula pariter adhiberi ſolitis, vocales omittebant: quod profecto ſtudioſos hujus linguæ in anguſtias rediget.

Ad

Ad hujus materiæ, quam præ manibus habemus, argumentum, pertinet id, quod ſupra animadvertimus, Etruſcos, ob ſcriptionis (ut reor) elegantiam, unam eamdemque literam, in una etiam dictione, figura diverſa depinxiſſe.

Quandoque ita efformatæ literæ conſpiciuntur, & linearum liberioribus (ut ita dicam) ductibus & inſolitis ſcriptæ, ut in eis aliquando vix literarum forma primo intuitu agnoſcatur, ut in Tab. LXXXIV. n. 3. & Tab. XC.

In hac poſtremo dicta Tab. XC. ni fallor, habetur vetuſtiſſimus ſcribendi mos, plane ſimilis ſcripturæ Sinenſium, & a qua non multum aliquando recedit hieroglyphica Ægyptiorum ſcriptura. In qualibet enim ex lineis, in quas ſcriptura hujus Tabulæ diſpertitur, verſus a ſumma parte incipiunt: & literæ, una ſubtus aliam, ad perpendiculum ſubiiciuntur: & in earum poſitione non attenditur, ad quam partem vergat ipſa literarum figura; credibile namque eſt, primos literarum inventores, literas a figuris quarumdam rerum & animalium ſumptas, collocaſſe quolibet loco & ordine vel formæ ſitu. Opinor etiam, Etruſcos literas aliquando colligaſſe: quod & Romanos feciſſe oſtendunt nummi, qui vocantur Conſulares. Hujuſmodi literas, inter ſe colligatas, olim vidiſſe memini non longe ab oppido CapraroIæ, in Inſcriptione ſculpta in rupe altiore, in qua excavata eſt quædam antiqua via, quam Sutrium ducere audivi. Colligatas inſimul duas literas habere videtur Inſcriptio Tab. LXXIII. ſicut fortaſſe inter literas inſolitæ formæ, quas ſupra adduxi, dum de litera ꟻ loquutus fui, earum aliquæ plures literas in ſe continent.

Tandem ex Inſcriptionibus, præcipue ex iis, quæ infra §. 45. adducentur, quæ anno 1694. in territorio Viterbii repertæ fuerunt, arguitur, Etruſcos uſum habuiſſe, ſeu forte etiam inventores extitiſſe notarum numeralium; nam, ut Romani per obelos notabant numeros uſque ad quartum, quintum vero per duos obelos, in parte ſuperiore invicem junctos, ad formam Λ inverſo Romanis more, qui obelos in inferiore parte ſic V jungebant: ad ſignificandum vero decem, duos obelos invicem decuſſatos hoc modo X deſcribebant, quaſi Λ quinque duplicarent.

§. XLII.

Etrusci scribebant ut plurimum a dextera in lævam.

VIdimus ea, quæ spectant ad literas, ab Etruscis adhibitas, earum figuram, interpunctionem & notas; in præsens pauca dicenda de eorum modo scribendi a dextero ad sinistrum latus, si ratio, non ipsius scripturæ, sed aspicientium habeatur. Suadent, sic veteres Etruscos scripsisse, literæ ipsæ, quæ cum ut diximus veteribus Græcis similes sint, earum forma conversa est ad ipsum latus sinistrum. Hoc idem comprobant secundi & ulteriores versus Inscriptionum, qui incipiunt, & eadem cum superioris versus linea, a latere dextro, & sæpe finiunt ante finem superioris versus, & spatium in ea parte inane relinquunt. Id quod olim notavit Bartholomæus Macchioni Clusinus [a]. Id ipsum suadent Tab. LXXXIII. n. 10. & Tab. LXXXVII. in quibus cum toti versui Etrusco tabulæ latitudo non sufficeret, extremæ literæ subtus ultimam literam subscriptæ sunt ad perpendiculum una infra aliam. Aliqui afferunt [b] vidisse Inscriptiones, more Romano scriptas, a sinistra ad dexteram partem; hoc tamen rarissime accidere puto. Hujusmodi scripturæ exemplum solum mihi videre contigit in uno ex duobus ollarum sepulcralium operculis, repertis inter oppida Podii Bonitii & Castellinæ, Tab. LXXXII. n. 4. quod est secundo loco delineatum, cum alterum sueto Etruscis more inscriptum sit.

In patera Tab. I. nomina more nostratium scripta apparent, sicut primum nomen in Tab. III. & secundum in Tab. VI. cum alia omnia in prædictis pateris inverse exarata sint. Notandum vero in Etruscis Inscriptionibus, a dextro ad sinistrum latus scriptis, quod aliquando, licet raro, inveniuntur quædam literæ, quarum forma, insolito ceteris more, in dextrum latus vergit. Populi quamplures a dextra ad sinistram versus exaravere: ita, missis Orientalibus fere omnibus, Ægyptii scripsere, ut testatur

(a) In libro Italico inscripto: *Descrizione della Famiglia Cilnea*. [b] Restaurus Paolozzi Patric. Clusinus, ut mihi asseruit, domi servat Urnam rotundam, similem illi Tab. LXXXIII. n. 3. in cujus operculo versus a dextro ad sinistrum latus exaratur; alter vero versus in ipsa Urna a sinistro ad dexterum latus scribitur.

tur Herodotus in Euterpe. Græcos etiam antiquitus eo ſcribendi more uſos coniicitur ex iis, quæ tradit Pauſanias (a) de ſtatua Agamemnonis, quæ adſcriptum nomen habebat, ex currentibus literis a dextra in lævam : & comprobant antiquiſſimi nummi plurium populorum Græcæ originis, ſcilicet Syracuſanorum, Imeræorum, Segeſtanorum, Selinuntinorum, Panormitarum, Liparitanorum, quos recenſet Spanhemius [b]. Neque credendum eſt, nomina Agamemnonis prædicta, & populorum, inverſe ſcripta, cenſeri poſſe primum verſum eſſe ſcripturæ βουςροφηδὸν, in quo lineæ alternatim ducebantur, modo verſus dexteram, modo verſus ſiniſtram; nam in prænotato marmore Sigeo, in quo habemus ſingulare ejuſmodi ſcripturæ exemplum, primus verſus non inverſe, ſed more noſtro verſus dexteram ſcribitur.

Aliqui docti viri [c] cenſent, primum Græcos inverſe omnes verſus ſcripſiſſe : & quod paulatim deſierit illa ſcribendi ratio, & ſcripſerint βουςροφηδὸν. Quicquid de ea re ſtatuendum ſit, conſtat ætate Cypſeli, hanc formam ſcribendi βουςροφηδὸν in uſu fuiſſe; in ejus enim arca, Olympiæ dicata, hujuſmodi ſcriptura deſcribitur a Pauſania (d): ex quo in dubium revocari poteſt eorum aſſertio, qui poſt Tacitum [e] tradunt, literas a Demarato Corinthio, qui factionem Cypſeli fugiens, Tarquiniis conſedit, in Etruriam importatas; conſentaneum enim fuiſſe videtur, quod ſi Demaratus literas Etruſcas invexiſſet, illum etiam morem ſcribendi βουςροφηδὸν, qui eo tempore Corinthi vigebat, inducturum fuiſſe; cum contra conſtet ex monumentis ſaltem frequentiſſime, Etruſcos ſingulos verſus a dextra ad ſiniſtram ſcripſiſſe.

(a) Pauſan. libr. 5. pag. 338. edit. Sylburg. (b) De Præſtantia &c. noviſs. edit. Londin. part. 1. pag. 109. [c] Marsham. ſec. 1x. (d) libr. 5. pag. m. 321. [e] Annal. libr. x1.

§. XLIII.

Etrufci ftatuis vel figillis literas infcribere foliti.

PErtinet quodammodo ad fcripturam Etrufcorum mos ille, ejus gentis pæne peculiaris, infcribendi literas ftatuis aut figillis virorum aut animalium. Plura exempla fuppeditant Tabulæ, Dempftero additæ (*a*). Aliud Etrufcum figillum, literis in femore & tibia infignitum, quod Apollinem repræfentare fupra credidi (*b*), affert C. V. Montfauconius (*c*), qui aliud etiam figillum exhibet ex Mufeo Cardinalis Gualterii; fed cum ejusdem exemplum ab Eminentiffimo Domino acceperim, deprehendi, licet ruditer fculptas, has literas latinas C. POMPONIO VIRIO I. Signum repræfentat virum, folo pallio aut toga indutum; aliis vero in partibus nudum; pes autem dexter ruptus, ubi digiti extare deberent, non vero calceo indutus; quare non Etrufcis hoc fignum adjudicandum eft, fed Romanis. Neque enim omnino aliis nationibus infolita fuerunt hujufmodi figna literis infcripta; nam licet aliorum populorum pauca admodum monumenta fuperfint: vel quia tales infcriptiones redolent antiquiffima & rudiora tempora, in quibus plurimæ nationes fimulacris carebant: vel quia ætatum decurfu corrupta fuere; tamen plurium hujufmodi fimulacrorum fcriptores meminere (*d*): & inter ceteros Herodotus (*e*), de antiquo Sefoftris fimulacro in Jonia, fcribit, in eo ex altero ad alterum humerum fculptas extitiffe facras literas Ægyptiacas in hæc verba: *Hanc ego regionem meis obtinui humeris*.

Et ficuti in hac aliifque Græcorum Infcriptionibus inducuntur

(*a*) Vid. Tabb. XXII. XXIII XXIV. XI. XLI. XLII. XLIII. XLV. & Tabellam poft Epiftol. in princ. hujus Differt. (*b*) §. 6. [*c*] Thefaur. Antiq. Tom. 3. part. 2. forte idem effe cenfendum cum eo, quod fe vidiffe memorat Stephanus Pighius in Hercule Prodicio in Bibliotheca Ducis Ferrarienfis, ut refert Illuftrifs. Fontaninus de Antiq. Hortæ libr. 1. cap. 7. pag. 146. Illud vero, ut accepi, extat Lugduni Batavorum apud C. V. Robertum de NEUWILLE. [*d*] Pauf. libr. 5. pag. 34. & pag. 343. Cicero Verrina V. Apocal. c. 19. 16. & de ftatua Sardanapali videtur erui poffe ex Arriano libr. 2. pag. 66. Quo ad monumenta videndus ibid. C. V. Montfauconius Tab. 158. ubi ex marmoribus Felfineis affert duo figna cum literis Græcis in femore: & in notis pag. 269. meminit grandioris fimulacri ænei, reperti in Carinthia cum literis latinis pariter in femore. Ediderat Appianus pag. 397. & 414. & Grut. pag. 989. n. 3. ex Pighio in Hercule Prodicio. (*e*) libr. 2.

tur ſimulacra ipſa, monumenta & donaria loquentia ; probabile eſt (ſi datum eſſet linguam aſſequi), reperturos nos eſſe , ſimulacra , aliaque monumenta Etruſcorum quaſi per proſopopœjam loquentia : qui mos certe temporum ruditatem notat , quemque noſtri artifices , ante artium perfectam reſtaurationem imitati fuere. Fortaſſe etiam literæ, in ſigillis impreſſæ , continent nomen viri alicujus , aut numinis in eis repræſentati, vel cui dicata eſſent, aut artificis.

Non omittendum tandem eſt, in crure Chimæræ, in Muſeo Mediceo aſſervatæ, Tab. XXII. & in armo Gryphi , cujus exemplar habetur ante principium hujus Diſſertationis , in utriſque eaſdem prorſus literas ſculptas eſſe, ſcilicet: ᛎIƎƆMHIᛡ. An nomen artificis ejuſdem continent , an numinis , cui ea ſigna dicata?

§. XLIV.

Loca Etruriæ, in quibus reperiuntur Inſcriptiones Etruſcæ.

GRatam profecto rem Eruditis facturum me eſſe confido, ſi loca recenſeam , in quibus characteres Etruſci , hiſce vel tranſactis temporibus , reperti fuere : & primum occurrit

ARRETIUM.

In hac civitate , teſtante Vaſario, dum ſub Coſmo I. Mediceo munitionum fundamenta effoderentur, repertum æneum prægrande Chimæræ ſignum, Tab. XXII. in cujus anteriore dextro crure Etruſcæ literæ ſpectantur. Sanctes Marmocchini prædicto Dialogo MS. ſcribit anno 1497. repertum Arretii prope *Regillum* quoddam monumentum, quod exſcribit: & ex explicatione, quam dat , appareret , oraculum quoddam in eo contineri. Unde credendum eſt, eruditum quemdam virum, ab Annii commentis excitatum , ad patriæ decus vel ad poſteros illudendos, literis Etruſcis, lingua vero Hebræa , Inſcriptionem illam confinxiſſe.

CI-

CIVITAS CASTELLANA, olim FALARIS.

Vide Tab. LXXXII. & §. 25.

CLUSIUM.

Innumeræ Urnulæ Etruſcorum, marmoreæ vel fictiles, in ea urbe repertæ, & in dies reperiuntur: quarum plurimæ habentur in Tabulis Dempſtero inſertis, & ad finem hujus Diſſertationis.

COLLIS.

Urbs inter Florentiam & Senas.

Prope eam reperta crypta, de qua vide §. 25. & literæ in ea depictæ, habentur Tab. LXXXXII. in qua irrepſit error in anno, quo reperta crypta illa, anno ſcilicet 1697. ab Incarnatione, ſeu anno Eccleſiaſtico 1698.

CORNETUM.

In territorio Cornetano, dum adhuc Romæ commorarer, repertum caput Juvenis, in lapide, quem indigenæ vocant *Ninfro*, collo tenus ſculptum, & galea in vertice acuminata, & verſus anteriorem partem paulum inflexa, tectum, & baſi quadratæ impoſitum, in qua ſequentes literæ ſculptæ.

IИƎΙΙ . V
I A O M A 9
IↃA . V1VJ
IIIXY . >

CORTONA.

Quod antiquum CORITUM cenſent eruditi.

In prædio nobilis Juriſconſulti & patricii Taddæi Orſelli, diſtante a Cortona duabus tertiis partibus milliarii, orientem verſus, loco nuncupato *il Campaccio*, ſub initium hujus ſeculi repertus, Tiburtino ſimilis lapis, in quo hæ literæ ſculptæ apparent.

(WИ ႸΓ 9AJV+
(ΛΓႸb JAИMA9

Di-

Divinari poteſt, hoc lapide deſuper tectum ſepulcrum; ut enim ab advenientibus ex utraque parte literæ legi poſſent, eædem repetitæ videntur, ſed ſitu inverſo.

Notandum, literas ꟼ A J V † reperiri in aliis Inſcriptionibus, in interiore Etruria repertis; unde aliquis credat, illius urbis habitatores, licet a Pelaſgis occupatæ, & diu retentæ, & qui (ut ait, poſt Herodotum [a] Dionyſius Halicarnaſſenſis [b]) lingua Pelaſgica utebantur, ab Etruſcorum lingua, & aliorum finitimorum diverſa; Etruſcis tandem immixtos eorum linguam ſuſcepiſſe.

In prædicto pariter loco, dicto *il Campaccio*, propè Cortonam, repertus fuit Gryphus, impreſſus ante initium hujus Diſſertationis. Id mihi aſſeruit Eques Galeottus Ridolfini Corazzi, cujus in Muſeo ſigillum hoc in præſens aſſervatur.

FICHINÆ Caſtrum.

Sanctes Marmocchini: *Il ſecondo luogo* (deſcribit loca, ubi literæ Etruſcæ inventæ) *fu il caſtello ultimo de' Seneſi, chiamato Fichino, che è appreſſo alla Città d' Orvieto. Vidi un vaſo di pietra, nel quale bevono le galline: fecilo rivoltare, e vidi che v' era da un canto il nome di quello che vi era ſtato ſepolto, ſcritto a lettere Etruſche.*

Plurima loca circa FLORENTIAM.

Anaglyphum rude n. 2. Tab. LXXII. a majoribus accepi repertum fuiſſe prope Feſulas.

Anno 1689. in montibus ſupra pagum Antellæ, in prædio Comitis Ferrantis Capponi, Senatoris Florentini, in loco dicto *S. Andrea a Morgiano*, in rupe has grandiores literas vidi.

ꓶ⅃ℲƐ. ƧIƐ. A. 1M. ꟼAJV†

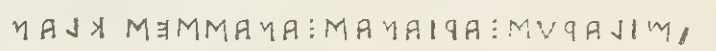
IJƆꟼVƆ. YA

eas poſtea Coſmus della Rena retulit in ſuis Marchionibus Tuſciæ pag. 10.

De monumentis repertis ad Sanctum Martinum *alla Palma* vide Tab. XLIII. & XLVI. & præcipue §. 21. Cir-

(a) libr. 1. [b] libr. 1.

Circa annum 1700. ad oppidum *Panzano*; repertus cippus marmoreus, in ſuperiore parte ad formam palæ, qua in ludo pilæ utuntur, efformatus, prope ipſum oppidum ad duo milliaria, in loco, nuncupato *Mura a ſala*: nunc ſervatur apud Manninos. In hoc lapide hæc epigraphe videtur, literis circumductis, & figuræ cippi ſeſe accomodantibus.

Oppidum S. CASSIANI.

Afferam verba Marmocchini. *Il decimo luogo fu fuora di San Caſciano, a riſcontro allo Spedale della Coſta. In una vigna, che faceva fare Giovanni Borromei, ſi trovò una ſtatua di metallo, alta un mezzo braccio, che aveva una faccia di mirabile bellezza, e in capo una grillanda con foglie d' ellera, dove erano inſerite campanelle groſſe, a uſo di more ſalvatiche, di quelle che fanno pelle ſtoppie: aveva ſopra il braccio ſiniſtro una pelle colle cornicina; ma il pie deſtro per l' antichità era guaſto. Trovovviſi ancora una gran medaglia di Jano, e una ſecchiolina, e certe pietre ſcritte con lettere Etruſche, le quali laſciate al ſereno, ſi perderono.*

Rudera Caſtri POGNÆ.

De hoc loco, ubi plura monumenta reperta, vide §. 24. præter citatum Sanctem Marmocchini, & Ugolinum Verinum.

Tractus inter PODIUM BONIZI & Caſtrum CASTELLINÆ.

Vide Tab. LXXXIV. & §. 25. circa finem. Adducam etiam, quæ tradit Sanctes Marmocchini. *Il quinto luogo fu la Caſtellina di Chianti, dove a un tirar di mano era già una città, chiamata dagli abitatori* Salingolpe, *dov' erano già le rovine, e una citerna: vi ſi trovò le ſecchie. A riſcontro a queſta è un colletto, dove negli anni del Signore 1507. adì 29. di Gennajo a ore 18. piantando què di Lando una vigna, e facendo una buca col palo di ferro per piantarvi una vite, il palo caſcò in una*

ſepol-

ſepoltura antica delli Etruſchi, ed uſcì dalla buca un fetore di tanfo, e trovarono in verſo la via un uſciò, chiuſo con laſtre di pietra albereſe, e la ſtanza era in croce. Nella lunghezza ſua, che era 20. braccia, era una via larga tre braccia, non v' era nulla, e l' altezza era 5. braccia. Alla mano ſiniſtra era un magazzino, largo, lungo, e alto 5. braccia, dove erano vaſi di terra, pieni di cenere di morti di gente di baſſa mano, e certi vaſi, dove s' abbruciavano i corpi, e nella parte deſtra erano ſepolti è nobili, eranvi........ una menſa, gli ornamenti d' una regina, cioè uno ſpecchio d' argento, a uſo d' un piè d' aſino, un dirizzatojo d' argento, maniglie d' argento, e in un vaſo di cenere una cicala d' oro, e quattro cicale d' oro una per canto del vaſo, una donna infino al buſto d' alabaſtro, con un filo d' oro ad armacollo, un vaſo di rame col coperchio di ſopra ad uſo d' un caldano da barbiere, dove erano caſſette piene d' anella. Trovovviſi pietre prezioſe, e tanti fogliami d' argento in quantità, che ſi venderono a Siena, ed io parlai coll' orefice che gli comprò. Vidi una ſepoltura, che vi era una donna ſcolpita, che aveva in mano una ſcodella, & eravi il nome di quella con caratteri Etruſchi: e molte urne di marmo e di pietra, entrovi cenere, vi ſi trovò. Era in volta ſenza calcina, cioè laſtroni grandi e groſſi, che dall' una banda all' altra a poco a poco l' uno ſopra l' altro s' accoſtavano al mezzo, e quivi ſi congiungevano ec.

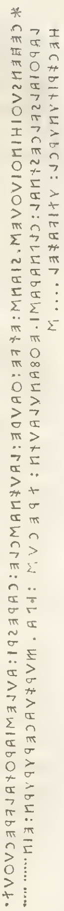
De hac crypta loquitur etiam Petrus Franciſcus Giambullari, *Origine della Lingua Toſcana*, ex teſtimonio Petri Victorii.

MONS POLITIANUS.

In territorio ejus urbis reperta Urna, delineata Tab. LXXXIII. n. 4. in prædio Epiſcopatus, nuncupato *la Pieve*. Eam mihi tranſmiſit Franciſcus Maria Arrighius, Eccleſiæ illius vigilantiſſimus Præſul, olim Vicarius Generalis Archiepiſcopatus Florentini, quem honoris cauſa nomino.

PERUSIA.

Plura monumenta habentur in Tabulis, de quibus agimus. Hic referre ſolum libet Inſcriptionem, adhuc extantem in antiquo ædificio ad modum Turris, lapidibus grandioribus extructo, & vocatur *S. Manno*. *

PLEBIS CIVITAS.

Marmocchinus. *Il terzo luogo fu la Chieſa d' un Romitorio preſſo a un miglio al Caſtel della Pieve .... e entrando in chieſa, vidi una ſepoltura marmorea, fatta a uſo d' un archetta d' un mezzo braccio, nella quale era ſcritto il nome di colui, che vi aveva le ceneri, ſcritto a lettere Etruſche.*

PISTORIUM.

En verba Marmocchini: *L' ottavo luogo fu in quello di Piſtoja, dove fu trovata una immagine di marmo, che fu portata al magnifico Lorenzo de' Medici, e veduta da M. Marcello, Cancelliere della Signoria, fu giudicato da lui, che l' epitaffio della ſtatua foſſe di lettere Etruſche.*

POPULONIUM.

Populonii monumenta Etruſca reperiri teſtatur Petrus Victorius Epiſt. 5. libr. 8. pag. 180.

SUTRIUM.

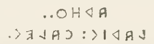
Non longe ab oppido Caprarolæ, ut dixi, vidi jam Inſcriptionem Etruſcam, fere tripedalibus literis, ſculptam in rupe altiore, in qua excavata eſt via, quam Sutrium ducere intellexi. Eam exſcripſi; ſed ob altiorem ſitum literarum deſcriptioni meæ diffidens, carenſque amico, qui denuo deſcriberet, & cum apographo meo conferret, hic apponere ſuperſedeo.

VI.

VITERBIUM.

Viterbii, anno 1694. octavo ab ea urbe lapide, loco dicto *Cipollara*, repertæ ſequentes Inſcriptiones, in lapide, *Ninfro* dicto, ſculptæ, quas jam exſcripſi ex typo, in folio madido ſuper ipſas Inſcriptiones impreſſo, & poſtea exſiccato.

In tympano, ſeu uno ex lateribus operculi Urnæ grandioris.

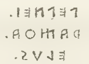
In Urna, ſuper quam jacet mulier.

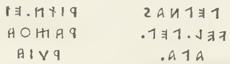
In Urna, in cujus operculo jacet juvenis.

In cippo, qui videtur inſerviſſe pro rudi baſi columnæ aut iconis.

In duobus cippis ſimilibus, ſed junctis, qui duas columnas aut icones ſuſtinuiſſe videntur.

VOLATERRÆ.

Vide Tab. XLII. & Tab. LXXII. n. 3. Notandum Marmocchinum exſcribere duas Tabulas (ut ipſe ait) repertas Volaterris, quas ſuppoſititias ex ſola inſpectione characterum judices; ſimiles enim ſunt illis, quibus ſcripti, toto orbe erudito famoſi, *Scaripti*.

 Dempſte-

Dempsterus tandem libr. IV. cap. 15. pag. 432., scribit a Turri S. Vincentii, quæ in maritimis Volaterranis censetur, Populonium versus; reperiri lapides, literis Etruscis inscriptos, inter ingentia rudera, quæ longo decursu occurrunt, ubi Vetuloniam extitisse cum eruditis censet.

Hæc de locis, ubi monumenta Etrusca effossa sunt, & effodiuntur. Ceteroquin multis aliis in locis spectantur similia ejus gentis monumenta, & præcipue parvæ Urnæ & Inscriptiones in Museis eruditorum Italiæ, & forte etiam extra Italiam; sed cum incertum sit, an illæ illis in locis inventæ, aut potius (quod probabilius est) ex Etruria adsportatæ fuerint, eas recensere non curavi.

§. XLV.

Signa quædam inclinantis gentis & linguæ Etruscæ.

Romanis omnia undique, præcipue conterminas regiones, imperio & coloniis occupantibus, paulatim Etrusci eorum mores & linguam amplexati fuere. Inter signa autem pereuntis linguæ Etruscæ forte connumerandæ non solum sunt literæ, quarum forma vergit, non a dextera ad sinistram more Etrusco, sed a sinistra ad dexteram, Romanorum more, quæ intermixtæ aliis in Inscriptionibus aliquando, licet raro, occurrunt; verum etiam aliqua nomina in pateris quibusdam, & Inscriptio in uno ex operculis Tab. LXXXIV. n. 4. quæ a sinistra ad dexteram scripta sunt: quam unicam Inscriptionem, more nostro exaratam, solum offendi inter innumeras, quas diversis temporibus vidi; id enim, ut censeo, tribuendum est artificibus, Romano vel Græcorum ritu scribere jam suescentibus.

Alterum signum Etruscorum, in Romanorum mores jam inclinantium, præstant Urnæ, tam Latinæ quam Etruscæ, quæ in una eademq; crypta Clusii, ut testantur cives fide digni, identidem reperiuntur (a).

In-

(a) Id etiam asserit Bartholom. Macchioni, & exemplum affert pag. 181.

Inſcriptio Latina poſt Etruſcam in Urnula Tab. LXXXIII. n. 6. addita, videtur fuiſſe viri, qui cineres ſuos recondi voluerit, vel cum oſſiculis uxoris, vel patris, aut alterius conſanguinei Etruſci; nam non par eſt credere, Romanum virum, ejectis cineribus defuncti Etruſci, ſuos in eadem urna (ut ſumptui parceret) recondi voluiſſe; id enim communis gentium religio, & præcipue Romanorum, erga defunctos vetabat.

§. XLVI.

Quædam notantur de Tabulis Eugubinis.

EUgubii, nobilis & jam potentis Umbrorum civitatis, quæ olim Iguvium vocabatur, ſervantur Tabulæ æneæ celebres, & quas eruditi conſentiunt veræ antiquitatis eſſe, licet quidam tamquam adulterinas inſimulaverint. Hæ continerent præcipuum Etruſcorum monumentum, ſi pro certo haberi poſſet eas eſſe opus Etruſcorum; quamvis enim ſimilibus characteribus ſcriptæ ſint, ac Inſcriptiones, quæ in media Etruria reperiuntur; cum tamen ea loca Umbris, Etruſcis ab Etruria pulſis, remanſerint, dubitari poteſt, has Tabulas Umbrorum lingua potius exaratas, quod aliquos video ſubolfeciſſe, ut teſtatur Curtius Inghiramius (a), qui in malæ & deploratæ cauſæ argumento erudite verſatus eſt. Verum enim vero quamvis utraque lingua æque ignota ſit; tamen quædam in his Tabulis deprehenduntur, quæ diverſum ab Etruſco illarum idioma ſuadere poſſunt; collatis enim plurimis dictionibus, quæ punctis diſtingui ſolent, & aliquæ etiam per plures vices repetuntur, in monumentis quæ in Etruria reperiuntur, eaſdem non reperi in Tabulis Eugubinis, in quibus nunquam incidi in verba terminantia in ᴎᴙ, quæ pluries offendas in Inſcriptionibus Etruſcis.

Idem forte dicendum de Inſcriptione ænei ſigilli Tab. XXIV. n. 2. cum repertum fuerit in Ditione Carpineæ, ſita ultra Tiberim & Seſtinum in Umbria. Inſcriptio vero, quæ Piſauri extat

(a) Diſcorſo di Curzio Inghirami ſopra l' oppoſizioni fatte all' Antichità Toſcane Tratt. VII. Riſp. 140.

extat (a), vere Etrufca cenfenda eft, cum fit monumentum Titi Atii harufpicis fulguratoris, unde ad artis fignum verfus ex lingua Etrufca additus.

Tabulæ prædictæ repertæ Eugubii anno 1444. in fubterranea concameratione apud Theatrum, ut tradit Antonius Conciolus in defcriptione Eugubinæ civitatis, ante Adnotationes ad Statuta Eugubii: qui addit, duas ex prædictis Tabulis fervari in Armamentario Ducalis Palatii Venetiis, delatas ad eam urbem a C. V. ut eorum temporum antiquariis traderentur interpretandæ: & licet brevi remittendas promifsum fuerit, nullo unquam tempore remiffæ fuerunt.

Tabulæ, quæ nunc Eugubii cuftodiuntur, quinque funt, characteribus Etrufcis fimilibus exaratæ: & duæ, more & literis Romanis fcriptæ. Sanctes Marmocchini, in præcitato Dialogo MS. pag. 16. a tergo, fcribit fe vidiffe Eugubii quinque Tabulas æreas, lingua Etrufca fcriptas, & exfcriptas opellæ fuæ inferuit: quas eafdem effe dignofcitur, ac illæ quæ Eugubii affervantur, licet aliquando, in illo Marmocchini libello, literæ non omnino feliciter delineatæ fint; imo & forte tædio affectus, plura quandoque omittit; neque exfcripfit undecim verfus, qui ad finem Tabulæ III. literis & more Latinorum fcripti fpectantur: nullamque mentionem fecit Tabularum, quæ literis Latinis pariter exaratæ funt.

In has Tabulas Epigramma fcripfit Jacobus, frater Lælii Taurelli, hoc lemmate: *De Tabulis, Iguvii five Eugubii in Theatro repertis*: quas feptem fuiffe poftea tradit, & fcriptas literis Etrufcis, & legendas more Hebræorum feu Chaldæorum; unde videtur, eo tempore, duas nondum Venetias tranfmiffas fuiffe: quod idem Conciolus accidiffe notat, centum & triginta tribus annis antequam opus fuum ad Statutum Eugubii elucubraverit, quod primum fuit impreffum Maceratæ anno 1673.

Tabularum & verfuum, qui ritu & literis Latinis fcripti funt, characteres, Romanis, ut diximus, fimiles funt, fi excipias s qui Tzadi Hebræorum proxime accedit, & ℺ & ᑭ quæ tamen literarum Q & P forma quandoque reperitur in Infcriptionibus Latino-

(a) Vide in notis ad Dempfterum libr. III. cap. 3. pag. 25.

tinorum antiquis, & præcipue in monumento Furiorum. [a]

Credendum est, hæc vetustissima monumenta communes cum populis finitimis pactiones, vel circa fines, vel circa alia, quæ inter vicinos intercedere solent, continere.

De Auctoribus, qui de his Tabulis egerunt, vel earum meminere, & de tempore quo repertæ, & in publico Archivo civitatis Eugubii repositæ, multa scitu digna accipient eruditi a C. V. Jurisconsulto & Patricio Eugubino, Marcello Franciarini.

§. XLVII.

De origine Etruscorum. Proponitur conjectura, eos ab Ægyptiis profectos.

OPeræ pretium me facturum esse spero, si in medium adducam ea, quæ in antiquis monumentis animadverti possunt, & quæ conferant aliquo modo ad Etruscorum originem arguendam. Circa eam veteres scriptores in varias ivere sententias; alii namque voluerunt Lydos fuisse, alii Pelasgos, alii denique indigenas: quam postremam sententiam sequitur solertissimus antiquitatum indagator, Dionysius Halicarnassensis.

Cum vero scriptores Indigenas, aut Autochthonas quosdam populos vocabant, movebantur ex eo, quod eorum adventus & migratio antiqua adeo esset, ut de ea historiæ prorsus silerent, sed errabant; nam alioquin ex Mosis sacra & omnium vetustissima historia certum est, gentes omnes ex Oriente per Orbem diffusas & propagatas fuisse; unde necesse est statuere, Etruscos etiam aliunde in has regiones advenisse. Post primam enim inter Noë nepotes terrarum divisionem, cœpere temporum decursu populi, vel quod ab aliis pellerentur, vel quod in ingentem numerum excrevissent, sedes mutare, & quæ aliis obtigerant provincias invadere.

Ex qua autem regione Etrusci advenerint, & ex quibus populis orti fuerint, divinatione opus est. Mihi ergo eorum monumenta perpendenti, oritur vehemens quædam suspicio, eos in hæc Italiæ loca ex Ægypto profectos fuisse; eadem forte impellente

[a] Chircher in Latio. Petrus Sanctes Bartoli *Antichi Sepolcri* Tav. 26.

lente Paſtorum in Ægyptum inferiorem incurſione, ob quam, ut cenſet C. V. Marshamus (a) Ægyptii in Babyloniæ & Aſiæ partes, & præſertim in Græciam migrarunt, Colonias in eam deduxerunt, & urbes ſtatuerunt ſub Cecrope, Cadmo & Danao. Plurima autem ſunt, quæ opinionem hanc mihi ingerunt. Primo in Vaſe argenteo Tab. LXXVII. & LXXVIII. vetuſtiſſimi operis, figuræ ſimilem capillorum tonſuram & habitus formam (tectæ enim ſunt ſolum quodam brevi panno in ſpeciem feminalium) præſeferunt illis, quæ in monumentis Ægyptiorum, præcipue in Tabula Bembina ſpectantur. Gryphes & Leones alati, aliaque animalia & homines in monſtra deſinentes, quæ omnia in monumentis Etruſcorum occurrunt, aliquo modo conveniunt cum Sphingibus, monſtris & hominum ſimulacris, vultibus animalium perſonatis, ab Ægyptiis adhiberi ſuetis. Præterea Etruſci numinum ſimulacra alis ornabant: Ægyptii quoque non ſolum avium pinnas, ut conſtat ex Iſidis & Oſiridis imaginibus, ſed etiam alas diis tribuerunt. Id elicitur ex Sanchoniathone (b), qui quamvis agat de Phœnicum ſuperſtitione; aſſerit tamen, fabulas Ægyptias a Phœnicibus ortas: notatque, omnia ſe accepiſſe a Tauto, quem a Phœnicia profectum, a Saturno Ægypti regno donatum ſcribit. Quin imo ſi Etruſci alas in capite Furiarum & Gorgonum poſuerunt (c), Sanchoniathon idem feciſſe Phœnicios, & conſequenter Ægyptios, teſtatur in ſimulacro Saturni. Et cum apud Græcos Bupali pater, qui floruit ut §. I. vidimus, circa Olympiadem LIII., primus fuerit, qui alas & Fortunæ & Amori addidit; antiqui Etruſci non videntur a Græcis alarum additamentum accepiſſe; cum præcipue Græci alas Minervæ, Apollini & Baccho, ut quandoque fecerunt Etruſci, non addiderint.

Fabulas Deorum, & opinionem circa Tartarum, & defunctorum pœnas, Etruſci ab Ægyptiis pariter accipere potuerunt; eadem namque omnia ab Ægypto in Græciam tranſiſſe, teſtantur Scriptores (d). Literas quoque Etruſcas Ægyptiis fuiſſe ſimiles

[a] ſecul. VIII. [b] apud Euſeb. libr. I. cap. 10. Præp. Eruditi tamen cenſent Sanchoniathonem confictum fuiſſe ab ipſo Philone Byblio, qui Autorem illum vertiſſe a Phœnicia lingua ſcribitur. Videndus J. A. Fabricius in Bibliotheca Græca libr. I. cap. 28. n. I. & II. [c] Vide §. 25. [d] Herodot. libr. 2. Lucian. de Dea Syria. Ammian. libr. 22. Plutarch. de Iſide.

les necesse est, cum Etruscæ veteri Græcorum alphabeto conveniant: & Græci suum, ut doctiores eruditi censent, a Cadmo Ægyptio, navibus Phœnicum advecto, acceperint. Quod autem Etrusci ab Ægyptiorum primo fonte hæc omnia, non a Græcis habuerint, suadere videtur, quod licet in plerisque, in Deorum imaginibus effingendis, conveniant cum Græcis; in multis tamen, ut vidimus, differunt. Idem dicendum de literis; quamvis enim Etruscæ antiquis Græcis assimilentur, attamen aliquarum forma multum a Græcis, & præ ceteris litera 8 in Græcorum alphabeto non conspicitur. Non negamus tamen, quod Etrusci, ut diximus, aliqua vel a Demarati Corinthii sociis artificibus, vel a finitimis Græcis habere potuerint; cum plures Græcorum urbes non solum proximæ, sed etiam veluti immixtæ Etruscis essent.

Addendum, quod prisci Græcorum βουστροφηδὸν, ut vidimus, scribebant: Etrusci vero quosque versus perpetuo a dextro ad sinistrum latus exaravere: quod de Ægyptiis testatur Herodotus [a]. Etrusci in ipsis signis, vel signorum vestibus literas insculpebant [b]: quod factitarunt etiam Ægyptii, ut patet ex statuis Sesostris in Jonia, tempore Herodoti (c) adhuc extantibus: & pleraque Ægyptiorum signa per Musea passim reperiuntur, hieroglyphicis literis inscripta. Nec obstare potest, quod in Etruria non viguerint adamussim omnes alii Ægyptiorum mores, & præcipue sculptura hieroglyphica; nam præterquamquod idem dici posset de Græcis, hoc evenire potuit, quod prædicta, quæ specialia & propria Ægyptiorum censentur, antiquitus viguerint in sola Ægypto superiore: & in inferiorem tantum propagata fuerint, quando sub Regibus Thebanis, Pastoribus expulsis, plures Ægypti provinciæ in unum regnum coaluere.

Porro non mirandum, Autores de hac Ægyptiorum in hanc Italiæ partem migratione verba non fecisse; nam vetustissimis temporibus ut plurimum facta populorum literis non commendabantur, vel deperditæ erant antiquissimæ historiæ. Ut autem conciliemus nostram hanc opinionem cum illa scriptorum, qui passim Etruscos a Lydiis ortos tradunt; contingere potuit, quod

 pro-

(a) Herodot. libr. 2. [b] §. 44. [c] Herodot. libr. 2.

profugi illi ex Ægypto primum consederint in locis proximioribus Asiæ, & præsertim Lydiæ: & postea, irruentibus aliunde populis, pulsi in Italiam advenerint. Et Plutarchus in Romulo tradit, populos illos in Lydiam ex alia regione advenisse: & licet dicat, Pelasgos fuisse ex Thessalia profectos; attamen exploratum est, scriptores, cum eos latuerint antiquissimæ gentium migrationes, eas tribuisse sæpe sæpius recentioribus Pelasgis, quorum gesta magis nota erant, qui a Thessalia pulsi, vagi per varias regiones circumjerunt; cum Pelargi aut Pelasgi communi appellatione dicerentur populi, ciconiarum more vagi.

Hanc qualemcumque divinationem, de origine Etruscorum ab Ægyptiis, omittere nolui, ut hæc etiam via ad illustrandam eorum deperditam linguam forte fortuna aperiri possit. Antequam vero discedam ab hac materia, silentio prætereundum non arbitror, in opinionem superius propositam me quodammodo pertrahi, dum reputo gentem, vetustissimis etiam temporibus, literis & disciplinis insignem, & artibus præcipue liberalibus etiam antiquitus aliquo modo instructam, ab alia natione ortum habere non potuisse, quam ab Ægyptiis, qui antiquissimis temporibus soli (quantum scire per historias fas est) disciplinis & artibus clari fuere, & a quibus omnem cultum ad Græcos promanasse consentiunt scriptores.

§. XLVIII.

Parænesis ad eruditos, ut studium adhibeant in indaganda veteri Etruscorum lingua.

HOrtari postremo fas mihi sit, doctos præcipue linguis Orientalibus viros, ut animi vires intendant, ad illustrandam veterem Etruscam linguam, tot jam seculis deperditam. Et quis vetat sperare, quod temporum decursu emergat aliquis, qui difficilem & inaccessam viam aperiat: & pene-

penetralia linguæ hujus referet; si præcipue cives & incolæ urbium & locorum, ubi Inscriptiones Etruscæ reperiuntur, sedulo & diligenter excipi & delineari curent monumenta, quæ extant, vel quæ in dies detegentur, ut eruditis præsto & adjumento esse possint ad indagandam veterem hanc linguam?

Ut autem de spe eam assequendi aliqua divinatio in medium adducatur, notandum est, triplicis generis esse monumenta, quæ ad illustrandum Opus Dempsteri addita fuere. Primo occurrunt duæ Tabulæ Eugubinæ, characteribus, quibus usi sunt Latini, scriptæ: secundo celebres quinque Tabulæ, characteribus Etruscis exaratæ: tertio tandem Inscriptiones, quæ in interiore Etruria reperiuntur. Quod ad Tabulas Eugubinas, Latinis literis sculptas, fortasse eruditi viri felicius in earum explicationem operam dabunt; in iis enim elucent quædam Latinæ linguæ affinia, quæ suadent monumenta esse vel priscorum Latinorum, vel gentis, quæ eamdem cum Latinis originem haberet. Si vero aliarum quinque Tabularum Inscriptiones (licet ex characteribus, quibus ceteræ Etruscæ, exaratæ sint) lingua non Etrusca sed Umbra, ut suspicati sumus, constent; sensum earum fortasse docti percipient auxilio linguæ Celticæ; nam Umbri, si fides habenda sit M. Antonio, & Boccho, relatis a Solino [a] & Servio [b], Gallorum veterum propago erant.

In explicatione vero Inscriptionum, quæ in Etruria effodiuntur, cum minore spe felicis exitus studiosi adlaborabunt; cum censeri debeant Etrusca lingua perscriptæ, quam (ut dixi) diversam opinor a lingua quinque Tabularum Eugubii.

Cum autem ad indagandam ignotam gentis alicujus & deperditam linguam, plurimum conferre valeat illius populi originem scire (prout cum Carthaginienses ortum duxerint a Phœnicibus, qui utebantur idiomate Hebræorum linguæ proxime accedente, hujus ope in illustranda punica lingua prospero satis eventu plures versati sunt, inter quos Samuel Bochartus) in nostra sane Etruscorum lingua hoc, licet levi, auxilio destituimur; nisi forte vera deprehendatur conjectura, quam supra proposui, de

 eorum

[a] Solin. cap. 2. [b] Servius ad vers. 753. libr. XII. Æneid.

eorum origine ab Ægyptiis; tunc enim fortaſſe linguarum Orientalium periti, voces aliquas Etruſcis ſimiles invenient in veteri Ægyptiorum idiomate, cujus dictiones aliquas latêre ajunt in lingua Cophthorum.

Placuit hæc in medium adducere, quæ diligenter ſcrutatus, vetera Etruſcorum monumenta agnovi, aliquo modo ad ejus gentis religionem, artes, mores & linguam illuſtrandas poſſe conferre: & ſpero, benevolum Lectorem hos, licet leves conatus, æqui bonique conſulturum; verſamur enim in vetuſtiſſima natione, cujus facta, temporum diuturnitate & ſcriptorum defectu, longiſſima oblivione obruta & deleta dolemus.

APPENDIX.

CUM pæne abſoluta eſſet ſuperioris Diſſertationis impreſſio, aliud monumentum Etruſcum repertum eſt, quod delineatum affertur Tab. XCIII. Dum enim in Regio Muſeo Magni Ducis ſigna ænea expolirentur, in ſigillo mulieris, ac in ejus dextro latere literæ Etruſcæ apparuere [a]. Quia vero in Diſsertatione de eo nulla mentio fieri potuit, opportunum viſum fuit aliqua, quæ in eo notari poſſunt, hic referre.

Hoc parvum ſimulacrum probi artificii eſt; ejus enim ſtatus elegantiam præſefert; dum enim quaſi in quiete pedibus inſiſtit, in eo totius corporis habitus concinne expreſſus eſt: & partes, cum gratia & apte diſpoſitæ, conſpiciuntur: & ſigni ſymmetria (ejus enim altitudo decem capitis menſuris conſtat) confirmare videtur id, quod ſupra diximus [b], Etruſcos ſcilicet in hac ſymmetriæ elegantia Græcis præiviſſe, & præcipue Lyſippo, qui,

[a] In Tab. XCIII. ab Artifice ſculpta fuit duobus in locis una, & eadem Inſcriptio Etruſca: primo exterius magis expreſſe & perfecte: ſecundo interius, tenuibus admodum lineis prope Figuram, ut locus Inſcriptionis in ipſo ſigno notaretur.
[b] §. XXXVII.

qui, ut ait Plinius [a], *nova intactaque ratione quadratas veterum ſtatuas permutavit*: aut ſaltem in hoc Græcis ſuppares fuiſſe.

Mulier, quæ hac parva icuncula repræſentatur, tunica ſoluta, & ea abſque manicis, & deſuper brevi pallio aut palla induitur. Ab ejus collo pendet torquis, ut coniicere licet, ex lana aliave materia torta (ſtroppum vocabant), cujuſmodi ſpectatur in ſtatua Tab. XLIII. A torque pendebat bulla rotunda; ejus namque avulſæ (forte enim ex pretioſiore metallo erat) veſtigia ſuperſunt.

Capilli non religati, ſed ſoluti & breves & in varios cirros venuſte diſpertiti: & artifex in ipſis cirris ſubtili ſcalpro, tenuibus lineis ductis, capillorum fila diligenter imitatus eſt. Monumenta quædam ſuadent, primis temporibus mulieres non longiores capillos & religatos, ſed breviores & ſolutos geſtaſſe. Et ne diſcedamus a monumentis noſtrorum Etruſcorum, hoc partim videtur in capillis Furiarum, in urnis fictilibus Etruſcis [b]: & oculis ſubiiciunt mulieres pompam ſacrificii comitantes Tab. LXXVIII. Quod vero ad alios populos in Collectione Veterum Statuarum a C. M. Paulo Alexandro Maffeo notis illuſtrata, videntur etiam ſoluti & breves capilli in ſtatuis Mulieris fortaſſe barbaræ Tab. LX. & Phædræ Tab. LXII.

Caput revinctum geſtat, diademate ſupra frontem, veluti in altiorem laminam ſatis elato; ceteris vero in partibus & retro anguſtæ vittæ formam referente: quod genus ornamenti, figura parum immutata, ſcilicet media fronte altiore & acuminata, parumper deinceps in anguſtiorem redacta, a Romanis, qui forte Etruſcos imitati fuere, adhibitum ut plurimum fuit in Dearum capitibus, & etiam Auguſtarum: primo rarius, quando ſub Dearum forma repræſentarentur: poſterioribus temporibus, invaleſcente adulatione, magis frequenter.

Hinc divinare fas eſt, fortaſſe hoc ſigno Deam aliquam apud Etruſcos cultam expreſſam fuiſſe: & dolendum eſt, dexterum hujus figuræ brachium, quod pateram præfert, recenter ab artifice nupero in antiqui defectum, ſuffectum fuiſſe; nam forte ex

re

[a] Libr. 34. c. 8. [b] Vid. præſertim Tab. LXXXVI.

re aliqua, quam dextra retineret, coniici poſſet, cujuſnam Numinis hoc ſignum eſſet. Verum tamen eſt, recentem artificem ſequutum fuiſſe id, quod plerumque in Deorum Dearumque antiquis imaginibus ſpectatur; earum enim plurimæ hujuſmodi pateras in manu geſtant, non ad libandum, ſed forte veluti ad libationes recipiendas.

F I N I S.

Vrna Fictilis Florentiæ apud Nob. de Bonarrotis reperta An. 1723. inter oppida Castellinæ et Podij Bonitij long. p. I. unc. V.

PARA-

PARAGRAPHORUM
INDEX.

Etru-

INDEX
RERUM NOTABILIUM.

A

B

C

D

E

F

Fichi-

G

H

I

L

M

N

O

P

Pax

* *
*

R

S

Sin-

T

V

FLORENTIÆ)(MDCCXXVI.

Ex Typographia MICHAELIS NESTENUS.
SUPERIORUM PERMISSU.

Tab·LXXX *ad finem Tom·II*

1

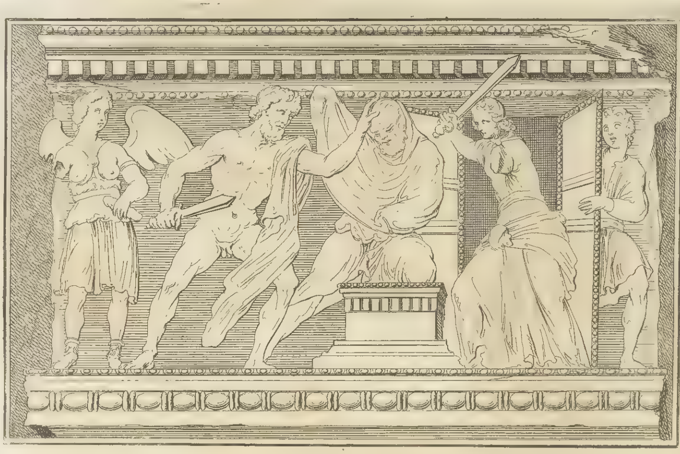

Vrna Fictilis Clusii Apud C.V. Ristorum Paolozzi

2

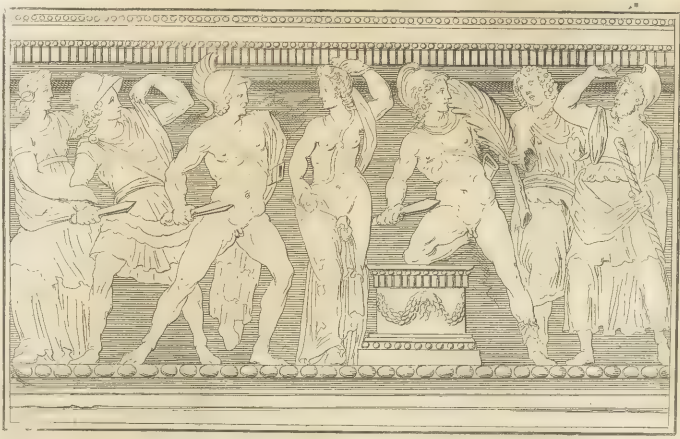
Perusiæ In Marmore In Ædibus Angelettis. *C M scul.*

1

Florentiæ In Marmore Apud Nob. De Gaddis

Vin. Fran. Sculp.

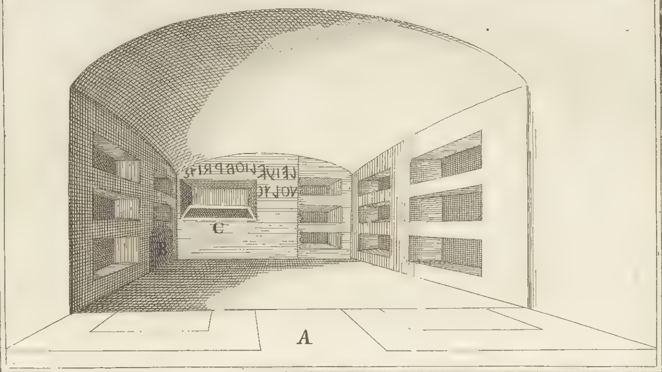
2

Florentiæ In Marmore Apud Nob. De Gaddis

Vin. Fran.

Tab. LXXXII

ad finem Tom. II.

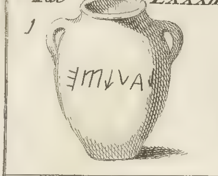

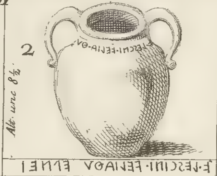
Prospectus Cryptae Sepulcralis apud Falarim nunc Città Castellana tribus loculorum in rupe excavatorum ordinibus ad recondenda cadavera circum undique instructa.
A. Antiquus in cryptam ingressus nunc occlusus. B. Novus ingressus.
C. Sarcophagus in eadem rupe excavatus cum literis etruscis adscriptis.

Vrna ex lapide Tiburtino simili ad oppidum Sarteani in Villa Marchionis Dominici Antonij Cennini patricij Senensis. Clusio aducta.

Tab. LXXXIII — ad fine Tom. II.

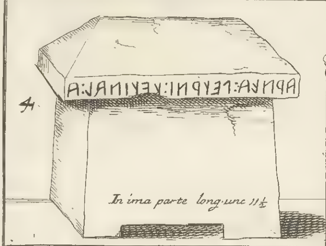
1

Olla cineraria fictilis Clusina literis insculptis Veronæ apud Maffeos.

2

Altera similis Florentiæ apud Bonarotos.

3

Vrna fictilis cineraria Florentiæ apud Nob. P. A. Andreinus literis depictis

4

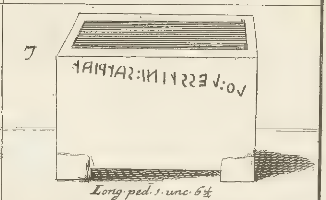
Vrna ex plastico Lapide prope Montem Politianum reperta literis sculptis Florentiæ apud Bonarotos

5

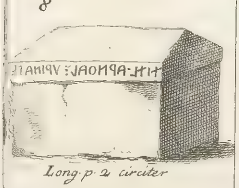

Vrna fictilis literis depictis Florentiæ apud eosdem

6

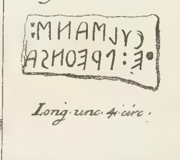

Vrna marmorea Arretii reperta ex MS. Strozziano N.° 356. in ½.

7

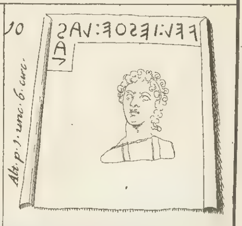
Vrna ex plastico Lapide literis sculptis Clusina apud Bonarotos.

8

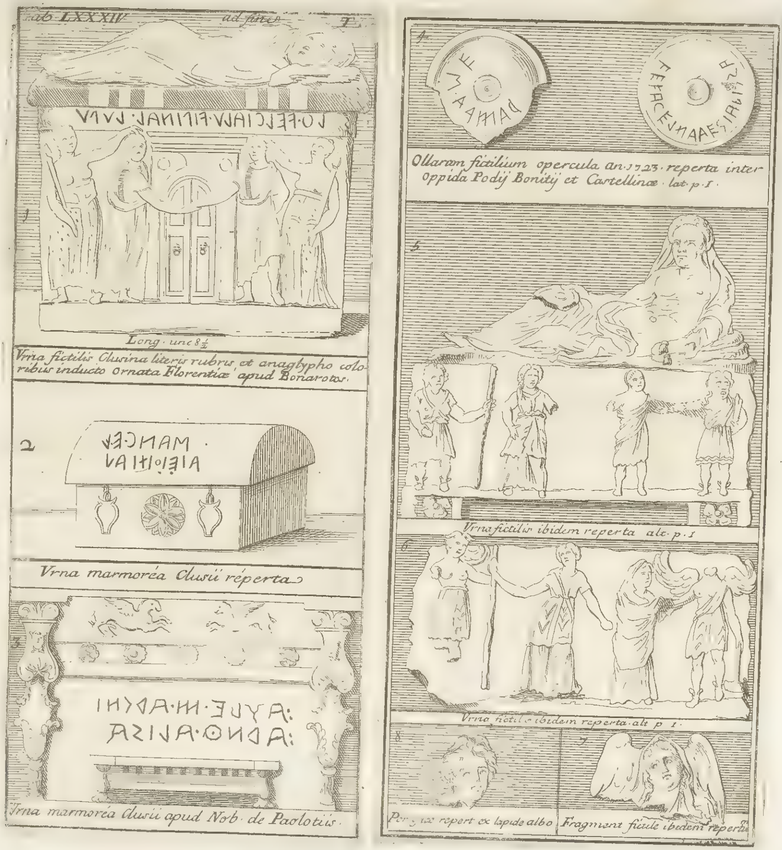
Vrna Clusina ex Lapide Tiburtino Veronæ apud Maffeos.

9

Tituli sepulcralis fragmentum aereum apud Bonarotos

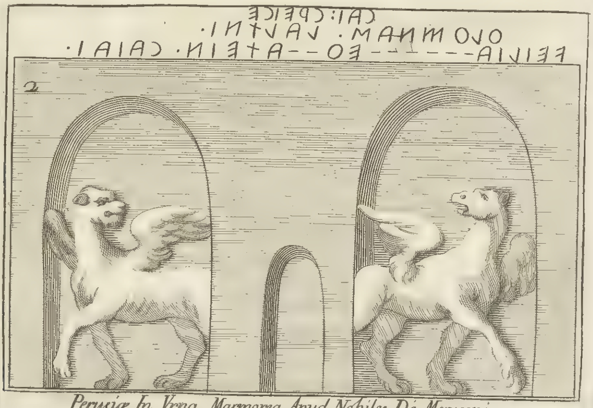
10

Tegula fictilis Clusina cum literis, et imagine sculptis apud Bonarotos.

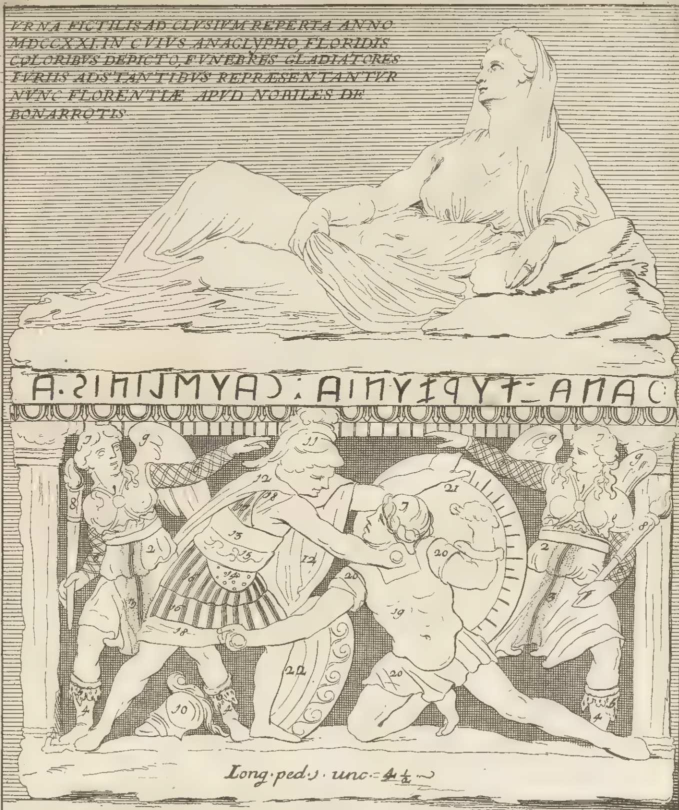

Tab. LXXXIV
Long. unc 8½
Vrna fictilis Clusina literis rubris et anaglypho coloribus inducto ornata Florentiæ apud Bonarotas.
Vrna marmorea Clusii reperta
Vrna marmorea Clusii apud Nob. de Paolotiis.
Ollarum fictilium opercula an. 1723. reperta inter oppida Podij Bonitij et Castellinæ lat. p. I.
Vrna fictilis ibidem reperta alt. p. I
Vrna fictil. ibidem reperta alt. p. I.
repert ex lapide albo
Fragment fictile ibidem repertu

Perusiæ In Marmore Apud Nobiles De Meniconis. C. M. sculp.

Perusiæ In Vrna Marmorea Apud Nobiles De Meniconis. C. Mogalli Sculp.

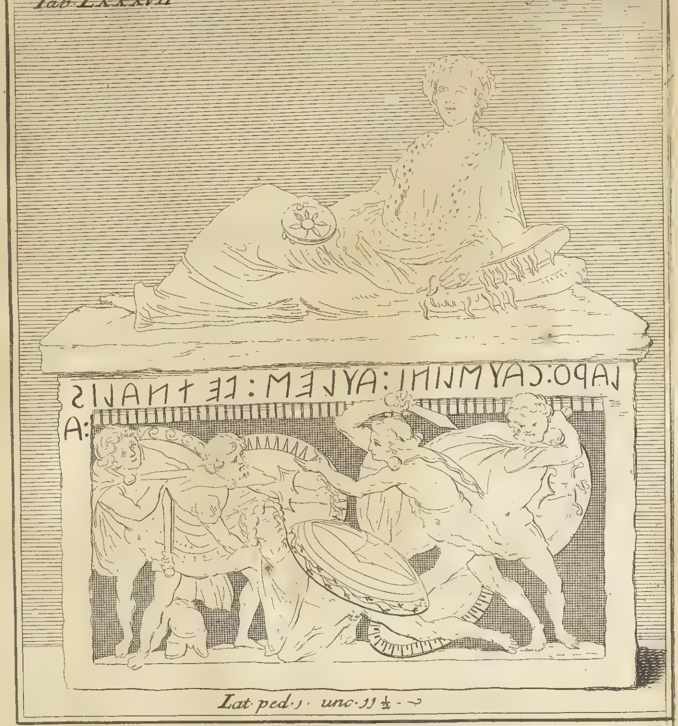
Vrnæ frons, in qua anaglyphum, colore albo crassiore tecta, supra quem alii colores inducti. Literæ rubræ in fundo albo. Echini, miniaceo, cyaneo, alboque coloribus uariè distincti. Lanceolæ inter echinos flauæ; denticuli albi lineis rubris discreti. Anaglyphi campus, niger. Figurarum partes nudæ carnis colorem imitantur

1. Furiarum uittæ supra nudum pectus decussatæ, et fibula seu bulla, et cingula, flaui coloris. 2. Tunica, qua solum infra pectus amiciuntur, albi col. 3. In qua clauus col: amarantini, in medio magis saturi. 4. Calcei uiolacei seu amethystini. 5. Eorum pelles in inuersura flauæ cum maculis rubrofuscis. 6. Brachialia reticulata col: amarant. 7. Capilli earundem Furiarum, et alterius gladiatoris col. spadicei saturi. 8. Faces flauæ cum flammis rubris. 9. Alæ superiori parte flauæ inferius uirides. 10. Galea, col: cyanei cum crista flaua rubris lineis distincta. 11. Galea flaua crista cyanea, in umbris lineæ fusci coloris. 12. Clamis col: amarant magis saturi in umbris. 13. Pars thoracis cærulea. 14. Eiusdem altera pars col: uiridis cum maculis fuscis. 15. Balteum flauum foliorum ductu rubro ornatum. 16. Duplex fimbriarum ordo uicissim albi, et uicissim rubri col: 17. Pars tunicæ, albo, et rubro uirgatæ, 18. Duæ tunicæ subarmalis partes col: flaui, cum lineis rubris in umbris. 19. Thorax cæruleus. 20. Tunicæ subarmalis partes tres flauæ cum lineis rubris in umbris. 21. Clypeus in medio col: amarant: diluti cum ansulis altera rubra, cærulea altera cum limbo exteriore flauo lineis fuscis distincto. 22. Clypeus in medio cæruleus, limbis, primo amarant: altero albo, exteriore tandem flauo, euripis, seu uorticibus rubeis ornato.

V.F.S.

Tab. LXXXVII

ad fine Tom. II

Vrna fictilis in partè antica literis Etruscis rubri coloris inscripta, et anaglypho variis coloribus inducto ornata, reperta in solo cryptæ detectæ anno 1721. mense Iulio miliar. prope Clusium in prædio nobilis matronæ Aureliæ Sozzi Bottarelli nuncupato il poggio del Moro; una cum Vrna Tab. 86. quae ambæ nunc Florentiæ apud Nob. de Bonarotis asservantur.

Anno MDCIC. ad ipsa Corneti mœnia in prædio C. M. Annibalis Tartagliæ, olim in Romana Curia advoc; detecta fuit crypta supra cuius pavimentum plures sarcophagi erant, partim perfecti, partim incoepti, ex uno eodemq. cryptæ saxo excauati, et ueluti parietibus adhærentes. In duobus cryptæ lateribus, supra sarcophagos, picturæ, quæ infra repræsentantur, supererant.

Quinque superiores figuræ erant in latere angustiori cryptæ ab angulo ad angulum

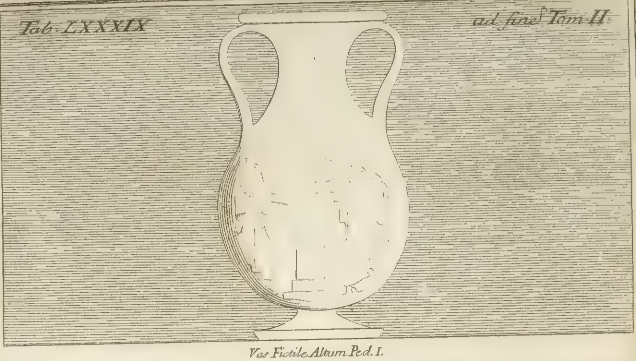
Sex superiores figuræ uisebantur in altero proximiori latere longiori cryptæ una cum duabus infra positis

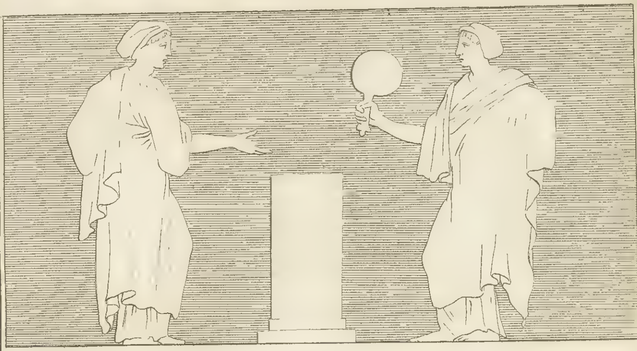
Hæ duæ icones pertinent, ut dictum est, ad idem latus: iuxta spectabantur uestigia aliarum figurarum cum alis, quæ deletæ fuerunt occasione noui in cryptam ingressus

Vin: Fran^ni Scul

Tab. LXXXIX ad fine Tom II

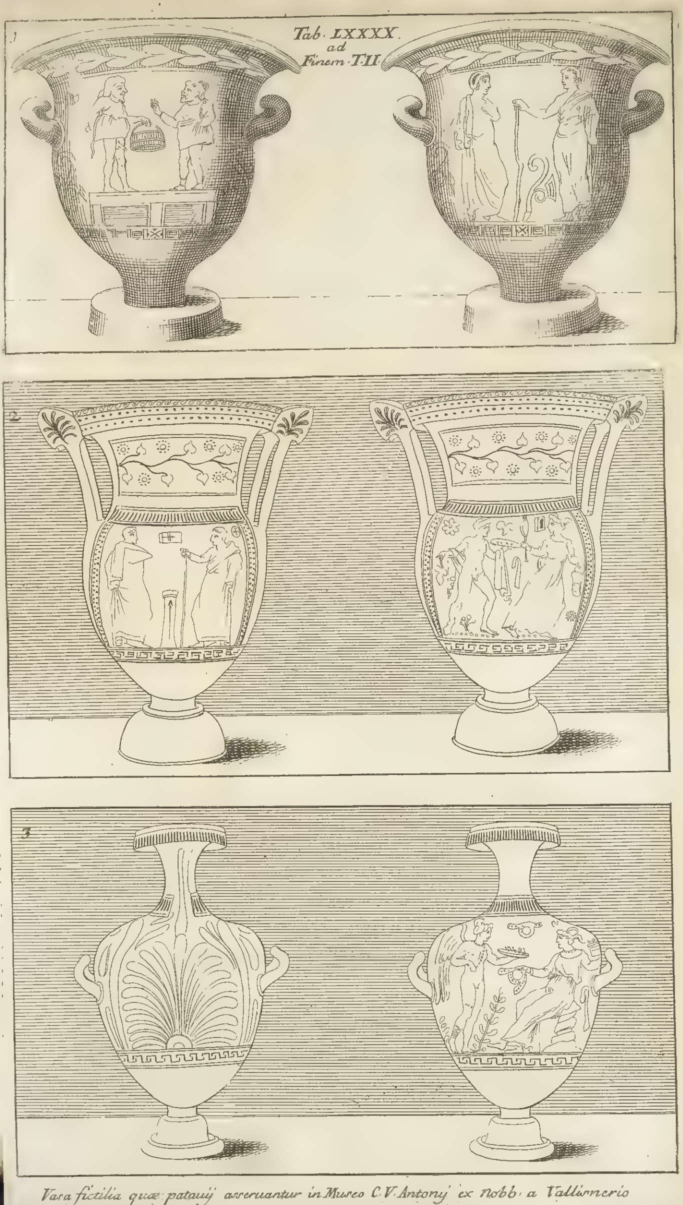

Vas Fictile Altum Ped. I.

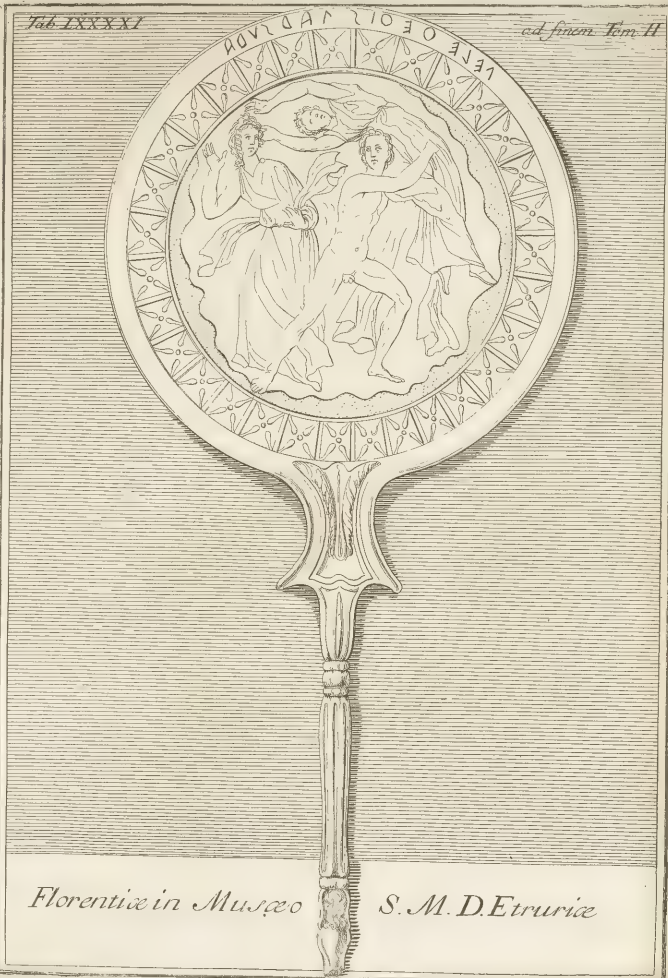
Romæ Apud Emi. Card. Gualterio

Vasa fictilia quæ pataui asseruantur in Museo C.V. Antonij ex Nobb. a Vallisnerio

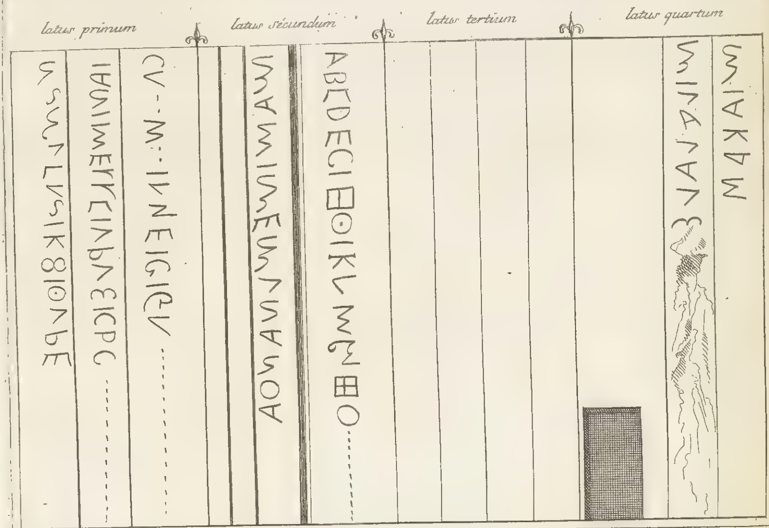
Tab. LXXXXI

ad finem Tom. II

Florentiæ in Musæo S. M. D. Etruriæ

Tab. LXXXXII *ad finem Tom II*

Literæ depictæ in tribus ex quatuor lateribus parietum cryptæ Anno 1690 detectæ prope urbem Collis ad Abbatiam all' Isola in prædio Eq: Scipionis Petrucci Patric: Senensis uia quæ Senas ducit. Cryptam sculpserat Petrus Sanctes Bartoli, Franciscus uero filius inseruit Tab. XI. in Appendice Libri inscripti l'antiche pitture. Literæ et lineæ rubrica ductæ et hic dantur ex apografo tunc temporis diligentius excepto. Puncta in p.° et sec.° latere denotant literas ibi euanuisse, lituræ uero in quarto latere, opus albarium dilapsum Significant.

TAB. LXXXXIII. Ad finem Tom. II.

Florentiæ in Musæo Mediceo Ex Aere Alt. Ped. I.

Vincenzo Franceschini Sculp.

DEMPSTER
DE ETRUR.
REGALI

TOM. II.
FLORENT.
1724